MKZ 2001

De evaluatie van een crisis

Eindrapport

Den Haag, 8 maart 2002

Colofon

Projectnummer: 9475/44483079.001

Auteurs: drs. Tanja Abbas
drs. Steven de Bie
drs. Ursula Blom
drs. Henk Geveke
drs. Dick Hanemaayer
drs. ing. Rene Hilhorst
drs. Martine Leewis
mr. drs. Rogier Straathof

B&A Groep Beleidsonderzoek & -Advies bv
Louis Couperusplein 2
Postbus 829
2501 CV Den Haag
(T) 070 – 302 9500
(F) 070 – 302 9501
e-mail: info@bagroep.nl
http: www.bagroep.nl

Met dank

aan al die genen die aan het onderzoek hebben bijgedragen:

- geïnterviewden;
- deelnemers aan de regiobijeenkomsten;
- geënquêteerden;
- organisaties en personen die ons schriftelijk en mondeling van informatie hebben voorzien, desgevraagd of op eigen initiatief.

Zonder alle bijdragen en inspanningen van al deze mensen was dit rapport niet tot stand gekomen.

© Copyright B&A Groep Beleidsonderzoek & -Advies bv 2002.
Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Omslag: gebaseerd op een afbeelding uit 'Tongblier, de crisis van 2001'; Topografische ondergrond © Topografische Dienst, Emmen (www.tdn.nl)

08-03-2002

Samenvatting

In de eerste helft van 2001 – maart tot juni - verkeerde Nederland in de ban van de mond- en klauwzeer. Er zijn 26 besmettingen vastgesteld, vrijwel alle in de driehoek Noord-Veluwe, en enkele in Noord-Oost Friesland. In het kader van de bestrijding van de MKZ-uitbraken zijn ongeveer 270.000 dieren geruimd waarvan bijna 200.000 na vaccinatie. De minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij was eerstverantwoordelijke voor de bestrijding van de MKZ-uitbraak, binnen de kaders die daartoe door de Europese Unie gesteld zijn. De kern hiervan is het non-vaccinatiebeleid: binnen de EU vindt geen vaccinatie plaats vanwege de exportbelemmeringen naar buiten de EU die hieruit voortvloeien.

In het kader van de verantwoording van het gevoerde beleid aan de Tweede Kamer heeft B&A Groep in opdracht van het ministerie van LNV de evaluatie opgesteld van het optreden van LNV in de bestrijding van de MKZ-crisis. De evaluatie is in onafhankelijkheid van de opdrachtgever uitgevoerd, en komt derhalve geheel voor verantwoordelijkheid van B&A Groep.

De conclusies zijn deze:

- De maatregelen die LNV genomen heeft ter bestrijding van de MKZ-uitbraken (zoals vervoerverboden, vaccinatie, ruimingen, en dergelijke) zijn effectief geweest. LNV heeft alle inspanning gericht op de bestrijding van het MKZ-virus, en is daar succesvol in geweest De omvang van de crisis is naar schaal en periode relatief beperkt gebleven.
- De uitvoering van de maatregelen is weliswaar in meerderheid naar behoren verlopen, maar desalniettemin heeft de uitvoering niet zorgvuldig genoeg plaatsgevonden. Dit is onder andere veroorzaakt doordat LNV onvoldoende op een MKZ-crisis was voorbereid. Tijdens de crisis waren zodanig snelle opschalingen nodig dat achterstanden vanuit de voorbereiding niet ingehaald konden worden.
- Deze tekortkomingen vanuit de voorbereiding konden voor een groot deel gecompenseerd worden door inzet, inventiviteit en – in veel gevallen – ervaring van degenen die in de uitvoering een taak hadden. Het deel van de tekortkomingen dat niet afdoende gecompenseerd kon worden, heeft maatschappelijke weerstand en boosheid bij betrokkenen in de hand gewerkt; het bereiken van een zo vlekkeloos mogelijke realisatie van beleid en uitvoering en het investeren in de interactie met alle betrokkenen zijn essentieel voor het in stand houden van een voldoende niveau van aanvaarding van het beleid.
- De maatschappelijke weerstand tegen het bestrijdingsbeleid – vooral bij agrariërs, mede-overheden en maatschappelijke organisaties - is tijdens de crisis toegenomen. De onzorgvuldigheid in de uitvoering van de maatregelen heeft hieraan bijgedragen. LNV had onvoldoende oog voor deze maatschappelijke weerstand, en heeft er dan ook te weinig aandacht aan geschonken.

Maatregelen
In de periode vanaf de eerste uitbraak (21 maart – 28 juni) is het optreden van LNV - vanuit het oogpunt van dierziektebestrijding - daadkrachtig geweest, en daardoor doeltreffend en doelmatig. LNV beschikte over een maatregelenpakket op basis van het non-vaccinatiebeleid, opgesteld in samenspraak met het bedrijfsleven, afgestemd met de EU, en voorgelegd aan de Tweede Kamer. In de toepassing van dit maatregelenpakket tijdens de uitbraak is gebruik gemaakt van de beschikbare marges om een zo krachtig mogelijk bestrijdingsbeleid te kunnen realiseren, zulks mede in goede samenspraak met de EU. LNV heeft hierin de – tijdens de crisis toenemende – kritiek op het beleid kunnen weerstaan. Gezien de relatief beperkte schaal en duur van de crisis is de toepassing van het maatregelenpakket effectief gebleken. Er zijn voorts geen duidelijke redenen aanwijsbaar die zouden leiden tot een stellige conclusie dat een doelmatiger optreden mogelijk geweest zou zijn, in termen van schaal en duur van de uitbraak.

Over de wijze waarop het virus zich binnen Nederland heeft verspreid, is betrekkelijk weinig bekend; tracering heeft niet op alle punten duidelijkheid gebracht. Vanuit deze onzekerheid waren enerzijds drastische maatregelen nodig, terwijl anderzijds er ook sprake geweest is van geluk dat de uitbraak geen grotere vormen heeft aangenomen.

Het beeld over de fase voorafgaand aan de eerste uitbraak – de periode waarin uitbraken plaatsvonden in het Verenigd Koninkrijk – is tweeledig. Enerzijds zijn maatregelen genomen waarmee bereikt is dat de crisis niet omvangrijker geworden is dan nu het geval geweest is. Anderzijds zijn enkele systeemzwaktes aan het licht getreden, zoals het gebrekkige inzicht in internationale diertransporten, en de beperkingen van de tracerings- en screeningscapaciteit. Ook had op enkele punten door LNV alerter gehandeld moeten worden, zoals: het inwinnen van informatie in Engeland over het virus heeft pas vrij laat plaatsgevonden; uit signalen over besmettingsmogelijkheden via internationale halteplaatsen zijn geen consequenties getrokken; de versoepeling van het vervoerverbod in het zogenaamde bokjesweekend is achteraf geen verstandige maatregel gebleken. Op grond van de op dat moment beschikbare gegevens kon een versoepeling onderbouwd worden, maar achteraf is deze versoepeling voorbarig gebleken. De opbouw van de crisisorganisatie is pas laat gestart, namelijk op het moment van de eerste uitbraak (overigens conform de op dat moment geldende draaiboeken). Of en in welke mate met alerter optreden op deze punten de crisis voorkomen had kunnen worden of beperkter gebleven zou zijn, valt achteraf niet te zeggen.

Uitvoering
Over de daadwerkelijke uitvoering van de besluiten op basis van het maatregelenpakket (testen, ruimingen, vervoerverboden, etc.) is het algemene beeld dat deze weliswaar overwegend conform besluiten en conform vooraf opgestelde richtlijnen heeft plaatsgevonden, maar dat daarin teveel niet goed is gegaan. Een deel van de uitvoering is niet adequaat verlopen, waarbij het gaat om kwesties als onduidelijkheid in planningen, het niet nakomen van afspraken, en onvoldoende deskundig en zorgvuldig uitgevoerde veterinaire handelingen. Voor enkele problemen waren

onvoldoende oplossingen voorhanden zoals voor de problematiek rond mest, melk en veevoer, en voor welzijnsproblemen.

De uitvoeringsorganisatie was onvoldoende voorbereid op een MKZ-uitbraak, waardoor meer dan eens instrumentarium, protocollen, procedures en structuren ontbraken dan wel bij uitvoerders onbekend waren. Uitvoerders oordelen op verscheidene punten kritisch over de omstandigheden waaronder zij hun werkzaamheden moesten verrichten. De uitvoeringsorganisatie heeft moeten werken langs de grenzen van de beschikbare capaciteit.

De uitvoeringorganisatie omvatte grote aantallen mensen (o.a. vanuit de RVV) die met veel persoonlijke inzet en toewijding er – desondanks - in geslaagd zijn om de maatregelen op een behoorlijk niveau uit te voeren: inzet en toewijding mede als compensatie voor tekortkomingen in de voorbereiding. Hierin is ook de eerdere crisiservaring van velen (in de varkenspestcrisis) van groot nut geweest.

Weerstand

Reeds in een vroeg stadium – begin 2000 – sprak de staatssecretaris van LNV de verwachting uit dat de maatregelen die in een MKZ-crisis nodig zijn, zouden leiden tot grote maatschappelijke weerstand; het betreft het (op grote schaal) doden van gezonde dieren. Het beleid zou 'niet uit te leggen zijn'. Deze weerstand is tijdens de uitbraak in 2001 gebleken, hoewel de oorzaken hiervan breder zijn dan alleen de weerstand tegen het doden van gezonde dieren. De maatschappelijke weerstand omvat naast dit element ook twee andere elementen die besloten liggen in de wijze waarop LNV de crisis heeft aangepakt.

In de eerste plaats is weerstand gegroeid – in het bijzonder in kringen van agrariërs - tegen het beleid en de wijze van uitvoering ervan. Het betreft een verscheidenheid van elementen, zoals frequente wisselingen van en onduidelijkheden in de regelgeving, tekortschietende kwaliteit van de uitvoering, onduidelijkheid over het beleid ten aanzien van bijzondere diersoorten, het ontbreken van oplossingen voor problemen voor melk, mest en voer, het ontbreken van oplossingen voor problemen op het vlak van het dierenwelzijn, en het door vele betrokkenen als kwetsend ervaren optreden van de minister in de media. Op een aantal van deze problemen was LNV onvoldoende voorbereid. Externe organisaties oordelen regelmatig negatief over de mogelijkheden om over deze kwesties met LNV te communiceren. Ook de communicatie over dit soort kwesties vanuit de regionale crisisorganisatie met het centrale LNV-crisisberaad verliep niet altijd naar behoren.

In de tweede plaats hebben vele organisaties – mede-overheden en maatschappelijke organisaties – een rol gespeeld respectievelijk willen spelen in de MKZ-bestrijding. De wijze van omgang van LNV met mede-overheden en maatschappelijke organisaties is veelvuldig onderwerp van kritische commentaren, in het bijzonder op het vlak van de samenwerkingsrelatie met LNV. LNV heeft in de ogen van vele organisaties er weinig blijk van gegeven serieus belang te hechten aan bijdragen die andere organisaties moesten respectievelijk hadden kunnen leveren aan de crisisbestrijding. Deze opstelling van LNV is mogelijk verklaarbaar vanuit de noodzaak om een strikt bestrijdingsbeleid te voeren – in deze situatie de primaire 'missie' van LNV -, maar is onverstandig en contraproductief vanuit het

belang van een goede bestrijding en van het behouden van voldoende steun voor het beleid. Naast een problematische samenwerkingsrelatie is voorts tijdens de MKZ-crisis geen oplossing tot stand gebracht voor de spanning tussen de LNV-crisisorganisatie en de nationale structuur voor rampen en crisis (de 'NCC-structuur').

Onder al deze weerstanden ligt ook de emotie rond het ruimen van grote aantallen dieren, waardoor – volgens velen binnen LNV – een redelijke mate van draagvlak voor het bestrijdingsbeleid onmogelijk te verkrijgen zou zijn. Deze stelling is echter niet meer dan een aanname, waarvan bovendien zeer de vraag is of deze juist is. Het bovenstaande leidt tot de conclusie dat LNV door de gevolgde handelwijze juist maatschappelijke weerstand heeft opgeroepen, waarvoor velen het woord 'crisis' gebruiken.

Door het oog van de naald

De MKZ-crisis in de eerste helft van 2001 is binnen redelijke termijn tot een oplossing gekomen. Maar Nederland is door het oog van de naald gegaan, in verscheidene opzichten.

- Het MKZ-virus verspreidt zich onzichtbaar. Uitbraken zijn onvoorspelbaar, en kunnen zich in onverwachte aantallen en op onverwachte plaatsen voordoen. De schaal van de verspreiding van het MKZ-virus is uiteraard beperkt gebleven door de bestrijding van het virus, maar daarnaast is de factor geluk belangrijk geweest.
- In het verlengde hiervan hadden de economische gevolgen (voor o.a. de landbouwsector) aanzienlijk ingrijpender kunnen zijn wanneer de schaal van de uitbraak omvangrijker zou zijn geweest.
- Wat betreft de dossiervorming ten behoeve van de EU-bijdragen is de conclusie dat dit deel van het proces uiteindelijk tot een goed resultaat lijkt te leiden. Maar hierin zijn risico's gelopen doordat bij de aanvang van de crisis niet voorbereid was wie deze taak zou uitvoeren, en op welke wijze dat zou moeten geschieden. Improvisatietalent, inzet en eerdere ervaring waren nodig om het gebrek aan voorbereiding rond de dossiervorming te compenseren.
- De wissel op de inzet van het medebestuur en maatschappelijke organisaties naderde op sommige momenten de grenzen van het acceptabele, met alle risico's vandien.
- Een grootschaliger uitbraak zou betekend hebben dat in grotere delen van Nederland het openbare leven stil zou hebben gelegen, en dat meer dieren gedood zouden moeten worden waaronder wellicht zeldzame (dierentuin-) dieren. De vraag is dan reëel of dat maatschappelijk geaccepteerd zou zijn. Waarmee tevens de vraag gesteld is of in een dergelijke situatie de bestrijding van het MKZ-virus op vergelijkbare wijze plaats zou hebben kunnen vinden.

Dit zijn vijf 'als-dan' redeneringen. De 'als'-situaties hebben zich niet voorgedaan. Het is niet erger geworden dan het geweest is, maar Nederland is dicht bij de geschetste risico's geweest. Dat de risico's geen werkelijkheid geworden zijn is mede een kwestie van geluk.

Aanbevelingen

Op grond van de bevindingen over de MKZ-crisis worden in drie richtingen aanbevelingen gegeven die elk omvangrijk en ingrijpend zijn.

De eerste aanbeveling voor toekomstige situaties is dat LNV zich rekenschap geeft – en zich daarnaar organiseert – van het feit dat een dierziektecrisis meer is dan een veterinair probleem. Bestrijding van een dierziekte speelt zich af in de volle openbaarheid, en in een context waarbij naast LNV ook andere organisaties bijdragen kunnen respectievelijk moeten leveren. Verbreding van de perceptie van het departement van een dierziektecrisis is noodzakelijk, uiteraard met behoud van de bestaande kwaliteiten in veterinair opzicht.

Hieruit vloeit als tweede aanbeveling voort dat LNV zal moeten nagaan – in samenspraak met mede-overheden en maatschappelijke organisaties – hoe in de toekomst crises aangepakt moeten worden, nu in deze MKZ-crisis veel steun verloren is gegaan. Dit houdt in dat steun verworven wordt voor de strategische lijnen in de bestrijding (waarbij de rol van LNV als eerst verantwoordelijke niet ter discussie staat), en dat afspraken tot stand komen over de rolverdelingen (taken en verantwoordelijkheden). Daarin moet ook nagegaan worden hoe een betere aansluiting tussen de LNV-crisisorganisatie en de NCC-structuur gevonden kan worden.

De derde aanbeveling is dat LNV zich op vele punten beter voorbereidt op nieuwe crises door middel van draaiboeken en protocollen, en oefeningen, enerzijds om de doeltreffendheid en doelmatigheid van de bestrijding op een zo hoog mogelijk niveau te krijgen, anderzijds om maatschappelijke weerstanden zoveel mogelijk te voorkomen. Een hoog niveau van voorbereiding is voorwaarde voor een kwalitatief goede uitvoering en voor het verkrijgen van stabiliteit in de crisisorganisatie. Naast de lijn van de discussie in EU-verband over het non-vaccinatiebeleid, gaat het bij de voorbereiding om een variëteit aan onderwerpen op het niveau van het maatregelenpakket en op het niveau van de uitvoering zoals de financieel-administratieve aanpak, veterinaire maatregelen, oplossingen voor landbouwkundige aspecten en dierenwelzijn, organisatiestructuren op een hoger niveau van integratie (relatie met de nationale structuur bij rampen), kwaliteitsverbetering van informatiestructuren, en de ontwikkeling van een communicatiestrategie c.q. interactie-strategie. In deze lijn zijn door LNV reeds enkele acties in gang gezet, waarover de Kamer bij brief van 26.02.2002 is geïnformeerd.

Inhoudsopgave

1. Evaluatie van de Mond- en Klauwzeercrisis *15*
1.1 Evaluatie *15*
1.2 Aanpak *16*
1.3 Kader voor analyse en beoordeling *17*
1.4 Beperkingen *20*

2. MKZ in vogelvlucht *21*
2.1 Het virus en de Nederlandse veehouderij *21*
2.2 Het Europees non-vaccinatiebeleid *21*
2.3 Het maatregelenpakket ter bestrijding van MKZ *21*
2.4 Chronologisch overzicht *22*

3. Voorbereiding op de bestrijding van MKZ *29*
3.1 Inleiding *29*
3.2 Wet- en regelgeving *30*
3.2.1 Office International des Epizooties (OIE) *30*
3.2.2 Europese wet- en regelgeving *31*
3.2.3 Nationale wet- en regelgeving *32*
3.2.4 Implementatie van Europese regelgeving *33*
3.2.5 Europese richtlijn: minimaal of uitputtend? *33*
3.3 Lessen uit de varkenspest *34*
3.4 Het maatregelenpakket MKZ *35*
3.4.1 Inleiding *35*
3.4.2 De maatregelen *35*
3.4.3 Destructiecapaciteit *37*
3.4.4 Taken en verantwoordelijkheden *37*
3.5 Juridische grondslagen voor de maatregelen *38*
3.5.1 Vervoersverbod *38*
3.5.2 Vaccinatie *43*
3.5.3 Ruimen en preventief ruimen *45*
3.5.4 Fokverbod *47*
3.5.5 Screening *48*
3.6 Risicoanalyses en scenariostudies *50*
3.6.1 Risico analyses *50*
3.6.2 Risk Assessment Dierziekten *51*
3.6.3 Beslisboom ID-Lelystad *51*
3.7 De crisisorganisatie op papier *51*
3.7.1 Sleutelfunctionarissen in de normale fase *53*
3.8 Handboeken en draaiboeken *54*
3.8.1 Inleiding *54*
3.9 Opleiding, oefening en simulatie *78*
3.9.1 Opleidingsplan Crisismanagement LNV *78*
3.9.2 Simulaties LNV *79*
3.9.3 Opleiding en training bij de RVV *80*
3.9.4 Simulaties bij de RVV *81*
3.9.5 Opleiding en training bij de AID *81*
3.9.6 Oefening en simulaties AID *81*
3.9.7 Opleiding, oefening en simulatie LASER *82*

3.10 Europa *82*
3.11 Analyse en beoordeling *83*
3.11.1 Inleiding *83*
3.11.2 Lessen uit de varkenspest *84*
3.11.3 Het maatregelenpakket *87*
3.11.4 Risicoanalyses en scenario's *87*
3.11.5 De crisisorganisatie *88*
3.11.6 Analyse Handboeken en draaiboeken *89*
3.11.7 Opleiding, simulaties en oefening *91*
3.11.8 Communicatie *91*
3.11.9 Handhaving, openbare orde en veiligheid *94*
3.11.10 Europa *95*
3.12 Conclusie over de voorbereiding *95*
3.13 Aanbevelingen *97*

4. De aandachtsfase: uitbraak in Engeland *99*
4.1 Inleiding *99*
4.2 Uitbraken in Engeland *99*
4.3 MKZ breidt zich uit in het VK *106*
4.4 Meer MKZ in Engeland; ernstige verdenkingen in Frankrijk *111*
4.5 Het bokjesweekend van 9 - 13 maart *115*
4.6 Uitbraak in Frankrijk *118*
4.7 Oene verdacht? *121*
4.8 Oene besmet? *123*
4.9 Analyse en beoordeling *134*
4.9.1 Proportionaliteit en informatie uit het buitenland *134*
4.9.2 Insleep en eerste verspreiding van het virus *134*
4.9.3 Identificatie & registratie *137*
4.9.4 Diagnose *139*
4.9.5 Tracering en verdere verspreiding van het virus *141*
4.9.6 Tijdelijke knelpunten en voorbodes *142*
4.9.7 Voorbereiding op uitbraken *142*
4.9.8 Overgang tussen Aandachtsfase en Crisisfase *143*

5. De crisisfase: 21 maart – 25 juni *145*
5.1 Inleiding *145*
5.2 De eerste vastgestelde uitbraak van MKZ in Nederland *146*
5.2.1 Gebeurtenissen en maatregelen in de eerste week (21-28 maart) *146*
5.2.2 Het effect van de besluitvorming en maatregelen op de uitvoeringspraktij*k* *160*
5.2.3 De uitvoering van de veterinaire maatregelen *170*
5.3 MKZ breidt zich uit in Nederland *189*
5.3.1 Gebeurtenissen en maatregelen 29 maart – 22 april *189*
5.3.2 Het effect van de besluitvorming en maatregelen op de uitvoeringspraktij*k* *201*
5.3.3 De uitvoering van de veterinaire maatregelen *210*
5.4 Beheersing en afbouw *227*
5.4.1 Gebeurtenissen en maatregelen tot en met de MKZ-vrije status (23 april-25juni) *227*
5.4.2 Het effect van de besluitvorming en maatregelen op de uitvoeringspraktij*k* *248*
5.4.3 Uitvoering van veterinaire maatregelen tot en met de MKZ-vrije status *255*

5.5 Analyse en beoordeling van gebeurtenissen, maatregelen en uitvoering tijdens de crisisfase *257*

6. De maatschappelijke impact van de MKZ-crisis *261*
6.1 Inleiding *261*
6.2 Interdepartementale samenwerking en besluitvorming *262*
6.2.1 Hoe was de bedoeling vanuit LNV *262*
6.2.2 Verdeling van taken en verantwoordelijkheden formeel *263*
6.2.3 Hoe het in de praktijk is gegaan: gebeurtenissen en maatregelen *263*
6.2.4 Gevolgen voor de overheden op Rijksniveau *269*
6.2.5 Analyse en beoordeling *270*
6.3 Ondersteuning van lokaal en provinciaal bestuur *271*
6.3.1 Hoe was de bedoeling volgens LNV? *271*
6.3.2 Verantwoordelijkheden en taken formeel *272*
6.3.3 Gebeurtenissen en maatregelen *275*
6.3.4 Handhaving van de openbare orde en veiligheid.: Kootwijkerbroek en Sprang Capelle *286*
6.3.5 Omgaan met MKZ-crisis en gevolgen *293*
6.3.6 Analyse en beoordeling *294*
6.4 Uitvoering op regionaal en lokaal niveau: politie, Openbaar Ministerie, militairen en douane *296*
6.4.1 Hoe was de bedoeling vanuit het ministerie van LNV *296*
6.4.2 Formele verdeling van taken en bevoegdheden *296*
6.4.3 Handhaving: Ondersteuning veterinaire maatregelen in de praktijk *297*
6.4.4 Handhaving: voorkomen van ordeverstoringen in de praktijk *303*
6.4.5 Gevolgen van MKZ-crisis voor uitvoerende diensten *305*
6.4.6 Analyse en beoordeling *306*
6.5 Maatschappelijke impact *307*
6.5.1 Hoe was de bedoeling vanuit het ministerie van LNV? *307*
6.5.2 Taken en verantwoordelijkheden *307*
6.5.3 Reacties van het publiek *308*
6.5.4 Reacties van maatschappelijke organisaties *308*
6.5.5 Een gezamenlijk standpunt *315*
6.5.6 Analyse en beoordeling *316*
6.6 Analyse en beoordeling maatschappelijke impact *317*

7. Beleving van de crisis in het veld *321*
7.1 Ondernemingen en instellingen. *321*
7.1.1 Onderverdeling respons *322*
7.1.2 De beleving van de MKZ crisis *324*
7.1.3 Informatie voorafgaande aan de crisis *326*
7.1.4 Informatievoorziening toen MKZ in Nederland kwam *326*
7.1.5 Economische schade *328*
7.1.6 Tevredenheid over het optreden van medewerkers van het ministerie van LNV *329*
7.1.7 Tevredenheid over functioneren van andere organisaties die bij de crisis betrokken waren *329*
7.1.8 Opvang tijdens de crisis *330*
7.1.9 Overige zaken *330*
7.2 Veehouders van wie het vee niet is geruimd *331*
7.2.1 Onderverdeling veehouders van wie het vee niet is geruimd. *331*
7.2.2 Bekendheid met de verschillende maatregelen voorafgaande aan de

crisis *334*
7.2.3 Informatievoorziening tijdens de crisis *337*
7.2.4 instelling van het beschermings- of toezichtsgebied *338*
7.2.5 Identificatie en registratie *339*
7.2.6 Screening en bloedtappen *340*
7.2.7 Welzijnsproblemen en opkoopregeling *340*
7.2.8 Reiniging en ontsmetting *342*
7.2.9 Protocollen *343*
7.2.10 Mest, melk en voer *343*
7.2.11 Kortingsregeling *346*
7.2.12 Optreden medewerkers LNV *348*
7.2.13 Tevredenheid over optreden medewerkers van andere organisaties *348*
7.2.14 Steun aan de getroffen *350*
7.2.15 Beleid na de crisis *351*
7.2.16 Overige belangrijke zaken *352*
7.3 Geruimde veehouderijen *352*
7.3.1 Verdeling respons naar aard bedrijf en naar gebieden *353*
7.3.2 Beleving van de crisis *354*
7.3.3 Bekendheid met de verschillende maatregelen voorafgaande aan de MKZ-crisis *354*
7.3.4 Informatievoorziening tijdens de crisis *358*
7.3.5 Kwaliteit van de protocollen *359*
7.3.6 Informatie over de verdenking of enting *360*
7.3.7 Tracering en bloedtappen *363*
7.3.8 Enting *364*
7.3.9 Welzijnsproblemen *366*
7.3.10 Taxatie *367*
7.3.11 Mest, melk en voer *368*
7.3.12 Ruiming *371*
7.3.13 Reiniging en ontsmetting *375*
7.3.14 Opheffing en herbevolking *376*
7.3.15 Kortingsregeling *376*
7.3.16 Vergoeding voor geruimde dieren. *378*
7.3.17 Optreden medewerkers LNV *379*
7.3.18 Steun tijdens en na de crisis *380*
7.3.19 Beleid na de crisis *382*
7.4 Analyse en beoordeling *383*
7.4.1 Veehouders van wie het vee niet geruimd is *384*
7.4.2 Veehouders waarvan het vee is geruimd *385*

8. Organisatie en communicatie *387*
8.1 Inleiding en leeswijzer *387*
8.2 Dossiervorming *387*
8.2.1 Inleiding *387*
8.2.2 Uitgaven: RVV of LASER? *387*
8.2.3 De opdracht voor LASER *388*
8.2.4 Borgingsgroep *389*
8.2.5 Uitvoering *389*
8.2.6 Kwaliteit van dossiers en taxaties *392*
8.2.7 Analyse en beoordeling *394*
8.3 Sturing en organisatie *396*
8.3.1 Sturing *396*

8.3.2 De crisisorganisatie *398*
8.3.3 Analyse en beoordeling *405*
8.4 Communicatie *406*
8.4.1 Wat was de bedoeling volgens het ministerie van LNV *406*
8.4.2 Interne communicatie binnen de regionale crisiscentra *414*
8.4.3 Publieksvoorlichting *419*
8.4.4 Persvoorlichting *423*
8.4.5 Communicatie met intermediairs *427*
8.4.6 Communicatie met dierenartsen *431*
8.4.7 Communicatie met andere overheden *431*
8.4.8 Beoordeling *433*

9. Conclusies *435*
9.1 Het oog van de naald *435*
9.2 Een dubbele crisis *436*
9.3 De MKZ-crisis *437*
9.3.1 Maatregelen *437*
9.3.2 Uitvoering *439*
9.3.3 Organisatie *441*
9.3.4 Dossiervorming *441*
9.4 De maatschappelijke crisis *441*

Bijlage 1: Overzicht van de betrokken organisaties *445*

Bijlage 2: Afkortingen *451*

Bijlage 3: Overzicht geïnterviewde personen *457*

Bijlage 4: Deelnemers regiobijeenkomsten *459*

Bijlage 5: Geraadpleegde bronnen *463*

Bijlage 6: Begrippenlijst *467*

Bijlage 7: Onbewerkte resultaten van de enquête *469*
Ondernemingen en instellingen *469*
Geruimde veehouderijen *489*
Niet-geruimde veehouderijen *544*

1. Evaluatie van de Mond- en Klauwzeercrisis

1.1 Evaluatie

De uitbraak van mond- en klauwzeer (MKZ) in de eerste helft van 2001 greep diep in op grote delen van de Nederlandse samenleving. Een groot aantal agrariërs in de getroffen gebieden hebben de ingrijpende gevolgen ervan ondervonden doordat hun vee geruimd werd en zij - in veel gevallen - voor de opgave stonden om tot op zekere hoogte hun bedrijf opnieuw te starten. Van hobbydierhouders werden eveneens dieren geruimd. Ondernemers in de getroffen gebieden ondervonden schade in hun bedrijfsvoering. Voor bewoners in de getroffen gebieden is lange tijd het sociale leven in hoge mate ontregeld geweest. Grote aantallen personen – werkzaam bij het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (LNV), bij de boerenorganisaties, bij provinciale en lokale overheden, bij politie, douane of defensie, bij belangengroeperingen, etcetera - zijn betrokken geweest bij de bestrijding van de MKZ-uitbraak, hetgeen voor velen een emotioneel geladen periode zal blijven.

Het ministerie van LNV vervulde de centrale rol in de bestrijding van de uitbraak, zowel wat betreft het beleid als wat betreft de uitvoering. Binnen de Europese Unie zijn de hoofdlijnen vastgesteld over de wijze van bestrijding van een MKZ-uitbraak; het ministerie van LNV tracht binnen deze kaders een uitbraak te voorkomen, en indien een uitbraak plaatsvindt bestrijdt zij een MKZ-uitbraak. Het ministerie van LNV treedt voorts op in de context van een groot aantal organisaties die op enigerlei wijze een taak hebben in het geheel van de bestrijding, dan wel een rol op zich nemen.

Het ministerie van LNV heeft B&A Groep opdracht gegeven de evaluatie op te stellen van de wijze waarop het ministerie van LNV in de MKZ-crisis is opgetreden. De doelstellingen van de evaluatie zijn in het bestek als volgt verwoord:

- inzicht te verschaffen in de aanpak en het verloop van de MKZ-crisis, en
- aan de hand van de resultaten van de evaluatie verantwoording af te leggen aan de Tweede Kamer over het gevoerde beleid.

Voorts is als doelstelling benoemd het trekken van lessen uit de ervaringen die in de MKZ-crisis zijn opgedaan. Het accent in de evaluatie is in het bestek gelegd bij het optreden van het ministerie van LNV aangezien dit ministerie het voortouw had in de bestrijding; maar uiteraard kan dit niet los gezien worden van het optreden van andere organisaties. De evaluatie heeft betrekking op het gevoerde beleid én op de uitvoering.

De evaluatiedoelstellingen zijn uitgewerkt in de volgende onderzoeksvragen:

- Hoe was de overheid (en dan met name het ministerie van LNV) voorbereid op een uitbraak van MKZ? Voor wat betreft:
  - organisatie: veterinair complex, signaleringssysteem, bekwaamheid;
  - beleid: handboeken, draaiboeken, strategie, scenario's;

  - context: politieke en maatschappelijke realiteit, Europese- en nationale juridische omgeving, veterinair-technische omgeving.
- Hoe is de uitbraak van MKZ aangepakt? Deze aanpak zal mede worden beoordeeld tegen de achtergrond van de acties en maatregelen van het bedrijfsleven zelf.
- Wat is gebeurd met signalen omtrent MKZ van vóór 21 maart 2001, met name inzake de uitbraak van MKZ in het Verenigd Koninkrijk?
- Hoe is de bestrijding en de handhaving van het beleid georganiseerd?
- Hoe is omgegaan met niet-veterinaire aspecten als openbare orde en veiligheid?
- Heeft de totale crisisorganisatie adequaat gehandeld? Werden specifieke ervaringen omgezet in leereffecten?
- Wat was de doelmatigheid en de effectiviteit van de gekozen bestrijdingsstrategie en de daarmee samenhangende communicatie en besluitvorming, met bijzondere aandacht voor de eerste dagen van de uitbraak en daarop volgende opschalingsmomenten?
- Hoe is de informatievoorziening verlopen?
  - tussen de departementen onderling;
  - naar de sector;
  - naar de maatschappij;
  - naar de Tweede Kamer, provincies en gemeenten;
  - naar de Europese Commissie.

De evaluatie heeft betrekking op de periode van de eerste uitbrak van MKZ in het Verenigd Koninkrijk (21 februari 2001) tot het intrekken door de Commissie van de Europese Gemeenschap van de beschermende maatregelen in verband met MKZ in Nederland (26 juni 2001).

1.2 Aanpak

De evaluatie heeft plaatsgevonden in de periode medio oktober 2001 – februari 2002.

De volgende werkzaamheden zijn verricht:

Documentenstudie
Een zeer groot aantal documenten van uiteenlopende aard is geraadpleegd:
- verslagen van relevante besluitvormende gremia zoals het LNV-crisisberaad;
- interne notities en rapporten van het ministerie van LNV;
- verslagen, notities en rapporten van vele organisaties die in de crisisbestrijding een rol speelden;
- evaluaties van vele organisaties;
- brieven en mondelinge berichten van agrariërs en andere ondernemers en bewoners van de getroffen gebieden;
- persdossiers van landelijke en regionale bladen en vakbladen;
- boeken.

Interviews
Met circa 65 personen die een rol van betekenis vervulden zijn vraaggesprekken gehouden. De personen zijn op een zorgvuldige wijze geselecteerd op basis van criteria als verdeling over de relevante thema's (organisatie, beleid, uitvoering, context), verdeling over de organisaties en onderdelen van het ministerie van LNV, en regionale achtergrond. Met name is bekeken of de gesprekspartner nog ontbrekende informatie kon aanvullen. Er is gewerkt met geautoriseerde verslagen. De lijst van gesprekspartners is opgenomen in bijlage 3.

Regiobijeenkomsten
In de getroffen gebieden hebben zeven regiobijeenkomsten plaatsgevonden waarbij personen aanwezig waren die een rol vervulden in de crisisbestrijding. Een dergelijke bijeenkomst heeft ook plaatsgevonden met vertegenwoordigers vanuit landelijke – doorgaans in de regio Den Haag gevestigde – organisaties. De selectie van de deelnemers van de regiobijeenkomsten heeft plaatsgevonden op basis van informatie vanuit gemeenten. Met name organisaties zijn uitgenodigd die daadwerkelijk in het veld bij de uitvoering betrokken waren: lokaal bestuur, uitvoerders, politie, plaatselijke en regionale sectororganisaties. In de centrale bijeenkomst lag meer het accent op besluitvorming en beleid. Bijlage 4 bevat de lijst van deelnemers aan deze bijeenkomsten.

Enquête
Onder getroffen veehouders en ondernemers in de betreffende regio's heeft een schriftelijke enquête plaatsgevonden. Deze enquête – steekproefsgewijs uitgezet – had betrekking op zowel feiten als meningen over de crisisbestrijding.

De opdracht is verstrekt als een opdracht-in-onafhankelijkheid: B&A Groep draagt alle verantwoordelijkheid voor de inhoud van het rapport. Het ministerie van LNV verplichtte zich alle relevante informatie ter beschikking te stellen. De evaluatie is begeleid door een commissie vanuit het ministerie van LNV; deze begeleiding beperkte zich tot de voortgang van het proces en tot commentaren op de in eerdere versies van het rapport opgenomen feiten.

1.3 Kader voor analyse en beoordeling

De evaluatie dient inzicht te geven in de doeltreffendheid van de bestrijding, de legitimiteit van de maatregelen en de doelmatigheid van de aanpak van de crisis. Daarmee is de vraag aan de orde naar de maatstaven aan de hand waarvan een en ander beoordeeld wordt. Objectieve maatstaven over doeltreffendheid en doelmatigheid van de bestrijding van een dergelijke – unieke - crisis bestaan uiteraard niet; er bestaan geen maatstaven over de periode waarbinnen een dergelijk crisis bestreden zou moeten zijn of tegen welke kosten (in geld, in aantallen geruimde dieren, en dergelijke) de bestrijding kan geschieden. Dat betekent dat beoordeling plaatsvindt vanuit situatiegebonden maatstaven.
Daartoe is de volgende denklijn ontwikkeld, grafisch weergegeven, en vervolgens toegelicht:

Figuur 1.1

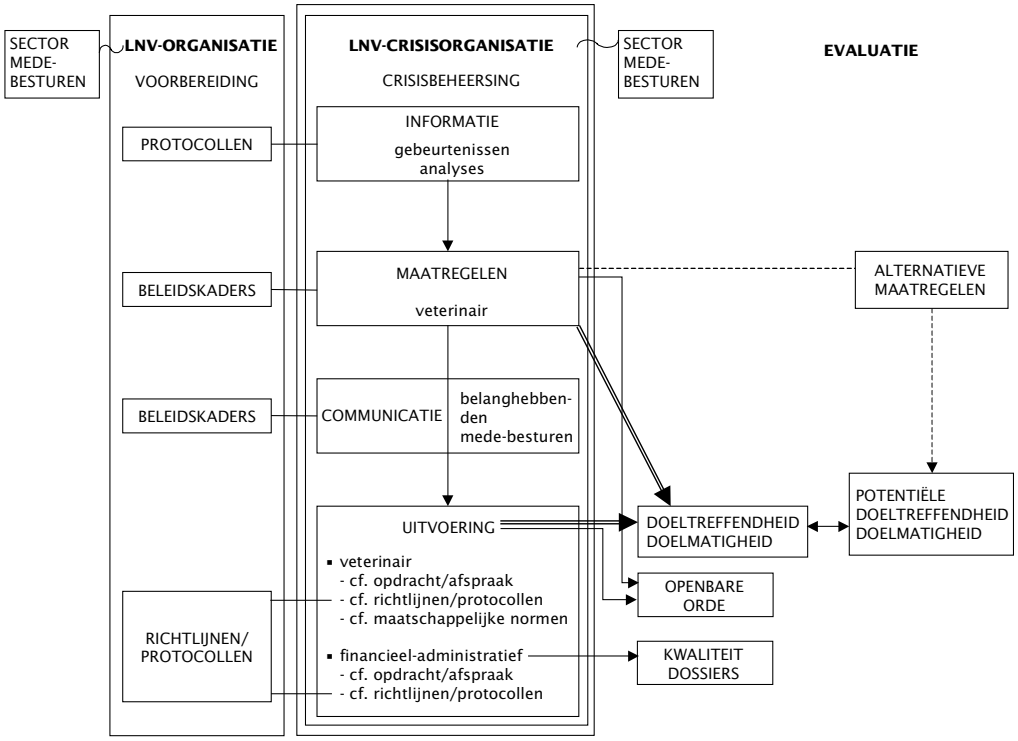

Informatie

De crisisorganisatie reageert op basis van verkregen informatie (gebeurtenissen en analyses: testuitslagen, uitbraken, voortgang van ruimingen, etc.). Wil de crisisorganisatie adequaat kunnen handelen, dan dient deze informatie correct, volledig en tijdig beschikbaar te zijn.

Maatregelen

Op grond van verkregen informatie wordt al dan niet besloten tot veterinaire maatregelen (vervoerverboden, screening, ruiming, e.d.). Veterinaire maatregelen worden vanuit de optiek van doeltreffendheid en doelmatigheid beoordeeld langs de volgende lijn van vraagstellingen:

- Vloeit de getroffen maatregel logisch voort uit de – op dat moment - ter beschikking staande informatie?
- Welke andere maatregelen zouden getroffen kunnen zijn – gegeven de aanwezige informatie?
- Wat is – na uitvoering (zie onder) – de doeltreffendheid en doelmatigheid van de maatregelen geweest?
- Welke zouden voor doeltreffendheid en doelmatigheid de gevolgen geweest kunnen zijn van eventuele andere maatregelen?
- Volgt daaruit voort dat de meest doeltreffende en doelmatige maatregel getroffen is?

In dit type evaluatie is het onvermijdelijk dat conclusies een bepaald hypothetisch gehalte hebben. Immers, van de getroffen maatregelen zijn doeltreffendheid en doelmatigheid bekend vanuit de praktijk; van alternatieve maatregelen kunnen alleen maar vermoedelijke effecten doordacht worden. Deze disbalans is onontkoombaar.

Met betrekking tot de maatregelen is een vraag van een andere orde of de maatregelen passen binnen de bestaande – juridische – beleidskaders.

De getroffen maatregelen dienen vervolgens tot uitvoering te komen. Hierover zal veelal extern gecommuniceerd moeten worden met betrokkenen; afhankelijk van de aard van de maatregel betreft het belanghebbende agrariërs, belangenorganisaties, bestuurders van andere overheden, en – via de media – de samenleving. Deze communicatie is enerzijds nodig als voorwaarde voor een goed verloop van de uitvoering, en past voorts in het beeld van een overheid die in een open samenleving opereert. De kwaliteit van de communicatie wordt beoordeeld op twee criteria:

1. Het oordeel van deze externe betrokkenen over de communicatie.
2. De mate waarin de (wederzijdse) communicatie met externe betrokkenen het hen mogelijk heeft gemaakt hun aandeel in de crisisbestrijding te leveren.

De beoordeling van de uitvoering van veterinaire maatregelen verloopt langs deze drie vragen:

1. Is de uitvoering verlopen conform opdracht/afspraak?
2. Is de uitvoering verlopen volgens algemeen geldende richtlijnen of protocollen?
3. Is de uitvoering verlopen volgens algemeen geldende maatschappelijke normen zoals zorgvuldigheid, tijdigheid, en responsiviteit?

Naast de uitvoering van de veterinaire maatregelen is er ook de financieel-administratieve uitvoering. De uitvoering hiervan wordt beoordeeld aan de hand van de mate van correctheid van dossiers, en de tijdigheid van de beschikbaarheid ervan. Daarnaast geldt de vraag of het proces van dossieropbouw (verzameling en verwerking van gegevens) verlopen is volgens geldende richtlijnen.

In de bestrijding van deze MKZ-crisis speelt voorts het element van de openbare orde een voorname rol. Toetsingscriterium hierbij is de vraag of en in welke mate de openbare orde verstoord is geweest. En vervolgens de vraag welke de oorzaken hiervan zijn, en of andere interventies geleid zouden kunnen hebben tot minder verstoring van de openbare orde.

Bestrijding van een MKZ-crisis – maatregelen, uitvoering – vindt plaats in een organisatie waarin besluitvorming en communicatielijnen goed geregeld moeten zijn. Deels blijkt de kwaliteit van de organisatie uit de doeltreffendheid en doelmatigheid van de bestrijding (zie boven). Maar daarnaast blijkt de kwaliteit van de organisatie uit het verloop van interne processen, met als ijkpunten:

- besluitvormingslijnen: tijdig en transparant;
- taken en verantwoordelijkheden: duidelijk en adequaat;
- interne communicatie: snel en helder.

Een crisis als deze bestaat uit een reeks onverwachte gebeurtenissen, die echter niet onvoorzienbaar zijn. Dat betekent dat de organisatie zich kan voorbereiden op een crisis in de vorm van afgesproken beslissingscriteria en werkwijzen. Daarmee wordt bereikt:

- dat zoveel mogelijk de juiste beslissingen worden genomen;
- dat de uitvoering zo min mogelijk belast wordt met het maken van keuzes en het ontwikkelen van werkwijzen tijdens de uitvoering;
- dat het crisismanagement zo veel mogelijk zich op de cruciale beslissingen kan concentreren.

1.4 Beperkingen

Deze evaluatie is geen volledige historische reconstructie van de gebeurtenissen in de MKZ-crisis. De crisis was dermate omvangrijk dat dat onmogelijk was in het kader van deze evaluatie. Bovendien is voor een evaluatie waarmee beleidsmatige betekenis wordt beoogd volledigheid niet absoluut noodzakelijk. Er gelden derhalve aanzienlijke beperkingen in de gebeurtenissen waarover gerapporteerd wordt; de evaluatie is beperkt tot de hoofdzaken.

De evaluatie heeft als doel om te komen tot oordeelsvorming over de handelwijze van het ministerie van LNV. Dat betekent dat de gebeurtenissen in de crisisperiode en de bestrijdingsacties vanuit die gezichtshoek geselecteerd zijn en beschreven worden. Dientengevolge blijven vele aspecten onderbelicht die wel – en soms prominent - deel uitmaken van de crisissituatie maar die vanuit de optiek van het LNV-beleid minder van belang zijn.

Inzet in de evaluatie was om een zo goed mogelijk zicht te krijgen op de relevante feiten tijdens de crisisperiode. Immers, voor oordeelsvorming is feitenkennis vereist. Zoals in dergelijke situaties doorgaans het geval is, is ook hier gebleken dat het regelmatig lastig is om vast te stellen wat feiten zijn: regelmatig bestaan er van dezelfde gebeurtenis verscheidene versies of interpretaties bij degenen die een zelfde gebeurtenis meemaakten. In een aantal gevallen wordt dan ook – waar zinvol – van uiteenlopende versies van een zelfde gebeurtenis verslag gedaan.

Voor de reconstructie van feiten kan het evaluatieteam beschikken over een zeer groot aantal documenten en verslagen. Sommige verslagen, met name de verslagen van het LNV-crisisberaad (de centrale crisisstaf van LNV), zijn echter summier en ontdaan van onderliggende afwegingen. Voor de beschrijving van de feiten moet het evaluatieteam het vanaf 13 maart 2001 bovendien stellen zonder de verslagen van het MKZ-overleg (crisisstaf) bij de RVV. Verder ontbeert het evaluatieteam ook de interne evaluatie van de RVV, die begin maart 2002 nog niet klaar was.

2. MKZ in vogelvlucht

Op 21 maart 2001 wordt op een bedrijf in Olst in de provincie Overijssel mond- en klauwzeer (MKZ) bij vier runderen vastgesteld. Het is voor het eerst dat de ziekte onder het Europese 'non-vaccinatie' beleidsregime in ons land uitbreekt. De maanden erop zal heel Nederland in de ban van de dierziekte zijn. Termen als 'ruimen', 'vervoersverboden', 'evenhoevigen' gaan tot het dagelijks spraakgebruik behoren. 'MKZ-crisis' blijkt in 2001 het meest gebruikte nieuwe woord te zijn. In deze korte inleiding nemen we de lezer ter introductie in vogelvlucht mee langs de belangrijkste begrippen, gebeurtenissen en hoofdrolspelers.

2.1 Het virus en de Nederlandse veehouderij

Mond- en klauwzeer is een zeer besmettelijke virusziekte bij evenhoevige dieren. Evenhoevigen zijn runderen, varkens, geiten, schapen, maar ook herten, reeën en een aantal dierentuindieren als lama's. De mens is ongevoelig voor de ziekte. Ook paarden, honden, katten en pluimvee kunnen de ziekte niet krijgen. Mensen en dieren die niet besmet worden, kunnen het virus echter wel verspreiden. Dat kan via voedsel, via kleding en zelfs via de wind. En MKZ is bij schapen en geiten lastig vast te stellen; er bestaat bovendien een groot aantal (sub)typen van het virus, en elk subtype kan zich weer anders gedragen. De Nederlandse veehouderij is door de hoge dierdichtheid en de vele vervoersbewegingen extra kwetsbaar voor besmetting.

2.2 Het Europees non-vaccinatiebeleid

Op het moment van uitbraak is de EU al, op een aantal incidenten na, een tiental jaren vrij van de ziekte. Mede vanuit economische motieven (met name Japan en Amerika weigeren vlees van gevaccineerde dieren te importeren) heeft de EU in 1991 besloten de veestapel niet langer preventief tegen MKZ te vaccineren. De non-vaccinatiestatus is tegenwoordig voorwaarde voor behoud van de positie van de EU op de internationale handelsmarkt. De Nederlandse veehouderij is afhankelijk van de export, grofweg tweederde van de productie is voor het buitenland bestemd. Tot op de dag van vandaag is er discussie gaande of het niet mogelijk is dieren te vaccineren met een 'markervaccin'. Immers, het argument om dieren niet te vaccineren is dat na vaccinatie niet meer te zien is of een dier MKZ gehad heeft. Met een gevalideerde test zou vast te stellen zijn of antilichamen afkomstig zijn van besmetting of van inenting met een markervaccin. Er bestaan echter nog geen goedgekeurde onderscheidende tests op markervaccins.

2.3 Het maatregelenpakket ter bestrijding van MKZ

Op 6 januari 2000 stuurt staatssecretaris Faber het maatregelenpakket Mond- en Klauwzeer naar de Tweede Kamer. De precieze inhoud van het pakket bespreken we hierna, maar in hoofdlijnen betekent een uitbraak in Nederland de instelling van een vervoersverbod voor alle dieren in heel Nederland (stand still), en een certificeringsstop voor de export van gevoelige dieren, voor 72 uur. Vervolgens wordt Nederland ingedeeld in compartimenten: in gebieden met besmette bedrij-

ven, in gebieden met verdachte bedrijven en in gebieden zonder besmette of verdachte bedrijven. Alle bedrijven binnen een straal van 1 kilometer rond het besmette bedrijf en risicovolle contactbedrijven (bedrijven waarvan het vermoeden bestaat dat er contact geweest is met een besmettingsbron) worden zo snel mogelijk geruimd, of er nu besmetting is vastgesteld, of niet. Nederland kan bij uitbraak overgaan tot noodvaccinatie (suppressievaccinatie), hetgeen niet te verwarren is met preventieve (beschermende) vaccinatie. Het kan gebeuren dat het ruimen niet snel genoeg gaat, vanwege bijvoorbeeld te weinig menskracht of destructiecapaciteitstekorten. De noodvaccinatie is bedoeld om de besmetting in te sluiten en wordt daarom ook wel ringvaccinatie genoemd. Men trekt een ruime cirkel rond de besmettingshaard en ent 'van buiten naar binnen', waardoor de besmetting ingesloten raakt. Omdat geënte dieren dus niet onderscheiden kunnen worden van besmette dieren en omdat veterinaire deskundigen stellen dat geënte dieren nog steeds besmettingen kunnen veroorzaken, moeten de geënte dieren alsnog geruimd worden. De staatssecretaris stelt overigens al in haar kamerbrief dat ze weet dat met name dit deel van het maatregelenpakket waarschijnlijk voor maatschappelijke weerstand zal zorgen. Het agrarisch bedrijfsleven heeft meegewerkt aan het tot stand komen van het maatregelenpakket en heeft zijn steun toegezegd. Maar de voormannen van het bedrijfsleven hebben al te kennen gegeven dat uitvoering van de maatregelen onmogelijk zal zijn zonder steun van de boeren. Deze steun mag alleen verwacht worden als er in 'vredestijd' draagvlak voor verworven wordt. De staatssecretaris onderschrijft dit, en kondigt een communicatiecampagne aan.

Het non-vaccinatiebeleid leidt begin jaren negentig tot weinig politieke of maatschappelijke discussie. Het maatregelenpakket wordt begin 2000 geruisloos door de kamer aangenomen, het Nederlands publiek en grote delen van veehoudend Nederland weet nauwelijks meer wat MKZ inhoudt. Laat staan wat de gevolgen van het non-vaccinatiebeleid kunnen zijn. Maar er zijn in de periode voorafgaand aan de uitbraak wel een serie dierziekteproblemen geweest, met de Varkenspest in 1997 als meest indringende voorloper.

2.4 Chronologisch overzicht

Op 20 februari 2001 wordt in het Engelse graafschap Essex in een slachthuis MKZ ontdekt bij een varken. Bron van de besmetting blijkt een vleesvarkenbedrijf in Heddon-on-the-Wall.

De volgende dag, 21 februari wordt door de EU de export van dieren uit het Verenigd Koninkrijk verboden. In Nederland wordt een vervoersverbod ingesteld voor Britse evenhoevigen, hun stalgenoten en hun producten, en worden dieren die recent uit het Verenigd Koninkrijk gekomen zijn onderzocht op MKZ. Er wordt een verzamelverbod voor schapen afgekondigd: markten, veilingen en verkopen zijn verboden. De media in Nederland besteden al de nodige aandacht aan de Engelse uitbraken. Het crisisberaad van het ministerie van LNV, voorgezeten door de Secretaris-Generaal van het departement, komt op dit moment al wekelijks bijeen vanwege BSE; als gevolg van de MKZ uitbraken komt het beraad vanaf nu dagelijks bijeen. Aanwezig zijn vertegenwoordigers van de voor de bestrijding meest belangrijke directies en diensten. De Directie Veterinaire-, Voedings- en Milieuaan-

gelegenheden (VVM, tegenwoordig VVA) gaat over de beleidskant van de bestrijding. De Directie Landbouw gaat over dierenwelzijnsaangelegenheden. De Directie Juridische Zaken levert de expertise voor de juridische onderbouwing. De Rijksdienst voor de keuring van Vee en Vlees (RVV), onderdeel van het ministerie van LNV, is de dienst die direct een prominente rol krijgt bij de uitvoering van het veterinaire (vooralsnog preventieve) beleid. De Algemene Inspectie Dienst (AID) is verantwoordelijk voor de handhaving van bijvoorbeeld de vervoersverboden van dieren. In de laboratoria van ID-Lelystad wordt verdacht diermateriaal op besmetting gecontroleerd; ook hun vertegenwoordiger is aanwezig. De Chief Veterinary Officer (de CVO), een sleutelfunctionaris in de dierziektebestrijding, die ook verantwoordelijk is voor de contacten met de Europese Commissie en de andere lidstaten, is uiteraard aanwezig. Vanaf de volgende dag zal ook de Directie Voorlichting aan de besprekingen deelnemen. Minister Brinkhorst woont in totaal 10 keer de vergaderingen bij.

vrijdag 23 februari

Op 23 februari vinden de eerste ruimingen in Nederland plaats. De RVV begint met ruimen van elf bedrijven met evenhoevigen die afkomstig zijn uit het Verenigd Koninkrijk.

maandag 26 februari

Op 26 februari stelt het ministerie een algeheel vervoersverbod in voor alle schapen en geiten.

woensdag 28 februari

In Noord-Ierland worden MKZ-verschijnselen bij schapen vastgesteld.

woensdag 7 maart

Evenementen met vee (ook paarden en pluimvee) worden verboden.

vrijdag 9 – zondag 11 maart

Dit weekend van 9 tot 11 maart zal de geschiedenis ingaan als ‘het bokjesweekend’. Na een versoepeling van het vervoersverbod voor schapen en geiten worden vanaf een bedrijf in Oene bokjes afgevoerd naar een veehouder in Oosterwolde en via een handelaar uit Herpen ook naar een slachthuis in Maren Kessel.

dinsdag 13 maart

MKZ duikt op in Frankrijk. De RVV traceert recent uit Frankrijk geïmporteerde dieren. Deze zullen vervolgens geruimd worden. Minister Brinkhorst kondigt met onmiddellijke ingang een vervoersverbod af voor runderen, geiten, varkens en andere evenhoevige dieren. Het ministerie van LNV weet dat dit vervoersverbod niet al te lang vol te houden is, dat leidt tot teveel welzijnsproblemen in de stallen.

zaterdag 17 maart

De spanning neemt toe. Op een boerderij in het Gelderse Oene heeft men een aantal geiten aangetroffen met verschijnselen die op MKZ zouden kunnen wijzen. De boerderij wordt vandaag preventief geruimd. Het bloed wordt nader onderzocht. Het ministerie is van plan het vervoersverbod voor evenhoevigen per 19 maart te versoepelen. Op het departement komt op deze zaterdag de crisisstaf in spoedberaad bijeen. De patholoog van ID-Lelystad maakt zich ernstig zorgen om

het monstermateriaal uit Oene, maar de testen wijzen de besmetting niet aan. De minister besluit het vervoersverbod te versoepelen.

maandag 19 – dinsdag 20 maart

Een zogenoemde 'snelle test' op monsters uit Oene levert, na vruchteloze pogingen om het virus aan te tonen met gevalideerde tests, intussen een ernstige verdenking van MKZ op.

woensdag 21 maart

Niet Oene, maar Olst zal als eerste geval van MKZ in Nederland bekend worden. Op 21 maart wordt bij vier runderen definitief MKZ vastgesteld. Het is het eerste geval in Nederland sinds 1984. Rond het besmette bedrijf wordt een toezichtsgebied ingesteld. Bovendien treedt het maatregelenpakket in werking: een stand still van alle vervoersbewegingen voor 72 uur. Het gaat snel met de besmettingen, een tweede geval wordt in Welsum vastgesteld. Een Franse fax brengt een Iers kalvertransport aan het licht, dat via een besmette rustplaats in Frankrijk naar Nederland kwam. De kalveren gingen naar Oene, Sprang Capelle en Beesd.

In Uden is reeds een regionaal crisiscentrum ingericht, en in Apeldoorn wordt nu ook in allerijl een regionaal crisiscentrum uit de grond gestampt. Een paar dagen later is een beter geoutilleerd crisiscentrum gereed in Stroe, bij Garderen, ter vervanging van het voorlopige centrum in Apeldoorn. De verwarring is de eerste twee weken groot. Er zijn logistieke problemen en verschillende diensten moeten op elkaar ingewerkt raken. De afstemmingsproblemen tussen het ministerie in Den Haag, het hoofdkantoor van de RVV in Voorburg, de regionale beleidsdirecties van het ministerie van LNV en de regionale crisiscentra zijn in het begin aanzienlijk. De crisismanagers in Stroe worden overstelpt met telefoontjes van journalisten, burgemeesters, veehouders, inwoners, collega's. Er zijn erg veel vragen, en nauwelijks antwoorden.

donderdag 22 maart

Op 22 maart wordt dan toch de besmetting in Oene bevestigd. Oene wordt daarmee officieel het derde geval van MKZ. Wegens ernstige verdenkingen gaan ook gebieden rond Sprang Capelle en Beesd op slot.

vrijdag 23 maart

Op 23 maart komt een positief advies van het Permanent Veterinair Comité van de EU om toestemming voor noodvaccinaties te geven bij nieuwe gevallen van MKZ. De officiële beschikking van de Europese Commissie volgt op 27 maart.

zaterdag 24 maart

Op 24 maart breekt het vierde geval in Nijbroek, vlak onder Oene uit. De stand still wordt vervangen door een nieuw landelijk regime van vervoers- en bezoeksbeperkingen. Deze maatregelen zijn meer maatwerk, maar vergen ook meer uitleg.

zondag 25 maart

25 maart, het vijfde geval. Weer in Oene, het tweede aldaar. Een ernstige verdenking in Overberg leidt tot insluiting van een gebied rond het verdachte bedrijf.

woensdag 28 maart

28 maart, twee nieuwe gevallen. In Tongeren en Oosterwolde. Beide bedrijven liggen in het toezichtsgebied Oene, Olst, Welsum, Nijbroek en Oosterwolde.

donderdag 29 maart

Op 29 maart worden twee nieuwe gevallen van MKZ vastgesteld; een tweede besmetting in Oosterwolde, en één in Kootwijkerbroek. Tot op de dag van vandaag zijn er mensen in Kootwijkerbroek die ernstig twijfelen aan de werkelijke besmetting van het ene bedrijf in Kootwijkerbroek. Deze twijfel zal mede bijdragen aan de ordeverstoringen die volgen.

vrijdag 30 maart

In Kootwijkerbroek worden RVV-ers die verdachtverklaringen bij aangrenzende bedrijven willen afleveren tot vroeg in de ochtend van 30 maart vastgehouden door boeren. De directeur van de RVV komt in het holst van de nacht naar Kootwijkerbroek en bemiddelt. 's Middags vindt een voorlichtingsbijeenkomst plaats in het dorpshuis van Kootwijkerbroek, waar medewerkers van het ministerie van LNV en ID-Lelystad uitleg geven over de besmetting. Het derde geval in Oene wordt vastgesteld, het totaal aantal komt daarmee op elf.

zondag 1 april

Op 1 april wordt het twaalfde geval in Vaassen vastgesteld.

dinsdag 3 april

De spanning neemt toe. Op 3 april worden weer drie gevallen vastgesteld. Het dertiende in Olst (Olst 2), het veertiende in Oene (Oene 4), het vijftiende in Oene (Oene 5). Bij de bestrijders leeft het gevoel telkens achter de besmetting aan te lopen. Er wordt bij de EU een verzoek neergelegd om in een groter gebied dan gebruikelijk te mogen enten. Dit gebied zal bekend worden onder de naam 'Noord Veluwe', ook wel de grote driehoek genoemd. In eerste instantie bestaat onduidelijkheid bij de buitenwereld of de in de driehoek te enten dieren ook geruimd moeten worden. De keuze wordt, wat runderen betreft, nog opengelaten; alle andere evenhoevigen worden in elk geval geruimd.

zaterdag 7 – zondag 8 april

In deze periode loopt ook de spanning in Kootwijkerbroek steeds verder op. In het weekend van 7 en 8 april vinden de eerste openbare ordeverstoringen plaats als de RVV probeert te ruimen. De ME moet er aan te pas komen; Kootwijkerbroek is nationaal nieuws. De problemen zullen wekenlang af en aan voortduren. Op 8 april worden tevens drie nieuwe gevallen geconstateerd, twee in Heerde en een in Wapenveld.

dinsdag 10 april

Op 10 april worden op een bedrijf in Heerde en een bedrijf in Wapenveld MKZ vastgesteld. Het totaal aantal komt hiermee op twintig. Tot nu toe concentreert MKZ zich op de Noord-Veluwe. Maar daar zal plotseling verandering in komen.

woensdag 11 april

Op 11 april wordt in het Friese plaatsje Ee een geval vastgesteld. Het zal nooit duidelijk worden hoe de besmetting naar Friesland is overgeslagen.

donderdag 12 april

Een dag later wordt ook in Anjum MKZ geconstateerd. Het zal in Friesland bij twee gevallen blijven. Een twee-en-twintigste geval is intussen vastgesteld op de Veluwe, in Heerde. En er worden weer twee besmettingen geconstateerd in Wapenveld. Het totale aantal MKZ-gevallen komt daarmee op 25.

zondag 22 april

Op 22 april wordt in Wijhe nog een besmetting vastgesteld. Wijhe ligt weer in het toezichtgebied Oene, zodat er geen nieuwe begrenzingen van het gebied bepaald hoeven te worden. Hiermee komt het totaal aantal uitbraken op 26. Gelukkig zal het bij deze 26 gevallen blijven.

In figuur 2.1 wordt een overzicht gegeven van de ligging van de 26 vastgestelde besmettingen en enkele andere plaatsen waar ernstige verdenkingen zijn geweest.[1]

[1] De buurtschappen en locaties zijn aangegeven. In de bijlage staat de desbetreffende gemeente vermeld.

Figuur 2.2

In een eerste schatting stelt het Centraal Planbureau op 22 mei de totale economische schade op ongeveer 2,8 miljard gulden. In een recente schatting stelt zij dit cijfer bij tot ongeveer 900 miljoen euro.[2]

[2] Bron: CPB, januari 2002.

Het totaal aantal geruimde dieren op besmette bedrijven bedraagt dan 4.327, het aantal geruimde dieren op preventief geruimde bedrijven bedraagt 265.895 (tabel 2.1). Naast dieren van veehouders, bedraagt het aantal overig geruimde dieren 420 (tabel 2.2). Het totaal aantal gevaccineerde dieren is 199.911 (tabel 2.1).[3]

Tabel 2.1

specificatie dieren	aantal dieren geruimd op besmette bedrijven	aantal dieren preventief geruimd	aantal gevacci-neerde dieren	totaal
runderen	2.783	87.099	70.625	160.507
varkens	0	135.444	98.242	233.686
schapen	259	34.602	24.357	59.218
geiten	1.285	8.330	6597	16.212
overige	0	420	90	510
totaal	*4.327*	*265.895*	*199.911*	*470.133*

Tabel 2.2 Aantal preventief geruimde bijzondere diersoorten

specificatie dieren	aantal
herten	287
lama's	10
overige	123
totaal	*420*

In bovenstaand chronologisch overzicht staat vooral de veterinaire crisis beschreven. Maar de MKZ-uitbraak, en de bestrijding van de crisis heeft effecten op het hele maatschappelijk leven. Onze stelling is dat er in feite sprake is van twee crises, een veterinaire en een maatschappelijke. Over deze twee crises gaat de evaluatie.

[3] Bron: Database LASER.

3. Voorbereiding op de bestrijding van MKZ

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt de uitgangssituatie op 20 februari 2001 gereconstrueerd. Op dat moment zijn de laatste uitbraken van MKZ in Nederland die van eind 1983, begin 1984. In Nederland werd toen nog gevaccineerd tegen MKZ, maar dit is geen garantie op een MKZ-vrije veestapel. De uitbraken troffen jongvee dat nog niet geënt was. Enkele honderden stuks vee werden geruimd, waarmee verdere verspreiding werd voorkomen.
Omdat in 1991 in EU-verband werd besloten tot het non-vaccinatiebeleid, is de uitgangssituatie bij de uitbraak van 2001 drastisch gewijzigd. De noodzaak tot harmonisatie van het beleid en het feit dat lidstaten als Denemarken en het VK al langere tijd niet (meer) vaccineerden tegen MKZ, leidde tot dit besluit. Het is de lidstaten sindsdien, op grond van bepalingen van EU-Richtlijn 85/511, verboden tot vaccinatie over te gaan. Het besluit is gebaseerd op de overweging dat de hoogste veterinaire status ten aanzien van MKZ er, conform de richtlijn van het Office International des Epizooties (OIE), in bestaat vrij te zijn van MKZ zonder vaccinatie. De achterliggende reden is dat de antilichamen die aangemaakt worden door vaccinatie, niet te onderscheiden zijn van antilichamen die aangemaakt zijn als gevolg van een aanraking met het virus. De ziekte zou zich aldus onopgemerkt in de veestapel kunnen verschuilen. Tests die het onderscheid kunnen maken, zijn nog niet beschikbaar. Ook in Amerika en Australië is gekozen voor een non-vaccinatiebeleid in combinatie met stringente uitroeiingsmaatregelen ('stamping out') als de ziekte zich toch openbaart.[4] De Landbouwuniversiteit Wageningen deed in 1990 een onderzoek naar de economische gevolgen van non-vaccinatiebeleid.[5] Zoals destijds al onderkend, zou een uitbraak nu moeilijker te beheersen zijn, meer bedrijven en dieren treffen, en grotere gevolgen hebben voor het openbare leven. Ervaring met een uitbraak van MKZ in deze situatie bestaat in februari 2001 in Nederland niet.

Het Nationale Handboek Crisisbesluitvorming zegt over het kenmerk van een crisis dat het meestal niet gaat om één gebeurtenis, maar om een serie gebeurtenissen (soms in de tijd gespreid). De oorsprong is vaak diffuus en er zijn meerdere (macro) factoren in het spel die een crisis sturen. 'Bovendien is niet altijd zonder meer duidelijk wat er gedaan moet worden en door wie; veel meer dan bij een ramp zal er sprake zijn van belangentegenstellingen, die kunnen leiden tot conflictsituaties.' Crises worden bovendien doorgaans gekenmerkt door grote tijdsdruk en een massale impact op maatschappelijke structuren, zo wijst de praktijk uit. Een uitbraak van MKZ voldoet aan deze kenmerken van een crisis.

---

4 Brief van de minister van LNV aan de Tweede Kamer, 12 maart 2001.

5 Berentsen, P.B.M., A.A. Dijkhuizen, A.J. Oskam. *Foot and mouth disease and export; an economic evaluation of preventive and control strategies for The Netherlands*. Wageningen, LUW, 1990.

Wanneer een crisis eenmaal is uitgebroken, is er geen tijd om nog te discussiëren over de beste organisatievorm, over voors en tegens van verschillende beleidsmaatregelen, over de juiste balans tussen centrale en decentrale aansturing en uitvoering, en dergelijke. Het is dan ook van het hoogste belang voor een doeltreffende en doelmatige crisisbestrijding dat alles wat vooraf geregeld en afgesproken kan zijn, vooraf afgesproken en geregeld is. Uiteraard met daarbij de onderkenning dat iedere crisis anders is en dat het daardoor onmogelijk is om op alles voorbereid te zijn.

In dit hoofdstuk wordt de uitgangssituatie beschreven zoals deze begin 2001 was, ten tijde van de eerste berichten over MKZ in het Verenigd Koninkrijk. Achtereenvolgens worden besproken:

- wet- en regelgeving;
- de lessen die het ministerie van LNV getrokken heeft uit de uitbraak van de klassieke varkenspest in 1997 – 1998;
- het maatregelenpakket zoals dat begin 2001 was vastgesteld;
- juridische grondslagen voor de maatregelen;
- door het ministerie van LNV uitgevoerde risicoanalyses en scenariostudies;
- de opzet voor de crisisorganisatie;
- de concrete uitwerking van het maatregelenpakket, van de wijze van uitvoering daarvan en van de crisisorganisatie in handboeken en draaiboeken;
- oefeningen met een MKZ-uitbraak, en de opleiding en training van functionarissen;
- de aandacht in de voorbereiding voor Europa.

Aan het eind van het hoofdstuk zal de balans worden opgemaakt over de voorzieningen die er voor de actoren en voor de coördinatie van de crisisbeheersing daadwerkelijk waren getroffen op 20 februari 2001, en over voorzieningen die ontbraken. Aan die balans worden conclusies verbonden, waarbij naast de bovengenoemde onderwerpen apart aandacht geschonken wordt aan communicatie, en aan handhaving, openbare orde en veiligheid.

3.2 Wet- en regelgeving

3.2.1 Office International des Epizooties (OIE)

Op 25 januari 1924 is de OIE opgericht. In mei 2001 telde deze organisatie 158 leden, waaronder alle EU-lidstaten. De OIE heeft een aantal doelen dat ze nastreeft. Ten eerste het garanderen van duidelijkheid met betrekking tot de stand van zaken van dierziekten op de gehele wereld. Ten tweede het verzamelen, analyseren en verspreiden van veterinaire wetenschappelijke informatie. Ten derde zorgen voor expertise en bevorderen van internationale solidariteit voor het bestrijden van dierziekten. Ten slotte het garanderen van de veiligheid van de wereldhandel op het gebied van volksgezondheid door het ontwikkelen van gezondheidsregels voor de internationale handel in dieren en –producten.

Op het gebied van MKZ speelt de OIE met name een rol vanwege de lijst van MKZ-vrije landen die de OIE jaarlijks publiceert. Een land dient aan een aantal voorwaarden te voldoen om op deze lijst te mogen staan. De voorwaarden staan beschreven in hoofdstuk 2.1.1. van het Internationale Reglement inzake dierenwelzijn[6] van de OIE.

Krachtens artikel 2.1.1.6. van het Internationale Reglement kan een land zijn status van MKZ-vrij land waar geen vaccinatie wordt toegepast, herwinnen wanneer het land een periode heeft doorlopen waarin zich geen incidenten hebben voorgedaan:

a) drie maanden na het laatste MKZ-geval, waarbij stamping out en serologisch toezicht worden toegepast; of
b) drie maanden na het afmaken van het laatste gevaccineerde dier, waarbij stamping out, serologisch toezicht en noodvaccinatie worden toegepast.

3.2.2 Europese wet- en regelgeving

De juridische basis van de Europese regelgeving omtrent de bestrijding van MKZ wordt gevormd door de volgende regelgeving:

Richtlijn 85/511/EEG
Richtlijn 85/511/EEG van 18 november 1985 tot vaststelling van gemeenschappelijke maatregelen ter bestrijding van mond- en klauwzeer. Deze richtlijn bevat de minimale communautaire maatregelen die bij het uitbreken van MKZ moeten worden toegepast, onverminderd de bepalingen voor het intracommunautaire handelsverkeer.

Deze richtlijn is onder andere aan de hand van Richtlijn 90/423/EEG op 26 juni 1990 gewijzigd. De belangrijkste wijzigingen zijn het toepassen van stamping out ter bestrijding van MKZ en de invoering van het verbod op het gebruik van mond- en klauwzeervaccins.

Richtlijn 89/662/EEG
Richtlijn 89/662/EEG van 11 december 1989 inzake veterinaire controles in het intracommunautaire handelsverkeer in het vooruitzicht van de totstandkoming van de interne markt. Met name van belang in deze richtlijn is de procedure inzake het door het Permanent Veterinair Comité (PVC) vaststellen van de door de nationale overheid genomen maatregelen. In deze Richtlijn, die gaat over de controles in het intracommunautaire handelsverkeer in producten van dierlijke oorsprong, staat ook het belangrijke vrijwaringsartikel 9, dat zegt dat lidstaten elkaar moeten vrijwaren van dierziekten door bij een uitbraak onmiddellijk de andere lidstaten en de EC te informeren en direct alle voorgeschreven bestrijdings- of preventieve maatregelen of elke andere passend geachte maatregel te nemen.

[6] International Animal Health Code (2001).

Richtlijn 90/425/EEG
Richtlijn 90/425/EEG van 26 juni 1990 inzake veterinaire en zootechnische controles in het intracommunautaire handelsverkeer in bepaalde dieren en producten in het vooruitzicht van de totstandbrenging van de interne markt. Deze richtlijn is het equivalent van Richtlijn 89/662/EEG maar dan over de controle over het intracommunautaire handelsverkeer van levende dieren. Ook in deze Richtlijn bevindt zich een vrijwaringsartikel (nl. artikel 10) dat zich in beginsel uitstrekt over alle zaken die besmetting kunnen overdragen. De verplichting om andere lidstaten te vrijwaren, wordt niet uitsluitend door dit artikel gevormd, maar dient gelezen te worden in samenhang met het beginsel van de Gemeenschapstrouw.

Daarnaast bestaan verschillende inhoudelijke richtlijnen over het in het handelsverkeer brengen van dieren en dierlijke producten. Deze richtlijnen bepalen onder andere dat vlees afkomstig van dieren die voortkomen uit een bedrijf of een gebied waarvoor veterinaire verbodsbepalingen gelden niet van het grondgebied van een lidstaat naar het grondgebied van een andere lidstaat mag worden verzonden (zie onder andere Richtlijn 72/461/EEG van de Raad van 12 december 1972 inzake veterinairrechtelijke vraagstukken op het gebied van het intracommunautaire handelsverkeer in vers vlees, PB nr. L. 302 van 31.12.1972, blz. 24).

3.2.3 Nationale wet- en regelgeving

Gezondheids- en welzijnswet voor dieren (GWWD)
MKZ is een op grond van artikel 15 van de GWWD aangewezen dierziekte. De Europese regelgeving op het gebied van het weren van besmettelijke dierziekten en de bestrijding van besmettelijke dierziekten wordt in de Nederlandse wetgeving geïmplementeerd via Hoofdstuk II respectievelijk afdeling 2 en afdeling 3 van de GWWD. De GWWD is een kaderwet. Dit betekent dat de hoofdzaken binnen de GWWD worden geregeld en onderdelen worden uitgewerkt in onder andere afzonderlijke algemene maatregelen van bestuur en ministeriële regelingen. Doordat de GWWD een kaderwet is, kan snel worden ingespeeld op veranderingen van voorschriften in EG verband, wetenschappelijk onderzoek en actuele veterinaire ontwikkelingen.

De verschillende Nederlandse regelingen die ten tijde van de MKZ-crisis zijn uitgevaardigd ter bestrijding van de ziekte zijn voor het grootste gedeelte gebaseerd op de artikelen uit Hoofdstuk II, afdeling 3 van de GWWD. Krachtens artikel 31 GWWD bestaat een speciale voorziening om de regelingen ter bestrijding van besmettelijke dierziekten onmiddellijk na hun bekendmaking in werking te laten treden. Bijzonder aan dit artikel is bovendien dat de officiële bekendmaking niet hoeft plaats te vinden via de Nederlandse Staatscourant, maar dat de bekendmaking ook via de media kan plaatsvinden.

Veewet
De wering van besmettelijke ziekten is geregeld in de artikelen 12 tot en met 14 van de Veewet. Op basis van artikel 12 van de Veewet kan de minister van LNV een in- en doorvoerverbod van onder andere vee en vlees instellen. De Veewet is voornamelijk nog van kracht vanwege de artikelen 68, 69 en 70 met betrekking tot de uitvoer van vlees.

3.2.4 Implementatie van Europese regelgeving

De juridische basis van de Europese regelgeving omtrent de bestrijding van MKZ wordt voornamelijk gevormd door richtlijnen en beschikkingen. In artikel 249 EG staat over de richtlijn: 'Is verbindend ten aanzien van het te bereiken resultaat voor elke lidstaat waarvoor ze bestemd is, doch aan de nationale instantie wordt de bevoegdheid gelaten vorm en middelen te kiezen.' De lidstaten dienen een richtlijn dus in nationale wetgeving te implementeren, zodat het in een richtlijn beschreven resultaat bereikt wordt. Een beschikking van de EC is krachtens artikel 249 EG verbindend in al haar onderdelen voor degenen tot wie zij uitdrukkelijk is gericht. Beschikkingen hoeven dus niet eerst omgezet te worden in nationale regelgeving alvorens in werking te treden.

3.2.5 Europese richtlijn: minimaal of uitputtend?

Richtlijn 85/511/EEG is onder meer bij Richtlijn 90/423/EEG op 26 juni 1990 gewijzigd. Als gevolg van deze wijziging is het minimale karakter van de richtlijn wat betreft de te treffen maatregelen ter bestrijding van MKZ uit artikel 1 van Richtlijn 85/511/EEG gehaald. Deze wijziging heeft een discussie op gang gebracht over de speelruimte die de Nederlandse overheid heeft bij het uitvaardigen van maatregelen die strenger zijn dan de Europese richtlijn aangeeft.

Een aantal advocaten en de Stichting Onderzoek MKZ Crisis Kootwijkerbroek hebben betoogd dat de maatregelen die in de richtlijn beschreven staan als gevolg van de wijziging uitputtend zijn. Het ministerie van LNV gaat er echter van uit dat het minimale karakter van de maatregelen behouden gebleven is. Als argument hiervoor wijst het ministerie van LNV naar artikel 10 van Richtlijn 90/425/EEG van 26 juni 1990. In lid 1 van dit artikel staat aangegeven dat een lidstaat bij de uitbraak van een dierziekte onmiddellijk de door de communautaire voorschriften voorgeschreven bestrijdings- of preventiemaatregelen ten uitvoer legt of elke andere maatregel vaststelt die hij passend acht.

Tot het moment dat de discussie over de speelruimte in het voordeel van één van de twee visies beslecht wordt, zal de discussie gaande blijven. Aangezien het standpunt van het ministerie van LNV plausibel is, wordt er in deze evaluatie van uitgaan dat het minimale karakter van de maatregelen behouden gebleven is.

3.3 Lessen uit de varkenspest

Wat de voorbereidingen op een dierziektecrisis betreft, is de varkenspestcrisis van 1997/1998 een keerpunt. In de aanpak van die crisis zijn veel zaken niet voldoende adequaat behandeld, en de crisis heeft lang geduurd. Meer dan 12 miljoen dieren moesten worden afgemaakt. Tijdens de crisis met de varkenspest werden nieuwe maatregelen ingezet, die terug te vinden zijn in het vernieuwde draaiboek voor de klassieke varkenspest (KVP): preventief ruimen van buurtbedrijven, instellen van bufferzones, periodiek serologisch screenen van bedrijven in ingesloten gebieden, vervoersstromen scheiden door middel van compartimentering, het instellen van een fokverbod en het doden van zeer jonge biggen.
Na evaluatie van de crisis zijn op vele plekken activiteiten in gang gezet om beter voorbereid te zijn op een vergelijkbare crisis. Het draaiboek voor de Klassieke Varkenspest (KVP) werd op basis van de ervaringen opnieuw geschreven. Vervolgens werd het project gestart om het draaiboek voor MKZ helemaal nieuw op te zetten. Binnen het ministerie van LNV werd de functie van programmacoördinator crisisbeheersing in het leven geroepen.

Voor de onderhavige evaluatie belangrijke aanbevelingen uit de evaluatie van de varkenspest waren onder meer de volgende:

- het tijdens de varkenspest ontwikkelde inzicht dient te worden vertaald in een helder bestrijdingsplan. Directe preventieve ruiming van bedrijven rond een geconstateerde besmetting is daarvan een noodzakelijk onderdeel;
- met het aangepaste draaiboek zal regelmatig geoefend moeten worden;
- bij toekomstige uitbraken zal een centrale crisisorganisatie moeten worden ingesteld. Daarbij moet ernaar worden gestreefd het beleidsbepalende team zo klein mogelijk te houden. De uitvoering moet in handen zijn van een afzonderlijke (regionale) uitvoeringsorganisatie. Daarbij is het van groot belang dat de interactie en communicatie tussen het centrale beleidsteam met het regionale management strak worden geregeld en gefaciliteerd;
- er zal een systeem moeten worden ontworpen voor beleids- en managementinformatie dat toepasbaar is voor alle fasen van een omvangrijke crisissituatie;
- schep bij alle betrokkenen en in het bijzonder bij de sector duidelijkheid over de strategie en de organisatie bij een mogelijke crisis. Streef in ‘vredestijd’ naar consensus, intern en met de sector;
- investeer in mogelijkheden om de detectie van de ziekte te versnellen;
- ga over tot vervoersbeperkende maatregelen op basis van een ernstige verdenking (in plaats van op basis van een besmetverklaring);
- er dient een procedure te worden uitgewerkt waarbij een verdenking zo vroeg mogelijk wordt onderkend, maar tegelijkertijd geruchtvorming over de mogelijke aanwezigheid van varkenspest wordt voorkomen;
- het snel beschikbaar kunnen hebben van noodhuisvesting op het bedrijf of in de directe omgeving, ter oplossing van welzijnsproblemen, verdient als remedie meer aandacht van de sector en de bestrijdingsorganisatie. Hiermee wordt voorkomen dat in toezichtsgebieden met levende dieren wordt gereden;
- onderzoek de mogelijkheden voor de ontwikkeling van een informatie- en analysemodel voor snelle en adequate tracering. Een goed I&R-systeem (Identifi-

catie & Registratie) is daarbij noodzakelijk. Het wetenschappelijk onderzoek ten aanzien van het virus zal krachtig moeten worden voortgezet.

Verder is in interviews onder meer gewezen op de volgende punten:
- in het begin niet aarzelen, snel en hard ingrijpen en zo snel mogelijk voor de verspreiding van de dierziekte uitlopen;
- niet alleen de bestrijding moet op orde zijn, maar ook de hele administratieve verwerking die erachteraan komt;
- een systeem van algemene verboden en mogelijkheden tot ontheffing legt een zeer zware druk op het juridische systeem;
- de interne communicatie schoot tekort, waardoor het kerndepartement wat los kwam te staan van de regionale werkelijkheid.

Een belangrijke les die uit de varkenspest getrokken kon worden, en die vanwege het tijdstip in de evaluatie van de varkenspest door het ministerie van LNV nog niet aan bod kon komen, is de korting van *f* 220 miljoen die door de EU werd opgelegd als gevolg van in hun audit geconstateerde tekortkomingen in de dossiers. Tegen een deel van deze kortingen is overigens bij het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen beroep aangetekend door de Nederlandse overheid. De EC heeft bij de varkenspest ook kritiek geuit op de taxaties, en het gebrek aan controle op de taxaties afgekeurd.

3.4 Het maatregelenpakket MKZ

3.4.1 Inleiding

Het beleid dat gevolgd zal worden wanneer zich een uitbraak van MKZ voordoet, wordt geformuleerd op een moment dat de wonden van de varkenspest nog gelikt worden. De belangrijkste bronnen voor een reconstructie van de uitgangssituatie van het beleid op 20 februari 2001 vormen de brief van de staatssecretaris van het ministerie van LNV aan de Tweede Kamer van 6 januari 2000, en de brieven van de minister van LNV aan de Tweede Kamer van 16 oktober 2000 en 19 oktober 2000, die alle handelen over de crisisorganisatie en het maatregelenpakket.

3.4.2 De maatregelen

Op 6 januari 2000 schrijft de staatssecretaris van LNV de Tweede Kamer een brief over het maatregelenpakket Mond en Klauwzeer. Zij kondigt hierin een vernieuwd veterinair-technisch draaiboek MKZ aan voor het voorjaar 2000. In de brief wijst de staatssecretaris op het gevaar van het MKZ-virus, dat zich razendsnel over een veestapel kan verspreiden en zeer grote gevolgen kan hebben. Naar aanleiding van de varkenspest zijn de veelvuldige contacten in de varkenshouderij gereguleerd. In de overige sectoren ‘worden de vervoersstromen momenteel nader in kaart gebracht om te bezien of ook in deze sectoren via regulering aanpassingen mogelijk zijn’. De staatssecretaris noemt de situatie van mogelijke uitbraken van MKZ in Nederland ‘uitermate precair’.
Het maatregelenpakket dat in de brief wordt bekend gemaakt, is volgens de staatssecretaris tot stand gekomen in overleg met een zeer ruime (met name genoemde) vertegenwoordiging van het agrarisch bedrijfsleven. Inzet is om alles

op alles te zetten om de verspreiding van het virus in de eerste fase te voorkomen. Lukt dat niet, dan zal de Nederlandse veehouderij 'naar verwachting voor jaren van de internationale markt worden uitgesloten'.
De staatssecretaris wijst er op dat de voorgestelde aanpak alleen succesvol kan zijn met volledige medewerking van alle betrokkenen. Er is in het overleg met het bedrijfsleven volgens de staatssecretaris nadrukkelijk op gewezen dat de voorgestelde aanpak, vanwege het vergaande karakter, 'het maximale zal vragen van de medewerking van de boeren'. Zij kondigt dan ook een werkgroep aan, bestaand uit vertegenwoordigers van het ministerie van LNV en bedrijfsleven, die in 'vredestijd' door middel van een voorlichtingscampagne maximaal draagvlak voor de voorgestelde maatregelen moet zien te krijgen, zowel bij de veehouderij als in de gehele maatschappij. De staatssecretaris wijst er in dit verband nadrukkelijk op dat het - in voorkomende gevallen mogelijk massaal - moeten doden van dieren op besmette en preventief te ruimen bedrijven zorgen baart, omdat deze maatregel 'mogelijk door de maatschappij op een bepaald moment niet langer zal worden geaccepteerd'. Ook hieraan zal in de communicatiecampagne expliciet aandacht worden verleend.

Als maatregelen stelt de staatssecretaris onder meer voor:
- vervoersverbod in een straal van 10 kilometer rond verdenking;
- stand still van 72 uur bij uitbraak MKZ;
- certificeringsstop voor export van gevoelige dieren voor 72 uur;
- aanpassing van de vervoersbeperkende maatregelen na 72 uur, vanwege te verwachten grote praktische problemen en druk op het handhavingsapparaat;
- opdeling van Nederland in compartimenten (na de stand still);
- registratie van elk vee-, melk- en veevoertransportmiddel en kenmerking van deze voertuigen per compartiment;
- verzamelverbod in alle compartimenten;
- registratie van bedrijfsbezoeken (na wijziging GWWD);
- terughoudendheid bij noodvaccinatie;
- preventief ruimen (op het bedrijf) binnen een straal van 1 kilometer van besmetting;
- preventief ruimen van contactbedrijven;
- fokverbod voor varkens en doden van zeer jonge biggen in varkensdichte gebieden.

De staatssecretaris zal bij de Europese Commissie (EC) het verzoek doen om, mocht dit vanwege destructiecapaciteit nodig zijn, dieren te mogen vaccineren voorafgaand aan vernietiging. Zij wijst er direct op 'dat het vernietigen van gevaccineerde (en daardoor tegen de ziekte beschermde) dieren weerstand kan oproepen in de maatschappij'. Zij wil daar in het 'communicatietraject' extra aandacht aan schenken.

Als nog niet opgelost knelpunt noemt de staatssecretaris in haar brief de dodings- en destructiecapaciteit. De minister behandelt deze problematiek in zijn brief aan de Tweede Kamer van 16 oktober 2000.

3.4.3 Destructiecapaciteit

Omdat het MKZ-virus zich sneller kan verspreiden dan de klassieke varkenspest en meerdere diersoorten treft, anticipeert de minister er in zijn brief van 16 oktober 2000 aan de Tweede Kamer op dat het aantal ton dat vernietigd moet worden (veel) groter kan zijn dan bij de uitbraak van varkenspest in 1997. Naast de al genoemde maatregelen als stand still, fokverbod en doden van jonge biggen, zegt hij het aborteren van zeugen in het eerste deel van de dracht zeer serieus te overwegen. Mocht de destructiecapaciteit desondanks tekort schieten, 'dan zal direct worden overgegaan tot (beperkte) noodvaccinatie van gevoelige dieren', waarna destructie volgt. ID-Lelystad is reeds doende hiertoe een 'vaccinatie-beslisboom' op te stellen, die aangeeft wanneer op veterinair-technische of economische gronden overgegaan kan worden tot noodvaccinatie.
De minister schat de maximaal haalbare technische destructiecapaciteit tijdens een vervoersverbod op 15.000 ton per week (250 geruimde veehouderijbedrijven) en 7.000 tot 10.000 ton per week na opheffing van het vervoersverbod (100-150 geruimde bedrijven per week). Uitbreiding in Nederland is geen optie; de minister overlegt met Duitsland en België over het gebruik maken van elkaars capaciteit. De minister verwacht dat grote destructieproblemen voorkomen kunnen worden.

3.4.4 Taken en verantwoordelijkheden

De minister informeert de Vaste Commissie voor LNV op haar verzoek op 19 oktober 2000 over de taken en verantwoordelijkheden in het kader van de uitvoering dierziektebestrijding. Hij wijst de commissie op het bestaan van draaiboeken binnen zijn departement, waarin onder meer de verantwoordelijkheden en taken opgenomen zijn van:

- de Chief Veterinary Officer (CVO);
- de directeur Veterinaire-, Voedings- en Milieuaangelegenheden (VVM);
- de directeur Rijksdienst voor keuring van Vee en Vlees (RVV);
- de directeur van het Instituut voor Dierhouderij en Diergezondheid te Lelystad (ID-Lelystad);
- de regiodirecteur LNV;
- de directeur Algemene Inspectie Dienst (AID).

De minister geeft aan dat er beschikt kan worden over een Departementaal Crisis Centrum (DCC) dat binnen 4 uur kan worden geactiveerd. Er komt een Crisisstaf, voorgezeten door de Secretaris-Generaal (SG) en ondersteund door een Operationeel Team. Decentraal worden een of meer Regionale Crisis Centra ingericht, onder verantwoordelijkheid van een aangewezen (coördinerend) regiodirecteur LNV. Vanuit de regionale crisiscentra worden LNV-diensten als RVV, AID en LASER in de regio gecoördineerd, wat betreft rapportage en advisering aan het DCC en het Operationeel Team, en de communicatie en afstemming met politie, justitie en regionale belangenorganisaties.
De CVO is eindverantwoordelijk voor de veterinaire aanpak van de bestrijding, daarin geadviseerd door het Veterinair Epidemiologen Overleg (VEO). Hij adviseert daartoe het DCC. Hij verzorgt ook de informatieverstrekking naar internationale organisaties als de EU-commissie en lidstaten, derde landen en het Office International des Epizooties (OIE).

De uitvoering van de dierziektebestrijding vindt plaats onder verantwoordelijkheid van de directeur RVV. Deze wijst ten tijde van een crisis een Crisismanager aan, die alle uitvoerende taken van de RVV coördineert.
De directeur VVM is verantwoordelijk voor de ontwikkeling van het beleid op het gebied van dierziektebestrijding en de aansturing van de uitvoering. Hij zit daartoe het zogeheten Basisoverleg voor, een overleg met maatschappelijke organisaties en bedrijfsleven. Hij zorgt ook voor de informatievoorziening aan de Tweede Kamer.
De directeur ID-Lelystad is verantwoordelijk voor de laboratoriumdiagnose. ID-Lelystad levert wetenschappelijk adviseurs ten behoeve van de directeur VVM, de CVO en de directeur RVV, en participeert waar nodig en mogelijk in de teams die met de bestrijding in het veld belast zijn.
De directeur van de AID is verantwoordelijk voor de controle op de naleving van maatregelen die in het kader van de bestrijding genomen worden en voor opsporingsactiviteiten. De AID adviseert over de handhaafbaarheid van maatregelen. De AID kan ondersteuning geven bij tracering en screening.

Ten slotte gaat de minister in zijn brief in op de rol van de Gezondheidsdienst voor Dieren (GD) en de Koninklijke Nederlandse Maatschappij voor Diergeneeskunde (KNMvD). De GD kan, als private organisatie onder verantwoordelijkheid van de RVV, ingeschakeld worden bij de tracering, bedrijfsbezoeken en monstername bij zieke dieren. De minister maakt melding van het feit dat op dat moment gewerkt wordt aan een meerjarenovereenkomst tussen RVV en GD waarin afspraken worden opgenomen over het beschikbaar stellen van personeel, faciliteiten en expertise. Per taak zullen protocollen worden opgesteld. Behalve de GD kunnen onder verantwoordelijkheid van de RVV ook practici worden ingezet. 'Met de KNMvD zullen over de inzet van dierenartsen binnenkort afspraken gemaakt worden.'

De eerstvolgende brief van bewindslieden aan de Tweede Kamer over MKZ heeft als datum 21 februari 2001, de dag na de uitbraak van MKZ in het Verenigd Koninkrijk.

3.5 Juridische grondslagen voor de maatregelen

In deze paragraaf wordt bekeken in hoeverre de maatregelen uit het maatregelenpakket MKZ en het draaiboek MKZ vallen binnen de marges van de nationale en Europese wet- en regelgeving. Hierbij wordt er vanuit gegaan dat de Europese regelgeving minimale vereisten bevat (zie paragraaf 3.2.5). Alleen de belangrijkste maatregelen worden in het onderstaande besproken. Deze maatregelen staan beschreven in het maatregelenpakket dat de Staatssecretaris van LNV op 6 januari 2000 aan de Tweede Kamer heeft gestuurd en in het Draaiboek MKZ van februari 2001.

3.5.1 Vervoersverbod

Ten aanzien van het vervoersverbod worden in het maatregelenpakket drie fasen onderscheiden: de verdenkingsfase, de fase na de bevestiging van de eerste besmetting en de vervolgfase.

Vervoersverbod in verdenkingsfase: regelgeving
Op Europees niveau staat in artikel 4 lid 1 van Richtlijn 85/511/EEG beschreven welke maatregelen genomen dienen te worden in geval van verdenking van MKZ op een bedrijf. In ieder geval wordt het verboden om de voor ziekte vatbare dieren in of buiten het bedrijf te brengen. Krachtens 4 lid 2 van deze Richtlijn kan deze maatregel worden uitgebreid tot de onmiddellijk aangrenzende bedrijven wanneer in verband met de ligging hiervan, de plaatselijke situatie of de contacten met dieren van het bedrijf die van de ziekte worden verdacht, voor een eventuele besmetting moet worden gevreesd. Zie figuur 3.1.

Figuur 3.1

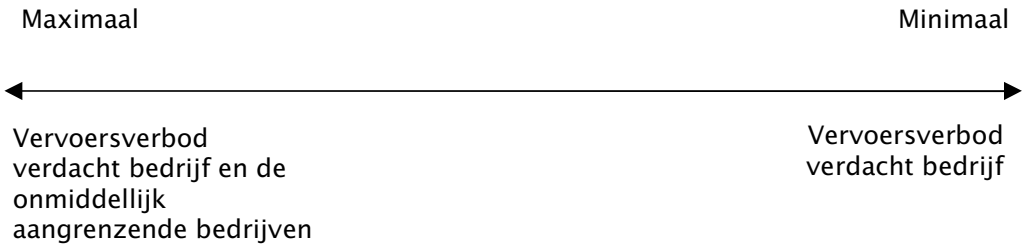

Nederlandse regelgeving voor een vervoersverbod met betrekking tot individuele bedrijven in de verdenkingsfase is te vinden in de Gezondheids- en Welzijnswet voor Dieren (GWWD). Op grond van artikel 25 lid 1 GWWD wordt bij een verdacht bedrijf een aan- en afvoerverbod van dieren, producten en voorwerpen ingesteld. Het vervoersverbod *van* het verdachte bedrijf heeft ingevolge artikel 2 onderdeel b van het Besluit vervoer van en naar besmette of van besmetting verdachte bedrijven (Stb. 1994, 734) betrekking op alle soorten of categorieën van dieren, voertuigen, vlees of kadavers van herkauwers of varkens, diervoeders, gereedschap of andere voorwerpen of andere stoffen welke dragers van smetstof kunnen zijn. Het vervoer *naar* het verdachte bedrijf heeft ingevolge artikel 3 onderdeel b van het Besluit verdachte bedrijven betrekking op alle soorten of categorieën van dieren en voertuigen.

Op grond van artikel 25 lid 2 GWWD is de toegang tot een verdacht bedrijf voor eenieder verboden. Ingevolge de Regeling toegang personen of groepen van personen tot besmette of van besmetting verdachte gebouwen en terreinen (Stcrt. 1996, 61) is de toegang niet verboden voor de houder van de dieren, de dierenarts die de dieren behandelt, ambtenaren van de RVV en van de AID en medewerkers van de GD.

Krachtens artikel 30 lid 1 GWWD *kan* de minister van LNV het vervoeren van bepaalde dieren, de van deze dieren afkomstige producten, diervoeder alsmede andere producten en voorwerpen welke dragers van smetstof kunnen zijn, uit, naar of binnen Nederland of bepaalde gebieden van Nederland verbieden. Zie figuur 3.2.

Figuur 3.2

In artikel 30 lid 2 GWWD staat aangegeven dat in een straal van 10 kilometer of minder rondom een gebouw of een terrein dat van een besmetting verdacht is verklaard, het vervoeren van een door de minister van LNV te bepalen soort verboden kan worden. Een door de minister van LNV aangewezen ambtenaar is bevoegd om dit vervoersverbod in te stellen.

Figuur 3.3

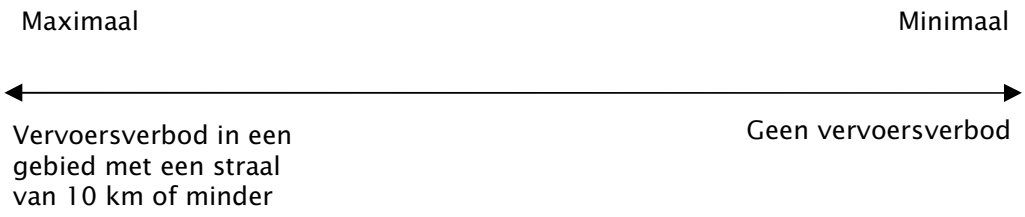

Vervoersverbod in verdenkingsfase: maatregelenpakket
In het maatregelenpakket staat aangegeven dat in de verdenkingsfase door het departement een beslissing zal worden genomen of op basis van de dan voorliggende informatie in een gebied met een straal van minimaal 10 kilometer een vervoersverbod wordt ingesteld, indien ID-Lelystad niet binnen een aantal uren met een positieve uitslag van een monster kan komen.

Figuur 3.4

Conclusie vervoersverbod in verdenkingsfase
Op basis van het bovenstaande kan ten aanzien van het vervoersverbod, zoals dat kan worden ingesteld in de verdenkingsfase, het volgende worden geconcludeerd. Tijdens de verdenkingsfase kunnen vervoersverboden worden opgelegd voor individuele bedrijven en vervoersverboden worden opgelegd die ten algemene gelden.

De basis voor de beperkingen voor individuele bedrijven zijn beschreven in artikel 4 van Richtlijn 85/511/EEG en in artikel 25 lid 1 en lid 2 GWWD.

De juridische basis van de vervoersverboden die ten algemene gelden is beschreven artikel 30 lid 1 en lid 2 GWWD. De marges van het vervoersverbod zoals dat krachtens artikel 30 lid 1 GWWD kan worden ingesteld, zijn ruim: het vervoersverbod zou in principe het gehele land kunnen beslaan.

Het vervoersverbod met een straal van minimaal 10 kilometer zoals in het maatregelenpakket wordt voorgesteld, valt dus binnen de ruime grenzen die artikel 30 lid 1 GWWD stelt.

Vervoersverbod in de fase na de bevestiging van de eerste besmetting: regelgeving

Europese regelgeving betreft Richtlijn 85/511/EEG. De maatregelen die krachtens de Richtlijn in de verdenkingsfase getroffen dienen te worden, zijn ook in deze fase waarin daadwerkelijk MKZ is uitgebroken, van kracht (artikel 5 van Richtlijn 85/511/EEG). Daarnaast zijn de in artikel 9 van de Richtlijn beschreven maatregelen van kracht. Bij een officiële diagnose van MKZ wordt rondom het besmette bedrijf een beschermingsgebied met een straal van minstens 3 kilometer en een toezichtsgebied met een straal van minstens 10 kilometer afgebakend. In zowel het beschermings- als het toezichtsgebied is het vervoer van voor ziekte vatbare dieren verboden. In het beschermingsgebied gelden aanvullende maatregelen die strenger zijn dan in het toezichtsgebied. Deze aanvullende maatregelen zijn voornamelijk gericht op screening.

Figuur 3.5

De Nederlandse regelgeving is weer te vinden in de GWWD. De vervoersverboden die krachtens de GWWD in de verdenkingsfase van kracht zijn, gelden ook in de fase na de bevestiging van de eerste besmetting. In de GWWD wordt wat vervoersverbod en insluiting van een bedrijf betreft namelijk geen onderscheid gemaakt tussen de verdenkingsfase en de fase na de bevestiging van de eerste besmetting. Insluiting is gebaseerd op artikel 25 lid 1 en lid 2 GWWD en de vervoersverboden op artikel 30 lid 1 en 2 GWWD.

Vervoersverbod in de fase na de bevestiging van de eerste besmetting: maatregelenpakket
Direct na de bevestiging van een eerste besmetting wordt volgens het maatregelenpakket in beginsel het vervoer van alle dieren in geheel Nederland voor 72 uur stilgelegd (stand still). In de eerste 72 uur wordt eveneens de certificering voor export van gevoelige dieren gestaakt.

Figuur 3.6

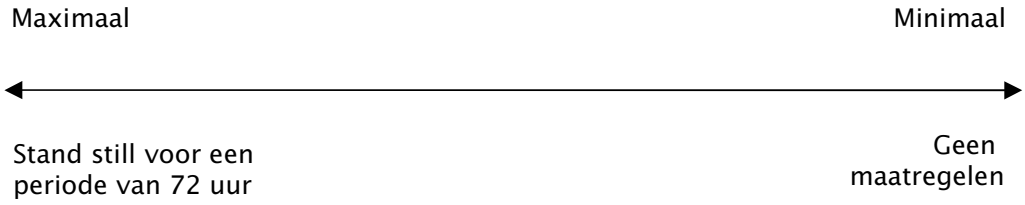

Conclusie vervoersverbod in de fase na de bevestiging van de eerste besmetting
De stand still voor 72 uur valt binnen de ruime marge van artikel 30 lid 1 GWWD. Dit artikel zegt dat de minister van LNV het vervoeren van bepaalde dieren, de van deze dieren afkomstige producten, diervoeder alsmede andere producten en voorwerpen welke dragers van smetstof kunnen zijn, uit, naar of binnen Nederland of bepaalde gebieden van Nederland *kan* verbieden. Op Europees niveau valt het instellen van een stand still binnen de marge van artikel 9 van Richtlijn 85/511/EEG, dat spreekt van beschermings- en toezichtsgebieden van minimaal 3 kilometer respectievelijk minimaal 10 kilometer.

Vervoersverbod in de vervolgfase
Volgens het maatregelenpakket zal Nederland na de 72 uur van de stand still worden opgedeeld in compartimenten. Tussen de compartimenten zal een strikte scheiding van transporten worden toegepast. Deze fase wordt in het maatregelenpakket de vervolgfase genoemd. In de Europese en de nationale regelgeving wordt deze fase overigens als zodanig niet onderscheiden van de besmettingsfase. Voor de in deze fase geldende Europese en nationale regelgeving wordt daarom verwezen naar de vorige subparagraaf.

Krachtens het maatregelenpakket wordt Nederland ten principale 72 uur na bevestiging van de uitbraak in drie soorten regimes onderverdeeld:
- gebieden waarin zich besmette bedrijven bevinden;
- gebieden waarin zich verdachte bedrijven bevinden;
- gebieden zonder besmette of verdachte bedrijven.

De compartimenten beslaan geheel Nederland, want ook gebieden waar geen besmette of verdacht bedrijven zijn worden een ‘compartiment’ genoemd. De grootte van de individuele compartimenten is situatie gebonden. De grenzen van deze gebieden zullen vanwege handhaafbaarheidsaspecten ‘natuurlijke’ zijn

(rivieren, snelwegen, bossen, etcetera). Binnen de verschillende compartimenten geldt een ander vervoersregime.

Conclusie vervoersverboden in de vervolgfase
De juridische basis voor compartimentering is op nationaal niveau binnen de marges van het zeer ruim gestelde artikel 30 lid 1 GWWD te plaatsen, dat immers zegt dat de minister van LNV het vervoeren van bepaalde dieren, de van deze dieren afkomstige producten, diervoeder alsmede andere producten en voorwerpen welke dragers van smetstof kunnen zijn, uit, naar of binnen Nederland of bepaalde gebieden van Nederland kan verbieden.

3.5.2 Vaccinatie

Richtlijn 85/511/EEG
Krachtens artikel 13 lid 1 van de Richtlijn 85/511/EEG is het gebruik van MKZ-vaccins verboden. Wanneer de aanwezigheid van MKZ is bevestigd en de ziekte zich op grote schaal dreigt te verspreiden, *kan* echter worden besloten een noodvaccinatie uit te voeren op een wijze die een volledige immuniteit van de dieren garandeert (artikel 13 lid 3). Noodvaccinatie in Nederland is echter pas toegestaan indien de Europese Commissie daarvoor toestemming heeft verleend op grond van artikel 13 lid 3 van de Richtlijn 85/511/EEG. Nederland is op grond van artikel 13 lid 3 van de Richtlijn slechts bevoegd zonder voorafgaande toestemming van de EC over te gaan tot noodvaccinatie, indien de noodvaccinatie wordt beperkt tot de ziektehaard en de wezenlijke belangen van de Gemeenschap door de vaccinatie niet in gevaar worden gebracht. Ook dan gelden overigens tevens de overige in artikel 13 van de Richtlijn opgenomen voorwaarden en criteria. Een zelfstandig nationaal besluit tot noodvaccinatie kan bovendien slechts worden genomen na kennisgeving van dat besluit aan de Commissie. De Commissie zal het nationale besluit vervolgens onmiddellijk binnen de PVC-procedure evalueren en communautaire maatregelen treffen. Zie figuur 3.7.

Figuur 3.7

GWWD
Op nationaal niveau kan krachtens artikel 17 lid 1 en artikel 22 lid 1 aanhef en onder j GWWD een noodvaccinatie worden uitgevoerd. Artikel 17 lid 1 zegt dat de minister hetzij voor geheel Nederland, hetzij voor bepaalde gedeelten daarvan, kan bevelen dat voor ziekte gevoelige dieren daartegen op een door hem te bepalen wijze voorbehoedend kunnen worden behandeld. Zie figuur 3.8.

Figuur 3.8

Het maatregelenpakket
In het maatregelenpakket staat aangegeven dat Nederland bij het uitbreken van MKZ zelfstandig de beslissing kan nemen over te gaan tot noodvaccinatie. In de eerste fase zal Nederland echter terughoudend zijn met het overgaan tot noodvaccinatie. Indien de situatie uit de hand dreigt te lopen, zal een deel van de dierpopulatie moeten worden gevaccineerd. Bij vaccinatie bestaan vervolgens twee mogelijkheden. De eerste mogelijkheid is het onder voorwaarden de gevaccineerde dieren op de markt brengen. De tweede mogelijkheid is het vaccineren voorafgaand aan het op termijn vernietigen van de dieren als zich bij bestrijding een tekort aan dodings- en/of destructiecapaciteit voordoet. Dit laatste doet zich alleen voor indien het vanuit de EU niet mogelijk zal blijken om gevaccineerde dieren en producten van deze dieren onder voorwaarden op de markt te brengen.

Figuur 3.9

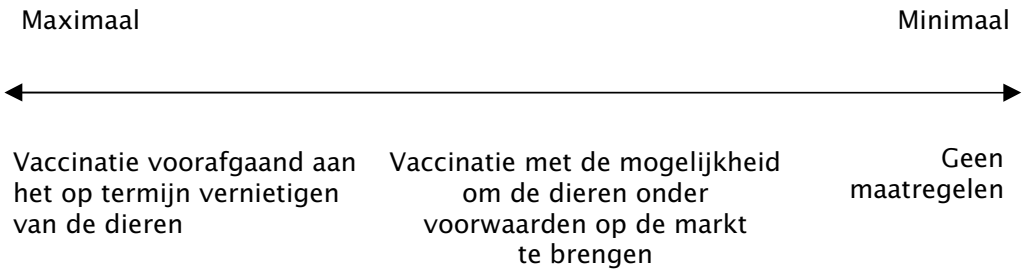

Conclusie vaccinatie
In zowel de nationale als Europese regelgeving staat niet de verplichting aangegeven om de gevaccineerde dieren en producten van deze dieren op termijn te vernietigen. Indien het vanuit de EU echter niet mogelijk zal blijken om gevaccineerde dieren en producten van deze dieren onder voorwaarden op de markt te brengen dan zal Nederland, zoals aangegeven in het maatregelenpakket zelf de beslissing nemen om de gevaccineerde dieren en producten van deze dieren toch te vernietigen.

De maatregel om binnen Nederland noodvaccinatie toe te staan, valt binnen zowel de nationale als de Europese regelgeving. Het gebruik van MKZ-vaccins anders dan voor noodvaccinatie is echter niet toegestaan.

3.5.3 Ruimen en preventief ruimen

Richtlijn 85/511/EEG
Zodra bevestigd is dat zich op een bedrijf een of meer *besmette* dieren bevinden dan dienen volgens artikel 5 lid 2 van Richtlijn 85/511/EEG alle voor de ziekte vatbare dieren op het bedrijf onder officieel toezicht ter plaatse te worden afgemaakt. De dieren van bedrijven die onmiddellijk grenzen aan het besmette bedrijf kunnen preventief geruimd worden (in te lezen in artikel 5 lid 4 van de richtlijn).

Figuur 3.10

GWWD
Op nationaal niveau *kunnen* ingevolge artikel 22 GWWD *zieke en verdachte dieren* worden gedood. Deze maatregel wordt in dat artikel niet nader geconcretiseerd. De nadere invulling van de termen 'zieke' en 'verdachte' dieren vindt plaats in respectievelijk artikel 1 GWWD en artikel 2 van het Besluit verdachte dieren.[7]

Artikel 1 GWWD verstaat onder zieke dieren: dieren die zijn aangetast door (in onderhavig geval) MKZ.

In artikel 2 van het Besluit verdachte dieren staat aangegeven wanneer dieren als verdachte dieren worden aangemerkt. Op basis hiervan wordt reikwijdte van artikel 22 GWWD enigszins ingeperkt. In geval van MKZ worden dieren verdacht verklaard, indien:

a. de aangewezen ambtenaar bij de dieren verschijnselen meent te bespeuren van MKZ, of
b. de dieren zich met zieke of verdachte dieren in dezelfde verblijfplaats bevinden of binnen 14 dagen hebben bevonden dan wel binnen deze termijn daarmee in aanraking zijn geweest, of
c. de aangewezen ambtenaar redenen heeft om aan te nemen dat de dieren in de gelegenheid zijn geweest om te worden besmet, en de diersoort voor MKZ vatbaar is.

Een en ander is samengevat in figuur 3.11.

[7] Koninklijk Besluit van 15 juli 1994, *Stb.* 731, houdende regels betreffende verdachte dieren.

Figuur 3.11

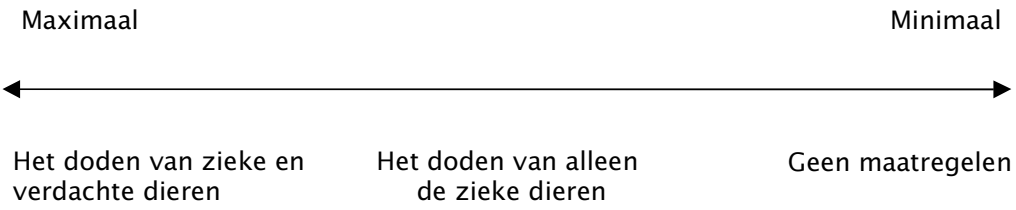

Het maatregelenpakket
In het maatregelenpakket wordt er van uitgegaan dat preventief ruimen geldt voor alle bedrijven binnen een straal van 1 kilometer van het besmette bedrijf en risicovolle contactbedrijven. Het doden van de dieren vindt in beginsel plaats op het veehoudersbedrijf.

Draaiboek MKZ/RVV
In het draaiboek MKZ van de RVV staat in hoofdstuk 10 opgesomd wat er dient te gebeuren in het kader van ruiming. Volgens het draaiboek dienen de aanwezige MKZ-gevoelige dieren op het bedrijf te worden gedood en hun producten onschadelijk te worden gemaakt. Bij besmette bedrijven dient dit te gebeuren binnen 24 uur na besmetverklaring en bij preventief te ruimen bedrijven binnen vier dagen na besmetverklaring van het 'haardbedrijf'. In hoofdstuk 10 van het draaiboek staat echter niet geheel helder aangegeven in welke gevallen preventief geruimd moet worden. Dit is terug te vinden in hoofdstuk 4 'Traceren' en hoofdstuk 7 'Screenen': het bedrijf zal preventief geruimd worden als het binnen de ingestelde 1 kilometer zone van het besmette bedrijf ligt of als intensieve dier- en menscontacten hebben plaatsgevonden een week voorafgaand aan het besmet verklaren van het bedrijf. Deze voorwaarden om een bedrijf te ruimen, komen overeen met de voorwaarden genoemd in het maatregelenpakket van 6 januari 2000.

Conclusie (preventief) ruimen
De maatregel uit het maatregelenpakket en het draaiboek MKZ van de RVV, dat in ieder geval alle bedrijven binnen een straal van 1 kilometer van het besmette bedrijf en risicovolle contactbedrijven preventief geruimd worden, valt binnen het zeer ruim gestelde artikel 22 lid 1 aanhef en onder f GWWD. Dit aangezien in dat artikel alleen gesproken wordt van doden van verdachte en zieke dieren. De nadere invulling van de termen 'zieke' en 'verdachte' dieren vindt plaats in respectievelijk artikel 1 GWWD en artikel 2 van het Besluit verdachte dieren. In deze artikelen staat geen afstand aangegeven waarbinnen dit doden moet plaatsvinden. De grens die in artikel 5 van de Europese Richtlijn met betrekking tot ruimen geeft, is situatieafhankelijk, namelijk beperkt tot maximaal de onmiddellijk aangrenzende bedrijven. De afstand zoals die in de maatregel van het maatregelenpakket en het draaiboek MKZ/RVV staat, komt dus niet zonder meer overeen met de afbakening uit de Europese Richtlijn. Het ministerie van LNV stelt dat, zeker in het veedichte Nederland, alle bedrijven binnen een straal van 1 kilometer als aangrenzend kunnen worden beschouwd. Bovendien wijst het ministerie van LNV naar artikel 10 van Richtlijn 90/425/EEG, waarin staat aangegeven dat een lidstaat bij de uitbraak van een dierziekte onmiddellijk de door de communautaire voorschriften voorge-

schreven bestrijdings- of preventiemaatregelen ten uitvoer legt *of elke andere maatregel vaststelt die hij passend acht.*

Er is een verschil tussen de nationale regelgeving (artikel 22 GWWD) en de Richtlijn 85/511/EEG (artikel 5) ten aanzien van (preventief) ruimen. Binnen de nationale regelgeving is het (preventief) ruimen van verdachte (en van zieke) dieren niet verplicht gesteld. Het doden van zieke en verdachte dieren *kan* immers een maatregel ter bestrijding van MKZ zijn. Op Europees niveau *dienen* echter alle voor MKZ vatbare dieren op een bedrijf waar zich één of meer besmette dieren bevinden, te worden geruimd. Als de EU-regelgeving stelt dat alle verdachte en besmette dieren gedood moeten worden, dient die verplichting door de nationale overheid uitgevoerd te worden. Dit betreft de relatie EU-lidstaat. Dat er in de GWWD toch '*kan'* staat, komt omdat op grond van artikel 15 GWWD ziekten kunnen worden aangewezen waarvoor een bestrijdingsbeleid kan worden opgezet. Het beleid kan per ziekte verschillen; zo kan het zijn dat het niet nodig is om dieren te ruimen indien ze een bepaalde ziekte hebben. Of van de bevoegdheid gebruik gemaakt zal worden is afhankelijk van het te voeren beleid en de Europese regelgeving daaromtrent. Vanuit de verplichting van specifieke EU-regelgeving (zoals bijvoorbeeld voor MKZ, KVP en runderpest) zal het instrumentarium van de GWWD ingezet worden. Het maatregelenpakket en draaiboek MKZ voorzien erin dat binnen een straal van 1 kilometer van het besmette bedrijf en risicovolle contactbedrijven alle bedrijven zo snel mogelijk preventief worden geruimd.

3.5.4 Fokverbod

Onder fokverbod wordt in deze paragraaf maatregelen verstaan om te voorkomen dat er in de loop van een dierziektecrisis te volle hokken ontstaan met alle veterinaire risico's van dien.

Richtlijn 85/511/EEG

In de Richtlijn 85/511/EEG staat geen expliciete maatregel beschreven met betrekking tot het instellen van een fokverbod. Wel staan maatregelen beschreven met betrekking tot ambulante dekdienst en kunstmatige inseminatie. Krachtens artikel 9 lid 2 en 3 van de Europese richtlijn is binnen de beschermings- en toezichtsgebieden ambulante dekdienst verboden. Bovendien is in het beschermingsgebied kunstmatige inseminatie tijdens de eerste vijftien dagen verboden, behalve wanneer deze wordt uitgevoerd door het bedrijfshoofd met op het bedrijf aanwezig zaad of met zaad dat rechtstreeks door het inseminatiecentrum wordt geleverd. Het doel van deze maatregelen is anders dan het doel van het fokverbod, namelijk het beperken van contacten tussen verschillende bedrijven. In Nederland wordt dit doel volgens het ministerie van LNV bereikt door het vervoersverbod in B/T-gebieden, waardoor ambulante dekdienst niet mogelijk is, en door het verbod (ook in vredestijd) op KI bij runderen en varkens met sperma dat niet van het eigen bedrijf of een erkend KI-station afkomstig is.

GWWD
Op nationaal niveau kan de minister krachtens artikel 17 lid 1 hetzij voor geheel Nederland, hetzij voor bepaalde gedeelten daarvan, voor besmettelijke dierziekten gevoelige dieren andere maatregelen bevelen ter voorkoming van overbrenging van besmetting. Artikel 17 GWWD is dus heel erg breed en er kunnen in principe vele maatregelen onder vallen.

Figuur 3.12

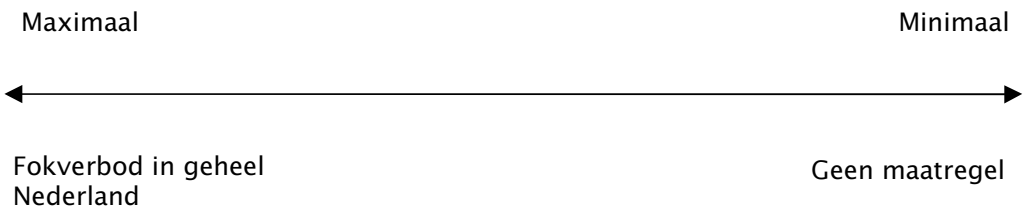

Het maatregelenpakket
In het maatregelenpakket staat aangegeven dat langer durende vervoersverboden met name voor varkensbedrijven al gauw leiden tot welzijnsproblemen. Daarom zal bij uitbraken in varkensdichte gebieden worden overgegaan tot het instellen van een fokverbod (voor varkensbedrijven).

Conclusie fokverbod
In Richtlijn 85/511/EEG staat geen specifieke maatregel met betrekking tot het instellen van een fokverbod beschreven.

Op nationaal niveau kan de juridische grondslag voor een fokverbod gevonden worden in de GWWD, artikel 17 lid 1, dat een dergelijke maatregel toelaat. Artikel 17 lid 1 GWWD is erg breed interpretabel.

Het fokverbod, zoals beschreven in het maatregelenpakket (slechts bedoeld voor varkensbedrijven) valt dus binnen de marges van de GWWD.

3.5.5 Screening

Screening vindt plaats om bij een uitbraak van MKZ zo snel mogelijk een indruk te krijgen van de mogelijke verspreiding van het virus in de omgeving (draaiboek MKZ 7.1). Ten aanzien van screening zijn de hieronder aangeven maatregelen in de Europese richtlijn beschreven. Op nationaal niveau is in afdeling 3 van hoofdstuk II GWWD ten aanzien van screening geen specifieke regelgeving gevonden.

Richtlijn 85/511/EEG
Wanneer zich op een bedrijf een of meer verdachte of besmette dieren bevinden, wordt onverwijld een officieel onderzoek door de officiële dierenarts ingesteld om na te gaan of de ziekte al dan niet aanwezig is (zie artikel 4 lid 1 en 5 lid 1 van de Europese richtlijn). Deze maatregel kan worden uitgebreid naar de onmiddellijk aan het bedrijf grenzende bedrijven (zie artikel 4 lid 2 en 5 lid 4 van de Richtlijn).

Krachtens artikel 9 lid 2 van de Richtlijn worden de getelde bedrijven binnen het beschermingsgebied op gezette tijden aan een veterinaire inspectie onderworpen.

De dieren uit het beschermingsgebied mogen volgens artikel 9 lid 2 van de Richtlijn de eerste 15 dagen slechts buiten het bedrijf waarop ze zich bevinden worden gebracht wanneer zij onder officieel toezicht rechtstreeks naar een binnen het beschermingsgebied gelegen slachthuis worden gebracht om onverwijld te worden geslacht. Een verplaatsing naar een slachthuis buiten het beschermingsgebied is alleen toegestaan nadat uit onderzoek van alle voor ziekte vatbare dieren van het bedrijf door de officiële dierenarts gebleken is dat er geen van besmetting verdachte dieren aanwezig zijn. De dieren mogen de eerste vijftien dagen niet buiten het toezichtsgebied worden gebracht. Tussen de vijftiende en dertigste dag mogen dieren slechts buiten het toezichtsgebied worden gebracht om onverwijld te worden geslacht. Hiervoor geldt krachtens artikel 9 lid 2 sub a van de Richtlijn hetzelfde regime[8] als beschreven voor het beschermingsgebied.

Nadat officieel is vastgesteld dat het vermoeden van mond- en klauwzeer niet langer bestaat worden de maatregelen die genomen zijn bij een bedrijf met verdachte dieren pas opgeheven (artikel 4 lid 3 van de Richtlijn).

Draaiboek MKZ

In het draaiboek MKZ wordt screening onderverdeeld in inventarisatie-, vervolg- en eindscreening. Met *inventarisatiescreening* wordt getracht om zo snel mogelijk door middel van klinisch onderzoek en eventueel bloedonderzoek een goede indruk te krijgen van de mogelijke verspreiding van MKZ en het inventariseren van de exacte aantallen dieren binnen het beschermingsgebied van 3 kilometer en het toezichtsgebied van 3-10 kilometer. Onder *vervolgscreening* wordt verstaan het door middel van bedrijfsbezoeken op de hoogte blijven van de aantallen gevoelige dieren en de mogelijke verspreiding van het virus in het gebied. Met *eindscreening* (of: tussenscreening) wordt bedoeld serologische monstername op bedrijven binnen het ingesloten gebied als een van de voorwaarden voor het opheffen van de beperkende maatregelen.

De regelgeving met betrekking tot de inventarisatiescreening kan op Europees niveau worden teruggevonden in artikel 4 lid 1 en 5 lid 1 van de Richtlijn. De vervolgscreening is eveneens op artikel 4 lid 1 en 5 lid 1 van de Richtlijn gebaseerd. Zodra op basis van serologische monstername blijkt dat alle bedrijven binnen een ingesloten gebied een negatieve uitslag hebben (tussen- of eindscreening) en dus officieel wordt vastgesteld dat het vermoeden van MKZ niet langer meer bestaat, dan kunnen de verschillende maatregelen ter voorkoming van de verspreiding van MKZ worden opgegeven. De juridische basis hiervan ligt in artikel 4 lid 3 van de Richtlijn.

[8] Hierbij dient te worden opgemerkt dat het regime binnen het beschermingsgebied geldt voor het buiten het bedrijf brengen en binnen het toezichtsgebied voor het buiten het toezichtsgebied brengen.

Conclusie screening
De juridische basis van de verschillende vormen van screening zijn te vinden in artikel 4 en 5 van de Europese Richtlijn. Binnen de GWWD staat geen specifieke regelgeving met betrekking tot screening. Daar het hier echter wel actief overheidshandelen betreft, is het uiteraard wel nodig dat de bevoegdheden om screeningshandelingen te kunnen verrichten nationaalrechtelijk worden geschapen. Volgens het ministerie van LNV moet deze bevoegdheid worden gezocht in artikel 114 van de GWWD, waarin staat dat de minister ambtenaren belast met de opsporing van besmettelijke dierziekten. In de praktijk heeft hij via een regeling ambtenaren van de RVV daarmee belast. De invulling van de bevoegdheden (zoals bijvoorbeeld door middel van screening) is neergelegd in de draaiboeken, aldus het ministerie van LNV.

Conclusies juridische grondslagen
De belangrijkste maatregelen uit het maatregelenpakket van 6 januari 2000 en uit het draaiboek MKZ, zoals hier beschreven, vallen binnen de marges van de GWWD en van Richtlijn 85/511/EEG.

In de GWWD staat geen specifieke regelgeving met betrekking tot screening. Artikel 144 GWWD biedt volgens het ministerie van LNV echter de ruimte voor maatregelen als deze.

3.6 Risicoanalyses en scenariostudies

3.6.1 Risico analyses

Het maatregelenpakket dat in de crisis tot uitvoering is gebracht, is mede ingegeven door expliciete of impliciete risico-inschattingen. De discussie die tijdens de crisis plaats zal vinden tussen voormalige en huidige epidemiologen van ID-Lelystad en gezaghebbende virologen gaat, los van de commotie die over de inhoud van een van de e-mails in deze discussie ontstaat bij beleidsmakers, de Tweede Kamer en de directie van ID-Lelystad, in belangrijke mate over de inschatting van risico's bij verschillende aanpak van de bestrijding. Ook de discussie over het risico dat het werk van de RVV op de bedrijven met zich meebrengt op verspreiding van het virus, geeft aan dat inschatting van de verschillende risico's op verspreiding van het virus bij verschillende bestrijdingsstrategieën voortdurend vragen en nieuwe theorieën oproept. In dat verband moet in het bijzonder de verspreiding van het virus door de wind genoemd worden; virologen hebben daar uitvoerige berekeningen over gemaakt (gekoppeld aan diersoort en omvang van de veestapel), en ook ID-Lelystad heeft tijdens de crisis 'pluimen' rond Rendac laten berekenen bij bepaalde windrichtingen om te kunnen bepalen of de besmettingen in Ee en Anjum door Rendac veroorzaakt zouden kunnen zijn. Dergelijke berekeningen zijn van belang voor de vraag hoe groot de cirkel moet zijn waarbinnen bedrijven rond een besmettingshaard op slot gaan. De in het maatregelenpakket opgenomen 1-kilometercirkel voor preventief ruimen rond een besmettingshaard, is gebaseerd op een dergelijke risico-inschatting. In hoeverre deze inschatting is gebaseerd op gedegen onderzoek, is ons niet bekend.

3.6.2 Risk Assessment Dierziekten

De afdeling Dierziekten van de RVV is inmiddels ver gevorderd met een model voor Risk Assessment Dierziekten, dat de insleeprisico's via handelsstromen beter in kaart brengt. Met dit programma zal het eenvoudiger worden om continu en nauwgezet ontwikkelingen in het buitenland bij te houden en zonodig snel en adequaat (met de juiste maatregelen, niet te veel en niet te weinig) te reageren. Nederland loopt hier volgens de RVV internationaal mee voorop. Met de bestuurs-raad van het ministerie van LNV wordt besproken worden of er geld kan komen om het centrum voor de verdere ontwikkeling, het onderhoud en het gebruik van dit systeem te bemannen (er is ongeveer 3 fte voor nodig). Het systeem komt te laat voor de MKZ-crisis, maar het zou de insleep in Nederland ook niet hebben kunnen voorkomen.

Een dierziekte uitbraak kan verrassend snel een 'out of control' situatie bereiken. Dit hangt af van het tijdstip van ontdekken van de ziekte, de spreiding, en de diersoorten waaronder de ziekte zich verspreidt. Belangrijke factor hierin is de opschalingsproblematiek (mensen/middelen/management). Scenario's voor dergelijke situaties zijn in januari 2002 nog niet ontwikkeld.

3.6.3 Beslisboom ID-Lelystad

De beslisboom ter ondersteuning van de bestrijding van een uitbraak van mond- en klauwzeer van ID-Lelystad kan gerekend worden tot de scenariostudies. Een epidemiologisch model is geïntegreerd met een economisch model, waarin de directe en indirect kosten van een epidemie zijn berekend bij verschillende verwachtingswaarden van de ontwikkeling van de epidemie. Uitkomst van de studie is een beslisboom op basis waarvan een beginbeslissing genomen kan worden in bepaalde uitgangssituaties (bijvoorbeeld de beslissing om wel of niet te vaccineren en de beslissing over de straal van het vervoersverbod), en vervolgens afhankelijk van de ontwikkelingen telkens de optimale vervolgbeslissing. Het document is van 29 mei 2001, te laat om nog een rol van betekenis te kunnen spelen in de MKZ-crisis.

3.7 De crisisorganisatie op papier

Voor een succesvolle aanpak van een crisis is een bestendige crisisorganisatie onontbeerlijk. Het ministerie van LNV heeft zich vanaf 1998 laten ondersteunen in het vormgeven van een dergelijke organisatie, onder meer door het Crisis Onder-zoek Team (COT).

In deze paragraaf worden de crisisorganisatie van het ministerie van LNV en de RVV geschetst aan de hand van twee organogrammen. In de bespreking van de draaiboeken in een van de volgende paragrafen worden veel onderdelen van deze organisatie besproken. Uit het eerste organigram blijkt ook de betrokkenheid van andere diensten. De schema's zijn nuttig om de lange lijst van draaiboeken te kunnen duiden.

Crisisorganisatie LNV

De crisisorganisatie van het ministerie van LNV ziet er volgens het LNV Regionaal Handboek Crisisbesluitvorming in de crisisfase uit als in onderstaande figuur.

Figuur 3.13

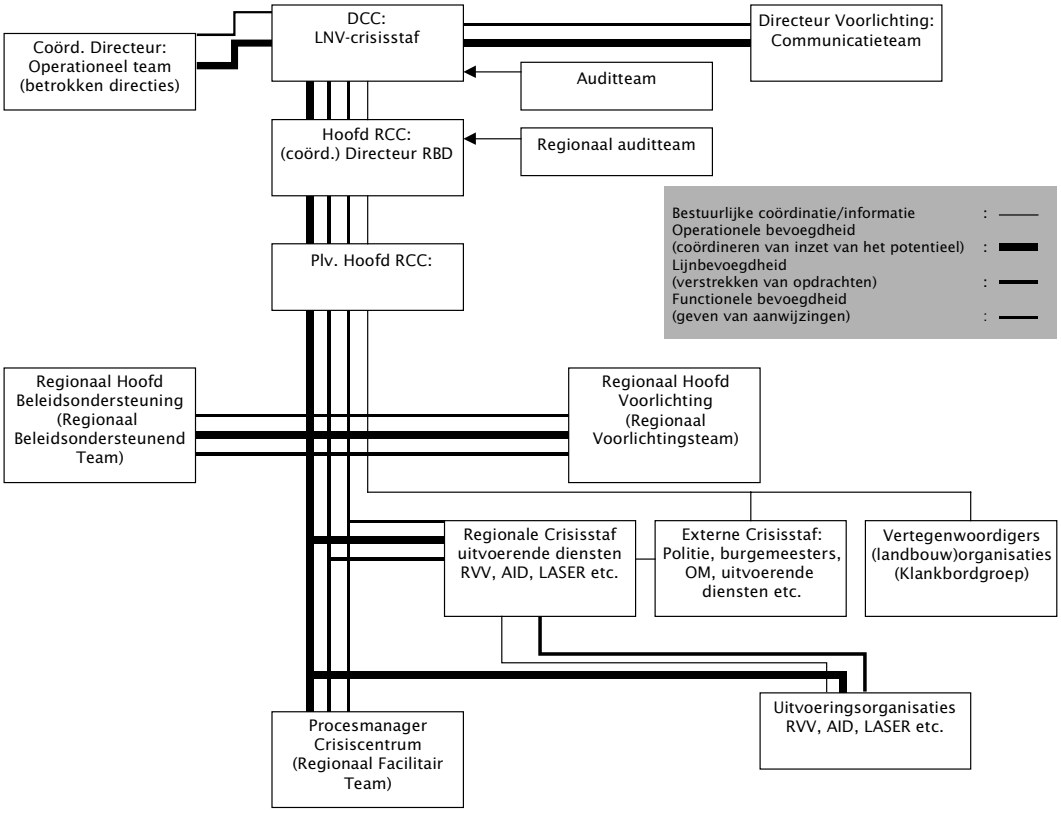

Wat in deze figuur opvalt is dat de LNV-crisisstaf en het Departementaal Crisis Centrum (DCC)[9] als één eenheid zijn gepresenteerd, waarbij directe links zijn aangegeven met de directeur Voorlichting met zijn communicatieteam en de coördinerend directeur van het Operationele Team. Operationeel Team en Communicatieteam zijn buiten het DCC getekend, de crisisstaf er binnen. Van een hoofd DCC is geen sprake. Een verwijzing naar het centrale overleg met de sector en het bedrijfsleven (het basisoverleg) ontbreekt. In de beschrijving van het LNV Handboek Crisisbesluitvorming en het LNV Regionaal Handboek Crisisbesluitvorming wordt nader op de crisisorganisatie ingegaan. Uit de figuur blijkt dat de uitvoerende diensten RVV, AID en LASER nauw bij een crisis betrokken zijn. Wat niet uit de figuur blijkt is de betrokkenheid van zelfstandige organisaties als de Gezondheidsdienst voor Dieren (GD), het laboratorium ID-Lelystad en de Koninklijke Maatschappij voor Diergeneeskunde (KNMvD). Wat verder opvalt is dat het ministerie van LNV via het RCC de bestuurlijke coördinatie verzorgt van politie, Openbaar Ministerie (OM), burgemeesters, uitvoerende diensten en de sector.

[9] In het Nationaal Handboek Crisisbesluitvorming wordt onder een DCC een Departementaal *Coördinatie* Centrum verstaan.

Crisisorganisatie RVV
Volgens draaiboek MKZ ziet de crisisorganisatie RVV er in de crisisfase uit als in onderstaande figuur.

Figuur 3.14

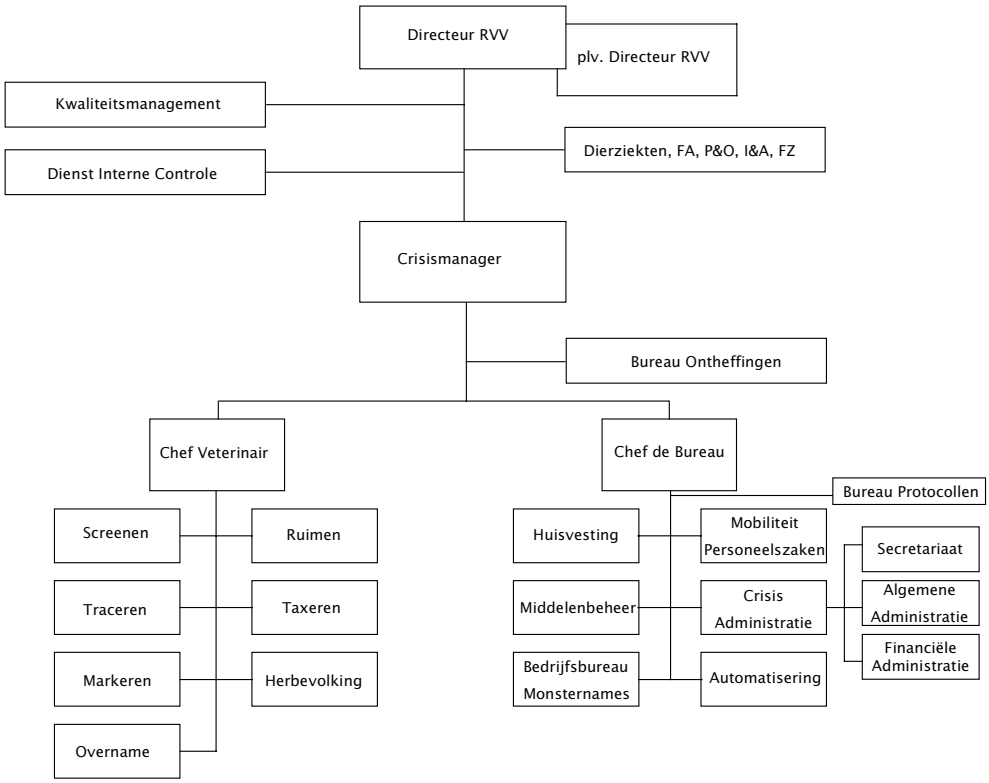

In verband met de later blijkende inrichting van het RVV-deel van het regionale crisiscentrum (RCC-RVV), is het nuttig om in deze figuur te wijzen op de structuur van het RCC: de crisismanager RVV stuurt op papier twee functionarissen aan, de Chef Veterinair en de Chef de Bureau, die het RCC-RVV veterinair, respectievelijk administratief en facilitair aansturen. In de praktijk zal de crisismanager direct de operationele afdelingen aan gaan sturen.

3.7.1 Sleutelfunctionarissen in de normale fase

In de normale fase, in 'vredestijd', is de coördinator crisismanagement (voorheen coördinator crisisbeheersing) de sleutelfiguur. Het is een functie zonder veel directe aansturingsbevoegdheden. Hij is afhankelijk van het draagvlak dat hij weet te creëren binnen het departement en alle betrokken diensten, van de mate waarin het crisisbesef levend blijft, en van de steun en actieve stimulans van de bestuursraad van het departement. De sturingsfilosofie in vredestijd is decentraal. De beleidsdirecties hebben een grote eigen verantwoordelijkheid in de preparatie op een crisis. Bij de regionale directies liggen wat dit betreft veel praktische taken. Bij de centrale beleidsdirecties liggen met name taken op het gebied van beleidsvoorbereiding (denk aan mest, melk, opkoop, fokverbod, contracten, kortingsregeling, R&O, I&R, etcetera), iets waar de coördinator weinig invloed op heeft. De coördinator zorgt voor het totstandkomen van afspraken over hand- en draaiboeken, ziet

toe op de naleving van die afspraken en rapporteert daarover. Hij biedt opleiding en training aan. Hij monitort de voortgang. En hij verricht veel denkwerk over hoe de crisisorganisatie er uit zou moeten zien.

Sleutelfiguur in vredestijd bij de RVV is het hoofd afdeling Dierziekten. Zijn taak is sinds maart 1999 om een moderne crisisorganisatie neer te zetten die op verschillende soorten dierziektecrises is voorbereid.

Bij de AID is de sleutelfiguur de coördinator crisismanagement, met vergelijkbare taken als de coördinator crisismanagement bij LNV.

3.8 Handboeken en draaiboeken

3.8.1 Inleiding

Het leidende handboek bij een crisis op nationaal niveau is het Nationaal Handboek Crisisbesluitvorming (NHC) van juli 1998. Op elk departement dient een op dit handboek aansluitend Departementaal Handboek Crisisbeheersing (DHC) aanwezig te zijn.
Het ministerie van LNV heeft een dergelijk handboek opgesteld in januari 1999 onder de titel LNV Handboek Crisisbesluitvorming, alsmede een Regionaal Handboek Crisisbesluitvorming. De financiële kant van een crisis is wat het ministerie van LNV betreft geregeld in het Handboek Financieel Management in Crisissituaties van de Directie Financieel Economische Zaken (FEZ) van het ministerie van LNV. De handboeken beschrijven de organisatie in geval van crisis, met bijbehorende taken en verantwoordelijkheden. Zij bieden aldus de eigen LNV-norm waaraan de organisatie moet voldoen.
In februari 2001 is een sterk herziene versie van het departementale en het regionale handboek in concept gereed. Op grond van de constatering dat het LNV-Handboek en het LNV-Regionale Handboek niet optimaal op elkaar zijn afgestemd, is een nieuwe versie gemaakt waarin beide handboeken zijn geïntegreerd. Het laatste commentaar op dit concept is op het moment van de uitbraak in het VK nog niet verwerkt, en het handboek is nog niet door de bestuursraad vastgesteld. Er kan dus tijdens de MKZ-crisis niet mee gewerkt worden, en noodgedwongen wordt gewerkt met beide handboeken versie 1 van januari 1999. Versie 2 is op dat moment wel bij een aantal sleutelfunctionarissen bekend, en van de inzichten in deze versie is volgens een aantal sleutelfunctionarissen tijdens de MKZ-crisis gebruik gemaakt.
Naast het regionale handboek van het ministerie van LNV beschikken de afzonderlijke regionale directies van het ministerie van LNV ook over eigen hand- en draaiboeken, waarin de locale situatie is verwerkt. Het stelsel van hand- en draaiboeken binnen het ministerie van LNV ziet er uit als in onderstaande figuur, waarin uitvoerende diensten als RVV en AID niet opgenomen zijn.

Figuur 3.15

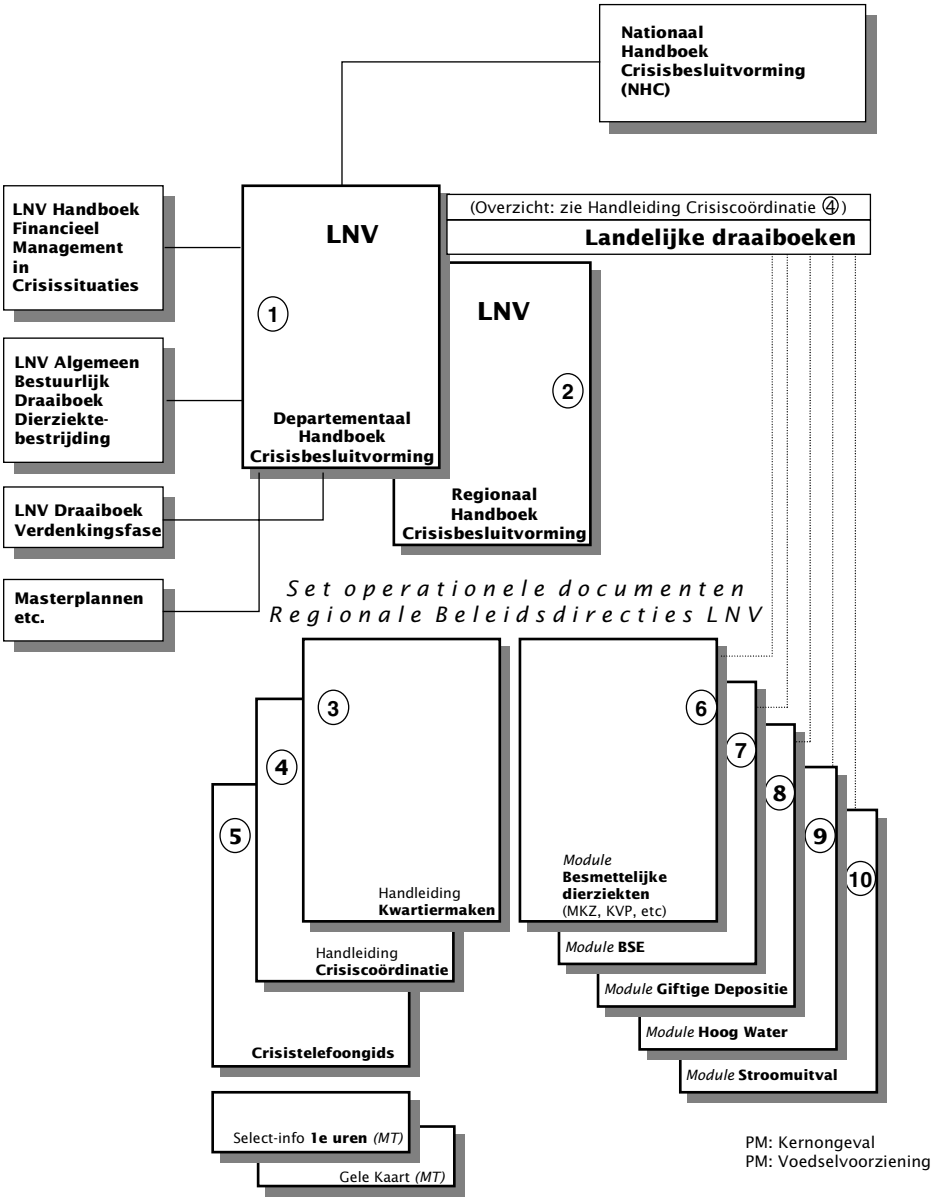

Zijn bij een crisis de bovengenoemde handboeken leidend, bij een uitbraak van MKZ is er een ander draaiboek dat de hoofdrol opeist: het draaiboek MKZ van de afdeling Dierziekten van de RVV. De boeken zijn nauwelijks vergelijkbaar. De handboeken zijn geschreven voor crises in het algemeen; het draaiboek MKZ is specifiek en uitsluitend voor een uitbraak van MKZ ontworpen, en het gaat uitermate gedetailleerd in op veelal technische en uitvoeringszaken.
Er zijn nog diverse andere draaiboeken die een rol hebben gespeeld in de MKZ-crisis, met name natuurlijk de draaiboeken van de verschillende diensten en organisaties die een directe rol spelen in de crisisbeheersing zoals de AID en de GD. De status en onderlinge samenhang van deze draaiboeken is niet altijd even helder, mede omdat ze van zeer verschillende datum zijn en soms op de nominatie staan om vervangen te worden door nieuwe, geïntegreerde draaiboeken. Tot slot zijn er draaiboeken die wel in de overkoepelende handboeken worden genoemd,

maar die niet blijken te bestaan of nog niet gereed zijn. In de volgende paragrafen worden ze een voor een besproken.

Nationaal Handboek Crisisbesluitvorming

Het Nationaal Handboek Crisisbesluitvorming maakt onderscheid tussen crises die op het beleidsterrein van één departement liggen, en crises die ingrijpende gevolgen hebben voor beleidsterreinen van meerdere departementen.
In het eerste geval besluit de betrokken minister tot activering van een Departementaal Coördinatiecentrum.
In het tweede geval volgt interdepartementale coördinatie. Op ambtelijk niveau wordt deze coördinatie in beginsel verzorgd door het Nationaal Coördinatie Centrum (NCC), dat permanent is ondergebracht bij het ministerie van BZK, waar ook het ambtelijk Interdepartementaal Beleidsteam (IBT) zetelt.
In beide situaties kan besloten worden om het Nationaal Voorlichtingscentrum (NVC) te activeren. In het eerste geval gebeurt dit op last van de eerstverantwoordelijke minister, in het tweede geval op last van de voorzitter van het IBT.

Het IBT kent een beperkte en een uitgebreide variant. In de beperkte variant wordt het IBT voorgezeten door de directeur-generaal (DG) of secretaris-generaal (SG) van het meest betrokken departement. Verder hebben zitting de DG Openbare Orde en Veiligheid van BZK, vertegenwoordigers van andere betrokken departementen, het hoofd van het NCC, de voorzitter van het NVC en de secretaris van de voorzitter.

Op politiek-bestuurlijk niveau vindt besluitvorming plaats in met Ministerieel Beleidsteam (MBT). Deze besluitvorming kan plaatsvinden in een beperkte of een uitgebreide variant van het MBT, waarbij de beperkte variant gevormd wordt door de betrokken bewindslieden alsmede, indien daartoe aanleiding bestaat, de minister-president, die dan het MBT voorzit. De uitgebreide variant bestaat uit de (nagenoeg) voltallige ministerraad (MR), onder voorzitterschap van de minister-president.

Het NCC fungeert als ondersteunende en uitvoerende staf en facilitair bedrijf ten dienste van de interdepartementale crisisbesluitvorming op ambtelijk en politiek-bestuurlijk niveau. Het NCC is een staande organisatie die opgeschaald kan worden. Bij het NCC kunnen liaisonambtenaren worden ‘uitgebracht’ door de betrokken departementen en van de betrokken provincies/gemeenten of andere instanties. Ook kunnen liaisonambtenaren vanuit het NCC worden ‘uitgebracht’ bij betrokken provincies/gemeenten of andere instanties. Als het NVC wordt geactiveerd, vindt dit ook huisvesting bij het NCC.
Besluiten worden door het NCC gecommuniceerd met de betrokken Departementale Coördinatiecentra (DCC’s). Met het oog op de uitvoering van de maatregelen door of via decentrale overheden draagt het NCC tevens zorg voor coördinatie (van de informatievoorziening) naar de betrokken besturen. De DCC’s zijn verantwoordelijk voor de aansturing en coördinatie (van de informatievoorziening) naar de respectieve gedeconcentreerde rijksdiensten.

In het Nationale Handboek Crisisbesluitvorming is er voor gekozen om incidenten, calamiteiten, rampen en zware ongevallen te beschouwen als bijzondere vormen van een crisis. Crisis is het overkoepelende begrip. 'Dat biedt de mogelijkheid om voor crisisbeheersing op natuurlijke wijze voort te bouwen op het instrumentarium dat voor rampenbestrijding reeds beschikbaar is: aansluiting op provinciaal en lokaal niveau is gewaarborgd doordat is voortgebouwd op de uitgangspunten, zoals vastgelegd in de Handleiding Rampenbestrijding. De basis van rampenbestrijding ligt – zowel bestuurlijk als uitvoerend – bij de gemeenten. (...) Door omstandigheden kan een ramp een zodanige omvang krijgen dat de rampenbestrijding in handen van de rijksoverheid moet komen.'

Op rijksniveau, zo zegt het handboek, is elk departement zelf verantwoordelijk voor de te nemen crisisbeheersingsmaatregelen op het eigen beleidsterrein en de financiering daarvan.

Wat de juridische aspecten betreft, zegt het handboek onder meer dat het uitgangspunt bij crisisbeheersing is dat alleen die wet- en regelgeving wordt toegepast die wordt vereist door de specifieke situatie. Daarbij wordt zo lang mogelijk gebruik gemaakt van de normale bevoegdheden, vastgelegd in de geldende wet- en regelgeving.

LNV Handboek Crisisbesluitvorming: inleiding

De titel van het handboek is anders dan het Nationaal Handboek Crisisbesluitvorming voorschrijft: het zou Handboek Crisisbeheersing moeten heten. Wellicht is hiervoor bewust gekozen, omdat in het merendeel van de crises waar het ministerie van LNV mee te maken kan krijgen de besluitvorming bij het ministerie van LNV ligt. Maar de titel dekt de lading niet, de aandacht voor besluitvorming is beperkt. Besluitvorming, zo zal blijken, vindt elke dag plaats in het LNV-crisisberaad, al dan niet in aanwezigheid van de minister; dan wel op uitvoeringsniveau in de crisisstaf van de RVV (NCC-RVV) of de crisisstaf in de RCC's. Het handboek speelt voor de besluitvorming in de praktijk geen rol van betekenis; de afstemming van beleidsvoorstellen vindt in de praktijk direct in het LNV-crisisberaad plaats.

Versie 2 van het handboek is in februari 2001 vrijwel klaar, maar nog niet vastgesteld. Er wordt daarom noodgedwongen gewerkt met de hieronder besproken versie 1. Versie 2 is op dat moment wel bij een aantal sleutelfunctionarissen bekend die naar eigen zeggen van de inzichten gebruik hebben gemaakt.
In het handboek wordt de organisatie voor de crisisbeheersing geschetst, en er is aandacht voor preventie en signalering. Preventie betekent volgens het LNV Handboek Crisisbesluitvorming: 'Risicoanalyses, het opstellen van draaiboeken, de invulling van het juridisch kader, het trainen van medewerkers alsmede het zich rekenschap geven van de invloed van beleidsbeslissingen op het ontstaan van (nieuwe) crises, bijvoorbeeld in de vorm van verstoringen van de openbare orde.' Bij het beheersen en oplossen van de crisis moet de samenleving zo goed mogelijk blijven functioneren. 'Dit laatste maakt het noodzakelijk niet alleen een technische of economische aanpak te kiezen maar zich rekenschap te geven van de menselijke/maatschappelijke consequenties.' Met name wordt het gevaar genoemd dat een crisis tot nieuwe crises kan leiden, bijvoorbeeld omdat zij 'tot maatschappelijk niet aanvaardbare situaties leiden bijvoorbeeld ten aanzien van het dierenwelzijn'.

Bij crises zijn vele partijen betrokken. 'Voor LNV is een goede communicatie met deze betrokkenen essentieel.' Dit is 'van belang voor zowel een efficiënte aanpak tijdens de crisis, het voorkomen van paniek als voor het verkrijgen van draagvlak voor de genomen maatregelen'.

In crises worden bij het ministerie van LNV vijf fasen onderscheiden:
1. de normale fase;
2. de aandachtsfase of verdenkingsfase;
3. de crisisfase;
4. buitengewone omstandigheden (alleen als van de normale rechtsorde moet worden afgeweken);
5. de afbouwfase.

Tijdens de recente uitbraak van MKZ is de fase van Buitengewone Omstandigheden niet geactiveerd geweest. Daarom wordt aan de crisisorganisatie tijdens die fase hieronder verder geen aandacht geschonken.

LNV Handboek Crisisbesluitvorming: Centrale Crisisorganisatie in de normale fase

Aan crisismanagement in deze fase wordt groot belang gehecht. Als activiteiten die het crisisbewustzijn en (draagvlak voor) crisispreparatie moeten optimaliseren worden onder meer opgesomd:
- optimalisering van het signaleringssysteem;
- laten uitvoeren van risicoanalyses;
- laten verrichten van scenariostudies;
- ontwikkelen van criteria op basis waarvan beleidskeuzen tijdens een crisis kunnen plaatsvinden, en vastleggen hiervan in draaiboeken;
- ontwikkelen en up to date houden van:
  - juridisch kader;
  - handboeken, draaiboeken en checklists;
  - oefeningen;
  - departementaal crisiscentrum;
  - capaciteit zowel personeel als financieel.
- plan publiekscommunicatie, inclusief lijst van vragen en antwoorden per crisis;
- inventarisatie betrokkenen en de wijze waarop en door wie daarmee gecommuniceerd wordt;
- netwerk organiseren binnen het ministerie van LNV en afstemming organiseren.

Verantwoordelijk voor bovengenoemde acties zijn de directeuren van het betreffende beleidsterrein. In het geval van MKZ is dit de directeur Veterinaire, Voedings- en Milieuaangelegenheden (VVM; de naam van deze directie is inmiddels gewijzigd in VVA: Directie Voedings- en Veterinaire Aangelegenheden). De directeur wordt ondersteund door de programmacoördinator crisisbeheersing, die tevens ten behoeve van de Bestuursraad de voortgang zal monitoren. Deze functionaris neemt ook het initiatief tot het organiseren van twee simulaties per jaar.

LNV Handboek Crisisbesluitvorming: Centrale Crisisorganisatie in de aandachtsfase

Bij een dreigende crisis of verdenking worden door de desbetreffende directeur direct de SG en het verantwoordelijk lid van de Bestuursraad ingelicht, alsmede de

betrokken regiodirecteur. Tevens licht de betrokken directeur de coördinator crisisbeheersing in. De SG bepaalt vervolgens op welke wijze verdere actie zal plaatsvinden. Hij kan afwachten, teams instellen in de aandachtsfase, of de situatie aanmerken als een crisissituatie. De SG informeert de bewindslieden.
Een verdenking van MKZ geldt in het LNV Handboek Crisisbesluitvorming als voorbeeld van een dreiging die mogelijk kan escaleren tot een crisis. In een dergelijk geval wordt er een Operationeel Team ingesteld. Afhankelijk van de situatie kan de SG ook besluiten tot het instellen van een Communicatieteam en een Audit Team in de aandachtsfase.

Het Operationele Team
Het Operationele Team staat onder verantwoordelijkheid van de SG of diens plaatsvervanger. De SG wijst voor de dagelijkse leiding een directeur aan. Bij het team zijn in elk geval betrokken de Coördinator Crisisbeheersing en de verantwoordelijke regiodirecteur/sectordirecteur. Het Operationele Team heeft tot taak het in kaart brengen van de ontwikkelingen, het ontwikkelen van scenario's en het adviseren aan de leiding over te nemen maatregelen.

Het Communicatieteam
Het Communicatieteam heeft als taken het:
- onderhouden van contacten met betrokken landelijke en regionale organisaties;
- voorlichting (pers, publiek, intermediaire groepen en intern);
- afstemmen voorlichtingsactiviteiten met andere overheidsdiensten (bijvoorbeeld politie);
- zonodig zorgdragen voor instelling centraal/regionaal informatiecentrum;
- actualiseren databestand meest gestelde vragen en antwoorden en waarborgen uniformiteit in beantwoording;
- (voor zover gewenst) mediaondersteuning betrokken gedupeerden.

Het communicatieteam staat onder leiding van de directeur Voorlichting, die ook voor de afstemming met het Operationeel Team zorgt en voor de noodzakelijke communicatie met het Nationaal Voorlichtingscentrum (NVC).

De Directie Voorlichting formuleert zijn verantwoordelijkheden zelf in een plan dat deze directie op 8 maart 2001 geschreven heeft als volgt:
'De communicatiedoelstellingen en -strategie en de organisatie zijn gebaseerd op de crisishandboeken (al dan niet in concept). In deze handboeken is DV (i.c. het centrale communicatieteam) verantwoordelijk gesteld voor de communicatie met de media, het brede publiek en de LNV-ers die niet tot de crisisorganisatie behoren. Wat de communicatie met de andere doelgroepen betreft (o.a. betrokkenen, zoals veehouders, organisaties en andere overheden) heeft DV slechts een adviserende rol. Met de uitvoering van die communicatie zijn andere onderdelen van de crisisorganisatie belast (b.v. het callcenter van de RVV met de telefonische informatievoorziening aan veehouders e.d. en VVM met onder meer het organiseren van basisoverleg met de relevante organisaties). Wel verzorgt DV ook voor deze doelgroepen de informatievoorziening via de media, internet en eventuele advertenties.'

Het Audit Team
Het Audit Team ten slotte beoordeelt, onafhankelijk van de crisisorganisatie, de opzet en werking van de administratieve organisatie. Daarbij wordt inzicht gegeven in eventuele risico's op het terrein van misbruik, oneigenlijk gebruik en andere aspecten van uitvoering van regelingen. De directeur Accountantsdienst coördineert de inzet van het Audit Team.

LNV Handboek Crisisbesluitvorming: Centrale Crisisorganisatie tijdens de crisisfase
De crisisfase ontstaat volgens het LNV Handboek Crisisbesluitvorming 'indien de situatie zo ernstig (geworden) is dat er een aanzienlijke kans bestaat op een ernstige verstoring van de basisstructuren dan wel aantasting van de fundamentele waarden en normen van het maatschappelijk systeem'. De SG geeft dan ambtelijk leiding aan de LNV-crisisorganisatie. Hij besluit vervolgens tot:
- instelling van de Crisisstaf;
- activering van het Departementaal Crisiscentrum (DCC);
- activering van één of meer regionale LNV-crisiscentra (RCC's).

De taken van het Operationele Team en het Communicatieteam worden aangepast aan de crisisfase. Voor zover dit nog niet gebeurd was in de aandachtsfase, kan de SG ook een Audit Team instellen. Bovendien wordt een Team Financiële, Personele en Facilitaire Zaken ingesteld.

De Crisisstaf
De Crisisstaf heeft tot taak:
- beoordelen van de crisissituatie;
- het formuleren/beoordelen van mogelijke beleidsopties;
- advies uitbrengen aan de minister van LNV over te nemen beleidsmaatregelen;
- maatregelen nemen t.b.v. rechtmatige en doelmatige uitvoering van beleidsbesluiten;
- vertalen van beleidsbeslissingen in opdrachten aan het Operationele Team;
- formuleren/beoordelen van de te volgen communicatie/voorlichtingsstrategie.

De Crisisstaf wordt door de SG samengesteld afhankelijk van de aard en ernst van de crisis. In elk geval hebben zitting:
- SG;
- DG;
- directeur Voorlichting;
- directeur(en) betrokken beleidsdirectie(s);
- directeur(en) betrokken uitvoerende dienst(en);
- betrokken regiodirecteur;
- coördinerend directeur Operationeel Team;
- coördinerend directeur Regionaal Crisis Centrum (RCC);
- coördinator crisisbeheersing;
- beleidsmedewerker (secretariaat).

Het Departementaal Crisiscentrum (DCC)
Volgens het Nationaal Handboek Crisisbesluitvorming dient er bij een crisis een Departementaal Coördinatiecentrum (DCC) te worden ingesteld waar het departementaal beleidsteam zetelt. In het Handboek Crisisbesluitvorming van het ministerie van LNV is evenwel sprake van een Departementaal *Crisis*centrum (DCC), dat fungeert als ondersteunende en uitvoerende staf en facilitair bedrijf voor de LNV crisisorganisatie. Het DCC kan binnen 4 uur worden geactiveerd. De SG benoemt een Procesmanager DCC, die gemandateerd wordt voor alle facilitaire, personele en overige niet-beleidsmatige zaken die regeling behoeven.

Decentraal wordt door een door de SG aangewezen coördinerend directeur één of meerdere *Regionale Crisiscentra (RCC's)* ingericht. De coördinerend directeur heeft zitting in de Crisisstaf. De exacte inrichting van deze centra staat beschreven in het LNV Regionaal Handboek Crisisbesluitvorming. We gaan hierop in de volgende paragraaf nader in.

Het Operationele Team
Het Operationele Team heeft in de crisisfase als taken het:
- verzamelen en interpreteren van informatie;
- opzetten beleidsinformatiesysteem;
- formuleren van beleidsvoorstellen;
- uitvoeren van beleidsbesluiten;
- opstellen van situatierapporten.

De samenstelling wordt aan de situatie aangepast. Onduidelijk is of de Coördinator Crisisbeheersing net als in de aandachtsfase zitting moet hebben in het Operationele Team. Uitbreiding vindt in elk geval plaats met:
- directeuren/MT-leden meest betrokken sectordirecties;
- beleidsmedewerker(s) betrokken directies;
- beleidsmedewerker Juridische Zaken (JZ);
- persoon die door de coördinerend directeur specifiek belast wordt met de communicatie met het Regionale Crisiscentrum.

De coördinerend directeur is verder verantwoordelijk voor het afstemmen van werkzaamheden van het Operationele Team met de regionale en uitvoerende teams, en voor de communicatie en afstemming over geformuleerde beleidsvoorstellen met de regionale en uitvoerende teams voordat deze ter besluitvorming worden voorgelegd aan de Crisisstaf. Tussen de coördinerend directeur Operationeel Team en de Procesmanager DCC vindt regelmatig afstemmingsoverleg plaats.

Het Communicatieteam
Het Communicatieteam draagt in de crisisfase ook zorg voor de inrichting van een (regionaal) informatiecentrum. In overleg met de coördinerend directeur van het Regionale Crisiscentrum vindt voorlichting naar betrokken overheidsdiensten en betrokkenen in de regio plaats.
In het LNV Handboek Crisisbesluitvorming is een aparte paragraaf gewijd aan de verantwoordelijkheden voor de communicatie tijdens de crisis. Bewindslieden en Interdepartementaal Beleidsteam (IBT) zijn verantwoordelijk voor de communicatie met de Staten-Generaal. Voor de communicatie met de EU 'zijn in eerste instantie de aangewezen vertegenwoordigers van de Directie Internationale Zaken (IZ) of

MKG[10] (dierziekten) verantwoordelijk'. Exacte verantwoordelijkheden voor communicatie met de EU zijn vastgelegd in de afzonderlijke draaiboeken. Agrarische vertegenwoordigingen in het buitenland worden geïnformeerd door de Directie Kabinet. Andere lidstaten worden geïnformeerd door de directeur IZ, 'behoudens een ander besluit door de secretaris-generaal'. Commissarissen van de Koningin (CdK's), burgemeesters en overheidsdiensten in de regio worden geïnformeerd door de coördinerend directeur van het RCC. Vanwege het grote belang van deze communicatie, wordt hier volgens het handboek in de regionale draaiboeken separaat aandacht aan besteed. De exacte verantwoordelijkheden in, en afstemming van de communicatie met andere departementen is volgens het handboek geregeld in afzonderlijke draaiboeken, maar onduidelijk is in welke. Het Communicatieteam of het NVC brengt dagelijks een informatiebulletin uit, gericht op betrokken landelijke en regionale organisaties, pers, publiek, intermediaire groepen en intern.

Het Team Financiële, Personele en Facilitaire Zaken
Het Team Financiële, Personele en Facilitaire Zaken bevindt zich zowel op het DCC als op de RCC's, en staat onder verantwoordelijkheid van de procesmanagers DCC en RCC's. Het team is belast met 'de zorg voor het, vanaf het begin, zorgvuldig omgaan met niet beleidsmatige ondersteunende taken'. Het is belast met de inrichting van het centrale en de regionale crisiscentra en met de ondersteuning van de dagelijkse werkzaamheden van de centrale en regionale crisisorganisatie op het terrein van:

- logistieke, personele en materiële zaken;
- financieel-economische zaken, waaronder de administratieve organisatie;
- informatie-technologische ondersteuning.

De Coördinator Crisisbeheersing
De Coördinator Crisisbeheersing zorgt als liaisonambtenaar, in opdracht van de SG, voor de informatieverstrekking aan de andere departementen, nadat de minister van LNV de minister-president en de minister van BZK in kennis heeft gesteld van de instelling van de crisisstaf en het DCC.

LNV Handboek Crisisbesluitvorming: Centrale Crisisorganisatie tijdens de afbouwfase
Deze fase wordt gekenmerkt door het afleggen van verantwoording over het gehele proces aan de Staten-Generaal en de Europese Commissie (EC). Maar ook zaken als een correcte (financiële) afhandeling van zaken met onder andere getroffenen, het intrekken van juridische regelingen en het zorgvuldig omgaan met het ingezette crisispersoneel. De coördinerend directeur Operationeel Team en de Procesmanager DCC zijn verantwoordelijk op centraal niveau, de coördinerend regiodirecteur en de procesmanagers RCC's decentraal. De betrokken directeuren zijn verantwoordelijk voor de goede terugplaatsing van aan de crisisorganisatie uitgeleende medewerkers, 'waarbij zoveel mogelijk rekening wordt gehouden met de opgedane ervaring'. De directeur Voorlichting ten slotte zorgt voor een verantwoorde afbouw van de communicatie/voorlichting en correcte personele afbouw van het communicatieteam.

[10] Tegenwoordig Directie VVA.

LNV Regionaal Handboek Crisisbesluitvorming: inleiding

Versie 2 van dit handboek was op 20 februari 2001 vrijwel klaar, maar nog niet vastgesteld. Er werd noodgedwongen gewerkt met de hieronder besproken versie 1.

Het LNV Regionaal Handboek Crisisbesluitvorming 'vormt een basis' voor de crisisbeheersing door de regionale beleidsdirecties van het ministerie van LNV, en het is 'mede bedoeld om het proces van samenwerking te doordenken en waar mogelijk te verbeteren'. Per regionale beleidsdirectie (RBD) moet dit handboek verder worden uitgewerkt met regiospecifieke gegevens. Verderop in dit hoofdstuk wordt de uitwerking door de regionale beleidsdirectie LNV-Oost beschreven.

Net als in het departementale handboek worden vijf fasen onderscheiden. Omdat in de MKZ-crisis geen sprake was van de fase 'Buitengewone omstandigheden', wordt deze fase hieronder buiten beschouwing gelaten.

LNV Regionaal Handboek Crisisbesluitvorming: Regionale Crisisorganisatie in de normale fase

In deze fase gaat de aandacht vooral uit naar het up to date houden van de draaiboeken en het crisisbewustzijn. Regionale beleidsdirecties moeten voorbereid zijn op het ontstaan van een crisis. 'Dat betekent dat crisismanagement ook buiten perioden van crisis van groot belang is.' Instrumenten in de voorbereiding op een crisis zijn:

- risicoanalyses;
- scenario's of noodplannen;
- criteria voor beleidskeuzes;
- draaiboeken, crisiscentrum en personele capaciteit ontwikkelen en up to date houden;
- netwerken en afspraken binnen het ministerie van LNV en met relevante externe partners;
- actuele bereikbaarheidsgegevens van relevante diensten, organisaties en personen;
- afstemming en afspraken over interne en externe communicatie;
- periodiek oefenen van crisisorganisaties.

De regiodirecteur is verantwoordelijk voor deze aspecten en dient in zijn organisatie de noodzakelijke voorzieningen te treffen. Elke regionale beleidsdirectie wijst daarom een crisismanager aan die verantwoordelijk is voor het voorbereid zijn van de organisatie op een crisis. De crisismanager zorgt, onder eindverantwoordelijkheid van de regiodirecteur voor:

- 24-uurs bereikbaarheid;
- toegankelijkheid van het kantoor buiten kantooruren;
- aangewezen medewerkers die inzetbaar zijn in een crisissituatie;
- nood-rolcontainer(s) met kantoormateriaal en handboeken;
- beschikbaarheid van computerfaciliteiten;
- beschikbaarheid van kantoorruimten die kunnen worden gebruikt als crisiscentrum (eventueel mantelcontracten met makelaar);
- bekendmaken alarmnummer en laten opnemen in alle bestaande en nieuwe noodplannen;
- periodieke update van de gehele crisisorganisatie;
- bereikbaarheid via het noodnet;
- controle van de bereikbaarheid;

- houden van oefeningen ter verhoging van de paraatheid.

Iedere regionale beleidsdirectie beschikt over een 'noodgidsje', waaraan de regiodirecteur snel alle relevante informatie moet kunnen ontlenen voor het opstarten van zijn crisisorganisatie. Suggesties voor de inhoud van een noodgidsje en voor de inhoud van een nood-rolcontainer staan in hoofdstuk 6 van het handboek.

LNV Regionaal Handboek Crisisbesluitvorming: Regionale Crisisorganisatie in de aandachtsfase

In deze fase worden scenario's voorbereid en worden voorbereidingen getroffen om een crisisorganisatie op te zetten en eventueel wordt een begin gemaakt met het opzetten van één of meer crisiscentra. De regiodirecteur informeert alle betrokken personen, diensten, belangen- en standsorganisaties, politie, gemeenten en de CdK, zoals beschreven in het draaiboek voor de onderhavige crisis. Indien daartoe aanleiding bestaat, wordt een procesmanager crisiscentrum benoemd en bereiden aangewezen medewerkers voorstellen voor de eerste inrichting van een crisiscentrum voor. Er wordt, na fiat van de SG, ruimte geclaimd die efficiënt gelegen is ten opzichte van de betreffende crisis.
Indien de dreiging daartoe aanleiding geeft, stelt de regiodirecteur na akkoord van de SG alvast een aantal teams in.

Regionaal Beleidsondersteunend Team

Beleidsmedewerkers en een secretarieel medewerker brengen, onder leiding van het regionaal hoofd beleidsondersteuning, de ontwikkelingen in kaart, ontwikkelen scenario's, adviseren en communiceren en stemmen af met het 'departementaal ondersteunings team', een team dat in het departementaal handboek niet genoemd is; vermoedelijk is het operationele team bedoeld.

Regionaal Facilitair Team

Onder leiding van de procesmanager RCC. Vanuit dit team zetten RBD-medewerkers de crisisorganisatie op, richten het crisiscentrum in, dragen zorg voor de facilitaire bezetting, ontwerpen en bewaken procedures.

Regionaal Voorlichtingsteam

De taak van het regionaal voorlichtingsteam is contact onderhouden met en informatieoverdracht naar doelgroepen, publiek en media. De leiding is in handen van het regionaal hoofd voorlichting, die aangesteld wordt in overleg met de directeur voorlichting. Als samenstelling van dit team is vermeld 'directeur voorlichting en voorlichters'.

LNV Regionaal Handboek Crisisbesluitvorming: regionale crisisorganisatie tijdens de crisisfase

Als de crisis daadwerkelijk uitbreekt, wordt het crisiscentrum volledig ingericht en worden aan de organisatie ten opzichte van de aandachtsfase een aantal elementen toegevoegd.

Regionale Crisisstaf
In de regionale crisisstaf hebben de hoofden van uitvoerende diensten als RVV, AID en LASER zitting. Taak van de regionale crisisstaf is sturing en coördinatie van de uitvoeringsdiensten. De leiding is in handen van het Hoofd RCC (de directeur van de regionale beleidsdirectie).

Externe Crisisstaf
De externe Crisisstaf heeft als taak de bestuurlijke coördinatie en informatie-uitwisseling. Zitting hebben de hoofden van de uitvoerende diensten van het ministerie van LNV, de (coördinerend) burgemeesters, het hoofd van de regionale politie en het Openbaar Ministerie (Officier van Justitie) en eventuele andere betrokken overheden. Voorzitter van deze staf is het hoofd RCC.

Klankbordgroep
Er kan besloten worden om een regionale Klankbordgroep in te stellen. Doel van dit overleg is bestuurlijke afstemming en informatie-uitwisseling. Een klankbordgroep zal meestal bestaan uit vertegenwoordigers van de belangenorganisaties. Voorzitter is hoofd RCC.

Regionaal Crisiscentrum (RCC)
Het RCC staat onder leiding van de Regiodirecteur, die direct een plaatsvervangend hoofd RCC aanstelt, alsmede een verbindingsambtenaar voor het onderhouden van contacten met het Operationele Team in Den Haag. Wanneer er meer dan één RCC is ingericht, staan alle RCC's onder overkoepelende leiding van een Coördinerend Regiodirecteur, die afstemt met de hoofden RCC.
De procesmanager RCC richt het centrum (verder) in, waarbij hij een beroep doet op de Kwartiermakers, die bij voorkeur betrokken moeten kunnen worden uit een zogeheten Kwartiermakerspool. Voor het aanwijzen van personeel voor de bemensing van het RCC kan bij voorkeur geput worden uit een zogeheten Crisispool. In hoofdstuk 4 en paragraaf 6.3 van het Regionaal Handboek staan praktische 'suggesties' voor de inrichting van RCC's, waarbij ingegaan wordt op de genoemde pools, op arbeidsvoorwaarden, op verbindingen en automatisering, op documentatie en archivering, op financiering en verantwoording, locatie en inrichting, informatievoorziening, informatieverstrekking, en faciliteiten. Een verwijzing naar de faciliteiten voor screenings- en ruimingsploegen ontbreekt in dit handboek (zie echter onder Masterplan Regionale Crisiscentra).

Regionaal Beleidsondersteunend Team
Zie aandachtsfase.

Regionaal Facilitair Team
Zie aandachtsfase. Het team bestaat uit de afdelingen Financiële Zaken, Automatisering, Personeelszaken, en Facilitaire Zaken.

Regionaal Voorlichtingsteam
Zie aandachtsfase.

Regionaal Audit Team
Vergelijkbaar met het centrale Audit Team. Soms zal besloten worden om een regionaal Audit Team in te stellen.

Uitvoeringsorganisaties
Betrokken LNV-diensten als RVV, AID en LASER. De leiding is in handen van de betreffende dienst. Relevante besluiten worden genomen na overleg met het hoofd RCC. 'Met de betrokken directeuren zal een taakverdeling op het terrein van personele, financiële en materiële zaken worden overeengekomen.'

Regionale taken en verantwoordelijkheden LNV functionarissen
De regiodirecteur is verantwoordelijk voor de algehele coördinatie van de inzet van LNV-diensten in de regio en de communicatie met de regionale overheidsdiensten. Hij geeft leiding aan de regionale crisisstaf en het crisisteam. Het is hier niet duidelijk wat met 'crisisteam' bedoeld wordt. Als de crisis meer dan één regio betreft, benoemt de SG een van de regiodirecteuren als c*oördinerend regiodirecteur*, die de inzet van LNV-diensten in verscheidene regio's kan coördineren. Hij of zij heeft zitting in de departementale crisisstaf, en geeft leiding aan de RCC's. De regiodirecteur coördineert de werkzaamheden van de betrokken uitvoerende directies van het ministerie van LNV, en met de betrokken provinciale en gemeentelijke bestuurders, de politie en het OM. Hij zorgt voor de voorlichting aan betrokken regionale personen en instanties, geeft leiding aan het (regionale) informatiecentrum, stelt protocollen vast en rapporteert aan de departementale crisisstaf.
De (coördinerend) regiodirecteur adviseert de departementale crisisstaf over beleidsvoorstellen, levert tijdig situatierapporten en beleidsindicatoren aan het operationele team, ondersteunt de beleidsvoorbereiding door DCC en operationele team, stemt beleidsmatig af met andere regionale overheidsdiensten en zorgt voor communicatie met de regionale belangenorganisaties en betrokken sectoren.

LNV Regionaal Handboek Crisisbesluitvorming: Regionale crisisorganisatie tijdens de afbouwfase
Het gevaar in deze fase is volgens het handboek dat wanneer men eenmaal weer met het normale werk aan de gang is, de serieuze afbouw in het gedrang komt. Om die reden wordt afbouw onder de crisis geschaard. Er vindt in deze fase evaluatie plaats, structuren worden ontmanteld en de bij de crisis betrokken medewerkers worden weer in de organisatie ingebed. Bijzondere aandacht geldt onder meer voor:

- evaluerend contact met gedupeerden;
- een laatste informatieronde;
- afronden van contacten met andere crisisorganisaties en bedanken van deze diensten;
- bijdragen aan evaluaties;
- financiële verantwoording en betalen van nota's;
- slotbijeenkomst met degenen die in het crisiscentrum hebben gefunctioneerd;
- afspraken met medewerkers over compensatieverlof dan wel uitbetaling.

LNV regionaal handboek crisisbesluitvorming: actielijst regionale beleidsdirecties

Het laatste onderdeel van het LNV Regionaal Handboek Crisisbesluitvorming is een actielijst voor de regionale beleidsdirecties, zoals die in augustus 1999 gold.

- MT-noodgidsje samenstellen;
- crisismanager aanwijzen die de crisisorganisatie in de 'normale fase' voorbereidt, beheert en actualiseert;
- zonodig FIF's (functie informatie formulieren) aanpassen;
- 24-uurs bereikbaarheid regelen;
- draaiboek kwartiermaken uitwerken en kwartiermakerspool organiseren;
- pool van crisismedewerkers oprichten;
- nood-rolcontainer met materialen klaarzetten;
- meubilair aanwijzen, reserveren of klaarzetten;
- een ruimte beschikbaar hebben met voorzieningen ten behoeve van de eerste inrichting crisiscentrum;
- oefenen.

Handboek Financieel Management in Crisissituaties (LNV)

Het Handboek Financieel Management in Crisissituaties (FMC) van het ministerie van LNV sluit net als het Regionale Handboek Crisisbesluitvorming aan op het departementale handboek. Het handboek dateert van 8 december 2000, dus ook wat de financiële organisatie van een crisis betreft, waren de puntjes net voor de uitbraak van MKZ op de i gezet.

Het handboek FMC geeft richtlijnen en uitgangspunten voor het financieel beheer op concernniveau en voor directies en diensten. Het handboek is dus bestemd voor alle directies en diensten, ook de intern verzelfstandigde diensten, van het ministerie van LNV. Directies en diensten dienen een en ander uit te werken en op te nemen in hun eigen crisisdraaiboeken of de daarbij behorende 'draaiboeken administratieve organisatie tijdens crisissituaties'. Het doel van het handboek FMC: de rechtmatigheid, doeltreffendheid en doelmatigheid van de uitgaven en ontvangsten die met de crisisbestrijding samenhangen, te bevorderen en een voldoende basis te leggen voor een betrouwbare informatievoorziening en verantwoording.

Het handboek begint met een begripsbepaling en de interne organisatie en 'commandostructuur'. Dit laatste komt er kort gezegd op neer dat er behalve op concernniveau ook bij elke dienst in de RCC's een crisiscontroller aanwezig hoort te zijn (in de andere handboeken een procesmanager genoemd).

De rest van het handboek is opgebouwd volgens de verschillende fasen uit het departementale handboek, de normale fase, de aandachtsfase, de crisisfase, en de afbouwfase. Voor eerstgenoemde drie fasen zijn in het handboek de kernfuncties vermeld, ingedeeld in vijf vitale (kern)functies:

- geld en procuratiefunctie;
- administratiefunctie;
- informatiefunctie;
- analyse- en adviesfunctie;
- (interne) auditfunctie.

Het beschrijven van taken en bevoegdheden binnen de verschillende fasen en kernfuncties vormt het leeuwendeel van dit handboek. Het is dus geen Handboek AO, en bevat ook geen procesbeschrijvingen. Het geheel omvat 22 pagina's.

Het hoofdstuk over de 'normale fase' vermeldt dat het in ieder geval raadzaam is om in de normale fase al medewerkers van de eigen organisatie aan te wijzen voor (sleutel)functies binnen de crisisorganisatie, zodat zij zich dan door opleidingen en trainingen kunnen voorbereiden op mogelijke crisissituaties. Bij deze fase hoort ook het regelen van contracten met leveranciers van goederen en diensten die tijdens een crisis nodig zijn. *'Van goederen en diensten van leveranciers die min of meer een monopoliepositie innemen, is het in ieder geval opportuun een contract te sluiten (denk bijvoorbeeld aan de destructor of de AVR).'* Een leveranciersregister voor potentiële leveranciers komt aan de orde, evenals modelcontracten en een contractenregister, inclusief contractcoördinator.

Het handboek is systematisch opgebouwd. Er wordt, zowel in de normale fase, de aandachtsfase als de crisisfase, veel gedelegeerd. Vaak worden zinsneden aangetroffen als: 'Iedere directie en dienst zorgt voor …', 'Iedere directie en dienst gaat voor zichzelf na of ….'. En: 'Waar nodig worden systemen aangepast dan wel nieuwe systemen gebouwd.'. In de paragraaf over de informatiefunctie tijdens de aandachtsfase, bij het onderdeel 'managementinformatie ten behoeve van de crisisstaf' staat: *'Het expliciteren van de behoefte aan managementinformatie is een verantwoordelijkheid van de bestuursraad, de directeur FEZ faciliteert dit proces. (…..) De bij de bestrijding betrokken diensten en directies zijn zelf verantwoordelijk voor de inrichting van een systeem van managementinformatie en voor de kwaliteit en het tijdig verstrekken van managementinformatie aan bestuursraad c.q. de crisisstaf.'.*
Alle elementen voor een zorgvuldige financiële organisatie tijdens een crisis, inclusief de interne auditfunctie en een crisis qualityteam, komen aan bod.

Draaiboeken en handleidingen LNV Directie Oost
In de LNV handboeken wordt met regelmaat verwezen naar de draaiboeken van de regionale beleidsdirecties. Omdat de regionale beleidsdirectie LNV-Oost het meest intensief bij de MKZ-crisis betrokken is geweest, bespreken we de draaiboeken van deze directie.

De eerste uren
Zoals in het LNV Regionaal Handboek Crisisbesluitvorming voorgeschreven, beschikt de directie over een noodgidsje dat in de portemonnee opgeborgen kan worden (het 'gele noodkaartje'). Kort zijn de belangrijkste vragen opgenomen voor de 'intake' van de gebeurtenis, de noodzakelijke acties, de bevoegdheden van de SG en de (coördinerend) regiodirecteur, gegevens over het gebouw in Deventer, de toegang, de telefoonnummers, etcetera, en een lijst van de sleutelfunctionarissen bij het ministerie van LNV, van de provincies Overijssel en Gelderland, van LASER, van de RVV Oost en Noord en van de AID Noord, en van GLTO, met bijbehorende namen en telefoonnummers. Verder is aangegeven waar de draaiboeken en de noodrolcontainer te vinden zijn, en waar de aansluiting op het noodnet zich bevindt.

De directie beschikt ook over een document van oktober 2000 waarin informatie voor de eerste uren bij plotseling optredende calamiteiten geselecteerd is. In dit document, getiteld 'Crisisbeheersing LNV Directie Oost', staat allereerst een schema van de crisisdocumentatie van de Directie Oost.
De taken van de regiodirecteur bij BSE, bij varkenspest, bij MKZ en bij alle overige situaties worden beschreven. De beschrijving van de taken is opgehangen aan BSE. Over MKZ staat in dit document wat de taken van de regiodirecteur betreft het volgende: 'Er is een draaiboek MKZ van 1996. Die wordt geüpdate; medio 2000 gereed. Hoewel in het draaiboek 1996 nog een coördinerende rol voor RVV is weggelegd, kan ervan worden uitgegaan dat de regiodirecteur de bestuurlijk-coördinerende rol vervult, zoals bij de varkenspest. Zie dus hierboven.' Dit laatste verwijst naar de beschrijving van de taken van de regiodirecteur bij varkenspest.

De beschrijving van taken sluit aan bij het LNV Handboek Crisisbesluitvorming. Voor de functies die vanuit de regiodirecties ingevuld zullen worden, worden concrete namen genoemd van de kandidaten voor die functies. De aangewezen regiodirecteur stelt de regionale crisisstaf vast. Als deelnemers in de regionale crisisstaf worden genoemd een plaatsvervangend hoofd voor de dagelijkse leiding (kandidaat: plaatsvervangend directeur Oost), een procesmanager, de kringdirecteur RVV, de AID en een voorlichter van DV. De regiodirecteur heeft volgens deze beschrijving zelf zitting in de in de LNV Crisisstaf in Den Haag.
De regiodirecteur is verantwoordelijk voor[11]:

- de algehele coördinatie van de inzet van LNV-diensten in de regio en de communicatie met de regionale overheidsdiensten;
- advisering van de crisisstaf over beleidsvoorstellen;
- het tijdig aanleveren van situatierapporten aan het operationele team;
- het ondersteunen van de beleidsvoorbereiding door crisisstaf en het operationele team in het bijzonder gezien de kennis over de praktische uitwerking van de beleidsvoorstellen in de praktijk;
- beleidsmatige afstemming met andere regionale overheidsdiensten.

Verder informeert hij belangenorganisaties via de klankbordgroep, geeft hij leiding aan het regionaal infocentrum en verstrekt hij in overleg met DV informatie aan de media.
De meest uitgebreide omschrijving van taken staat onder BSE. Niet alle daar genoemde taken zijn ook relevant voor MKZ, maar een deel zal mogelijk overeenkomen. Deze beschrijving is operationeel van karakter, geschreven vanuit de praktijk. Er wordt aandacht besteed aan mogelijke gevoeligheden waar men op moet letten.
Het stuk bevat verder een algemene checklist voor de eerste uren en daarna, een checklist voor de besluitvorming bij crises, het organogram van de crisisorganisatie, telefoonnummers van alle sleutelfunctionarissen uit de Directie Oost, telefoonnummers van de provincies Gelderland en Overijssel (inclusief nummers noodnet), en namen en telefoonnummers (inclusief nummers noodnet) van sleutelfunctionarissen van het kerndepartement in Den Haag en het noodnummer van de crisisbunker (Noodzetel) in Den Haag. Verder ook namen en telefoonnummers van RVV-Oost, RVV-Noord, AID, LASER en GLTO, en noodnetnummers van het DCC, de SG, en

[11] Omdat de hier omschreven verantwoordelijkheden weliswaar grotendeels maar niet precies overeenstemmen met die in het regionale handboek, zijn ze hier (voor een deel ten tweede male) opgenomen.

de bestuursraad. Er is bovendien een aparte noodnetgids. De frequenties van 'rampenzenders' als Radio Oost en Radio Gelderland zijn eveneens vermeld. Ten slotte bevat het document een overzicht van LNV-draaiboeken met de bijbehorende namen van voor de boeken verantwoordelijke functionarissen en modellen voor telefoonlijsten en logboeken.

Handleiding Kwartiermaken
In de aandachtsfase wordt al gezocht naar geschikte huisvesting voor een RCC. Zodra de SG besluit dat de crisisfase ingaat, moet er in de kortst mogelijke tijd een regionaal crisiscentrum worden ingericht. De Handleiding Kwartiermaken van de Directie LNV-Oost is bedoeld om dat proces te sturen. Ook deze handleiding sluit duidelijk aan bij het LNV Regionaal Handboek Crisisbesluitvorming. Zo vinden we de daarin genoemde onderdelen als een kwartiermakerspool (de namen van degenen die het RCC voorbereiden en inrichten), namen van mensen die het regionaal beleidsondersteunend team (BOT) zullen vormen, en een checklist voor de noodrolcontainer. Achtereenvolgens komen aan bod: mensen, huisvesting, inrichting, verbindingen en automatisering. Het geheel is merendeels opgezet als een checklist, zodat de verschillende aandachts- en actiepunten overzichtelijk afgevinkt kunnen worden. Veel praktische informatie, adressen en telefoonnummers. Een programma van eisen voor externe huisvesting is bijgevoegd. Details worden niet vergeten, zoals de noodzaak van modemkaarten in mee te nemen pc's voor het geval de huisvesting niet over netwerkfaciliteiten beschikt.

Module MKZ en Draaiboek Organisatie
In het schema van crisisdocumentatie is opgenomen de module besmettelijke dierziekten. Bij het uitbreken van de crisis is deze echter niet gereed. Alleen het onderdeel varkenspest zit in de module, een stuk dat dateert van maart 1997. Het onderdeel MKZ bestaat nog niet. Tijdens de crisis is de module MKZ alsnog geschreven, en in concept verschenen op 18 april 2001. Het is duidelijk nog een eerste concept, summier en in belangrijke mate nog onvolledig.
Eveneens op 18 april 2001 verschijnt het Draaiboek Organisatie van LNV Directie Oost. In dit draaiboek is de regionale crisisorganisatie beschreven zoals die tijdens de crisis is opgebouwd, en alle ervaringen van de eerste maand zijn hierin verwerkt. Uit het aangepaste overzicht van crisisdocumentatie van LNV-Oost valt af te leiden dat dit draaiboek de opvolger is van het draaiboek dat tijdens de uitbraak nog vigerend is, de Handleiding Crisiscoördinatie.

Handleiding Crisiscoördinatie
De Handleiding Crisiscoördinatie van LNV Directie Oost is van 3 november 2000. Hij sluit dan ook aan op het LNV Handboek Crisisbesluitvorming. In tegenstelling tot dit handboek, besteedt de handleiding om te beginnen aandacht aan de staande structuur voor rampenbestrijding, met gemeentelijke, regionale, provinciale en nationale crisiscentra, waarbij het bevoegd gezag van de minister van BZK, de CdK en de burgemeester wordt benadrukt. Daarmee wordt duidelijk gemaakt dat alleen in geval van een calamiteit van geheel agrarische aard een apart RCC-LNV wordt ingericht als beschreven in het LNV Handboek Crisisbesluitvorming.
De lijst van contactpersonen LNV is, ondanks de recente datum, in maart 2001 al ten dele verouderd. De handleiding bevat een overzicht van LNV-draaiboeken met de bijbehorende namen van voor de boeken verantwoordelijke functionarissen, een

beknopte omschrijving van andere LNV-diensten in de regio (onder verwijzing naar een meer gedetailleerd document), namen van potentiële leden van het Regionaal Beleidsondersteunend Team (BOT), namen van leden van de werkgroep crisisbeheersing van de directie bij wie men materiedeskundigheid kan vinden over crisisbeheersing, aandachtspuntenlijstjes voor de verschillende fasen, een checklist voor de eerste uren, een zeer beknopte checklist voor besluitvorming bij crises, een nog duidelijk niet volledige checklist waar men alle benodigdheden kan vinden, en een checklist voor briefing en debriefing. Als bijlagen zijn bijgevoegd het overzicht van de crisisdocumentatie, een programma van eisen voor de huisvesting, een kaart van alle gemeenten in de regio, inclusief gemeentelijke herindelingen van 1999 en 2000, een registratieformulier voor binnenkomende vragen, een schema personeelsvoorziening (een eenvoudig formulier om namen en telefoonnummers op in te vullen) een leidraad voor het opstellen van situatierapporten, het organogram, een modeldienstrooster, een voorbeeldfax, een modeltelefoonlijst, een modellogboek en artikel 4 van de Wet tegemoetkoming schade bij rampen en zware ongevallen.

Handboek Communicatie bij Crisis (LNV)
Het concept van het Handboek Communicatie bij Crisis is opgesteld in de eerste maanden van 2000. Het concept is vervolgens besproken tijdens een themamiddag crisismanagement en ook individueel zijn er reacties naar de samensteller gegaan. Het commentaar is niet verwerkt, onder andere omdat er in het najaar 2000 een nieuwe versie van het departementale handboek (versie 2) werd opgesteld. Het concept handboek Communicatie bij Crisis is nooit vastgesteld en een verbeterde versie was in februari/maart 2001 niet beschikbaar.

Algemeen draaiboek dierziekten (LNV)
Het Algemeen Draaiboek Dierziekten is er niet op 20 februari 2001. Het voornemen om dit draaiboek twee andere draaiboeken te laten vervangen, is er wel: in een nota van de Directie Kabinet van 31 januari 2000 wordt het draaiboek aangekondigd, ter vervanging van het Algemeen Bestuurlijk Draaiboek Dierziektebestrijding en het Draaiboek Verdenkingsfase. De MKZ-crisis komt ook voor de vervulling van dit voornemen te vroeg: eind januari 2001 ligt er een concept, maar door allerlei omstandigheden, waaronder de MKZ-crisis, is dit draaiboek nog niet door de bestuursraad vastgesteld. Binnen de Directie VVA wordt in december 2001 nog aan het draaiboek geschreven.

Algemeen bestuurlijk draaiboek dierziektebestrijding (LNV)
Het Algemeen Bestuurlijk Draaiboek Dierziektebestrijding is een draaiboek van 10 bladzijden, gedateerd 10 december 1997. Het is dus tijdens de varkenspestcrisis gemaakt. De aanleiding om dit draaiboek op te stellen zijn de toen recente uitbraken van varkenspest en BSE, die de behoefte doen ontstaan om beter voorbereid te zijn op de bestrijding van dierziekten. Met name blijkt er behoefte te zijn aan een draaiboek dat niet alleen bruikbaar is op veterinair technisch gebied, maar vooral ingaat op de bestuurlijke kant van een bestaande of dreigende crisis. Dit draaiboek is bedoeld hierin te voorzien en vormt een aanvulling op de veterinair technische draaiboeken van destijds. Een van de twee gehanteerde uitgangspunten voor dit draaiboek is dat de draaiboeken met name moeten voorzien in de oplossingen voor de dilemma's die zich in de eerste 48 uur voordoen. Voor een stand

still wordt in dit draaiboek nog uitgegaan van 48 uur. In een later stadium zal er volgens het draaiboek meer ruimte zijn voor het nemen van beleids- en beheersbeslissingen.

Er staat een nog eenvoudig organigram in van de crisisorganisatie bij dierziekten. De terminologie is verouderd en procedures zijn niet meer in overeenstemming met recentere draaiboeken. Een groot aantal zaken lijkt echter nog redelijk actueel, zoals de instructie aan de regiodirecteur om burgemeesters te verzoeken een coördinerend burgemeester aan te wijzen, en het instellen van een informatiecentrum in het regionaal crisiscentrum waar onder leiding van de Directie Voorlichting vragen beantwoord worden. De paragrafen over communicatie omvatten samen één pagina. Ook het instellen van een basisoverleg voor het bedrijfsleven is in dit draaiboek genoemd. De regiodirecteur krijgt de algehele leiding over de bestrijding van de uitbraak in de regio, en tevens wordt van hem het initiatief verwacht om veehouders en belangstellende burgers te informeren via een voorlichtingsavond en/of een brief. Dierenartsen zullen voorgelicht worden door de KNMvD, volgens dit draaiboek. Burgemeesters worden betrokken in de opzet van het regionaal crisiscentrum. De directeur van LASER wordt aan het crisisbestuur toegevoegd op het moment dat de opkoop van dieren als beleidsinstrument wordt ingezet. In het regionaal crisiscentrum is een plaats voor LASER ingeruimd.
In bijlage 2 van dit draaiboek staan paragrafen over verdenking en vaststellen van een aangifteplichtige dierziekte. Zolang de ziekte niet is vastgesteld, worden gedurende het onderzoek geen mededelingen gedaan over de reden van het opleggen van verplichtingen aan de eigenaar van het verdachte bedrijf. Dit om te voorkomen dat er ongewenste vervoersbewegingen in het gebied op gang komen. Vanuit het ministerie van LNV is in het kader van deze evaluatie een aantal malen naar dit draaiboek verwezen.

Draaiboek verdenkingsfase (LNV)
Het Draaiboek Verdenkingsfase is een draaiboek van de toenmalige Directie VVM (nu VVA), gedateerd 15 juli 1998. Dit draaiboek van 9 bladzijden is dus kort na de varkenspestcrisis gemaakt. In het draaiboek MKZ wordt naar dit draaiboek verwezen voor de te volgen procedure. De verdenkingsfase is onderverdeeld in drie fasen.
In fase 1, die ingaat na een melding van een verdenking van een aangifteplichtige besmettelijke dierziekten bij de centrale meldkamer van de AID, wordt de kringdirecteur RVV gewaarschuwd, die onder meer een specialistenteam een bedrijfsbezoek laat afleggen. Uiterlijk binnen 3 uur laat RVV-centraal, afdeling Dierziekten, zich informeren door het specialistenteam. Als een aangifteplichtige besmettelijke dierziekte niet kan worden uitgesloten, of als een dergelijke ziekte wordt vermoed, treedt fase 2 in werking.
In fase 2 wordt het bedrijf in kwestie ingesloten en onder ‘speciaal regime’ gesteld, wat betekent dat geen dieren mogen worden afgevoerd. Genomen monsters worden aan ID-DLO (nu ID-Lelystad) gestuurd, die ze onmiddellijk in onderzoek neemt. Afhankelijk van de ernst van de verdenking wordt ofwel de uitslag van dit onderzoek afgewacht, ofwel er worden reeds voorbereidingen voor het instellen van beschermings- en toezichtsgebieden, en voor de handhaving daarvan getroffen. In dit laatste geval treedt fase 3 in werking.

In fase 3 zorgt de directeur van de RVV ervoor dat het centrale RVV-crisisteam en regionale crisiscentra zich voorbereiden op te treffen maatregelen. De Chief Veterinary Officer (CVO) van het ministerie van LNV informeert de SG, de desbetreffende DG en via hen de minister. Hij adviseert bovendien de SG m.b.t. de wenselijkheid het Algemeen Bestuurlijk Draaiboek van kracht te laten worden. Als hiertoe besloten wordt, wordt een crisisbestuur geformeerd uit de SG, de DG, de directeur VVM (nu VVA), Directie Voorlichting, Directie JZ, RVV, AID, ID-DLO (nu ID-Lelystad), de regiodirecteur en de CVO.
Wordt het Algemeen Bestuurlijk Draaiboek niet van kracht, dan wordt een beleidsteam bijeengeroepen, voorgezeten door de directeur VVM. Besloten wordt of wel of geen maatregelen getroffen worden, vooruitlopend op de uitslagen van ID-DLO. Het bedrijf in kwestie wordt geïsoleerd: de verdachtverklaring wordt uitgereikt, en er worden borden geplaatst. Er mogen geen dieren en geen producten van het bedrijf worden aan- of afgevoerd.

Draaiboek MKZ (LNV/RVV)
Het Draaiboek MKZ is opgesteld door de RVV, afdeling Dierziekten. Naar aanleiding van de varkenspestcrisis is eerst het draaiboek voor de klassieke varkenspest aangepast op basis van de ervaringen, en vervolgens is een totaal nieuw draaiboek voor MKZ opgesteld vanuit de veterinaire invalshoek voor de bestrijding van deze dierziekte. De CVO heeft in de vernieuwing van zowel het draaiboek klassieke varkenspest als het draaiboek MKZ een belangrijke rol gespeeld. De concept draaiboeken van de RVV gaan vervolgens naar de Directie VVA (voorheen VVM), die het draaiboek beleidsmatig toetst en het bespreekt met het bedrijfsleven. De RVV past het draaiboek hierop aan en de directeur VVA stuurt het vervolgens ter goedkeuring naar de Bestuursraad, die het draaiboek vaststelt. Het concept van het (op enkele onderdelen als Opkoop, Overname en Herbevolking na voltooide) draaiboek wordt in november 2000 op deze wijze door de RVV aan het kerndepartement aangeboden. Binnen de RVV wordt het draaiboek op het intranet beschikbaar gemaakt voor medewerkers. De Directie VVM biedt het draaiboek aan de bestuursraad aan op 23 februari, drie dagen na de uitbraak in het Verenigd Koninkrijk, één dag nadat in het LNV-crisisberaad de vraag aan de orde is hoe het staat met de laatste versie van het draaiboek MKZ, en welke informatie de Tweede Kamer daarover op dat moment heeft.

Het draaiboek MKZ is systematisch opgebouwd in vijf delen:
I. Algemeen
II. Veterinair
III. Veterinaire uitvoering (RVV)
IV. Veterinaire uitvoering extern (ID-Lelystad, GD en AID)
V. Non-Veterinair

Het draaiboek is zeer uitgebreid en gedetailleerd en omvat twee grote ordners vol (ongeveer 1900 pagina's). Het draaiboek is bedoeld voor crisismanagers en afdelingshoofden op de RCC's en voor veldwerkers. Deel III, de veterinaire uitvoering, is anderhalf maal zo dik als de overige delen samen. Deel V, het non-veterinaire deel, gaat over de crisisadministratie, ontheffingen, personeel, huisvesting, middelenbeheer, monstername en management rapportage. Het laatste onderwerp wordt voornamelijk gevuld met paragrafen over voorlichting en communicatie. De

paragraaf over communicatie met de Tweede Kamer (twee alinea's) gaat vooral in op de onderwerpen waarover informatie geleverd moet worden ten behoeve van de communicatie met de Tweede Kamer. Communicatie met de Europese Commissie krijgt de meeste aandacht, hoewel ook dit beperkt blijft tot nog geen bladzijde. De paragraaf over communicatie met de sector en met individuele bedrijfshouders, bestaat uit twee zinnen.

Het draaiboek geeft systematisch per onderdeel een beschrijving van de taken (van bijvoorbeeld Tracering, Screening, Markeren, Taxeren, Ruimen), en van het bijbehorende proces (in processchema's), en bevat de bijbehorende formulieren en documenten. De onderdelen Opkoop, Overname en Herbevolking ontbreken nog in dit vastgestelde draaiboek.

Het is opvallend dat in het draaiboek geen enkele aandacht wordt geschonken aan vaccineren, terwijl dit wel onderdeel is van het maatregelenpakket. Verder valt op dat er in het veterinaire gedeelte van het draaiboek weinig aandacht besteed wordt aan de administratieve organisatie (AO): de beschrijving van de AO bij Traceren beslaat ¼ A4, bij Markeren bestaat de beschrijving van de AO uit twee regels ('verwerken van de markeringen' en 'archiveren van de documenten'), in het hoofdstuk Ruimen is de AO 'pm'. Verdere beschrijvingen van de AO ontbreken in het veterinaire deel. Dit betekent overigens niet dat er niets in het draaiboek staat over de administratie van gegevens; in de procesbeschrijvingen staat zeer gedetailleerd en volledig welke stappen genomen moeten worden, ook wat betreft het hanteren van (overigens niet bijgeleverde) protocollen en het invullen van formulieren. In het niet-veterinaire deel zijn beschrijvingen opgenomen van de AO voor het secretariaat, de algemene administratie en de financiële administratie.

Wat verder ontbreekt in het draaiboek zijn heldere criteria voor de opbouw van de dossiers, die de basis vormen voor de latere declaratie bij het bedrijfsleven en de EU. De verantwoordelijkheden van LASER in dezen worden niet duidelijk uit het draaiboek, en de samenwerkingsrelaties tussen LASER en de RVV evenmin.

Draaiboek besmettelijke dierziekten LNV Directie Zuidwest
Dit draaiboek, dat genoemd wordt in het LNV Handboek Crisisbesluitvorming, is van 1998. Inmiddels is het vervangen door het Handboek 'Crisisbeheersing LNV Directie Zuidwest', waarvan versie 2 op 2 oktober 2000 is verschenen. Dit handboek heeft in de MKZ-crisis geen grote rol gespeeld.

Draaiboek Kwartiermaken (LNV/RVV)
Het draaiboek Kwartiermaken, genoemd in het draaiboek MKZ, moet zowel bij de RVV als bij de regiodirecties LNV bestaan. De naamgeving bij de RVV blijkt in werkelijkheid te zijn 'RVV Masterplan huisvesting bij dierziektebestrijding'. Dit masterplan is door de RVV ingebracht bij het ministerie van LNV (afdeling IFA) om van dienst te zijn bij de opbouw van de regionale crisiscentra. Bij de Directie Oost van het ministerie van LNV bestaat een Handleiding Kwartiermaken. Voor het inrichten van het RCC in Stroe blijkt echter vooral gebruik gemaakt te zijn van het LNV Masterplan Regionale Crisiscentra (zie hieronder).

Masterplan Regionale Crisiscentra (LNV)
In een samenwerkingsverband van de uitvoerende diensten, de regiodirecties en onder leiding van IFA (voorheen FD) is in 2000 gewerkt aan een Masterplan Regionale Crisiscentra. Doelstelling van dit plan is om binnen 24 uur een operationeel regionaal crisiscentrum op een locatie nabij een crisis te kunnen hebben. Het project was gevorderd tot een redelijk ver uitgewerkt programma van eisen. Op basis van het plan is in Stroe binnen 3 dagen een crisiscentrum met 60 werkplekken en omkleed-, douche- en instructiefaciliteiten voor 1000 mensen per dag gebouwd.

Draaiboek Mobiliteit (LNV/RVV)
Het Draaiboek Mobiliteit wordt genoemd in het Draaiboek MKZ. Ook dit draaiboek blijkt in de praktijk een andere naam te hebben: 'Masterplan Mobilisatie' van de RVV. In dit masterplan worden op basis van ervaringsgegevens, en ingedeeld naar vier fasen, de in te zetten medewerkers onderscheiden in functies en aantallen. Verder wordt een onderscheid gemaakt tussen interne (RVV) medewerkers en externen. Het masterplan was voor de RVV het uitgangspunt voor tariefafspraken met practici, met de faculteit Diergeneeskunde voor de inzet van studenten, en met uitzendbureau Start.

Draaiboek Personeelszaken tijdens Crisis (LNV)
Dit draaiboek is niet klaar ten tijde van het uitbreken van de MKZ-crisis. Aan het draaiboek wordt in december 2001 nog geschreven.

Draaiboek noodvaccinatie MKZ van de Gezondheidsdienst voor Dieren
Dit draaiboek is gericht op het inrichten van een centrale organisatie en regionale entcentra voor het uitvoeren van noodvaccinaties zodra sprake is van een vaccinatiecampagne. Het draaiboek is opgesteld op 7 maart 2001, dus in de aandachtsfase van de MKZ-crisis.
Het draaiboek is bondig. Het draaiboek zelf beslaat 18 pagina's waarin na een inleiding de centrale organisatie en de regionale organisatie besproken worden. Coördinatie, personeelswerving, logistiek, informatievoorziening, en afwerking administratieve bescheiden zijn de paragrafen bij de centrale organisatie. Leiding, personele zaken, uitgifte entroutes en administratie, bureau materialenuitgifte, bureau inname en facilitaire dienst worden behandeld in het hoofdstuk over de regionale organisatie. Omdat veelvuldig verwezen wordt naar bijlagen, is het een overzichtelijk draaiboek. Inclusief bijlagen is het 60 pagina's dik.
De RVV heeft dit draaiboek later gebruikt om een voorlopige eigen versie over vaccinatie te schrijven ten behoeve van het Draaiboek MKZ.

Draaiboek LASER
LASER (Landelijke Service bij Regelingen) is een agentschap van het ministerie van LNV. LASER heeft geen draaiboek voor een dierziektecrisis. LASER heeft in het vigerende draaiboek MKZ ook geen specifieke taken. Zowel in het Algemeen Bestuurlijk Draaiboek Dierziektebestrijding (december 1997) als in het LNV Regionaal Handboek Crisisbesluitvorming (juni 1999) heeft LASER een plaats in het RCC. De rol van LASER lijkt in deze draai- en handboeken beperkt te zijn tot situaties waarin sprake is van een opkoopregeling. Het hoofdstuk 'Opkoop' was in het draaiboek MKZ niet opgenomen omdat het nog besproken moest worden. Toch

krijgt LASER een aantal zeer belangrijke taken in de MKZ-crisis: op 20 maart 2001 stelt de directeur FEZ van het ministerie van LNV de bestuursraad per brief voor om LASER taken toe te wijzen conform de verantwoordelijkheidsverdeling die bij de BSE-aanpak reeds bestaat.

Algemeen basisdraaiboek dierziekten AID
Dit draaiboek, dat genoemd wordt in het LNV Handboek Crisisbesluitvorming, blijkt niet te bestaan.

Crisisdraaiboek Mond- en Klauwzeer AID
Dit draaiboek, dat genoemd wordt in het Draaiboek Crisisbeheersing AID, is volgens de AID verouderd en nog niet aangepast aan de crisisorganisatie AID. Het heeft in de MKZ-crisis geen rol gespeeld.

Draaiboek Crisisbeheersing AID
De AID beschikt over een Draaiboek Crisisbeheersing, door de directieraad vastgesteld in december 2000. Het draaiboek is een uitvloeisel van de notitie AID Strategie uit 1999, waarin als een van de doelen was geformuleerd: 'De AID zal in 2000 beschikken over een goed geëquipeerde crisisstaf en crisisorganisatie.' Het draaiboek Crisisbeheersing AID is beknopt. De terminologie sluit aan op het LNV Handboek Crisisbesluitvorming.
Het draaiboek is opgenomen in de 'Map draaiboek crisisbeheersing'. Naast het draaiboek zitten in deze map een processchema, een overzicht van taken en verantwoordelijkheden van functionarissen, een beschrijving van de administratieve organisatie (AO) crisisbeheersing, en een opleidingsplan crisismanagementorganisatie.
Het beknopte opleidingsplan (drie pagina's) werd in december 2000 door P&O aangeboden aan de directieraad AID. De paragrafen over financiering van de scholing, onderhoud van de scholing en de coördinatie van de scholing ontbreken nog. Verder is in de map opgenomen een beschrijving ten behoeve van de eerste uren van een crisis, een protocol voor financiële en materiële zaken, en een format voor draaiboeken. In de lijst van aanwezige en nog niet aanwezige crisisdraaiboeken staat het crisisdraaiboek MKZ-AID (zie boven).
De in de inhoudsopgave van de map aangekondigde protocollen voor communicatie en personeelszaken, en het middelenplan ontbreken. Het protocol voor communicatie is naar zeggen van de AID door de tijd ingehaald, en wordt ten tijde van deze evaluatie herschreven. Aan het protocol personeelszaken wordt eind 2001 eveneens geschreven. Het Middelenplan is de onderzoekers later alsnog toegestuurd; het omvat drie pagina's met een beknopte beschrijving over middelen bij controles op veehouderijen tijdens dierziektecrises, over auto's, verbindingsmiddelen, andere materialen, bereikbaarheid van medewerkers, en over het beheer van materialen en middelen. Het middelenplan dateert echter van augustus 2001.

Het format voor AID-crisisdraaiboeken geeft een beknopte opsomming van zaken die in elk draaiboek in drie hoofdstukken aan de orde moeten komen. Hoewel er geen draaiboek voor MKZ was, geeft het format voor crisisdraaiboeken wel een goede indruk van wat de AID zelf de belangrijke punten vindt. Hieronder volgt daarom (letterlijk overgenomen) het format.

1. Inleiding:

1. Omschrijving doel van AID-Crisisdraaiboek
2. De kerntaak van de AID in de crisis
3. Positie van de AID ten opzichte van het ministerie van LNV in de aandachts- of crisissituatie
4. Welk LNV-Draaiboek is van toepassing
5. Wettelijke voorschriften, nationaal en EU-voorschriften

2. Managementactiviteiten:

1. Informeren
   a. Intern: lijnmanagement en stafonderdelen
   b. Extern: politie, Openbaar Ministerie, regionaal bestuur, regionale beleidsdirecties, uitvoerende diensten, andere organisaties zoals Gezondheidsdienst voor Dieren.
2. Organiseren:
   a. 24-uurs-inzet
      i. Organiseren directe inzet AID-controleurs voor crisisbestrijding
      ii. Uitrusting voor AID-controleurs
      iii. Instructies voor AID-controleurs voor uitvoeren taken in crisisbestrijding
      iv. Huisvesting en inrichting voorlopig crisiscentrum (additionele zaken)
   b. Vervolginzet
      i. Roosteren en bestendigen inzet AID-controleurs
      ii. Bestendigen organisatie operationele uitvoering
3. Rapporteren:
   a. Bijhouden journaals vooroperationele- en managementzaken
   b. Rapporteren inzet AID en bijzondere onderzoeken
   c. Zijn er specifieke registratievoorschriften?
   d. Zijn er bijzondere (EU-)rapportagevoorschriften?
4. Evalueren:
   a. Tussentijdse evaluatie
   b. Eindevaluatie

3. Operationele Zaken:

Aandachtspunten zijn veelal:

a. Surveillance:
   i. (Vooral bij dierziekten) Vaststellen of wettelijke maatregelen zijn gepublicerd
   ii. Inrichten vervoerscontrole
   iii. Samenwerken met politie
b. Bewaken bedrijven, inclusief de dieren, dierlijke producten, planten of plantaardige producten
c. Onderzoeken op bedrijven:
   i. Onderzoeken stromen met levende have (tracering)
   ii. Onderzoeken productstromen
   iii. Bemonstering producten
d. Nemen van maatregelen:
   i. Afdoening van overtredingen – beschrijven protocol
   ii. Opheffen van overtredingen – beschrijven protocol
   iii. Hoe maatregelen uit te voeren – beschrijven protocol

e. Verlenen van assistentie aan andere diensten

Het draaiboek en bovengenoemde documenten zijn opgesteld binnen het kader van de handboeken van het ministerie van LNV. Er is in december 2000 een Centraal Overleg Crisisbeheersing ingesteld, dat ingeschakeld kan worden voor op- en aanmerkingen en voorstellen voor verbetering.

ID-DLO draaiboek diagnostiek mond- en klauwzeer en vaccinproductie
Dit draaiboek, dat genoemd wordt in het LNV Handboek Crisisbesluitvorming, blijkt niet te bestaan. Binnen ID-Lelystad bestond ten tijde van de MKZ crisis wel een algemeen draaiboek uitbraak aangifteplichtige ziekten, dat is opgesteld naar aanleiding van de varkenspest uitbraak 97-98. Het draaiboek is algemeen toepasbaar voor de opschaling van de diagnostiek. Voor negen dierziekten, waaronder MKZ, is dit draaiboek van toepassing verklaard. De aard van de benodigde diagnostiek en de rol van ID-Lelystad is vastgelegd in het draaiboek MKZ van het ministerie van LNV. De uitvoering van de diagnostiek is voor elke dierziekte vastgelegd in volgens 'STERLAB' opgestelde laboratoriumprocedures en werkprotocollen. De omvang van de diagnostische capaciteit is een onderdeel van de programma-afspraken met het ministerie van LNV. Hiertoe behoort ook het beschikbaar hebben van voorraden materialen voor de diagnostiek bij uitbraken, en de afgesproken performance bij de toelevering van noodvaccins.

Draaiboek KNMvD
De KNMvD beschikte niet over een draaiboek voor de bestrijding van dierziekten. Het bureau groeide echter in zijn rol en oogstte lof daarvoor (vooral in het begin).[12]

3.9 Opleiding, oefening en simulatie

3.9.1 Opleidingsplan Crisismanagement LNV

Het Opleidingsplan Crisismanagement van het ministerie van LNV is opgesteld door de Directie Kabinet en de Directie Personeel en Organisatie. Het plan dateert van juni 2000.
Het opleidingsplan onderscheidt vier doelgroepen: directeuren, crisismanagers, beleidsmedewerkers en stafmedewerkers. De eerste drie groepen betreffen zowel beleidsdirecties als uitvoerende diensten. Daarnaast zijn ten behoeve van opleidingsactiviteiten drie soorten teams onderscheiden: regionale crisisteams (voor alle mogelijke crises), directieteams (teams binnen een directie die zich met een bepaald type crisis bezighouden, bijvoorbeeld dierziekten), en directie-overstijgende teams rond een bepaald type crisis. Voor elke doelgroep en elk soort team worden in het plan opleidingsmodules voorgesteld. Uitvoerende medewerkers (bijvoorbeeld dierenartsen en uitvoerders van regelingen) zijn niet in het plan opgenomen; gerichte trainingen voor deze groepen dienen door de directies zelf te worden ontwikkeld.

[12] Evaluatie van de KNMvD door bureau Vetvice.

Voor directeuren en crisismanagers worden de modules 'communicatie met de media', 'strategisch communiceren', en een theoriemodule over crisismanagement voorgesteld. De tweede module gaat onder meer in op het herkennen van wetmatigheden en patronen bij crisiscommunicatie. Voor directeuren specifiek is het onderdeel over het strategisch omgaan met de media. Elke module duurt 1 dag. Voor de doelgroep beleidsmedewerkers is ook een modules strategisch communiceren ontwikkeld, deze duurt 2 dagen. Verder is voor het in het plan een workshop 'herkennen van relevante signalen' gedacht va een halve dag, een theoriemodule over het crisisbegrip, de crisisorganisatie LNV, crisispsychologie en stressmanagement en regelmatigheden crisisorganisatie (zoals de centralisatiereflex en politiek ambtelijke advisering) van maximaal een dag, en ook voor hun de module 'strategisch communiceren'.
Voor de verschillende teams worden een algemene teamtraining voorgesteld, een workshop interactieve scenario-ontwikkeling, een draaiboek workshop 'op papier' en een draaiboekoefening. Laatstgenoemde twee modules hebben onder meer tot doel om het draaiboek te testen op dilemma's, het herkennen van de complexiteit van de crises, het ondersteuning bieden bij het verder ontwikkelen van het draaiboek, het testen van de kwaliteit van de maatregelen, communicatieafspraken en procedures, het testen of het draaiboek bij betrokkenen bekend is en gevolgd wordt, samenwerking en communicatie tussen de deelnemende organisatieonderdelen, en verslaglegging/procedures.
Als laatste onderdeel van het plan zijn algemene simulaties van 1 dag opgenomen, waarin gewerkt wordt met een realistisch crisisscenario op het beleidsveld van het ministerie van LNV. Leerdoelen zijn samenwerking en communicatie tussen deelnemende teams/staven, omgevingsbewustzijn, informatieverwerking, externe communicatie, besluitvaardigheid, plannen en organiseren, verslaglegging, delegeren, het testen van draaiboeken, en het opvangen van signalen.

In 2001 zijn teamtrainingen uit het opleidingsplan crisismanagement gehouden bij alle regiodirecties. In een halve dag zit men als team bij elkaar om een hele vervelende situatie (met als voorbeeld een automobielfabriek) mee te maken. Het gaat om crisismanagement en procesmanagement. Een van deze trainingen heeft nog net voor de uitbraak plaatsgehad, de rest heeft in het najaar van 2001 plaatsgevonden. In het najaar 1999 waren dertig van dit soort trainingen gedaan bij de directies. De trainingen worden verzorgd door bureau Trimension.

3.9.2 Simulaties LNV

Er is een simulatie MKZ geweest voor de crisisstaf in 1998 en een voor de crisisstaf in samenspel met het bedrijfsleven (het basisoverleg) in 1999. De oefening in 1998 bracht aan het licht dat het ministerie van LNV niet goed voorbereid was op een uitbraak van MKZ, en is waarschijnlijk mede aanleiding geweest om het draaiboek MKZ geheel te vernieuwen.[13] Het DCC was in de simulaties van 1998 en 1999 niet opgenomen, omdat dit toen nog geen onderdeel van de crisisorganisatie uitmaakte.[14] Verder was het ministerie van LNV ook betrokken bij twee operationele simulaties samen met Duitsland en België (zie paragraaf 3.9.4) in 1999 en 2000.

---

[13] Volkskrant: 23 februari 2001.
[14] Interview hoofd DCC.

In 1999 is er ook een simulatie voor het millenniumprobleem geweest, met de crisisstaf en het Operationele Team. Verder is er in 1998 nog een oefening geweest met de Landbouwposten, op een middag met als onderwerp verontreinigde melk. Dat was volgens de coördinator crisismanagement LNV geen erg zware simulatie. Met name de simulatie uit 1999 met het basisoverleg is veel van de deelnemers goed bijgebleven en de waardering is doorgaans positief. Kritiek op de simulatie bestaat eruit dat de nabespreking van de simulatie erg kort is en dat de trainers dan erg vriendelijk zijn voor de ambtelijke top. De terugrapportage over de evaluatie van de deelnemers en de daaruit voortvloeiende aanbevelingen laat volgens deze kritiek verder te lang op zich wachten, met als gevolg dat er te weinig mee gebeurt. Deze simulatie werd verzorgd door het COT, dat gespecialiseerd is in crisissituaties. Het is de simulatie waar veel van de ondervraagden naar verwijzen als een zeer nuttige oefening.

De terreinbeheerders hebben deelgenomen aan de simulatie (vermoedelijk in 1999, hoewel ze zelf de simulatie van '98 noemen). Toen zou al gebleken zijn dat de draaiboeken niet bruikbaar waren voor de problemen waar terreinbeheerders mee geconfronteerd worden. Zie verder hoofdstuk 6.

3.9.3 Opleiding en training bij de RVV

Dierziektebestrijding is niet louter een veterinaire aangelegenheid meer. Met name de financieel-administratieve afhandeling, voorlichting en draagvlak zijn cruciaal. Bovendien speelt het internationale aspect een grote rol, zowel in EU-verband als wereldwijd. In het voorjaar van 1999 is de RVV begonnen aan het opnieuw inrichten van een organisatie in de operationele sfeer die hierop toegesneden is. Bij de uitbraak van MKZ was deze organisatie nog niet volledig gerealiseerd. Op papier was men bij de RVV heel ver, ook wat het definiëren van noodzakelijke functies en benodigde opleidingen betreft, maar de tijd was nog te kort om ook opleidingen en training, oefeningen en simulaties, een volledig nieuw automatiseringssysteem en een volledig stelsel van contracten en service level agreements met alle partners voor elkaar te krijgen. Ook het selecteren van de juiste mensen voor de verschillende functies en verantwoordelijkheden in de crisisorganisatie, gekoppeld aan op die positie toegesneden opleidingen, was er nog in lang niet alle gevallen van gekomen. Mensen op sleutelposities in de uitvoeringsorganisatie van de RVV hadden wel een simulatie met MKZ achter de rug, maar specifiek op de functie gerichte trainingen niet.

De dierziektebestrijding wordt ondersteund door een operationeel ondersteunend automatiseringssysteem dat op bedrijfsniveau de status van het bedrijf gedurende de crisis, de handelingen die op het bedrijf zijn verricht, en de documenten die daaraan verbonden zijn, koppelt. In het systeem wordt aldus een historisch archief opgebouwd waaruit op bedrijfsniveau en op gebiedsniveau afgelezen kan worden wat er precies op de verschillende bedrijven gebeurd is. Het programma, dat DIEZIES heet, was nog niet helemaal klaar toen de crisis uitbrak, en met de versie die ten tijde van de uitbraak ingezet werd, had nog vrijwel niemand kunnen oefenen. Voorwaarde voor een effectieve inzet van het systeem is dat het systeem tijdens de bestrijding actueel en consistent gevuld wordt door de medewerkers van de RVV. Hierbij is een goede training van RCC-verantwoordelijken een vereiste. Is

dat niet het geval, zoals nu, dan zullen medewerkers onder tijdsdruk overgaan tot eigen oplossingen en hun eigen bestanden opzetten. Dat is in deze crisis gebeurd. De opvatting hierover onder de bedoelde mensen die zelf in eigen bestandjes gingen werken, is overigens dat ze dit deden omdat DIEZIES nog niet goed werkte.

In de gebruikte versie van DIEZIES was ook nog geen rekening gehouden met vaccinatie. Managementinformatie, nodig voor de aansturing van crisismanagers en afdelingshoofden, zat ook nog niet in deze versie.

Hetzelfde geldt voor documenten. Ook daar lokt onbekendheid met de procedures eigen systemen uit. Het herstel van de dossiers, waarbij het Crisis Audit Team (CAT) werd ingeschakeld, heeft de crisismanagers RCC-RVV en administratieve krachten vele maanden extra werk gekost: pas eind september 2001 waren de dossier op orde ten behoeve van de declaratie bij de EU.

3.9.4 Simulaties bij de RVV

De RVV heeft de afgelopen jaren twee simulaties gehouden op een MKZ-uitbraak. In november-december 1999 is een oefening gedaan met Duitsland, en op 30 november 2000 een met België. Er wordt een uitbraak in een gebied nagespeeld, waarbij vanuit het hoofdkantoor van de RVV in Voorburg boodschappen doorkomen waarop men in de regio aan moet geven wat voor soort maatregelen men wil. De simulatie van één dag wordt in elk geval door twee latere afdelingshoofden in het RCC in Stroe heel erg nuttig gevonden. In de oefening is een van beiden tegen zaken aangelopen die hij in Stroe zonder de simulatie zeker fout gedaan zou hebben. Van de simulaties zijn door waarnemers verslagen gemaakt.
Er is ook een live-simulatie geweest, uiteraard bij toeval. Ongeveer een jaar voor de MKZ-crisis brak vlak over de grens bij Roermond varkenspest uit in het Duitse plaatsje Wegberg. In de gemeente Roerdalen heeft de RVV een volledig crisiscentrum opgebouwd. Het bleek niet nodig te zijn, maar als oefening was het zeer waardevol en de ervaring is in de MKZ-crisis gebruikt door een van de crisismanagers RVV.
De RVV was volgens het ministerie van LNV ook betrokken bij de millenniumoefening.

3.9.5 Opleiding en training bij de AID

Het Opleidingsplan Crisismanagement van de AID dateert van december 2000. Ten tijde van de uitbraak van MKZ waren de opleidingen nog niet gestart.

3.9.6 Oefening en simulaties AID

Volgens het draaiboek crisisbeheersing AID zou deze dienst twee simulaties per jaar moeten houden op verschillende crises. De AID heeft recent voor de uitbraak van MKZ geen oefeningen of simulaties gehouden in het kader van dierziektebestrijding. De AID was volgens het ministerie van LNV wel betrokken bij de simulatie MKZ voor de crisisstaf LNV van eind 1999, en bij de millenniumoefening.

3.9.7 Opleiding, oefening en simulatie LASER

LASER had in het Draaiboek MKZ geen specifieke taken. Deze taken zijn eerst op 20 maart 2001 toegewezen. Er waren bij LASER recent voor de uitbraak van MKZ geen opleidingen, oefeningen of simulaties gedaan in het kader van dierziektebestrijding.

3.10 Europa

In de handboeken en draaiboeken staat weinig over het onderwerp Europa beschreven. In het LNV Handboek Crisisbesluitvorming wordt in een paragraaf die gewijd is aan de communicatie tijdens de crisis, aandacht besteed aan de communicatie met de EU. De verantwoordelijkheid voor de communicatie met de EU staat centraal. In eerste instantie zijn hiervoor aangewezen de vertegenwoordigers van de Directie IZ of MKG (tegenwoordig VVA). Voor de exacte verantwoordelijkheden voor communicatie met de EU wordt verwezen naar de afzonderlijke draaiboeken. In het draaiboek MKZ worden diverse verantwoordelijken genoemd voor het verzorgen van de communicatie met het PVC en beheerscomités van de EC: de CVO, de RVV, de Raad voor Veterinaire aangelegenheden van de Nederlandse Permanente vertegenwoordiging in Brussel, en de Directie IZ. Het LNV Handboek Crisisbesluitvorming behandelt bij de afbouwfase onder andere het afleggen van verantwoording over het gehele proces aan de EC, maar niet vermeld is wie hiervoor verantwoordelijk is; in de praktijk blijkt dit de CVO te zijn.

In het Draaiboek MKZ staat met betrekking tot de communicatie met de Europese Commissie beschreven met welke onderdelen communicatie wordt onderhouden (DGXXIV, DGVI, PVC en beheerscomités voor de marktsector'), en wie voor die communicatie verantwoordelijk is (de CVO, de Directie IZ, eventueel bijgestaan door Directie JZ en andere materiedeskundigen). 'Het is van groot belang de betreffende comités en diensten van de Europese Commissie zo tijdig mogelijk op de hoogte te brengen en te houden van de specifieke situatie en de getroffen bestrijdingmaatregelen, teneinde te voorkomen dat de Commissie achteraf kritiek levert op de aanpak van de crisis, hetgeen problemen voor de communautaire financiering kan opleveren.' In het draaiboek MKZ wordt voorts aangegeven welke missies de EC in de lidstaat kan uitvoeren. Het gaat dan onder meer om veterinaire missies die tot doel hebben de bestrijdingsmaatregelen te onderzoeken vanuit DGXXIV, welzijnsmissies met het doel de uitvoering van welzijnsmaatregelen in het kader van de opkoopregeling te onderzoeken, en gecombineerde missies waarin naast veterinaire aspecten ook EOGFL-onderzoek en/of financiële controle kunnen bevatten. Ook de Europese Rekenkamer kan een missie uitvoeren. 'Het is van belang dat in een ernstige crisissituatie reeds in een vroeg stadium missies door de EC worden uitgevoerd en aan te dringen op snelle rapportering omtrent de gekozen aanpak en de uitvoering daarvan.'
Ten slotte staat in het Draaiboek Crisisbeheersing AID aangeven wat in de crisisdraaiboeken van de AID aan de orde moet komen. Met betrekking tot Europa betreft dit de EU-voorschriften en de vraag of er bijzondere EU-rapportage voorschriften bestaan.

3.11 Analyse en beoordeling

3.11.1 Inleiding

Een goede voorbereiding is het halve werk. Crisisbestrijding begint met het maken van plannen en het oefenen door betrokkenen op basis van en met deze plannen. Het belang van oefenen ligt er ook in dat mensen die in een crisissituatie van het ene moment op het andere met elkaar moeten samenwerken, elkaar hebben leren kennen. Functionarissen kunnen schitteren of falen in de rol die hen is toebedacht in de crisisbeheersing. Plannen zijn noodzakelijk. Maar met plannen alleen wordt een crisis niet beheerst. Fixatie op plannen dreigt, waarmee het proces van plannen wel eens belangrijker zou kunnen zijn dan het plan zelf dat er uit voorkomt. Evenzo moet worden gewaakt tegen sturingsoverschatting. Plannen zijn immers veelal gebaseerd op eerdere ervaringen. Elke crisis is echter weer anders, en stelt in zoverre het ministerie van LNV voor de noodzaak tot improvisatie. Een MKZ-crisis is voor een deel voorspelbaar (te verwachten consequenties van voorgenomen maatregelen), voor een deel ook niet. Er kunnen zich organisaties aandienen waarvan men niet had gedacht dat ze ook een rol zouden kunnen spelen.

Met deze kanttekeningen in het achterhoofd, is de vraag welke maatlat gebruikt moet worden om tot een oordeel over de kwaliteit van de voorbereiding te komen. In de voorgaande paragrafen is veel aandacht gegeven aan de aanwezige draaiboeken. Het maatregelenpakket, waar het hoofdstuk mee begint, neemt veel minder ruimte in beslag. Daarmee lijken draaiboeken in de beoordeling een groter gewicht te krijgen dan het maatregelenpakket op zich.

Over het belang van draaiboeken wordt, ook binnen het ministerie van LNV, verschillend gedacht. De voormalig SG van het ministerie van LNV hecht geen doorslaggevende waarde aan draaiboeken als het er op aankomt een crisis te bestrijden. Elke crisis is onvergelijkbaar met de vorige, en het is een illusie te denken dat je als departement optimaal voorbereid kunt zijn. Van veel groter belang in zijn visie is een effectieve en efficiënte crisisorganisatie, met uiterst korte en besluitvaardige lijnen, en ervaren mensen op de juiste posities. En daar heeft het volgens de SG niet aan ontbroken. In deze opvatting is het ook van minder belang dat de draaiboeken als zodanig nog niet volledig op orde zijn. Nieuwe versies van hand- en draaiboeken zijn op het moment van de uitbraak van MKZ in het VK in de maak, en de desbetreffende kennis is beschikbaar.

Wat de voorbereiding betreft is de kwaliteit en (achteraf te blijken) effectiviteit van het maatregelenpakket van doorslaggevend belang. De kwaliteit van het maatregelenpakket zal hoger zijn naarmate er bij het formuleren van de maatregelen meer rekening gehouden is met lessen uit het verleden, en met verschillende scenario's die zich bij een MKZ-crisis voor zouden kunnen doen. Tijdens de crisis zelf komt daar uiteraard de kwaliteit en effectiviteit van aanvullende maatregelen en/of van maatregelen die van het maatregelenpakket afwijken als norm bij.

Uit paragraaf 3.4 blijkt dat een MKZ-crisis vele actoren kent. Goede onderlinge afstemming tijdens een crisis is cruciaal, en afstemming vooraf is daarvoor onontbeerlijk. Operationalisering van de aanpak van een MKZ-crisis vindt in belangrijke mate plaats door middel van draaiboeken, die dus ook onderling goed afgestemd dienen te zijn. Draaiboeken zijn bovendien alleen nuttig als ze bekend zijn bij allen die ermee te maken krijgen. Beschikbaarheid alleen is niet voldoende, de draaiboeken zullen op hoofdlijnen 'tussen de oren' moeten zitten willen medewerkers er hun weg in weten te vinden, en de desbetreffende medewerkers zullen ook in staat moeten zijn om de taken uit het draaiboek naar behoren uit te voeren. Er moet, kortom, opgeleid, geoefend en gesimuleerd worden. Dat is ook de beste manier om in elk geval een deel van de tekortkomingen in de draaiboeken op het spoor te komen, en om geschikte mensen voor de verschillende functies te selecteren. De enige manier om *alle* tekortkomingen te achterhalen, is helaas een uitbraak van de dierziekte.

In de volgende subparagrafen geven we onze analyse en beoordeling over de lessen uit de varkenspest, het maatregelenpakket, risicoanalyses en scenario's, de crisisorganisatie, hand- en draaiboeken, en opleiding en simulatie. Vervolgens besteden we ook afzonderlijk aandacht aan de analyse van communicatie, van de handhaving, openbare orde en veiligheid, van de Europese context van het maatregelenpakket en de crisisbestrijding.

3.11.2 Lessen uit de varkenspest

Hieronder gaan we na in hoeverre aanbevelingen uit de evaluatie van de crisis met de varkenspest zijn opgevolgd met het oog op een mogelijke uitbraak van MKZ. Dat wil zeggen dat daarbij niet gekeken wordt naar de varkenssector, maar naar alle sectoren waarin MKZ-gevoelige dieren gehouden worden. Voor de varkenssector waren een aantal zaken namelijk beter geregeld dan voor de rundersector en de schapen en geiten. Met het oog op de verspreiding van het MKZ-virus werken de aanbevelingen alleen als ze opgevolgd worden voor alle sectoren waarin voor MKZ gevoelige diersoorten worden gehouden. In het onderstaande worden de lessen opgesplitst in lessen die vertaald zijn in de voorbereiding, lessen die in het verloop van de crisis geleerd blijken te zijn, en lessen die niet opgevolgd zijn.

Lessen die vertaald zijn in de voorbereiding

De aanbeveling om een helder bestrijdingsplan op te stellen waarvan directe preventieve ruiming rond een geconstateerde besmetting onderdeel uitmaakt, is opgevolgd en vastgelegd in het maatregelenpakket.
De aanbeveling om bij toekomstige uitbraken een centrale crisisorganisatie in te stellen was opgevolgd. Of het beleidsbepalende team zo klein mogelijk is gehouden is de vraag (gemiddeld 18 personen).
De uitvoering is inderdaad in handen gelegd van een afzonderlijke (regionale) uitvoeringsorganisatie, de RCC's.
De aanbeveling om bij alle betrokkenen en in het bijzonder bij de sector duidelijkheid te scheppen over de strategie en de organisatie bij een mogelijke crisis, en om in 'vredestijd' naar consensus te streven, intern en met de sector, is voor een deel opgevolgd. Over het maatregelenpakket is overleg geweest met de sector, en er is samen met de sector geoefend. Deze voorbereiding werpt tijdens de crisis ook

vruchten af: LTO en ook andere organisaties tonen zich meermalen voorstander van het gevolgde beleid, en pleiten zelfs soms voor verdergaand beleid.
Een zeer belangrijke aanbeveling die is overgenomen, is om over te gaan tot vervoersbeperkende maatregelen op basis van een ernstige verdenking in plaats van op basis van een besmetverklaring. Dit is reeds in de aandachtsfase zo gebeurd en ook later in de crisisfase zijn verscheidene keren specifieke vervoersverboden afgekondigd op basis van verdenkingen. Dit beleid heeft naar de overtuiging van alle betrokkenen een grote bijdrage geleverd aan de relatief beperkt gebleven omvang van de MKZ-crisis in Nederland.
Er is in het begin over het algemeen niet geaarzeld met hard ingrijpen, en zeker tijdens de opschaling in de crisis is besloten om zo snel mogelijk voor de ziekte uit te lopen (de instelling van het vaccinatiegebied Noord-Veluwe).
De crisisbeheersing was in deze crisis inderdaad minder regionaal ingezet dan tijdens de varkenspest.
De zware druk die een systeem van algemene verboden en mogelijkheden tot ontheffing legt op het juridische systeem, is vertaald in een systeem waarin ontheffingen in principe niet verleend worden.
Er was wederom, net als bij de varkenspest, kritiek van de Europese Commissie op de taxatieprocedure en het gebrek aan controle op deze procedure. In de paragraaf over Europa geven we aan in hoeverre deze les uit de varkenspest in de draaiboeken was verwerkt.
Voor de varkenssector zijn de regels voor reiniging en ontsmetting (R&O) na de varkenspest aangepast en door de sector streng toegepast.
Een instrument dat tijdens de varkenspestcrisis voor het eerst werd ingezet, wordt in de MKZ-crisis met succes opnieuw gebruikt: de situatierapporten van de RCC's, die door het DCC dagelijks omgezet worden in situatierapporten DCC. Met behulp van deze situatierapporten worden veel betrokkenen en belanghebbende geïnformeerd.
Investeringen in mogelijkheden om de detectie van de ziekte te versnellen zijn er geweest. Naar aanleiding van de varkenspest in 97-98 zijn na overleg tussen het ministerie van LNV en ID-Lelystad projecten opgestart binnen ID-Lelystad ter verbetering en versnelling van de diagnostiek voor Varkenspest en MKZ. Een resultaat van deze projecten was dat ID-Lelystad net op tijd een ELISA-test beschikbaar heeft voor serologische massascreening voor het MKZ-virus type O1. Hierdoor kan een snelle voorscreening worden gedaan van de grote aantallen serummonsters, waarbij de in deze voorscreening positief gescoorde monsters ter bevestiging in de veel bewerkelijkere virusneutralisatietest worden getest. Voor de logistiek van de serologie is deze voorscreening van groot belang geweest.

In het kader van de ontwikkeling van aanvullende testen is op het moment van uitbraak ook de PCR-test voor MKZ in ontwikkeling, maar deze test is op het moment van de MKZ uitbraak nog niet afdoende gevalideerd. Juist op dit aspect ontstaat in de laatste periode van de aandachtsfase en ook tijdens de crisis veel frustratie. Ofschoon men zich bij dit punt kan beroepen op het atypische gedrag van het virus in kwestie, waarop voorbereiding in vredestijd niet mogelijk is, heeft de detectie van het virus in de aandachtsfase volgens velen te lang geduurd (zie hoofdstuk 4).

Lessen die in de praktijk opgevolgd blijken te zijn
Uit de brief van 12 maart 2001 van de minister aan de Tweede Kamer blijkt dat hij uit de varkenspest ook de les heeft getrokken dat vervoersverboden welzijnsproblemen veroorzaken die dan weer extra vervoersbewegingen oproepen, met extra kans op besmetting. Deze les geeft hem in om in de aandachtsfase een aantal malen over te gaan tot versoepeling van vervoersverboden.
Tekortkomingen in de dossiers zijn tijdens het controlebezoek van 8 tot en met 12 oktober 2001 door de EC niet geconstateerd, waarmee een belangrijke les uit de varkenspest geleerd lijkt te zijn De productschappen PVE hebben echter wel problemen met de dossiers (zie hierover ook paragraaf 8.2).

Lessen die niet zijn opgevolgd
De aanbeveling om met een aangepast draaiboek regelmatig te oefenen kon wat het draaiboek MKZ betreft niet uitgevoerd worden. Het draaiboek MKZ was, op een aantal hoofdstukken na, nog maar net klaar toen MKZ uitbrak. Volgens het ministerie van LNV is een concept van het draaiboek wel gebruikt bij de oefeningen met Duitsland in 1999 en België in 2000. Met het LNV Handboek Crisisbesluitvorming is wel twee maal geoefend in 1999, een maal in verband met het millenniumprobleem en een maal op MKZ, samen met het bedrijfsleven (basisoverleg).
Een les die niet is opgevolgd is om de interactie en communicatie tussen het centrale beleidsteam en het regionale management strak te regelen en faciliteren.
De aanbeveling om een systeem voor beleids- en managementinformatie dat toepasbaar is voor alle fasen van een omvangrijke crisissituatie te ontwerpen, is niet opgevolgd.
Betrokkenen buiten de sector zijn onvoldoende bij de strategie, het maatregelenpakket en de organisatie van de bestrijding betrokken, met name maatschappelijke organisaties en het locale bestuur.
Een aanbeveling die niet of nauwelijks op te volgen was luidde: ‘Er dient een procedure te worden uitgewerkt waarbij een verdenking zo vroeg mogelijk wordt onderkend, maar tegelijkertijd geruchtvorming over de mogelijke aanwezigheid van varkenspest wordt voorkomen.’. Dat is dan ook niet gelukt.
Dat een andere aanbeveling niet is opgevolgd, heeft zich in de MKZ-crisis gewroken: het snel beschikbaar kunnen hebben van noodhuisvesting op het bedrijf of in de directe omgeving, ter oplossing van welzijnsproblemen. Volgens het ministerie van LNV is dit een verantwoordelijkheid van de eigenaar. Zowel het ministerie van LNV als de sector mogen zich dit echter aantrekken.
Een andere, zeer belangrijke aanbeveling is ten onrechte niet opgevolgd, althans niet voor andere sectoren dan de varkenssector. Een informatie- en analysemodel voor snelle en adequate tracering, waarbij een goed I&R-systeem noodzakelijk is. Met name voor de kleine herkauwers (schapen en geiten) schoot het I&R-systeem onaanvaardbaar tekort. Maar ook de registratie van runderen op grond van unieke bedrijfsnummers (UBN’s) in de rundersector vertoonde forse manco’s.
De les over de administratieve verwerking van de crisis is in de voorbereiding daarentegen niet goed opgevolgd; met veel improvisatie en een enorme inspanning is de administratie achteraf op orde gebracht.
De les dat de interne communicatie in de varkenspest tekort schoot, waardoor het kerndepartement wat los kwam te staan van de regionale werkelijkheid, is niet vertaald in betere voorbereiding van de interne communicatie.

Voor de rundersector blijkt de R&O van transportmiddelen in het begin van de aandachtsfase niet goed geregeld te zijn. Voor de aanleg van een R&O plaats op rundveebedrijven is een milieuvergunning nodig (verantwoordelijkheid van de veehouder), hetgeen op korte termijn moeilijk te realiseren blijkt. De verplichting om na ieder bedrijfsbezoek het transportmiddel te reinigen, blijkt in het begin van de aandachtsfase nog in regelgeving te moeten worden vastgelegd; dit gebeurt op 2 maart 2001. Op 15 maart 2001wordt de R&O voor mestwagens in regelgeving vastgelegd. Ook de regels voor melk- en mengvoederauto's zijn dan nog niet goed uitgedacht.

3.11.3 Het maatregelenpakket

Het maatregelenpakket is duidelijk. Flankerende maatregelen en gevolgen voor de handhaving en voor andere sectoren van de samenleving komen in het maatregelenpakket niet of nauwelijks aan bod. Wel is er aandacht voor het maatschappelijk draagvlak, zowel onder boeren als in de samenleving als geheel, vanwege het vergaande karakter van de maatregelen. Het - in voorkomende gevallen mogelijk massaal - moeten doden van dieren op besmette en preventief te ruimen bedrijven baart zorgen, omdat deze maatregel 'mogelijk door de maatschappij op een bepaald moment niet langer zal worden geaccepteerd.' Zij wijst er ook op 'dat het vernietigen van gevaccineerde (en daardoor tegen de ziekte beschermde) dieren weerstand kan oproepen in de maatschappij.'
De aangekondigde en ook ingesteld werkgroep, bestaand uit vertegenwoordigers van het ministerie van LNV en bedrijfsleven, die in 'vredestijd' door middel van een voorlichtingscampagne maximaal draagvlak voor de voorgestelde maatregelen moet zien te krijgen, is op het moment van uitbraak slechts enkele malen bijeen geweest en van een campagne als bedoeld is geen sprake geweest. Los van de vraag of een dergelijke campagne zinvol zou zijn geweest (een aantal belangrijke sleutelfunctionarissen binnen het ministerie van LNV is hier niet van overtuigd, zie ook de conclusie in hoofdstuk 9), moet vastgesteld worden dat het twee jaar eerder onderkende risico in de MKZ-crisis werkelijkheid wordt: maatschappelijk verzet tegen de maatregelen.

3.11.4 Risicoanalyses en scenario's

Wat het gebruik van risicoanalyses en scenario's ten behoeve van de voorbereiding betreft, zijn er geen expliciete verwijzingen aangetroffen. Impliciet zijn delen van het maatregelenpakket, zoals het preventief ruimen in een cirkel van 1 kilometer, uiteraard gebaseerd op inschattingen van besmettingsrisico's. Wetenschappelijke studies over bijvoorbeeld verspreiding van het virus met de wind, waren voorhanden. Eenduidige conclusies ten behoeve van operationele maatregelen vloeien daar meestal niet direct uit voort.
Tijdens de normale fase is echter wel gewerkt aan scenario's, en tijdens de crisis is gebruik gemaakt van een scenario waarover de AID reeds beschikte.

Over de beslisboom van ID-Lelystad is de conclusie dat deze geen rol heeft kunnen spelen in de onderbouwing van het maatregelenpakket. De minister kondigt dit belangrijke hulpmiddel aan in zijn brief aan de Tweede Kamer van 16 Oktober 2000. Op 15 maart 2001 laat hij de Tweede Kamer, in antwoord op

vragen van de VVD, weten dat de beslisboom nog niet klaar is en derhalve geen deel uit maakt van het draaiboek MKZ. Het document verschijnt pas op 29 mei 2001. Volgens ID-Lelystad zijn de analyses die aan deze beslisboom ten grondslag liggen ten tijde van de uitbraak echter al beschikbaar; de resultaten zijn bij de afwegingen van de epidemiologen tijdens de MKZ-crisis gebruikt. Ook hier geldt dat de crisis komt op een moment dat de voorbereidingen nog niet zijn afgerond.

Tijdens de crisis is wel gewerkt met scenario's. De RVV ontwikkelt in de aandachtsfase 'worst case scenario's, en het ministerie van LNV besluit op verzoek van het IBT tijdens de crisis scenario's te maken ver hoe de crisis zich zou kunnen ontwikkelen. Er is op dat moment bij het ministerie van LNV geen enkele ervaring met dergelijke scenario's, maar de AID beschikt over een model dat zich hiervoor leent. Het maken van de scenario's heeft heel veel tijd gekost, omdat men bij het ministerie van LNV eerst vertrouwd moet raken met het model van de AID, en het model moet versimpelen om de bruikbaarheid te vergroten. Uiteindelijk komen de scenario's in de ministerraad terecht, waarbij blijkt dat in de studie ten onrechte uit is gegaan van 12-uursdiensten voor de politie, terwijl BZK reeds aangegeven had dat er uitgegaan moet worden van 8-uursdiensten. Overigens waren in dezelfde notitie ook al berekeningen gemaakt voor 8-uursdiensten, maar de uitwerking *"werd nog een lange avond voor de ambtenaren."* De maximale capaciteit van de politie wordt als gevolg van deze correctie veel eerder bereikt dan gedacht. Een duidelijk geval van slechte voorbereiding.

Over het risk assessment systeem dierziekten van de RVV moet dezelfde conclusie getrokken worden als over de beslisboom van ID-Lelystad. Een uitermate nuttige en geavanceerde ontwikkeling die lof verdient, maar die te laat komt voor deze crisis. Overigens zou het verloop van de crisis er niet anders door geworden zijn.

3.11.5 De crisisorganisatie

De crisisorganisatie is op papier voorbereid, zowel bij het ministerie van LNV als bij de RVV als bij de AID. LASER is niet specifiek voorbereid op een dierziektecrisis. Bij het ministerie van LNV en de RVV is ook in beperkte mate met de crisisorganisatie geoefend. Echter, de onderlinge afstemming van de draaiboeken laat te wensen over. De departementale en regionale handboeken van het ministerie van LNV zijn niet op alle punten consistent wat de crisisorganisatie betreft, en ook de nieuwe, formeel nog niet gebruikte versie van deze boeken kan niet verhinderen dat in de praktijk de onderlinge relatie tussen LNV-centraal en RCC-regionaal enerzijds, en de onderlinge relatie tussen verschillende diensten binnen het RCC anderzijds, niet goed voorbereid is. De RVV heeft zijn regionale crisisorganisatie schematisch neergezet zonder enige link naar de regionale crisisorganisatie van het ministerie van LNV en de andere diensten. Het meest opvallend hierin is dat de functie van hoofd van het RCC, die voorbehouden is aan de regiodirecteur van het ministerie van LNV, in het organigram van de RVV helemaal niet voorkomt. De crisisorganisatie is op een aantal punten niet goed doordacht. Bovendien moet geconstateerd worden dat op 20 februari 2001 en zelfs op 21 maart 2001 maar een zeer beperkte groep van medewerkers op de hoogte was van de structuur van de crisisorganisa-

tie. Slechts weinigen waren werkelijk vertrouwd met de hand- en draaiboeken en de daarin weergegeven structuur van de crisisorganisatie.

Het gewicht dat de voormalig SG legt bij korte, slagvaardige lijnen en de juiste ervaren mensen op de juiste plek, is niet afdoende vertaald in de voorbereidingen. Op de belangrijke post in Den Haag, het LNV-crisisberaad, zaten ervaren mensen die ook op hun taak waren voorbereid. Buiten de crisisstaf echter zijn direct na de uitbraak op talloze sleutelposities mensen neergezet voor wie dit als een verrassing kwam, en die dus ook niet op hun taak waren voorbereid.

3.11.6 Analyse Handboeken en draaiboeken

Uit het overzicht van draaiboeken blijkt dat het ministerie van LNV in een transitiefase verkeerde tijdens de uitbraak van MKZ in het Verenigd Koninkrijk. Dit had tot gevolg dat tijdens de crisis voor een deel gewerkt moest worden met draaiboeken die niet up to date waren, terwijl andere draaiboeken ontbraken. De belangrijkste trits, het departementale handboek, het regionale handboek en de daaronder hangende crisisdocumentatie van de regionale directies, is onderling niet overal consistent en niet op alle punten helder, maar de inspanningen op dit gebied hebben structurering bewerkstelligd, die bijvoorbeeld blijkt uit de goed doordachte crisisdocumenten van de regiodirectie LNV Oost. Maar ook voor deze regiodirectie komt de crisis te vroeg: de Module MKZ is er nog niet.

De herziene en geïntegreerde versie van het departementale en regionale handboek (versie 2) is niet beoordeeld. De onvolkomenheden in de gebruikte versie zijn op het moment van de uitbraak echter al door het ministerie van LNV onderkend, en van de nieuwe versie mag op grond daarvan verwacht worden dat dit een volledig, consistent en praktisch handboek oplevert, waarin ook de ervaringen met de MKZ-crisis in het handboek zijn verwerkt.

Het belangrijkste draaiboek voor de veterinaire aanpak, het Draaiboek MKZ dat opgesteld was door de afdeling Dierziekten van de RVV, was evenwel van zeer recente datum (voor het overgrote deel gereed in november 2000). Dit draaiboek was zelfs zo recent, dat vrijwel niemand van de RVV en van het ministerie van LNV de inhoud op het moment van uitbraak van MKZ tot zich heeft genomen. Overigens was de inhoud voor een aantal sleutelpersonen, zoals afdelingshoofden en crisismanagers niet heel erg verrassend: een deel van de inhoud was al bekend uit vorige versies. Ook op het kerndepartement was het Draaiboek MKZ ruim voor de uitbraak reeds fysiek aanwezig. De ontbrekende hoofdstukken in het draaiboek MKZ zijn niet van belang ontbloot: Opkoop, Overname en Herbevolking. Een hoofdstuk over vaccineren ontbreekt zelfs in de inhoudsopgave, en dat is een onbegrijpelijke misser. Sinds de staatssecretaris van LNV op 6 januari 2000 de het maatregelenpakket MKZ bekend maakte, waaronder noodvaccinatie, is er ruim voldoende tijd geweest om deze maatregel in het draaiboek op te nemen.

Kritiek vanuit ‘het veld’ op het draaiboek MKZ, van mensen die ermee moesten werken, is dat het te veel geschreven is door mensen met ervaring met de varkenspest, en te veel van achter het bureau. De gang van zaken op bijvoorbeeld een rundveebedrijf is heel anders dan op een varkensbedrijf. Daardoor was het draai-

boek MKZ in de praktijk in een aantal gevallen onvoldoende bruikbaar. Praktische zaken ontbraken. Een andere belangrijke 'tekortkoming' is de omvang van het draaiboek. Het is bedoeld voor crisismanagers en afdelingshoofden op de RCC's, maar ook voor veldwerkers. De veldwerkers konden er echter niet mee uit de voeten. De RVV heeft dan ook het plan om voor veldwerkers afgeleide aparte 'job on the spot' instructies te maken.
Bij de top van de RVV wordt kennelijk wel veel waarde toegekend aan goede draaiboeken. Een aantal belangrijke tekortkomingen in het draaiboek MKZ, met name de ontbrekende hoofdstukken over vaccinatie en herbevolking, zijn in januari 2002 opgeheven. Tevens is een hoofdstuk over nazorg toegevoegd. Het belang van het draaiboek ligt vooral in de fase van opschaling in de eerste weken. Bij de RVV is de opvatting hierover dat het draaiboek met name de eerste dagen een bijna militaire operatie moet faciliteren. Maar daarna is het wenselijk dat men, ondanks een vastgesteld draaiboek, wel blijft nadenken.
De uiteindelijke criteria voor financieel-administratief goede dossiers en voor een goede interne en externe controle waren niet goed uitgewerkt in het draaiboek MKZ.

Het valt op dat er geen Handboek Communicatie bij Crisis was. In de eerste maanden van 2000 was hiervoor wel een concept gereed, dat ook is besproken en van commentaar voorzien. Het concept is echter blijven liggen, en het commentaar is nooit verwerkt.
Verder waren er twee draaiboeken van wat oudere datum: het Algemeen Bestuurlijk Draaiboek Dierziektebestrijding uit december 1997 en het Draaiboek Verdenkingsfase van 15 juli 1998. Beide zouden vanaf begin 2000 vervangen gaan worden door een Algemeen Draaiboek Dierziekten (Directie VVM), dat echter niet gereed was in februari 2001; aan dit draaiboek werd in december 2001 nog geschreven.
Het Draaiboek Personeelszaken tijdens Crisis was nog niet klaar bij het uitbreken van de MKZ-crisis. Ook aan dit draaiboek werd in december 2001 geschreven.
Het agentschap LASER beschikte niet over een draaiboek voor een dierziektecrisis. LASER was niet voorbereid op de taken die dit agentschap bij aanvang van de crisis kreeg toebedeeld.

Uit de voortgangsrapportages die de vorige programmamanager crisisbeheersing van het ministerie van LNV maakte, was de boodschap dat de voorbereiding van de crisisorganisatie onvoldoende was, zeker ten opzichte van de afspraken. Het levend houden van de organisatie blijkt lastig te zijn. Direct na een crisis is het crisisbewustzijn hoog, maar dit zakt ook snel weer weg en wordt verdrongen door andere beleidsprioriteiten.

De 'Map draaiboek crisisbeheersing' van de AID maakt een wat rommelige indruk, alsof de tijd ontbroken heeft om van de inhoud een sluitend geheel te maken. Het opleidingsplan is niet compleet, het crisisdraaiboek MKZ-AID is zodanig verouderd dat het niet gebruikt kan worden, de protocollen voor communicatie en personeelszaken ontbreken en het toegestuurde middelenplan dateert van na de MKZ-crisis.

De onderlinge samenhang van de in dit hoofdstuk besproken draaiboeken laat te wensen over. Het is evenwel duidelijk dat er op veel plaatsen ingezet is op de ontwikkeling van een onderling samenhangend stelsel van draaiboeken, waarbij uitgegaan wordt van de terminologie van het Nationaal Handboek Crisisbesluitvorming en het LNV Handboek Crisisbesluitvorming. De onderlinge aansluiting is soms echter nog zeer gebrekkig. Dat een aantal updates of nieuwe draaiboeken nog niet gereed is, is hier zeker debet aan.

Beoordeling handboeken en draaiboeken
De uitgebreide set van handboeken, draaiboeken en overige crisisdocumenten is voor een deel achterhaald, voor een deel nog niet klaar, en (dus) onderling niet goed samenhangend. Veel sleutelfunctionarissen voor de crisisbeheersing zijn onvoldoende met de hand- en draaiboeken op de hoogte.

3.11.7 Opleiding, simulaties en oefening

Een aantal activiteiten uit het opleidingsplan crisismanagement van het ministerie van LNV is in februari 2001 reeds uitgevoerd. Uit de datering van het plan blijkt direct dat lang niet alle voorgenomen activiteiten ten tijde van de uitbraak van MKZ uitgevoerd konden zijn. Ook wat dit plan betreft, komt de crisis te vroeg. Van de geplande teamtrainingen voor alle regiodirecties heeft er slechts één voor de uitbraak van MKZ plaatsgevonden. In 2001 zijn de overige trainingen gehouden. Medewerkers van regionale beleidsdirecties van het ministerie van LNV die derden te woord moeten staan, hebben hiervoor in november/december 2000 een mediatraining gehad.
Bij de RVV zijn de opleidingsplannen gereed, maar van de uitvoering is op het moment van de uitbraak nog niet veel gerealiseerd.
De AID is op het moment van de uitbraak ook niet verder dan het formuleren van een opleidingsplan voor crisismanagement. Overigens is de reactie bij de AID tamelijk laconiek, men doet dit soort werk vrijwel dagelijks, en de praktijk is de beste oefening.

Geen van de betrokken organisaties is op 20 februari 2001 dus klaar met het opleiden en trainen van het personeel voor de MKZ-crisis. Er is nog slechts mondjesmaat op personeel geselecteerd (met uitzondering van de beleidsdirectie LNV-Oost), opleiding en training was of net gestart, of verkeerde nog in de beginfase. Met de crisisorganisatie en hand- en draaiboeken was in slechts beperkte mate geoefend.

3.11.8 Communicatie

In het maatregelenpakket krijgt communicatie met de sector en met de samenleving de nodige aandacht. Echter, de voorgenomen campagne om draagvlak te krijgen voor het maatregelenpakket, ingegeven omdat maatschappelijke weerstanden worden voorzien tegen het massaal doden van gezonde dieren, is er nooit van gekomen. Over het nut van een dergelijke campagne zijn de meningen overigens verdeeld, waarbij het merendeel van de verantwoordelijken en vrijwel alle communicatiedeskundigen weinig heil zien in een dergelijke campagne in vredestijd. Ook de voormalig SG van het departement ziet er weinig in. Hij is geen voorstander van

het non-vaccinatiebeleid, en meent dat dit beleid eenvoudig ook niet uit te leggen valt, ook niet met een draagvlakcampagne. Dat het voornemen tot een draagvlakcampagne in ruim een jaar tijd niet tot uitvoering is gekomen, getuigt ook van weinig animo bij het ministerie van LNV. In termen van voorbereiding moet hier de vraag gesteld worden waarom de staatssecretaris een dergelijk voornemen in het maatregelenpakket opneemt als er blijkbaar binnen haar ministerie zelf weinig draagvlak is voor een draagvlakcampagne.

De aandacht die het onderwerp communicatie krijgt in de verschillende draaiboeken is minimaal. In het LNV Handboek Crisisbesluitvorming worden op centraal niveau het Communicatieteam en op regionaal niveau het Voorlichtingsteam in de crisisorganisatie neergezet. In de overige hand- en draaiboeken zijn enkele weinigzeggende alinea's, soms naar het lijkt voor de vorm, opgenomen. Van de zijde van de Directie Voorlichting wordt node een handboek, draaiboek, stappenplan of strategie voor de communicatie gemist. Vanuit het oogpunt van crisismanagement is dit een onbegrijpelijke misser, die een golf van kritiek over de beroerde voorlichting tot gevolg zal hebben.

Wat had er in draaiboeken kunnen staan? Uit de crisiscommunicatieleer vallen daarover de volgende noties te noteren:

- In iedere crisis krijgt men te maken met een gelijktijdig optreden van een informatietekort en een informatie 'overload'. Beslissers worden zo overladen met vragen, problemen, en nieuwe ontwikkelingen, dat ze door de bomen het bos niet meer zien. Er treden problemen op bij de intake van informatie (input), de verwerking van de informatie (throughput) en het afhandelen van de informatie (output). De crisismanager moet dus vooraf voorzieningen treffen om de informatieverwerking te stroomlijnen. Dat los je ten dele op door een goede technisch/administratieve ondersteuning te bieden, ook in crisiscentra, en ten dele door medewerkers voor het informatiemanagement vrij te maken. Goed informatiemanagement is een noodzakelijke voorwaarde voor goed communicatiemanagement. Er is in de draaiboeken van het ministerie van LNV weinig te vinden de technisch/administratieve kant van informatiemanagement. De relatie met personele bezetting van het informatiemanagement ontbreekt geheel.
- Flexibele crisiscommunicatie staat of valt bij het hebben en up to date houden van netwerkgegevens. De communicatieverantwoordelijke moet in 'vredestijd' de belangrijkste spelers intern en extern letterlijk in kaart gebracht hebben, tot en met de privé-telefoonnummers toe. De sleutelpersonen van het ministerie van LNV blijken inderdaad dergelijke 'noodlijstjes' te hebben. In hoeverre zij vervolgens in staat waren of in staat gesteld werden hun taak als liaison officer tussen alle communicatielijnen te vervullen, zal uit de volgende hoofdstukken blijken. In het DCC zal, zo blijkt, het netwerk in het begin van de crisisfase worden opgebouwd.
- In een crisiscommunicatiestrategie worden per doelgroep plannen gemaakt. Daarin staat per definitie een melding hoe om te gaan met slachtoffers en verwanten (hier: te ruimen bedrijven en bedrijven in de toezichtsgebieden), hoe met de eigen organisatie en de uitvoerende diensten (hier LNV-centraal, LNV regionale directies, AID, RVV centraal en RVV-kringen, LASER, ID-Lelystad, GD, dierenartsen), hoe met de overige bestuurlijke partners (hier: andere kerndepartementen, provincies, gemeenten, waterschappen, OM, politie, brandweer, dou-

ane, etcetera), hoe met intermediaire kaders (hier bijvoorbeeld de sector), hoe met belangenverenigingen, met de media en met het grote publiek. Onder deze kopjes vindt men dan zowel beleidsmatige uitgangspunten als instrumentele afspraken (wie, wat, waar, wanneer, hoe). Dit is een soort minimumpakket, dat door communicatieverantwoordelijken op centraal en decentraal niveau van concrete invulling en afspraken dient te worden voorzien. Een dergelijke communicatiestrategie is in de voorbereiding op een MKZ-crisis niet opgesteld.

Wat de faciliteiten voor communicatie betreft is de voorbereiding er in de vorm van het DCC. Verdere afspraken op het gebied van communicatie zijn op het moment van de uitbraak niet voldoende uitgekristalliseerd. Er ligt op dat moment een concept Handboek Communicatie bij Crises, maar dit wordt binnen het ministerie van LNV als onvoldoende gekwalificeerd. Er staat weinig meer in dan wat DV normaal al doet, namelijk persberichten uitgeven, de pers te woord staan en een woordvoerder aanwijzen voor de politieke top. Verdere communicatieplannen ontbreken. De indruk bestaat dat het bij aanvang van de crisis niet duidelijk is wie bijvoorbeeld voor de uitvoering van doelgroepvoorlichting verantwoordelijk is.

Waar precies de communicatie met andere departementen geregeld is, is niet duidelijk geworden.

Communicatie in de regio wordt op papier verzorgd door een Voorlichtingsteam in het RCC, onder leiding van een regionaal hoofd Voorlichting. Uit de praktijk zal blijken dat dit deel van de organisatie niet goed doordacht is. Op hoog niveau is zelfs na de crisis niet bekend dat dit in de handboeken staat. De Directie Voorlichting acht zich niet aan de afspraak gebonden om een belangrijke rol in deze regionale voorlichting te spelen.

Over de interne communicatie is in de hand- en draaiboeken ook bijzonder weinig terug te vinden. Binnen het RCC weet men in de eerste periode van de crisis dan ook nauwelijks van elkaar wat men aan het doen is. Er is enige tijd een intern informatieblad van de RVV geweest op het RCC, dat echter niet aan de andere diensten ter beschikking werd gesteld. Verantwoordelijk voor de interne communicatie op een RCC is de crisismanager RCC (coördinerend regiodirecteur LNV). In de praktijk blijkt het voor deze crisismanager (de functie werd overigens door twee mensen ingevuld), die voorzitter is van alle overleggen, ook met de buitenwacht, en die doorlopend gebeld wordt door organisaties, burgemeesters en uitvoerende diensten, een uitermate zware belasting te zijn om ook de interne communicatie en coördinatie te verzorgen. Er was in de voorbereiding in een procesmanager voorzien, maar deze functionaris werd in belangrijke mate in beslag genomen door facilitaire zaken. In een aparte functionaris voor interne coördinatie en communicatie was in het organisatiemodel niet voorzien. In het LNV Regionaal Handboek Crisisbesluitvorming is dit niet goed genoeg doordacht.

3.11.9 Handhaving, openbare orde en veiligheid

Over de handhaving van de openbare orde en veiligheid wordt in de hand- en draaiboeken van het ministerie van LNV vrijwel niets aangetroffen, anders dan de omschrijving van taken van de AID bij het controleren van vervoersverboden in beschermings- en toezichtsgebieden. De enige connectie met het organiseren van de inzet van handhaving ligt in de verwijzing naar het Nationaal Handboek Crisisbesluitvorming en de daarin opgenomen structuur van het NCC, IBT en MBT, in geval de crisis terechtkomt in de 'fase van buitengewone omstandigheden'. Omdat een uitbraak van MKZ 'normaal' gesproken echter niet leidt tot een dergelijke fase, is zelfs deze verwijzing formeel genomen niet aanwezig. Niettemin zijn NCC, IBT en MBT in de MKZ-crisis geactiveerd, echter zonder dat het MBT de politiek-bestuurlijke besluitvorming van het ministerie van LNV overnam. In het MBT werd wel stevig gediscussieerd over het communicatiebeleid van het ministerie van LNV en over de inzet van militairen, en er werden besluiten genomen. Deze variant op het gebruik van de nationale crisisstructuur heeft de helderheid van besluitvorming en verantwoordelijkheden voor vele betrokkenen in het openbaar bestuur niet vergroot.

De consequenties van het maatregelenpakket op de handhaving en de openbare orde en veiligheid zijn vooraf niet in hand- of draaiboeken uitgewerkt. De stand still die afgekondigd wordt direct na een uitbraak van MKZ, is eind februari (tijdens de aandachtsfase) in een aparte notitie uitgewerkt. Voor de handhaving is dit echter het eenvoudige deel van het maatregelenpakket: er mag gewoon een aantal dingen niet en dat geldt voor iedereen. De problemen voor handhavers beginnen pas als de stand still versoepeld wordt, en daarover was vooraf niets uitgewerkt. Antwoorden op voor de hand liggende vragen, bijvoorbeeld of de postbode wel of niet op bedrijven in ingesloten gebieden mag komen, en of het huisvuil wel of niet opgehaald mag worden, zijn vooraf nergens te vinden.
Ook de compartimenteringsregeling, onderdeel van het maatregelenpakket, was niet vooraf uitgewerkt wat de consequenties voor de handhaving betreft.
Voor handhavers en verantwoordelijken voor de openbare orde en veiligheid was er niets anders beschikbaar dan een notitie over de stand still, zij hebben na de uitbraak lange tijd bijna wanhopig gezocht naar enig houvast, naar een draaiboek waarmee zij uit de voeten zouden kunnen. Het enige voor deze specifieke crisis toegeruste draaiboek is het draaiboek MKZ, maar daarin staat niets over het maatregelenpakket. Bovendien is het draaiboek gezien zijn omvang ongeschikt voor derden buiten de RVV; het is een puur veterinair en administratief draaiboek. Een beleidsmatig draaiboek dat zich leent voor verstrekking aan maatschappelijke organisaties, politiekorpsen, gemeenten, provincies, waterschappen en het bedrijfsleven wordt node gemist. Ook dit is een ernstige misser, die leidt tot grote onvrede en frustratie bij veel direct betrokkenen.

3.11.10 Europa

Alles overziend, is de beschrijving in de diverse handboeken en draaiboeken over Europa summier, en wordt niet die aandacht besteed die Europa als belangrijke speler tijdens een MKZ-crisis dient te krijgen. In het draaiboek MKZ echter wordt het belang van goede betrekkingen met Brussel zeer duidelijk onderkend en onderstreept, ook al beslaat dit stuk niet veel meer dan een halve pagina. Het belang van het zo tijdig mogelijk op de hoogte te brengen van de EC in verband met het voorkomen van kritiek op de aanpak van de crisis en problemen voor de communautaire financiering, wordt met nadruk onder de aandacht gebracht. Ook missies door de EC moeten worden gestimuleerd, zodat zo snel mogelijk duidelijk wordt of de gekozen aanpak en uitvoering op goedkeuring van de commissie kan rekenen. Lessen uit de varkenspest zijn hier getrokken, de CVO en zijn plaatsvervanger spelen hierin een belangrijke rol. Deze aandacht voor een zorgvuldige omgang met de EC illustreert tevens dat men er zeer op is gespitst om geen maatregelen te nemen zonder overleg met en instemming van de EC.

3.12 Conclusie over de voorbereiding

De conclusie over de voorbereiding op een MKZ-crisis is op grond van het bovenstaande dat deze over het geheel genomen een aantal tekortkomingen vertoonde. Het veterinaire gedeelte is behoorlijk op orde, zij het met een aantal omissies. De belangrijkste omissie is het ontbreken van elke aandacht voor vaccinatie, terwijl dit wel onderdeel is van het maatregelenpakket. Verder is wat het veterinaire deel van de voorbereiding betreft de conclusie dat de crisisorganisatie bij de RVV nog niet op orde was; de voorbereidingen waren getroffen, maar de implementatie van zowel de noodzakelijke software (DIEZIES) als het selecteren en trainen van de juiste mensen verkeerde nog in een beginfase. Dit is een constatering, en geen zwaar verwijt. Het opbouwen van een getrainde en 'volmaakte' operationele organisatie kost veel tijd, en die tijd is de RVV door het MKZ-virus niet gegund geweest.

Bij het kerndepartement van het ministerie van LNV is de stand van zaken op het moment van uitbraak enigszins vergelijkbaar. Ook bij het kerndepartement is men ver gevorderd in de voorbereidingen, maar duidelijk nog niet klaar. Ook hier zijn de sleutelfunctionarissen niet geselecteerd en getraind. Bovendien komt de crisis net te vroeg om gebruik te kunnen maken van een aantal herziene versies van hand- en draaiboeken. Het opleidingsprogramma is nog maar net gestart.

Belangrijke omissie is het volledig ontbreken van een handzame en voor derden te gebruiken 'draaiboek maatregelenpakket'.

Naar aanleiding van de crisis met de varkenspest werd onder meer besloten om de functie van programmacoördinator crisisbeheersing in te stellen. Naar aanleiding van de MKZ-crisis is deze functie vanaf 1 januari 2002 voor de komende twee jaar uitgebreid tot 2 fte. Er is meer capaciteit vrijgemaakt voor de voorbereidingen op een eventuele volgende crisis. Uit deze verruiming van de capaciteit voor crisisma-

nagement in vredestijd blijkt dat het ministerie van LNV het belang van een dergelijke investering inziet.

In de voorbereiding is bij het ministerie van LNV veel gestoken in het opstellen van een opleidingsprogramma. Veel minder tijd is besteed om met directies te praten over de voortgang van hun voorbereiding. De coördinator crisismanagement heeft geen systematische gang langs de directies kunnen maken om de voortgang in de voorbereidingen te kunnen monitoren en daarover voortgangsrapportages op te stellen. Een dergelijke actie is op het moment van uitbraak wel in voorbereiding met de accountantsdienst. Uit de al wat oudere voortgangsrapportages die er op dat moment liggen, is de boodschap dat de voortgang van de voorbereiding onvoldoende is, zeker ten opzichte van de afspraken.

De voorbereiding van de veterinaire bestrijding is ten tijde van de uitbraak goed op orde, het draaiboek MKZ zit goed in elkaar. Wat mist in de voorbereiding is de operationalisatie van het beleidsmatige deel.

Het maatregelenpakket is vrij helder, zeker voor de eerste uren: tijdens de stand still mag er bijna niets. De consequenties van de maatregelen en flankerende maatregelen zijn echter minder helder. Of de postbode wel of niet op het bedrijf mag komen, of het huisvuil opgehaald mag worden, welke consequenties een evenementenverbod heeft, hoe de handhaving van de openbare orde er uit moet zien, welke gevolgen compartimentering precies heeft, etcetera, is niet vastgelegd. Sommige van deze zaken waren ook niet voorzien en er was ook vooraf ook niet grondig over nagedacht. Het is terecht dat ook bij het ministerie van LNV de vraag opgeworpen wordt in hoeverre men alles van tevoren kan en moet bedenken. Het lijkt echter goed mogelijk om van de voorgenomen maatregelen uit het maatregelenpakket in elk geval de consequenties te voorzien en te faciliteren, bijvoorbeeld in de vorm van scenario's en checklists, die er nu niet waren. Voor de voorbereiding van de communicatie, de communicatiestrategie en een bijbehorend stappenplan, geldt hetzelfde.

Het ministerie van LNV heeft de capaciteit voor de coördinatie van het crisismanagement in vredestijd tijdelijk uitgebreid naar 2fte. De vraag is of dit voldoende is. Gezien de in dit hoofdstuk geconstateerde achterstanden in de voorbereiding, zou een verder uitbreiding van de capaciteit te rechtvaardigen zijn.

Een deel van de crisis wordt geschapen als de actoren in de crisis niet goed voorbereid zijn, niet goed opgeleid, niet getraind, als er geen professionele planners zijn, als niet helder is wat de criteria voor het welslagen van de crisisbeheersing zijn en als er niet van tevoren mensen met de juiste capaciteiten voor sleutelfuncties geselecteerd en getraind zijn. Als daar iets aan schort, dan houdt de crisis zichzelf voor een deel in stand.
Het eigen personeel van het ministerie van LNV en de met het ministerie van LNV verbonden diensten was niet vertrouwd met de draaiboeken, wist te weinig van de verantwoordelijkheden in verschillende functies in de crisisorganisatie en, wat de RVV betreft, wist te weinig van het automatiseringssysteem DIEZIES. Hoofden van afdelingen en staforganisaties als het DCC werden in de haast benoemd, en niet allen bleken goed op hun taken berekend te zijn. Wisselingen in personeel zullen

in het verdere verloop van de crisis dan ook veelvuldig optreden. Veel medewerkers hadden ook het draaiboek MKZ nog niet bestudeerd.

Een goede voorbereiding kan veel van deze klassieke crisissfeer voorkomen. Als van de ene dag op de andere een crisisorganisatie in het leven moet worden geroepen, zoals in de huidige opzet toch in hoge mate het geval is, dan is paniek en stress nauwelijks te voorkomen. Een valse start. Het risico is groot dat er vanaf dat moment achter de feiten aan gelopen wordt. Met enorme inzet en betrokkenheid, met inventiviteit en ongecoördineerde creativiteit en vooral met lange dagen proberen aangewezen medewerkers de achterstand in te lopen. Dat in deze hectiek en onder zeer hoge tijdsdruk alle aandacht uitgaat naar het bestrijden van de dierziekte, is vanzelfsprekend. De net zo belangrijke aandacht voor het flankerende beleid kan er dan niet zijn.

De belangrijkste maatregelen uit het maatregelenpakket van 6 januari 2000 en uit het draaiboek MKZ, zoals hier beschreven, vallen binnen de marges van de GWWD en van Richtlijn 85/511/EEG.

In de GWWD staat geen specifieke regelgeving met betrekking tot screening. Het ministerie van LNV beroept zich voor de bevoegdheid op artikel 114 GWWD, waarin staat dat de minister ambtenaren belast met de opsporing van besmettelijke dierziekten.

3.13 Aanbevelingen

Uit de analyse en beoordeling van dit hoofdstuk volgen zeven aanbevelingen:

1. Stel naast het draaiboek MKZ een beleidsmatig draaiboek op waarin het maatregelenpakket, flankerende maatregelen als compartimentering, evenementenverbod, natuurterreinen, etcetera, en handhaving en openbare orde centraal staan. Dit draaiboek dient verstrekt te worden aan alle betrokkenen.
2. Bereid de interne en externe communicatie voor en leg dit vast in een draaiboek communicatie tijdens crisis.
3. Breid de 2fte voor de LNV coördinatie crisismanagement in vredestijd uit.
4. Selecteer vooraf de juiste mensen voor sleutelfuncties en leidt ze op.
5. Oefenen.
6. Maak de overgang tussen crisisfasen minder abrupt. In vredestijd continu en intensief aandacht voor crisismanagement. In de aandachtsfase schaduwdraaien met de kern van de crisisorganisatie, inclusief DCC, voorlopig gehuisveste RCC's en het crisiscentrum van de RVV.
7. Maak de status en onderlinge samenhang en afhankelijkheid van alle hand- en draaiboeken volledig helder en toegankelijk.

4. De aandachtsfase: uitbraak in Engeland

4.1 Inleiding

Van het ene moment op het andere belandt het ministerie van LNV op 20 februari 2001 van de normale fase, ook wel 'vredestijd' genoemd, in de aandachtsfase. Daarmee worden ineens andere hoofdstukken van de draaiboeken relevant. Was het ministerie tot op deze dag nog druk met het beheersen van BSE, nu richt alle aandacht zich op MKZ. In de aandachtsfase die aanbreekt na de uitbraak van MKZ in het Verenigd Koninkrijk (VK) dienen de voorbodes van de crisis zich aan. Het ministerie van LNV krijgt in toenemende mate te maken met dilemma's en praktische problemen die niet waren voorzien. Een aantal van die problemen zullen zich later in versterkte mate voordoen tijdens de crisis.
In het onderstaande wordt uitvoerig ingegaan op de gebeurtenissen en maatregelen in de eerste weken na de uitbraken in het VK. Uit vele details ontstaat een beeld over de slagvaardigheid waarmee het ministerie van LNV optreedt en over de mate waarin betrokken organisatie-onderdelen van het ministerie van LNV en de bij de beheersing van een MKZ-crisis betrokken rechtspersonen met een wettelijke taak voorbereid blijken te zijn op de dreiging van een MKZ-crisis.
In dit hoofdstuk baseren wij ons op de volgende bronnen: brieven aan de Tweede Kamer; LNV-internet; LTO-nieuwsbrieven, verslagen basisoverleg; verslagen LNV-crisisberaad; verslagen MKZ-overleg RVV; interviewverslagen.

4.2 Uitbraken in Engeland

dinsdag 20 februari

Op 20 februari 2001 wordt MKZ vastgesteld op een slachterij in Essex in het Verenigd Koninkrijk. De bron van de besmetting is niet direct duidelijk, maar later blijkt dit een varkensbedrijf te zijn in Heddon-on-the-Wall. Vermoedelijke oorzaak is het voeren van de varkens met 'swill', keukenafval van een restaurant.

woensdag 21 februari

In verband met BSE is er al met grote regelmaat sprake van een crisisoverleg op het ministerie van LNV. Direct op 21 februari besluit de Secretaris Generaal (SG) om dit crisisoverleg uit te breiden met het MKZ-beraad, dat op de ochtend van de 21e februari voor het eerst beraadslaagt.[15] Het LNV-crisisberaad zal tot half juli 2001 in totaal 82 keer als centrale crisisstaf bijeenkomen. In het LNV-crisisberaad worden in die periode vertegenwoordigers van velerlei betrokken directies en diensten uitgenodigd. Naast een vaste kern uit het departement zelf zijn vertegenwoordigers van agentschap LASER, van andere departementen en van instituten met een wettelijke taak als ID-Lelystad vrijwel altijd aanwezig. In totaal nemen in deze hele periode 87 functionarissen deel aan het LNV-crisisberaad. Het aantal deelnemers per keer varieert van 11 tot 28. Tot de vaste kern behoren de directeur VVA, die het beraad 82 keer bijwoont, de directie Juridische Zaken (82),

[15] Het MKZ-beraad wordt later omgedoopt tot MKZ-overleg, hetgeen voor deze evaluatie verwarring geeft met het MKZ-overleg van de RVV. We spreken daarom in het vervolg van het *LNV-crisisberaad*.

de AID (82), de (plv.) directeur RVV (80), de directie Voorlichting (78), het hoofd afdeling Dierziekten RVV (76), de (plv.) CVO (VVA, 75), andere medewerkers van de directie VVA (79), een van de DG's (73), de SG (71), LASER (68), directie Internationale Zaken (68), ID-Lelystad (66), en de directie Industrie en Handel (57). De minister neemt tien keer deel aan het beraad. Het hoofd van het DCC woont het LNV-crisisberaad 37 keer bij. De Gezondheidsdienst voor Dieren (GD) is niet in het crisisberaad vertegenwoordigd, maar wel in het crisiscentrum van de RVV.

Het LNV-crisisberaad gaat voortvarend te werk. Het zogeheten basisoverleg met de sector komt dezelfde middag bijeen. In het basisoverleg hebben tijdens het verloop van deze crisis onder meer NZO, LTO, BHV, PVV, COV, KNMvD, PZ, Saveetra, Veepro, NVV, Gemzu, Nutreco, Nevedi, NBvW, GNV, Nepluvi, COKZ, FNV Bondgenoten, NVO, PVE, NZO, NMV, TLN, Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, RVV, AID, GD, ID-Lelystad, Directie Voorlichting, Directie JZ, Directie Landbouw en de CVO (Directie VVM, voorzitter) deelgenomen.

Het eerste advies van het basisoverleg is om bedrijven die dieren hebben aangevoerd uit de beschermingsgebieden in het VK direct volledig te ruimen. Men pleit voorts voor een verzamelverbod voor schapen, voor de tracering van Engelse schapen die via Nederland naar Frankrijk zijn gebracht, voor een intensivering van het swillverbod, voor een aanscherping van de reiniging en ontsmetting (R&O) van vrachtwagens die terugkeren uit Engeland, en voor de inrichting van ontsmettingsplaatsen in de havens, ook in België en Frankrijk. Het basisoverleg ziet graag dat het draaiboek MKZ op scherp wordt gezet, de voorbereidingen voor het aanmaken van vaccins daarin inbegrepen.

Vaccinatie is in beeld. De aanmaak van vaccins is al gestart, laat het ministerie van LNV het basisoverleg weten: zonodig zijn binnen 4 dagen 500.000 doses beschikbaar. De Koninklijke Nederlandse Maatschappij voor Diergeneeskunde (KNMvD) zal een briefing voor veeartsen verzorgen, en LTO zegt toe op teletekst informatie te zetten voor veehouders, gericht op het nemen van preventieve maatregelen. Alle informatie zal beschikbaar komen op de internetpagina van het ministerie van LNV.

De minister van LNV kondigt een groot aantal maatregelen af. Er komt een bestemmingscontrole op de import van evenhoevigen uit het VK; de desbetreffende bedrijven zullen worden geblokkeerd en onderzocht op MKZ. Zo mogelijk zal ook geïmporteerd Brits vlees getraceerd en in beslag genomen worden totdat meer bekend is over de besmetting. Veewagens die terugkeren uit Engeland worden gereinigd en ontsmet. De Regeling vervoersverbod evenhoevigen VK 2001 gaat in om 14.30 uur. Britse evenhoevigen die na 24 januari in Nederland zijn aangevoerd, mogen niet van het bedrijf worden afgevoerd, evenmin als de overige evenhoevigen op hetzelfde bedrijf en producten van die evenhoevigen. Om 18.00 uur gaat de Regeling verzamelverbod schapen MKZ in, die het verzamelen van schapen op markten, verkopen en veilingen verbiedt. De AID zal dit verbod controleren. De RVV start onmiddellijk de tracering van MKZ-gevoelige dieren die uit het VK naar Nederland zijn geëxporteerd, en blokkeert getraceerde bedrijven.

De Europese Commissie komt met een exportverbod van MKZ-gevoelige dieren en producten voor het VK, exclusief Noord-Ierland. Het verbod gaat in om 18.00 uur. De Tweede Kamer wordt geïnformeerd over de uitbraak en de Europese en Nederlandse maatregelen.

donderdag 22 februari

Op 22 februari is in het LNV-crisisberaad de vraag aan de orde hoe het staat met de laatste versie van het draaiboek MKZ, en welke informatie de Tweede Kamer daarover op dat moment heeft. De Regeling verzamelverbod evenhoevigen MKZ gaat in om 18.00 uur; het verzamelverbod geldt nu behalve voor schapen ook voor de overige evenhoevigen, en betreft alle plaatsen niet zijnde slachthuizen of veehouderijen. Niet duidelijk, maar wel bedoeld, is dat dit verzamelverbod ook transportmiddelen betreft. Bijladen op de wagen is dus ook verboden. De RVV blokkeert drie bedrijven met Engelse schapen. Ook een exportverzamelplaats wordt geblokkeerd. Staatsbosbeheer sluit terreinen af na een 'dringend verzoek' van het ministerie van LNV. Natuurmonumenten besluit nog even te wachten met het treffen van maatregelen.

vrijdag 23 februari

Het ministerie van LNV besluit tot verdere maatregelen. Drie schapenbedrijven, zeven varkensbedrijven en acht hertenbedrijven met dieren uit het VK zijn getraceerd. De schapen- en hertenbedrijven zullen worden geruimd, de varkensbedrijven zullen klinisch en serologisch worden gescreend. Bij alle bedrijven wordt bloed getapt ten behoeve van serologisch onderzoek. Vanwege BSE mogen runderen uit het VK niet worden vervoerd naar andere lidstaten van de EU. Het verzamelverbod wordt verlengd. Nagegaan wordt welke voorzieningen getroffen zouden moeten worden voor R&O bij schapen en runderen. Besloten wordt om het MKZ-draaiboek bij de Tweede Kamer ter inzage te leggen, en bij de Directie Voorlichting van het ministerie van LNV ten behoeve van journalisten. Dit zal op 7 maart daadwerkelijk gebeuren. In het NRC Handelsblad van 23 februari laat de minister van LNV weten een beperkte noodvaccinatie te overwegen in geval van een uitbraak van MKZ in Nederland.
De Directie VVM biedt het draaiboek MKZ ter vaststelling aan de bestuursraad aan.

In het basisoverleg wordt geconstateerd dat het aantal via Animo[16] getraceerde schapen veel kleiner is dan eerdere inschattingen. Vermoed wordt dat de rest van de schapen langs andere weg Nederland is binnengekomen, en ook dat grote aantallen schapen het land alweer hebben verlaten voor de Zuideuropese slachtmarkt. AID en RVV zijn druk doende de schapen te achterhalen.
De GD stelt voor om een folder samen te stellen die de veehouders de klinische verschijnselen van MKZ toont. De folder zou in de week van 26 februari aan alle veehouders worden verzonden. Later, op 28 februari, blijkt de folder van de persen te zijn gehaald. Reden: er staat geen informatie in over swill. Op 7 maart zal de folder verschijnen op de website van het ministerie van LNV. De folder wordt ook verspreid onder alle veehouders, met een inlegvel over swill.

[16] Animo (Animal Movement) is het registratiesysteem waarin internationale diertransporten worden vastgelegd.

De RVV heeft het middelenbeheer voor de eerste dagen op orde, en besluit om het infocentrum (het 0800-nummer) te activeren voor MKZ. Een punt van aandacht voor de RVV is het toezicht op de ontvangst van destructiemateriaal bij Rendac in Bergum (Friesland), waar de kadavers van geruimde bedrijven worden vernietigd.

Een verdere verscherping van de maatregelen volgt: bedrijven die varkens hebben ontvangen van bedrijven met Britse evenhoevigen, zogenaamde contactbedrijven, mogen geen dieren meer vervoeren.
Natuurmonumenten wacht niet langer af en besluit om schaapskuddes en runderen op te stallen of te concentreren.

Op deze dag, vrijdag 23 februari 2001, maken veel bewoners van de Randstad zich nietsvermoedend op voor een welverdiende krokusvakantie. Enige honderden kilometers verderop krijgen, zoals op 21 maart zal blijken, 230 nuchtere kalveren (nuka's) ook hun rust, conform de voorschriften voor dierenwelzijn. Om vier uur in de middag wordt het Ierse transport waarmee zij over zee zijn aangevoerd, in Frankrijk uitgeladen op de halteplaats Baroche Gondoin in Bretagne, in het departement Mayenne. In de voorafgaande twee weken hebben zeven Britse schapentransporten hetzelfde gedaan. De schapen zijn afkomstig van een later besmet gebleken bedrijf in Engeland (uitbraak 011). Vermoedelijk hebben zij een op 500 meter afstand gelegen veehouderij besmet (de latere uitbraak 01 in Frankrijk).

zaterdag 24 en zondag 25 februari

De verslagen van het crisisberaad bij de RVV, het MKZ-overleg, geven inzicht in het verloop van de uitvoering van de maatregelen. De drie schapenbedrijven worden geruimd. In Geldermalsen gebeurt dat in de late avonduren van vrijdag 23 februari met de dieren die op stal staan. In Ommeren duurt het ruimen tot in de vroege ochtend van zaterdag 24 februari.

Op hetzelfde moment dat de RVV in Ommeren aan het ruimen is, worden in Frankrijk in het donker de Ierse kalveren weer ingeladen in de veewagen. Het is 4.00 uur. Op de transportdocumenten staan 155 kalveren voor Sprang Capelle, en 75 voor Balk. In Sprang Capelle worden 75 van deze Ierse kalveren gelost, 80 worden uitgeladen in Beesd, en de laatste 75 kalveren uit hetzelfde transport gaan niet naar Balk, maar naar een geitenbedrijf in Oene.

In Geldermalsen zijn de dieren in de wei rond 18.00 uur allemaal geruimd. Ook in Zuilinchem gaat het doden een groot deel van de zaterdag door, tot 19.15 uur. De ruimingsploeg blijkt hier over te weinig ervaring te beschikken. Er zijn ook nogal wat toeschouwers, die er getuige van zijn dat de wol van de schapen een probleem is bij het elektrocuteren; ze moeten geschoren worden en naspuiten met de dodelijke injectie T61 is nodig. De RVV blijkt niet over elektrocutietangen voor schapen te beschikken; men gebruikt tangen die voor varkens bedoeld zijn. Een van de veehouders verzet zich tegen ontsmetting. Interventie van de kringdirecteur RVV Oost is nodig en effectief.

De acht hertenbedrijven worden op zaterdag en zondag geruimd, schuttersploegen worden ingezet. In Oosterwolde verzet een van de houders zich; AID en politie worden ingeschakeld. Interventie van de kringdirecteur RVV Oost en de regiodirecteur Oost van het ministerie van LNV leidt wederom tot een oplossing. Bemonstering van de herten blijkt na het afschieten alleen nog mogelijk te zijn via een incisie in het hart. In een natuurgebiedje op St. Philipsland worden Schotse Hooglanders aangetroffen; onduidelijk is of deze dieren worden geruimd.

Bij het ruimen van de hertenbedrijven doet zich een probleem voor met de douchecabines voor de ruimingsploegen. Het lukt niet om warm water te krijgen. Besloten wordt om de medewerkers met schone kleren van de bedrijven te laten vertrekken en ze thuis te laten douchen. De leverancier was niet bij de plaatsing van de cabines aanwezig, en niemand weet nu hoe de douchecabines afgevoerd moeten worden.
In Hellendoorn komt frictie aan het licht met MINAS, de mineralenboekhouding. Volgens de voorschriften van Bureau Heffingen van het ministerie van LNV zou een monster van de mest genomen moeten worden, maar de RVV vindt dat niet verantwoord.

Varkensbedrijven met directe of indirecte contacten zullen in dit weekend ook worden bemonsterd en klinisch geïnspecteerd. Minder ervaren dierziektedeskundigen (DZD's) van de RVV worden voor deze taak ingezet. Alle klinische inspecties zijn negatief. Er blijken verwachtingen te zijn gewekt over de vergoedingen van de reiniging en ontsmetting van bedrijven; de veehouders moeten echter zelf voor die kosten opdraaien. De veehouders zijn onaangenaam verrast, te meer daar het Rijk de kosten van de voorgeschreven R&O in het kader van BSE wel voor zijn rekening neemt.

Het crisiscentrum van de RVV in Voorburg heeft (op verzoek van heeft Europese Commissie (EC) de naam Nationaal Crisis Centrum (NCC). Om verwarring met het Nationaal Coördinatiecentrum (NCC) bij het ministerie van BZK te voorkomen, spreken we verder van NCC-RVV. In dit centrum stelt men vast dat het overzicht over de operaties bij de RVV verloren dreigt te gaan, met name omdat een en ander te veel lijkt af te hangen van het netwerk van een enkele medewerker van de RVV. Het probleem wordt opgelost door meer personeel in te zetten op de organisatie van het middelenbeheer.

Verder blijkt het formeren van teams te veel aandacht en inspanning van het NCC-RVV te vergen. Deze taak wordt daarom gedelegeerd aan de RVV-kringen, die normaal ook de planning van hun eigen medewerkers verzorgen. Zorgen zijn er ook om de directe bereikbaarheid van DZD's van de RVV, die sterk te wensen over laat. Op voicemailberichten wordt te vaak te laat gereageerd. De landelijke dekking van sommige mobiele telefoonmaatschappijen blijkt niet toereikend voor medewerkers in het veld. De bemensing vormt een ander opdoemend probleem: volgens de regels mogen medewerkers die geruimd hebben de eerstkomende 72 uur niet meer op een bedrijf komen. Het is op dit moment nog geen probleem, maar de RVV verwacht dat het bij een feitelijke uitbraak zeker aan de orde zal komen. Het kan de RVV bovendien op een claim komen te staan van ingehuurde practici en hulpkrachten, vanwege gedwongen inactiviteit.

maandag 26 februari

De Britse landbouwminister blijft vaag over de export vanuit het Verenigd Koninkrijk. Het ministerie van LNV besluit om deze minister een brief te sturen met het verzoek om feitelijke informatie over de exportcontacten.
De regels worden verder aangescherpt. Het ministerie van LNV kondigt een algeheel vervoersverbod af voor *alle* schapen en geiten, dus niet alleen schapen en geiten die uit het VK afkomstig zijn. Het is een ingrijpende maatregel. Juist in deze tijd vinden veel transporten van schapen plaats in verband met het Islamitische offerfeest dat aan het einde van de week zal beginnen. Het ministerie van LNV neemt contact op met moslimorganisaties om, samen met de afdeling Keuringen van de RVV, dezelfde middag nog het vervoersverbod uit te leggen. De Directie Voorlichting vertaalt de regeling in het Turks en Arabisch.

Het verzamelverbod wordt verlengd en uitgebreid; behalve het bijeenbrengen op markten, verkopen en veilingen is het nu ook verboden om dieren afkomstig van verschillende bedrijven bijeen te brengen op een veehouderij. Ter verduidelijking wordt expliciet vermeld dat 'verzamelen' ook het verzamelen in vervoermiddelen betreft: bijladen mag niet.
Een specifiek voor schapen en geiten geldend probleem wordt de minister onder de aandacht gebracht: in tegenstelling tot varkens en runderen, kunnen schapen zeer snel van 'nationaliteit' veranderen. Tracering van de herkomst van schapen uit het buitenland wordt door dit 'omkatten' ernstig bemoeilijkt.
De reiniging en ontsmetting van transportmiddelen in de rundersector blijkt nog niet goed geregeld te zijn. Er wordt voor dit probleem een werkgroep ingesteld.[17]

Het LNV-crisisberaad anticipeert op volgende maatregelen. Een notitie over de stand still die na een eventuele uitbraak in Nederland zal worden afgekondigd, wordt vastgesteld. Er staan vragen open, onder meer over wat er bij een feitelijke uitbraak precies moet gebeuren met corridors, en met de afvoer van melk en andere producten. Overleg tussen de Directie VVM en de RVV volgt, teneinde af te stemmen en de resultaten op te nemen in het draaiboek.

Het besluit valt om preventief te gaan ruimen in een straal van 1 kilometer rond besmette bedrijven. Rond de haard komt een beschermings- en toezichtsgebied (B/T-gebied) van 10 kilometer, en daaromheen een bufferzone van nog eens 10 kilometer, zo wordt gesteld in het LNV-crisisberaad. Het gebied rond het besmette bedrijf kan worden aangepast op grond van meteorologische gegevens van het KNMI. Men is het er over eens dat bij een uitbraak in 'dichtbevolkte' gebieden niet aan ringvaccinatie ontkomen kan worden, waarna geënte dieren zullen worden gemerkt. Indien de capaciteit voor preventieve ruiming niet toereikend is, zal worden overgegaan tot vaccinatie. De gevaccineerde dieren zullen fysiek worden gemerkt. De RVV zal zorgen voor een toereikende hoeveelheid entingsmateriaal (spuiten e.d.) en voor voldoende apparatuur voor het merken. ID-Lelystad moet voor de vaccins zorgen, en de RVV besteedt de vaccinatiecampagne uit aan de GD

[17] In het verslag wordt gesproken over een "werkgroepje" van de Directie Juridische Zaken (JZ), de Directie VVM, de CVO, de Directie Landbouw (DL), de RVV en de AID.

(die vervolgens in korte tijd een draaiboek voor vaccinatiecampagnes weet op te stellen). Ook de EC bereidt zich voor op noodvaccinatie.

Het besef over reinigings- en ontsmettingsmaatregelen in de schapen- en rundersector blijkt niet erg groot te zijn. Een werkgroep van Directie VVM, ID-Lelystad, AID, Directie Landbouw en de RVV gaat daar iets aan doen.
Het I&R-systeem voor schapen *'blijft aandachtspunt voor agenda Bestuurlijk MKZ-overleg'*.[18] Practici vragen de RVV om een protocol voor het betreden en verlaten van bedrijven. Het protocol zal intern op intranet van de RVV en extern via de website van de KNMvD verspreid worden.

De minister stuurt de Tweede Kamer een brief over de maatregelen in verband met MKZ. In de brief bevestigt hij het op 6 januari 2000 en 16 oktober 2000 reeds aangekondigde voornemen om preventief te ruimen dieren te vaccineren. In de brief van 6 januari 2000 wordt voor het preventief ruimen de zone van 1 kilometer genoemd. De Directie Industrie en Handel (I&H) zal uitzoeken wat de MKZ-vaccinatie in Europa betekent voor de exportpositie. ID-Lelystad zal contact hebben met de Directie Voorlichting over een technische briefing voor de pers.

Bij de RVV wordt het computerprogramma DIEZIES operationeel gemaakt. Omdat het systeem nog niet uitontwikkeld is, wordt voorlopig in een tweede bedrijfsbureau met het systeem 'schaduw' gedraaid. Medewerkers van PriceWaterhouse Coopers (PWC) worden hierbij ingeschakeld. De medewerkers van de RVV krijgen een nieuwsbrief.

Er rijzen twijfels bij de opgave door een transporteur van de bestemmingen voor Britse schapen; het zou kunnen zijn dat er nog schapen in leven zijn. De AID doet onderzoek. Het advies dat LTO vandaag uitbrengt om een vervoersverbod voor *alle* MKZ-gevoelige dieren in te stellen met een ontheffingsmogelijkheid voor 1:1 vervoer naar het slachthuis, wordt aan de top van het ministerie van LNV voorgelegd. Met een dergelijke maatregel zouden ook importen uit de rest van Europa worden geblokkeerd. LTO vraagt verder om een verbod op paardenmarkten.

dinsdag 27 februari

Het wordt duidelijk dat voortdurende verduidelijking en aanscherping van de regels nodig is. Op 27 februari wordt verduidelijkt dat het vervoersverbod voor schapen en geiten betekent dat verplaatsen over de weg ook niet mag.
Duidelijk is ook dat er heel veel georganiseerd moet worden voor het geval Nederland getroffen wordt door MKZ. Het ministerie van LNV besluit, naar aanleiding van een interdepartementaal overleg, om bij een uitbraak in Nederland iemand van het Openbaar Ministerie (OM) in de crisisstaf te laten participeren.

De reiniging en ontsmetting (R&O) op rundveebedrijven is een probleem: er is een milieuvergunning nodig, en dat is op korte termijn niet te realiseren. De verplichting om na ieder bedrijfsbezoek het transportmiddel te reinigen zal nog in regelgeving moeten worden vastgelegd.

---

[18] Verslag MKZ-overleg RVV, 26 februari 2001.

De eerste berekeningen over de schade aan de export bij vaccinatie komen op tafel. De export van levend vee bedraagt *f* 282 miljoen, de export van vlees bedraagt ongeveer *f* 650 miljoen. Zuivel heeft het grootste belang, *f* 2,4 miljard. Directie I&H zal een uitsplitsing maken per land.

Het lammerseizoen breekt aan. Het bedrijfsleven trekt hierover bij het ministerie van LNV aan de bel en verzoekt om ontheffingen van het vervoersverbod voor drachtige schapen. Voor de RVV is dat echter niet aan de orde, zolang onvoldoende duidelijk is waar alle VK-schapen gebleven zijn.

Directie JZ van het ministerie van LNV werkt voor de ontheffingen van het vervoersverbod wel alvast een regeling uit voor het geval informatie uit het VK uitblijft. Op 28 februari komt de regeling reeds af: hoogdrachtige ooien en ooien die in de wei gelammerd hebben mogen met hun lammeren en met eigen vervoer naar de stal gebracht worden.

De RVV zal contact te leggen met de regiodirecties Oost en Noord van het ministerie van LNV in verband met de afvoer van mest en voer van de geruimde bedrijven. Via het ministerie van VWS wordt de gemeente Tytsjerksteradiel geattendeerd op het calamiteitenplan voor de firma Rendac in Bergum.

Het ministerie van LNV wil de meldingstermijn voor het I&R-systeem, de termijn waarbinnen veehouders wijzigingen in hun veestapel moeten melden, terugbrengen tot één dag. Het productschap is tegen, en bovendien blijkt de verwerkingstijd van het systeem feitelijk twee dagen.

4.3 MKZ breidt zich uit in het VK

woensdag 28 februari

In Noord-Ierland worden MKZ-verschijnselen bij schapen vastgesteld, die de volgende dag inderdaad een uitbraak blijken te zijn. Ook in Wales heeft MKZ inmiddels toegeslagen. Nog steeds is de informatie over export van schapen uit het VK zeer summier. Teletekst van de BBC en de pers blijken de belangrijkste bronnen te zijn voor informatie over de MKZ-situatie aldaar.[19] Voor specifieke informatie over de export van MKZ-gevoelige dieren uit het VK, is het wachten op een toezegging van minister Brown om andere lidstaten hierover te informeren. De RVV zal, zo wordt op 28 februari besloten, nagaan welke importen van schapen uit andere landen dan het VK de afgelopen maanden hebben plaatsgevonden. Exporten vanuit Nederland vanaf bedrijven die schapen uit het VK hadden, zijn aan de desbetreffende lidstaten gemeld.

In het Nederlandse beleid en de uitvoering daarvan zijn maatregelen niet allemaal even duidelijk; is een vrachtwagen met aanhanger bijvoorbeeld 1 vervoerseenheid of zijn het er twee? Op het oog een nogal academische kwestie, maar in de praktijk betekent het een antwoord op de vraag: mag men onder het regime van 1:1 transport de aanhanger wel bijladen of niet?

[19] Verslag MKZ-overleg RVV, 27 februari 2001.

Overal waar geladen of gelost wordt, dient voortaan een R&O-plaats aanwezig te zijn, al is het maar met simpele middelen. Dergelijke maatregelen gelden overigens voor de varkenshouderij al jaren.

Een nota over compartimentering *'is van tafel'*[20]; maar nog deze week zal een ander voorstel voor compartimentering in het LNV-crisisberaad aan de orde komen. Over de vraag hoe om te gaan met melk- en mengvoederauto's zal nog verder worden nagedacht. De Directie Voorlichting zal de MKZ-maatregelen toelichten in paardenvakbladen. De directeur VVM zal de regiodirecteuren benaderen om ze te wijzen op hun verantwoordelijkheid voor de huisvesting van regionale crisiscentra tijdens een uitbraak. De GD krijgt het verzoek nog voor de avond een nieuw organisatieplan voor vaccinatie gereed te hebben. De KNMvD zal een pool van 100 dierenartsen formeren voor eerste inzet bij vaccinatie. Samen met de GD zal de maatschappij, in aanwezigheid van de RVV, voorlichting en instructie voor deze artsen verzorgen. De economische gevolgen van vaccinatie zijn uitgezocht door de Directie I&H: uit een nota blijkt dat de export van vlees(producten) en zuivel naar derde landen stil komt te liggen als er grootschalig gevaccineerd zal worden in de EU. In een afzonderlijke nota zal de directie ingaan op de gevolgen van ringvaccinatie op de export.

Het beleid is, zo wordt in het LNV-crisisberaad gezegd, om informatie over preventieve ruiming niet voorafgaand aan de ruiming te verstrekken aan in de nabijheid gelegen bedrijven. Doel: ongewenste dierverplaatsingen voorkomen. Er is een notitie in de maak over het regime dat zal gaan gelden voor dierentuinen, kinderboerderijen en natuurterreinen bij een MKZ-uitbraak. Terreinbeheerders hebben erop aangedrongen eerder dan de pers van dit soort maatregelen op de hoogte gesteld te worden; het ministerie van LNV honoreert dat niet.
Directie Voorlichting maakt een advertentie die kan worden gebruikt als publieksinformatie in geval van een MKZ-uitbraak. De advertentie zal nooit verschijnen. De huisvesting voor een crisiscentrum wordt met de regiodirecteuren van het ministerie van LNV besproken. CVO en ID-Lelystad bezien de hoeveelheid in voorraad te houden vaccin.

In het buitenland wordt het beeld grimmiger. Noord-Ierland bevestigt de besmetting met MKZ. De Republiek Ierland lijkt ook in gevaar: er zijn schapen uit Noord-Ierland naar een slachthuis in Ierland vervoerd. Ierland heeft een vervoersverbod voor evenhoevigen afgekondigd. *'Tracering invoer Ierland via Animo wellicht aan te bevelen'*, is de conclusie van de RVV.[21]

In het basisoverleg van deze dag wordt vastgesteld dat de situatie in met name Frankrijk zeer zorgelijk is. Frankrijk heeft de afgelopen tijd veel schapen geïmporteerd, en nog nauwelijks maatregelen genomen. De dreiging van insleep vanuit met name Frankrijk neemt toe. Een importverbod is in EU-verband niet te realiseren, en daarom stelt LTO opnieuw voor om een vervoersverbod voor *alle* evenhoevigen in te stellen. Het voorstel, dat volgens LTO de steun heeft van een overgrote meerderheid van het basisoverleg, wordt besproken tussen LTO en de minister. De

[20] Verslag MKZ-overleg RVV, 28 februari 2001.
[21] Verslag MKZ-overleg RVV, 1 maart 2001.

minister besluit het voorstel niet over te nemen, maar de uitslagen van de bloedonderzoeken af te wachten. LTO spreekt zijn teleurstelling uit over dit besluit. LTO en COV dringen er bij de slachterijen op aan voorlopig geen slachtdieren te importeren. LTO zegt toe om de veehouders te adviseren slachtrunderen uit de melkveestapel en nuchtere kalveren de komende week niet te transporteren maar op de bedrijven vast te houden, om onnodige toename van het aantal transportbewegingen te voorkomen. LTO constateert dat de R&O slecht wordt uitgevoerd. Het verslag van LTO over het basisoverleg van vandaag meldt dat de voorbereidingen voor een noodenting volgens het ministerie van LNV zijn genomen. 'Gezien de geringe destructiecapaciteit zal er snel worden overgegaan tot het inzetten van een noodenting om een haard. Dit in een straal van minimaal 1 kilometer. Dit als vervanging van preventieve ruiming van alle bedrijven in een straal van 1 kilometer. De dieren van de bedrijven die worden gevaccineerd worden alsnog vernietigd als er voldoende capaciteit is.' Het ministerie van LNV maakt het basisoverleg duidelijk dat suppressievaccinatie zoals beoogd (vaccineren alvorens te ruimen), iets anders is dan preventieve vaccinatie: 'Er is geen sprake van preventief vaccineren. Het verbod op vaccinatie blijft gehandhaafd.'

LTO komt deze dag ook met een standpunt over het non-vaccinatiebeleid. LTO wil dit beleid niet ter discussie stellen. Een eenzijdige aanpassing van het beleid zou voor Nederland desastreus uitpakken. Beperkingen aan exportmogelijkheden voor zuivelproducten, vlees, sperma en fokmateriaal zouden tot een schadepost van miljarden euro's leiden. LTO gelast verder alle vergaderingen en andere bijeenkomsten voor leden-veehouders af.

donderdag 1 maart

Zoals de afgelopen week duidelijk is geworden, is het beleid van het ministerie van LNV om maatregelen proportioneel te laten zijn en geen maatregelen te nemen die zwaarder zijn dan de situatie op dat moment vereist. Het ministerie van LNV is van mening dat het vervoersverbod voor schapen en geiten, en het verzamelverbod voor andere evenhoevigen (hetgeen inhoudt dat vervoer van deze dieren alleen 1:1 mag gebeuren, zonder bijladen) voldoende (proportioneel) is.

Het ministerie van LNV kondigt een advies aan om kinderboerderijen en natuurterreinen te sluiten voor het publiek. Voor dierentuinen wordt dit advies nog niet afgegeven. Terreinbeheerders zijn niet blij met dit advies; men had zowel uit het oogpunt van duidelijkheid tegenover het publiek, als ook uit overwegingen van mogelijke schadeclaims een verbod willen zien. Tevens wordt op deze dag besloten dat preventieve enting van dierentuinen pas zal worden bezien op het moment van een MKZ-uitbraak, en dat het rapen van kievietseieren wordt verboden. Advies en verbod gaan in op 2 maart.

Bij de RVV valt op deze dag het principebesluit *'om I&R schapen in gang te zetten'*; het is niet duidelijk wat hiermee precies bedoeld wordt, maar gezien de problemen die zich voor zullen doen met de I&R van schapen is het vermeldenswaard dat dit punt op dit moment onder de aandacht is. Uit hetzelfde verslag blijkt ook dat de informatie uit het VK nog steeds zeer onduidelijk is. Duidelijk is wel dat de situatie in de Republiek Ierland *'penibel'* is, omdat een besmet bedrijf in Noord-Ierland schapen naar een slachthuis in Ierland zou hebben afgevoerd.

Voordat een bedrijf geruimd wordt, worden de te ruimen dieren en over te nemen materialen getaxeerd. De RVV heeft net een actie ondernomen in de richting van taxateurs, naar aanleiding van signalen over ondeugdelijke onderbouwing van taxaties. De RVV bereidt worst-case scenario's voor.
Het blijkt dat vanuit het buitenland vanaf meerdere afzenders dieren getransporteerd worden naar meerdere bestemmingsadressen. De RVV zal aandringen op wetgeving die uitsluitend nog 1:1 transport toestaat.

Uit zowel het verslag van het MKZ-overleg RVV als het LNV-crisisberaad valt op te maken dat men zeer alert is op het aanstaande Islamitische offerfeest, waarvoor normaal gesproken grote hoeveelheden schapen aangevoerd worden. Extra inzet van de AID is gepland om de naleving van het vervoersverbod voor schapen en geiten te controleren. De RVV is gespitst op signalen die duiden op onverklaarbare groei van voorraden schapen bij slachterijen. In Frankrijk wordt het offerfeest verboden.

Natuurmonumenten plaatst borden bij hun terreinen om het publiek te informeren, en verzoekt het ministerie van LNV om grootschalige veetransporten te stoppen.

vrijdag 2 maart

Schotland is inmiddels ook door MKZ getroffen, en Ierland wordt bedreigd. Clandestien aangevoerde slachtschapen zijn aangetroffen op de grens van de Republiek Ierland. Ierland zal, zoals op 22 maart blijkt, net zo min als Nederland de MKZ-dans ontspringen. Frankrijk kent nog geen verzamelverbod voor schapen, maar besluit wel de import van vee uit Ierland te verbieden.[22] Andere lidstaten zijn ook trager met het invoeren van maatregelen dan Nederland, en ze doen dat in onvoldoende mate, zo constateert het basisoverleg, dat vandaag voor de vierde keer bij elkaar komt. Maximale waakzaamheid en alertheid blijft in Nederland geboden, en contacten met Frankrijk en Duitsland moeten zo veel mogelijk worden vermeden.

Het ministerie van LNV bereidt een aanscherping van de I&R maatregel voor runderen voor: verplaatsingen zullen binnen 24 uur gemeld moeten worden. Voor nuchtere kalveren geldt deze nieuwe verplichting, die in zal gaan per 7 maart, niet. Het PVV (dat in medebewind belast is met de I&R-regeling voor schapen) gaat voorstellen doen voor de verbetering van de I&R voor schapen. De zuivelsector heeft een protocol voor de R&O van RMO's (rijdende melkontvangsten) opgesteld; het wachten is op goedkeuring van citroenzuur als ontsmettingsmiddel. De slachterijen hebben besloten om op vrijwillige basis de import van slachtdieren met onmiddellijke ingang te staken. LTO en het Bedrijfschap voor de Handel in Vee hebben een dringende oproep aan veehouders en handelaren gedaan om importen en exporten van levende dieren te staken. Het basisoverleg dringt aan op een evenwichtige communicatie over het non-vaccinatiebeleid, waarin zowel de open structuur als de veterinaire en de economische aspecten aan de orde komen.

[22] Volkskrant, 3 maart 2001.

Preventieve acties gaan door. RVV en AID hebben zes bedrijven ontdekt waar VK-schapen en Nederlandse schapen gemengd aanwezig zijn. Het besluit valt om deze bedrijven, waar 900 schapen en ook runderen staan, te ruimen. Het ministerie van LNV besluit om hierover niet actief de pers te zoeken.
Tegelijkertijd krijgen de voorbereidingen op een eventuele uitbraak in Nederland steeds meer vorm. In het LNV-crisisberaad van 2 maart wordt vastgesteld dat bij een MKZ-uitbraak binnen een straal van 1 kilometer rond de besmettingshaard preventieve enting op één dag plaats zal vinden. Studenten, waarvan er 100-150 beschikbaar lijken te zijn, zullen bij de vaccinatie worden ingezet. Veehouders zullen geen vergoeding krijgen voor de periode tussen enting en doding van de dieren. Wat varkens betreft zijn de maatregelen duidelijk: voor bedrijven met geënte varkens *kan* een fokverbod afgekondigd worden, jonge dieren zullen worden gedood, drachtige zeugen *kunnen* worden geaborteerd.

Voor melkauto's blijkt geen verplichting tot reiniging en ontsmetting (R&O) te bestaan. Na overleg met de zuivelsector besluit het ministerie van LNV om een dringend advies af te geven voor R&O wanneer melkauto's een bedrijf aandoen waar evenhoevigen worden gehouden. Niet opvolgen van het advies kan leiden tot een verplichting. Wat de RVV betreft komen er in dit verband het liefst geen corridors, in elk geval zo weinig mogelijk.
Het voorstel van runderslachterijen om per transport dieren van maximaal drie bedrijven te mogen vervoeren wordt door het ministerie van LNV afgewezen, 1:1 vervoer blijft de regel; het gevaar op besmetting wordt te groot geacht. De RVV gaat in op een verzoek van het VK om dierenartsen naar het VK af te vaardigen om daar bijstand te verlenen. Dit zal op 13 maart uitvoering krijgen.

zaterdag 3 en zondag 4 maart

De paardendagen in Zwolle gaan gewoon door. Een woordvoerder van de LTO reageert hier op de radio namens de veehouderijvoorzitters scherp op. Hij beschuldigt de organisatoren van onverantwoordelijk gedrag.

Zaterdag 3 maart zijn de zes bedrijven met 'gemengde' schapen geruimd. Naast de 898 schapen werden daar ook 113 runderen en 236 varkens geruimd. Vooral de ruiming van de geweide schapen *'vergde het nodige improvisatietalent'*.[23] Diverse getuigen zijn hier minder eufemistisch over; sommigen spreken van 'ronduit dierenmishandeling'. Het is volgens deze informanten duidelijk dat men geen ervaring heeft met schapen, en dat er mensen worden ingezet die dit soort werk nog niet eerder hebben gedaan. Het niveau van sommige van de ingezette mensen is volgens een aantal professionals zeer laag.

Er zijn in het weekend drie klinische verdenkingen bijgekomen (waaronder een rund).

[23] Verslag MKZ-overleg RVV, 5 maart 2001.

4.4 Meer MKZ in Engeland; ernstige verdenkingen in Frankrijk

maandag 5 maart

In het afgelopen weekend blijkt het aantal besmettingen in het Verenigd Koninkrijk meer dan verdubbeld te zijn. Inmiddels zijn 69 uitbraken vastgesteld. De besmettingen zijn volgens de tracering vooral via marktcontacten ontstaan. Besmetting via de wind (airborne) lijkt niet te hebben plaatsgevonden. In Engeland is een algeheel vervoersverbod van kracht.
In Frankrijk zijn monsters van 9 bedrijven positief gebleken. Er zijn toezichtsgebieden van 10 kilometer rond deze bedrijven ingesteld. De berichten spreken elkaar echter tegen. De afdeling Dierziekten van de RVV krijgt de opdracht om te zoeken naar één heldere informatiebron. Bij andere lidstaten zal door de minister aangedrongen worden op meer uniform beleid.

Twee bedrijven worden vandaag geruimd vanwege een connectie met VK-schapen. Een slachthuis blijkt na 24 januari schapen te hebben aangevoerd vanuit het VK en daarvan een aantal via een handelaar te hebben doorgevoerd naar een aantal andere bedrijven. Op 3 maart is de handelaar, samen met vijf andere bedrijven geruimd. Echter, de handelaar heeft de zojuist genoemde doorvoer toen niet gemeld. In Wijhe wordt de voorraad van een slachthuis geruimd. Het beleid blijft om met verdenkingen niet actief de publiciteit te zoeken.

ID-Lelystad is verzocht een overzicht te verzorgen van de verschillende tests: wat houden de tests in, en wanneer worden welke tests ingezet?

Een discussie in het LNV-crisisberaad over maatregelen in geval van zeer ernstige verdenkingen wordt door de Directies VVM (VVA) en JZ voorbereid voor morgen. De R&O bij de melk- en voedertransporten blijft een punt van discussie met de desbetreffende sectoren. Ook het voorschrift dat afladen van runderen alleen toegestaan is als er op het bestemmingsadres een R&O gelegenheid aanwezig is, behoeft nadruk in de sector.

Natuurmonumenten blijkt volgens het verslag van het MKZ-overleg RVV geen voorstander van het sluiten van natuurgebieden. De terreinbeheerders zijn zeer ontevreden over de onduidelijkheid wat hun positie betreft bij een uitbraak van MKZ. Ze hebben vele maatregelen genomen om de verspreiding van virus te voorkomen.
Het overleg met de zuivel- en mengvoedersector over R&O heeft duidelijkheid verschaft over de bezwaren van de zuivelsector: de verblijfstijd op een bedrijf verdubbelt. Het ministerie van LNV besluit onverkort reiniging op het bedrijf ‘dringend te adviseren’.

Voor de middag van 5 maart is spoedoverleg gepland over de communicatie en voorlichting. De Directie Voorlichting neemt het initiatief tot dit spoedoverleg omdat het ministerie van LNV wordt overstroomd met voorlichtingsvragen. De communicatiestructuur slibt dicht. Directie Voorlichting, VVM en RVV gaan samen kijken hoe de communicatie over MKZ gekanaliseerd en beheersbaar gemaakt kan worden.

De afdeling Kwaliteitsmanagement van de RVV meldt problemen met de informatievoorziening omtrent ruimingen en bijbehorende acties voor de planning van de inzet van medewerkers.

Het CDA en de PvdA dringen bij de minister aan op een vervoersverbod voor alle dieren. De minister voelt er niets voor. De welzijnsproblemen zullen zeer snel toenemen, en het ministerie van LNV vreest een nieuw fel maatschappelijk debat over het afspuiten van jonge biggen.

Natuurmonumenten dringt bij het ministerie van LNV aan op een importverbod voor paarden en kippen uit Engeland.

LTO onderkent dat de discussie zich lijkt toe te spitsen op de vraag of er niet toch geënt zou moeten worden. Het standpunt van LTO is reeds bekend gemaakt (zie 28 februari), maar er blijkt ook grote onduidelijkheid te zijn over de verschillen tussen preventief enten, noodenten en het mogelijke gebruik van markervaccins. LTO kondigt in zijn Nieuwsbrief aan dat er deze week aandacht aan deze kwestie geschonken zal worden in Oogst, een vakblad voor boeren, hetgeen vrijdag 9 maart gebeurt.

dinsdag 6 maart

In de positieve bloedmonsters in Frankrijk is geen virus aangetroffen. Frankrijk kent inmiddels wel een totaal vervoersverbod voor evenhoevigen en paarden. In Ierland zijn bloedmonsters negatief, maar ook Ierland heeft inmiddels een totaal vervoersverbod voor evenhoevigen. De export van levend vee uit Ierland is stopgezet. De CVO wordt in het LNV-crisisberaad van 6 maart gevraagd om in het Permanent Veterinair Comité (PVC) aandacht te vragen voor de Ierse situatie. De ministerraad wil op 9 maart graag voorgelicht worden over het non-vaccinatiebeleid en over de vraag waarom geen volledig vervoersverbod is afgekondigd. Er zal een informatieve MKZ-nota voor de ministerraad worden opgesteld, met als bijlage een chronologisch overzicht van de in Nederland inmiddels getroffen maatregelen in verband met MKZ. Directie JZ voegt als bijlage een overzicht toe van de omzetting van maatregelen bij een stand still in regelgeving.

Het RVV informatienummer wordt aangewezen als landelijk MKZ-infopunt. De bezetting moet worden uitgebreid.

In het LNV-crisisberaad van 6 maart wordt aangegeven dat nagedacht moet worden over hoe om te gaan met de opslag van melk op het bedrijf als ten gevolge van een eventueel vervoersverbod geen afvoer meer kan plaatshebben.
De discussie over de maatregelen bij een serieuze verdenking leidt in het LNV-crisisberaad tot het besluit om in een dergelijk geval een vervoersverbod voor *alle* dieren af te kondigen. Een dergelijk verbod zal echter nooit worden afgekondigd bij een verdenking, ook niet op 20 maart als er ernstige verdenkingen zijn in Oene; het verbod blijft dan beperkt tot evenhoevigen.

woensdag 7 maart

In Frankrijk is de situatie inmiddels zorgelijk. De schapen van 36 bedrijven die rechtstreeks uit het VK kwamen zijn geruimd, net als de VK-schapen die via een andere lidstaat op 19 andere bedrijven zijn binnengekomen. Tien procent van de dieren is bemonsterd (men vraagt zich in het LNV-crisisberaad af waarom niet *alle* dieren zijn bemonsterd!). Bij 165 bloedtests was een serologische reactie waarneembaar, waarvan een aantal de OIE-grens overschreed. *'Hoewel geen klinische verschijnselen zijn geconstateerd, lijkt op basis van de uitslagen van de serologische tests met hoge mate van waarschijnlijkheid gesteld te kunnen worden dat Frankrijk besmette dieren heeft geïmporteerd'.*[24] In Frankrijk wordt deze dag een totaal vervoersverbod afgekondigd. Voor het ministerie van LNV is dit geen reden om op dit moment actie te ondernemen op het gebied van tracering. De (gerichte) tracering van dieren uit Frankrijk zal op de 13e maart ter hand genomen worden.

De CVO heeft in het PVC kritische vragen gesteld over het uitblijven van vaccinatie in het VK bij dieren in natuurgebieden, die immers niet in het handelscircuit terecht kunnen komen, en in veedichte gebieden waar de destructiecapaciteit tekort schiet. Zowel het VK als de EC zijn echter van mening dat de huidige situatie geen aanleiding geeft om tot vaccineren over te gaan. Men denkt de situatie aan te kunnen op de klassieke wijze, via 'stamping out': het snel doden van alle dieren rond de besmettingshaard.

Het ministerie van LNV besluit om het vervoersverbod voor schapen en geiten te handhaven, met als belangrijkste reden dat nog niet alle VK-schapen in beeld zijn. Voor de nu nog toegestane transporten, worden voortaan ontheffingen verlangd. Niet alleen evenhoevigen worden door maatregelen in hun bewegingsvrijheid beperkt. Vanaf vandaag mag ook ander vee, waaronder pluimvee, niet meer op één plaats verzameld worden. De RVV kan ontheffing verlenen.

Publieksvoorlichting over de maatregelen omtrent natuurterreinen *'krijgt een plaats in breder kader van MKZ-informatie aan het publiek'.*[25] Het 0800-nummer (1556) wordt door 8 personen bemand om vragen te beantwoorden. Vragen van de pers worden door DV en de persvoorlichters van RVV of AID behandeld. Met Postbus 51 wordt overlegd over opschaling. Brieven van burgers stromen binnen bij diverse directies en diensten van het ministerie van LNV. Bij de RVV zijn op diverse locaties ook nog brieven aanwezig. Directie VVM zal zorgen voor centrale verzameling en afhandeling met een standaard brief.

De zuivelsector (NZO), zo blijkt uit het verslag van het MKZ-overleg RVV, heeft aangekondigd te weigeren om melk op te halen in ingesloten gebieden in geval van een uitbraak van MKZ. Het basisoverleg heeft in zijn algemeenheid overigens ingestemd met het huidige pakket van maatregelen en met de voorgenomen maatregelen.

---

[24] Verslag MKZ-overleg LNV, 7 maart 2001.
[25] Verslag MKZ-overleg LNV, 7 maart 2001.

Geitenhouders komen in de problemen. Ook voor geiten is het tijd om te jongen, en de welzijnsproblemen nemen snel toe. De RVV onderkent het probleem, maar stelt dat dit vooralsnog de eigen verantwoordelijkheid van de houder is.

De RVV heeft de laatste ruimingsacties geëvalueerd; taxaties en automatisering gaan versterkt op de rails gezet worden. De RVV gaat verder de GD verduidelijken dat entingen in 1 kilometer gebied bedoeld zijn als vooropslag voor destructie. Er kunnen wat de RVV betreft geen discussies zijn over grotere gebieden, omdat in dat geval ook de toestemming van de EU nodig is. De RVV lijkt in de veronderstelling te verkeren dat voor de enting in het 1 kilometer gebied geen toestemming van de EU gevraagd zal worden.

Er blijkt geen wettelijke basis aanwezig te zijn voor de reiniging van uit het VK terugkerende vleeswagens.[26]

Volgens de Directie I&H heeft LTO het standpunt ingenomen dat melk die niet meer afgevoerd kan worden vanwege een eventueel vervoersverbod, in de mestput moet. ID-Lelystad wordt gevraagd om de veiligheid van deze optie te beoordelen. Het ministerie van VROM wordt gevraagd of er nog beperkingen zullen gelden voor het uitrijden van mest die met melk vermengd is.

I&H maakt een voorstel voor een onderzoek door het Landbouw Economisch Instituut (LEI) over de lange termijn gevolgen van ringvaccinatie.

Vandaag komt voor de vijfde keer het basisoverleg bijeen. De dreiging van een uitbraak blijft onverkort aanwezig, krijgt het basisoverleg te horen. De Europese Commissie heeft aangegeven dat preventieve vaccinatie niet de juiste respons is op een uitbraak; op de 21 maart zal blijken dat de commissie aan die opvatting ook vasthoudt. Ierland heeft zijn grenzen potdicht gegooid. Over de situatie in Italië is niets bekend. Het ministerie van LNV spreekt naar aanleiding van de situatie in Engeland en Frankrijk over een zeer kritische situatie, waarin geen plaats is voor welke versoepeling van maatregelen dan ook.[27] Blijkbaar wordt hier vooral gedoeld op maatregelen in het buitenland, met name het VK, en niet aan de versoepeling van maatregelen in eigen land, zoals twee dagen later zal blijken uit een maatregel van het ministerie. LTO dringt vandaag aan op een versoepeling van het vervoersverbod voor geiten. NZO is daar tegen; er moet terughoudend gereageerd worden bij het versoepelen van de maatregelen.
LTO geeft het ministerie van LNV als aandachtspunt mee de doorvoer door Frankrijk, Duitsland, Spanje en Italië. Voor zover bekend is met dit aandachtspunt niets gedaan, althans niets dat heeft geleid tot de tracering van transporten via Frankrijk.
Een bedrijf waar R&O niet juist is toegepast waardoor niet met zekerheid gezegd kan worden dat het bedrijf niet verdacht is, is ook preventief geruimd. De overheid zal strenge maatregelen nemen, indien blijkt dat er overtredingen worden geconstateerd ten aanzien van de uitgevaardigde maatregelen.

---

[26] Verslag MKZ-overleg RVV, 7 maart 2001. Deze constatering is overigens onjuist; artikelen 10 en 12 van de GWWD bieden voldoende wettelijke basis.

[27] Nieuwsbrief LTO, 7 maart 2001.

De brochure over MKZ verschijnt op de website van het ministerie van LNV, inclusief een tekst over swill. In de brochure is te lezen welke maatregelen de veehouder zelf kan nemen om het risico op besmetting te minimaliseren. Voorzien van vele foto's waarop de klinische verschijnselen bij de verschillende diertypen verduidelijkt worden. Voorzien ook van de oproep aan de veehouders om elke verdenking te melden, niet alleen bij de dierenarts, maar ook direct bij het alarmnummer van het ministerie van LNV bij de AID in Kerkrade.
In het kader van de voorlichting wordt vandaag tevens de op 23 februari voorgenomen aanbieding van het draaiboek MKZ aan de Tweede Kamer uitgevoerd, met een begeleidende brief van de minister.

donderdag 8 maart

Postbus 51 zal niet worden ingeschakeld bij de opschaling. Verwacht wordt dat de meeste vragen na een uitbraak uit het bedrijfsleven zullen komen; er wordt contact gezocht met een agrarisch callcenter.

De AID heeft weinig overtredingen van het vervoersverbod geconstateerd, ook niet in verband met het offerfeest. Op grond van een EC-beschikking wordt besloten om voorlopig het naar, uit of binnen Nederland vervoeren van evenhoevigen, afkomstig dan wel van oorsprong uit Frankrijk of Italië, te verbieden. Voor evenhoevigen uit het VK was dit al het geval. Het verbod wordt ook van toepassing verklaard op paarden, uit welk land ook afkomstig, aangezien ook paarden het mond- en klauwzeervirus kunnen verspreiden en als zodanig een veterinair risico vormen. Producten die vanuit Ierland worden geïmporteerd zullen worden gevolgd.

Terreinbeheerders overleggen weer met het ministerie van LNV in Den Haag. Het ministerie van LNV legt uit wat de verboden inhouden. De terreinbeheerders van Natuurmonumenten besluiten runderen, schapen en geiten op dusdanige wijze te concentreren dat er geen contact met het publiek meer mogelijk is. Er worden bordjes geplaatst met gedragsregels voor bezoekers.

4.5 Het bokjesweekend van 9 - 13 maart

vrijdag 9 maart

Tot verbazing van velen verschijnen er in het weekend van 9-13 maart ineens bokjes in de wei. De oorzaak ligt in de versoepeling van het vervoersverbod dat de minister van LNV op 9 maart om 17.30 in laat gaan. Geiten mogen net als runderen en varkens 1:1 vervoerd worden. Een besluit dat niet zonder gevolgen blijft. Allen die bij het beleid en de uitvoering betrokken zijn, en die in het kader van deze evaluatie zijn gehoord, zijn het er achteraf over eens dat dit geen erg gelukkig besluit is geweest. Waarom de minister tot het besluit kwam, is lastig te achterhalen. De beschikbare stukken vermelden er niets over, behalve dat er het eerder onderkende welzijnsprobleem onder geitenhouders was. De 'geitensector' heeft gezorgd voor nogal wat publiciteit, en een deel van de sector heeft op 7 maart op deze versoepeling aangedrongen. Ook bij schapenhouders traden echter welzijnsproblemen op, en het heeft een aantal mensen in de uitvoering dan ook verbaasd dat de versoepeling alleen de geiten betrof. Het argument dat de minister hiervoor geeft in zijn brief van 12 maart aan de Tweede Kamer is dat voor schapen pas een

versoepeling doorgevoerd kan worden als zeker gesteld is dat schapen geen risico meer vormen. De reden lijkt dus gelegen te zijn in het feit dat men nog steeds niet alle VK-schapen heeft weten te traceren. Dat geiten wel vervoerd mogen worden heeft als argument (in de regeling genoemd) dat gebleken is dat er geen geiten vanuit het VK zijn aangevoerd. Onder het versoepelde regime dat vandaag is ingegaan, zullen geiten vervoerd worden van een besmet bedrijf naar andere bedrijven.

Een hoge ambtenaar van het ministerie van LNV noemt het achteraf gezien een verkeerd besluit. Het was een afweging tussen twee kwaden. Er was grote nood op de bedrijven, omdat die geen ruimte hebben voor deze dieren, die normaal afgevoerd worden naar een vetmesterij. Het vervoer had naar zijn opvatting alleen toegestaan moeten worden naar de slachterij of een andere dodingsplaats om ze daar direct te doden; dan was het probleem ook opgelost. De afweging was dat er in Nederland nog geen MKZ was en dat dit type bedrijf weinig dieren importeert. De beoordeling was op dat moment dat het geen groot probleem vormde, en het veterinair verantwoord was. Het besluit werd in de LNV-crisisstaf genomen. De CVO heeft zich er niet tegen verzet, anderen ook niet. Het besluit betrof alleen geiten omdat geitenbokjes normaal direct afgevoerd worden, net als in de melkveehouderij met stierkalveren gebeurt. Kalveren kunnen buiten gezet worden in een hok, maar bij geitjes gaat dat niet.

Over de versoepeling van het vervoersverbod van vandaag treft men in het verslag van de RVV niets aan. Wel echter over een volgende versoepeling, namelijk een versoepeling van het vervoersverbod voor schapen en geiten, die onder ongewijzigde omstandigheden voor de RVV denkbaar is per 19 maart.

In het VK zelf is een toename van het aantal besmette runderen waar te nemen. Uit Frankrijk komt het nieuws dat daar de SNT (serum neutralisatie test) is ingezet, hetgeen betekent dat positieve uitslagen positieve serologie inhouden; de aanwezigheid van antistoffen duidt erop dat de dieren in aanraking zijn geweest met MKZ. Hoewel de uitslagen van de virusisolatietesten (viruskweek) nu bekend zouden moeten zijn, worden hierover uit Frankrijk geen mededelingen gedaan. De CVO onderneemt actie om het PVC bijeen te roepen en duidelijkheid over de toestand in Frankrijk te krijgen en de EC naar haar oordeel te vragen.

Het 0800 nummer wordt ook opengesteld in de avonduren en het weekend. Het concept voor de advertentietekst bij een eventuele uitbraak wordt door DV aangepast. De informatie blijft hetzelfde, maar het gedeelte over vaccinatie wordt omgewerkt tot een informatieve tekst over de maatregelen. De advertentie zal nooit geplaatst worden.

Alle uitslagen van tests in Nederland zijn negatief, meldt ID-Lelystad. De AID wordt door dit instituut voorgelicht over de middelen die bij ontsmetting moeten worden toegepast.

Terreinbeheerders blijken alle adviezen van het ministerie van LNV te hebben opgevolgd. Wel willen de entreeheffende instanties een vergoeding vanwege inkomstenderving. Er is een werkgroep ingesteld om alle aspecten die zich bij een MKZ-uitbraak kunnen voordoen te identificeren. Die analyse zou moeten uitmonden in een door de terreinbeheerders op te stellen draaiboek. Nationaal Park De Hoge Veluwe maakt bekend het park komend weekend weer open te stellen, hierbij tot verbazing van LTO verwijzend naar een mededeling van het ministerie van LNV dat in Nederland geen MKZ is geïmporteerd.

Drie runderslachterijen hebben arbeidstijdverkorting aangevraagd. Het vergadercircuit in veehoudersland ligt stil; Campina Melkunie besluit om ledenvergaderingen af te gelasten. Allerlei evenementen en draverijen zijn afgelast.[28] Voor het komende weekend worden echter ontheffingen verleend voor evenementen. De RVV had liever gezien dat in de evenementenregeling een bepaling was opgenomen dat als aan bepaalde condities wordt voldaan, de ontheffing van rechtswege is verleend.

maandag 12 maart

Het blijkt nodig te zijn om de regeling voor het 1:1 vervoer aan te scherpen. Er moet een bepaling aan toegevoegd worden dat de dieren tenminste 30 dagen op een bedrijf verbleven moeten hebben. Bedrijven blijken namelijk als verzamelplaats gebruikt te worden.
Er zijn signalen dat taxateurs zich soms door het bedrijfsleven onder druk voelen gezet.[29] De RVV houdt presentaties over de taxatieprocedure.

In het LNV-crisisberaad wordt vastgesteld dat, voor zover bekend, alle uit het VK afkomstige dieren en dieren die met VK-dieren in contact zijn geweest, op MKZ zijn onderzocht. Als de uitslagen van de testen negatief zijn, zo wordt besloten, zouden daaraan gevolgen kunnen worden verbonden voor het huidige MKZ-maatregelenpakket. Op 14 maart zal hierover verder worden gesproken.

Terreinbeheerders worden uitgenodigd voor een bijeenkomst bij het ministerie van LNV waarin een conceptvoorstel voor een plan van aanpak van MKZ in relatie tot natuurrecreatieterreinen en bossen wordt besproken.

dinsdag 13 maart

In Oene maakt een geitenhouder gebruik van de versoepeling van het vervoersverbod, en vervoert bokjes naar Oosterwolde. In twee transporten gaan de dieren naar hun nieuwe, naar spoedig zal blijken tevens laatste, onderkomen. Hoewel een getuige verklaard schijnt te hebben dat het transport op de 14e maart heeft plaatsgevonden, zijn anderen er van overtuigd dat het inderdaad op de 13e gebeurd is, waarbij aangenomen wordt dat het tweede transport aangevangen is vóór 13.00 uur. Het belang van dit feit blijkt deze ochtend nog.

---

[28] Nieuwsbrief LTO, 9 maart 2001.
[29] Verslag MKZ-overleg RVV, 12 maart 2001.

4.6 Uitbraak in Frankrijk

13 maart: MKZ in Frankrijk

Op maandag 12 maart is het LNV-crisisberaad nog onwetend wat de situatie in Frankrijk is. Aangezien op de 13de maart een extra PVC-vergadering plaatsvindt, hoopt men volledige duidelijkheid over de situatie in Frankrijk te krijgen. De duidelijkheid uit Frankrijk volgt echter sneller dan men verwacht. Nog voor de PVC-vergadering van 13 maart van start gaat, komt om 10.10 uur bij het ministerie van het ministerie van LNV de melding binnen van het eerste MKZ-geval in Frankrijk. Het gaat om een melkveehouderijbedrijf met 114 runderen in het departement Mayenne. Op 12 maart zijn klinische verschijnselen van MKZ geconstateerd. De op het bedrijf aanwezige dieren zijn in de nacht van 12 op 13 maart geruimd en vervolgens verbrand. De oorzaak van de besmetting is volgens de Fransen een schapenhouderij, die zich op 600 meter afstand van het besmette bedrijf bevindt. Alle dieren van dit bedrijf, waar op 16 februari schapen uit Engeland waren geïmporteerd, zijn op 27 februari geruimd. De uitslagen waren (inmiddels twee weken geleden, op 26 en 27 februari) serologisch positief gebleken. In Frankrijk geldt een algeheel transportverbod voor dieren. In-, uit- en doorvoer is eveneens verboden.

13 maart: maatregelen in Nederland

Het ministerie van LNV kondigt onmiddellijk een vervoersverbod voor evenhoevigen af, ingaande 13.00 uur. Dieren die op het moment van inwerkingtreding van het vervoersverbod worden getransporteerd, mogen nog op de plaats van bestemming afgeleverd worden. Wellicht zijn de laatste bokjes uit Oene op dat moment nog op weg naar Oosterwolde. Een andere zending van 25 bokjes vanaf hetzelfde bedrijf in Oene is rond deze tijd op weg naar een handelaar in Herpen, die ze levert aan een slachterij in Maren Kessel. Het ministerie van LNV is uiteraard onwetend van deze transporten, en zal dat de komende vier dagen ook blijven.

De AID krijgt de opdracht contact te zoeken met het NCC en de politieregio's te informeren over de consequenties van de besluitvorming. Zowel de politie als de douane ondersteunen de handhaving van het vervoersverbod. Er is bewust niet gekozen voor een stand still, hetgeen betekent dat lege wagens mogen rijden en ander vee vervoerd mag worden.

De tracering van uit Frankrijk sinds 24 januari geïmporteerde dieren (vóór het exportverbod) wordt onmiddellijk ter hand genomen. Vanuit het PVC komt ook de mededeling dat er in Italië één situatie van klinische verschijnselen is, en wel op een halteplaats. De tracering via het geautomatiseerde Animo-systeem, zal zich beperken tot de import van Franse dieren, en importen uit andere landen *via* Frankrijk ongemoeid laten. De halteplaats als mogelijke besmettingsplaats brengt hierin geen verandering. Achteraf vinden veel betrokkenen, waaronder een hoge ambtenaar met veterinaire verantwoordelijkheid, dat nog steeds onbegrijpelijk, maar hun constatering is dat eenvoudigweg niemand er aan gedacht heeft dat dieren op een halteplaats besmet kunnen raken. Een leidinggevende functionaris met kennis van zaken in internationale transporten diertransporten zegt daarover: "Men heeft het zich niet gerealiseerd terwijl dat achteraf wel had gemoeten. Men had naar de reisroutes en reistijden moeten kijken." Dit ondanks het voornemen

van 14 maart om transporteurs te wijzen op de Italiaanse halteplaats waar mogelijke besmette VK-schapen zijn aangetroffen. Tracering van transporten via halteplaatsen is echter niet mogelijk via Animo, omdat hierin de halteplaatsen niet zijn vermeld. Het alternatief zou zijn geweest om de certificaten en reisplannen op te vragen van alle zendingen die via halteplaatsen in Frankrijk zijn binnengekomen. Gezien de hoeveelheid werk die dat met zich meebrengt, is het de vraag of dit de tracering van het fatale transport versneld zou hebben. Inmiddels heeft het ministerie van LNV op 25 januari 2002 een voorstel goedgekeurd om in Brussel te pleiten om halteplaatsen op te nemen in de Animo-berichten. Vervolgens moeten de transporteurs dan ook daadwerkelijk die halteplaatsen aandoen, wil het systeem effectief zijn.

Nog dezelfde middag rapporteert het ministerie van LNV dat vanuit Frankrijk geïmporteerde dieren vanaf 24 januari bekend zijn. Het gaat in totaal om 52 zendingen: 39 zendingen runderen, 4 zendingen schapen en geiten en 9 zendingen varkens. Op dat moment is echter nog niet bekend naar welke Nederlandse bedrijven de dieren getransporteerd zijn. Het ministerie van LNV stelt voor om alleen beleidsmaatregelen te treffen voor dieren die vanaf 13 februari zijn geïmporteerd, 23 zendingen in totaal. De reden daarvoor is dat vanuit het VK bekend is dat verspreiding van MKZ via een markt op 13 februari naar andere markten, ook naar het Europese vasteland, heeft plaatsgevonden. Aangezien vanaf 8 maart reeds een importverbod voor dieren vanuit Frankrijk geldt, is het in theorie mogelijk dat in de periode 13 februari tot 8 maart een besmetting via Frankrijk naar Nederland is gekomen.

In de Tweede Kamer vindt een spoeddebat plaats over de uitbraak in Frankrijk. Leden van de Tweede Kamer vragen zich af waarom er niet eerder een totaal vervoersverbod in Nederland is afgekondigd. Sommige kamerleden zijn voorstander van hard ingrijpen en dan versoepelen, in plaats van het stapelen van maatregelen zoals dat tot nu toe is gebeurd. De CVO geeft in het interview voor het onderhavige onderzoek aan juist ongelukkig geweest te zijn met het vervoersverbod dat heden in zijn afwezigheid wordt ingesteld. Hij vindt de maatregel te rigoureus. Hij had liever gezien dat er vastgehouden was aan het 1:1 vervoer en het marktverbod. Op die manier worden de contactmogelijkheden heel behoorlijk beperkt. Het totale vervoersverbod dat nu is afgekondigd op 13 maart was volgens de CVO net zo streng als een stand still. Het probleem is dat een stand still maar kort vol te houden is; na de 72 uur moét er versoepeld worden. Zo'n maatregel moet dus, volgens de CVO, alleen ingezet worden als die echt nodig is, dus niet in de aandachtsfase maar pas op het moment dat MKZ in Nederland aan de orde is.

Op de geruimde bedrijven treden emotionele problemen op. LTO biedt de geruimde veehouders steun aan via LTO-Advies.

woensdag 14 maart

14 maart: voornemen voor versoepeling vervoersverbod per 19 maart

Door de MKZ-uitbraak in Frankrijk is de Nederlandse besluitvormingslijn op 13 maart radicaal veranderd ten opzichte van de dag ervoor. Die dag (12 maart) was het LNV-crisisberaad nog voornemens om op 14 maart alle tot dan toe uitstaande MKZ-maatregelen, inclusief R&O, intern te laten evalueren en te bekijken of

er tot een versoepeling overgegaan kan worden indien alle MKZ-monsters negatief zouden blijken. Op 14 maart wordt in het LNV-crisisberaad echter niet meer over dit overzicht van maatregelen gesproken. Niettemin komt wel de al eerder voorgenomen versoepeling van het vervoersverbod per 19 maart aan de orde.

Het LNV-crisisberaad besluit het zekere voor het onzekere te nemen. De redenering over de besmetting via markten in het VK vanaf 13 februari wordt niet vertrouwd, er kleven nog te veel onzekerheden en onduidelijkheden aan. Het besluit valt om voor Franse dieren dezelfde datum te hanteren als voor VK-dieren: 24 januari. Directie JZ past de regeling aan, zodat ook dieren die tussen 24 januari en 13 februari zijn aangevoerd, onder hetzelfde regime komen te vallen. Dit houdt in dat bedrijven met geïmporteerde varkens en runderen geblokkeerd en klinisch en serologisch onderzocht worden. Bedrijven met schapen en geiten worden bemonsterd en geruimd. De desbetreffende bedrijven zijn niet herkenbaar gemarkeerd; de RVV geeft via LTO bekendheid aan de locatie van de bedrijven.

Het basisoverleg is vandaag voor de zesde keer bijeen. Men verbaast zich erover dat Engeland in het PVC van gisteren nog steeds niets wil weten van enten, en uitstraalt alles onder controle te hebben. De inschatting van het PVC is dat men het in Engeland niet onder controle heeft, en dat het nog lang kan duren voor dit wel het geval is. De situatie in Frankrijk baart zorgen: het bloedonderzoek loopt traag en er zijn twijfels bij de betrouwbaarheid van de test.
Het bedrijfsleven in het basisoverleg dringt aan op een snelle invoering van 1:1 transporten naar de slachthuizen, om ophoping van dieren op de bedrijven te voorkomen en de economische schade te beperken. Men wil zaterdag 17 maart al weer kunnen slachten, teneinde maandag 19 maart de supermarkten te kunnen bevoorraden. Zo niet, dan zou er wel eens Frans vlees in de schappen kunnen verschijnen.

Het ministerie van LNV laat weten tot welke beleidslijn inmiddels is besloten: in lijn met de ideeën die op 9 maart al in het verslag van het MKZ-overleg van de RVV worden aangetroffen, wil men vanaf 19 maart het 1:1 vervoer naar het slachthuis weer toestaan, mits bij klinisch onderzoek geen MKZ-verschijnselen worden waargenomen.[30] Een verdere versoepeling, namelijk het 1:1 vervoersregime ook voor vervoer tussen boeren, kan niet eerder worden toegestaan dan nadat de uitslagen van het serologisch onderzoek bekend zijn en negatief bevonden zijn. De verwachting is dat de uitslagen van het serologisch onderzoek op 23 maart bekend zullen zijn. Nadat het eerdere pleidooi van het bedrijfsleven voor een vervoersverbod van alle evenhoevigen (zie 26 en 28 februari) door het ministerie van LNV niet is gehonoreerd, dringt het bedrijfsleven er vandaag juist op aan het algehele vervoersverbod niet langer te handhaven dan strikt noodzakelijk.

Het draaiboek voor terreinbeheerders van natuur- en recreatieterreinen is nog altijd niet definitief vastgesteld. In het overleg met het ministerie van LNV komen zij tot de conclusie dat het concept draaiboek voor terreinbeheerders onacceptabele maatregelen bevat. Zo moet het wild binnen een straal van 1 kilometer zoveel

[30] Het COV heeft gevraagd om met ingang van 17 maart 2001 weer te mogen slachten.

mogelijk worden geruimd, en binnen een straal van 3 kilometer zoveel mogelijk worden uitgedund.

Het vervoersverbod voor schapen duurt inmiddels al meer dan drie weken. Schapenbedrijven met zeer ernstige welzijnsproblemen kunnen in aanmerking komen voor een ontheffing voor het transport. Bij LTO komen meer dan 100 aanmeldingen binnen, een hoeveelheid die de capaciteit van de RVV om een bezoek af te leggen onder druk zet. Morgen zal blijken dat zich al 289 schapenhouders gemeld hebben. Uiteindelijk zullen zich tot en met 19 maart ruim 600 veehouders voor een ontheffing melden.[31]

Op de middag van 14 maart zal een persbriefing plaatsvinden waarbij de CVO en ID-Lelystad aanwezig zullen zijn. Intussen worden ook de landelijke en regionale informatiepunten van LTO overspoeld met vragen. In de meeste gevallen verwijst men door naar het 0800-nummer van de RVV. LTO stelt een lijst van vragen en antwoorden beschikbaar via internet en de infolijnen.

Omdat er vragen binnen blijven komen, neemt LTO in de nieuwsbrief van vandaag een flinke passage op uit de brief die de minister op 12 maart aan de Tweede Kamer stuurde. De passage gaat over de maatregelen bij een uitbraak. Preventief ruimen in een straal van 1 kilometer, stand still, stopzetten certificering voor de export en de compartimentering passeren de revue. De brief, waarin ook het vaccineren van preventief te ruimen dieren wordt aangekondigd, was gisteren al integraal als bijlage meegestuurd met de nieuwsbrief van LTO.

Er breken nu dagen aan waarin veel belangrijke gebeurtenissen plaatsvinden. Omdat veel betrokkenen van mening zijn dat het te lang geduurd heeft voordat MKZ in Nederland werd aangetoond, wordt in de volgende paragrafen uitvoerig stilgestaan bij de precieze gang van zaken. Voor deze reconstructie ontbeert het evaluatieonderzoek vanaf vandaag overigens de verslagen van het MKZ-overleg van de RVV. Na 13 maart zijn er door de RVV geen verslagen meer gemaakt van de crisisstaf in Voorburg.

4.7 Oene verdacht?

Woensdag 14 maart om 19.00 uur belt een geitenhouder in Oene zijn dierenarts met klachten over zijn geiten. De dierenarts onderzoekt ongeveer 30 geiten, de 75 kalveren en de lammeren. De kalveren zijn niet ziek. De geiten hebben wel koorts (40-40,5 graden Celsius) en één koppel is wat sloom. Een paar geiten zijn kreupel, zo te zien achterstallig onderhoud. Hoewel de dierenarts niet aan MKZ denkt, belt hij om 20.00 uur toch de RVV. Via het 0800-nummer wordt hij doorgeschakeld naar iemand van de RVV in de regio. Dat er contact is geweest is bij de RVV bekend, maar met wie is noch bij de arts, noch bij de RVV bekend. De gezamenlijke conclusie is volgens de dierenarts dat er geen sprake is van MKZ, en dus wordt geen verdenking uitgesproken. Het bedrijf in Oene zal bekend worden als uitbraak 03.

[31] Nieuwsbrief LTO nr.16, 20 maart 2001.

De dierenarts gaat terug naar de praktijk en trekt schone kleren aan. Of hij zich gedoucht heeft, weet hij achteraf niet meer. Hij legt die avond nog een aantal bezoeken af, waaronder twee bezoeken aan een bedrijf in Tongeren, waar de veehouder een probleem heeft met de baarmoeder van een schaap. Het bedrijf in Tongeren zal bekend worden als uitbraak 07, en de dierenarts heeft het idee dat hij mogelijk deze besmetting veroorzaakt heeft. Achteraf stelt ID-Lelystad echter aan de hand van sequensing van de isolaten vast dat hier geen causaal verband kan bestaan; de insleep in Tongeren kan volgens deze analyse niet uit Oene afkomstig zijn.
De dierenarts heeft overigens formeel niet de juiste procedure gevolgd, die de KNMvD onder zijn leden heeft bekend gemaakt. Hij had het bij de AID in Kerkrade ondergebrachte dierziektemeldpunt van LNV moeten bellen, dat altijd bereikbaar is. Op een dergelijke melding wordt, aldus de RVV, onmiddellijk een specialistenteam naar het bedrijf gestuurd.

donderdag 15 maart

Inmiddels is het donderdag, 15 maart. De RVV laat in het LNV-crisisberaad weten dat een aantal zendingen van runderen uit Frankrijk nog niet naar een bedrijf kan worden getraceerd. De wel reeds getraceerde en te ruimen bedrijven worden de 15e nog getaxeerd. De bedrijven die klinisch onderzocht zijn, zijn negatief gebleken. Het speurwerk van de RVV naar vervolgcontacten van de reeds getraceerde bedrijven gaat onverminderd voort.
Het vervoer en uitrijden over het land van mest van de geblokkeerde 'Franse' bedrijven wordt verboden. Voor alle mesttransporten wordt een R&O-verplichting ingesteld.

De Dierenbescherming plaatst een paginagrote advertentie in de dagbladen met de tekst *'Wie is er nou eigenlijk gek geworden?'*. Onder veehouders is hierover grote verontwaardiging, omdat de suggestie gewekt wordt dat de ellende met MKZ in de biologische veehouderij niet voor zou kunnen komen. Wakker Dier demonstreert voor het ministerie van LNV in Den Haag.

Net nadat het LNV-crisisberaad in Den Haag is beëindigd, belt de geitenhouder uit Oene om 10.30 uur opnieuw zijn dierenarts. Het is veel slechter geworden met zijn geiten. Woensdagavond waren er meer geiten bijgekomen die rode strepen op de uiers vertoonden. Het slome koppel was slomer geworden. Bij één geit had hij bij het bekappen de klauw er af getrokken. De dierenarts arriveert om ongeveer 12.00 uur op het bedrijf. Meer dan de helft van de geiten loopt heel pijnlijk, allemaal links in de stal. Het koppel rechts in de stal heeft geen verschijnselen. De geiten hebben laesies op de klauwen die overeenkomen met de door de dierenarts opgeslagen literatuur. Om 12.37 uur belt hij, deze keer via de goede procedure, het meldpunt van de AID. Volgens het draaiboek stuurt de RVV onmiddellijk een specialistenteam langs: ongeveer twee uur later arriveren een specialist van de RVV en een dierenarts van de GD. Ze nemen monsters: blaarmateriaal uit de bovenkaak, materiaal van de klauwen en van de rode laesies op de spenen, en bloedmonsters.

Conform het draaiboek komt er twee uur later een tweede specialistenteam, met een andere dierziektedeskundige (DZD) van de RVV en een geitenspecialist van de GD. De DZD, die nog maar kort als dierziektedeskundige voor de RVV werkt, blokkeert het bedrijf. Hij krijgt zijn instructies deze dag per telefoon van het hoofdkantoor van de RVV in Voorburg.
De DZD verbaast zich erover dat zijn collega gisteravond niet direct een specialistenteam op pad heeft gestuurd. De dierenarts heeft gemeld dat MKZ wel 'in de differentieeldiagnose' zat. Met zo'n verhaal had meteen alarm geslagen moeten worden, meent deze DZD. De verklaring van de RVV is dat de dierenarts woensdagavond niet de juiste procedure heeft gevolgd, en niet het meldpunt bij de AID heeft gebeld. Het acute stadium is bij de geiten volgens de DZD nu al gepasseerd. Ze hebben geen koorts meer en de blaren zijn al gebarsten. Hij heeft wel heparinebloed getapt voor de viruskweek. Dat had de 1e dierenarts (uit het eerste specialistenteam) achterwege gelaten.

De geitenhouder uit Oene verschijnt 's avonds om een uur of zeven in bedrijfskleding op de praktijk van de dierenarts om medicijnen te halen. Volgens de dierenarts had de veehouder van de RVV slechts een verbod gekregen om bedrijven met evenhoevigen te bezoeken. De DZD heeft volgens eigen lezing inderdaad geen instructies aan de veehouder gegeven, hoogstens de gebruikelijke instructies over hygiëne. Hierbij merkt de RVV op dat het ook in 'vredestijd' niet erg van hygiënebesef getuigt om in bedrijfskleding de praktijk te bezoeken.

4.8 Oene besmet?

vrijdag 16 maart

Voor de derde keer bezoekt een specialistenteam vandaag, vrijdag 16 maart, de geitenhouder in Oene. Praktiserend dierenarts, de DZD en de GD-er uit het eerste specialistenteam constateren dat het koppel in de rechterhelft van de stal nu ook kreupel is en rode laesies op de spenen vertoont. Er worden monsters genomen. De DZD belt met ID-Lelystad. ID-Lelystad heeft het materiaal van de geit op kweek gezet en het blaarmateriaal onderzocht met de antigeen-ELISA test. Het materiaal blijkt toxisch en niet geschikt voor onderzoek. ID-Leleystad vraagt om aanvullend materiaal. Na overleg wordt het voorstel van de dierenarts overgenomen om een geit te euthanaseren en op te sturen naar Lelystad. Verpakt in twee vuilniszakken waar de horens en een poot niet in willen blijven zitten, wordt het dier met behulp van een kruiwagen aan de weg gezet. De dierenarts besprenkelt het geheel uit eigen beweging nog met citroenzuur. De geit wordt vervolgens door een koeriersbedrijf opgehaald en naar Lelystad vervoerd.

In de loop van donderdag 15 maart en vrijdag 16 maart stelt de dierenarts naar eigen zeggen de DZD op de hoogte van zijn andere visites van woensdagavond. Hij vertelt de DZD bovendien ook dat de broer en een vriend van de veehouder de laatste tijd veel op het bedrijf zijn geweest om de veehouder te helpen. De broer heeft een bedrijf in Welsum dat later bekend wordt als uitbraak 02, de vriend heeft een bedrijf in Vaassen dat later zwaar verdachte, maar niet positief bevonden dieren heeft. Verder is er ook een melker op het bedrijf geweest, die contact heeft gehad met een bedrijf in Nijbroek (uitbraak 04). Tot slot is de tweede broer van de veehouder in Oene de buurman van een veehouder uit Vaassen, die besmet geraakt

is (uitbraak 12). Deze veehouder wil geruimd worden, en de dierenarts heeft drie of vier keer met verschillende RVV-ers gebeld om dat door te geven. Pas een paar dagen later is het bedrijf geblokkeerd (het lag net buiten de 2 kilometer zone). Volgens de dierenarts gebeurt er niets met alle informatie; hij neemt geen enkel initiatief waar op het gebied van tracering. Ook de op het bedrijf aanwezige bezoekerslijst wordt niet ingekeken of meegenomen. De DZD bevestigt dat er te weinig aan tracering is gedaan, maar zegt over de genoemde contacten pas op 17 maart geïnformeerd te zijn. Overigens is het niet de taak van de DZD om tracering in gang te zetten. Hoe dit ook zij, in elk geval is er met al deze informatie niets gedaan tot zondag 18 maart, de dag waarop het bedrijf in Oosterwolde een bezoek krijgt van de RVV.

In het LNV-crisisberaad van deze dag lijkt men zich over Oene nog geen zorgen te maken. Alle klinische inspecties op de geblokkeerde en geruimde bedrijven met Franse dieren zijn negatief. Morgen zullen de laatste inspecties plaatsvinden. Vandaag nog worden de laatste bedrijven geruimd die Franse schapen hebben geïmporteerd. Onder de vandaag geruimde bedrijven zijn ook het bedrijf van de veehandelaar in Herpen en het slachthuis in Maren Kessel, die geruimd worden op grond van het feit dat ze Franse schapen hebben ontvangen. Pas later zal blijken dat ze ook de bokjes uit Oene hebben gehad.
Naar aanleiding van de berichten van de RVV wordt besloten dat, als ook morgen de klinische inspecties negatief blijken, met ingang van maandag 19 maart 0.00 uur het 1:1 vervoer naar slachthuizen weer is toegestaan, ook voor schapen.

Inmiddels is het draaiboek voor de terreinbeheerders aangepast. Wat het wild betreft is er de bepaling opgenomen dat er ‘regelmatig afschot’ plaats moet vinden. Hoewel voor vandaag een basisoverleg heeft plaatsgevonden, is er geen verslag beschikbaar.

Vrijdagavond om 24.00 uur wordt de praktiserend dierenarts naar eigen zeggen door de DZD gebeld dat de bloedmonsters dubieus zijn. Wat dit precies betekent, kan de dierenarts op dat moment niet duidelijk worden gemaakt. De DZD herinnert zich het gesprek, maar niet de mededeling over bloedmonsters. Wel heeft hij de dierenarts in dit gesprek gemeld dat de patholoog van ID-Lelystad zich rot geschrokken was bij het zien van de geit, en dat het volgens de patholoog beslist MKZ was. De DZD heeft deze informatie gekregen van het hoofdkantoor van de RVV in Voorburg. De patholoog heeft volgens de RVV echter de nuancering aangebracht dat het klinische beeld weliswaar zeer sterk aan MKZ doet denken, maar dat je wel sterfte onder lammeren en klinische verschijnselen bij kalveren zou verwachten. Voor een definitieve uitslag is aanvullend laboratoriumonderzoek nodig, dat door ID-Lelystad wordt ingezet. Overigens is het niet de taak van een DZD om deze informatie aan derden door te geven, dit hoort de kringdirecteur van de RVV te doen.

Volgens de minister, in zijn brief aan de Tweede Kamer van 20 maart, leveren antigeen-ELISA tests op het *blaarmateriaal* dat op 15 en 16 maart is ingezonden, 'een onduidelijke uitslag' op. Dat kan niet betekenen dat de ene test positief is en de ander negatief: een positieve uitslag betekent definitief MKZ. Dubieus of onduidelijk betekent in dit verband dat de uitslag (de absorptiewaarde) ligt onder de waarde die gehanteerd wordt voor een positieve uitslag (0,2), maar boven een minimumwaarde die aangeeft dat er iets aan de hand kan zijn (0,1). Volgens informatie die achteraf van ID-Lelystad werd verkregen, betekent 'dubieus' hier 'sterk verdacht'. In een apart kader worden de verschillende testen die ID-Lelystad gebruikt, uitgelegd.

Testen van ID-Lelystad

Soorten tests

In het laboratorium van ID-Lelystad beschikt men over verscheidene testen om het MKZ-virus vast te stellen.

De testen vallen uiteen in twee soorten:

1. tests om dood of levend virus aan te tonen;
2. tests om antilichamen aan te tonen (serologische tests).

Een positieve uitslag in het eerste geval betekent dat er in het monstermateriaal levend virus dan wel dood virus (viraal antigeen) aanwezig is.
Een (definitief) positieve uitslag in het tweede geval betekent dat er antistoffen gevormd zijn tegen het MKZ-virus en dus dat het dier besmet is geweest met MKZ.

De testen vallen bovendien uiteen in testen die zowel erkend zijn door de EU en de OIE en waarvoor ID-Lelystad geaccrediteerd is en testen waarvoor dit niet het geval is. Officieel goedgekeurde testen dus en niet-officiële testen. Testen van de eerste soort mogen gebruikt worden om officieel de diagnose MKZ te stellen, testen van de tweede soort niet. Hieronder wordt dit bij elke test aangegeven met 'officieel' of 'niet officieel'.

Tests om dood of levend virus aan te tonen

Voor deze tests is materiaal nodig van dieren die in het acute stadium van de infectie verkeren. Het materiaal kan bestaan uit een stukje van de blaren op de tong, uiers of klauwen (blaarwandmateriaal), of uit bloed. Sommige testen gebeuren op blaarwandmateriaal, sommige op bloed, sommige kunnen op beide.

1. Antigeen-ELISA *(officieel)*. Deze test, die ook wel de IDAS-ELISA wordt genoemd, kan dood virus aantonen. Als er voldoende blaarwandmateriaal beschikbaar is, dan wordt deze test altijd direct ingezet. Binnen 5 uur (na de start van de test) kan de uitslag worden afgelezen. Nadeel is dat er voldoende blaarwandmateriaal moet zijn dat bovendien veel virus bevat, en dat negatieve uitslagen onbetrouwbaar zijn. Bij een negatieve uitslag zal er altijd vervolgonderzoek nodig zijn met behulp van een andere test, de virusisolatietest (zie 2). Een positieve uitslag daarentegen betekent zonder meer dat MKZ is aangetoond. Overigens moet men zich realiseren dat er niet één duidelijke grens is waarboven de test positief is en waaronder de test negatief is. Er is echter een grens vastgelegd (van de zogenaamde absorptiewaarde) waarboven men definitief de diagnose MKZ stelt.

2. Virusisolatie *(officieel)*. Deze test kan levend virus aantonen in bloed of blaarwandmateriaal. De test wordt altijd direct ingezet en geldt als de 'gouden standaard'. Nadeel is dat de test minstens 5 dagen duurt. Er wordt een viruskweek gemaakt op dierlijke cellen. Aanvankelijk werd hiervoor varkensnier gebruikt, maar het virus van de afgelopen MKZ crisis bleek zich beter te laten kweken op lammerniercellen. De virusvermeerdering gebeurt in 2 passages van 2 dagen. Als de kweek duidt op de aanwezigheid van virus, dan moet vervolgens met de antigeen-ELISA-test (zie 1) aangetoond worden of het aanwezige virus ook MKZ-virus is. Vier dagen kweek en een dag antigeen-Elisa, betekent dat de hele testprocedure voor de virusisolatie tenminste 5 dagen duurt.

3. Virusisolatie in een levend, MKZ-gevoelig dier *(niet officieel)*. Dit gebeurt alleen in het uiterste geval, als het monster ondanks sterke verdenking (epidemiologisch of klinisch) negatief blijft. Het materiaal van het verdachte bedrijf wordt ingespoten in de tong van een levend kalf. Als er virus aanwezig is zal bij het dier blaarvorming op de tong plaatsvinden. Dit blaarwandmateriaal kan vervolgens met de antigeen-ELISA-test (zie 1) worden onderzocht. Indien het dier geen blaarvorming te zien geeft, wordt twee weken na infectie bloed getapt. Dit monster wordt op antilichamen onderzocht (zie onder 5); dit duurt 5 dagen. Uiteindelijk zal er na vier weken een definitieve uitslag zijn. ID-Lelystad heeft deze test alleen in uiterste gevallen gebruikt, onder meer met monsters uit Kootwijkerbroek. Omdat de reguliere testen nu voldoende resultaten opleveren is virusisolatie in een levend dier niet meer nodig.

4. RT-PCR *(niet officieel)*. Deze test wordt uitgevoerd op blaarwandmateriaal en geeft na 5 uur uitslag. De RT-PCR is een veelbelovende test, maar nog niet volledig gevalideerd. ID-Lelystad gebruikt deze test om extra informatie te verkrijgen bij een bedrijf dat sterk verdacht blijft op basis van de kliniek, 'maar waar een officiële test geen positieve uitslag heeft opgeleverd'. ID-Lelystad zegt in hetzelfde stukje informatie op de website evenwel ook deze test zo snel mogelijk na aankomst van de monsters in te zetten, hetgeen in tegenspraak lijkt met de vorige zin.[32]

Serologische tests

Het aantonen van virusspecifieke antilichamen gebeurt via het onderzoek van serum (de vloeistof die overblijft bij de stolling van bloed). Dit type onderzoek geeft aan of dieren langer dan 5-7 dagen geleden geïnfecteerd (of gevaccineerd) zijn. Bij acuut zieke dieren heeft deze test geen zin, want die hebben nog geen antilichamen.

5. Virusneutralisatietest *(officieel)*. Deze bewerkelijke, handmatige test kent twee stappen. De eerste stap is de screening: het uitzeven van de positieve monsters uit een grote groep van negatieve monsters. Duur: 5 dagen. Bij een positieve uitslag is een monster verdacht en volgt de tweede stap: de bevestiging van het positieve monster in een virusneutralisatietest tegen 2 of meer verschillende MKZ-stammen. Ook dit duurt weer 5 dagen. Definitieve zekerstelling duurt dus in totaal 10 dagen. Deze test kan overigens niet onderscheiden tussen antilichamen als gevolg van een vaccin en antilichamen als gevolg van infectie. Tests die dit wel kunnen zijn in een vergevorderd stadium van ontwikkeling (tests op markervaccins), maar ze zijn nog niet gevalideerd; validering van dergelijke tests zal naar verwachting van velen van doorslaggevende invloed zijn op de discussie over het non-vaccinatiebeleid.

[32] Deze tekst is tijdens de crisis aan de website toegevoegd. Zie hierover ook de paragraaf 'analyse en beoordeling', onder 'diagnose'.

6. Typespecifieke ELISA *(volgens website ID-Lelystad niet-officieel, volgens het ministerie van LNV wel gevalideerd en officieel)*. Deze minder bewerkelijke test geeft binnen een dag uitslag. Nadeel van deze test is dat hij veel valpositieve uitslagen (10 procent) geeft die moeten worden bevestigd met behulp van de virusneutralisatietest. Ook deze test kan geen onderscheid maken tussen gevaccineerde dieren en dieren die daadwerkelijk een infectie hebben gehad (zie 5). De test wordt als een aanvullende test gebruikt.

Wanneer wordt de diagnose MKZ gesteld?

- bij een positieve antigeen-ELISA-test (zie 1);
- bij een positieve uitkomst van de viruskweek (zie 2);
- bij een positieve uitkomst van de virusneutralisatietest (zie 5) op materiaal van een bedrijf waar klinische symptomen zijn waargenomen of van een bedrijf waar op basis van epidemiologisch onderzoek de aanwezigheid van het MKZ-virus zeer waarschijnlijk is.

Als de virus- of antigeendetectie (levend of dood virus) geen positieve uitslag heeft opgeleverd en er ook serummonsters zijn ingestuurd, moet de serologie (test op antilichamen) te worden afgewacht voordat een definitieve einduitslag volgt. Bovendien wordt er van klinisch verdachte bedrijven vaak met een interval van enkele dagen weer nieuw materiaal opgestuurd. In dat geval begint de procedure weer van voren af aan.

Waarom duurt het soms zo lang voor er MKZ wordt aangetoond?

Als dieren klinische verschijnselen vertonen, kan, als er voldoende blaarwandmateriaal is, binnen een dag de diagnose MKZ gesteld worden (test 1).
Meestal duurt het echter veel langer voordat er een uitslag bekend is. Zo moet bij virusisolatie (test 2) rekening gehouden worden met een kleine twee weken.
Bovendien is bij de duur van de testen geen rekening gehouden met de tijd die het kost om monsters te nemen, om de monsters bij ID-Lelystad aan te leveren en te registreren, en de tijd die het vervolgens kost voordat de uitslagen door de RVV verwerkt zijn. Bovendien wordt er van klinisch verdachte bedrijven vaak na enkele dagen weer nieuw materiaal opgestuurd. In dat geval moet er gewacht worden op de uitslag van het laatste monster.

In zeer uitzonderlijk gevallen, wanneer de testen niet positief zijn en er toch een sterke verdenking is (klinisch of epidemiologisch), wordt test 3 uitgevoerd, de test op een levend dier. Dit kan enkele weken duren.

Hoeveel monsters?

Voor en tijdens de MKZ-crisis zijn enorme hoeveelheden monsters genomen en aangeleverd aan ID-Lelystad. Uit de onderstaande figuur blijkt dat ID-Lelystad een dag heeft gekend waarop meer dan 12.000 monsters werden aangeleverd. Dagen met meer dan 6.000 monsters waren geen uitzondering. Dit stelt zeer hoge eisen aan het vermogen van het laboratorium om op te schalen en de logistiek te organiseren.

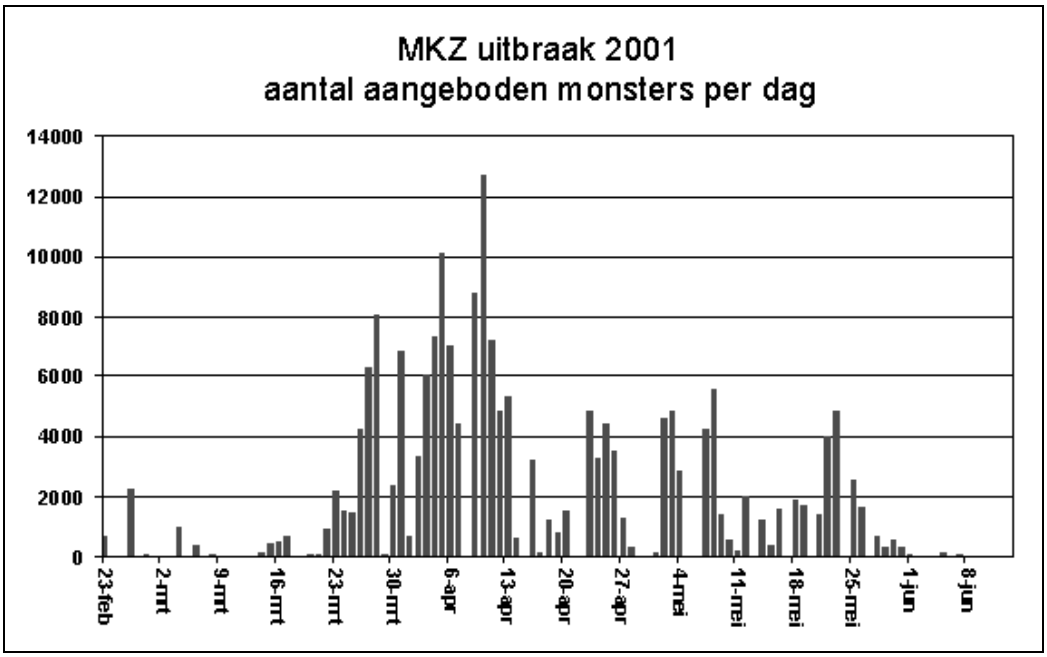

Ook de patholoog van ID-Lelystad die de geit in onderzoek neemt, weet volgens de deskundige van ID-Lelystad niet wat hij ervan moet denken. De patholoog is 'een oude rot in het vak', en de gedode geit toont duidelijk klassieke MKZ-verschijnselen, een schoolvoorbeeld. Maar de hele beschrijving van het bedrijf voldoet niet aan het stereotype MKZ-beeld, de pathologie en de epidemiologie stroken niet direct met elkaar. Het blijft dubieus en verder onderzoek is noodzakelijk. Bij ID-Lelystad koestert men een zware verdenking, maar zeker is het niet.[33] Het wachten is op de virusisolatietest. Maatregelen om verdere verspreiding te voorkomen zijn inmiddels genomen: het bedrijf is geblokkeerd.

zaterdag 17 maart: spoedberaad

Op zaterdag 17 maart wordt het LNV-crisisberaad in spoedberaad bijeen geroepen. De deelnemers, inclusief de minister, verschijnen in vrijetijdskleding, iets dat niet gebruikelijk is op het ministerie van LNV. De situatie in Oene is onrustbarend, terwijl er een voorgenomen besluit ligt om het vervoersverbod met ingang van morgennacht te versoepelen.

Onderzoekers van ID-Lelystad zijn die zaterdag nog druk bezig om het op varkensniercellen gekweekte virusmateriaal te duiden. De viruskweek laat virusgroei zien, maar een groei die atypisch is voor MKZ. Zelfs met de elektronenmicroscoop valt geen MKZ-virus te ontdekken, terwijl verschillende typen virus voor kenners onder de microscoop vaak een karakteristiek beeld laten zien. Dit kan wijzen op een ander type virus, maar zeker is dat niet. Antigeen-ELISA moet dan uitkomst bieden, maar deze test blijft zelfs na twee passages van monsters negatief. Gevoegd bij de bevindingen via de elektronenmicroscoop maakt dit de aanwezigheid van het MKZ-virus onwaarschijnlijk. Later zal blijken dat het virus zich veel beter laat kweken op lammerniercellen. ID-Lelystad houdt het nog steeds op een zware verdenking.

[33] NRC Handelsblad, 24 maart 2001.

Van het spoedberaad van de LNV-crisisstaf is geen verslag beschikbaar, maar het staat betrokkenen nog helder voor de geest.[34] Hoewel de patholoog van ID-Lelystad ernstig verontrust is, tonen de tests geen MKZ aan. Tijdens het crisisberaad zijn alle ogen dan ook gericht op de vertegenwoordiger van ID-Lelystad. Na uitvoerige bespreking van de situatie, wordt aan de vertegenwoordiger van ID-Lelystad een cruciale vraag gesteld. Het crisisberaad kan in kwesties als deze niet anders dan vertrouwen op het oordeel van gerenommeerde deskundigen. *'Is het nu MKZ of niet?'* De SG vraagt de deskundige om die vraag te beantwoorden op een schaal van 1 tot 100. De deskundige van ID-Lelystad zegt hierover achteraf: *'Op zaterdag is in het crisisberaad aan mij gevraagd, is het nu MKZ, ja of nee, geeft u eens een percentage. Ik heb toen gezegd dat de kans toch wel heel beperkt was, maar dat de consequentie van als we het mis zou hebben zo groot was, dat ik het onverantwoord vond om geen maatregelen te nemen. Toen heeft men besloten het bedrijf te laten ruimen.'.* De andere aanwezigen weten achteraf nog 100 procent zeker dat de term '99 procent zeker geen MKZ' is gevallen als antwoord op de vraag. De minister gebruikt dat percentage op dinsdag 20 maart ook in zijn verdediging op de kritiek van PvdA, CDA en Groen Links dat hij ondanks de verdenkingen het vervoersverbod heeft versoepeld: *'Op dat moment verzekerden mijn veterinaire experts mij dat MKZ voor 99 procent moest worden uitgesloten op het bedrijf in Oene. De zorgen om het welzijn van de dieren in de overvolle stallen waren reden om het vervoersverbod naar slachterijen op te heffen.'.*[35]

Na ruim twee uur crisisberaad wordt de knoop doorgehakt: als de kans op MKZ zó klein is, dan is het verantwoord om het vervoersverbod te versoepelen en 1:1 afvoer naar het slachthuis toe te staan. Het klinisch beeld bij de volwassen geiten in Oene vormt desondanks reden om het bedrijf te ruimen.

Om 12.00 uur diezelfde zaterdag brengt de dierenarts weer een bezoek aan het bedrijf in Oene. Hij wordt daar vanuit de auto door de DZD van de RVV gebeld met de mededeling uit Den Haag dat het bedrijf wordt geruimd. Tegelijk met deze beslissing is dus besloten om het vervoersverbod ingaande 19 maart te versoepelen. Alle evenhoevigen mogen weer 1:1 vervoerd worden naar de slachterij. Behalve in een straal van 3 kilometer rond het bedrijf in Oene. De ruimingsploeg arriveert om 16.00 uur.

In tegenstelling tot de DZD van de RVV heeft het hoofd van de ruimingsploeg wel de beschikking over een flinke stapel formulieren die ingevuld moeten worden ten behoeve van de tracering. Nu komt aan het licht dat er diercontacten zijn geweest. Een handelaar in Herpen heeft bokjes van het bedrijf afgevoerd. Het bedrijf in Oosterwolde, waar bokjes uit Oene zijn beland op de 13e, komt ook nu pas boven water. De gegevens gaan dezelfde avond nog per fax naar de RVV in Voorburg. De dierenarts mag zondag, maandag en dinsdag volgens protocol niet meer werken.

---

[34] Interviews met de minister, SG, DG, CVO, en directeur VVA.

[35] Volkskrant, 21 maart 2001.

zondag 18 maart

In de voorgaande dagen is vrijwel niets aan tracering gedaan vanuit het bedrijf in Oene. Na de ruiming wordt dit echter anders. De RVV bezoekt het bedrijf in Oosterwolde. Er is helemaal niets aan de geiten te zien. Geen enkel verschijnsel dat op MKZ zou duiden. Er wordt minimaal bemonsterd. Vijf bloedmonsters worden opgestuurd naar Lelystad. Het bedrijf wordt geblokkeerd.

Het ministerie van LNV maakt twee wijzigingen op de regelgeving bekend. Het verzamelverbod wordt uitgebreid tot paarden die in contact zijn geweest met evenhoevigen. Omdat ook de tweede ronde van klinisch onderzoek bij 47 bedrijven die dieren uit Frankrijk hadden negatieve resultaten heeft opgeleverd, zal vervoer van evenhoevigen 1:1 van bedrijven naar een in Nederland gelegen slachthuis met ingang van deze nacht, 0.00 uur, toegestaan zijn. Dit echter met uitzondering van een gebied van 3 kilometer rond het bedrijf in Oene.

De minister maakt in zijn brief aan de Tweede Kamer van 20 maart gewag van een 'serumneutralisatietest' op de monsters van Oene, waarvan de definitieve resultaten op 23 maart worden verwacht. Vandaag zet ID-Lelystad deze serologische test (antistoffen) in, de dag waarop de monsters van de ruiming in Oene in Lelystad beschikbaar komen.

maandag 19 maart

Uit het besluit om het vervoersverbod te versoepelen voor het vervoer naar slachthuizen vloeien geen rampen voort, maar volgens velen is dat puur geluk geweest. Gezien het feit dat in het VK de ramp begonnen is met de ontdekking van MKZ in een slachthuis, en er ook in Nederland al minstens twee slachthuizen geruimd zijn in verband met mogelijk besmettingsgevaar, is deze opvatting te plaatsen. Deskundigen van ID-Lelystad zijn deze mening echter beslist niet toegedaan: 1:1 vervoer naar het slachthuis is eenrichtingsverkeer, en om welzijnsproblemen te voorkomen is dit een goed gefundeerde afweging. Ook LNV stelt dat het 1:1 vervoer naar slachthuizen weinig risico op verspreiding van het virus geeft.

In het LNV-crisisberaad wordt melding gemaakt van twee contactbedrijven van het bedrijf in Oene. De enige mededeling daarover is dat er op deze bedrijven geen klinische verschijnselen zijn vastgesteld. Vermoedelijk wordt gedoeld op Oosterwolde en Herpen. Het contact van Herpen met Maren Kessel lijkt nog niet getraceerd. Verder heeft het onderzoek van ID-Lelystad op het materiaal uit Oene nog geen aanvullende gegevens opgeleverd.

Op de 19e maart is men toch nog enigszins hoopvol gestemd in het LNV-crisisberaad: aanstaande vrijdag zullen alle testresultaten van de onderzochte bedrijven met Franse dieren bekend zijn. En dat was een voorwaarde voor een verdere versoepeling van het vervoersverbod. Men vindt een crisisberaad voor de volgende dag niet nodig. Zoals een RVV-er het uitdrukte: *'Men leefde tussen hoop en vrees, maar meer met hoop dan vrees.'.*

Niettemin vraagt men zich in het beraad ook af of melkveehouderijen zich voldoende bewust zijn van het feit dat bij een eventuele uitbraak van MKZ de afvoer van melk van het bedrijf voor langere tijd kan stagneren. Met het bedrijfsleven zijn in elk geval de gevolgen voor de eerste 72 uur doorgenomen.
De persvoorlichting over de maatregelen die vannacht zijn ingegaan is in het weekend goed verlopen, stelt het crisisberaad vast.

Met geen woord wordt in het verslag van het LNV-crisisberaad gerept over het versoepelde vervoersverbod. Er wordt zelfs een volgende wijziging op de regelgeving uitgevaardigd. Vervoer van evenhoevigen is vanaf 12.30 uur ook 1:1 toegestaan naar slachthuizen in het buitenland. Het bericht wordt door het NOS Journaal niet goed gelezen. In een persbericht van het ministerie van LNV wordt de berichtgeving van het NOS Journaal van 13.00 uur direct rechtgezet: het vervoersverbod is niet in zijn geheel opgeheven zoals het Journaal meldde, maar alleen voor 1:1 transport naar slachthuizen.

Staatsbosbeheer krijgt ontheffing om runderen te verplaatsen i.v.m. hoog water in de Rijn. Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten sturen de minister een brief met het verzoek de Nederlandse veestapel onmiddellijk te enten bij een uitbraak van MKZ. Als uit de bloedmonsters blijkt dat er geen sprake is van besmetting, dan moeten de dieren niet gedood worden.
Een vertegenwoordiger van Staatsbosbeheer wijst op het gevaar dat de kudde Heckrunderen loopt in de Duursche Waarden bij Olst, waar ze bij een steenfabriek in Fortmond rondlopen. De kudde loopt wellicht net buiten de 3 kilometer zone rond Oene.

De minister stelt het non-vaccinatiebeleid vandaag aan de orde in de Landbouwraad, met name in het licht van de gevolgen voor het dierenwelzijn. Alleen België, Luxemburg en Portugal steunen hem.

In Lelystad werkt men hard door om virus aangetoond te krijgen. De virusisolatie wil niet goed lukken. Men zet experimenteel een PCR-test in.

dinsdag 20 maart

Hoewel er voor vandaag geen overleg gepland is, blijkt er toch aanleiding te zijn om een LNV-crisisberaad te beleggen. ID-Lelystad komt met de tegenstrijdige uitslagen van de tests. De resultaten van de virusisolatie zijn vooralsnog negatief. Het virus blijkt moeilijk te isoleren. Gisteren gaf de ingezette PCR echter een positief resultaat te zien. In combinatie met de slechte groei van het virus in de kweek, heeft ID-Lelystad het vermoeden gekregen dat varkensniercellen wellicht minder geschikt zijn. Daarom is dezelfde avond nog een virusisolatie op lammerniercellen ingezet en is daarnaast een tweede PCR gedaan op een ander deel van het genoom om de eerste PCR te bevestigen. En ook die is positief. Voor mensen van ID-Lelystad staat het op grond van de resultaten van de PCR vast dat er sprake is van MKZ.
Formeel echter is dat niet het geval, omdat de PCR-test geen gevalideerde test is. PCR-testen zijn gevoelig voor contaminaties en kunnen daarom vals positieve uitslagen geven. Dergelijke testen moeten daarom uitgebreid worden gevalideerd en van goede controles worden voorzien. Validatie moet in de desbetreffende

laboratoriumsetting worden uitgevoerd. De PCR van ID-Lelystad voldoet op dat moment nog niet aan deze eisen.
ID-Lelystad gaat dan ook door met onder meer de serumneutralisatietest. ID spreekt de verwachting uit dat de uitslag van deze test op 23 maart beschikbaar zal zijn. Er zijn volgens de minister op 19 maart al voorlopige resultaten van deze test, die aangeven dat bij de monsters van twee geiten en twee kalveren sprake is van 'aanwijzingen in de richting van een positieve uitslag'. Op 20 maart zijn ook bij vijf monsters van een contactbedrijf (de bokjes in Oosterwolde) in eerste instantie positieve resultaten genoteerd.

Het is duidelijk dat het om een atypisch virus gaat. Wat zou er gebeurd zijn als dit eerder onderkend was? Als eerder bekend was geworden (via het VK) dat er op lammerniercellen gekweekt moest worden? *'Dan hadden we op de maandag een positieve uitslag gehad, maar op dat moment waren de geitjes uit Oene al naar Oosterwolde getransporteerd, dus dat had weinig uitgemaakt. De bottleneck in de diagnostiek was dat er weinig virusmateriaal in het ingezonden materiaal zat. ID heeft gekweekt, de kweek bleek niet optimaal, maar uit een van die kweken heeft ID vervolgens wel een positief PCR-signaal opgepikt. Misschien hadden we het dan zondagavond geweten.',* zegt de deskundige van ID-Lelystad daarover. Een eerdere diagnose zou overigens niet tot andere maatregelen jegens het bedrijf in Oene hebben geleid. Wel zou de stand still eerder zijn afgekondigd.

Er mag dan formeel op de 20ste maart geen sprake zijn van MKZ in Nederland, de conclusie op deze dag is in elk geval dat MKZ het meest waarschijnlijk is. Zaterdag was het voor 99 procent zeker geen MKZ, dinsdag is het beeld omgekeerd.
Juist vandaag wordt in Brussel op initiatief van Nederland uitwisseling van informatie beoogd: een Franse testdeskundige is uitgenodigd voor het PVC, waar van Nederlandse zijde een vertegenwoordiger van ID-Lelystad aanwezig zal zijn.

De RVV komt in het crisisberaad van deze 20e maart bovendien met een nieuwe, onaangename mededeling. De tracering van bedrijfscontacten is afgerond: 'Er zijn bokjes via een handelaar afgevoerd naar een slachthuis. Zowel het bedrijf van de handelaar als het slachthuis zijn op 16 maart 2001 geruimd. Het bedrijf in Oene is op 17 maart 2001 geruimd. Voorts heeft afvoer van bokjes plaatsgehad naar een bedrijf in Oosterwolde (Gld), dat op 18 maart 2001 geblokkeerd is.'. Waarom de RVV pas op de 20e met deze mededeling komt en niet een dag eerder, is niet duidelijk. In dit verband verdient nog vermelding dat de dierenarts van het geitenbedrijf in Oene de RVV gebeld heeft om te vragen waar ze mee bezig zijn met die versoepeling van het vervoersverbod, en waarom ze zijn contactadressen niet zijn nagelopen. Hij krijgt geen respons, en belt vandaag om 11.30 uur iemand bij het ministerie van LNV, die het signaal via via weer bij de RVV doet belanden. Om 21.30 uur wordt hij teruggebeld met de vraag welke zijn contactadressen zijn (die hij naar eigen zeggen op 15 en 16 maart al aan de RVV had doorgegeven). Onder de adressen is het bedrijf in Tongeren, waar op 28 maart een uitbraak wordt vastgesteld (07). Volgens de dierenarts blijkt dit bedrijf 4-5 dagen na dit telefoontje nog steeds niet door de RVV bezocht te zijn.

Besloten wordt het bedrijf in Oosterwolde te ruimen, hetgeen de volgende dag ook gebeurt. Om de bedrijven in Oene, Oosterwolde, Herpen en Maren Kessel wordt in een straal van 10 kilometer een vervoersverbod van kracht voor vee en pluimvee, afkomstig van gemengde bedrijven. Het verbod betreft ook sperma, embryo's eicellen en afvoer van mest. Afvoer van melk is toegestaan, onder toepassing van het R&O-protocol. Melk uit het aangewezen gebied dient een dubbele behandeling (verhitting) te ondergaan. Bedrijven in een straal van 3 kilometer. rond het bedrijf in Oene en de contactbedrijven worden alle klinisch onderzocht. De autorisatie voor in- en uitvoer van slachtvee wordt ingetrokken. De Tweede Kamer, de EC en de pers worden vandaag nog ingelicht.

LTO kan zich bij monde van zijn voorzitter vinden in de maatregelen. Ook de versoepeling van het vervoersverbod van afgelopen zondagnacht vindt hij terecht: *'Op dat moment stonden alle seinen op groen, ook in Oene.'*.[36] LTO opent een landelijk crisiscentrum en twee regionale crisiscentra in Deventer en Tilburg. De Dierenbescherming opent een meldnummer waar veehouders en particulieren zich na contact met RVV of LTO kunnen melden met niet-opgeloste of ogenschijnlijk onoplosbare dierenwelzijnsproblemen.

De minister, die niet bij het crisisberaad aanwezig was, is er niet gerust op. Nog geen drie kwartier nadat LTO via de nieuwsbrief heeft laten weten dat de voorzitter zich kan vinden in de maatregelen, besluit hij om de versoepeling van het vervoersverbod in te trekken: vanaf 19.15 uur geldt weer een volledig vervoersverbod voor alle evenhoevigen. Om 20.00 uur geeft de minister een persconferentie over de nieuwe maatregelen. Dezelfde avond laat de voorzitter van LTO weten zeer teleurgesteld te zijn over dit besluit. *'LTO betreurt deze gang van zaken, temeer daar het laatste besluit waarschijnlijk in ingegeven door politieke redenen (druk Tweede Kamer en mogelijkerwijze ook van Brussel). Gebleken is, zo blijkt ook uit de ervaringen van RVV en AID, dat boeren en transporteurs zich prima houden aan de regels. Op deze wijze weten boeren en transporteurs niet meer waar ze aan toe zijn.*'[37]

Agentschap LASER krijgt vandaag een aantal zeer belangrijke taken in de MKZ-crisis toebedeeld: de directeur FEZ van het ministerie van LNV stelt de bestuursraad per brief voor om LASER taken toe te wijzen conform de verantwoordelijkheidsverdeling die bij de BSE-aanpak reeds bestaat. Concreet betekent dit dat LASER drie rollen gaat vervullen: administratie- en betaalkantoor, uitvoerende dienst, en procesbewaker ('een coördinerende rol').

Terwijl ambtenaren op het ministerie van LNV nog druk aan het werk zijn om alle communicatie voor die avond rond te krijgen, gaat bij de meldkamer van de AID om 17.40 de telefoon: een dierenarts uit Kootwijkerbroek maakt melding van een verdenking van MKZ.[38]

---

[36] Nieuwsbrief LTO nr. 14, 20 maart 2001.
[37] Nieuwsbrief LTO nr. 16, 20 maart 2001.
[38] Antwoorden minister van LNV op kamervragen, 17 januari 2002.

woensdag 21 maart

Alle ogen zijn gericht op Oene, het eerste bedrijf dat zeer zwaar verdacht wordt. Net als afgelopen zaterdag in het crisisberaad wordt koortsachtig gezocht naar het antwoord. *'Is het MKZ of niet?'* Het antwoord komt echter uit onverwachte hoek. Gisteren is nog een melding van een verdenking binnengekomen. Vandaag blijkt die verdenking terecht te zijn: in Olst wordt MKZ vastgesteld. De crisisfase breekt aan.

4.9 Analyse en beoordeling

Voor de beschrijving van de feiten moet het evaluatieteam het vanaf 13 maart 2001 stellen zonder de verslagen van het MKZ-overleg (crisisstaf) bij de RVV. Het is niet correct dat deze verslagen na die datum niet meer gemaakt zijn.
Verder moest het evaluatieteam het ook stellen zonder de interne evaluatie van de RVV, die begin maart 2002 nog niet klaar was.

4.9.1 Proportionaliteit en informatie uit het buitenland

Direct vanaf het begin van de aandachtsfase op 21 februari is het ministerie van LNV voortvarend te werk gegaan. Uit het hele verloop van gebeurtenissen en maatregelen blijkt dat Nederland in zijn aanpak bijna altijd vooruit loopt op andere lidstaten. Er is in deze periode door Nederlandse vertegenwoordigers in Brussel en door de minister regelmatig aangedrongen op verdergaande maatregelen in andere lidstaten als het VK, Frankrijk en Italië. De Europese Commissie toont zich niet altijd gevoelig voor de Nederlandse inzet.
De EC is in de aandachtsfase al zeer bepalend. Proportionaliteit van maatregelen is gewenst, niet alleen omdat rigoureuze maatregelen in praktische zin slechts kort zijn vol te houden, maar evenzeer omdat de EC erop toe ziet dat in de lidstaten getroffen maatregelen niet disproportioneel zijn en de handelsbelangen van andere lidstaten niet onevenredig schaden. Hoewel een lidstaat zelfstandig maatregelen kan afkondigen, is de druk vanuit Brussel dus groot om in de pas te lopen.

In de aandachtsfase is duidelijk waarneembaar dat de LNV-crisisstaf per dag bekijkt of maatregelen aangescherpt moeten dan wel versoepeld kunnen worden. Bottleneck in dit geheel is de tekortschietende informatie uit met name het VK, Ierland en Frankrijk over de situatie aldaar. In de aangehaalde verslagen is diverse malen aan te treffen dat in het PVC om opheldering gevraagd zal worden over de situatie in het buitenland. Deze gebrekkige informatievoorziening tussen de lidstaten is één van de systeemzwaktes waar het ministerie van LNV mee te kampen had.

4.9.2 Insleep en eerste verspreiding van het virus

De insleeptheorie via Mayenne is niet onomstreden. Een alternatieve theorie is dat de insleep wel degelijk via Britse schapen is gebeurd, die illegaal zouden zijn geïmporteerd toen er al vervoersverboden waren. De theorie over Mayenne is echter de meest plausibele. Achteraf moet worden vastgesteld dat, als de theorie over de insleep via het Ierse kalvertransport en de Franse halteplaats Mayenne correct is, insleep in Nederland alleen voorkomen had kunnen worden met een

afkondiging van een totale importstop van alle evenhoevigen, direct na de uitbraak in het VK. Een rigoureuze maatregel als deze past echter niet in het communautaire beleid.

Niettemin had het ministerie van LNV alerter moeten reageren op een aantal gebeurtenissen en inlichtingen. Signalen over de penibele situatie in Ierland waren er al op 28 februari, de datum waarop de RVV constateerde dat tracering van transporten uit Ierland via Animo aan te bevelen was. Op 1 maart volgt de vaststelling dat de situatie in Ierland penibel is. Frankrijk vertaalt die informatie in een besluit op 1 maart om de import uit Ierland te verbieden. Nederland verbiedt de import van dieren uit Ierland niet, en stelt ook geen actieve tracering van deze transporten in. Bij de RVV waren de transporten uit Ierland bekend, en ook de bestemmingsadressen. Als het voornemen gekoppeld was aan screening van de bestemmingsadressen, zoals ook gebeurd is met dieren uit Duitsland, dan had het transport naar Sprang Capelle, Beesd en Oene veel eerder getraceerd kunnen worden. Vervolgens is de situatie in Frankrijk zelf op 6 maart zodanig ernstig dat vastgesteld wordt dat Frankrijk met een hoge mate van waarschijnlijkheid besmette dieren heeft geïmporteerd. Pas op 13 maart echter neemt Nederland de actieve tracering van transporten uit Frankrijk ter hand. Transporten *via* Frankrijk worden niet getraceerd.
Ook hier speelt een systeemzwakte, namelijk de beperkte tracerings- en screeningscapaciteit van de RVV: *'Het is geen beleid om naast de transporten die uit een besmet land binnenkomen ook de transporten die via dat land zijn binnengekomen te traceren en screenen. Dat zou betekenen dat je ook alle transporten uit bijvoorbeeld Spanje zou moeten traceren en screenen. Dat is een afweging; welk risico loopt een vrachtwagen die zich over de snelweg begeeft?'*, zegt een topambtenaar van de RVV hierover achteraf.

Toen op 13 maart het bericht kwam over een mogelijke besmetting op een Italiaanse halteplaats had het ministerie van LNV gealarmeerd kunnen zijn, zeker nadat men zo alert is geweest om transporteurs voor deze besmette halteplaats in Italië te waarschuwen. Complicatie daarbij is wel dat de halteplaatsen niet in Animo vermeld worden. Om deze halteplaatsen te achterhalen zijn de transportdocumenten nodig uit het land van herkomst, en zonder de wetenschap achteraf om welke transporten en welke halteplaatsen het precies ging, betreft dit een groot aantal documenten. De meningen hierover binnen het ministerie van LNV zijn verdeeld. Sommige leidinggevenden vinden de wetenschap achteraf zonder veel relevantie, anderen (met verantwoordelijkheden in dezen) stellen dat de RVV het probleem van de verzamelplaats in Mayenne achteraf gezien niet over het hoofd had mogen zien. Men had naar de reisroutes en reistijden moeten kijken, aldus deze opvatting. Het blijft evenwel de vraag of de tracering hiermee versneld had kunnen worden. De besmetting in Oosterwolde was in elk geval niet meer te voorkomen geweest, want die vond op 13 maart plaats. Sprang Capelle, Oene, Oosterwolde, Herpen en Maren Kessel zouden wellicht iets eerder onder de aandacht zijn gekomen. Alleen eerdere tracering van transporten via Frankrijk en via halteplaatsen, bijvoorbeeld ingegeven door de signalen over Frankrijk en Ierland in de eerste week van maart, zou van doorslaggevende invloed geweest kunnen zijn.

Het ministerie van LNV heeft onvoldoende alert op deze zaken gereageerd. Daarnaast speelt op structuurniveau het probleem van de gebrekkig informatie over diertransporten, waarop de invloed van het ministerie van LNV beperkt is.

In Herpen en Maren Kessel is nooit MKZ vastgesteld, hetgeen sommigen nog steeds verwondert. Dat de bedrijven in Sprang Capelle en Beesd nooit besmet zijn verklaard, kan voortkomen uit het feit dat het virus in kwestie zich onder kalveren niet makkelijk blijkt te verspreiden. Ook in Oene zijn maar 4 van de 74 kalveren positief (een van de 75 kalveren in Oene was inmiddels overleden). Omdat de vrachtbrief van het transport twee ladingen vermeldt, een van 155 kalveren en een van 75, zou het kunnen zijn dat de 75 kalveren weinig contact hebben gehad met de 155; dit blijft vooralsnog echter gissen. Een proef bij ID-Lelystad toont aan dat dit virus zich onder kalveren, gehuisvest op de manier zoals dat op de bedrijven gebeurt, slechts mondjesmaat verspreidt. Waarom de bedrijven in Herpen en Maren Kessel nooit besmet zijn gebleken, valt minder makkelijk te verklaren.

De besmetting in Oosterwolde was wel op een ander manier te voorkomen geweest. Achteraf is het eenvoudig om te constateren dat de versoepeling van het vervoersverbod op 9 maart een verkeerde beslissing is. Twee bedrijven in Oosterwolde zijn besmet geraakt, en vele anderen moesten worden geruimd. De druk vanuit de geitenhouders en vanuit LTO is op dat moment echter groot. Het ministerie van LNV heeft op dat moment zelf geen weet van de welzijnsproblemen en men is ook verrast door de omvang van de geitensector ter plaatse. Dierenwelzijn is een groot belang dat door de minister van LNV behartigd dient te worden. Op het moment dat de versoepeling ingaat, is het beeld dat alle inmiddels geruimde evenhoevigen van Britse afkomst niet besmet zijn. Als op het enorme aantal bemonsterde VK-schapen geen enkel monster positief is, dan is de kans dat er nog positieve schapen vrij rondlopen die geiten besmet zouden kunnen hebben, vrijwel nihil. Omdat er voorts ook geen geiten geïmporteerd zijn, lijkt het veterinaire risico zeer gering. *'Begin maart waren de welzijnsproblemen in de geitenhouderij onhoudbaar geworden vanwege de massale geboorte van bokjes en geitjes. Het alternatief was doden van de pasgeboren dieren, en vanwege het vervoersverbod moest dat gebeuren op het bedrijf. Doden werd op dat moment niet opportuun geacht.'*, zegt een topambtenaar van de RVV hierover achteraf, om hieraan toe te voegen: *'Later bleek dat vanuit een geitenbedrijf (…) geitjes naar Oosterwolde waren gebracht, met besmetting in Oosterwolde als gevolg. Desondanks was het, met wat men toen wist, een verantwoord besluit.'* Het besluit tot versoepeling van het vervoerverbod is met instemming van het voltallige LNV-crisisberaad genomen, op basis van de toen aanwezige kennis. De vraag is of de versoepeling niet minder vergaand had kunnen zijn (bijvoorbeeld de door een hoge ambtenaar gesuggereerde afvoer naar een dodingsplaats), dan wel of er geen andere oplossingen van het welzijnsprobleem gekozen had kunnen worden (bijvoorbeeld het doden met behulp van een injectie op het bedrijf, zoals de commissie Wensing later voorstelt voor jonge dieren).

4.9.3 Identificatie & registratie

Het opsporen van schapen uit het VK heeft erg veel inspanning gekost, en het is waarschijnlijk dat ze niet allemaal zijn gevonden. De oorzaak ligt in de eerste plaats in de gebrekkige registratie van internationale transporten. Animo wordt lang niet altijd correct gevuld door de exporterende landen. Bovendien is de informatie in het systeem summier. Heel vaak staan de afleveradressen niet vermeld, maar is alleen het adres van de transporteur opgenomen. Uit de desbetreffende papieren moet dan blijken waar de dieren heen zijn gegaan. De papieren kloppen vaak weer niet met de werkelijke bestemmingsadressen, en het is voorgekomen dat transporteurs ook weigerden te vertellen waar de dieren wel waren afgeleverd. Alleen onder grote druk van de AID lukt het in die gevallen om de voor de tracering cruciale gegevens boven water te krijgen. Een extra complicatie blijkt bovendien te zijn dat schapen ook direct na binnenkomst de 'Nederlandse nationaliteit' kunnen krijgen. Oormerken uit het exporterende land worden vervangen door oormerken uit Nederland. Tijdens transporten in Nederland, waarbij oormerken voor schapen verplicht zijn, dragen de dieren niet zelden oormerken van de handelaar.

In de tweede plaats speelt het gebrekkige I&R-systeem voor kleine herkauwers een rol; in de crisis zullen de crisisbestrijders nog bijzonder veel last krijgen van de manco's in deze registratie. Tijdens en na de MKZ-crisis zijn naar schatting 18.000 onbekende schapen- en geitenhouders boven water gekomen.[39] De tekortkomingen kunnen geen verrassing geweest zijn: in 1998 waren reeds verbetervoorstellen door de GD aangeleverd bij PVV en LTO, aan welke voorstellen de sector echter niet mee wilde werken. Tijdens de voorbereidingen van het nieuwe draaiboek MKZ wordt onderkend dat de gebrekkige I&R voor kleine herkauwers bij een eventuele uitbraak van MKZ voor traceringsdoeleinden niet zou voldoen. Binnen het ministerie van het ministerie van LNV wordt op dat moment verschillend gedacht over de haalbaarheid van verbeteringen in het systeem. Goede registratie is duur, en de schapensector is geen rijke sector. Bovendien is de registratie in 1998 in medebewind ter uitvoering gegeven aan het productschap, het PVV, waarmee de verantwoordelijkheid op afstand van het ministerie van LNV komt te liggen. In een apart kader worden het I&R-systeem en de manco's toegelicht.

De gebreken in de I&R van schapen en geiten kunnen niet anders dan als een ernstige tekortkoming in de preventie van en voorbereiding op een uitbraak worden aangemerkt. De minister en sommige hoge ambtenaren van het ministerie van LNV leggen de verantwoordelijkheid hiervoor goeddeels bij het PVV. Dat is ook mede de reden dat besloten is om de verantwoordelijkheid terug te halen naar de overheid, en het medebewind op te heffen, hetgeen inmiddels is gebeurd. Dat laat echter onverlet dat er destijds, toen het probleem bij het ministerie van LNV werd onderkend, steviger actie ondernomen had kunnen worden. Nu, na de crisis en na alle ellende die de gebrekkige registratie heeft veroorzaakt, is iedereen het erover eens: I&R voor kleine herkauwers moet beter, en houders van kleine herkauwers zullen hiervoor moeten betalen.

---

[39] Gezondheidsdienst voor Dieren.

Identificatie en registratie van kleine herkauwers

Geschiedenis I&R voor schapen en geiten

In 1993 is een voorlopige I&R-regeling geïntroduceerd voor kleine herkauwers die bestemd waren voor de slacht of de export. In 1995 werd de regeling uitgebreid tot alle schakels in de schapen- en geitenhouderij. De regeling werd neergelegd in drie verordeningen van het Landbouwschap, het Bedrijfschap voor de Handel in Vee (BHV) en het Productschap Vee en Vlees (PVV), en in ministeriële regelingen van de ministeries van LNV en VWS. Per 1 januari 1998 is de verordening van het Landbouwschap in medebewind overgedragen aan het PVV. Een tegelijkertijd ingevoerde verandering is dat slachterijen een bedrijfsregister dienen bij te houden waarin van de aangevoerde schapen en geiten per leverancier de UBN's en het aantal dieren per UBN zijn vastgelegd.

De I&R-regeling vormt de implementatie van richtlijn 92/102/EG. Deze richtlijn geeft de minimale eisen aan. Elke lidstaat is vrij om bij de nationale invulling verder te gaan. De Scandinavische landen en België gaan hierin bijvoorbeeld verder dan Nederland. Er zijn landen die ongeveer hetzelfde niveau halen als Nederland en er zijn landen binnen de EU waar het Nederlandse niveau niet wordt gehaald.

Bij het in Nederland toegepaste I&R-systeem moeten alle kleine herkauwers die het bedrijf van origine verlaten, zijn voorzien van een oormerk met daarop het UBN van dat bedrijf. Vanaf 1 april 1996 zijn alle uitgegeven oormerken behalve van een UBN ook voorzien van een volgnummer. De GD heeft dat gedaan in overleg met LTO en PVV. Ten tijde van de uitbraak MKZ bleek echter dat het PVV de regelgeving niet had aangepast. De verplichting om een volgnummer aan te brengen is pas doorgevoerd na 1 september 2001, toen het ministerie van LNV de I&R naar zich toetrok.

Tijdens de crisis, op 22 juni, wordt de registratieplicht uitgebreid van ondernemers naar *alle houders*. Over deze registratieplicht zeggen de productschappen PVE: *'Het PVE had een voorstel gedaan voor wijziging van de verordening, zodat alle houders van schapen verplicht zouden zijn te registreren. Het krijgt pas kracht van wet als LNV er zijn goedkeuring aan hecht. De wijzigingsverordening lag al een hele tijd bij LNV (vanaf april 1999).'* De PVE kan geen goede reden verzinnen waarom deze verordening zo lang bij LNV gelegen heeft. Immers, in juni 2001 kwam de goedkeuring er wel ineens door, *'toen in feite het kalf al verdronken was'*.

Ten tijde van de uitbraak is de procedure dat alle geregistreerde schapen- en geitenhouders jaarlijks een mailing ontvangen met daarin een mutatieformulier, een bestelformulier voor oormerken, een acceptgiro, een voorbeeld van het bedrijfsregister, een retourenvelop en een brief waarin de gang van zaken wordt uitgelegd. Houders dienden het mutatieformulier in te vullen en te retourneren. Zij dienden de jaarlijks vast te stellen kosten te betalen, tijdig oormerken te bestellen en er voor te zorgen dat alle dieren die het bedrijf verlaten zijn voorzien van een toegelaten oormerk. Tenslotte dienen de schapen- en geitenhouders alle dierbewegingen vast te leggen in een bedrijfsregister. De GD verwerkt de gegevens die binnenkomen op het mutatieformulier en houdt deze bestanden bij.

Tekortkomingen

Hoewel Nederland voor de kleine herkauwers formeel voldoet aan de Europese I&R-richtlijn 92/102, voldeed de daadwerkelijke naleving tot het moment dat MKZ in 2001 in Nederland uitbrak lang niet altijd aan de bestaande voorschriften:

1. Naar schatting van dat moment stonden minimaal 5.000 - 10.000 schapen- en geitenhouders niet geregistreerd in de I&R voor kleine herkauwers.
2. Jaarlijks vulden ongeveer 5.000 - 10.000 geregistreerden het mutatieformulier niet in.
3. Behalve leden van een fokkerijorganisatie hield bijna niemand een bedrijfsregister bij.
4. Er waren diverse niet-toegelaten oormerken en oormerken met niet-bestaande UBN's in omloop.
5. Dieren verlieten het bedrijf van oorsprong vaak zonder oormerk.

6. Het aantal opgeven dieren was soms hoger dan de werkelijkheid om zo aan oormerken te komen voor andermans schapen en geiten.
7. Controle op de naleving van de regelgeving door de overheid schoot tekort.
8. Onder meer door bovenstaande onvolkomenheden en omdat slachterijen verder ook weinig moeite deden goed te registreren, lieten de bedrijfsregisters bij de slachterijen te wensen over.
9. Ooipremies werden uitgekeerd aan niet-geregistreerde houders omdat registratie geen voorwaarde is voor het ontvangen van een ooipremie en er dus geen controle op registratie aan deze uitkering gekoppeld was.
10. Een deel van de geregistreerden voldeed niet aan de jaarlijkse betalingsverplichtingen.

Toekomst
Een revisie van de verschillende I&R-systemen was door het ministerie van LNV ten tijde van de uitbraak van MKZ reeds in voorbereiding. Dat het systeem voor schapen en geiten niet goed werkte, was reeds onderkend. De schapen- en geitensector is niet te vergelijken met de andere sectoren. Er zijn minder dieren dan in bijvoorbeeld de varkenssector en er gaat minder geld in om. Dit neemt overigens niet weg dat het in totaal toch nog gaat om ongeveer 1 miljoen werpende ooien en jaarlijks ongeveer 1,5 miljoen lammeren die moeten worden afgezet. Het streven is nu om voor alle sectoren tot een modern systeem van I&R te komen, bijvoorbeeld met transponders (in de maag van de dieren) of chips.

De I&R voor schapen en geiten is in 2001 reeds als tijdelijke maatregel aangepast: schapen en geiten dienen een maand na de geboorte individueel te worden geïdentificeerd. De nieuwe I&R-regels, die opgesteld zijn nu de I&R vanaf 1 september 2001 overgegaan is van het PVV naar het ministerie van LNV, zijn vanaf 1 januari 2002 van kracht. Op het ministerie van LNV wordt hard gewerkt aan de opzet van nieuwe registratiesystemen, ook voor de rundersector. Zogeheten hobbyboeren zullen naar verwachting streng aan de verplichtingen gehouden worden. Bij de GD zijn uitgewerkte voorstellen gereed voor de verbetering van de geautomatiseerde systemen.

4.9.4 Diagnose

Breed gedeeld onder deskundigen is de opvatting dat het te lang geduurd heeft voordat de besmetting van het bedrijf in Oene werd vastgesteld. ID-Lelystad pareert de kritiek onder meer met het argument dat binnen het laboratorium in het recente verleden alle stammen welke gebruikt worden voor dierproeven getest zijn op lammerniercellen en varkensniercellen. Alle stammen groeiden op beide celtypen. ID-Lelystad heeft toen gekozen om de varkensniercellen te gebruiken voor standaard isolatie, conform de richtlijnen van de OIE en conform de internationale en wetenschappelijke standaarden. Er was goed contact met de Engelse collega's, via de telefoon en via e-mails, en men hield elkaar goed op de hoogte, volgens ID-Lelystad. Er was geen enkele aanleiding om eerder informatie aan de Britten te vragen over de te gebruiken cellijn. In Engeland kweekt men namelijk met een ander celtype (runder thyroid), en men heeft daar geen probleem met de viruskweek.
Vanwege de tijd die virusisolatie kost, kan volgens ID-Lelystad pas op 19 maart de conclusie getrokken worden dat de viruskweek met het in de tweede week van maart uit Engeland overgekomen isolaat niet goed groeit op varkensnier, 'toen resultaten van virusisolaties van Nederlandse uitbraken hetzelfde resultaat lieten zien.'

In een artikel in het NRC Handelsblad van 24 maart 2001 staat zeer uitgebreid de lezing van de verantwoordelijke functionaris van dit instituut over de gebeurtenissen in de periode van 15-21 maart. Over de vraag hoe de informatie over het gedrag van het virus bij ID-Lelystad terechtkwam, zegt het artikel: 'Zondag sloeg de stemming om. Toen kwam een ID-Lelystadvirologe terug van een werkbezoek naar het Britse MKZ-expertisecentrum. *Zij zei dat het virus in Britse schapen ook zo'n langzame verspreiding heeft. Zij had ook gehoord op welke celsoorten dit virus in de viruskweek beter groeit. Wij gebruiken vanouds een cellijn van varkensniercellen. Maar er zijn ook andere celsystemen om het MKZ-virus in te kweken. Die hebben we hier in de vriezer liggen.* Nieuwe viruskweken werden ingezet. De verspreiding van de ziekte in de stal in Oene werd met andere, meer Britse ogen bekeken. Maar meer dan een zware verdenking had Lelystad nog altijd niet te melden.', aldus het NRC. Deze lezing blijkt achteraf volgens ID-Lelystad niet correct. De informatie van de collega die terugkwam uit het VK betrof alleen het feit dat men in het VK ervaren had dat het virus bij schapen slechts aangetoond kon worden na celkweek. ID-Lelystad heeft zelf op maandag 19 maart conclusies getrokken uit waarnemingen met de kweek van het MKZ-isolaat uit het VK en uit de problemen met virusisolatie van Oene, terwijl de PCR een positieve uitslag gaf. Volgens deze lezing geeft de PCR die op 19 maart is ingezet tezamen met het klinische beeld aanleiding om twijfels te stellen bij de gevoeligheid van varkensniercellen voor het virus in kwestie. ID-Lelystad vraagt het laboratorium Pirbright in Engeland vervolgens op 20 maart of de keuze van cellen voor virusisolatie mogelijk een probleem zou geven. Per ommegaande e-mail komt het bericht dat dit inderdaad problemen kan geven. In Engeland blijkt al kort na de eerste verdenkingen bekend te zijn dat het virus niet groeit op varkensniercellijnen; men heeft verder geen problemen gehad met de virusisolatie, omdat standaard op een ander (runder-) celtype gekweekt wordt. Dat het virus ook niet groeit op de gevoeliger primaire en secundaire celcultures, wordt pas op 19 maart duidelijk in Nederland. Waarna de conclusie getrokken wordt dat het aan de diersoort (de gebruikte cellen) moet liggen.
Het blijft onduidelijk waarom de informatie over de gevoeligheid van het virus voor celtypes niet eerder is verkregen. Uit de informatie-uitwisseling per e-mail van 20 maart tussen ID-Lelystad en Pirbright blijkt duidelijk dat men in Pirbright al langere tijd weet dat het virus niet van varkenscellen houdt. Men kweekt daar dan ook tevens op lammerniercellen.

Het blijft ook de vraag waarom ID-Lelystad de PCR pas op 19 maart heeft ingezet. Dit betekent dat deze test, die na 5 uur is af te lezen, niet al op 16 maart is ingezet als ID-Lelystad beschikt over de ingezonden geit. In de informatie die ID-Lelystad op zijn website ter beschikking stelt (zie ook het daarop gebaseerde kader over de testen van ID-Lelystad) wordt vermeld dat de PCR altijd zo snel mogelijk na aankomst van de monsters wordt ingezet. Het blijkt dat dit alleen geldt voor PCR testen die zijn toegelaten voor de formele diagnostiek. De PCR voor MKZ voldoet niet aan die eisen en is op het moment dat Oene speelt voor de diagnostiek niet operationeel. De tekst op de website is in de huidige vorm pas na de eerste uitbraak opgesteld. Naar aanleiding van de ervaring met Oene heeft ID-Lelystad besloten om de PCR ter validatie standaard mee te laten lopen voor verdacht materiaal. Het valt te betreuren dat deze (nog steeds niet operationele) test niet eerder is ingezet, naar we aannemen had dit de vaststelling van het virus met enige dagen kunnen versnellen.

De moeite die het Nederland kost om het virus vast te stellen, is overigens niet uniek. Het blijkt erg lastig te zijn om het virus aan te tonen bij kalveren en geiten, omdat er te weinig virus aanwezig is voor directe virusdetectie. Bij runderen en varkens ligt dat anders, en ook in het VK en Frankrijk zijn de eerste diagnoses gesteld bij varkens en runderen. Het probleem met virusdetectie bij kleine herkauwers en kalveren is dus niet exclusief een Nederlands probleem geweest.

4.9.5 Tracering en verdere verspreiding van het virus

Dat de RVV in de eerste dagen na de melding van de dierenarts in Oene niets aan tracering heeft gedaan wekt verbazing, gezien de observaties van de specialistenteams en het relaas van de practicus. Het feit dat de dierziektedeskundige niet over de formulieren voor de tracering beschikte is geen afdoende verklaring; de nog onervaren DZD had op 15 maart vanuit Voorburg op het verzamelen van traceringsinformatie aangestuurd kunnen worden. Relevant is dat de contacten pas op zaterdag 17 maart aan het licht komen, en dat aan de diercontacten pas op 18 maart aandacht geschonken wordt. De persoonscontacten van de dierenarts worden pas in de loop van de daaropvolgende week nagetrokken. Tongeren, Welsum, Nijbroek en het zwaar verdacht bedrijf in Vaassen hadden op 15 maart al getraceerd kunnen zijn als potentieel verdachte bedrijven. Of achteraf blijkt dat Tongeren niet via Oene besmet kan zijn, doet daarbij niet erg ter zake. De RVV acht deze conclusie niet relevant.

Uit gesprekken met medewerkers van de RVV komt ook naar voren dat het veel medewerkers van de RVV ontbreekt aan de vaardigheden om kritisch door te vragen naar contacten. De AID is daar veel beter voor toegerust. In het geval van Oene zijn overigens tot aan de ruiming helemaal geen vragen gesteld. Medewerkers op verschillende niveaus binnen het ministerie van LNV zijn teleurgesteld in het nut van tracering. *'Tracering heeft helemaal niets opgeleverd.'* wordt achteraf gezegd (terecht, want alleen Oosterwolde werd neerwaarts getraceerd), terwijl anderzijds de traceerders zelf zich erover beklagen dat traceren te weinig heeft opgeleverd *omdat* er te weinig ruimte voor is en te weinig aandacht aan gegeven wordt. In de MKZ-crisis gaat het echter, dankzij de vervoersverboden, vooral om moeilijk traceerbare persoons- en vervoerscontacten. Ook de AID is er niet in geslaagd om de besmettingsroute in Friesland te achterhalen. Hoewel het instrument tracering een beperkt bereik heeft, is denkbaar dat in deze crisis meer inzet – kwantitatief en kwalitatief - op tracering tot meer en tijdiger inzicht in de verspreiding van het virus had geleid.

Van de gesprekspartners zag vrijwel niemand een verband tussen tracering en de kortingsregeling. Echter, één van de sleutelfunctionarissen op veterinair gebied bij het ministerie van LNV is uitgesproken tegenstander van de kortingsregeling. Hij is er van overtuigd dat de kortingsregeling de tracering heeft bemoeilijkt en dat dit de oorzaak is waarom niet gevonden is waar de besmetting in Friesland vandaan is gekomen. *'Je hebt die snelle tracering absoluut nodig; nu heeft de neerwaartse tracering vrijwel niets opgeleverd, en over persoonscontacten hoor je ook niks. Als een boer een dier aan een buurman heeft geleverd zonder dat te registreren, dan zal hij dat nu echt niet vertellen; dan komt hoogstens in de nacht dat beest weer*

terug. Mensen die zich niet aan de regels houden moet je in vredestijd opsporen en straffen door ze een jaar lang een hogere bijdrage te laten leveren in het bestrijdingsfonds. Dat werkt beter dan mensen die toch al aangeslagen zijn nog een keer aan te slaan.'

4.9.6 Tijdelijke knelpunten en voorbodes

In de aandachtsfase komen zaken aan de orde die nog niet afdoende geregeld blijken te zijn. Met grote inzet van velen, worden deze zaken opgepakt. Maar voor een deel blijken het ook voorbodes te zijn van knelpunten die zich in verhevigde mate zullen voordoen na de eerste uitbraak.
Hoewel vaccinatie vanaf de eerste dag gecommuniceerd wordt met de sector, blijkt er weken later nog onduidelijkheid te zijn over de verschillende soorten vaccinatie, en over wat wel en wat niet mag van Brussel.
Planning en coördinatie van bedrijfsbezoeken en ruimingen wordt als knelpunt onderkend bij de RVV, en het zal later een nog veel groter knelpunt worden.
Mest en melk worden als dreigende problemen onderkend, maar dit kan niet voorkomen dat deze materie tijdens de crisis tot grote en langdurige problemen leidt.
De communicatiestructuur 'slibt dicht'. Directie Voorlichting roept daarover op 5 maart een spoedoverleg bijeen. Communicatie zal tijdens de crisis tot de grootste problemen gaan behoren.

4.9.7 Voorbereiding op uitbraken

De opgetekende uitspraak van één van de respondenten dat het ministerie van LNV in deze periode leeft tussen hoop en vrees, is waarschijnlijk goed gekozen. Met krachtdadige maatregelen als snelle ruimingen, verzamelverbod en vervoersverboden doet het ministerie van LNV er alles aan om Nederland de ramp van MKZ te besparen. De minister weerstaat vaak de druk vanuit vele geledingen van de samenleving om geen of mildere maatregelen te treffen of maatregelen te versoepelen. Maar tevens toont hij veel begrip voor welzijnsproblemen, en laat hij ook merken gevoelig te zijn voor lessen die zijn getrokken uit de varkenspest. Zeer strenge vervoersbeperkingen bleken toen als gevolg van welzijnsproblemen tot veel vervoersbewegingen met levend vee te leiden, waarmee het risico op verspreiding van het virus juist toenam.[40] De aankondiging van vervoersverboden heeft destijds overigens ook tot veel voorafgaande transporten geleid.
Het belang van de maatregel om direct een verzamelverbod en vrij snel daarna een vervoersverbod af te kondigen, kan nauwelijks worden onderschat. Deze besluiten hebben een zeer belangrijke bijdrage geleverd aan de relatief beperkte omvang van het aantal uitbraken. In tegenstelling tot het VK is de kans op verspreiding door diercontacten via veemarkten en vervoersbewegingen in Nederland vrij snel geminimaliseerd.
Hoop spreekt uit de periode rond 10 maart, maar ook realisme. Direct vanaf het begin zijn door het ministerie van LNV voorbereidingen in gang gezet, met name wat vaccinatie betreft. Een topambtenaar van de RVV zegt hierover achteraf: *'De*

[40] Bron: De uitbraak van klassieke varkenspest in Nederland; eindevaluatie. Ministerie van LNV, 30 maart 1998, blz. 90.

RVV was goed voorbereid op een uitbraak. Na de varkenspest is alles geëvalueerd en is een hele nieuwe dierziektebestrijdingsorganisatie opgezet, met een NCC (RVV), opleiding van dierziektedeskundigen, een middelenbeleid, contracten, etc. Op 20 maart waren alle voorbereidingen getroffen, materialen waren er, entstoffen, speciale spuiten, overeenkomsten, etc. 's Ochtends om vier uur kwam het eerste geval in Olst, en om halfvijf was men in Voorburg om de crisismanagers aan te wijzen. In Uden was al een crisiscentrum actief i.v.m. de verdenkingen daar. Het nieuwe automatiseringssysteem was nog niet klaar, maar het oude systeem (DIEZIES) heeft het prima gehouden. Er was veel geleerd vanuit de varkenspest.'.

Vanuit het ministerie van LNV worden in de aandachtsfase eveneens de nodige voorbereidingen getroffen. Met de handhavende diensten (KLPD, AID), politie en justitie en BZK wordt gepraat over een eventuele stand still. Dat overleg begint op DG-niveau en is daarna op lager niveau voortgezet. De AID heeft vier regionale bijeenkomsten belegd met politiediensten, Douane en Koninklijke Marechaussee om de handhaving van de stand still te bespreken. In deze voorbereiding hebben de ministers van Justitie, BZK en LNV gezamenlijk aan alle regionale driehoeken (burgemeesters, politie en OM) gevraagd om op voorhand tot een prioriteitsverschuiving te besluiten mocht er een MKZ crisis uitbreken, om te bereiken dat zo veel mogelijk van de handhavingscapaciteit de eerste drie dagen zou gaan naar het handhaven van het vervoersverbod van dieren. Werkinstructies voor de stand still zijn op alle noodzakelijke plekken aanwezig, met afgesproken termijnen in termen van kwartieren voor het operationeel maken. Zo is het ook gebeurd op 21 maart.

Kwartiermakers van de regiodirecties zijn in de aandachtsfase, vanaf 21 februari, druk met het zoeken van locaties voor RCC's. Op 14 maart is vervolgens besloten om echt kosten te gaan maken in het zoeken naar geschikte locaties voor RCC's. Makelaars worden aan het werk gezet, en er gaat een verzoek naar Defensie om te inventariseren of er legerplaatsen zijn die aan de eisen voldoen. Dat laatste kan niet vooraf vastgelegd worden, want kazernes zijn soms wel en soms niet beschikbaar. Bij een verhuurbedrijf wordt een grote tent gereserveerd.

4.9.8 Overgang tussen Aandachtsfase en Crisisfase

In de aandachtsfase wordt hard gewerkt aan preventie en preparatie. Wat de preparatie betreft, wordt echter een zeer strikte scheiding in stand gehouden tussen aandachtsfase en crisisfase. Zoals uit bovengeciteerde uitspraak over het aanwijzen van crisismanagers blijkt, en zoals ook in het volgende hoofdstuk zal blijken, begint de opbouw van de crisisorganisatie pas echt op het moment dat een uitbraak is vastgesteld. Op diezelfde dag worden velen bij zowel bij RVV als het ministerie van LNV, vaak tot hun eigen verrassing, opgetrommeld en op posten neergezet. Vanaf dat moment zal de sfeer er een blijken te zijn van een hoog adrenalinegehalte, bij sommigen paniek, bij vrijwel allen onrust en onzekerheid en bij bijna iedereen extreem lange dagen. De sfeer waarin stevige crisismanagers op hun best zijn, maar waarin vele anderen minder goed hun weg kunnen vinden.

5. De crisisfase: 21 maart – 25 juni

5.1 Inleiding

Dit hoofdstuk beschrijft en analyseert de MKZ-crisis vanaf de eerste uitbraak in Nederland tot en met het officiële einde van de crisisfase; de opheffing van het laatste toezichtsgebied in Nederland. Het is een beschrijving en analyse van de MKZ-crisis als dierziektebestrijdingscrisis. Centraal staat de wijze waarop vanuit het ministerie van LNV het MKZ-virus is aangepakt. Het is in die zin een vervolg op hoofdstuk 4 waarin de LNV-aanpak eveneens centraal staat, maar dan in de aandachtsfase. De opzet van dit hoofdstuk wijkt af van het vorige en behoeft daarom nog enige toelichting.

De hiernavolgende beschrijving van de MKZ-crisis kent wat opzet betreft twee indelingen. Ten eerste een chronologische (horizontale) indeling. Paragraaf 5.2 beschrijft de eerste week van de MKZ-crisis, vanaf de eerste officieel vastgestelde MKZ-uitbraak (21 tot en met 28 maart). Paragraaf 5.3 beschrijft het 'middenstuk' van de MKZ-crisis. Het gaat om de periode na de eerste week tot en met de laatste vastgestelde besmetting (29 maart tot en met 22 april). Paragraaf 5.4 beschrijft de eindfase van de MKZ-crisis. Het betreft de periode vanaf de laatste vastgestelde MKZ-besmetting tot en met de opheffing van het laatste toezichtsgebied in Nederland 23 april tot en met 25 juni.

De tweede indeling is een 'hiërarchische' (verticale) indeling. Het gaat om de subparagrafen binnen de chronologische hoofdparagrafen. Deze zijn voor iedere paragraaf op dezelfde wijze ingedeeld. De eerste subparagrafen (5.2.1, 5.3.1 en 5.4.1) zijn steeds een beschrijving van gebeurtenissen en maatregelen zoals deze binnen het LNV-crisisberaad ervaren en vastgesteld zijn. Een belangrijke bron voor de beschrijvingen in deze subparagraaf zijn de verslagen van het LNV-crisisberaad. Ook de informatie die vanuit dit LNV-crisisberaad richting Tweede Kamer verstuurd zijn wordt als bron gebruikt. Het gaat in dit geval om brieven van de minister van LNV naar de Tweede Kamer of andere Tweede Kamerdocumenten. Let wel, deze subparagraaf is steeds vanuit het perspectief van het LNV-crisisberaad geschreven.
In de tweede subparagrafen (5.2.2, 5.3.2 en 5.4.2) zakken we af naar het regionale niveau; het niveau van de RCC's. De organisatie, besluitvorming en specifieke regionale problemen zoals ervaren vanuit –met name het RCC Stroe- staat centraal. De belangrijkste bronnen voor deze beschrijving zijn de verslagen van het RCC-crisisberaad, de verslagen van het breed crisisberaad, de verslagen van het in het kader van deze evaluatie gehouden regiobijeenkomsten en interviews en andere bronnen zoals vermeld in de voetnoten. De derde serie subparagrafen (5.2.3, 5.3.3 en 5.4.3) beschrijft de MKZ-crisis zoals ervaren en aangepakt op het uitvoerende niveau, dat wil zeggen het niveau van de 'veldwerkers'. De belangrijkste bronnen zijn dezelfde zoals genoemd bij de tweede subparagrafen.
Voor de tweede en de derde serie subparagraven geldt dat ze meer analyserend in de beschrijving zijn dan de eerste serie en minder feitelijk. Dit heeft te maken met de aard van de verslagen. Node gemist wordt een feitelijk verslag van de uitvoering

zoals dat gemaakt is door de RVV tot aan 14 maart. Vanaf die datum zijn er geen RVV-verslagen meer.
Tot slot eindigt dit hoofdstuk met een paragraaf 5.5; een analyse en beoordeling van de beschreven periode. Daarin worden de hierboven onderscheiden hiërarchische niveaus in hun samenhang geanalyseerd en beoordeeld.

Overigens, de eerste week van de MKZ-crisis wordt wat gebeurtenissen en maatregelen betreft van dag tot dag beschreven. In de paragrafen 5.3 en 5.4 is deze systematiek losgelaten. De subparagraaf gebeurtenissen en maatregelen wordt in paragraaf 5.3 in dagen beschreven voor zover er op de dag zelf beslissingen worden genomen. Soms worden dagen bij elkaar gevoegd. De subparagraaf gebeurtenissen en maatregelen in paragraaf 5.4 wordt chronologisch in weken beschreven. Voor de overige subparagrafen in de paragrafen 5.2, 5.3 en 5.4 is ervoor gekozen de chronologie los te laten. Dit ten behoeve van de leesbaarheid. De beschrijving vindt plaats aan de hand van bepaalde maatregelen respectievelijk uitvoeringsthema's.

5.2 De eerste vastgestelde uitbraak van MKZ in Nederland

5.2.1 Gebeurtenissen en maatregelen in de eerste week (21-28 maart)

woensdag 21 maart

MKZ in Nederland
De eerste MKZ-uitbraak in Nederland is een feit. Op dinsdagavond 20 maart zijn klinische verschijnselen bij vier koeien waargenomen op een melkveebedrijf in Olst. ID-Lelystad maakt de bewuste woensdagochtend in het LNV-crisisberaad bekend dat de IDAS-Elisa-test een positief resultaat heeft gegeven. Het bedrijf in Olst valt buiten de 3-kilometerzone, maar binnen de 10-kilometerzone die op 20 maart rond het ernstig verdachte geitenbedrijf in Oene is getrokken. Op dat moment is nog geheel onduidelijk waar de besmetting in Olst vandaan komt. Een connectie met het bedrijf in Oene lijkt zeer onwaarschijnlijk. Traceringsonderzoek wijst diezelfde dag uit dat in 2001 geen aan- of afvoer van dieren vanaf het bedrijf in Olst heeft plaatsgehad. Naar later zal blijken, zal de oorzaak van dit eerste MKZ-geval altijd onopgelost blijven:
'*Het bedrijf in Olst was klinisch positief, dat was 's ochtends al bevestigd. Men had echter geen idee waar het virus in Olst vandaan kwam, tot op de dag van vandaag niet. De meest logische weg van insleep: diercontact, dier-personencontact, transportmiddelcontact is nagelopen, maar was in Olst niet aantoonbaar' (medewerker NCC-RVV).*

Landelijke maatregelen
Naar aanleiding van de MKZ-bevestiging in Olst en de op dat moment aanwezige traceringsinformatie, besluit het LNV-crisisberaad op de bewuste woensdagochtend tot de volgende maatregelen:
- een totale stand still van vervoer van dieren, dierlijke producten een veevoer voor een periode van 72 uur in heel Nederland;
- een verbod op export van dierlijke producten (vee, vlees- en zuivelproducten);
- een verbod op de afvoer van melk van bedrijven in de 10-kilometergebieden;
- een landelijk verbod op de aanvoer van veevoeder en mestvervoer;

- het intrekken van ontheffingen voor grote evenementen.

De stand stillperiode wordt noodzakelijk geacht om te voorkomen dat transportbewegingen het traceringsonderzoek doorkruisen. Bovendien stelt het de totale crisisorganisatie in staat hun activiteiten op te schalen. Op die manier hoopt men een verdere verspreiding van het MKZ-virus te voorkomen. Verlenging of versoepeling van de stand stillmaatregel na 72 uur is afhankelijk van de onderzoeksresultaten van de tracering. Juridische Zaken van het ministerie van LNV krijgt de opdracht de juridische status van alle maatregelen zo snel mogelijk rond te krijgen. De officiële regelingen gaan nog diezelfde dag in. Aan de CVO de taak om de in Nederland getroffen maatregelen naar aanleiding van het eerste officiële MKZ-geval in Nederland aan de Europese Commissie te melden. De EU vaardigt nog - vanwege de MKZ-besmetting in Nederland - dezelfde dag een beschikking uit (2001/223/EG) met daarin de voorschriften waar Nederland zich aan dient te houden. De stand still en het exportverbod gaan dezelfde ochtend om 11.00 uur in. Beide maatregelen zijn stringenter dan op grond van de EU-beschikking 2001/223/EG voorgeschreven is.

Sleutelfunctionarissen in de crisisfase

Sleutelfunctionarissen in de MKZ-crisis zijn vanuit het ministerie van LNV de minister en de SG, samen met een van de DG's. Verder vervullen de directeur Landbouw, de directeur VVA, de directeur Voorlichting, en de CVO en zijn plaatsvervanger een sleutelrol. Op de Directie JZ wordt veelvuldig een beroep gedaan in het LNV-crisisberaad. Van de kant van de RVV zijn de directeur, de plv. directeur en het hoofd afdeling Dierziekten de sleutelfiguren. In tegenstelling tot de coördinator crisismanagement bij het ministerie van LNV is de positie van het hoofd afdeling Dierziekten in crisistijd in het middelpunt van het zenuwcentrum, het NCC-RVV: hij is de spil in de veterinaire crisisbeheersing.

De rol van de coördinator crisismanagement van het ministerie van LNV is in de crisis minder een sleutelrol dan in vredestijd. In de crisis heeft hij de taak om de interdepartementale coördinatie te verzorgen. Volgens het handboek maakt hij ook deel uit van het LNV-crisisberaad, maar daar is het niet van gekomen; niemand, ook hijzelf niet, heeft zich deze bepaling uit het handboek gerealiseerd. Overigens had hij zijn handen vol aan de interdepartementale coördinatie en aan het opstellen van de situatierapporten van het DCC.

In de crisisfase komen er sleutelfunctionarissen bij, met name zij die een rol krijgen in de regio. Het zijn (plv.) regiodirecteuren van het ministerie van LNV en kringdirecteuren van de RVV. In de MKZ-crisis zijn het de (plv.) directeur LNV-Oost, bijgestaan door de directeur van de Dienst Landelijk Gebied, die op basis van zijn eerdere ervaring wordt ingezet, de directeur LNV-Zuid voor het RCC Uden en de directeur LNV-Noord voor het RCC Drachten. Voor de RVV treedt de kringdirecteur Zuid op als crisismanager van het RCC Uden, en nadien samen met de kringdirecteur Oost als crisismanager in Garderen/Stroe. De RVV heeft geen apart crisiscentrum in Friesland, de activiteiten daar worden aangestuurd vanuit Stroe, en ook het personeel reist op en neer.

Lokale maatregelen

Ten aanzien van het besmette bedrijf in Olst hanteert het LNV-crisisberaad de volgende, vooraf vastgestelde beleidslijn, conform EU-beleid. Het bedrijf moet getaxeerd en zo spoedig mogelijk geruimd worden. Binnen een straal van 1

kilometer moeten de overige bedrijven preventief geruimd worden. Rond het bedrijf wordt de regeling toezichtsgebieden van kracht. Dit houdt in dat beschermings- en toezichtsgebieden rond de MKZ-haarden ingesteld worden (de 3- en 10-kilometerzones). Binnen een straal van 3 kilometer rond het besmette bedrijf moet screening plaatsvinden. Binnen een straal van 10 kilometer gelden de gebruikelijke vervoersverboden.

Het LNV-crisisberaad is die ochtend tevens van plan om rond de verdachte en ingesloten bedrijven in Maren Kessel, Oene en Oosterwolde binnen 24-uur in een straal van 1 kilometer ringvaccinatie toe te passen. De drie bedrijven vormen een verspreidingsrisico. De dag ervoor is immers door de RVV in het LNV-crisisberaad gemeld dat de bedrijven in Maren Kessel en Oosterwolde een directe link hebben met het zwaar verdachte bedrijf in Oene. Op dat moment is de uitslag van het zwaar verdachte bedrijf in Oene nog niet officieel vastgesteld; officieus twijfelt men niet meer over de uitslag. In het LNV-crisisberaadverslag wordt geen reden aangegeven om de 1-kilometerringvaccinatie te starten. In principe is dat ook niet nodig: conform besluitvorming in de aandachtsfase op respectievelijk, 26 en 28 februari en 2 en 7 maart, is het logisch dat tot de 1-kilometerringvaccinatie besloten wordt. Op 12 maart is dat ook in een brief van de minister aan de Tweede Kamer medegedeeld. Ook LTO maakt in haar nieuwsbrief van 13 maart bekend dat in geval van een MKZ-besmetting overgegaan zal worden tot 1-kilometerringvaccinatie, vooruitlopend op de ruiming van de dieren.
Eveneens - conform besluitvorming in de aandachtsfase - treedt dezelfde dag nog de 'studentenregeling' in werking, vanwege de benodigde personele capaciteit. Bovendien besluit men de 500 000 dosis MKZ-vaccin in te kopen, die ID Lelystad al enige tijd voorradig heeft.

Figuur 5.16 1-kilometerbuffer Oene[41]

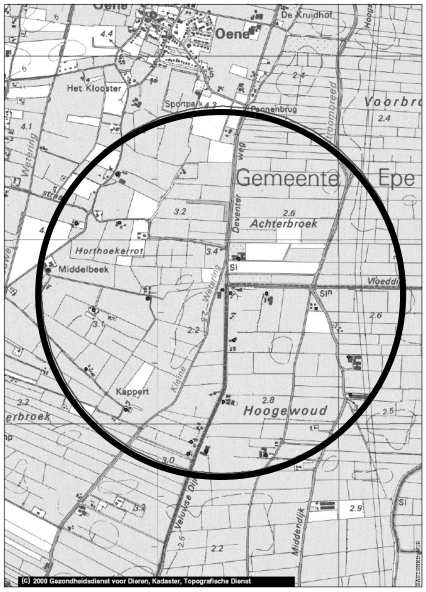

[41] Bron: Gezondheidsdienst voor Dieren, Kadaster, Topografische Dienst.

Standpunt ministerie van LNV noodenting dierentuinen
Op 21 maart wordt in het LNV-crisisberaad de vraag gesteld of vaccinatie in dierentuinen en natuurgebieden toegestaan is. Het is een vraag die in ieder geval – zo blijkt uit het RCC-crisisberaadverslag - binnen het RCC-crisisberaad vanaf de eerste dag speelt. Er is immers op dat moment nog niets over bekend. In de aandachtsfase is namelijk besloten over dit punt een standpunt in te nemen op het moment dat MKZ in Nederland vastgesteld wordt. Nu is het dan zover. De CVO krijgt de opdracht de vraag binnen de EC aan de orde te stellen.

Algemeen overleg Tweede Kamer
Dezelfde dag voert de minister van LNV overleg met de vaste commissie voor Landbouw, natuurbeheer en visserij. De minister licht de commissieleden in over de MKZ-besmettingen, de getroffen maatregelen en laat weten dat 'de situatie van dag tot dag, van uur tot uur bezien moet worden'.

Fax uit Frankrijk
's Middags 21 maart verschijnt er bij de CVO een fax van de Franse autoriteiten, hetgeen eindelijk licht werpt op de zaak Oene. De fax geeft informatie over het transport van de Ierse kalveren die via de besmette halteplaats in het Franse departement Mayenne naar diverse locaties in Nederland getransporteerd zijn.[42] Op vrijwel hetzelfde moment dat de fax binnenkomt, heeft een aantal mensen belast met tracering, de besmettingspuzzel opgelost. Gealarmeerd door een dierenarts in Sprang Capelle is men via een andere weg erachter gekomen hoe het virus Nederland binnengekomen moet zijn, namelijk via de halteplaats in Mayenne.

Tweede MKZ-geval in Welsum
Nog dezelfde avond, 21 maart, is een tweede MKZ-besmetting op een melkveebedrijf in Welsum een feit. Het bedrijf in Welsum ligt op 2 kilometer afstand van het geitenbedrijf in Oene. De eigenaar van het bedrijf in Welsum is een familielid van de eigenaar van het bedrijf in Oene. Het is de eerste vastgestelde MKZ-besmetting die volgt uit de persoonscontacten vanuit het bedrijf in Oene, zoals beschreven in hoofdstuk 4 (14 t/m 20 maart).

donderdag 22 maart

Maatregelen Welsum, melding Oene
Het LNV-crisisberaad, inmiddels geïnformeerd over de besmetting in Welsum, besluit tot de gebruikelijke ruimings-, screenings- en gebiedsmaatregelen. Later op de dag meldt de minister de besmetting in Welsum aan de Tweede Kamer en de officiële bevestiging van de besmetting op het geitenbedrijf in Oene. Het is het derde geval in Nederland.

Toestemming EC gevraagd voor noodvaccinatie 2-kilometerzone
In het LNV-crisisberaad wordt meegedeeld dat de voorgenomen 1—kilometer ringvaccinatie op 21 maart rond de bedrijven in Oene, Oosterwolde en Maren Kessel op de dag zelf nog is afgeblazen. Op de avond van 21 maart is er een telefoontje uit Brussel gekomen dat noodenting pas mag worden toegepast als

[42] Zie hoofdstuk 4: 23 – 25 februari.

gebleken is dat de desctructiecapaciteit onvoldoende is.[43] In het PVC van 23 maart zal over de door Nederland voorgestane lijn worden gesproken. De Nederlandse argumentatie voor noodvaccinatie is de volgende: preventieve ruimingen moeten zo spoedig mogelijk (binnen 2 dagen) worden afgerond. Als deze periode niet haalbaar blijkt, wil men overgaan tot noodvaccinatie. Er wordt bovendien aan toegevoegd dat de destructiecapaciteit op dit moment voldoende wordt geacht. De notificatie van de vaccinatiemaatregel aan de EC wordt vandaag nog verzonden.[44]

Nog meer informatie uit Frankrijk

Naar aanleiding van de fax uit Frankrijk en het traceringsonderzoek, is de dreiging van twee MKZ-haarden - zowel op de Veluwe als in Brabant - erg groot. Een dierenarts heeft al melding gedaan van MKZ-verschijnselen op het bedrijf in Sprang Capelle, waarvan onderzoeksmateriaal naar ID is gestuurd. ID laat in het LNV-crisisberaad weten dat een eerste snelle test negatief is gebleken. De resultaten van de PCR-test zijn op dat moment nog niet bekend. Tegen deze achtergrond besluit het LNV-crisisberaad de bedrijven met de 'Mayenne-connectie' in Beesd en Sprang Capelle te laten ruimen en binnen 1 kilometer rond de bedrijven preventief te ruimen. Bovendien worden de gebruikelijke beschermings- en toezichtsgebieden van respectievelijk 3 en 10 kilometer ingesteld.

Het LNV-crisisberaad heeft geen goed woord over voor de late informatie uit Frankrijk. Aan de CVO de taak om druk op Frankrijk uit te oefenen en informatie van de Ierse autoriteiten te krijgen. Bovendien zal de CVO aan de EC mededelen welke problemen er geconstateerd zijn in de informatie-uitwisseling over de diertransporten. De minister meldt over deze gang van zaken dezelfde dag nog in een brief aan de Tweede kamer het volgende:
'De late informatie uit Frankrijk omtrent het verblijven op de rustplaats in Mayenne van de Ierse kalveren is voor mij aanleiding geweest er bij de daarvoor in aanmerking komende lidstaten met klem op aan te dringen mij onverwijld alle informatie te doen toekomen die in het kader van het zg. traceringsonderzoek noodzakelijk is'. [45]

Het Animo-systeem wijst dezelfde dag uit dat er sinds 10 februari acht zendingen vanuit Ierland naar Nederland hebben plaatsgehad. Op 17 februari zijn 135 kalveren in Sprang Capelle aangekomen en naar andere bedrijven vervoerd. Op dat moment weet men nog niet of dit kalverentransport op de halteplaats in Mayenne is geweest. De halteplaatsen staan immers niet aangegeven in het Animosysteem. Bovendien blijkt op dat moment van een drietal andere zendingen dat ze ook via Frankrijk in Nederland zijn aangekomen. Men weet evenmin welke route deze transporten gevolgd zijn. Kortom: er zijn mogelijk nog meer besmettingshaarden waarvan men op dat moment nog geen weet heeft.
Alle aandacht en inspanning in de dagen erna is gericht op het bemachtigen van zoveel mogelijk concrete informatie over de routing van de Ierland-Frankrijk-Nederland transporten. Aan de CVO de taak om de informatie boven tafel te krijgen. Het LNV-crisisberaad neemt in ieder geval het besluit dat indien blijkt dat de zending kalveren op 17 februari via Mayenne naar Sprang Capelle aangevoerd

[43] Bron: Nieuwsbrief LTO nr. 18, 21 maart 2001
[44] Bron: LNV-crisisberaadverslag 22 maart 2001.
[45] Bron: Tweede Kamer, vergaderjaar 2000-2001, 27622, nr. 7, pag. 2.

is, de bedrijven waar de kalveren zich bevinden geruimd worden. Ook zullen de 1, 3- en 10-kilometerzones van kracht worden met daarbij horende maatregelen.

Standpunt EC dierentuindieren en dieren in natuurterreinen
De CVO heeft de volgende dag in het LNV-crisisberaad informatie over het standpunt van de EC over vaccinatie van dierentuindieren. Deze is niet toegestaan, tenzij er sprake is van noodvaccinatie. Vaccinatie voor immuniteit is niet mogelijk zonder vooraf toestemming aan de EC te vragen. Voor wat betreft de MKZ-gevoelige dieren in natuurterreinen is het antwoord van de EC dat daarvoor hetzelfde regime als in de landbouw geldt. Wanneer dat op praktische onuitvoerbaarheid stuit, moet overgegaan worden tot isolatie en monitoring van de dieren.
Dezelfde dag wordt besloten de natuurterreinen in compartimenten te verdelen en de jacht te sluiten.

Voorlichting en communicatie
De eerste dag van de MKZ-crisis wordt er in het LNV-crisisberaad niet gesproken over 'de communicatie' naar buiten toe. De minister zegt hierover in het Algemeen overleg dat de 21ste maart met de Tweede kamer is gevoerd, dat hij het cruciale belang van een goede communicatie onderschrijft. Daarin moet volgens de minister ook het medeleven met de getroffenen worden uitgedragen.[46]
De tweede dag van de MKZ-crisis vindt om 12.15 uur een persbriefing plaats met de minister. Daarnaast wordt dezelfde dag nog een brief verstuurd naar de Tweede Kamer over de stand van zaken. Het LNV-crisisberaad besluit dat het plaatsen van de – tijdens de aandachtsfase voorbereide - MKZ-advertentie 'niet meer opportuun geacht wordt'. Als reden geeft men aan dat de getroffen maatregelen naar aanleiding van de MKZ-uitbraak al uitvoerig in de pers omschreven zijn. Verder wordt nog opgemerkt dat bestuurlijke contacten met decentrale overheden en belangenorganisaties via de regionale beleidsdirecties[47] verlopen en dus niet via de Directie Voorlichting.

De eerste ontheffingsverzoeken
De eerste ontheffingsverzoeken als gevolg van de stand still maatregel stromen binnen bij de RVV; met name over de aanvoer van diervoer. De ontheffingsverzoeken worden gesteund door Nevedi. In het LNV-crisisberaad wordt besloten dat LTO betrokken wordt bij de screening van de aanvragen. Aan een tweetal andere ontheffingsverzoeken (een voor vervoer van diermeel naar een Duitse verbrandingsinstallatie en een voor het vervoer van zuiveringsslib) wordt geen gehoor gegeven.

Resultaten traceringsonderzoek Olst
In de middag van 22 maart heeft het traceringsteam de volgende contacten in kaart kunnen brengen:
- de dierenarts heeft het bedrijf in 2001 driemaal bezocht, niet in het gedeelte waar MKZ is geconstateerd;
- de inseminator heeft het bedrijf sinds 24 februari tienmaal bezocht;

---

[46] Bron: Tweede Kamer, vergaderjaar 2000-2001, 27622, nr. 13, pag. 3.
[47] Hierna zal worden gesproken over regiodirecties.

- een Rendacwagen is sinds 24 februari éénmaal op het bedrijf aanwezig geweest. De route van de Rendacwagen is bekend. De Rendacwagen is niet op dezelfde dag op het bedrijf in Oene geweest (8/3 in Olst, 19/3/in Oene);
- de melkauto bezocht iedere 3 dagen het bedrijf. Niet alle voor- en volgcontacten zijn op dat moment bekend. Stro- en voerleverancier: voor- en volgcontact worden ook nog nagegaan.

Het LNV-crisisberaad besluit naar aanleiding van resultaten van dit traceringsonderzoek een 24-tal bedrijven in Overijssel te blokkeren. De aanleiding is dat het traceringsteam geconstateerd heeft dat de inseminator in de onderzochte periode ongeveer 60 bedrijven bezocht heeft, allemaal ten oosten van de IJssel. De inseminator heeft zelf een rundveebedrijf. Hoewel daar geen klinische MKZ-verschijnselen geconstateerd zijn, dreigt toch een besmettingsgevaar. Het LNV-crisisberaad besluit de contactbedrijven tot en met het derde volgcontact te blokkeren, klinisch te onderzoeken en te bemonsteren.

vrijdag 23 maart

Veterinaire situatie

Op het bedrijf in Sprang Capelle dat op 24 februari Ierse kalveren heeft aangevoerd rust nog steeds een verdenking. Bij het bedrijf in Beesd (Ierse kalveren) zijn geen klinische verschijnselen waargenomen en er zijn bloedmonsters afgenomen voor onderzoek.

De RVV meldt in het LNV-crisisberaad dat de personele en materiële ruimingscapaciteit opgeschaald wordt. Ook de planning van de ruimingen komt aan de orde: de ruiming in de 1-kilometergebieden zal naar verwachting per gebied 1 dag in beslag nemen. De door de RVV voorgestelde volgorde van ruimen wordt geaccordeerd: Oene, Welsum, Sprang Capelle, Beesd, Oosterwolde, Maren Kessel.

Wat de screening van de 1-kilometer en 3-kilometerzones betreft, blijkt dat, voor zover ze zijn uitgevoerd, er geen verdenkingen zijn. Omdat het virus bij runderen geen consistent klinisch beeld oplevert, wordt in het LNV-crisisberaad besloten om in de screening ook bij runderen bloedmonsters te nemen. De RVV en ID maken samen afspraken over de hoeveelheid bloedmonsters die per bedrijf moeten worden genomen.

‘s Middags wordt bekend gemaakt dat de testen van de 50 bedrijven die onderzocht zijn omdat ze dieren uit Frankrijk geïmporteerd hebben, allemaal negatief zijn. Voor het 10-kilometergebied rond Herpen betekent dit dat overgegaan kan worden tot opheffing van het gebied.

Voorbereiding vervolg stand stillregime

Het LNV-crisisberaad komt deze dag tot twee maal toe bijeen. Belangrijk punt op de besluitvormingsagenda is het vervolg op het stand stillregime. Wat mag daarna wel en wat mag niet? ‘s Ochtends worden in het LNV-crisisberaad wijzigingen voorgesteld, waarop de Directie JZ diezelfde middag nog de regelingen in orde maakt. 's Middags vindt definitieve besluitvorming plaats over de versoepelingen. Er wordt afgesproken het pakket van maatregelen de volgende dag vanaf 12.00 uur in te laten gaan.

Gemeld wordt, wat betreft de export, dat de Europese beschikking zal worden overgenomen. Dit betekent dat zodra de uitwerking gereed is, er vanuit een deel van Nederland weer geëxporteerd kan worden.

Communicatie
Er wordt 's ochtends in het LNV-crisisberaad nogmaals melding gemaakt dat decentrale overheden via de regiodirecties geïnformeerd worden. Bovendien wordt nog eens vermeld dat 'overigens alle relevante MKZ-informatie op de LNV-internetsite' staat. Met andere woorden: iedereen die wil weten wat er aan de hand is, moet gewoon de website raadplegen.
Er is bij de Directie VVM een apart nummer opengesteld, waarop woordvoerders van de TK-fracties met vragen terechtkunnen. Voor maatschappelijke e.a. organisaties wordt een afzonderlijk infobulletin samengesteld, waarin de resultaten van de besluitvorming van de MKZ-crisisstaf zijn opgenomen. Voor handhavers, inspecteurs en lagere overheden wordt een afzonderlijk informatienummer opengesteld. Tot slot wordt vermeld dat het MKZ-callcenter met 20 personen wordt uitgebreid.
's Middags besluit men voor wat betreft de communicatie over te gaan tot opschaling. Deze opschaling dient bij voorkeur de volgende dag gereed te zijn, in verband met de nieuwe regelgeving die in zal gaan. Ook de internetsite dient goed bijgehouden te worden om veel telefoontjes te voorkomen. 'Met name inzake uitslagen dient een duidelijke lijn te worden gevolgd'. Bovendien wordt vermeld dat de informatie nu niet altijd eenduidig is en dat er een aparte unit voor back office op het ministerie van LNV moet komen.

PVC: toestemming noodvaccinatie en standpunt vaccinatie dierentuinen
's Middags wordt bekend dat het PVC aan Nederland toestemming verleent om noodvaccinatie toe te passen rond een besmet of verdacht bedrijf. Nederland kan drie maanden na vernietiging van het *laatste gevaccineerde* dier de MKZ-vrije status terugkrijgen, mits ze zich aan de volgende voorwaarden houdt:

- toepassing kan alleen aan de orde zijn op veehouderijen die preventief zullen worden geruimd, indien er onvoldoende dodings- of destructiecapaciteit aanwezig is;
- vaccinatie mag plaatshebben tot 2 kilometer rond een besmettingshaard;
- de geënte dieren dienen binnen 2 maanden alsnog gedood en vernietigd te worden;
- gevaccineerde dieren moeten fysiek worden gemerkt;
- noodenting mag niet worden toegepast rond bedrijven die op 23 maart reeds besmet of verdacht waren (Olst, Welsum, Oene, Maren Kessel, Beesd, Sprang Capelle en Oosterwolde).[48]

Wat betreft de vaccinatie van dierentuinen, wordt bekend gemaakt dat de EC binnenkort hierop terug komt. Een dag later wordt in het LNV-crisisberaad bekend gemaakt dat de EC op 27 maart met een voorstel komt over toepassing van vaccinatie in dierentuinen. De inbreng van Nederland zal zijn om vaccinatie van dierentuindieren toe te staan en beschermde diersoorten buiten de dierentuinen eveneens te vaccineren.

[48] Bron: LNV-crisisberaadverslag 24 maart 2001, Tweede Kamer, vergaderjaar 2000-2001, nr. 27622, 26 maart 2001.

zaterdag 24 maart

De vierde MKZ-besmetting: Nijbroek
In Nijbroek, ongeveer 1 kilometer van het besmette bedrijf in Oene wordt het vierde MKZ-geval op basis van de antigeen-Elisa-test vastgesteld. De gebruikelijke ruimingen en het instellen van de zones worden in werking gesteld.

Veterinaire situatie en besluitvorming
Die dag wordt in het LNV-crisisberaad melding gemaakt van meerdere verdenkingen van MKZ. Voor het eerst wordt in het LNV-crisisberaad melding gedaan van MKZ in Kootwijkerbroek. De verdenking is er al langer, want het LNV-crisisberaad meldt: 'het klinische beeld van de eerder vastgestelde verdenking wordt ernstiger. Er is vooralsnog geen verband met andere verdenkingen of besmettingen bekend. Tracering wordt uitgevoerd.'
Ook is er sprake van nieuwe verdenkingen in de buurt van Herpen. Aangezien een van de verdachte bedrijven op ongeveer 800 meter van het bedrijf in Herpen met de 'Ierse kalveren connectie', is al eerder besloten om het 10-kilometergebied rond Herpen in stand te houden. Verder zijn er verdenkingen in Vaassen, Garderen en Oene. Bij het bedrijf in Oene is misschien sprake van persoonscontacten met het reeds besmette bedrijf in Oene. Van alle verdenkingen is blaarmateriaal aan ID gezonden voor onderzoek, waarvoor de virusisolatietest ingezet wordt. De screening van de bedrijven met kalveren uit de Ierse importen via Frankrijk, die niet via Mayenne verlopen, zijn op twee bedrijven na klinisch onderzocht. Daarbij zijn geen MKZ-verschijnselen waargenomen. Er zijn bloedmonsters genomen die nog onderzocht worden.
Het LNV-crisisberaad neemt het besluit de 25-kilometerzone rond Oene aan te passen en zo compact mogelijke gebieden rond Oene en Kootwijkerbroek/Overberg vast te stellen.

Aangezien de MKZ-uitbraken zich vooral voordoen in een gebied waar vele kalverhouderijen gevestigd zijn, vraagt men zich in het LNV-crisisberaad af of ten aanzien van deze bedrijven extra maatregelen geboden zijn. In samenspraak met de kalverorganisaties wordt bekeken of extra klinische controle of bloedonderzoeken nodig zijn.

Instelling beoordelingsteam ID/RVV
Om een oplossing te vinden voor de soms lange periode van onzekerheid tussen een MKZ-verdenking en de definitieve bevestiging ervan, besluit het LNV-crisisberaad om vanaf deze dag een speciaal ID/RVV-team in te stellen. Deze krijgt de opdracht om op basis van de twee rapportages over waargenomen klinische verschijnselen een besluit te nemen over het al dan niet inzetten van preventieve ruiming.

Eindelijk bericht over andere Frankrijktransporten
De definitieve, correcte traceringsinformatie over de andere Frankrijktransporten, waar men zo op zit te wachten, komt op 24 maart, zij het met zeer veel moeite. De belangrijkste oorzaak voor de moeizame informatievoorziening is dat de importeurs van de dieren – in dit geval vier – tegenstrijdige informatie hebben afgelegd. Uiteindelijk blijken er in de periode van 17 - 22 februari een drietal transporten

van Ierse mestkalveren via Frankrijk naar Nederland te hebben plaatsgevonden. Van twee transporten is op 23 maart al vast komen te staan dat deze niet de besmette rustplaats in Mayenne hebben aangedaan. Het LNV-crisisberaad besluit op dat moment deze bedrijven te blokkeren, klinisch te onderzoeken en te bemonsteren. Rond de route van het derde - 161 mestkalveren omvattende - transport heeft lange tijd onzekerheid bestaan. Aangezien het, voor vertrek uit Ierland opgestelde routedocument Baroche Goudoin (Mayenne) als rustplaats vermeldt, besluit het LNV-crisisberaad op 24 maart om de drie bedrijven waar de kalveren afgeleverd zijn, preventief te ruimen. Het gaat om bedrijven in Doornspijk, Nunspeet en Overberg. Rond de betrokken bedrijven zijn toezichts- en beschermingsgebieden ingesteld. In de avond van 25 maart wordt o.a. door tussenkomst van de Ierse autoriteiten, aanvullend bewijsmateriaal over de route van de Ierse vrachtwagen ontvangen. Het blijkt dat de rustplaats in Mayenne niet is aangedaan. De beschermings- en toezichtsgebieden kunnen worden opgeheven, maar inmiddels zijn de bedrijven in Doornspijk, Nunspeet en Overberg al preventief geruimd.

Opheffing stand still; een nieuw regime van vervoersbeperkingen

Op 24 maart wordt in het LNV-crisisberaad bekend gemaakt dat de tijdelijke regeling stand still mond- en klauwzeer nog dezelfde dag om 12.00 beëindigd en vervangen wordt door de tijdelijke regeling landelijke vervoersbeperkingen mond en klauwzeer 2001. De inhoud van deze regeling is, zoals gezegd, de 23ste maart in het LNV-crisisberaad al voorbereid. Het betreft een pakket maatregelen voor het hele land met uitzondering van de ingesloten gebieden, omdat daarvoor aparte regelingen gelden. Het vervoer van vee en vervoermiddelen van vee blijft - ook in de niet-ingesloten gebieden - voorlopig verboden. Verder krijgen deze niet-ingesloten gebieden te maken met een aantal versoepelingen ten opzichte van de stand still periode:

- pluimvee mag onder voorwaarden (1-op-1 transport en R&O) worden getransporteerd naar een slachthuis, net als eendagskuikens. Deze versoepeling geldt ook voor de ingesloten gebieden;
- het vervoer van levende producten (sperma, embryo's en eicellen) is onder voorwaarden toegestaan;
- het vervoer van mest is toegestaan, mits de vervoermiddelen gereinigd en ontsmet worden voordat zij het erf van een bedrijf verlaten;
- melk mag worden opgehaald van de melkproducerende bedrijven, mits de melkwagens gereinigd en ontsmet worden voordat zij het erf van een bedrijf verlaten;
- het vervoer van voeders, bestemd voor vee en pluimvee, is toegestaan onder de voorwaarde dat het vervoer rechtstreeks geschiedt van het mengvoederbedrijf naar de boerderij. Het vervoer van grondstoffen voor diervoeders en het vervoer van petfood is niet langer aan beperkingen onderhevig;
- het bezoeken van bedrijven, waar vee wordt gehouden, is in beginsel verboden. Uitzonderingen zijn mogelijk voor dierenartsen en personen, die aanwezig moeten zijn in geval van noodsituaties (politie, huisarts, brandweer, ambulance).[49]

[49] Bron: Tweede Kamer, vergaderjaar 2000-2001, nr. 27622, 26 maart 2001.

Voor wat betreft mest en melk binnen de ingesloten gebieden geldt dat afvoer van mest niet toegestaan is, mestopslag op het eigen bedrijf geregeld moet worden, het uitbreiden van mestopslag op het eigen bedrijf toegestaan is en afvoer van pluimveemest alleen van gespecialiseerde pluimveebedrijven toegestaan wordt. Voor wat betreft de melk is de dag ervoor overleg gevoerd met NZO en heeft het LNV-crisisberaad het volgende besloten: melk wordt opgehaald door aparte melkauto's, gaat naar aparte melkfabrieken en krijgt een dubbele warmtebehandeling.[50]

Het einde van de totale stand still periode betekent in sommige gevallen een verlichting of een oplossing voor de ongewenste neveneffecten van de stand stillmaatregel. Met name het probleem van de melkafvoer blijkt groot. Omdat tijdens de stand still periode geen melk mag worden opgehaald, wordt op grote schaal melk op het riool en het oppervlaktewater geloodst, waardoor op sommige plaatsen verstoringen aan de rioolwaterzuiveringsinstallaties ontstaan. De melk- maar ook de mestproblematiek speelt immers al langer, omdat voor de stand stillmaatregel ook al vervoersverboden van kracht waren.

Welzijnsproblemen kalveren
Voor het eerst sinds de crisisfase van start is gegaan, wordt in het LNV-crisisberaad melding gemaakt dat 'in samenspraak met de sector naar mogelijkheden moet worden gezocht ter voorkoming/oplossing van welzijnsproblemen bij kalveren ten gevolge van het vervoersverbod'.

Capaciteitsprobleem dierenartsen
Een ander probleem dat binnen het LNV-crisisberaad aangekaart wordt, is het capaciteitsprobleem dat dreigt te ontstaan bij dierenartsen als gevolg van het 72-uurs regime na een bezoek aan een besmet of verdacht bedrijf. Het LNV-crisisberaad besluit om samen met de KNMvD naar een oplossing te zoeken.
Zo blijken er, met het voortschrijden van de MKZ-crisis steeds vaker knelpunten in de uitvoering van maatregelen te ontstaan, die op LNV-crisisberaadniveau om oplossingen vragen.

zondag 25 maart

Het vijfde geval van MKZ in Nederland is een feit. Het gaat om een bedrijf in Oene; het is in Oene het tweede geval.

maandag 26 maart

Aanpassing exportverbod
Het exportverbod van 21 maart wordt op 26 maart aangepast overeenkomstig de Europese beschikking van 21 maart. Dit betekent dat er vanuit Nederland weer geëxporteerd mag worden, althans vanuit acht provincies. Export uit de vier andere door de EU aangewezen provincies (Flevoland, Gelderland, Overijssel en Noord-Brabant) blijft aan beperkingen onderhevig. Producten van evenhoevigen uit deze provincies mogen alleen worden verzonden naar andere delen van Nederland en naar andere lidstaten, mits voldaan wordt aan de voorwaarden die de EU-beschikking stelt: *'teneinde de export van producten mogelijk te maken moet*

[50] Bron: LNV-crisisberaadverslag 23 maart 2001.

gegarandeerd kunnen worden dat kanalisatie en certificering waterdicht zijn. Met betrekking tot zuivelproducten zijn daartoe afspraken gemaakt tussen het ministerie van LNV en het zuivelbedrijfsleven. Op die manier wordt gegarandeerd dat aan alle voorzieningen genoemd in de beschikking van de EU omtrent de in- en uitvoer van dierlijke producten wordt voldaan. Een en ander is vastgelegd in protocollen. Inmiddels is de export op gang gekomen.

Voor vlees en vleesproducten is de situatie gecompliceerder. De voorwaarden waaraan deze moeten voldoen teneinde geëxporteerd te kunnen worden, zijn zodanig dat er slechts een zeer beperkte markt voor deze producten zal zijn. Een groot deel van de vleesproductie in Nederland bevindt zich in de vier provincies die aan deze zeer zware voorwaarden moeten voldoen. Op dit moment wordt nog nagegaan hoe genoemde problemen, wanneer het vervoersverbod wordt opgeheven en er weer evenhoevigen geslacht kunnen worden, opgelost zouden kunnen worden."[51]

Noodvaccinatie

Het LNV-crisisberaad besluit op 26 maart rond Oene over te gaan tot noodvaccinatie. Het feit dat er in Oene een nieuwe besmetting is geconstateerd, er in relatief korte tijd vijf MKZ gevallen geconstateerd zijn en er weer een ernstige verdenking in Oene is, is voor het LNV-crisisberaad reden genoeg om hiertoe te besluiten. De bedoeling is om in een aaneengesloten gebied in een straal van 2 kilometer rond de besmettingshaarden van buiten naar binnen te vaccineren. Voorafgaand aan de vaccinatie moeten bloedmonsters genomen worden. In de brief die door de minister van LNV dezelfde dag aan de Tweede Kamer gestuurd wordt staat[52]:
'De noodvaccinatie mag in Nederland slechts worden toegepast op veehouderijbedrijven die preventief zullen worden geruimd, dat wil zeggen zijn gelegen binnen de zone van 1 kilometer (of zonodig 2 kilometer) rond een besmet bedrijf'. …….'Nu er nieuwe besmettingen rondom Oene zijn geconstateerd zal dit het eerste gebied zijn waar gevaccineerd zal worden. In een aaneengesloten gebied wordt in een straal van 2 km rond de besmettingshaarden van buiten naar binnen noodvaccinatie toegepast.'
Over het lot van de geënte dieren en het doel van de enting laat de minister geen twijfel bestaan:
'De geënte dieren dienen binnen 2 maanden alsnog gedood en vernietigd te worden. De noodenting is daarmee, ik wijs daar met nadruk op, geen alternatief voor het preventief ruimen, maar een instrument om het ruimen gefaseerd te kunnen uitvoeren zonder dat het risico wordt gelopen dat het MKZ-virus zich verder verspreidt'.
Vanzelfsprekend moeten de boeren wiens dieren gevaccineerd worden, daarover geïnformeerd worden. Het LNV-crisisberaad besluit nog diezelfde dag om 16.00 uur, daarover mededeling te doen aan alle betrokkenen.

De RVV en de Directie JZ krijgen in het LNV-crisisberaad de opdracht om het te vaccineren 2-kilometergebied formeel vast te stellen. Instelling van het vaccinatie-

---

[51] Bron: Tweede Kamer, vergaderjaar 2000-2001, 27622 nr. 14, 29 maart 2001.
[52] Bron: Tweede Kamer, vergaderjaar 2000-2001, 27622 nr.8, 26 maart 2001.

gebied van 2 kilometer betekent ook een aanpassing, dat wil zeggen uitbreiding van het 10-kilometergebied.

dinsdag 27 maart

De RVV adviseert het crisisberaad om in een straal van 2 kilometer rond de besmettingen Oene-2 en -3 en Nijbroek ook noodvaccinatie toe te passen. Binnen deze cirkels vallen ongeveer 200 bedrijven, met 17 000 dieren. De CVO bespreekt met de EC of rond Oene-1 ook in een straal van 2 kilometer noodvaccinatie mag worden toegepast. Daardoor zou een aaneengesloten gebied ontstaan, waarbinnen dieren gevaccineerd worden. Het enten binnen de 1-kilometerzone is dan al nagenoeg afgerond. Op het moment dat de noodvaccinaties van start zijn gegaan, is binnen het LNV-crisisberaad nog niet besloten hoe omgegaan moet worden met o.a. melk van de gevaccineerde dieren, de kosten van de verzorging van de gevaccineerde dieren, de uit de gevaccineerde dieren geboren dieren en het moment van taxatie van de gevaccineerde dieren. Die beslissing volgt een aantal dagen later, op donderdag 29 maart.

dinsdag 27 maart

In het LNV-crisisberaad wordt in relatie tot de besluitvorming van die dag de beleidslijn (preventieve) ruimingen vermeld: 'Met betrekking tot het ruimen van bedrijven waar de aanwezigheid van het MKZ-virus is aangetoond en van verdachte bedrijven en van bedrijven in een zone om een verdacht bedrijf wordt de volgende beleidslijn gehanteerd:

1. bij een positief geval wordt het bedrijf geruimd en een zone van 1 of 2 kilometer gevaccineerd/preventief geruimd;
2. bij een verdenking wordt het verdachte bedrijf geruimd op basis van een dossierbeoordeling door ID-Lelystad en RVV. Het al dan niet instellen van een 1-, 3- en 10-kilometerzone om een verdenking is afhankelijk van traceringsgegevens aangaande het verdachte bedrijf en testuitslagen.

Door hantering van bovenstaande beleidslijn is de situatie met betrekking tot de op dat moment verdachte bedrijven op 27 maart als volgt:

- het bedrijf in *Oosterwolde* is geruimd. Bij het bedrijf zijn geen klinische verschijnselen waargenomen. ID meldt drie positieve serologische uitslagen. In de loop van 28 maart komen de uitslagen van de monsters die bij de ruiming van het bedrijf genomen zijn. Er is in principe besloten tot ruiming van de 1-kilometerzone. Aan de hand van de uitslagen wordt bezien of die ruiming noodzakelijk is;
- bij het bedrijf in *Vaassen* was sprake van een klinische verdenking. Met Oene-1 heeft persoonscontact plaatsgevonden. De PCR-test was negatief. Er zal opnieuw een PCR-test worden uitgevoerd. Aan de hand van de resultaten daarvan, die 28 maart beschikbaar zijn, vindt besluitvorming plaats over het instellen van een 1-kilometerzone;
- het klinische beeld in *Garderen* is verminderd. Vandaag wordt het bedrijf opnieuw door de RVV bezocht. Indien nog steeds een klinisch beeld geconstateerd wordt, wordt overgegaan tot ruiming van het bedrijf. Er wordt geen 1-kilometerzone ingesteld;
- *Kootwijkerbroek*: het klinische beeld is zwak, maar nog steeds aanwezig. De PCR was positief. Het bedrijf wordt heden geruimd. Tracering heeft nog geen relatie

met andere besmettingen/verdenkingen opgeleverd. ID meldt dat de testuitslag nog langer op zich laat wachten;

- het bedrijf in *Beesd* is geruimd, vanwege het aangetoonde Mayenne-contact. Er is een 1-kilometerzone ingesteld, die nog preventief geruimd moet worden. De eerste screening in het 3-kilometergebied heeft geen bijzonderheden aan het licht gebracht. Er volgt nu een tweede screening, en ID komt in loop van 28 maart met uitslagen van 32 monsters. Er is in principe besloten tot ruiming van de 1-kilometerzone. Aan de hand van de uitslagen van de monsters zal besloten worden of preventieve ruiming van de 1-kilometerzone noodzakelijk is;
- bij het bedrijf in *Sprang Capelle* was sprake van een klinische verdenking. Onafhankelijk daarvan is het Mayenne-contact aan het licht gekomen. In de 1-kilometerzone zijn reeds 9 bedrijven geruimd. Twaalf bedrijven wachten nog op preventieve ruiming. De ruiming daarvan wacht op voortgang in de ruiming in Beesd. Complicatie hierbij is dat de voorzitter van het College van Beroep voor het Bedrijfsleven (CBB) de preventieve ruimingen in Sprang Capelle heeft opgeschort. Het ministerie van LNV poogt de voorlopige voorziening te laten opheffen. De screening in het 3-kilometergebied heeft geen bijzonderheden aan het licht gebracht;
- de slachterij in *Maren Kessel* is op 16 maart geruimd. ID meldt dat de serologische test op vier dieren een positieve uitslag geeft. ID en RVV gaan na welke dieren dit betreft (geiten uit Oene of elders vandaan). Op basis van de bevindingen van ID/RVV wordt besloten tot het al dan niet ruimen van de ingestelde 1-kilometerzone;
- het bedrijf in *Berghem* is geruimd. Er was sprake van een klinische verdenking. De 1-kilometerzone wordt heden preventief geruimd. ID meldt dat de PCR-test zwak positief was.

Met betrekking tot de verdachte bedrijven besluit het ministerie van LNV alleen informatie over de verdachte bedrijven in Beesd en Oosterwolde en de gevolgen voor de besluitvorming over de eventuele preventieve ruiming van de 1 kilometerzone in de publiciteit te brengen.

woensdag 28 maart

Stand van zaken een week later

Een week na de eerste uitbraak in Nederland worden er weer twee MKZ besmettingen gemeld; één in Tongeren (gemeente Epe) en één in Terwolde. Beide bedrijven liggen in het 10 kilometergebied rond Oene en worden preventief geruimd. Deze twee besmettingen brengen het totale aantal besmettingen na de eerste vastgestelde uitbraak op zeven. Goed nieuws is dat de dreiging van een MKZ-uitbraak in Brabant (Mayenne-connectie) enigszins afneemt. De screening van de 3-kilometergebieden rond Beesd en Sprang Capelle heeft namelijk geen bijzonderheden opgeleverd en de reeds beschikbare testresultaten zijn negatief. Vooralsnog trekt het ministerie van LNV de conclusie dat alle tot dan toe bekende uitbraken en verdachte bedrijven direct of indirect samenhangen met het transport van Ierse mestkalveren via Mayenne naar Nederland. Alleen over oorzaak van de uitbraak in Olst tast men nog in het duister.

Ondertussen zijn de eerste juridische procedures tegen het vaccinatiebeleid van het ministerie van LNV gestart, neemt het verzet van de boeren tegen de ruimingen en vaccinaties toe (met name in Sprang Capelle en Beesd), wordt besluitvorming over hoe om te gaan met producten van gevaccineerde dieren uitgesteld, is men voornemens de reeds bestaande psychosociale hulp aan de boeren te intensiveren, bezoeken premier Kok en landbouwminister Brinkhorst het MKZ-gebied op de Veluwe en zal blijken dat het LNV-crisisberaad een dag later weer diverse ingrijpende maatregelen zal treffen.

5.2.2 Het effect van de besluitvorming en maatregelen op de uitvoeringspraktijk

De gevolgen van de stand still en het vervoersverbod in de ingesloten gebieden

'Op dit moment staan we op de drempel van MKZ! Het is een zeer ernstige situatie die vraagt om draconische maatregelen.' [53] Deze uitspraak van één van de crisismanagers van de RVV op de vooravond van de MKZ-uitbraak in Nederland kan niet treffender zijn voor de aanpak die op de uitbraak volgt. Het feit dat de stand still-maatregel en het exportverbod dat Nederland de eerste 72-uur hanteert, stringenter is dan de EU-beschikking voorschrijft, is tekenend voor de rigoureuze aanpak. Ook de maatregelen die naar aanleiding van het traceringsonderzoek getroffen worden (blokkeren, preventief ruimen) laat zien dat het ministerie van LNV zo min mogelijk risico's wil nemen. Het zijn maatregelen waar in het kader van deze evaluatie veel waardering voor is geuit *(zie kaderverhaal beoordeling externen van aanpak).*

Beoordeling externen aanpak eerste dagen

In het kader van deze evaluatie is door geïnterviewden en gesprekspartners veelvuldig opgemerkt dat met name de stand still één van de belangrijkste maatregelen is geweest om verdere verspreiding van het virus te voorkomen. Men is van mening dat het gewenste effect (tijd voor tracering, opschalen handhaving, stoppen van snelle verspreiding) met behulp van deze maatregel is bereikt. Dit is voornamelijk een veterinaire redenering. Maar, onder alle mensen die wij in de interviews en regiobijeenkomsten gesproken hebben, waaronder ook niet-veterinairen, is er niemand geweest die zich negatief heeft uitgelaten over de noodzaak en het effect van de landelijke maatregelen op de eerste dag van de uitbraak.

De maatregelen in de aandachtsfase, met name het vervoersverbod voor schapen en geiten van 26 februari en het vervoersverbod voor evenhoevigen van 13 maart, behoren overigens ook tot de belangrijke maatregelen in dit kader. Volgens het ministerie van LNV zijn dit zelfs de meest essentiële preventieve maatregelen geweest.

De landelijke maatregelen die naar aanleiding van het eerste MKZ-geval getroffen worden, zijn vooraf afgesproken, zowel met de sector als de Tweede Kamer. Het is dus voor de direct betrokkenen geen verrassing. Al in de aandachtsfase is door het LNV-crisisberaad geanticipeerd op een mogelijke MKZ-uitbraak in Nederland en het daaraan gekoppelde maatregelenpakket.[54] Alleen de zuivelindustrie meent dat het verbod op het vervoer van melk onaangekondigd komt. Men is in de veronderstelling dat voor het ophalen van melk tijdens de stand still een uitzondering wordt

[53] Bron: Citaat in verslag bijeenkomst MKZ voor burgemeesters in het ingesloten gebied d.d. 20 maart 2001.
[54] Zie hoofdstuk 4.

gemaakt. De zuivelindustrie is daarop onvoldoende voorbereid, hetgeen de eerste 72-uur tot grote logistieke problemen leidt.[55]

Tijdens en na de stand still doen zich grote problemen voor met melk die niet opgehaald wordt, mest die niet uitgereden mag worden en veevoer dat niet aangevoerd kan worden. Voor de landbouwsector volgen de landelijke maatregelen immers op een periode waarin in Nederland al enige tijd vervoersverboden gelden. De problemen van mest en welzijn spelen op dat moment al. De landelijke maatregelen leiden in sommige gevallen tot ongewenste situaties. Eén ervan is het lozen van melk op de riolering, een ander is het veevoerprobleem dat op bedrijven met niet-evenhoevigen ontstaat. Weliswaar zijn door de versoepelingen waartoe het ministerie van LNV op 24 maart besluit vele knelpunten opgelost, maar voor de ingesloten gebieden nemen de problemen alleen maar toe. Met name de melk vormt direct een groot probleem, waar het ministerie van LNV centraal vanuit het RCC al in de eerste week diverse malen op gewezen wordt: 'v*oor het nieuwe toezichtsgebied Oene geldt o.a. een algeheel vervoersverbod voor melk en mest. Dit kan leiden tot lozingen in het riool en de mestput. In beide gevallen leidt dit tot grote problemen. Er wordt aangedrongen op een snelle versoepeling voor vervoer van deze producten. De problematiek wordt bij LNV-centraal aangekaard. Voor aanvoer veevoer geldt hetzelfde*'.[56] Ook in de situatierapporten van het DCC-LNV wordt dagelijks melding van de toenemende mest-, melk- en voerproblemen gedaan.

De door LNV-centraal aangedragen oplossingen blijken in de praktijk geen oplossingen te zijn. Het levert zelfs alleen maar meer vragen en problemen op. Degenen die met deze problemen direct geconfronteerd worden zijn o.a. de leden van het RCC-crisisberaad. Vanzelfsprekend komen er bij diverse organisaties en personen allerlei vragen binnen. Uiteindelijk komen de vragen middels het breed crisisberaad bij het RCC terecht.
Het RCC kan geen structurele oplossingen bieden, alleen maar korte termijn oplossingen aandragen. Ze heeft immers niet de bevoegdheid regels zomaar aan te passen. Problemen moeten eerst voorgelegd worden aan het ministerie van LNV. Op de vraag in het breed crisisberaad van 22 maart 'wat er moet gebeuren als de mestopslag vol is en wat er met het overschot aan melk moet gebeuren' luidt dan ook het antwoord van het RCC: '*dat geen eenduidige oplossing mogelijk is, maar melk bijvoorbeeld geloosd kan worden in de mestkelder en mest in noodopslag, zoals bijvoorbeeld een afgedamde sloot of mestzakken'.*
Het waterschap heeft bezwaar tegen deze oplossing. Men laat weten dat de volle mestkelders en eventuele opslag in afgedamde sloten een bedreiging voor de watergangen vormen. Ook blijken aangedragen oplossingen vanwege het vervoersverbod niet mogelijk. Bijvoorbeeld, loonwerkers die noodzakelijk zijn om een noodopslag te kunnen maken, kunnen niet op het bedrijf komen. Daarop wordt door de RVV weer in noodgevallen ontheffing verleend aan graafmachines. Opslag in een gedesinfecteerde tank of container is ook acceptabel als deze op het erf blijft, maar deze zijn niet altijd voor handen.

---

[55] Bron: Stichting Werkgroep MKZ Fryslân, *Tongblier, de crisis van 2001*, Buitenpost, 2001: pag. 116. Overigens was de zuivelindustrie van begin af aan in het basisoverleg betrokken.

[56] Bron: breed crisisberaad-verslag 24 maart 2001.

De afvoer van melk in de ingesloten gebieden, zoals voorgeschreven in de EU-beschikking, - melk wordt opgehaald door aparte melkauto's, gaat naar aparte melkfabrieken en krijgt een dubbele warmtebehandeling – worden door de sector niet uitgevoerd. Dit blijkt een aantal dagen later, wanneer telefoontjes over het uitblijven van het ophalen van melk blijven binnenstromen. Over de achtergrond van deze problematiek meer in paragraaf 5.3.2.[57]

Het zijn mede deze problemen die in de eerste week al voor veel weerstand en kritiek onder de veehouders zorgt. Een andere groep die hiermee geconfronteerd worden zijn de uitvoerders; de mensen die direct te maken krijgen met de emoties op de bedrijven in de getroffen gebieden. Zij krijgen de vragen, in sommige gevallen de verwijten. Zij kunnen op deze vragen geen antwoord geven, maar moeten wel in staat worden gesteld hun werk te doen: 'd*it soort zaken over bijvoorbeeld de melk heeft niets met screening te maken, maar het belemmert je wel in je werkzaamheden. Er zijn boeren geweest die hier zo boos over waren, dat je weerstand ondervond als je op het bedrijf kwam. Voor ons was het niet op te lossen, wij mochten daar geen beslissingen in nemen' (RVV-medewerker screenen).*

Zoals in paragrafen 5.3.2 en 5.4.2 zal blijken, zijn de praktische problemen die gepaard gaan met melk, mest en later ook welzijnsproblemen, geen incidenten die horen bij de eerste crisischaos. Het zijn problemen die lang blijven doorgaan en veel inspanning en aandacht van met name het RCC vraagt.

De gevolgen van de besluitvorming over vaccinatie dierentuindieren en dieren in natuurgebieden

Op het moment dat de uitbraak van MKZ in Nederland plaatsvindt weet men niet wat er met de MKZ-gevoelige dierentuindieren moet gebeuren. Mogen ze wel of niet preventief gevaccineerd worden, dat is de vraag. Het is een vraag die te verwachten valt, getuige ook de verslagen van het RCC en breed crisisberaad. Lobby's en kritiek vanuit de vereniging van dierentuinen aan het adres van het LNV-crisisberaad worden in de media breed uitgemeten. De vereniging willen maar een ding: overgaan tot vaccinatie, mocht een MKZ-haard een bedreiging gaan vormen. Het standpunt van het crisisberaad is: we zijn bereid om preventieve vaccinatie van dierentuindieren en zeldzame diersoorten buiten dierentuinen toe te staan, maar daarvoor hebben we toestemming van de EC nodig. De EC vraagt vervolgens aan de OIE wat de gevolgen voor de MKZ-status van de lidstaten is, indien preventieve vaccinatie in dierentuinen wordt toegestaan. De OIE komt met een duidelijk standpunt: vaccinatie van welk dier dan ook - dus ook van dierentuindieren - leidt tot een verlaging van de MKZ-status. Wijziging van de regelgeving, waaruit een en ander voortvloeit, kan niet eerder plaatshebben dan eind mei, op de jaarvergadering van de OIE.

Daar kan men vanzelfsprekend niet op wachten. Op 9 april vindt een overleg plaats tussen afgevaardigden vanuit het crisisberaad en de vereniging van dierentuinen. Doel van het overleg is de vereniging te informeren over de voorwaarden waaronder vaccinatie kan plaatsvinden. Een dag later wordt in het crisisberaad naar aanleiding van het overleg op 9 april besloten om het vaccineren van dierentuinen

[57] Bron: LNV-crisisberaadverslag 23 maart 2001.

niet toe te staan, totdat duidelijkheid is verkregen over de gevolgen hiervan voor de MKZ-vrije status in het OIE. De EC zal hierover apart te rade gaan bij de OIE.[58] De dierentuinen, geconfronteerd met inkomstenderving als gevolg van teruglopende bezoekersaantallen krijgen te horen dat dit behoort tot het bedrijfsrisico van de dierentuinen. De overheid acht zich niet verantwoordelijk een voorziening voor dergelijke bedrijfsschade te treffen. Het zal blijken dat de dierentuinhouders nog lang in het ongewisse gelaten worden, hetgeen tot grote onvrede bij de vereniging van dierentuinhouders leidt.

Ook het wild en andere loslopende evenhoevigen in natuurgebieden vragen om beleid. Net als de evenhoevigen op de veehouderijen vormen zij ook een besmettingsbron. Het gaat hier om dieren die moeilijk te isoleren zijn. De problematiek is groot. Enerzijds gaat het om dieren waarover bij het publiek en in de media veel emoties loskomen. Anderzijds gaat het om praktische zaken. De oplossing die het ministerie van LNV na raadpleging van de EC biedt, is geen echte oplossing. De EC laat immers weten dat voor deze dieren hetzelfde regime als in de landbouw geldt en dat, wanneer dat op praktische onuitvoerbaarheid stuit, overgegaan moet worden tot isolatie en monitoring van de dieren. Dat laatste is makkelijker gezegd dan gedaan. Er is voorafgaande aan de crisis geen procedure afgesproken hoe in het wild levende dieren gedood dienen te worden. Het feit dat de MKZ-uitbraken zich vooral op de Veluwe voordoen, nabij diverse gebieden waar dieren in het wild leven, is het ontbreken van een protocol in deze vrijwel direct een complicerende factor. Op dinsdag 27 maart besluit het LNV-crisisberaad dat er een protocol moet komen, waarin de procedure voor het doden van in het wild levende dieren wordt opgenomen.

De gevolgen van de besluitvorming over het afsluiten van gebieden voor terreinbeheerders

Terreinbeheerders als Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer en de Provinciale Landschappen moeten, als grote veehouders, ook de nodige maatregelen treffen om de insleep van MKZ bij hun kuddes te voorkomen. Als voorbeeld geven we de lijst maatregelen die Staatsbosbeheer gestuurd heeft aan minister Brinkhorst:
In de aandachtsfase zijn al de volgende maatregelen getroffen:

- afsluiten van de gebieden met eigen vee/kuddes in het gehele land, bekende voorbeelden zijn de Oostvaardersplassen, Slikken van Flakee, Hellegaatsplaats, etc.;
- in terreinen die vanwege preventie van mond- en klauwzeer zijn afgesloten worden geen terreinwerkzaamheden uitgevoerd;
- binnenhouden en isoleren van de schaapskuddes;
- uitstellen van inscharingen van koeien van veeteeltbedrijven op onze terreinen tot nader order;
- geen transport van evenhoevigen.

De dagen daarna hebben de andere terreinbeherende organisaties vergelijkbare maatregelen genomen. Op 24 februari kwamen de kalveren uit Mayenne aan in Oene.

[58] Alleen aan de Apenheul wordt toestemming verleend het bedrijf open te stellen voor het publiek, onder de voorwaarde dat de aanwezige evenhoevigen (2 Chileense Pudu-hertjes) dusdanig van de rest van het bedrijf worden gescheiden, dat in feite sprake is van twee gescheiden bedrijven.

In de dagen daarna zijn allerlei aanvullende preventieve maatregelen genomen, zoals:

- maatregelen terreinbeheer; in de 1, 3 en 10 kilometerzone rond een MKZ uitbraak en in een begraasd terrein worden geen terreinbeheersmaatregelen uitgevoerd. Buiten de 10 kilometerzone worden in de provincies Gelderland, Overijssel, Flevoland, Noord Brabant en Limburg en delen van Utrecht alleen de hoogst noodzakelijke maatregelen uitgevoerd (die bij niet uitvoeren tot onomkeerbare gevolgen leiden). Het betreft de uitvoering van maatregelen als maaien, snoeien, onderhoud recreatieve voorzieningen, etc maar ook houtoogst en –transport (contracten) en inventarisaties. Staatsbosbeheer krijgt op dit moment vanwege het uit- of afstellen van maatregelen diverse schadeclaims;
- contacten met vee, veebedrijven en veehouders worden vermeden, voorbeelden zijn het transport van voer, gebruik van landbouwmachines en loonwerkers, vrijwilligers, jagers, ruiters die bij de boer staan, dierenartsen;
- reiniging en ontsmetting bij in- en uitgaan van terreinen;
- dieren goed observeren op mogelijke ziekteverschijnselen;
- alle gehouden dieren in terreinen isoleren en bufferen (maar NB., deze dieren zijn niet zomaar op stal te zetten);
- gemeenten verzoeken openbare wegen door of nabij afgesloten gebieden af te sluiten.

Na 26 maart is de stand van zaken als volgt; volledig afgesloten terreinen in provincie Overijssel, Flevoland, Gelderland, Noord-Brabant, Limburg en Utrecht (ten oosten van de A28). In de overige provincies zijn een groot aantal begraasde terreinen afgesloten.

De terreinbeheerders moesten deze maatregelen op eigen gezag nemen. Het transport van dieren moest worden voorkomen, werkzaamheden moesten worden uitgesteld, terreinen afgesloten en eigen medewerkers (constant) voorgelicht. De link tussen het 'terreinbeheerdersvee' en landbouwvee moest zoveel mogelijk worden doorbroken, hetgeen lang niet altijd eenvoudig bleek. Veel medewerkers van de terreinbeheerders wonen in landelijk gebied en hebben zelf vee. De primaire zorg van de terreinbeheerders was insleep van de ziekte in natuurterreinen te voorkomen. In totaal zijn grote delen van het areaal van de terreinbeheerders vele maanden afgesloten geweest.

De gevolgen van de besluitvorming over de noodvaccinatie

Het afblazen van de aangekondigde noodvaccinatie binnen de 1 kilometergrens van besmette en ernstig verdachte bedrijven, zorgt vanaf de eerste dag voor veel miscommunicatie. Diverse betrokkenen worden in eerste instantie op de hoogte gesteld van de vaccinatie. De GD belast met het enten, burgemeesters, politie, AID-ers en natuurlijk niet in de laatste plaats de betrokken boeren zelf. Alles wordt in gereedheid gebracht en vervolgens gaat het niet door. Veel woorden worden er in het LNV-crisisberaad niet aan gewijd. Ook uit de -in het kader van deze evaluatie gevoerde- gesprekken komt geen duidelijk antwoord op de vraag over het hoe en waarom van het in eerste instantie opstarten en vervolgens afblazen van de 1 kilometer noodvaccinatie op 21 maart.

Alles wijst er op dat het hier gaat om een verkeerde inschatting van de – noodzakelijke geachte - medewerking van de EC. Uit de nieuwsbrief van LTO van 21 maart blijkt dat 's avonds laat het bericht van de RVV komt met de mededeling dat vaccinatie niet mag van de EU, zolang niet aangetoond is dat de destructiecapaciteit te kort schiet. In de LTO-nieuwsbrief van 22 maart staat dat EU landbouwcommissaris niet wil dat er geënt wordt. In de aandachtsfase is het ministerie van LNV er steeds van uitgegaan dat noodvaccinatie toegepast kon worden.

De gang van zaken zorgt op een aantal bedrijven in Oosterwolde voor veel verwarrende communicatie:
'21 maart komt bij alle bedrijven binnen 1 kilometer telefonisch bericht dat ze zullen worden geruimd, 10 minuten later blijkt dit een fout bericht. Die dag volgen nog drie keer de mededeling dat ze zullen worden geruimd dan wel geënt. Om 23.00 uur de mededeling dat er nog niets gebeurt. (…) Meneer X (crisismanager RVV, red.) heeft ons persoonlijk verteld dat hij die avond telefonisch bericht kreeg van de EU dat er niet mocht worden geënt. Was er die avond wel geruimd of geënt zoals in het draaiboek, dan was de ruiming bij 1 kilometer gebleven en de tweede kilometer gespaard gebleven, er is hier een zeer ernstige fout gemaakt'.[59]
De boeren uit Oosterwolde doelen hier op de in hun ogen onrechtmatige ruiming van bedrijven in de straal tussen 1 en 2 km.

Het hele voorval is niet bevorderlijk voor een 'goede' samenwerking tussen uitvoerders van het beleid en getroffenen. Bovendien zet het velen op een verkeerd spoor op het moment dat op 26 maart aangekondigd wordt dat binnen een 2-kilometerzone gevaccineerd gaat worden. Voor de sector komt deze 2 kilometer min of meer uit 'de lucht vallen', omdat - voor zover gecommuniceerd - de vaccinatiezone altijd op 1 kilometer vastgesteld is: '*er wordt een toenemend verzet geconstateerd tegen de uitvoering van de regelgeving. Onduidelijkheid in het gebied met name over de argumentatie voor de 2-kilometerzone is mede oorzaak van die weerstand'*.[60]
Een deel van de weerstand rond de noodvaccinatie in de eerste week van de MKZ-crisis is terug te voeren tot de wisselende beleidslijn. Daarbij is er niet alleen kritiek op de wisselende lijn rond de entzones, maar ook de ruimingszones: *'in Olst en Oene werd direct nadat het bewijs van MKZ was geleverd een ringruiming toegepast. In Oosterwolde werd een aantal dagen gewacht alvorens tot ruiming werd overgegaan. Het beleid stapte van de hak op de tak. Aanvankelijk werd een ringruiming in een straal van een kilometer toegepast, nadien in een straal van twee kilometer. Vervolgens werd overgestapt op een ringenting van twee kilomeer gevolg door ruiming, waarna een 1-kilometerringruiming werd aangekondigd, die overigens niet is doorgegaan.'*[61]

[59] Bron: ingezonden brief 7 november 2001.
[60] Bron: breed crisisberaad-verslag 27 maart 2001.
[61] Bron: H. Siemens, Ruimen, tien keer erger dan ik dacht, 2002, pag. 73.

Juridische grondslagen voor de ruimingsgebieden van 1 kilometer, 2 kilometer en de driehoek Noord-Veluwe

In hoofdstuk 3 is het vooraf vastgestelde maatregelenpakket ter bestrijding van een uitbraak van MKZ beschreven. Diverse maatregelen zijn in de MKZ-crisis toegepast zoals deze in het maatregelenpakket zijn beschreven. Sommige maatregelen zijn door middel van Europese beschikkingen en Nederlandse regelingen nader op de specifieke situatie toegespitst. De instelling van de entdriehoek in de Noord-Veluwe is daarvan de meest in het oog springende. Over de omvang van de ruimingsgebieden is veel commotie ontstaan, door gebrekkige communicatie en misverstanden. In deze paragraaf wordt de juridische grondslag van de instelling van ruimingsgebieden van verschillende omvang beschouwd.

In onderstaande tekst staan maatregelen waarnaar in de subparagrafen verwezen wordt in chronologische context.

21 maart 11.00: Regeling Toezichtsgebied Mond- en Klauwzeer Oene, Olst en Oosterwolde 2001
21 maart 19.15: Regeling noodvaccinatie Mond- en Klauwzeer 2001
23 maart: PVC accordeert concept beschikking EC over het toestaan van noodvaccinatie (suppressief) door Nederland in een zone van 2kilometer
27 maart: EC geeft beschikking 2001/246/EG waarin Nederland toestemming krijgt voor suppressievaccinatie in een zone van maximaal 2kilometer. Dieren moeten gedood worden op het bedrijf.
27 maart: PVC accordeert conceptbeschikking van EC om Nederland naast suppressieve vaccinatie ook beschermende vaccinatie toe te staan in Groot Oene.
29 maart 12.00: Regeling toezichtsgebied Kootwijkerbroek Mond- en Klauwzeer 2001. In deze regeling is nog geen sprake van vaccinatie, dus een toezichtsgebied van 10kilometer.
29 maart 12.00: Wijziging bijlage Regeling toezichtsgebied Oene, Olst, Welsum, Nijbroek en Oosterwolde Mond- en Klauwzeer 2001. De vaccinatiezone van 2kilometer wordt hier voor het eerst in een regeling opgenomen, dus toezichtsgebied van 12kilometer.
30 maart 19.00: Wijziging Regeling toezichtsgebied Oene, Olst, Welsum, Nijbroek en Oosterwolde Mond- en Klauwzeer 2001. Ook in deze regeling wordt de 2kilometer voor vaccinatie genoemd.
30 maart 20.30: Regeling toezichtsgebied Kootwijkerbroek Mond- en Klauwzeer 2001 II. Hier wordt voor Kootwijkerbroek voor het eerst vaccinatie en de 2kilometer zone genoemd, en dus een toezichtsgebied van 12kilometer.
3 april 20.00: Wijziging Regeling noodvaccinatie Mond- en Klauwzeer 2001
5 april 18.45: Wijziging Regeling toezichtsgebied Oene, Olst, Welsum, Nijbroek en Oosterwolde Mond- en Klauwzeer 2001 II.
5 april: EC geeft beschikking 2001/279/EG af waarin Nederland wordt toegestaan om in een nader gespecificeerd gebied van ongeveer 25kilometer rond Oene suppressieve vaccinatie toe te passen (waarmee de 2kilometer vaccinatiezone voor dit gebied wordt losgelaten) en daarnaast ook beschermende vaccinatie toe te passen.

Natuurlijke grenzen voor toezichtsgebieden

De instelling van vervoersverboden voor dieren en aanverwante producten, is gebaseerd op art 30 lid 1 en lid 4 GWWD. In deze artikelen is geen sprake van een maximumgrens van 10kilometer. Het gebruik maken van natuurlijke grenzen, waarbij de 10kilometer overschreden

wordt, is dus toegestaan. Een voorbeeld daarvan is de Regeling toezichtsgebied Mond- en Klauwzeer Oene, Olst, en Oosterwolde, die op 21 maart 2001 om 11.00 uur in werking treedt (Staatscourant, 22 maart 2001, nr. 58/pag. 12). In deze regeling wordt voor het toezichtsgebied gebruik gemaakt van natuurlijke grenzen, waardoor een precies omschreven aaneengesloten gebied ontstaat.
De Europese Richtlijn (85/511/EEG) schrijft in artikel 9 een toezichtsgebied voor met een *straal* van minstens 10 kilometer rondom een besmet bedrijf. Ofschoon er geen sprake is van een cirkel maar van natuurlijke grenzen, is de regeling dus niet in strijd met Europese regelgeving.

Ruimingsgebied van 1 kilometer
De grens die voor een ruimingsgebied wordt gekozen, vindt waarschijnlijk zijn juridische grondslag in artikel 22 lid 1 sub f GWWD jo artikel 2 van het Besluit verdachte dieren.[62] Dit betekent dat het aan de aangewezen ambtenaar is die redenen heeft om aan te nemen dat de dieren in de gelegenheid zijn geweest om te worden besmet en de diersoort voor MKZ vatbaar is om op basis van deze aanname het ruimingsgebied vast te stellen. De zone van 1 kilometer voor preventieve ruimingen kan hierop gebaseerd worden, maar volgt hier dus niet uit. De 1-kilometerzone is een beleidsbeslissing die vastgelegd is in het maatregelenpakket van 6 januari 2000. Het eventueel afwijken van deze 1-kilometerzone op basis van veterinaire argumenten of natuurlijke grenzen, is op grond van dit artikel mogelijk.
Ook de Europese regelgeving maakt dit mogelijk via art. 5 lid 4 Richtlijn 85/511/EEG: op besmette bedrijven en eventueel de onmiddellijk aangrenzende bedrijven (...) worden onverwijld alle voor ziekte vatbare dieren ter plaatse afgemaakt. Hierop kan een zone van 1 kilometer of 2 kilometer niet gebaseerd worden. In art. 10 lid 1 van Richtlijn 90/425/EG staat echter aangegeven dat een lidstaat bij de uitbraak van een dierziekte onmiddellijk de door de communautaire voorschriften voorgeschreven bestrijdings- of preventiemaatregelen ten uitvoer legt *of elke andere maatregel vaststelt die hij passend acht.* Het tweede deel van deze bepaling biedt dus alle ruimte en op dit artikel baseert het ministerie van LNV vele maatregelen. Over deze interpretatie zijn echter rechtszaken aangespannen door ondernemers uit Kootwijkerbroek.

Verruiming ruimingsgebied van 1 kilometer naar 2 kilometer
Op 21 maart 2001 treedt om 19.15 uur de Regeling noodvaccinatie mond- en klauwzeer 2001 (Staatscourant 26 maart 2001, nr. 60/pag. 13) in werking. De juridische basis van deze regeling ligt in artikel 13 lid 3 van Richtlijn 85/511/EEG en artikel 17 lid 1 GWWD. Artikel 13 lid 3 staat noodvaccinatie toe wanneer MKZ is aangetoond en de ziekte zich op grote schaal dreigt te verspreiden. Lidstaten mogen overgaan tot noodenting rond de ziektehaard nadat de EC hierover is geïnformeerd, mits de wezenlijke belangen van de Gemeenschap niet in gevaar worden gebracht. Gevaccineerde dieren en producten daarvan mogen niet worden verplaatst, en de dieren moeten specifiek gemerkt en geregistreerd worden. Artikel 17 lid 1 GWWD geeft de minister van LNV de bevoegdheid om te bevelen dat dieren die door MKZ kunnen worden aangetast daartegen in geheel Nederland of in een bepaald gebied daarvan op een door hem te bepalen wijze voorbehoedend worden behandeld. In de regeling van 21 maart wordt bepaald dat MKZ-gevoelige dieren binnen het toezichtsgebied (zoals genoemd in artikel 30 lid 2 GWWD) in een door de directeur van de RVV te bepalen zone rond de ziektehaard worden gevaccineerd. Er wordt dus geen zone van 1 kilometer of 2 kilometer genoemd. De zone is echter wel gemaximaliseerd door de omvang van het toezichtsgebied, in het onderhavige geval is dat 10kilometer.
De regeling wordt pas op 26 maart toegepast, nadat op 23 maart over uitbreiding van de zone voor noodvaccinatie tot 2kilometer door het PVC positief is geadviseerd. De 2kilometer zone

[62] Koninklijk Besluit van 15 juli 1994, *Stb.* 731, houdende regels betreffende verdachte dieren.

wordt voor het eerst beschreven in de bijlage bij de beschikking 2001/246/EG van 27 maart 2001. In deze beschikking staan ook de voorwaarden beschreven waaraan Nederland dient te voldoen bij het toepassen van noodvaccinatie. De vaccinatie mag krachtens deze beschikking slechts worden uitgevoerd in combinatie met het preventief doden van de gevaccineerde dieren, zoals beschreven in artikel 1 lid 1 van diezelfde beschikking.

In de Wijziging regeling toezichtsgebied Oene, Olst Welsum, Nijbroek en Oosterwolde die ingaat op 29 maart 12.00 uur (Staatscourant 30 maart 2001, nr. 64/pag. 31) wordt de straal van *twee kilometer* voor het inzetten van noodvaccinatie voor het eerst in een Nederlandse regeling opgenomen. Aanleiding is de beschikking van de EC van 27 maart waarin vaccinatie wordt toegestaan in een gebied van maximaal 2kilometer rond de ziektehaard. Op precies hetzelfde tijdstip gaat ook een wijziging in van het toezichtsgebied Kootwijkerbroek, maar in deze wijziging wordt niet over vaccinatie gesproken.

Van 2 kilometer naar Noord Veluwe

Op 3 april 2001 treedt om 20.00 uur de Wijziging noodvaccinatie MKZ 2001 (Staatscourant 4 april 2001, nr. 67/pag. 13) in werking. Deze regeling loopt vooruit op de beschikking van de EC van 5 april 2001 (2001/279/EG).

In de beschikking van de EC van 5 april 2001, is het vaccinatiegebied waarbinnen de Europese Commissie vaccinatie toestaat niet langer gebonden aan een grens van maximaal 2kilometer. Suppressievaccinatie wordt toegestaan voor delen van de provincies Gelderland, Overijssel, Noord-Brabant en Flevoland indien de geografische omvang en andere hiermee samenhangende relevante gegevens vooraf aan de lidstaten en de Commissie wordt gemeld. Daarnaast is beschermende vaccinatie voor runderen toegestaan in een gebied van ongeveer 25 kilometer rond Oene indien het precieze gebied vooraf aan de lidstaten en de Commissie wordt gemeld. De juridische basis van deze beschikking ligt in artikel 13 lid 3 van Richtlijn 85/511/EEG. De beschikking bevat voor suppressieve vaccinatie de bepaling dat gevaccineerde dieren zo snel mogelijk moeten worden geruimd als de dodings- en destructiecapaciteit toelaat; dieren mogen in daartoe aangewezen voorzieningen buiten het bedrijf worden gedood nadat tenminste 14 dagen zijn verstreken sedert de voltooiing van de vaccinatie van de gevoelige dieren op het betrokken bedrijf.

In de regeling van 3 april wordt de ruimte die de Europese beschikking van 5 april 2001 biedt van toepassing verklaard op het gebied van de Noord-Veluwe, dat in de regeling precies omschreven wordt. Er wordt in het midden gelaten of het hier voor runderen om suppressieve of beschermende vaccinatie gaat. Daarover wordt, zo blijkt, later beslist. Voor andere gebieden wordt de ruimte niet benut. Net als de regeling van 21 maart 2001 is de juridische basis van deze regeling gelegen in artikel 13 lid 3 van Richtlijn 85/511/EEG en artikel 17 lid 1 GWWD.

Het verweer op het punt van de 1 kilometer of 2-kilometergrens van één van de topambtenaren van het ministerie van LNV, betrokken bij het LNV-crisisberaad: *'áls je een besmet bedrijf hebt, ruim je als voorzorg vanuit een bepaalde straal alle bedrijven omdat je een buffer wilt hebben. Preventief ruimen in een straal van 1 kilometer wordt niet dwingend voorgeschreven. De beslissing om van 1 kilometer naar 2 kilometer te gaan is ook vanuit de ervaringen met de varkenspest genomen, en vanuit ervaringen in de driehoek. 1 kilometer was niet genoeg, we hadden het gevoel dat we achter de feiten aan liepen.*

Vervolgens krijg je dan het probleem: preventief ruimen heeft alleen zin als je het snel uit kunt voeren. Maar als je de straal vergroot naar 2 kilometer, neemt het aantal te ruimen bedrijven met een factor 4 toe. Je haalt je dan veel meer problemen op de hals: hoe groter de straal des te lastiger het wordt om snel te ruimen in verband met de destructiecapaciteit en dodingscapaciteit. Des te groter wordt dan de behoefte aan vaccinatie, om tijd te winnen bij het ruimen. Maar je bent dan nog vervolgens weken bezig met ruimen van gevaccineerde dieren'.
Dezelfde ambtenaar merkt tegelijkertijd op dat de discussie wanneer het ministerie van LNV dient over te gaan van 1 naar 2 kilometer ruimingen nog voor verbetering vatbaar is, tegelijkertijd met de communicatie daarover.

De gevolgen van de besluitvorming over de organisatie van de communicatie
De eerste paar dagen van de crisis is de beleidslijn duidelijk; het maatregelenpakket is immers vooraf besproken. Tegelijkertijd weet men ook dat er zeer veel vragen zullen komen. In de aandachtsfase is daarop geanticipeerd. In die periode - 5 maart - wordt melding gemaakt dat de LNV-communicatiestructuur 'dichtslibt'. Dit voorspelt weinig goeds voor de communicatiestroom bij de echte uitbraak. Inderdaad is er sprake van 'verstopping' van informatie. Het GLTO in het getroffen gebied laat al de tweede dag aan het RCC weten dat ze voor de bewoners van de gebieden die geruimd worden een geheim telefoonnummer hebben ingesteld. De reden is dat de informatielijn van het RVV overbezet is en de bellers van het kastje naar de muur gestuurd worden.

De eerste paar dagen zijn de vragen en daarmee de voorlichting wat inhoud betreft redelijk 'te handelen'. Problemen in de voorlichting over de maatregelen naar externen toe ontstaan pas echt op het moment dat de eerste versoepelingen volgen. De versoepelingen leiden tot zeer veel vragen, zowel bij uitvoerders, veehouders, sectororganisaties, eigenlijk bij iedere betrokkene. Al deze vragen zijn terug te voeren tot één simpele vraag. Wat mag wel en wat mag niet? Of zoals één van de NLTO-crisisteamleden het formuleert: 'n*et na het afkondigen van de landelijke stand still van 72 uur waren er al veel vragen, maar toen was het antwoord nog simpel: verroer je niet. De zaak werd pas ingewikkeld toen de eerste versoepelingen plaatsvonden. (...) Iedereen probeerde dan de regels op zijn eigen situatie toe te passen en vroeg zich af: mag dit nu wel of mag dit nu niet?*'[63]

De vraag is simpel, het antwoord allerminst. De maatregelen en beslissingen die het ministerie van LNV neemt worden juridisch vastgelegd in regelgeving. Een veel gehoorde klacht is dat de vertaling van die regels in 'begrijpelijke' taal te wensen overlaat. Betrokkenen moeten hun eigen interpretatie geven. De lijn van het ministerie van LNV is namelijk zoveel mogelijk vast te houden aan de juridische bewoording. Ook de brieven die verstuurd moeten worden, worden zoveel mogelijk in 'juridische' taal gesteld, vanwege mogelijke interpretatieverschillen. Dit overigens tot grote ergernis van de crisismanagers in het RCC: '*het informeren van betrokken veehouders van entingen, ruimingen etc. vraagt continu aandacht. Het lezen van de meegestuurde brieven zou aanzienlijk bevorderd worden als deze voor gewone Nederlanders leesbaar zouden zijn'.*[64] Er is vanuit het RCC geprobeerd om

[63] Jan Bijma in: Tongblier, de crisis van 2001, Buitenpost 2001, pag. 91.
[64] Bron: RCC-crisisberaadverslag, 10 april 2001

het schrijven en versturen van de brieven uit te besteden aan een professioneel bedrijf, omdat de RVV ogenschijnlijk te veel fouten maakt. Daar houdt men echter snel mee op, omdat het bedrijf een doorlooptijd van een week nodig heeft om de klus te klaren, terwijl er maar 24-uur beschikbaar zijn.

Het tweede probleem is: wie moet het antwoord geven aan wie? Het is de bedoeling dat de regiodirecties (de RCC-managers van het ministerie van LNV) de burgemeesters, de GLTO's, de politie en al die andere partijen informeren over de maatregelen. Elke dag wordt op de RCC's een breed crisisberaad georganiseerd. Toch verloopt dat proces in de eerste week niet soepel. Opgemerkt wordt in het RCC-beraad dat de berichtgeving aan burgemeesters beter moet. Op het vlak van de communicatie en voorlichting gaat in de eerste week van alles mis. De media blijken regelmatig eerder op de hoogte te zijn van een ruiming dan de veehouder zelf of dan de burgemeester. Iedere veehouder behoort vooraf een schriftelijk bericht te krijgen van een verdenking, besmetting, taxatie, ruiming en vaccinatie. De logistieke aspecten verlopen niet zoals het moet. Daarbij moet opgemerkt worden dat sommige veehouders ook weigerden brieven of telefoontjes aan te nemen. De problematiek achter de communicatieproblemen is echter complexer dan alleen het niet tijdig en juist informeren van veehouders, bestuurders en al die anderen die voor hun werkzaamheden van de informatie van het ministerie van LNV - en met name RVV - afhankelijk zijn. Het heeft namelijk ook te maken met het functioneren van de beschikbare automatiseringssystemen en problemen die in de uitvoeringspraktijk ontstaan (zie paragraaf 5.2.3). Echter, het feit dat het MKZ-draaiboek van de RVV over 'communicatie' slechts bestaat uit een aantal regels, is tekenend voor de voorbereiding op dit punt.

5.2.3 De uitvoering van de veterinaire maatregelen

De rol van de uitvoeders

In het breed RCC-crisisberaad dat iedere dag gevoerd wordt, wordt in de eerste week al opgemerkt dat vanuit het gebied waardering wordt gehoord over het optreden van de RVV-ers.[65] Hiermee wordt verwezen naar de echte 'veldwerkers'; de mensen die het LNV-beleid moeten uitvoeren. Het zijn de mensen belast met het screenen, ruimen, vaccineren en traceren. Het zijn de mensen die direct geconfronteerd worden met de emoties en de vele vragen die bij de veehouders spelen. Het zijn de mensen die het ondankbare werk moeten doen, in de organisatorische setting zoals hieronder zal worden beschreven. Het zijn de mensen die vooral zo goed mogelijk naar eigen inschatting van de situatie moeten handelen en geconfronteerd worden met situaties die niet in enig handboek of protocol te vinden zijn.

Of de uitvoering van de veterinaire bestrijdingsmaatregelen goed verlopen is, is deels afhankelijk van het persoonlijk optreden van deze beleidsuitvoerders. Dat persoonlijk optreden kost tijd, zo is in het kader van deze evaluatie veelvuldig opgemerkt. Tijd werd de uitvoerders over het algemeen niet gegund. Zoals één van de deelnemers aan één van de regiobijeenkomsten het zei: *'de tijdsdruk die van hoger hand op de uitvoerders werd gelegd was funest. Juist in zulke emotionele*

[65] Bron: breed Crisisberaadverslag 28 maart 2001.

situaties moet je de tijd nemen te communiceren, waarbij de rol van de dierenarts een hele belangrijke rol is. Zij moeten een goede spreekbuis zijn'.

Diverse uitvoerders met wie in het kader van deze evaluatie gesproken is, benadrukken het belang van de factor 'tijd', en de rol van de dierenarts. Over het algemeen kan gezegd worden dat wanneer in de uitvoering de tijd werd genomen voor de getroffenen, veel weerstand al was weggenomen. Dezelfde uitvoerder: *'het mooiste was als je ergens wegging en de mensen bedankten je'*. Het is ook de ervaring van Jaap de Boer, één van de dierenartsen die zich bij de RVV heeft aangemeld om te helpen met de uitvoering van vaccinaties, screeningen en ruimingen.

Hij verwoordt het in zijn dagboek als volgt:
'in deze week (26-31 maart, red.) heeft ons team al van alles meegemaakt. In het algemeen kan ik stellen dat overal waar we kwamen iedereen ons afstandelijk, boos of gelaten benaderde. Eén keer wilde iemand ons zelfs geen hand geven, uit angst voor besmetting. Toen ik eerst alles goed uitlegde, vragen liet stellen, benadrukte dat er niets zou gebeuren wat zij niet wilden en dat als er ook maar iets gebeurde wat hen stoorde, ze dit moesten uiten, dat ze zelf mochten helpen als ze dat wilden enzovoort, ontdooide alles geleidelijk. Er werd koffie gebracht en aan het eind werden we bedankt, met een handdruk nog wel (!) voor de nette manier waarop we gehandeld hadden, met getoond respect voor mens en dier'.[66]

Er zijn ook veel klachten gehoord over 'het' optreden van 'de RVV-ers'. Waarbij 'de RVV-ers' meestal de verzamelnaam is voor een ieder die zich met de uitvoering heeft bezig gehouden. De vraag is hoe zich dit verhoudt tot de hierboven geuite waardering. Gaat het hier om incidenten in het optreden of om structurele, steeds weer terugkerende fouten? En waar ligt dat dan aan? Gaat het om fouten die te herleiden zijn tot persoonlijk falen of die terug te voeren zijn tot de crisisorganisatie? Voor deze evaluatie is niet bij ieder bezoek aan de bedrijven het persoonlijk optreden geëvalueerd. Wel is in enkele interviews en bij de gehouden enquête hierop doorgevraagd. In interviews wordt vrij eensluidend gezegd dat het om meer gaat dan incidenten, maar dat er ook erg veel goed is gegaan. Men schat het percentage gemaakte fouten op 10 'a 20 %. In de enquête wordt dit geschatte percentage bevestigd. In 20% van de gevallen is er sprake van dat er fouten zijn gemaakt, waarbij bij 10% van ernstige fouten mag worden gesproken.

Bij deze evaluatie komt naar voren, dat er knelpunten zijn in de randvoorwaarden waaronder de uitvoerders hun werk hebben moeten doen. De knelpunten in de randvoorwaarden zijn vooral organisatorisch en communicatief van aard te zijn.[67] Het is een beeld dat ook uit een onder RVV-ers gehouden enquête naar voren komt. Daaruit blijkt in zijn algemeenheid dat 'menselijke' factoren als teamgeest, inzet, motivatie hoog scoren. Voorbeelden die zeer hoog scoren zijn diverse vormen van

---

[66] Bron: Jaap de Boer, Het ga je goed, lieve Evelien, 2002, pag. 16.

[67] Zie ook het verschil in oordeel over het functioneren van de veldwerkers RVV en de informatievoorziening RVV in het boek 'ruimen, tien keer erger dan ik dacht', pag. 73. Hierin wordt de informatievoorziening door ruim 70 procent van geënquêteerde veehouders als slecht beoordeeld, terwijl ongeveer 70 procent de uitvoering van de veldwerkers als goed beoordeeld.

samenwerking met directe collega's, wij-gevoel in managementteams. Ook goed beoordeeld worden bijvoorbeeld catering, materialenuitgifte, en voorzieningen in crisiscentra. Al deze zaken worden door ongeveer 75% als goed of uitstekend beoordeeld. Organisatorische zaken als planning, informatie en administratieve afwikkeling worden negatiever beoordeeld. Voorbeelden die erg slecht scoren zijn afwikkeling schademelding, praktische waarde draaiboek, voorbereiding ingezet personeel, planning van uit te voeren werkzaamheden, kwaliteit regulier werk-overleg. Deze zaken worden door niet meer dan 25 a 30 procent als goed of uitstekend beoordeeld. [68]
Daarover gaat deze – en de volgende - uitvoeringsparagraaf. Het plaatst het optreden van 'de uitvoerders' in zijn organisatorische context, waarin structurele problemen in de uitvoering uiteindelijk ontrafeld worden van de incidentele problemen.

De organisatie rondom de uitvoering

Regionale crisisorganisatie
Het schema voor het RVV-deel van het RCC, zoals weergegeven in hoofdstuk 3, (figuur 3.14) wordt in de praktijk niet precies in die vorm gerealiseerd. In werkelijkheid ziet de regionale crisisorganisatie van de RVV, vanuit het perspectief van de RVV, er uit als in onderstaande figuur.

Figuur 5.1: Crisisorganisatie en Regionaal Crisiscentrum RVV

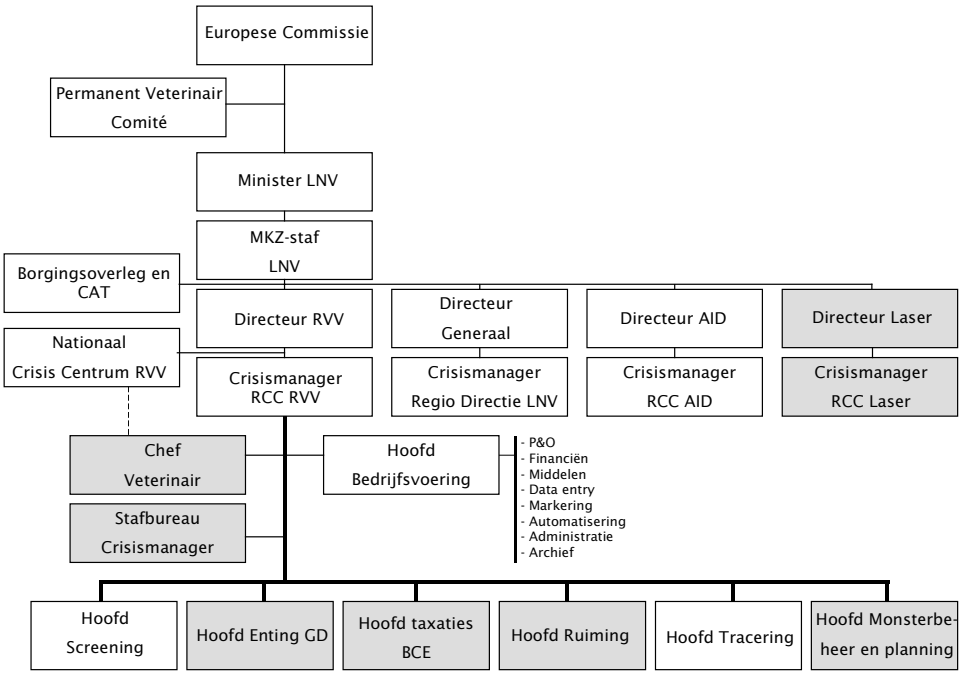

In de figuur is het RCC geplaatst in de context van de hele crisisorganisatie. Er zijn ten opzichte van de figuur uit het draaiboek meer actoren in het schema opgenomen, teneinde een meer realistisch beeld te geven. De Europese Commissie en het PVC blijken in de praktijk het werk van het RCC in belangrijke mate mede te sturen, evenals uiteraard de minister van LNV en het LNV-crisisberaad (de

[68] Zie: Terp advies en Dimensus beleidsonderzoek, De RVV tijdens de MKZ-crisis maart-juli 2001, Amersfoort, september 2001.

crisisstaf). Verder is de centrale aansturing van RCC-RVV vanuit het NCC-RVV te Voorburg in het schema opgenomen, en zijn ook de borgingsgroep (borgingsoverleg) en het CAT toegevoegd. In dit schema komt het RCC naar voren als vier afzonderlijke RCC's, namelijk van de RVV, van het ministerie van LNV, van de AID en van LASER.

Het organogram dat de Directie Oost heeft opgenomen in de Module MKZ (het draaiboek van deze directie dat opgesteld is tijdens de crisis, gedateerd 18 april 2001) geeft een ander beeld: *de* crisismanager RCC is op papier de (plv.) regiodirecteur van het ministerie van LNV, en ook in de praktijk werkt dat (uiteindelijk) zo. De crisismanagers van de dienstonderdelen hebben in hoge mate een zelfstandige taak en bevoegdheid, maar de coördinatie en besluitvorming verloopt onder voorzitterschap en eindverantwoordelijkheid van de crisismanager van het ministerie van LNV.

Figuur 5.2: Regionaal Crisiscentrum ministerie van LNV

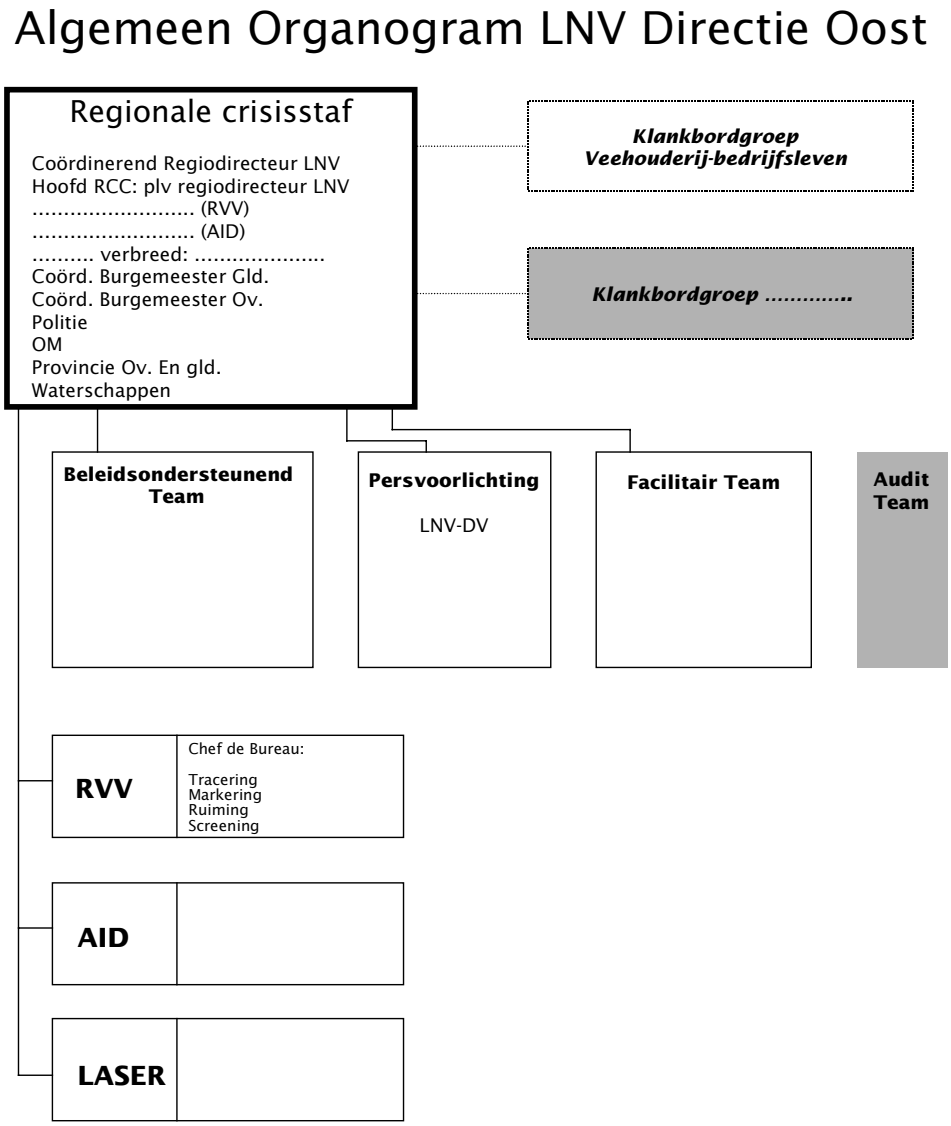

Dit neemt niet weg dat de kringdirecteur RVV wettelijk degene is die allerlei bevoegdheden heeft. De veterinaire kant is volledig, ook juridisch, belegd via de RVV. Dit soort zaken wordt in het overleg behandeld en als men er niet uitkomt beslist de voorzitter, de crisismanager LNV. Het briefen van

GLTO gebeurt ook altijd door het ministerie van LNV en RVV gezamenlijk.

Activiteiten RCC Stroe volgens de RCC-manager (regiodirecteur LNV-Oost)
Intern RCC
In de allereerste plaats had de leiding van het RCC het druk met de opzet, inrichting en aanpassing van het RCC. Vanwege de continue opschaling van de activiteiten was dit een dagelijkse bezigheid. Met name voor het RVV-deel van het RCC betekende opschaling ook een aantal malen dat de organisatie aanpassing behoefde. Afstemming van de operaties tussen diensten vergde dagelijks forse inspanningen. Planning van de operaties gebeurde per dag, en elke dag waren in die planning veel wijzigingen nodig als gevolg van onvoorziene omstandigheden als kort gedingen en nieuwe uitbraken. De beschikbare ruimings- en slachtcapaciteit was daarnaast bepalend voor de planning, hetgeen veel coördinatie-inspanningen vergde. Met de AID en Defensie was continu overleg nodig over de handhaving van maatregelen en de inzet van personeel en materieel op diverse onderdelen van de operaties. De coördinatie van de dossiervorming bij de verschillende diensten vereiste continu aanmerkelijke inspanning. Voorts was het organiseren van de telefoonunits en de bijbehorende backoffice een dagelijkse zorg. Voor crisismedewerkers werd opvang georganiseerd. Aan het eind van de periode van operationele acties, vroeg de afbouw van het RCC nog de nodige inspanningen.

Andere belangrijke taken voor het RCC lagen in het contact met Den Haag over beleidsontwikkeling op velerlei terrein. Het RCC deed voorstellen over de vergoeding voor melk, de opslag, vervoer en uitrijden van mest, het vervoer van veevoeder, de bezoekersregeling, de vereenvoudiging van de taxatie van hobbydieren, de aanpak van welzijnsproblemen, het oplossen van knelpunten in de capaciteit, de regeling van veldwerkzaamheden, het beleid voor natuurterreinen en de coördinatie van de inzet van politie en defensiepersoneel op hoofdlijnen ten behoeve van het NCC.
Het overleg en de onderhandelingen met derden als Rendac, de zuivelindustrie, het 'mestbedrijfsleven', de AVR en gemeentelijke AVI's rustten ook in belangrijke mate op de schouders van het RCC. Contacten met de politie over de inzet van politie bij ruimingen en de daaruit voortvloeiende voortdurende planningsproblemen, vergden veel van de inzet en capaciteit van het RCC. De gebeurtenissen in Kootwijkerbroek waren hierin uiteraard een weinig memorabel hoogtepunt.

Minder structurele activiteiten van het RCC waren onder meer het oplossen van de knelpunten in het dierenwelzijn die door de commissie Wensing aan het licht kwamen. Op die feiten moest snel gereageerd worden in de organisatie van de operaties. De situatie in Epe, bij slachterij Gosschalk, vergde ook het nodige van het RCC. Veelvuldig waren ook de bijzondere gevallen, de knelsituaties op grond van bijzondere persoonlijke omstandigheden, en een aantal gevallen waarin weerstand ontstond. Oplossing van deze gevallen gebeurde in overleg met gemeenten en hulpverleningsinstanties.

Verder hield het RCC zich bezig met de inzet van het SEP, het overleg met VWS over de inschakeling van diensten ten behoeve van de sociaal psychologische opvang, het doorschakelen van telefoonhulp, de sluiting van het luchtruim boven afgezette gebieden, overleg met provincies en waterschappen over hun activiteiten in het veld, over gedoogvergunningen, en over het beleid na MKZ.

Externe activiteiten van het RCC demonstraties bestonden uit 'avondoptredens' waarin vaak groepen van protesterende boeren te woord werden gestaan. Diverse malen werden bezoekers van buiten ontvangen, zoals bewindslieden van het ministerie van AZ, het ministerie van LNV, het ministerie van BZK en het ministerie van Defensie, vertegenwoordigers van de EU, de koningin, en buitenland-

se delegaties.
Vanuit het RCC werd ook intensief aan voorlichting gedaan, met name persvoorlichting voor de regionale pers, interne en externe bulletins, via de hulplijnen, via het breed crisisberaad met bestuurders, via de klankbordgroep met de sector, met afzonderlijke burgemeesters en vertegenwoordigers uit de gebieden. Burgemeesters, politie, provincie en GLTO werden direct ingelicht over nieuwe besmettingen.

Het is woensdag 21 maart. De crisisfase is ingegaan. Het draaiboek wordt uit de kast gehaald. De uitvoering van de maatregelen komt vanaf nu in handen van de regionale crisisorganisatie (hierna: RCC Stroe te noemen). Diverse mensen worden gevraagd om conform het draaiboek als hoofden van de uitvoerende veterinaire afdelingen van het RCC te fungeren. Er moet opgeschaald worden, er moeten allerlei voorzieningen getroffen worden. Er moet vanuit het RCC geruimd, gescreend, getraceerd, – en later in de week - ook gevaccineerd worden. Dit zijn de vier onderdelen in de veterinaire bestrijdingscampagne tegen het MKZ-virus, waarbij de RVV het voortouw heeft en zij in de entingen geassisteerd worden door dierenartsen van de GD. Daarnaast moet er ook getaxeerd en op de bedrijven gecontroleerd worden.

De genoemde activiteiten verschillen (afgezien van de vaccinaties) in hun essentie niet van die in de aandachtsfase. Het grote verschil in deze fase is de aansturing van de 'mensen in het veld'. Niet langer het NCC-RVV en de afdeling dierziekten van de RVV in Voorburg is de spil in de coördinatie van de uitvoering, maar de regionale crisisorganisatie (RCC) moet de spil worden. Het is die overgang van centraal gecoördineerde uitvoering naar regionaal gecoördineerde uitvoering die de eerste week van de crisis moeizaam verloopt: *'binnen het NCC*[69] *waren lijnen heel kort, vanuit LNV waren lijnen heen en weer kort, bij overgang NCC naar RCC (tracering, screening enz.) zijn er in het begin communicatie- en afstemmingsproblemen geweest. Het heeft even geduurd voor de afstemming onderling duidelijk was. De afspraak was: een paar keer per dag telefonisch contact en een keer per week afvaardiging NCC naar RCC. Ondanks deze contacten liep NCC-RCC communicatie niet één op één. Na een aantal weken is in ieder geval het niveau bereikt binnen NCC-RCC contact dat in geval van problemen men elkaar wist te vinden. Contacten verliepen vanaf dat moment informeel, maar wel gestructureerd'* (medewerker NCC-RVV).

Wat betreft de uitvoering van de veterinaire maatregelen heeft de gang van zaken in de eerste dagen tot een aantal problemen geleid. Deze problemen zijn typerend geweest voor alle uitvoerende afdelingen. Vandaar dat deze problemen en de gevolgen daarvan in deze paragraaf allereerst in kaart gebracht worden. Vervolgens wordt nog per uitvoeringsonderdeel een aantal specifieke knelpunten beschreven.

Een eerste probleem is dat in de eerste week het coördineren, informeren en uitrusten van de mensen die op pad moeten, ontbreekt. Mensen worden vaak aan hun lot overgelaten. Het is in hoge mate afhankelijk van de ervaring van de personen in het veld of er juist gehandeld wordt. Daar komt bij dat het draaiboek MKZ amper gelezen is en veel van degenen die het wel hebben gelezen, vinden het

[69] Met NCC wordt in dit citaat steeds NCC-RVV bedoeld.

in de praktijk onbruikbaar. De mensen die op coördinerende uitvoerende posten terechtkomen hebben weliswaar ervaring opgedaan tijdens de varkenspest, maar zijn niet vooraf ingelicht dat ze mogelijk een rol moeten spelen, of wat er precies van ze verlangd wordt. De uitvoering berust op de coördinerende posten vooral op eerdere crisiservaring. Het gevolg: fouten in de uitvoering. Een van de coördinatoren van de ruimingen bevestigt dat degenen die moesten ruimen slecht geïnformeerd werden. De verantwoordelijkheid daarvoor lag bij het RCC Stroe. Nu werd er teveel aan de eigen verantwoordelijkheid over gelaten. De coördinator kan zich dan ook voorstellen dat er mensen op pad zijn gestuurd die geen formulieren of niet de goede formulieren bij zich hadden. Sommigen hebben daarom blanco papier gebruikt en uit hun hoofd de gegevens genoteerd, met het risico dat er onvoldoende of niet de juiste informatie beschikbaar is.

Ook tijdens de in het kader van deze evaluatie gehouden regiobijeenkomsten is de slechte briefing en debriefing in de eerste week als belangrijk knelpunt naar voren gekomen. Een van de uitvoerders tijdens de bijeenkomst:
'Je weet niets, je hoort niets, je wordt op pad gestuurd met een stapel formulieren waarvan je niet eens wist wat de onderkant- of de bovenkant was. Je kon dus in elk geval zeker niet vaststellen dat er formulieren ontbraken. Dus er ging van alles fout en dat veroorzaakte mede de chaos'.[70]
'De briefing in Apeldoorn was een lachertje, niet te verstaan, op bandjes opgenomen, veel te kleine ruimte. In Stroe werd het beter. Niet omdat het nu wel verstaanbaar was, maar omdat het vaker gebeurde. Nog steeds chaotisch.'.[71]

Volgens een van de RVV-afdelingshoofden, betrokken bij de ruimingen liep de debriefing in een aantal gevallen niet omdat de ruimingen voor het gehele land vanuit Stroe gecoördineerd werden. De afstand vormde de bottleneck: '*Als je in Stroe zit met een stel coördinatoren en je hebt allerlei ruimingsteams in den lande, dan zeg je niet: ik kom 's ochtends even naar Stroe en vervolgens ga ik naar Sprang Capelle. Dat moeten we de volgende keer anders organiseren. Misschien mobiele brigades erop zetten. Debriefing heeft niet alleen te maken met signalen binnen krijgen, maar je hebt ook allerlei paperassen waarvan je moet controleren of ze compleet zijn voor dossiervorming etc'.*
Verderop in dit hoofdstuk zal blijken dat de problemen rond de briefing en debriefing negatieve gevolgen hebben gehad voor de dossiervorming, in paragraaf 8.2 wordt verder op de dossiervorming ingegaan.

Een tweede probleem, dat samenhangt met het eerste, is dat degenen die de ruimingen moeten uitvoeren, geen handzame informatie kunnen verstrekken aan de veehouders. Een ieder heeft behoefte aan 'handzame informatie'; een 'A4-tje', een hand-out voor boeren, voor mensen in het team. Niemand, laat staan degenen die belast zijn met de uitvoering van de veterinaire werkzaamheden (de veldwerkers) kan antwoord geven op de vragen die op hen afkomen. En juist in die eerste week zijn er vragen, veel vragen. Wanneer kan ik gaan herbevolken, wanneer kan ik weer gaan melken, wanneer krijg ik mijn geld, wat gaat er gebeuren, etcetera. Het is frustrerend voor de degenen die er tijdens ruimingen, tracering of andere

[70] Bron: Regiobijeenkomst.
[71] Bron: Regiobijeenkomst

werkzaamheden mee geconfronteerd worden en het is niet in de laatste plaats frustrerend voor de boeren zelf:
'Communicatie met het NCC[72] *verliep goed, met het RCC verliep de communicatie slecht. Je werd niet goed geïnformeerd over de status van het bedrijf. Je wist niet of het al dan niet een besmet geval was, of er al bloed getapt was, hoe groot het bedrijf was. Het belemmert je om goed met de veehouder te communiceren en goed je werk te doen. Deze situatie was er vooral in het begin van de crisis het geval' (medewerker RVV, ruimingen).*
Feit is dat sommige vragen nog niet beantwoord kunnen worden, omdat het antwoord 'uit Den Haag' er gewoon niet is. Dit leidt tot grote verschillen tussen veehouders op het punt van de bejegening. Het omgaan met het probleem van gebrek aan informatie is immers willekeurig en afhankelijk van de persoon die de leiding ter plaatse heeft. De veel gehoorde klacht tijdens de in het kader van deze evaluatie gehouden bijeenkomsten dat informatie van de uitvoerders willekeurig en niet eenduidig was, zou op dit punt terug te voeren zijn.

Een derde probleem is dat vooraf geen 'pool' van mensen beschikbaar is. De crisisorganisatie is geen staande organisatie zoals het leger; mensen moeten worden gerekruteerd uit de reguliere organisatie, en bij voortdurende opschaling is dat limitatief. Ervaring met het klinische beeld van MKZ en met het doden van schapen en herten is er bovendien niet of nauwelijks. Vrijwel ieder hoofd stuit dus op het probleem van het bemensen van de teams in het veld. *'Ik heb mensen nodig, waar haal ik ze vandaan. Er is geen lijst van namen beschikbaar waarop staat: deze mensen gaan screenen, deze mensen gaan ruimen, etc*'. Een ding staat vast; de teams moeten zo snel mogelijk aan de slag. Het LNV-crisisberaad heeft immers opdracht gegeven tot uitvoering van diverse maatregelen. Om dat probleem op te lossen maakt eenieder, vooral in het begin, gebruik van zijn eigen netwerk van 'bekenden'. Ieder probeert ook de beste mensen in zijn eigen ploeg te krijgen en te houden.

Dit ontbreken van een pool van mensen leidt in de eerste week bij een aantal ruimingen tot vervelende situaties. Een van de afdelingshoofden, betrokken bij de ruimingen, put in eerste instantie uit zijn eigen netwerk om de teams samen te stellen. Dat zijn vooral veterinairs die normaal in de Rotterdamse haven werkzaam zijn. Het gaat om mensen van verschillende nationaliteiten die niet altijd even goed de Nederlandse taal beheersen, tot grote verontwaardiging van lokale dierenartsen die gelijk hun oordeel vellen: *'de veterinaire deskundigheid van de RVV-ers is slecht. Ze deden dingen die ze al lang niet meer gedaan hadden. Er zijn drama's geweest met schieten en spuiten. Met name op zaterdagen was het om je dood te schamen wat voor coördinators er aan het werk waren. Er was bijvoorbeeld een buitenlandse dierenarts en een buitenlandse keurmeester van de RVV, die allebei geen Nederlandse spraken! S. heeft naar Stroe gebeld om te zeggen dat dat zo niet kon'* (lokale dierenarts).

[72] Met NCC wordt in dit citaat NCC-RVV bedoeld.

Een ander gevolg is dat men probeert de beste mensen in te schakelen voor het eigen team. Als anderen vervolgens naast het net vissen is dat jammer. Zoals één van de hoofden het formuleerde: *'je gaat voor je eigen toko'*. Een paar week later wordt aan deze gang van zaken een halt toegeroepen door de crisismanagers RCC. Vanaf dat moment moeten personeelsaanvragen via de daartoe bestemde afdeling verlopen.

Een vierde probleem is dat niet direct conform het draaiboek een Chef Veterinair wordt ingesteld. Een belangrijke taak van de Chef Veterinair is de afstemming tussen en aansturing van de verschillende uitvoerende afdelingen. Het gevolg is dat afstemming tussen de afdelingen onderling te weinig plaatsvindt. Vanaf half april wordt wel een Chef Veterinair ingesteld, maar op dat moment lopen de zaken al zoals ze lopen.
Ook een bureau monstername wordt niet direct ingesteld.[73] De afwezigheid hiervan leidt zeker in het begin tot een confrontatie tussen twee afdelingen met verschillende belangen, namelijk ruimingen en tracering. Zoals één van de mensen belast met tracering het zegt:
'Als beleid wil je zo snel mogelijk risicovolle bedrijven ruimen. Als tracering wil je weten waar een infectie vandaan komt en waar hij heen gegaan kan zijn. Dan heb je materiaal nodig, monsters, blaren en bloed. Op besmette bedrijven zijn ze daar een paar keer de mist mee ingegaan omdat er onvoldoende materiaal was om goed te kunnen traceren'.
Het probleem - wie is verantwoordelijk voor monstername - is vrijwel direct binnen het RCC aan de orde gesteld. Op dat moment is besloten dat de afdeling ruimingen verantwoordelijk is, met als gevolg dat er maar een beperkt aantal monsters genomen worden, want:
'*Bij de eerste twee bedrijven gaat het goed, maar komen er zes bij dan is er paniek en wordt er razendsnel geruimd' (medewerker tracering).*

Vanuit de afdeling ruimingen worden problemen bij het bloedtappen vooral geweten aan de problemen in de debriefing en dan met name de afstand: 'w*e zaten in Stroe, maar ruimden in Brabant. Je had overal vandaan dierenartsen. Die dierenartsen tapten bloed en de ene keer moest dat zus en de andere keer zo. Ik kreeg niet altijd terugkoppeling van dat bloedtappen, want er was geen goede debriefing op zo'n afstand mogelijk. Toen bureau monstername kwam, liep dat soort zaken allemaal veel beter. Zij zorgden ervoor dat op de juiste manier de juiste bloedjes werden afgetapt' (medewerker ruiming).*

Gezien het bovenstaande is de opmerking in het RCC-crisisberaadverslag van 25 maart te plaatsen: 'aansturing van de afdeling ruimingen wordt verzorgd door de crisismanagers van de RVV. Er wordt tevens afgesproken dat bij ruimingen geen bloed meer wordt afgenomen en dat screening wat meer bloed zal afnemen'.

[73] Op 14 april wordt een bureau monstername en de Chef veterinair ingesteld.

Een vijfde probleem waar men in de uitvoering tegen aanloopt is dat sommige afspraken met subcontractors nog niet goed geregeld zijn. Een aantal zaken die ten behoeve van een goede uitvoering onontbeerlijk zijn, moeten op een 'hoger besluitvormingsniveau' afgekaart worden. Het gaat daarbij om protocollen die nog niet beschikbaar zijn, om contracten die nog met onderaannemers gesloten moet worden, om contracten die weliswaar afgesloten zijn, maar niet gecontroleerd zijn. Het gaat, kortom, om tal van zaken die de uitvoering van de het LNV-crisisberaad afgesproken maatregelen belemmert. Het gaat om zaken als materiaal dat niet meer functioneert vanwege achterstallig onderhoud, bepaalde voorraden die onvolledig zijn en niet zo snel geleverd kunnen worden, maar ook protocollen die ontbreken over essentiële zaken zoals bijvoorbeeld R&O-protocollen ten behoeve van diegenen die belast zijn met de uitvoering. Nu kwam het tijdens de crisis zelf, met name in de eerste weken, teveel aan op de netwerken en creativiteit en inventiviteit van de uitvoerders en coördinatoren in het RCC om op het laatste moment zaken te regelen. Een probleem dat zeker niet onderschat moet worden, aangezien men in belangrijke mate van subcontractors afhankelijk is voor de uitvoering van de veterinaire taak. Een belangrijk voorbeeld van vooraf goede afspraken maken, blijkt in het geval van Rendac op te gaan. Rendac wordt tijdens de MKZ-crisis voor diverse werkzaamheden ingehuurd en speelt daarmee een cruciale rol in de uitvoering. Het ophalen van kadavers, maar ook het ophalen van mest en melk uit de gevaccineerde gebieden moet door Rendac gebeuren. Dat de voorbereiding hierin geschort heeft, blijkt uit het volgende kaderverhaal.

Draaiboek MKZ en Rendac, opgetekend uit een interview met Rendac

Na afloop van de varkenspest zijn er bij het schrijven van het draaiboek MKZ contacten geweest over de rol en positie die Rendac in dat draaiboek zou krijgen. Pas bij de eerste ruimingen werd het Rendac echter duidelijk dat dit draaiboek al in gebruik was. Rendac heeft het toen opgevraagd waarna het op 21 maart per koerier is gebracht. De rol van Rendac in dit draaiboek is klein. Nadat het draaiboek werd bezorgd was het voor Rendac duidelijk wat de door het ministerie van LNV voorgeschreven ontsmettingswijze was bij het ruimen. Tot dat moment werden de hygiëneprotocollen uit de bestrijding van de varkenspest toegepast, omdat niemand Rendac had geïnformeerd over de R&O-maatregelen bij MKZ.

Na de varkenspest zou door een hoge ambtenaar van de RVV aan Rendac toegezegd zijn dat Rendac in het vervolg bij het crisisoverleg/basisoverleg zou worden toegelaten. Uiteindelijk is dit tijdens de MKZ-crisis niet gebeurd. Rendac had wel toegang bij het crisisteam in Stroe. Het bedrijf kon zo echter niet direct aangeven wat wel en niet kon worden verwacht en kreeg de besluiten met vertraging door. Gezien de noodzaak van kadaverafvoer in iedere crisis wil Rendac in een volgende crisis aan dit beraad deelnemen.

Eén gevolg van afwezigheid op het basisoverleg was dat het ministerie van LNV tijdens de stand still dacht dat Rendac geen reservecapaciteit had voor ruimingen. Dit was wel zo omdat een deel van de reguliere aanvoer weg was gevallen. Er stond een complete fabriek stil! Het duurde even voordat deze verkeerde veronderstelling opnieuw in het basisoverleg aan de orde kwam.

Ook de planningen voor de volgende dagen kwamen vaak laat in de avond binnen. Dit was lastig te verwerken voor de logistieke afdeling. Daarbij moesten vaak ook kaarten van internet worden gehaald en worden bewerkt om ze in de planning te laten passen. Verder golden voor verdachte bedrijven aparte protocollen voor het ophalen van kadavers. Rendac kreeg lijsten van duizenden UBN nummers met verdachte bedrijven. Dit waren de bedrijven binnen specifieke gebieden en de

verdachte bedrijven daarbuiten. Ook dit was lastig om op korte termijn te kunnen verwerken in de planning. Een vervolgprobleem was dat chauffeurs van Rendac al om 4 uur in de ochtend vertrekken en niet voor die tijd gestoord konden worden.
In een latere fase van de MKZ-crisis werden grote rundveebedrijven als eerste geruimd. Daarna volgende de kleinere bedrijven. Aangezien de ritten 1 op 1 gebeurden gaf dat aanvankelijk een capaciteitsgebrek in de fabriek en vervolgens een capaciteitsgebrek bij de beschikbare vrachtauto's. Dit had volgens Rendac veel beter gekund, als het vooraf beter afgesproken en vastgelegd was.

Een ander probleem is de inzet van aanvullend personeel geweest. De organisatie heeft ervoor gekozen om via uitzendbureaus hulpkrachten in te zetten voor diverse werkzaamheden. Het gevolg daarvan is geweest dat de ploegen die op pad gestuurd worden niet professioneel overkomen. Bovendien is in sommige gevallen verspilling van geld genoemd, omdat de mensen die de uitzendbureaus stuurden voor geen enkele taak inzetbaar waren. Tegen deze achtergrond zijn de volgende opmerkingen uit diverse hoeken (zowel uitvoerders, als veehouders) te plaatsen: '*ik kreeg bij het enten twee mensen van het uitzendbureau mee die nog nooit een varken hadden gezien. Een ramp!*' Of men kreeg een uitbener mee, die nog nooit met levend vee had gewerkt. Er is diverse malen door de mensen in het veld over geklaagd, maar men wilde niet van deze procedure afwijken, omdat contracten al gesloten waren.

Een laatste probleem is dat de verschillende automatiseringssystemen die ingezet zijn tijdens de crisis, niet op elkaar afgestemd waren en UBN-nummers niet kloppen of volledig zijn. Dit is vanaf het begin tot het einde van de MKZ-crisis een probleem geweest en heeft tot veel miscommunicatie en veel frustratie onder de uitvoerders geleid. Bovendien gebruikte iedereen weer zijn eigen systeem. Eén van de teamleiders van de AID:
'*wij kregen wel adressen door die geruimd moesten worden en vergeleken dit met ons eigen systeem. Dan bleek dat bedrijf net een dag eerder te zijn geruimd. Of we moesten vragen: weet je zeker dat dit runderen zijn, want volgens onze gegevens zitten daar geen runderen maar schapen. Dit ondanks het feit dat er tevoren gescreend werd. Zelfs later, na de entingen, bleek het nog niet te kloppen*'.[74]
Zoals al in paragraaf 5.2.2 gezegd is, gaat het om een probleem met meerdere dimensies en grote gevolgen voor de planningen tijdens de crisis. Opgetekend in het kaderverhaal uit een van de interviewverslagen een treffende weergave van de achterliggende problematiek.

[74] Bron: C. Reil, MKZ in Groot Oene: feiten- emoties- financiën, 2001, pag. 44.

Brieven aan veehouders en de achterliggende problematiek
Negentig procent van de aanschrijvingen aan boeren ging goed. De tien procent die mis ging, heeft wel voor heel veel kabaal gezorgd. Het was in de kern eenvoudig: er werd een cirkel getrokken en er kwam een uitdraai van bedrijven die daarbinnen vielen. De GD verzorgde die lijsten. Tot op het laatst werden die lijsten voortdurend bijgesteld. Iedere keer werden ze aangepast. En dan bleken ze ook nog niet volledig te zijn, en ook de gegevens die er wel op stonden bleken ook niet volledig. Daar stonden namen en adressen in en UBN's. Vanuit Voorburg kwamen de kaarten. Als die informatie allemaal volledig en betrouwbaar was geweest, dan waren er ook veel minder fouten gemaakt. De systemen waarin de koppeling tussen UBN's en namen en adressen werd gelegd, waren voor de mensen op het RCC heel lastig aan te passen. Er zaten ook automatiseringstechnische problemen aan: de bestanden ondergingen elke nacht een upgrade als de lijst van de GD weer ingelezen werd in DIEZIES. Als iemand al drie keer een verkeerde brief heeft gehad, en de man heeft er al zes keer over gebeld, dan moet het niet ook nog een vierde keer gebeuren. Maar op het moment dat men op het RCC de wijziging doorvoerde om er voor te zorgen dat de brief de volgende keer wel op het goede adres zou komen, dan werd het bestand 's nachts weer ververst en de wijziging werd overschreven met foute gegevens. Er hebben mensen in het hartje van de Jordaan en in Tokio brieven van de RVV gekregen; blijkbaar hadden zij zich ooit bij de GD laten registreren vanwege een paar schapen op de Veluwe, die ze inmiddels al lang niet meer hadden. Het hele gedoe over verkeerde brieven heeft volgens een van de RVV-managers ook de door hem eerder genoemde achtergronden. Hij denkt dat 90 procent van de genoemde gevallen in werkelijkheid niet fout was, maar dat er andere redenen waren. Mensen zeggen A, maar ze bedoelen B. Het is heel makkelijk om als je in Beesd woont te zeggen dat het een rotzooi was met die brieven en dat ze nooit een brief hebben gehad of dat ze altijd een verkeerde brief kregen. Die mensen kregen precies drie brieven, niet meer en niet minder. Het zijn noodsignalen geweest, de mensen raakten in noodsituaties, heel begrijpelijk. Hij wil niet verhelen dat er in een aantal gevallen fouten zijn gemaakt. Maar als het aantal fouten beperkt is gebleven tot 10 procent, dan valt dat nog mee, gegeven de beschikbare middelen. De primaire crisisoperatie was gericht op het bestrijden van de dierziekte, en niet op het schrijven van brieven.
Het was ook behoorlijk gecompliceerd, er waren op de Veluwe op een gegeven moment zestien of zeventien gebieden, die elkaar in alle mogelijke vormen overlapten. Een nieuw gebied leverde soms maar twee nieuwe brieven op. Maar vervolgens kwam de driehoek erover heen, en toen ging het ineens om 17.000 brieven. Enorme tijdsdruk. De snelheid van de aanpassing van de regelgeving was voor het RCC in Stroe een crime, dat had het ministerie van LNV beter moeten doen.

Hierboven zijn de organisatorische problemen van het RCC in de eerste week beschreven. Het gaat om problemen waar men binnen de verschillende afdelingen mee te maken krijgt. Specifieke problemen in de uitvoering van verschillende taken komen hierna aan de orde.

De uitvoering van de ruimingen in de eerste week
De aansturing en voorbereiding van de ruimingen van besmette bedrijven en de preventieve ruimingen in de 1-kilometerzone, gaan in de crisisfase anders dan de preventieve ruimingen in de aandachtsfase. Dit keer moet het hoofd van de afdeling ruimen zelf alles regelen '*terwijl de AUV net de week ervoor gecontracteerd was*'. Toevallig had hij een lijstje met telefoonnummers in zijn bezit zodat hij kon

gaan bellen, maar anders had hij niets gehad. Hoewel er op dat moment twee RCC's zijn, worden de ruimingen voor het gehele land vanuit het RCC Stroe georganiseerd. Op dat moment is de informatievoorziening naar de uitvoerders toe nog minimaal. In het RCC-crisisberaadverslag van 22 maart wordt al melding gemaakt dat de pers eerder weet waar een besmetting is dan zijzelf. Het relaas van een AID-controleur over dit probleem: *'Er moest in de begintijd veel geïmproviseerd worden. Op de 21ste maart werd ik naar Fortmond gestuurd. Op mijn vraag: waar moet ik zijn, was het antwoord: je ziet het vanzelf wel. Inderdaad, ik weet wel waar de boerenbedrijven daar ongeveer zitten, maar toch. De pers was vaak beter op de hoogte dan wijzelf en dat was ook nu het geval. Waar ik in Fortmond moest zijn heb ik van TV-Oost afgehaald; die wisten precies welk bedrijf het was. En toen ik er aankwam: ik heb nog nooit van mijn leven zoveel pers gezien. Overal kwamen ze vandaan, zelfs uit het buitenland'.*[75]

Vooral de planning van de ruimingen is al in de eerste week van de crisis een discussiepunt. 'Het beleid' wil cijfers, planningen. Op de 23ste maart wordt in het LNV-crisisberaad door de RVV gemeld dat 115 bedrijven preventief geruimd moeten worden. De RVV verwacht daarvoor een week nodig te hebben, 'mits er niet al teveel weerstand tegen de ruimingen komt.' Dezelfde dag wordt bovendien in het RCC-crisisberaad de afspraak gemaakt dat de RVV iedere dag een planning voor de ruimingen van de dag daarop maakt. Dit wordt gemaild naar LNV Directie Oost en Directie Voorlichting, en AID. Er wordt een overzicht meegestuurd dat iedere dag om 19.00 naar Voorburg gaat. Een dag later wordt echter in hetzelfde beraad bekend gemaakt dat er wat ruimingen betreft echt geen planning mogelijk is. Men wil het 'met de dag bekijken'. Als belangrijkste oorzaak voor het moeizaam plannen van de ruimingen, wordt de prioritering van ruimingen door LNV-centraal genoemd. Als er een nieuwe besmetting is, moet daar in de ruimingen prioriteit aan worden gegeven, ongeacht wat er die dag aan planning is gemaakt. Een andere oorzaak is dat er in de loop van de week steeds meer weerstand komt vanuit de veehouders. Dat uit zich o.a. in rechtszaken die de planningen ook in de war sturen.
Daarmee wordt al direct een ander belangrijk knelpunt in de planning van de ruimingen aangedragen. Op het moment dat de ruimingsteams op pad gaan, krijgt men vanuit het RCC een programma mee waar en wat geruimd moet worden. Het gaat om kwantitatieve informatie over het bedrijf, bijvoorbeeld 27 runderen, 344 vleesvarkens, 100 schapen met 53 lammeren, etc. Op basis van deze kwantitatieve informatie worden de planningen gemaakt. Dat planningen uitlopen heeft o.a. te maken met het feit dat geen rekening wordt gehouden met bedrijfsomstandigheden. Werkt de veehouder mee of tegen? Staan de dieren op verschillende locaties of op één locatie? Kloppen de diersoorten met de vermelde dieren op de computeruitdraai?

[75] Bron: C. Reil, MKZ in Groot-Oene: feiten- emoties- financiën, 2001, pag. 47.

Ondanks het feit dat er zoveel mogelijk strak gepland moet worden, wil men ook oog houden voor bepaalde omstandigheden. Het RCC laat in het breed crisisberaad weten dat men in de uitvoering zoveel mogelijk rekening probeert te houden met privé-omstandigheden op de te ruimen en te vaccineren bedrijven. Er kan in dat geval een speciale werkwijze met de RVV worden besproken, met als gevolg dat de planning weer op losse schroeven komt te staan.

Het niet op orde kunnen maken van de planning van de ruimingen heeft grote gevolgen voor degenen die afhankelijk zijn van de planningen. Ten eerste de getroffen veehouders. Het kan zijn dat er bij een veehouder aangekondigd wordt dat er geruimd gaat worden, terwijl de datum toch verschoven wordt. Ook andere organisaties die afhankelijk zijn van de planningen worden in hun werkzaamheden belemmerd. Zo zijn AID en RVV nog niet helemaal op elkaar ingespeeld, hetgeen enige onderlinge wrijving geeft: '*De AID wil graag dat de RVV hun planning meer aansluit en dat de AID meer informatie krijgt' (RCC-verslag 24/03).*

De dagen erna wordt in ieder geval in het RCC-crisisberaad steeds vaker melding gemaakt van knelpunten bij de ruimingen. Het gaat om problemen bij een bedrijf in Oene, waardoor de ruiming verschoven wordt, om de constatering dat er nog ongeveer 140 schapen in Oene rondlopen terwijl een ieder zich afvraagt (ook leden van het crisisberaad RCC) hoe dit kan en wat er moet gebeuren met bedrijven waarvan de dieren binnen de 1-kilometerzone liggen terwijl het bedrijf er buiten ligt. In dat laatste geval blijkt het lastiger te ruimen; in het omgekeerde geval kan wel geruimd worden. Veehouders willen bijvoorbeeld eerst getaxeerd en dan pas gevaccineerd worden. Dat blijkt in de praktijk niet altijd mogelijk. Taxatie moet wel gebeuren op basis van de situatie van het moment van vaccineren.[76] Ook het opduiken van hobbydieren die niet geregistreerd staan vormen een probleem in de uitvoering. De I&R-registratie van schapen moet tijdens de crisis aangepast worden (zie het kader over I&R in hoofdstuk 4). Tot aan 22 juni moesten alleen ondernemers die schapen houden een UBN-registratie aanvragen. Op 22 juni 2001 wordt een wijziging gepubliceerd in het Verordeningenblad Bedrijfsorganisatie, dat alle houders van schapen een UBN-registratie moeten aanvragen. Het zal in de weken daarna blijken dat de hobbydierenproblematiek nog heel wat inspanning vergt.

Tegelijkertijd moet men de ondankbare taak uitvoeren onder het oog van de media. Gevoeligheden rond speciale diersoorten die in het wild leven, worden breed uitgemeten. Zo staat op de eerste week van de MKZ-crisis de ruiming van Schotse hooglanders in een gebied van Staatsbosbeheer gepland. Ondertussen is er in de media een rel ontstaan over deze ruiming. Het LNV-crisisberaad meldt dat 'hierover in de media verschillend gerapporteerd wordt.' Het blijkt een gebeurtenis te zijn, waarbij het lastig is 'de waarheid' boven water te krijgen (zie kaderverhaal).

[76] Bron: RCC-crisisberaadverslag 26 maart 2001, 13.00 uur.

Casus Schotse Hooglanders in Duursche Waarden bij Olst

Eén van de treffende voorbeelden voor het onderzoeksteam van 'botsende werkelijkheden' is deze casus. Wij hebben in onze interviews volkomen haaks op elkaar staande beschrijvingen van deze gebeurtenis gehoord, waarbij respondenten elkaar openlijk voor leugenaar uit maken. In retrospect kunnen wij niet meer beoordelen wat er precies gebeurd is, maar we kunnen de casus wel opvoeren als voorbeeld van een incident dat de gemoederen zeer bezig heeft gehouden, en het beeld in de media (mede) bepaald heeft.

Feit is dat Staatsbosbeheer een kudde Schotse Hooglanders heeft rondlopen bij Fortmond, die, naar al snel blijkt, binnen het te ruimen gebied vallen. Vervolgens gebeurt er volgens Staatsbosbeheer het volgende:

Maandag 19 maart wordt overleg gepleegd of de kudde zich in een 3-kilometerzone rond een eventueel verdacht bedrijf in Oene bevindt.

Woensdag 21 maart: politie zet de toegang tot Fortmond af wegens een vermoedelijk geval van MKZ. De beheerder gaat kijken, neemt contact op met de politie ter plaatse en met een dierenartsenpraktijk in Olst-Wijhe. Alleen duidelijk dat het om een verdacht bedrijf gaat.

Via radio hoort de beheerder dat op het betreffende bedrijf inderdaad MKZ is geconstateerd. Stelt zelf vast dat zijn kudde zich op 600 meter afstand heeft bevonden. De beheerder wacht op de RVV, hoort niets, gaat zelf bellen. Belt dierenarts: weet niets. Belt GD, geeft door, zal teruggebeld worden. Vermoeden rijst dat men in crisisteam niet doorheeft waar de kudde zich bevond, omdat men van het postadres uitging. Belt met gemeente Olst-Wijhe, komt hij ook niet verder mee. Belt met GLTO, niets. Ministerie gebeld, doorgeschakeld naar crisisnummer. Doorverwezen naar AID, verkeerd nummer. Doorverwezen naar RVV, opnieuw situatie uitgelegd, zal worden teruggebeld. Wordt om 20.00 uur gebeld met mededeling dat de kudde inderdaad geruimd moet worden.

Donderdag 22 maart: de beheerder zit naast de telefoon te wachten op nader overleg. Heeft nog mobiel gebeld met de RVV, aangegeven dat er een vangkraal was, waar je onder normale omstandigheden met twee personen dieren in bijeen kon drijven. RVV vraagt of hij jagers kent die de dieren af kunnen schieten. Lijkt hem niet verstandig; hij is bang voor paniek onder de dieren, en het afschieten van Schotse Hooglanders is iets anders dan het afschieten van reeën uit een hoogzit (reeën zijn 10 keer kleiner dan Schotse Hooglanders). Hoort verder hele dag niets meer.

Vrijdag 23 maart: gaat de beheerder met een dierenarts van de RVV kijken bij de kudde. De kudde blijkt vrij eenvoudig in de buitenkraal bijeen te drijven. Doel van het bezoek is om te kijken of de dieren MKZ hebben (niet om de ruiming te bespreken). Dat hebben ze niet, en daar wordt rapport van op gemaakt. Intussen ontstaat verwarring over het wel of niet vrijwillig laten ruimen van de kudde: Staatsbosbeheer is niet zonder meer bereid akkoord te gaan met het ruimen van gezonde dieren. Boeren uit de omgeving reageren hier woedend op; er worden bedreigingen geuit. Later komt de mededeling dat er geen toestemming is verleend om de dieren te enten, en dat ze geruimd moeten worden. Om 15.00 uur komt de mededeling dat er twee taxateurs om 17.00 uur naar de kudde komen kijken (waar hij bij aanwezig moet zijn). Om 16.15 hoort de beheerder dat er ook AID-ers meekomen, en dat de kudde nog die dag geruimd zal worden. Pas toen hoorde hij dat er 'schutters' onderweg waren. Om 16.30 komt hij nog niemand tegen bij de kraal, bij terugrijden treft hij de eerste AID-er. Langzaam arriveert de rest van het ruimingsteam (inclusief douchecabine, kraan etc). Het gaat al schemeren. Op 1 koe na staan alle dieren in de kraal. Al snel blijkt dat het kaliber dat de schutters hebben, veel te licht is om de dieren in één keer te doden. Het gaat regenen, het wordt donker, uiteindelijk moeten de dieren bij zaklantaarnlicht geschoten worden. Er moet een dierenarts aan te pas komen om stuiptrekkende dieren een genadeschot te geven.

De RVV-ers die wij over dit incident gesproken hebben, ontkennen dat er iets gebeurd is; alleen het eerste rund zou met te klein kaliber zijn afgeschoten, de rest is professioneel geruimd. De RVV heeft 3000 brieven van particulieren gekregen naar aanleiding van deze zaak, en de kranten hebben er vol van gestaan. Binnen Staatsbosbeheer zit de emotie over deze gebeurtenis nog steeds hoog.

De uitvoering van de screeningen in de eerste week

Er is gesproken over de af en toe slechte kwaliteit van de screeningsploegen. Hoewel deze verhalen niet allemaal onderzocht kunnen worden, wordt er wel vanuit verschillende bronnen beaamd dat de screeningsteams niet altijd even bekwaam waren. Een aantal mogelijk oorzaken worden aangedragen. Vanuit de GD wordt gemeld dat niet altijd even deskundige mensen voor het screenen zijn ingezet. Het screenen vereist een klinisch ervaren blik. Het is noodzakelijk geweest om bijvoorbeeld net afgestudeerde dierenartsen in te zetten om aan de capaciteitsvraag te voldoen. Het is dan ook voorgekomen dat meldingen van verdenkingen achteraf vals alarm waren, of dat meldingen soms niet serieus genomen werden. Tegelijkertijd is het 'bloedtappen' als onderdeel van de screening op het laatste moment om efficiencyredenen door de RVV aan de entteams toebedeeld, een taak waarop men in het geheel niet voorbereid was.

Ook de opschaling bij de screeningen vormt net als bij ruimingen een probleem. Onder het mom van de tijdsdruk die vanuit LNV-centraal opgelegd wordt, moeten op een gegeven moment ook relatief onervaren personen aan de screeningsploegen toegevoegd worden:
'Er zijn in ieder geval tapploegen naar bedrijven gegaan die niet voldoende uitgerust waren om kleine herkauwers te tappen. Vooral in de eerste dagen/weken, was het een probleem. Daarna is het probleem gesignaleerd en verholpen vanuit tracering. De oorzaak lag in het feit dat veel practici gevraagd zijn mee te doen, terwijl men geen ervaring had. Je bent als organisatie in een crisis afhankelijk van mensen die niet in je eigen organisatie zitten en waarvan je dus niet weet wat ze kunnen' (medewerker RVV-NCC).

De uitvoering van de traceringen in de eerste week

Er wordt de eerste week van de crisis veel druk gelegd op de traceringsteams. De – steeds wisselende - informatie over de andere Frankrijktransporten moeten naar bedrijven toe getraceerd worden, en er is de besmetting in Olst die om antwoorden en om tracering van persoonscontacten vraagt. Er is een grote politieke druk op tracering om snel antwoorden te geven. Deze druk is vanuit degenen belast met tracering ook zo ervaren. Op de eerste dag van de traceringsactiviteiten op het NCC bij de RVV deed men eerst een inventarisatie van wat er op dat moment bekend was. Er was nauwelijks informatie. Er werd aan degenen die belast zijn met tracering gevraagd dezelfde dag nog een plan voor de aanpak op te stellen. Waar werden de risico's gelopen, wat moest er als eerste gebeuren? Men moest aangeven waar de infectie vandaan gekomen zou kunnen zijn. Het beleid wilde meteen de goede antwoorden hebben. De traceringsorganisaties werd direct met deze dringende vragen geconfronteerd terwijl de organisatie nog opgezet moest worden.

Ook wat tracering betreft speelt met name in deze eerste week de overgang van centraal naar decentraal. De traceringsactiviteiten werden in de aandachtsfase gecoördineerd vanuit RVV-centraal. In deze periode werden tevens vanuit het RCC Uden al traceringsactiviteiten ontplooid. Nu is echter de crisisfase ingegaan. Dit betekent net als voor de andere veterinaire werkzaamheden een wijziging in coördinatie en organisatie. Ook in dit geval verloopt de overgang niet vlekkeloos.

De uitvoering van de taxaties in de eerste week

In eerste instantie krijgt het hoofd van de afdeling ruimen van het RCC tevens de taak om ervoor te zorgen dat de taxaties uitgevoerd worden. Vanuit die verantwoordelijkheid kwamen er al in de eerste week 'lastige' vragen van taxateurs. Het ging om vragen als: *'wat moet er met de melk in de tank gebeuren, wel of niet taxeren? Voerresten, moet je die wel of niet taxeren?' 'Met dit soort vragen werd heel wisselend omgegaan'*. De taxateurs en taxatieassistent van de RVV die als toeziend ambtenaar meeging, kregen daar geen duidelijke instructies over, dus iedereen ging maar doen wat hem goeddunkte. Begin april is er uniformering gekomen, toen BCE er bijgehaald is om de taxaties te begeleiden. Vanaf dat moment was het niet langer de verantwoordelijkheid van het hoofd ruimen.

Uitvoering van het onderzoek van ID-Lelystad in de eerste week

ID moet zich de eerste week van de crisis al verantwoorden over het uitblijven van bepaalde uitslagen, zoals in het geval van Oosterwolde en Oene. De oorzaak van vertragingen in de termijn waarop onderzoeksresultaten bekend zijn wordt in eerste instantie bepaald door het type virus dat zich moeilijk laat aantonen (zie hoofdstuk 4). Een andere reden is volgens ID dat in Den Haag geen rekening wordt gehouden met het aanleveren van de monsters:
'De RVV moet het aanvoeren, brengt het naar een centraal punt. Daar kan al een dag tussen zitten. Vervolgens gaat het naar ID, maar dan kan het zijn dat het in een bulk aangeleverd wordt. Op zo'n moment duurt het al gauw niet de verwachte 6 maar 8 dagen. In Den Haag is men vervolgens verbaasd, omdat men redeneert: toen is het getapt, dus dan en dan moet volgens het schema de uitslag er zijn. En dan is op de verwachte dag de uitslag er niet. Als je als beleid daarop moet wachten, dan duurt wachten lang. Dit is een van de lastige punten die in het begin iedere dag weer opnieuw in het crisisberaad uitgelegd moest worden' (medewerker ID-Lelystad).

Feit is dat het uitblijven van testuitslagen voor het treffen van gepaste maatregelen een probleem oplevert. Vandaar dat halverwege de week in het LNV-crisisberaad besloten wordt dat bij een verdenking van een verdacht bedrijf op basis van een dossierbeoordeling door ID-Lelystad en RVV geruimd wordt of niet. Het al dan niet instellen van een 1-, 3- en 10-kilometerzone om de verdenking heen is afhankelijk van traceringsgegevens van het verdachte bedrijf en de testuitslagen.[77]

[77] Bron: LNV-crisisberaadverslag 27 maart 2001.

De uitvoering van de vaccinaties in de eerste week

Reeds in de aandachtsfase zijn maatregelen getroffen om een eventuele noodvaccinatie uit te voeren (zie hoofdstuk 4). In principe staat de 21ste alles gereed voor de ringvaccinatie waartoe het LNV-crisisberaad besloten heeft. Vaccin is op voorraad. Conform het draaiboek kan de GD – ervaren op het gebied van vaccinaties - van start gaan. In zowel RCC Stroe als in RCC Uden wordt het crisisteam gebriefd over de geplande ringvaccinatie. Het RCC crisisberaad meldt de eerste dag (13.15 uur): '*Een voorlopige inventarisering leert dat binnen de 1-kilometerzone in Olst 6 bedrijven direct worden geruimd zonder eerst gevaccineerd te zijn (…). In principe worden de bedrijven in de 1-kilometerzone van Oene, Oosterwolde en Maren Kessel eerst geënt en vervolgens in een nader te bepalen volgorde geruimd*'.[78] De eerste bedrijven zijn geïnventariseerd. Volgens het RCC crisisberaad gaat het binnen de 1-kilometerzone in Oene om 21 bedrijven met ca. 4000 dieren, in Oosterwolde om 10 bedrijven met ca. 900 dieren en in Maren Kessel om 40 bedrijven met ca. 12.000 dieren die geruimd moeten worden. Het plan is de betrokken veehouders persoonlijk door de GD te laten bezoeken en door de GD op de hoogte te laten brengen van het tijdstip van enting. Het moment van ruiming moet nog nader worden bepaald, zo luidt de boodschap (RCC-verslag 21/03).

Dezelfde dag wordt vanuit het RCC Uden een overleg gevoerd tussen de RVV en AID met afgevaardigden van de politie en de provincie over de uitvoering van de ringvaccinatie in de Brabantse delen van het land. Immers, men moet weten wat er van hen verwacht wordt. Ze krijgen de volgende informatie: *'Ruimingsprioriteit: Oene, Olst, Maren Kessel en daarna komt Oosterwolde aan de beurt. In totaal gaat het om 20.000 bedrijven. De op het bedrijf gedode dieren worden voorbewerkt in Bergem (Fr.) en gaan daarna voor verbranding naar Rotterdam en Moerdijk. Vanwege een gebrek aan dodingscapaciteit wordt er eerst geënt, tevens voorkomt de enting verdere verspreiding van het virus. Enten begint vanmiddag en men is morgenochtend klaar. Voor de ruiming zijn 13 ploegen nodig. Per ploeg kan men 750 runderen per dag aan. Transport van de grote hoeveelheid kadavers is een probleem. Totale geschatte duur voor de ruiming is 3,5 dag. Er moet een afzetting/afscherming komen om de ruimingsploeg goed hun werk te laten doen. Rekening houden met de extra druk en emoties van boeren. Zeker nu er geënt gaat worden en daarna pas geruimd. Ruimingskring wordt groter als bij particulieren beesten gedood moeten worden. Bij de start van de ruiming komen de burgemeester, de politie, RVV, AID en (plv.) hoofd crisiscentrum nog bij elkaar om de details door te nemen.*
Rekening houden met gewetensbezwaarden tegen enting. Er zal dwingend (indien nodig met de sterke arm) worden geënt als de boer niet wil. Vandaag zal nog de begrenzing van de 1-kilometerzone worden bepaald ter voorbereiding op de ruiming. AID zorgt voor namen en adressen van getroffen boeren. De politie krijgt ook de lijst ter voorbereiding van de afzetting van het gebied. Er zal gezien de privacy gevoelige gegevens uiterst zorgvuldig worden omgegaan met de informatie' (verslag overleg politie/AID 21 maart 2001).

[78] Bron: RCC-crisisberaadverslag 21 maart 2001, 13.15 uur.

Ondertussen moeten de veehouders van de enting op de hoogte worden gesteld. De GD staat ondertussen startklaar om in Oene te gaan enten, tot het hoofd van het entingsteam telefonisch bericht van de directeur van de RVV krijgt dat de enting wordt afgeblazen, omdat men eerst goedkeuring vanuit Brussel wil. Het afblazen valt wat de GD betreft onder de categorie 'ongemakken'. Voor de betrokken veehouders is het meer dan een ongemak; het brengt onzekerheid en onbegrip met zich mee.

Vervolgens valt een aantal dagen later (26 maart) het besluit in Den Haag om in een aaneengesloten gebied in een straal van 2 kilometer rond de besmettingshaarden van buiten naar binnen noodvaccinatie toe te passen. De GD, ingehuurd om de vaccinatie uit te voeren, heeft slechts een paar dagen voor het enten van de RVV te horen gekregen dat de dierenartsen die voor de enting worden ingezet eigenlijk ook moeten screenen, bloedtappen en mutileren. De achterliggende reden is efficiency. Vanwege de plotselinge uitbreiding van het takenpakket, is de GD simpelweg niet goed voorbereid op de additionele taken. Immers, als al deze zaken 'erbij komen' gaan de entingen langer duren en wordt het kostenplaatje hoger. Daarnaast blijken de mensen die door de RVV aan de entcentra ter beschikking worden gesteld, wel bedreven in het vaccineren, maar niet altijd in het screenen, mutileren en bloedtappen bij hun niet vertrouwde diersoorten.

Een ander praktisch probleem is dat op zo kort mogelijke termijn mutileertangen vanuit het buitenland besteld moeten worden, om de additionele taken te kunnen uitvoeren. Er zijn twee soorten tangen beschikbaar; het 'klavertje' en het 'rondje'. De laatste ligt wat makkelijker in de hand en wordt veel gebruikt. Nadeel is dat de tang al snel bot wordt door het steriliseren. Het levert de eerste week de verhalen op over de 'bloederige taferelen' bij het mutileren van de oren. Later volgt het advies de 'klavertang' te gebruiken. '*Waren de additionele taken van tevoren op tijd en duidelijk gecommuniceerd vanuit de RVV, dan had men bovengenoemde voorvallen kunnen voorkomen. Bijvoorbeeld door een betere voorbereiding en duidelijke instructies vooraf. Nu moesten er gaandeweg steeds meer instructies komen op basis van signalen uit het veld. Bovendien heeft deze gang van zaken de snelheid uit het vaccineren gehaald' (medewerker GD).*

Over de kundigheid van de entploegen zijn klachten te horen. Uit het voorgaande kan afgeleid worden dat er in meer dan incidentele gevallen de entploegen een ondeskundige indruk hebben gemaakt. Dit staat in contrast met de opmerkingen vanuit bijvoorbeeld het ministerie van LNV en RCC dat het 'enten' goed verloopt. Belangrijkste criterium voor het beleid is de planning. De planning van het enten wordt inderdaad gehaald; dankzij de ervaring en aansturing van de GD in deze.

Zoals zal blijken in paragraaf 5.3.3 zullen een aantal in deze paragraaf genoemde knelpunten in de uitvoering regelmatig terugkomen. Andere punten worden of gaandeweg opgelost, of blijken vooral te maken te hebben met de eerste 'crisischaos'.

5.3 MKZ breidt zich uit in Nederland

5.3.1 Gebeurtenissen en maatregelen 29 maart – 22 april

donderdag 29 maart

Uitbraken in Kootwijkerbroek en Oosterwolde
Op 29 maart wordt in Kootwijkerbroek eveneens MKZ vastgesteld. Het bedrijf waar het om gaat staat in het centrum van het dorp, is al enige tijd verdacht en wordt voor het eerst besproken in het LNV-crisisberaad op 24 maart:
'het klinische beeld van de eerder vastgestelde verdenking wordt ernstiger. Er is vooralsnog geen verband met andere verdenkingen of besmettingen bekend. Tracering wordt uitgevoerd' (CB-verslag 24 maart 2001).
Het MKZ-geval is in meerdere opzichten verontrustend. Tot dan toe hebben de uitbraken zich vooral op de Noord-Veluwe voorgedaan. Kootwijkerbroek ligt een stuk zuidelijker en valt buiten de 10-kilometerzone die rond Oene is getrokken. De tracering weet niet waar de besmetting vandaan komt. Er zijn geen aanwijzingen voor een relatie met andere besmettingen of verdenkingen.
Dezelfde dag worden twee MKZ-besmettingen in Oosterwolde vastgesteld. In het eerste geval gaat het om een bedrijf dat geitenbokjes heeft gekregen uit Oene. Het bedrijf is vanwege dit 'Oenecontact' al op 21 maart geruimd en onderzoeksmateriaal is naar ID-Lelystad opgestuurd. De testresultaten hebben een aantal dagen op zich laten wachten, omdat het virus moeilijk te isoleren is. Het tweede bedrijf is een bedrijf dat op 100 meter afstand van het andere bedrijf in Oosterwolde ligt en waarbij sprake is van persoonscontacten. Beide bedrijven in Oosterwolde liggen binnen het 10-kilometertoezichtsgebied rond Oene. De dagen erna zal er vrijwel geen dag voorbij gaan of er wordt een nieuwe uitbraak bevestigd. Deze uitbraken bevinden zich echter allemaal, Kootwijkerbroek uitgezonderd, op de Noord Veluwe, binnen het toezichtsgebied dat rond Oene is getrokken.
De maatregelen die het LNV-crisisberaad treft, hebben vanzelfsprekend betrekking op de gebruikelijke maatregelen rond een besmet geval: bedrijf ruimen, preventief ruimen binnen de 1-kilometerzone en het instellen van toezichtsgebieden. Bij de nieuwe gevallen kan direct overgegaan worden tot noodvaccinaties in een straal van 2 kilometer rondom de bedrijven.

Beslissing over producten van gevaccineerde dieren
Er worden na enig uitstel die dag ook beslissingen genomen – op basis van een nota van de Directie VVM - over de vraag wat te doen met de producten van gevaccineerde dieren. De beslissing is als volgt:

- *melk:* de melkproductie zoveel mogelijk reduceren en de melk laten weglopen in de mestput;
- *mest:* mestopslag op eigen bedrijf, met mogelijkheid tot aanleg mestbassin;
- *voer:* binnen de vaccinatiezone mogen meerdere bedrijven van voer worden voorzien in één rit; R&O op elk bezocht bedrijf;
- *kosten:* er worden forfaitaire verzorgingskosten per dier vastgesteld. Daarin is o.m. rekening gehouden met kosten van voer en verzorging;
- *jonge dieren:* inventarisatie voor vaccinatie wordt ook gericht op te verwachten aanwas; jonge dieren worden tegelijk met andere dieren geruimd; jonge dieren worden *niet* wekelijks gemerkt;

- *taxatie:* bij de taxatie van te ruimen dieren is de toestand van het dier op het moment van vaccinatie bepalend. Per dier wordt geregistreerd of dit op moment van vaccinatie ziek/gezond is.

vrijdag 30 maart

Voorstel vaccinatie groter gebied
Nog geen week nadat de noodvaccinaties gestart zijn, wordt op 30 maart door de CVO en RVV in het LNV-crisisberaad een voorstel gedaan om het te vaccineren gebied rond Oene-Welsum-Nijbroek-Terwolde-Tongeren te vergroten. Als reden voor de vergroting wordt aangedragen dat er in de omgeving van Oene sprake is van veel persoonscontacten die niet goed in kaart gebracht kunnen worden. Epidemiologen binnen het ministerie van LNV vinden de vaccinatiezone van 2 kilometer erg krap en sluiten nieuwe uitbraken buiten deze vaccinatiezone niet uit. Een werkgroep bestaande uit RVV-ers, AID-ers, DN-ers en VVM-ers (allen directies van het ministerie van LNV) stelt voor om het gebied in het oosten te laten begrenzen door de IJssel, in het noorden door de spoorlijn langs de A28, in het zuiden door de provinciale weg Apeldoorn-Deventer (N344) en in het westen door de lijn Apeldoorn-Tongeren-A28. Binnen het gebied liggen 1411 bedrijven, met ongeveer 115.000 evenhoevigen. Over de totstandkoming zegt de minister in een algemeen overleg op 4 april met de Tweede Kamer het volgende: *in het weekend is gewerkt aan een alternatieve strategie om te pogen het virus in te dammen. In overleg met LTO Nederland is besloten tot een gebiedsgerichte aanpak'*.

Vergroting van het vaccinatiegebied betekent opnieuw toestemming vragen aan de EC. De CVO bespreekt nog dezelfde dag in Brussel het voorstel, ter voorbereiding op de PVC-vergadering van 3 april. Bovendien moet ook de Tweede Kamer over dit besluit ingelicht worden:
'De nieuwe uitbraken in de regio Oene onderstrepen nogmaals de ernst van de situatie in dat gebied. Er lijkt bijna sprake te zijn van een voortwoekerende veenbrand die met de tot dusver gevolgde aanpak, nl. het preventief ruimen - al dan niet in combinatie met suppressive vaccination - van bedrijven in cirkels van 1 of 2 kilometer rond besmettingshaarden niet onder controle is te krijgen. Tegen deze achtergrond heeft de Nederlandse regering zich tot de Europese Commissie gewend met het voorstel om in een veel groter gebied tot vaccinatie van alle MKZ-gevoelige dieren te mogen overgaan. Het betreft hier het gebied begrensd door de IJssel in het oosten, de spoorlijn Apeldoorn – Deventer in het zuiden, het Veluwe massief in het westen en de spoorlijn Amersfoort - Zwolle in het noorden'.

zondag 1 april

Op een bedrijf in Vaassen wordt MKZ vastgesteld. Het bedrijf ligt binnen het bestaande toezichtsgebied rond Oene. De gebruikelijke maatregelen worden getroffen.

maandag 2 april

In de week van 2 april vindt een controlebezoek plaats van de Europese Commissie vaccinatie. De DG Sanco controleert de vaccinatie in het afgeschermde gebied Noord-Veluwe. Er wordt een bezoek gebracht aan ID-Lelystad, Stroe en de Harskamp (verdeling vaccins en vaccinatieteams).

dinsdag 3 – woensdag 4 april

Nieuwe uitbraken

Op 3 april worden drie nieuwe uitbraken vastgesteld; twee in Oene en één in Olst. Al deze bedrijven liggen binnen het bestaande beschermings- en toezichtsgebied rond Oene. De besmetting van een tweede bedrijf in Olst maakt een beperkte uitbreiding van het beoogde vaccinatiegebied in oostelijke richting nodig. Er is die dag ook goed nieuws. Op grond van de uitslagen van door ID-Lelystad verrichte testen is vast komen te staan dat het slachthuis/annex veehouderij in Maren Kessel niet besmet is met het MKZ-virus. Het MKZ-gevaar in Brabant is dan nog niet geweken; van Sprang Capelle en Berghem moeten de laatste testuitslagen nog beschikbaar komen (brief 3 april).

Toestemming en start Noodvaccinatie Noord Veluwe gebied

Op 3 april krijgt Nederland groen licht van het PVC om over te gaan tot noodvaccinatie in het gebied tussen IJssel en Veluwe, onder de volgende voorwaarden:

- *suppressive vaccination* van alle MKZ-gevoelige dieren in het gebied is toegestaan mits de gevaccineerde dieren en hun producten worden vernietigd;
- op zijn vroegst 30 dagen na doding van het laatste gevaccineerde dier wordt het gebied weer vrijgegeven. Dit is ook afhankelijk van de eindscreening van het gebied.

Alleen runderen mag men na vaccinatie laten leven (*protective vaccination*), mits ze het ingesloten gebied minimaal 12 maanden niet verlaten. De producten van deze dieren moeten een speciale behandeling ondergaan. Daarna mogen deze in de handel worden gebracht. De producten moeten duidelijk identificeerbaar blijven en mogen niet worden geëxporteerd. Voor beide opties geldt dat het doden van gevaccineerde dieren in een slachterij kan gebeuren en niet langer op de boerderij hoeft plaats te vinden.[79]

Het PVC-besluit leidt direct tot een hevig politiek en maatschappelijk debat over het al dan niet in leven laten van de gevaccineerde runderen. De eerder door het PVC toegestane noodvaccinatie (23 maart) maakte een beslissing binnen het LNV-crisisberaad makkelijk: alleen suppressieve vaccinatie was toegestaan. Nu liggen de kaarten anders. Het ministerie van LNV mag kiezen: wel of niet overgaan tot beschermende vaccinatie van runderen. Als voor deze laatste optie gekozen wordt, gaat het gebied voor tenminste een jaar op 'slot'. Wanneer uitsluitend de suppressive vaccination wordt toegepast, kan het gebied 30 dagen na destructie van het laatst gevaccineerde dier weer worden vrij gegeven. Export naar derde landen kan dan na drie maanden plaatsvinden.

Een dag later laat de minister de Tweede Kamer weten dat het een moeilijke afweging is en dat hij nog geen keuze heeft kunnen maken, maar inmiddels – gezien de nieuwe uitbraken rond Oene – al wel besloten heeft de noodvaccinatie in het gebied te starten:

'Op dit moment heb ik nog geen beslissing genomen omtrent het al dan niet gebruik maken van de mogelijkheid van protective vaccination. De beslissing is geen gemakkelijke, zoals uit het voorgaande mag worden afgeleid. Ik ben voornemens om op korte termijn met de betrokken sectoren in overleg te treden over de keuzemoge-

[79] Bron: Tweede Kamer, vergaderjaar 2000-2001, 27622, nr. 20.

lijkheden. Sinds vanochtend is de vaccinatie reeds van start gegaan. Gegeven de haast die is geboden om de situatie in de regio onder controle te houden heb ik met het begin van de vaccinatie niet willen en kunnen wachten op de beslissing over de uiteindelijke bestemming van de gevaccineerde runderen'.

Naast de start van de noodvaccinatie worden op 4 april in het LNV-crisisberaad nog een aantal andere belangrijke beslissingen genomen. Zo wordt de invoering en inhoud van de compartimenteringsregeling vastgesteld en wordt een aantal maatregelen genomen ten aanzien van (verwachte) welzijnsproblemen.

Compartimentering

Voor wat betreft de compartimentering is op 26 maart een voorstel van de Directie VVM ingebracht. Het doel van de compartimenteringsregeling is het voorkomen van contacten tussen bedrijven in de verschillende compartimenten. De grenzen van de compartimenten zijn zo gekozen, dat de compartimenten zo veel mogelijk zelfvoorzienend kunnen zijn. Dit betekent dat het vervoer van vee en bepaalde producten van dieren zoals melk en mest alleen binnen de afzonderlijke compartimenten mag plaatsvinden.[80]

Op 7 april gaat de compartimenteringsregeling in werking, ter vervanging van de tijdelijke regeling landelijke vervoersbeperkingen MKZ 2001 II.[81] De beschermings- en toezichtsgebieden Sprang Capelle en Berghem/Maren Kessel zijn op 6 april opgeheven, op grond van negatieve screeningsuitslagen en testen van ID-Lelystad. De Annex I aanwijzing van deze gebieden kan daardoor in zijn totaliteit als 1 compartiment worden aangewezen. Nederland wordt in zes gebieden (compartimenten) verdeeld, waarvoor ten aanzien van verschillende typen vervoer de volgende regels gelden:

- *voer:* 1-op-1 vervoer door het gehele land komt te vervallen en wagens mogen vanaf de fabriek alleen bedrijven in bepaald compartiment bezoeken;
- *destructie:* wagens mogen in 1 compartiment destructiemateriaal ophalen en volle wagens mogen naar een destructor in een ander compartiment;
- *dierenartsen:* dierenartsen mogen hun reguliere werk doen, met inachtneming van de nodige voorzorgsmaatregelen, met uitzondering van de beschermings- en toezichtsgebieden;
- *mest:* voor mest geldt het Annex-1 gebied (Gelderland, Overijssel, Flevoland, Noord-Brabant) als 1 compartiment. Mest mag nog binnen 1 compartiment worden vervoerd en gebruikt;
- *melk:* wagens mogen binnen 1 compartiment melk ophalen, volle melkwagens mogen naar een fabriek in ander compartiment; in dit compartiment mogen geen primaire bedrijven bezocht worden;
- *pluimvee:* in compartimenten *met* B/T-gebied wordt alleen aanvoer vanaf of afvoer naar gespecialiseerde bedrijven mogelijk, in compartimenten *zonder* B/T-gebied is binnen het compartiment ook vervoer van pluimvee van gemengd bedrijf naar gemengd bedrijf mogelijk;

---

80 De voorgestelde compartimenten zijn in het basisoverleg met het bedrijfsleven op 26/03 besproken. Er is aangedrongen door bedrijfsleven op snelle compartimentering van mest.

81 Ook de compartimenteringsregeling wordt aan de EC gemeld. Aan de EC wordt verzocht rekening te houden met de grenzen van de aangewezen compartimenten i.p.v. met provinciegrenzen. De bedoeling was de compartimenten met ingang van 27/3/01 in te stellen.

- *paarden:* vervoer buiten B/T-gebieden komt geheel vrij, het exportverbod wordt opgeheven;
- *levende evenhoevigen:* vervoer wordt niet toegestaan, indien vervoer toegestaan wordt, blijft het vervoersverbod voor het Annex-1-gebied van kracht en zal vervoer op basis van compartimentering geschieden.

Figuur 5.17

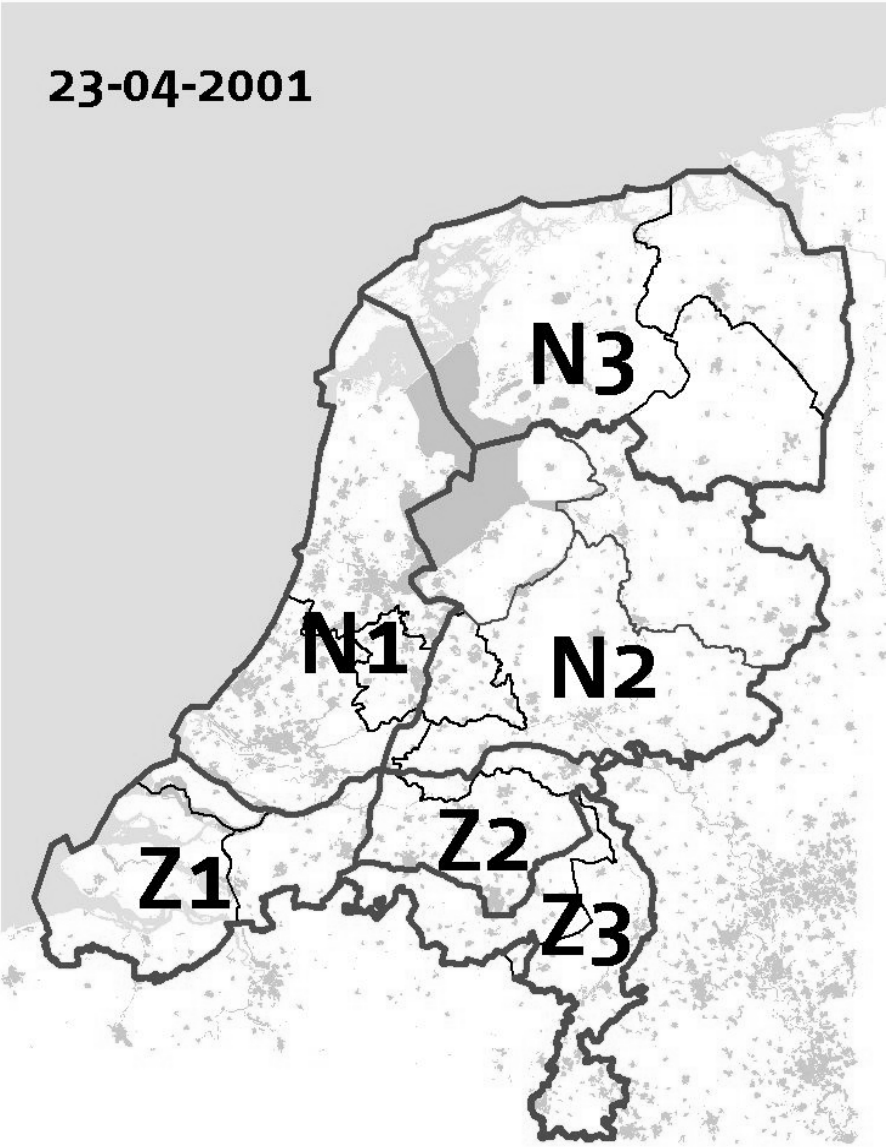

Welzijnsmaatregelen

Als gevolg van het tijdelijk vervoersverbod van levend vee en de daarop volgende stand stillperiode, is al diverse malen in het LNV-crisisberaad het welzijnsprobleem, met name vanuit de regio's en de sector onder de aandacht van het ministerie van LNV gebracht. Stallen en weilanden raken steeds voller. Vanuit het basisoverleg zijn eind maart al verwachte welzijnsproblemen bij (hoogdrachtige)

schapen en welzijnsproblemen bij biggen aangekondigd. LTO komt voor wat betreft de schapen met een voorstel voor oplossing van het probleem. Ook de regionale klankbordgroep spreekt tegen de leden van het RCC-crisisberaad haar zorg uit over mogelijke welzijnsproblemen. In het LNV-crisisberaad wordt er op dat moment notie van genomen (27 maart), maar snelle beslissingen blijven nog uit. Op 30 maart wordt in het LNV-crisisberaad op basis van een nota van de Directie Landbouw (*DL-nota)* besloten dat voor schapen geen maatregelen worden geboden en dat voor varkens en kalveren op korte termijn nog geen maatregelen nodig zijn. De enige uitzondering is pluimvee; opfokleghennen binnen en buiten ingesloten gebieden mogen zowel naar het slachthuis als naar gespecialiseerde pluimveehouderijen worden vervoerd.

Op 4 april, de dag dat de beslissingen worden genomen, is er nog sprake van vier ingesloten gebieden, waar een complete stand still van toepassing is. Het gaat om het Noord Veluwegebied, Kootwijkerbroek, Sprang Capelle en Maren Kessel. In deze gebieden vindt extra controle plaats. Er wordt gedacht aan het instellen van een fokverbod voor varkens, als een verlichtingsmaatregel voor de welzijnsproblemen die zijn ontstaat. De eventuele toepassing van de maatregel wordt echter gekoppeld aan de situatie in Brabant:
'Aangezien het feit dat vandaag, uiterlijk morgen de problematiek in Brabant duidelijk zal zijn, zal de minister morgen of overmorgen een beslissing nemen over het instellen van een fokverbod. Gezien de urgentie van de welzijnsproblemen, komt men zeer dicht bij zo'n fokverbod. Bij de afweging zal hij ook betrekken het vraagstuk of de drachten moeten worden afgebroken. Hij overweegt een opkoopregeling tot stand te brengen, vergelijkbaar met die tijdens de varkenspest. Dat betekent dat in het geval van overname van varkens, een urgentieverklaring van de dierenarts en de boer wordt vereist. Hij vindt het echter niet juist nu een incidentele maatregel voor te leggen, aangezien de problematiek in zijn totaliteit moet worden bekeken, waarbij ook het sociaal-economische aspect een rol speelt'.[82]

Ondertussen is op 4 april in het LNV-crisisberaad besloten de maatregelen voor de kalversector nog even uitgestellen, maar voor de varkenshouderij de volgende maatregelen te treffen:

- fokverbod en destrueren/aborteren zeugen in ingesloten gebieden. Deze maatregel raakt ook het toezichtsgebied van 10 kilometer om het vaccinatiegebied-Oene e.o.;
- overnemen varkens > 80 kg in B/T-gebieden, na overlegging urgentieverklaring dierenarts;
- buiten B/T-gebied in Annex-1 gebieden 1-op-1 transport naar gespecialiseerde of slachthuis toestaan, mits transport binnen zelfde compartiment blijft;
- buiten B/T-gebied in Annex-2 gebieden transport naar gespecialiseerde biggen- en vleesvarkensbedrijven of slachterijen toestaan;
- voor destrueren/aborteren van biggen wordt een opkoopregeling opgesteld, die met EC besproken zal worden.

[82] Bron: Tweede Kamer, vergaderjaar 2000-2001, 27622, nr.44, p.10.

Op 5 april wordt duidelijk dat de ingesloten gebieden in Brabant opgeheven kunnen worden, waardoor in ieder geval enige verlichting geboden wordt, omdat ze niet langer in aanmerking komen voor het strengere regime van de B/T-gebieden. Voor het Noord Veluwegebied en het toezichtsgebied Kootwijkerbroek is die verlichting nog lang niet in zicht.

zaterdag 7 en zondag 8 april

Problemen in Kootwijkerbroek
Een aantal knopen is doorgehakt, tegelijkertijd dienen nieuwe problemen zich aan. In Kootwijkerbroek komt het in het weekeinde van 7 en 8 april en vervolgens op 9 en 13 april tot ernstige verstoringen van de openbare orde. Op 28 maart hebben zich in Kootwijkerbroek al enkele incidenten voorgedaan, waarbij drie medewerkers van de RVV enkele uren vastgehouden zijn. Een en ander zou, althans zoals het in het LNV-crisisberaad besproken wordt, vooral veroorzaakt worden door 'het gerucht' dat in Kootwijkerbroek geen sprake is van een officiële besmetting. Het LNV-crisisberaad onderneemt verder geen acties, maar laat het aan het RCC Stroe en aan Binnenlandse Zaken over om tot een oplossing te komen.
Het zijn niet de eerste verstoringen van de openbare orde en veiligheid. Ook in andere plaatsen, zoals Sprang Capelle en Oene hebben zich eerder incidenten voorgedaan. De verstoringen in Kootwijkerbroek blijken echter van een andere orde van grootte en bovendien hardnekkiger.

maandag 9 april

In Wapenveld en Heerde is sprake van een tweetal ernstige verdenkingen. Deze bedrijven zijn inmiddels geruimd. Naar aanleiding van de besmettingen bij gevaccineerde bedrijven in Wapenveld en Heerde merkt de vertegenwoordiger van ID-Lelystad in het LNV-crisisberaad op, dat uit de literatuur bekend is, dat na een vaccinatiecampagne de eerste dagen 'sluimerende' besmettingen openbaar kunnen worden.

dinsdag 10 april

Brief aan de Tweede Kamer: wel of geen beschermende vaccinatie
De Tweede Kamer ontvangt op 10 april een brief van de minister van LNV over de keuze wel of geen beschermende vaccinatie in het Noord Veluwegebied toe te passen. Hoewel de minister nog steeds geen keihard 'ja' of 'nee' tegen beschermende vaccinatie uitspreekt, is tussen de regels door duidelijk te lezen dat de minister van LNV sterk geneigd is om - op grond van zowel veterinaire als economische argumenten - tegen beschermende vaccinatie te kiezen. Een keuze waarin hij zich gesteund meent door de sector:
'Direct nadat de inhoud van de EU-beschikking bekend was geworden heb ik aangekondigd met het agrarisch bedrijfsleven in overleg te zullen treden over de aangegeven opties. Ik heb daaraan toegevoegd het oordeel van het bedrijfsleven zeer zwaar te zullen laten meewegen bij de keuze. Hedenavond heeft de voorzitter van de LTO mij meegedeeld dat LTO van oordeel is dat aan de beschermende vaccinatie zodanig zwaarwegende bezwaren van veterinaire, economische en sociaal-maatschappelijke aard zijn verbonden en dat de keuze voor deze optie sterk wordt ontraden. Ook de voorzitter van de Centrale Organisatie van de Vleessector heeft

mij – schriftelijk – laten weten dat COV van mening is dat alle gevaccineerde dieren op zo kort mogelijke termijn dienen te worden geruimd om aldus de beperkingen voor de getroffen bedrijven zo snel mogelijk te kunnen opheffen. Daarnaast heeft de voorzitter van de Nederlandse Zuivel Organisatie (NZO) mij meegedeeld het standpunt van LTO en COV te onderschrijven'. [83]

De minister van LNV sluit de brief af met de volgende conclusie:
'*Aan de keuze voor beschermende vaccinatie, dat wil zeggen het na vaccinatie in leven laten van de aanwezige rundveestapel zijn zeer ernstige bezwaren verbonden. Die bezwaren zijn met name van veterinaire aard. Als gevolg van het feit dat de regio Oene reeds met het MKZ-virus is geïnfecteerd, zal vaccinatie in dat gebied per definitie een onderdrukkend karakter hebben en derhalve regelmatig moeten worden herhaald om nieuwe uitbraken te voorkomen. Slechts door de rundveestapel na vaccinatie te ruimen valt te ontkomen aan herhaald vaccineren. Indien er desondanks voor zou worden gekozen de rundveestapel niet te ruimen zullen de economische gevolgen voor zowel de regio Oene als het omringende toezichtsgebied van 10 kilometer zeer ingrijpend zijn. Bedoelde gebieden zullen langdurig de facto op slot gaan, dat wil zeggen minimaal voor de duur van de periode tot 12 maanden na de laatste vaccinatie, of 3 maanden na het doden van het laatst gevaccineerde dier. Het kan hier om een periode van jaren gaan'.*[84]

woensdag 11 –donderdag 12 april

Uitbraken in Friesland

Op 11 april breekt geheel onverwacht MKZ uit in het Friese plaatsje Ee in de gemeente Dongeradeel. Het bedrijf wordt dezelfde dag nog geruimd en om 13.00 uur gaat de regeling toezichtsgebied MKZ 2001 rond Ee van kracht. De eerste uitbraak wordt de dag erna gevolgd door een uitbraak in het nabijgelegen Anjum. Wederom tast men volledig in het duister waar de MKZ-besmetting vandaan komt. Ook voor Anjum wordt het ruimingsbeleid van het ministerie van LNV onverkort toegepast. Daarnaast besluit het ministerie van LNV over te gaan tot noodvaccinatie in het gebied. Een belangrijke reden is om tot noodvaccinatie over te gaan is het beperken van een mogelijke uitbreiding van de uitbraak in Friesland. Een andere reden om noodvaccinatie toe te passen is dat er onvoldoende destructiecapaciteit is om alle dieren in het gebied snel te doden en af te voeren. Op 12 april wordt om 12.30 uur het entgebied Ee-Anjum vastgesteld van 2 kilometer, inclusief de driehoekjes naar aanleiding van de uitbraak in Anjum nabij Ee. Conform de EU richtlijnen wordt het toezichtgebied op een straal van 10 kilometer rond de geruimde of gevaccineerde bedrijven vastgesteld, waarop een toezichtsgebied van minimaal 12 kilometer ontstaat. Vanwege het feit dat de driehoekjes rond Anjum bij de enting betrokken worden, moeten bedrijven die in eerste instantie buiten de cirkels liggen, alsnog geruimd worden.
In Friesland blijft de MKZ-uitbraak gelukkig beperkt tot de twee gevallen in Ee en Anjum, ook al is de spanning groot wanneer een dag later zich nog twee ernstige verdenkingen bij twee schapenhouderijbedrijven voordoen. Op 17 april worden deze twee ernstige verdenkingen al afgezwakt tot verdenkingen.

[83] Bron: Tweede Kamer, vergaderjaar 2000-2001, 27622, nr. 20, pp.3-4.
[84] Bron: Tweede Kamer, vergaderjaar 2000-2001, 27622, nr. 20.

Daarna blijft het wat uitbraken betreft zowel in Friesland en de Veluwe enkele dagen rustig. Het LNV-crisisberaad kan niet achteroverleunen. Allerlei knelpunten dienen zich aan en vragen om oplossingen. Mogen dierentuindieren wel of niet gevaccineerd worden, moeten de gevaccineerde Veluwse heideschapen wel of niet geruimd worden, hoe om te gaan met niet-evenhoevigen, hoe krijgen we de hobbydieren boven water; het is zo een greep uit de problemen die om antwoorden vragen. Ondertussen worden de welzijnsproblemen - met name in de kalversector - nijpender, worden steeds vaker knelpunten in de aanwending en opslag van mest geconstateerd, en blijkt de compartimenteringsregeling op vele punten versoepeld te moeten worden. Ook worden regelmatiger juridische procedures aangespannen, die in de uitvoering van maatregelen weer problemen opleveren. Het enige crisisorgaan die over deze zaken – die over het algemeen 'in het veld' geconstateerd worden - gemandateerd is om beslissingen te nemen, is het LNV-crisisberaad, en dan nog onder supervisie van de EU.

Figuur 5.18 2-kilometergebied Anjum[85]

Op 12 april neemt het Kabinet het besluit om door te gaan met de suppressieve vaccinatie als basis van het beleid in plaats van beschermende vaccinatie. Een meerderheid van de Tweede Kamer steunt dit besluit.

In de landelijke media verschijnt een paginagrote advertentie, met als kop 'Doodlopende weg'. De advertentie wordt ondertekend door de Landschappen, Staatsbosbeheer, de Dierenbescherming, KNNV, LTO-Nederland, Stichting Ark, Stichting Natuur en Milieu, Stichting het Zuid Hollands Landschap, Das en Boom, Vereniging van Dierentuinen Vogelbescherming Nederland en het Wereld Natuurfonds. De oproep in de advertentie is drieledig: het non-vaccinatiebeleid in Europees verband moet zo snel mogelijk afgeschaft worden, zeldzame dieren moeten preventief

[85] Bron: Gezondheidsdienst voor Dieren, Kadaster, Topografische Dienst.

gevaccineerd en de politiek moet ondersteund worden om gezamenlijk te werken aan de toekomst van de veehouderij in Nederland.

vrijdag 13 april

Welzijnsmaatregelen
Op 13 april neemt het LNV-crisisberaad een aantal beslissingen om aan de - inmiddels acute - welzijnsproblemen in de kalver- en varkenshouderij, ontstaan door het vervoersverbod, tegemoet te komen. Zo mogen biggen en varkens *buiten B/T-gebieden* vanaf week 16 gedurende maximaal vier maanden worden opgevangen in leegstaande stallen. De Directie Landbouw (DL) heeft contact met VROM over gebruikmaking van stallen van bedrijven die inmiddels niet meer over een milieuvergunning beschikken. In beschermings- en toezichtsgebieden wordt toegestaan noodhokken te plaatsen, onder strikte voorwaarden, onder andere melding bij de RVV en R&O-maatregelen.
Binnen de B/T-gebieden wordt melding gemaakt van inmiddels ernstige welzijnsproblemen, aangezien varkens en kalveren nog steeds niet vervoerd mogen worden. Aangezien het gebied – zelfs al zijn er geen nieuwe gevallen - nog langere tijd gesloten blijft, moet er een tussentijdse oplossing gevonden worden. Het LNV-crisisberaad wil zo spoedig mogelijk (uiterlijk 20 april 2001) een beslissing nemen over een opkoopregeling voor kalveren en varkens in combinatie met een fokverbod.

Kalvergier
Ook de kalvergierproblematiek blijft om beslissingen vragen. Het is een probleem dat in ieder geval al vanaf 26 maart op de agenda's van het RCC in Stroe staat en dat vooral aangekaard wordt binnen het klankbordoverleg op regionaal niveau. De vraag is hoe omgegaan moet worden met vleeskalverbedrijven die zijn aangesloten op de persleiding voor kalvergier, omdat men op dat moment nog niet weet hoelang het virus actief in de mest blijft. Het is vervolgens aan de crisismanager RVV in het RCC om dit probleem op centraal niveau aan te kaarten.
Op 13 april besluit het LNV-crisisberaad om in de toezichtsgebieden Kootwijkerbroek en Oene toe te staan dat kalvergier via een persleiding aangeleverd wordt aan de kalvergierverwerkingsinstallaties. Aanvoer van kalvergier via de weg blijft op dat moment nog verboden. Het bericht wordt in het RCC-crisisberaad met gejuich ontvangen, nadat men meerdere malen het probleem op de agenda heeft geplaatst:
'verlossend bericht: oplossing voor kalvergier. Protocol wordt gemaakt. Het is zaak langs de kortst mogelijk weg informatie te verspreiden'. [86] Het zal dan nog een paar dagen duren voor er meer beslissingen worden genomen die niet alleen de kalvergierproblematiek, maar de mestproblematiek in algemene zin moet verminderen.

Wijzigingen in de compartimenteringsregeling
Ondertussen (13 april) werkt de Directie JZ ook nog naarstig aan een wijziging van de bezoekersregeling in de compartimenteringsregeling. Er wordt een algemene voorzorgsbepaling opgenomen die geldt ten aanzien bezoek aan bedrijven die dieren uit recreatief oogpunt houden. Bovendien wordt - conform het advies aan

[86] Bron: RCC-crisisberaadverslag 13 april 2001.

terreinbeherende instanties - een LNV-advies gegeven over bezoek aan bedoelde bedrijven (campings, kampeerboerderijen e.d.).[87]

zaterdag 14 –maandag 16 april

Het is het paasweekeinde. Op eerste Paasdag wordt er niet geruimd, om de RVV-ers en AID-ers die al een paar weken bezig zijn, enige rust te gunnen. Overigens is er bewust voor gekozen om –behoudens besmette bedrijven- op zondag nooit te ruimen. Niet alleen om het personeel de nodige rust te gunnen, maar ook om de gevoelens van de overwegend protestants christelijke bevolking op de Veluwe niet onnodig te krenken.
De tweede Paasdag wordt in Friesland wel geruimd, om sneller de ruimingen afgerond te hebben.

woensdag 18 april

Vervolg van de mestbesluitvorming

Een aantal dagen na het kalvergierbesluit, worden in het LNV-crisisberaad diverse beslissingen ten aanzien van mest genomen. Het gaat om de volgende zaken.
Varkensmest uit de compartimenten Z2 en Z3 mag worden vervoerd naar Z1, N1 en N3, onder de volgende voorwaarden:

- rechtstreeks transport via vastgestelde routes naar centrale opslagsilo's in de compartimenten Z1, N1 en N3;
- de mest moet minimaal één week in deze silo's zijn opgeslagen, voordat mag worden uitgereden;
- de transporten moeten vooraf worden gemeld en een kopie van de melding moet aanwezig zijn op het transportmiddel;
- R&O en nog een aantal andere voorwaarden zie bijlage bij nota DL/2001/1765.

Mest uit N2 (*buiten* de B/T-gebieden) mag worden afgevoerd binnen N2 of naar N3. Afvoer is alleen toegestaan vanuit silo's, waarin de laatste zes weken geen aan- en afvoer heeft plaatsgevonden.
Voor de toezichtsgebieden in N2 wordt besloten dat verwerkte kalvermest vanuit de centrale opslag *alleen in N2* wordt afgevoerd en mestaanwending in beschermings- en toezichtsgebieden-N2 op grasland (alleen met behulp van mestinjecteur) mag plaatsvinden. Varkensmest in deze gebieden mag van bedrijven worden afgevoerd naar gereedliggende schepen, mits R&O wordt toegepast en mest wordt aangezuurd, en vervoerd naar en afgeleverd bij de centrale mestopslag in N3. Voor wat betreft de mestaanwending vanuit de centrale opslagsilo's in het beschermings- en toezichtsgebied N2 moeten op dat moment de veterinaire risico's nog nader in kaart worden gebracht. Transport van mestmonsters over compartimenteringgrenzen heen wordt toegestaan, omdat niet in ieder compartiment een laboratorium is waar deze monsters geanalyseerd kunnen worden.

Al deze beslissingen over mest leiden tot diverse versoepelingen en aanpassingen van de reeds bestaande regelgeving. Deze wijzigingen in de bestaande regelgeving, met name de compartimenteringsregeling en de regeling toezichtsgebieden gaan de volgende dag al in. Alle beslissingen over alle onderwerpen bij elkaar genomen, betekent dit dat in een relatief korte periode diverse wijzigingen in het beleid

[87] Bron: LNV-crisisberaadverslag 13 april 2001.

plaatsvinden. Wijzigingen die tevens uitgevoerd en gecommuniceerd moeten worden. Tegelijkertijd moet in het LNV-crisisberaad vooruitgekeken worden. De gevaccineerde dieren moeten worden geruimd en afgevoerd naar het slachthuis. Daarvoor moet een regeling aanwijzing slachthuizen komen. Er moet geanticipeerd worden op de eindscreening. Bovendien wil men zo gauw mogelijk permissie krijgen van de EC om vanuit de compartimenten waar zich geen MKZ heeft voorgedaan weer zuivel en vlees te mogen exporteren. Kortom: men wil toewerken naar een MKZ-vrije status voor Nederland en daarmee naar een afbouw van het inmiddels steeds verder uitdijende MKZ-regelingenpakket.

Het PVC stemt in met het voorstel van Nederland om het exportverbod voor vlees en vleesproducten met ingang van 23 april op te heffen voor de gebieden Noord-Brabant, Gelderland ten zuiden van de Waal, Limburg en West-Nederland ten westen van de A27. Voorwaarde is wel dat er zich geen uitbraken buiten de ingesloten gebieden meer voordoen tot en met de 23ste en dat de gebiedsgrenzen gehandhaafd worden. Bovendien moet er een scheiding aangebracht worden in de verwerking van vlees uit Annex1 en Annex2 gebieden. [88]

vrijdag 20 april

Voorstel opkoopregeling

De 20ste april staat conform de besluitvorming van een week eerder (de 13de) de kwestie van de opkoopregeling voor kalveren en varkens in combinatie met een fokverbod op de agenda. De dagen er voor is druk overleg gevoerd met de sector om gezamenlijk tot oplossingen te komen.
Zo meldt de Directie IZ in het LNV-crisisberaad van 18 april dat besluitvorming over een opkoopregeling niet op 20 april, maar op 27 april in het Beheerscomité aan de orde komt. Men laat ook weten dat LTO tevens heeft gepleit voor een opkoopregeling buiten de B/T-gebieden. Het ministerie van LNV spreekt tot dan toe alleen over opkoop binnen het B/T-gebied. Bij toepassing van de richtprijs van de EC voor de opkoop ontstaan prijsverschillen tussen B/T-gebieden en niet-B/T-gebieden (waar opkoop niet wordt toegepast). Lidstaten kunnen afwijken van de richtprijs van de EC; IZ neemt over de hoogte van de richtprijs contact met de EC op.
Er verschijnt de 20ste april nog een brief van de minister van LNV naar de Tweede Kamer waarin het pakket van maatregelen ter verlichting van knellende welzijnsproblemen in de varkenshouderij en de kalverhouderij beschreven wordt. Niet alleen de sector is betrokken; de opkoopregeling dient ook in goed overleg met de Europese Commissie te worden voorbereid, om er zo zeker van te zijn dat de EU zich committeert aan de regeling.
Het voorstel is een opkoopregeling, in combinatie met een fokverbod voor varkens voor een periode van vier maanden en het aborteren bij zeugen die minder dan 40 dagen drachtig zijn. De kosten worden gedragen door de EU en het nationale diergezondheidsfonds (DGF), in een verhouding 60-40. De prijs die voor varkens betaald wordt is *f* 45 per dier + *f* 2 per kg. Voor kalveren wordt nog naar een systematiek gekeken, maar zal de prijs circa *f* 1100 per dier bedragen. Uit veterinair oogpunt zullen de opgekochte dieren worden vernietigd.

[88] Bron: Tweede Kamer, vergaderjaar 2000-2001, 27622, nr. 47, p1.

De 20ste april wordt duidelijk dat het Kabinet instemt met het voorgestelde maatregelenpakket welzijnsproblemen in de kalver- en varkenshouderijsector. Het zal nog een aantal dagen duren voor de bijbehorende opkoopregeling van kracht wordt: *'voor de opkoopregeling binnen de B/T-gebieden heeft reeds ambtelijk overleg plaatsgevonden met de Europese Commissie. De uiteindelijke besluitvorming vindt naar verwachting plaats op vrijdag 27 april in het Beheerscomité. Voor de welzijnsregelingen buiten de B/T-gebieden vindt op dit moment overleg met de Europese Commissie plaats. Het gaat hier om een eenmalige maatregel ter voorkoming van welzijnsproblemen. Notificatie en goedkeuring van Brussel van de maatregel is noodzakelijk. De in de brief genoemde systematiek van bedragen kan bij uitwerking van de regelingen nog aangepast worden. Het streven is wel om het totale bedrag per dier zoals genoemd in deze brief gelijk te houden'.*[89]

zaterdag 21 april

Het Comité Burgers voor Boeren organiseert een manifestatie in Den Haag, waarbij gedemonstreerd wordt voor het inenten van dieren en tegen het preventief ruimen. Er komen minder mensen dan verwacht naar Den Haag. LTO heeft haar leden geadviseerd niet naar de manifestatie toe te gaan vanwege een mogelijke verspreiding van het MKZ-virus.

zondag 22 april

De laatste vastgestelde uitbraak in Wijhe

Het is sinds de uitbraken in Friesland en de Veluwe een aantal dagen rustig geweest, in die zin dat er geen nieuwe besmettingsgevallen meer geconstateerd zijn. Het noodvaccinatieprogramma Noord Veluwe lijkt zijn vruchten af te werpen. Men is dan ook onaangenaam verrast als in Wijhe op 22 april een nieuwe MKZ-besmetting vastgesteld wordt, het 26ste geval. Het is, net als de uitbraken in Olst, een uitbraak aan de andere kant van de IJssel. De uitbraak valt nog wel binnen het toezichtsgebied rond het gebied Noord Veluwe. Dat is in die zin een geluk, omdat een paar dagen ervoor (woensdag 18 april) door de EC akkoord is gegaan om export vanuit West-Nederland, en Zuid-Nederland toe te staan, mits er geen nieuwe uitbraken buiten de toezichtsgebieden plaatsvinden. Achteraf zal deze uitbraak in Wijhe de laatste uitbraak blijken te zijn. Op dat moment is de situatie nog zorgelijk; nieuwe uitbraken kunnen de situatie nog steeds drastisch veranderen.

5.3.2 Het effect van de besluitvorming en maatregelen op de uitvoeringspraktijk

In deze paragraaf worden de effecten op de uitvoeringspraktijk beschreven in de periode van 29 maart tot 22 april. We starten met de melkproblematiek.

[89] Bron: Tweede Kamer, vergaderjaar 2000-2001, 27622.

Het vervolg van de melkproblematiek

De besluitvorming op de 29ste maart over de vraag hoe om te gaan met de producten van gevaccineerde dieren, is een herhaling van zetten uit de eerste week van de crisis. De beslissing biedt dus nog steeds geen daadwerkelijke oplossing. De melk weg laten lopen in de mestput is vrijwel onmogelijk; die zit al vol. Men wil nog steeds de melk niet laten 'weglopen', vooral omdat op dat moment nog niet duidelijk is wat de vergoeding is.[90] Als ze het laten weglopen kan immers de hoeveelheid en het vet- en eiwitgehalte niet meer worden bepaald. Daarnaast maken de water- en zuiveringschappen duidelijk dat melk lozen op het oppervlaktewater of in het rioleringsstelsel wordt gezien als een overtreding van vigerende wetgeving.
Vanuit het RCC wordt getracht het LNV-crisisberaad de ernst van de problemen duidelijk te maken. Op 31 maart volgt er een noodkreet vanuit het RCC: *'Er is dringend behoefte aan protocollen voor mest, melk en veevoer; dit laatste met name voor kalveren. JZ moet hiervoor zorgen. Spoed vereist'*

Op 29 maart is in het RCC reeds het besluit gevallen dat Rendac de opdracht moet krijgen om op bij de besmette en verdachte bedrijven de melk op te halen om deze vervolgens te laten vernietigen. Bij andere bedrijven moet de zuivelfabriek de melk ophalen. *'Dat verliep chaotisch doordat steeds delen van het gebied waren afgesloten. Niemand wist precies wanneer de RMO kwam.'* Het besluit om de melk door Rendac op te laten halen leidt tot veel problemen. In het draaiboek staat weliswaar dat Rendac ook berekend is op het ophalen van melk en mest. Dit kan ook, maar de hoeveelheden dienen dan wel beperkt te zijn. Rendac is berekend op melk van een beperkt aantal besmette bedrijven. Aangezien het nu ook om geënte en niet-besmette bedrijven uit toezichtgebieden ging was de aanvoer erg groot.

Naast de verwerkingsproblematiek speelt ook de logistieke problematiek. Voor het ophalen van de melk zijn speciale RMO's nodig. Deze gekoelde tankwagens beschikken over meetapparatuur waarmee de hoeveelheid van de afgeleverde melk kan worden bepaald. Zo heeft een veehouder zekerheid van zijn schadevergoeding. Rendac heeft deze RMO's niet en wil ze gebruiken van de melkfabrieken in de ingesloten gebieden. De betreffende melkfabrieken (Coberco en Campina) willen hun RMO's niet beschikbaar stellen omdat hun leden (de melkveehouders) het niet op prijs zouden stellen als in deze wagens mogelijk besmette melk vervoerd zouden worden. De fabrieken beschikken ook niet over voldoende reservecapaciteit. Het ophalen van de melk door Rendac wordt dan ook een logistieke nachtmerrie.

Op 2 april wordt in het breed crisisberaad aangekondigd dat er voor de afvoer van melk uit de te ruimen gebieden spoedig een regeling volgt. Een dag later is de problematiek blijkbaar zo hoog opgelopen dat melk geloosd wordt op het oppervlaktewater in de 1 en 2-kilometergebieden. Het RCC probeert te forceren dat Rendac direct de melk op gaat halen voor destructie, maar gezien de bovenstaande problematiek is dat onmogelijk. Uiteindelijk worden op 6 april meer RMO's van zuivelfabrieken ingezet met de verwachting dat de grootste knelgevallen op korte termijn zullen worden opgelost. Dit bericht wordt via Radio Oost-Gelderland

[90] Bron: Hans Siemens, 'Ruimen, tien keer erger dan ik dacht', 2001, p.110.

verspreid. Het mag echter niet baten, de afstemming RMO en Rendac blijft problematisch verlopen, waarbij de transportcapaciteit het grootste knelpunt is. Vanuit het RCC wordt er van alles aangedaan om op 7 april voldoende transportcapaciteit te regelen, zodat de problemen opgelost kunnen worden. Snel handelen is gewenst, want op zaterdag 7 april zijn met grote moeite actievoerende boeren tegengehouden die melk in de IJssel willen lozen. Als er niet direct een oplossing komt, dan zullen lozingen en acties niet langer tegengehouden kunnen worden:
'v*rijdag 6 april. Vanmorgen hebben we met een aantal veehouders actie gevoerd dat onze melk moet worden opgehaald. De melkfabriek vertelt ons dat ze het gebied niet in mogen. De RVV heeft mij beloofd dat de melk opgehaald wordt door Rendac terwijl er collega's geadviseerd is de melk maar in de mestput te laten lopen. Voor het oog van de camera hebben we gedreigd de melk in de sloot te laten lopen.'* [91]

Op zondag 8 april is op 170 adressen melk opgehaald door 10 RMO's, op maandag wordt gewerkt met 7 RMO's waardoor men verwacht dat de achterstand op dinsdag ingelopen is, mits boeren zich blijven melden. Ook dat melden levert weer problemen op. Binnen het RCC komt men er achter dat mensen die zich hebben aangemeld voor het ophalen van melk blijkbaar onvoldoende geregistreerd worden. Dit wordt ook binnen het RCC gesignaleerd: *'het als eerste geruimde bedrijf zit nog met voerresten en melk. RVV neemt dit mee'.* [92]Het computersysteem vertoont blijkbaar manco's. Zo zijn er meerdere gevallen:
'ik heb telefonisch contact gezocht met de familie Riphagen uit Oene, waar wij in de eerste week zijn geweest om te enten. Ze hadden twee buren met MKZ. Ze bleken van niemand iets te horen, Er werd geen melk meer opgehaald en de mestputten waren overvol. Op het crisiscentrum in Oene wist niemand iets. (...) Ik had vandaag vrijaf, maar ben toch even over Stroe gereden om te vragen hoe het zat met Riphagen; de familie waar geen melk werd gehaald, maar die ook niets meer hadden gehoord. Het hele bedrijf bleek zoek te zijn in het systeem! Bij de beide buren van Riphagen was nota bene MKZ geconstateerd. Onvoorstelbaar dat hier nog niet geruimd was. De extra invoering in het draaiboek van het enten van de bedrijven en het samenvoegen van diverse computersystemen zouden de oorzaak hiervan kunnen zijn. Hier zou werk van gemaakt worden!' [93]

Over de hele gang van zaken wordt door betrokkenen verschillend geoordeeld, zowel over de ernst als de oorzaak van het melkprobleem. Zo meent Rendac dat wanneer het beleid eerder had geweten dat het virus in de melk op deze wijze vernietigd kon worden, de inzet van Rendac helemaal niet nodig was geweest. Volgens hen hadden de problemen rond het ophalen van melk voorkomen kunnen worden.
Eén van de crisismanagers van het RCC vindt dat de oorzaak voor de oplossing zo lang geduurd heeft om tweeërlei redenen. De eerste reden is dat het een logistiek lastige kwestie omdat er een 'glijdend schema' nodig was: geënte bedrijven moesten met een andere RMO bezocht worden dan niet geënte bedrijven, en dat veranderde per dag. Ten tweede vanwege onwil van de kant van Rendac en Coberco om er samen uit te komen.

---

[91] Bron: uit het dagboek van Evert-Jan Aalpoel in: *Ruimen, tien keer erger dan ik dacht*, 2001, p.87.
[92] Bron: breed crisisberaad-verslag 17 april 2001.
[93] Bron: Dagboek van Jaap de Boer, 10 april en 13 april.

Eén van de topambtenaren van het ministerie van LNV, betrokken in het crisisberaad, vond de melkproblematiek in vergelijking tot de mestproblematiek een relatief klein probleem, waar LNV-centraal geen invloed op had: '*als het bedrijf geruimd wordt heb je geen melk meer. Dat ging dus maar over een beperkte periode. Het was meer een logistiek probleem: de melk moest opgehaald worden. Het moest de gebieden uit om verwerkt te worden. Hoe krijg je dat voor elkaar zonder veterinaire risico's? Je bent afhankelijk van de zuivelindustrie. De overheid heeft geen tankauto's. In het betrokken gebied waren drie of vier zuivelondernemingen, en die werden het niet eens met Rendac. (…) Terwijl het relatief maar een klein probleem is. En daar speelde de compartimentering doorheen. Door de compartimentering mocht niet iedereen overal naar toe. En de zuivelindustrie zit maar op een paar plekken, en Rendac maar op twee plekken. Je overschrijdt altijd grenzen. Het ministerie had geen mogelijkheid om hier meer druk op te zetten, LNV had geen formele bevoegdheid om de zuivelindustrie iets op te leggen'.*

Vanuit de uitvoeringspraktijk is het door diverse coördinatoren wel degelijk als een probleem ervaren, met name voor de uitvoerders en de betrokken veehouders: *'Wat voor de veehouders bijvoorbeeld te lang heeft geduurd, is de melk- en de mestproblematiek voor de besmette en preventief geruimde bedrijven. Dit was ook voor de afdeling belast met nazorg een groot probleem. Het is op zo'n moment afwachten wat er door het beleid uitgestippeld wordt. Er wordt niet gecommuniceerd hoe ver men ermee is. Je moet de afdeling die het aangaat toch enige info kunnen geven, want zij worden de hele dag gebeld door boeren hoe het ervoor staat. Het is dan erg vervelend als je niet eens kunt aangeven wanneer je wat kunt verwachten' (medewerker RVV ruimingen).*

Waar het melkophaalprobleem opgelost lijkt te zijn, dienen – zoals in paragraaf 5.4.2 zal blijken - nieuwe knelpunten zich aan. Het gaat dan om zaken als mest en welzijn, maar ook om de vraag hoe om te gaan met de ruwvoervoorziening en voorjaarswerkzaamheden.

Voerproblematiek
Veehouders blijken problemen te hebben met de voorziening van ruwvoer als het gaat om kuilen die niet op het huisperceel zijn gelegen. Als de kuil op een afstand gelegen veldkavel ligt dan is transport over de weg noodzakelijk, hetgeen niet toegestaan is. Later zullen dergelijke problemen ook bij de grasoogst gaan spelen. De aanvoer van krachtvoer wordt in deze periode ook moeilijker. De mengvoerfabrieken hebben meer tijd nodig om hun wagens te reinigen en het vervoer moet 1 op 1 gebeuren. Daarnaast leidt de instelling van de driehoek op 5 april ertoe dat ook de verbinding tussen noord en zuid, de A50 afgesloten wordt, wat met name voor de grote mengvoerfabrieken die in het zuiden die landelijk opereren veel extra rijtijd vergt, hetgeen ten koste gaat van de beschikbare vervoerscapaciteit.

De compartimenteringsregeling
Bij de KVP-uitbraak van 1997/98 is het instrument compartimentering voor het eerst ingezet, met een gebied boven en onder de grote rivieren (Noord/Zuid). Het ging toen voornamelijk over levende varkens. Nu, bij MKZ, ging het naast meerdere diersoorten ook over producten als mest, melk, etc. Bovendien was de compartimentering veel fijnmaziger dan bij de KVP-uitbraak. Beide factoren hebben geleid

tot een ingewikkelde compartimenteringsregeling, met alle gevolgen voor de uitvoering ervan en de communicatie erover. Vriend en vijand is met deze constatering eens. Een hoge ambtenaar van de RVV: 'h*et effect en de wijze van compartimentering bij MKZ moet nog eens nader onder de loep genomen worden'.*
Een andere topambtenaar bij het ministerie van LNV: '*het aantal praktische problemen was groter dan we dachten. Er waren problemen waar je nooit aan gedacht had. Er waren logistieke problemen met consumptiemelk, mest (kon niet vervoerd worden), veevoertransporten, en zelfkazende boeren die niet bij de klant konden komen. Compartimentering was ook voor de handhavers zeer complex'.*

Voor de betrokken uitvoerende instanties (Laser en de RVV) leidt de compartimenteringsregeling tot discussie over de gevolgen voor de destructiecapaciteit.

Daarnaast speelt de problematiek van het stickeren van de voertuigen. Een probleem waar voornamelijk Rendac mee te maken krijgt: *'de compartimentering en stickerregeling gaven grote problemen. Het was niet haalbaar om overslag te plegen en er zijn maar twee verwerkingslocaties. Dit komt er op neer dat niet in alle compartimenten 1 op 1 rijden mogelijk was. Rendac kwam mede door de vordering van wagens al snel met een tekort aan vervoer te zitten. De problemen leidden tot het overtreden van de regels omdat ze als niet werkbaar werden beschouwd. Hier kwamen bekeuringen uit voort. Rendac had graag betrokken willen zijn bij de opzet van deze regeling'* (medewerker Rendac).
LASER wordt eind april verantwoordelijk gesteld voor het stickeren (uitvoering Compartimenteringregeling), een voor LASER onbekende taak. Ook al zijn er veel problemen geweest, toch meent LASER dat de uitvoering goed gegaan is, na een bijzonder kort tijdbestek van een toch complexe voorbereiding – met name de afstemming tussen VVA, IFA, RDW, AID.

Hoe dan ook, de hele compartimenteringsregeling is een typerend voorbeeld van de vele veranderingen in de regelgeving tijdens de MKZ-crisis. De regelgeving stond voortdurend aan verandering bloot. Door veterinaire ontwikkelingen, veranderde situaties en veranderende maatschappelijke opvattingen moest continu gekeken worden wat er eventueel in de regelgeving aangepast moest worden. De in te voeren regelgeving moest voortdurend worden getoetst aan een evenwicht tussen het veterinair belang en andere belangen. Vanuit JZ-LNV staat de opmerking genoteerd 'dat het veterinair belang zwaarder woog'.
Achteraf vraagt men bij JZ zich af, naar aanleiding van de veelvuldige bijstellingen van de compartimenteringsregeling op de onderdelen mest en melk, of de wijzigingen niet 'opgespaard' hadden kunnen worden, om ze tegelijkertijd in werking te laten treden. De vraag is gerechtvaardigd of het op dat moment anders had gekund.

Het RCC krijgt direct te maken met de gevolgen van de stapeling van regels. Het is niet alleen de compartimenteringsregeling, maar ook regeling rond de 2-kilometerzones, de vaccinatiedriehoek en de toezichtsgebieden die situaties ter plaatse enorm ingewikkeld maken. De verschillende bases van de regelingen maken het bovendien lastig om zaken aan te passen in het ruimingsgebied. Mensen in de MKZ-driehoek hebben regelingen op basis van de verdachtbrief, dus individuele regelingen. Dergelijke regelingen zijn niet generiek te wijzigen. De bezoe-

kersregeling is bijvoorbeeld op basis van de verdachtbrief gemaakt en kan niet via de algemene regelingen ongedaan gemaakt worden. Om iedereen weer een nieuwe brief te sturen is volgens de betrokkenen een onbegaanbare weg. In het toezichtsgebied zijn ook heel veel knelpunten. Wat de driehoek en de toezichtsgebieden betreft had het RCC behoorlijk zicht op de situatie, en men had behoefte om daar op te reageren, maar dan moest er bij LNV centraal ook wel oor voor zijn. Enige preoccupatie met de compartimenteringsregeling en te weinig oog voor de 'praktijk' wordt Den Haag verweten: *'vanuit Den Haag was er meer aandacht voor de compartimenteringsregeling dan voor de getroffen gebieden. Dit is later verbeterd, vooral via persoonlijke contacten via de telefoon. In het algemeen bleek het nuttig als mensen uit Den Haag, bijvoorbeeld vanuit het DCC, af en toe een dag op het RCC waren om gevoel te krijgen voor de problemen, de hectiek en de operatie' (crisismanager RCC).*

Besluitvorming over de noodvaccinatie op de Noord Veluwe

Op 3 april besluit het ministerie van LNV over te gaan tot noodvaccinatie van een veel groter gebied dan de tot dan toe gehanteerde 2-kilometerzones rond de besmette bedrijven. Het gaat om het gebied in de driehoek Zwolle, Deventer, Apeldoorn, met Oene als kern van de besmettingshaard. Het gebied komt later ook te boek te staan als het 'Noord Veluwe gebied'. Volgens epidemiologen een zeer belangrijk besluit, hetgeen achteraf volgens velen bijgedragen heeft aan het indammen van een verdere verspreiding van het virus.
Bijkomend voordeel voor de bestrijding is ook dat dieren na de vaccinatie na 14 dagen levend afgevoerd mogen worden naar de slachthuizen, omdat ze dan geen besmettingsgevaar meer opleveren. Deze optie van 'levende ruiming' zorgt voor enige verlichting in de ruimingscapaciteit. Ook op het punt van de welzijnsproblemen in het gebied (met name in de varkens- en schapenhouderij) biedt de levende afvoer naar een slachterij buiten het MKZ-gebied verlichting, omdat het nu vervoerd kan worden. Bovendien zorgt het ook voor enige verlichting bij de boeren. Het levend afvoeren van het vee is in alle emoties en hoe erg ook, relatief minder aangrijpend dan het doden van het vee op het bedrijf.

Toch leidt de Noord Veluwe maatregel tot woede, onbegrip en enorm veel verzet bij de veehouders. Een aantal aspecten spelen daarbij een rol. Ten eerste de grens die getrokken wordt. Op basis van welke criteria is de grens getrokken? Volgens de veehouders is het een volstrekt arbitraire grens.

Ten tweede leidt het verschil in het 'oude' noodvaccinatie regime (ruimen op het bedrijf) en het nieuwe regime (levende afvoer) tot veel vragen en onvrede, met name in Kootwijkerbroek dat volgens het ministerie van LNV onder het oude regime valt (zie verder paragraaf 5.3.3).
Vervolgens het feit dat lange tijd de veehouders - en heel Nederland overigens - met de hoop leven dat de runderen (koeien en jongvee) in leven mogen blijven na de entingen. Laten leven na vaccinatie betekent echter dat het gebied voor langere tijd op slot gaat voor de export. Voor varkens, schapen en geiten staat al direct vast dat ze na enting geruimd moeten worden. Minister Brinkhorst laat de beslissing over dood of levend afhangen van een advies van LTO-Nederland. Wanneer na XXX dagen het besluit valt om uit exportoverwegingen ook de runderen na enting

te ruimen, is 'het hek van de dam'. De rol die LTO in dit besluitvormingsproces heeft gespeeld wordt door velen boeren als een groot verraad beschouwd: '*terwijl in Klarenbeek nog overlegd werd met de veehouders uit het gebied, maakte LTO-voorzitter Doornbos op de televisie bekend dat gekozen werd voor ruimen vanwege de grote consequenties voor export als het vee zou blijven leven. De veehouders voelden zich verraden. In Klarenbeek waren ze warempel nog met vertegenwoordigers van LTO aan het praten en buiten hen om was de zaak reeds beklonken. (..) Al het vertrouwen in de landbouworganisatie verdween in een oogwenk'*.[94]

De visie van LTO op de hele gang van zaken en de motivatie voor de keuze is als volgt: *'de LTO heeft een strategische keuze gemaakt. De LTO was bang dat de minister niet helder zou zijn en te lang zal talmen. De minister heeft gezegd dat hij verantwoordelijk is om een beslissing te nemen, maar wel de sector zou betrekken. De LTO heeft dit zakelijk opgepakt en de verantwoordelijkheid genomen'* (medewerker LTO).

Juridische procedures

Tijdens de MKZ-crisis zijn diverse juridische spoedprocedures aangespannen. Uiteindelijk hebben meer dan 35 voorlopige voorzieningen bij het CBB en civiele kort gedingen bij de arrondissementsrechtbanken plaatsgevonden. De verschillende procedures worden meestal aangespannen door boeren die ruiming van hun bedrijf of vaccinatie voorafgaande aan ruiming willen voorkomen. Maar ook andere partijen spannen procedures aan, zoals een voorlopige voorziening ingediend door de Nederlandse Vereniging van Dierentuinen met als verzoek preventieve vaccinatie in dierentuinen toe te staan.

Het overgrote deel van de aangespannen spoedprocedures is in het voordeel van het ministerie van LNV beslecht. Op 26 april 2001 wordt door drie verzoekers, waaronder mevrouw Jippes, een voorlopige voorziening aangespannen bij de president van het CBB. Deze spoedprocedure betreft een verzoek om ontheffing van het verbod op preventief vaccineren. Het CBB heeft in deze zaak op grond van artikel 234 EG het Europees Hof van Justitie prejudiciële vragen gesteld over de geldigheid van artikel 13 van Richtlijn 85/511/EEG en van beschikking 2001/246/EG, zoals gewijzigd bij beschikking 2001/279/EG. Het Europees Hof van Justitie heeft in zijn arrest van 12 juli 2001 verklaard, dat er geen feiten of omstandigheden zijn gebleken die de geldigheid van zowel artikel 13 van Richtlijn 85/511/EEG als van beschikking 2001/246/EG, zoals gewijzigd bij beschikking 2001/279/EG kunnen aantasten. Het Nederlandse non-vaccinatiebeleid is dus door het Hof van Justitie als rechtmatig geoordeeld.

De twee spoedprocedures die in eerste instantie ten nadele van het ministerie van LNV uitvallen, sneuvelen alsnog bij de president van het CBB of de president van de arrondissementsrechtbank. Deze twee zaken zullen hieronder summier worden behandeld.

Op 26 maart 2001 wordt de tweede voorlopige voorziening die tijdens de MKZ-crisis bij de president van het CBB was aangespannen door het ministerie van LNV verloren. De spoedprocedure betreft een verzoek tot schorsing van de preventieve ruiming van een bedrijf in de gemeente Sprang Capelle. De president heeft dit verzoek tot schorsing toegewezen. Volgens het ministerie van LNV is het voorlopig oordeel van de president dat de ruiming wellicht onrechtma-

[94] Bron: H. Siemens, Ruimen, tien keer erger dan ik dacht, 2001 p.50.

tig was, voornamelijk gestoeld op het feit dat geen rapport in het dossier aanwezig is waaruit blijkt dat er klinische verschijnselen zijn. Volgens het ministerie van LNV wordt normaliter aan de verwerende partij gevraagd de ontbrekende stukken alsnog over te leggen. Deze gelegenheid is in deze procedure niet geboden. Evenmin is door de president ter zitting om dit stuk gevraagd. De schorsing is nog diezelfde avond bij een nieuwe, door het ministerie van LNV aangespannen, (vovo)spoedzitting weer opgeheven. Volgens het ministerie van LNV heeft Nederland nog minimaal een week als gevolg van de schorsing door de president op het verkeerde been gestaan met betrekking tot het preventief ruimen. Dit leidde volgens het ministerie van LNV onder andere bij ruiming tot problemen met de politie die naar aanleiding van de uitspraak en de publiciteit daaromheen in de veronderstelling verkeerde dat het ruimen onrechtmatig zou zijn.

Op 9 april 2001 heeft de president van de arrondissementsrechtbank in Den Haag in kort geding een verbod uitgevaardigd tot het doden van gevaccineerde dieren binnen de driehoek Zwolle, Deventer, Apeldoorn. De achtergrond van het door de president uitgevaardigde verbod ligt in beschikking 2001/279/EG, waarin staat aangegeven dat na beschermende vaccinatie de voor MKZ-gevoelige dieren niet verplicht hoeven te worden geslacht. Op 12 april 2001 is door het kabinet besloten om de voor MKZ gevoelige dieren na vaccinatie te doden. Mede naar aanleiding van dit besluit is het eerder genoemde verbod op 13 april 2001 in kort geding voor dezelfde rechtbank weer opgeheven.

Hoewel de spoedprocedures uiteindelijk dus in het voordeel van het ministerie van LNV zijn beslecht, kan over de definitieve uitkomst van de verschillende geschillen nog geen uitsluitsel worden gegeven. Vanwege de hoge spoedeisendheid wordt de rechtmatigheid van een besluit bij een voorlopige voorziening minder diepgaand getoetst dan in een gewone bestuursrechtelijke procedure het geval is. Het oordeel van de president van het CBB betreft daarom slechts een voorlopig oordeel. In bezwaar en beroep zal de definitieve beoordeling van de juridische geschilpunten plaatsvinden. De beroepsprocedures zullen naar verwachting niet voor komend voorjaar plaatsvinden. In hoeverre de rechtmatigheid dan als voldoende wordt beschouwd, staat dus nog niet vast.

Tot slot leidt de wijze waarop de maatregel naar buiten toe gecommuniceerd wordt tot veel commotie. Het ministerie van LNV is vanzelfsprekend al enige tijd bezig met de voorbereiding van de Groot Oene noodvaccinatiemaatregel, maar wacht tot het laatste moment met het informeren van de betrokkenen. Vele veehouders hebben de beslissing dan al via de media moeten vernemen. Een van de crisismanagers RCC over deze gang van zaken:
'Het RCC-LNV heeft na de tweede besmetting telkens alle boeren gebeld in de cirkels, voordat het de publiciteit inging. Deze lijn ontwikkelde zich namelijk vrij snel. Alleen bij het instellen van de driehoek is dit niet gelukt. Voor het instellen van de driehoek (1500 bedrijven) wilden de crisismanagers ook eerst de getroffenen berichten. Gezien het tijdstip van besluitvorming lukte dat niet. Men zou om middernacht nog aan het bellen zijn geweest, hetgeen niet acceptabel werd geacht. Het tijdstip van besluitvorming was vooraf niet bekend. Alles (50 bellers) zat dus klaar te wachten. Men heeft de volgende dag iedereen gebeld omdat de persoonlijke benadering toch belangrijk werd gevonden.' (zie ook het kaderverhaal communicatie noodvaccinatie in hoofdstuk 6).

Vrijwel direct na de beslissing dat runderen niet in leven mogen blijven na enting, volgen er acties van veehouders in het gebied. Een van de meest in het oog springende acties is het blokkeren van slachterij Gosschalk in Epe, door leden van het Actiecomité binnen de Driehoek Groot Oene. Gevolg van de blokkades is dat de vrachtwagens met vee geen toegang krijgen, waardoor slachten onmogelijk wordt. Na 10 dagen wordt de blokkade opgeheven, omdat de ME wordt ingezet.
De actievoerders eisen dat de runderen na vaccinatie niet geruimd worden, en eisen bovendien een vergoeding voor de inkomensschade die ze oplopen. Het gaat daarbij vooral om een vergoeding voor de melk. Vanwege de ruimingen van de koeien zullen de meeste veehouders hun melkquotum voor het jaar april 2001-april 2002 niet vol kunnen melken. Uiteindelijk wordt na lang overleg met LNV-centraal en bemiddeling vanuit het RCC besloten om voor elke niet geleverde kilo melk een vergoeding van vier dubbeltjes te geven. De uiteindelijke officiële besluitvorming over schadevergoeding volgt in het LNV-crisisberaad pas rond half mei.

De organisatie van de communicatie

Wat in lichte mate voor de eerste week geldt, geldt in hevige mate voor de tweede periode waarin MKZ zich in Nederland uitbreidt. Door wijziging op wijziging is het voor degenen die met de uitvoering ervan te maken krijgen, erg moeilijk om het op dat moment geldende regime duidelijk te krijgen, laat staan de voorlichting en communicatie hierover te verzorgen. De vertaalslag van deze maatregelen en bijbehorende officiële regels ligt bij o.a. de brancheorganisaties, zoals LTO-Nederland, Cumela, de zuivelindustrie; in feite bij iedereen op wie de regelgeving van toepassing is. Zo vindt de zuivelindustrie bijvoorbeeld dat - ondanks dat ze goed zijn voorbereid op een uitbraak van MKZ in de provincie Friesland - de continue verandering in de landelijke regelgeving tot veel onduidelijkheden heeft geleid: *'er kwamen steeds nieuwe regels, waardoor wij op een gegeven moment negen verschillende soorten melk hadden die onder bepaalde voorwaarden mochten worden afgezet in Nederland of daarbuiten'*.[95]
Het uitvaardigen en verspreiden van regels (in grote getale) is één, maar dat betekent nog niet dat iedereen ook geïnformeerd is, omdat alles afhangt van de interpretatie die aan de regels gegeven wordt. Die interpretatie kan nog al eens verschillen.

De paradox van dit alles is dat enerzijds de regels bedoeld zijn om verlichting te bieden daar waar mogelijk (dus inspelen op informatie uit het veld). Anderzijds levert het weer nieuwe knelpunten in de praktijk op, waardoor de regels - soms een dag later al - weer aangepast moeten worden. Veel hangt daarom af van de organisatie van de communicatie. En dat - zo is reeds in de eerste week gebleken - is een groot probleem. Hier wordt vooral stil gestaan bij de organisatie van de communicatie tussen het ministerie van LNV en het RCC in Stroe in deze periode. Deze beide partijen zijn immers verantwoordelijk voor het leeuwendeel van de communicatie.

---

[95] A. Aalberts, voorzitter van Friesland Coberco Dairy Foods in: *Tongblier, de crisis van 2001*, Buitenpost 2001: p. 117.

Een van de RCC-managers beschrijft de communicatiesituatie als volgt:
'Er was in het RCC geen voorlichtingsteam en geen Regionaal Hoofd Voorlichting. Wel was er vanaf het eerste uur ondersteuning van de Directie Voorlichting, eerst in Deventer en later in Stroe.' 'De aanwezige crisismanager was steeds woordvoerder naar de pers Later vond er telefonische afstemming plaats met Directie Voorlichting. Dit verliep naar tevredenheid.
Er ontstond gaandeweg een andere voorlichtingsbehoefte naast de persvoorlichting en het ingerichte callteam, namelijk directe informatie naar de betrokkenen en er moesten advertenties geplaatst worden om de hobbydierhouders te vinden. Om dit op te zetten had het RCC specialistische kennis nodig. Dit had sneller gekund'. Er kwam een medewerker van DV naar het crisiscentrum om te assisteren bij het maken van een Nieuwsbrief.

'Er was geen Infocentrum in Stroe. Er was een landelijk infocentrum (0800). Bestuurders hadden het nummer van Directie Oost in het crisiscentrum. Directie Oost heeft vrij snel een call team ingericht voor de betrokken bedrijven opdat zij direct informatie konden halen en niet hoefden te zoeken. Het nummer bleef exclusief omdat het alleen in de brieven vermeld werd. Aan de telefoon zaten mensen van de DLV met kennis van het agrarisch bedrijf en de capaciteit om in dergelijke moeilijke situaties te opereren. Zij konden doorschakelen naar psychosociale hulpverlening indien nodig. De back office had beter gekund, hoewel er op veel vragen ook eenvoudigweg geen antwoord was'.

Een andere RCC-manager beschrijft hoe in de eerste weken de telefoongesprekken verliepen:
'Het waren niet alleen veehouders die belden, het waren burgers, het waren burgemeesters, journalisten, het waren mensen van de land- en tuinbouworganisaties. En niet te vergeten mensen van de eigen organisatie: er zaten groepen van mensen bij LNV op het Bezuidenhout, er zat een groep bij LNV in Deventer, er zat een groep van negen mensen bij LTO die continu aan de telefoon zaten, het kringkantoor Oost, etc. Al die groepen moesten hun informatie halen in Stroe. In Stroe zaten meer dan 100 mensen die al die vragen moesten beantwoorden, op hoogtijdagen wel 135; al die vragen die zij weer niet konden beantwoorden, moesten voorgelegd worden aan de mensen in Stroe die zo druk waren met de operatie. En niet alleen de telefoon, de fax ratelde en er kwamen stapels brieven binnen waarvan de schrijvers op zijn minst een ontvangstbevestiging wilden hebben. Daar waren ze de eerste weken niet toe in staat. De bureaus van de crisismanagers waren bezaaid met briefjes met aantekeningen over wie er allemaal moest worden teruggebeld, los van de drie telefoons die er stonden waar de mensen van de operatie op belden met vragen'.

5.3.3 De uitvoering van de veterinaire maatregelen

Uitvoering van de veterinaire maatregelen op de Veluwe
De uitvoering van de veterinaire maatregelen op de Veluwe staan in deze periode vooral in het teken van ruimen en vaccineren. Daarbij doet zich bij het ruimen op een gegeven moment de mogelijkheid van levende ruiming voor. Alles wordt ingewikkelder en gecompliceerder in de uitvoering, hetgeen zich met name uit in een moeizame planning, met als gevolg weer fricties in de uitvoering. Een van leden van het RCC crisisberaad: 'd*e logistiek is altijd problematisch geweest, als*

gevolg van de eerdergenoemde gebrekkige mogelijkheden voor een goede planning. De ondoorzichtigheid van de UBN's en de tekortkomende werking van het nog niet volwaardige DIEZIES waren daar mede debet aan. De toenemende complexiteit van de operatie speelde hierin een belangrijke rol: veel bedrijven, waarbij niet op alle bedrijven dezelfde activiteiten hadden plaatsgevonden. Er waren bijna geen mensen die het overzicht nog hadden. Eerst was er alleen taxeren en ruimen. Maar toen enten er bij kwam, had je dus allerlei verschillende situaties op bedrijven. Geruimde bedrijven hoeven niet meer geënt te worden. Niet alle bedrijven ondergingen nu nog hetzelfde reeksje. Het automatiseringssysteem kon niet al die gegevens bevatten dan wel opleveren dan wel vasthouden (hoewel dat wel steeds een beetje beter werd)'.

Ook het feit dat bij nieuwe besmettingen op het allerlaatste moment de planning omgegooid moest worden heeft de uitvoering geen goed gedaan. Op dat aspect hebben de crisismanagers van het ministerie van LNV op een gegeven moment op detailniveau aan moeten sturen. De prioritering van de ruimingen werd namelijk vanuit het LNV-crisisberaad aangestuurd en lag niet zozeer bij het RCC. Zo kregen bijvoorbeeld ruimingen in Ee prioriteit, waardoor de geplande ruimingen rond Heerde bleven liggen. In het RCC-crisisberaad wordt daarover opgemerkt dat communicatie naar de mensen in Heerde toe over de planning onmogelijk is, omdat informatie van uur tot uur verandert. Men beseft dat de onzekerheid onder de mensen daardoor groot is, maar tegelijkertijd kan men deze onzekerheid 'helaas niet wegnemen'. [96]
Er komen ook steeds meer signalen uit het veld dat veehouders minder bereid zijn hun medewerking te verlenen. Zo ontstaan er op 29 maart schermutselingen rond Oene 3. Entploegen willen daar gaan enten, maar men zegt geen brief te hebben ontvangen. De crisismanager is er van overtuigd dat de brief gestuurd is, maar denkt dat sommigen de brief geweigerd hebben. De onvrede uit zich ook in de juridische procedures die tegen het ministerie van LNV worden aangespannen door veehouders. Deze procedures sturen vervolgens ook weer de planning van ruimingen en entingen in de war.

Daarnaast is de bemensing van deze activiteiten een aandachtspunt geweest: '*Er zaten mensen niet op de goede plek. Je hebt veterinairen nodig, maar ook mensen die goed zijn in planning en logistiek. In overleg met de directeur RVV zijn er (door de RVV zelf) ook aanpassingen in de organisatie doorgevoerd' (lid crisisberaad RCC).*

De problematiek van de hobbydierhouders
Wat voor vele betrokkenen als een verrassing komt, is het grote aantal bedrijven dat hobbymatig wordt gehouden. De landbouwhuisdieren hadden een UBN-nummer moeten hebben, dat wordt uitgegeven door de GD. Velen zijn daarvan niet op de hoogte geweest, anderen wellicht wel. In ieder geval waren de hobbydierhouders 'in overtreding'. Sinds de crisis hebben 20.000 mensen zich gemeld die een UBN-nummer hebben aangevraagd. De hobbybedrijven zijn een belangrijke groep voor de bestrijding van dierziekten. Er is geen zicht op, omdat ze niet geregistreerd zijn en de mensen weten niet wat wel en wat niet mag. Bovendien is veel verzet uit die hoek gekomen. De RVV moet zich nog aan deze situatie aanpassen; het is meerdere keren voorgekomen dat er een complete ruimingsploeg inclusief groot materieel

[96] Bron: RCC crisisberaadverslag 11 april 2001.

werd ingezet voor de ruiming van een adres met enkele schapen of geiten. Dit is opgelost door kleine hobbyboeren de mogelijkheid te geven hun dieren door de (eigen) dierenarts te laten doden.
Om de bedrijven zonder UBN (veelal hobbyboeren) op te sporen, zijn oproepen gedaan in de krant en op de tv. Gemeenten hebben ook gezocht naar deze bedrijven, bijvoorbeeld via milieuvergunningen. Heerde, Olst en Epe waren daarin zeer actief. Het heeft in ieder geval tot vertragingen in de planning van de ruimingen geleid.

Uitvoering van de veterinaire maatregelen in Brabant (RCC Uden: van 21 maart – april)

Voor wat betreft de uitvoering van veterinaire taken in Brabant, is de periode maar van korte duur geweest. De ruimingen worden vanuit Stroe georganiseerd. In Brabant loopt men wat de uitvoering van maatregelen betreft voor een deel tegen dezelfde problemen aan als in Stroe. Planningen verlopen moeizaam, soms ook door aangespannen rechtszaken. Sommige ruimingen leiden tot verstoringen van de openbare orde en veiligheid (zie ook hoofdstuk 6).
Een RCC-manager (Regionale Directie Zuid) laat weten dat aan het begin van een crisis vooral is gelet op de effectiviteit van de aanpak, vanuit de hoop dat het virus dan snel ingedamd is, waardoor de communicatie over de aanpak ondergesneeuwd is: *'het is dus niet alleen de drive om de logistieke processen zo snel mogelijk in te richten. Er was de hoop dat het zo kort mogelijk zou duren en dan een goede oefening geweest was. Tot ieders verbijstering werd het echt een hele grote crisis'.*
Ook in het zuiden spelen vragen rond melk, mest en welzijn. Het feit dat het RCC Uden een eigen informatiebulletin uitbracht wordt door dezelfde manager als een goede voorziening gezien. Ook de LNV-website wordt door hem goed beoordeeld: *'als ze dan op een gemeente zeggen: 'daar kijken we niet op', wat moet je dan. Mensen checken ook wel 2 of 3 keer. Ze gaan shoppen en bellen dan vele malen, tot ze ergens een antwoord krijgen dat zodanig is verwoord dat het hen meer past.'*
Bovendien zijn er vrij snel na de ruimingen, vóór de definitieve uitslag, drie voorlichtingsavonden georganiseerd, in Sprang Capelle (11-04-01), Maren Kessel (18-04-01) en Berghem (12-04-01). De Regiodirectie en de directeur van de RVV gaven daarin uitleg. *'Maar het is de vraag of ze het wel willen horen. Dat is inherent aan de crisis. Slecht nieuws is altijd lastig te brengen. Soms moet je dingen wel 3 of 4x vertellen. Dat geldt ook voor bestuurlijk overleg*' (RCC-manager/regiodirectie).

Uitvoering van de veterinaire maatregelen in Kootwijkerbroek

Op zaterdag 7 april wordt vanuit Stroe in de vroege ochtend een ruimingsteam gestuurd naar een bedrijf in Kootwijkerbroek. Het relaas van de coördinator van het ruimingsteam, een van de dierziektedeskundigen van de RVV: '*in de week voorafgaande aan de blokkades, heeft het crisismanagement al contact gehad met de veehouders in Kootwijkerbroek. Er waren toen al taxateurs en keurmeesters gegijzeld en bedreigd, voorafgaande aan de zaterdag dat het ruimingsteam in Kootwijkerbroek arriveerde. Er heeft wel een ME-groep klaar gestaan, maar deze is niet ingezet. Pas tegen halfacht 's avonds. De coördinator van het ruimingsteam kan niet begrijpen waarom pas zo laat is ingegrepen. 'Je kreeg ter plaatse vanuit het RCC geen informatie waar men mee bezig was. Na 12 uur hield alle informatie op en hoorde je niets meer.' Het team heeft uiteindelijk van 8 uur 's ochtends tot acht uur 's avonds vastgezeten in een zeer bedreigende situatie'.* Volgens de coördinator

van het ruimingsteam had men ook niet op zaterdag moeten beginnen met ruimen: *'nu was iedereen in Kootwijkerbroek en omgeving vrij'.*

De gebeurtenissen in Kootwijkerbroek trekken een zware emotionele wissel op degenen belast met de uitvoering van het beleid. Het zijn immers de beleidsuitvoerders die direct in aanraking komen met een nieuwe uitingsvorm tegen het 'Haagse beleid': agressie. Ook driekwart jaar na dato spreken de uitvoerders die betrokken zijn geweest bij bijvoorbeeld het bezorgen van brieven, en vervolgens vast gezeten hebben, nog steeds met zeer veel emotie over hun bange momenten. Hoewel de uitvoerders niet op ieder bedrijf zo onthaald zijn, heeft Kootwijkerbroek een onuitwisbare indruk achter gelaten.

Maar de emoties zitten bij meer partijen (nog altijd) hoog. Het is een verhaal met zeer veel kanten. Het is het verhaal van de Kootwijkerbroeker, het is het verhaal van de politie, het is het verhaal van de dominee, het is het verhaal van de burgemeester. Ieder verhaal begint bij dat ene MKZ-geval. Feit is dat het bij dit ene geval is gebleven, waardoor sommige Kootwijkerbroekers tot op de dag van vandaag niet geloven dat er ooit van besmetting sprake is geweest. Bovendien zal nooit duidelijk worden hoe het virus in Kootwijkerbroek terechtgekomen is. Al deze veterinaire aspecten maken het ook een veterinair verhaal. Dat veterinaire verhaal wordt hier beschreven, samen met het verhaal van het crisismanagement van het RCC Stroe. Hoe zijn de crisismanagers met de signalen omgegaan? Hoe heeft men zaken aangepakt om de 'Kootwijkerbroekproblematiek' op te lossen? Met andere woorden: hoe is er over en met Kootwijkerbroek gecommuniceerd? De openbare orde problematiek, primair het probleem van burgemeester, OM en politie, wordt in hoofdstuk 6 verder uitgewerkt.

Een belangrijke aanleiding voor alle onrust - eind maart - zou zijn dat men in Kootwijkerbroek sterk twijfelt aan de uitslag van onderzoekstesten van de bloedmonsters in Kootwijkerbroek. In het regionale breed crisisberaad wordt de problematiek op 30 maart als volgt verwoord: *'er is in Kootwijkerbroek een geruchtencircuit waarin getwijfeld wordt aan de juistheid van de besmetting. Over de juistheid bestaat bij de RVV en ID-Lelystad geen enkele twijfel'.* De Kootwijkerbroekse onderzoeksdelegatie stelt dat er geen enkele officiële test positief was, en er van de drie deels niet geaccrediteerde testen een slechts 'zwak positief' is. Er zou met uitslagen geknoeid zijn, er zouden formulieren niet kloppen, of in het geheel niet ingevuld zijn, er zou geen contra-expertise door een tweede dierenarts gepleegd zijn. Het wantrouwen over de testuitslagen wordt bovendien gevoed door het feit dat de uitslagen lang op zich laten wachten. Net als overigens de testuitslagen van de besmette bedrijven in Oene 1 en Oosterwolde. Voor de Kootwijkerbroekers is het lange uitblijven aanleiding om te geloven dat er met de testuitslagen 'gesjoemeld' is.

Het bedrijf waar de besmetting vastgesteld is, ligt moeilijk in de gemeenschap. De eigenaar heeft een tweede bedrijf in Ede dat preventief geruimd wordt en waar dezelfde klinische verschijnselen worden waargenomen. Uit de testen van dit bedrijf blijkt dat op dit tweede bedrijf geen MKZ vastgesteld kan worden. Het MKZ-geval in Kootwijkerbroek is een apart geval. Het gaat om de besmetting[97] van één kalf. Niemand begrijpt hoe het MKZ-virus zich niet verder heeft verspreid. Naar aanleiding van dit aparte geval heeft ID-Lelystad achteraf een proef uitgevoerd. Daaruit blijkt dat dit specifieke virus heel moeizaam verspreidt onder bepaalde diersoorten, waaronder kalveren. Het traceringsonderzoek dat al direct op 24 maart gestart is, heeft tot dan toe geen enkele link kunnen leggen met andere MKZ-gevallen of mogelijk andere besmettingsbronnen.

Op dat moment kan niemand weten dat het bij dit ene geval zal blijven. Op dat moment kan ook niemand weten dat net als het geval Olst, en later Ee en Anjum, het traceringsonderzoek tot op de dag van vandaag niets heeft opgeleverd. Op het moment dat deze zekerheid er wel is, luidt in Kootwijkerbroek regelmatig het verzoek, o.a. van de betrokken burgemeesters, richting het ministerie van LNV om een 'second opinion' uit te laten voeren. LNV weigert aan dit verzoek gehoor te geven, op grond van de volgende argumentatie:

Al de zaken bij elkaar zullen - naar later zal blijken - leiden tot een door de Kootwijkerbroekers speciaal ingestelde Stichting die na afloop van de MKZ-crisis de taak op zich neemt 'het geval' Kootwijkerbroek te onderzoeken (zie kaderverhaal Stichting MKZ-crisis Kootwijkerbroek).

Stichting Onderzoek MKZ-crisis Kootwijkerbroek

Aan het einde van de MKZ-crisis, als alles voorbij is, blijft men In Kootwijkerbroek met de volgende onopgeloste veterinaire vragen zitten:

- Hoe kan het virus zo geïsoleerd in één dier blijven, zonder de andere 400 kalveren op het bedrijf te besmetten? Virologen hebben geen antwoord op deze vraag. Enige antwoord is de test van ID-Lelystad op een levend kalf.
- Hoe is het virus in Kootwijkerbroek gekomen (aangezien tot op de dag van vandaag traceringsonderzoeken niets opgeleverd hebben)?
- Waarom is er van het tweede geplande traceringsonderzoek nooit meer iets vernomen? Is dat wel gebeurd?
- Was het optreden van het ministerie van LNV wel rechtmatig?

Om een antwoord op deze vragen te krijgen, wordt door de Kootwijkerbroekers een Stichting Onderzoek MKZ-crisis Kootwijkerbroek in het leven geroepen, die belast wordt met het onderzoek. Een onderzoeksbureau voert het onderzoek uit. De belangrijkste conclusie van de Stichting is de volgende. De besmetting met MKZ in Kootwijkerbroek is niet volgens de geijkte testmethoden vastgesteld. Volgens onderzoek van de Stichting zijn de uitslagen van gevalideerde en geaccrediteerde testen (IDAS-ELISA, virusisolatie en virusneutralisatie) alle negatief. De besmetting van het bedrijf in Kootwijkerbroek is vastgesteld met drie testmethoden, die volgens de stichting geen van alle aan de voorschriften voldeden: virusisolatie op lammernier, de PCR en virusisolatie op een levend dier. De drie positieve testresultaten hadden volgens de stichting betrekking op hetzelfde monster. De laatste testmethode is niet goedgekeurd door de EU of het internationale bureau voor dierziekten (OIE). De PCR test van ID-Lelystad is niet gevalideerd, en

[97] In Kootwijkerbroek wordt hierbij consequent over vermeende besmetting gesproken.

voor eerstgenoemde test was ID-Lelystad volgens de Stichting niet geaccrediteerd bij de Raad voor Accreditatie.
Leden van de Tweede Kamer hebben de minister van LNV over deze kwestie vragen gesteld. De minister heeft de vragen uitvoerig beantwoord in zijn brief aan de Tweede Kamer van 17 januari 2002. De vraag naar de rechtmatigheid van het optreden van LNV zal door de rechter beantwoord worden in een aantal rechtszaken die door ondernemers uit Kootwijkerbroek zijn aangespannen.

Na de eerste ongeregeldheden in Kootwijkerbroek in de nacht van 28 op 29 maart, waarbij drie RVV-medewerkers enkele uren zijn vastgehouden, wordt door de crisismanager RVV besloten om de volgende dag in het dorpshuis van Kootwijkerbroek voorlichting te geven over de over de procedure van vaststelling van testuitslagen, wanneer en hoe er gevaccineerd en geruimd gaat worden en de omvang van het vaccinatiegebied, namelijk binnen een straal van 2 kilometer. In het de vergadering van het breed crisisberaad wordt de dag erna gemeld dat '*de deskundige voorlichting deëscalerend heeft gewerkt en als positief ervaren is'.*

De meningen daarover zijn duidelijk verdeeld. De Kootwijkerbroekers met wie in het kader van de evaluatie gesproken is en die bij deze bijeenkomst aanwezig waren, vertellen dat de ID-Lelystadmedewerkers zelf ook niet zeker wisten dat er sprake was van besmetting (de term 'zwak positief' zou gevallen zijn). En de RVV zou niet geweten hebben om hoeveel besmettingen het precies ging; eerst zou men over 'meerdere besmettingen' gesproken hebben, en daar moest men vervolgens van terug komen; er was maar één besmetting. Vanuit LNV wordt de volgende lezing gegeven:
'Bij het rondbrengen van brieven zijn RVV-ers gemolesteerd. De crisismanager overlegde met de politie, die op ging treden, en met de burgemeester. Vrij snel is besloten dat men de boeren uit ging leggen waarom tot deze conclusie gekomen was. De volgende dag was er daarom een bijeenkomst in het dorpshuis, met een heleboel boeren, dominees en nog een aantal mensen, crisismanagers van LNV en een vertegenwoordiger van ID-Lelystad. Er is toen door de vertegenwoordiger van ID-Lelystad uitvoerig uitgelegd waarom ze bij ID-Lelystad tot de conclusie waren gekomen, hoe ze hadden gekweekt, ingespoten in een kalvertong. Hij heeft daar een en ander maal geprobeerd uit te leggen waarom'. Hij deed dat in de ogen van een crisismanager van LNV zeer goed, *'maar het wilde er niet in. Hij heeft in extenso uitgelegd welke testen ze gedaan hadden, welke volgorde daar in zat, dat ze uiteindelijk in een levend kalf hebben ingespoten en welke verschijnselen dat vertoonde. Hij heeft zeker niet gezegd dat de eerste testen negatief waren, en zeer zeker is de term 'licht positief' niet gebruikt. Er is de vertegenwoordiger van ID-Lelystad verschillende keren gevraagd: "Bent u er van overtuigd dat het zo is?", waarop hij 'ja' gezegd heeft. Hij werd door een aanwezige dame fel en buitengewoon goed doorgezaagd; hij heeft naar eer en geweten en zo helder mogelijk als kon de zaak uitgelegd'.* De desbetreffende crisismanager zou niet weten wat de deskundige meer had moeten doen dan hij gedaan heeft, *'maar het is communicatie, het kwam bij een aantal mensen niet aan, ze wilden niet accepteren dat er definitief MKZ was vastgesteld'.* De crisismanager zelf gebruikte de term *'naar de donder gaan'*, hetgeen ook niet in goede aarde viel. Een andere crisismanager *'heeft ook*

een aantal dingen verteld; hij werd zeer onheus bejegend', aldus het relaas van een van een van de crisismanagers.

Daarnaast blijkt er een nieuw punt van onvrede te ontstaan, namelijk omtrent het levend dan wel dood laten ruimen. De beslissing om Kootwijkerbroek te enten, valt nog voor de beslissing van het PVC op 3 april. Vanaf 3 april wordt officieel bekend gemaakt dat Nederland van het PVC toestemming krijgt voor runderen beschermende vaccinatie toe te passen; men mag ze in leven laten. Bovendien krijgt Nederland toestemming om dieren levend af te voeren naar de slachthuizen. Op vrijdag 30 maart is het voorstel voor het enten van een 'Groot Oene gebied' voor het eerst in het LNV-crisisberaad en ook in het regionale beraad besproken. Kootwijkerbroek valt in ieder geval buiten dat gebied, zoveel is duidelijk. Kootwijkerbroek valt nog binnen het 'oude' noodvaccinatieregime. Dat wil zeggen dat de noodvaccinaties conform de eisen uit het PVC-besluit van vrijdag 23 maart plaatsvinden. Dit is althans de officiële LNV-centraal beleidslijn. Dat betekent voor Kootwijkerbroek geen levende afvoer van dieren.

Uit de verslagen van het crisisberaad van het RCC en het breed crisisberaad blijkt dat men vooraf al vermoedt dat dit een discussiepunt gaat worden, aangezien het zowel op 30 als 31 maart een agendapunt is. Binnen het breed crisisberaad wordt over de levende ruiming gezegd dat het inschakelen van slachterijen bij de doding van dieren niet mogelijk is op basis van het vervoersverbod en de risico's van verspreiding van het virus door deze vervoersbewegingen. Dat neemt niet weg dat een dag nadat in het PVC het 'Groot Oene besluit' valt, de crisismanager RCC/RVV besluit in Den Haag te informeren welke status Kootwijkerbroek en Olst hebben ten aanzien van levende afvoer naar slachthuizen. Op dat moment wordt in het breed crisisberaad gemeld dat het nog niet te voorzien is of er in andere gebieden een soortgelijke regeling zal komen als op de Noord Veluwe. *'een dergelijke aanwijzing wordt absoluut niet gestuurd door het gedrag van (groepen) personen in een bepaald gebied'*. Dit punt – het levend ruimen - zal uitgebreid aan de orde komen tijdens de volgende informatiebijeenkomst, op 6 april in de kerk van Kootwijkerbroek. Deze informatiebijeenkomst is ook leerzaam vanuit het oogpunt van de wijze waarop de communicatie plaatsvond (zie onder). Het is duidelijk dat men in Kootwijkerbroek in ieder geval de dieren levend van de bedrijven wil laten afvoeren en sterk gekant is tegen het doden op het bedrijf. Op 2 april heeft het crisisteam van boeren, dat in de brandweerkazerne bijeenkwam, een plan opgesteld om de dieren met eigen ontsmette vervoermiddelen af te voeren naar een centrale executieplaats binnen de 2 km zone. Dat plan is door LNV niet gehonoreerd. Op 4 april wordt in het breed RCC crisisberaad besloten dat de Crisismanager RVV/RCC in Den Haag zal informeren welke status de plaatsen hebben die buiten het groot entgebied vallen (Kootwijkerbroek en Olst) ten aanzien van slachten buiten het bedrijf In de bijeenkomst van 6 april in de kerk van Kootwijkerbroek worden hier vragen over gesteld. Het antwoord van de crisismanager is dat het pleidooi om Kootwijkerbroek op dezelfde wijze te behandelen als het gebied Noord-Veluwe niet is gehonoreerd. 'Brussel heeft Nederland geen toestemming gegeven om af te wijken van de ingezette lijn en na de vaccinatie deze te laten volgen door wat wij noemen ruiming.' Een van de aanwezigen legt de vraag nog eens voor aan de burgemeester, waarbij hij benadrukt dat er veel inzet is gepleegd door het crisisteam van de boeren om te bereiken dat de dieren niet zouden

hoeven worden afgemaakt op de boerderij zelf, maar om ze af te voeren naar een verzamelplaats binnen de twee kilometer om zodoende te bereiken dat het afschuwelijke proces dat op de bedrijven gaat plaatsvinden, niet hoeft plaats te vinden. Ook de burgemeester echter stelt dat de regels dit niet toelaten, en dat men niet van de overheid mag verwachten dat zij haar eigen regels overtreedt. De boodschap is duidelijk: levende ruiming is in Kootwijkerbroek niet mogelijk.
Als oorzaak voor de onrust van de volgende dag wordt in het breed crisisberaad van het RCC op 7 april genoemd 'de schijn van de andere behandeling van het gebied Noord-Veluwe (nog niet ruimen na enten)'.
Dit roept bij het evaluatieteam vragen op. Een van de grote gevoeligheden in Kootwijkerbroek ligt inderdaad bij het doden van de dieren op het bedrijf. Dit wordt in het breed crisisberaad op het RCC al onderkend en aan de orde gesteld op 30 maart, 31 maart en 4 april. De conceptbeschikking van de EC die op 3 april in het PVC behandeld wordt, en die op 5 april zal worden afgegeven, laat levend afvoeren van het vee 14 dagen na enting echter toe. Deze beschikking wijzigt de eerdere beschikking van 27 maart. De bijlage van die laatste beschikking wordt vervangen door de bijlagen van de nieuwe beschikking (art. 2 lid 3 2001/279/EG). In de bijlagen is de grote driehoek Noord-Veluwe omschreven voor de (eventuele) beschermende vaccinatie. Voor suppressievaccinatie is echter een veel groter gebied omschreven, namelijk 'delen van de provincies Gelderland, Overijssel, Noord-Brabant en Flevoland'. Het gebied Noord-Veluwe is direct op 3 april al aan het PVC voorgelegd en heeft daar een positief advies gekregen. De beschikking van 5 april biedt evenwel direct al de mogelijkheid om ook voor bijvoorbeeld Kootwijkerbroek de bepaling van kracht te laten zijn dat het vee 14 dagen na enting levend afgevoerd kan worden. Dit wordt door een van de sleutelfunctionarissen van LNV bevestigd.
Achteraf wordt door meerdere sleutelpersonen bij LNV het besluit om levend af te voeren als een van de belangrijkste besluiten gezien. Het is onduidelijk waarom deze beslissing voor Kootwijkerbroek pas op 12 april wordt genomen, en pas op 17 april ten uitvoer wordt gebracht. Volgens sommigen zou dit gelegen hebben aan het feit dat er geen slachthuizen beschikbaar waren binnen het gebied, maar dat lijkt geen goed argument. Ook slachthuizen buiten het gebied hadden 14 dagen na enting gebruikt kunnen worden.
Eerder gebruik maken van de mogelijkheid om levend te ruimen, had een deel van de spanning in Kootwijkerbroek weg kunnen nemen; in principe had die beslissing al voor 6 april genomen kunnen worden, waarmee in elk geval een deel van de commotie tijdens de bijeenkomst in de kerk van Kootwijkerbroek vermeden zou zijn.

Communicatie Kootwijkerbroek

Alle betrokkenen wijten, zowel LNV-ers als niet LNV-ers, wat er gebeurd is – mede – aan de wijze van communicatie. Het is achteraf in het algemeen moeilijk te achterhalen hoe precies de communicatie verlopen is, al was het maar omdat lezingen van dezelfde gebeurtenis soms substantieel uiteenlopen. Maar er is één voorbeeld van communicatie die gereconstrueerd kan worden vanuit een bandopname: de bijeenkomst in de Nederlands Hervormde Kerk in Kootwijkerbroek.[98] Twee verte-

[98] Woordelijk uitgetypt verslag van bijeenkomst in de Nederlands Hervormde Kerk in Kootwijkerbroek, 6 april 2001 (de koster heeft de bandrecorder aangezet).

genwoordigers van de RVV lichten in een volle kerk op 6 april de gang van zaken rond de aanstaande ruimingen toe. De bijeenkomst is georganiseerd door de gemeente, en wordt voorgezeten door de burgemeester. Er zijn veel vragen, soms van ethische, soms van beleidsmatige, en soms van zeer praktische aard ('hoe gaat het met de ontsmetting van de mestkelders, waarom krijg ik maar twee schuiven voer uit mijn voersilo vergoed, terwijl ik de inhoud van de hele silo kan weggooien, op welke punten ga ik gekort worden'). De antwoorden blijven beperkt tot uitvoeringszaken rond de ruimingen, waarbij veel andere praktische vragen blijkbaar nog niet te beantwoorden zijn. Dat wordt ook aangegeven. De spanning in de kerk loopt op. Tijdens de in het kader van de evaluatie georganiseerde regiobijeenkomst voor Kootwijkerbroek zal worden aangegeven dat men allengs woedender werd over het feit dat niemand hen vertelde *waarom* er geruimd moest worden. Men geloofde niet in besmetting, men vond dat dit volstrekt onvoldoende aangetoond was. De beide sprekers van de RVV veroorzaken door hun woordkeus op bepaalde punten vervolgens de nodige commotie in de zaal. Zo zegt één van de twee tegen het eind van de avond: *'prioriteit heeft op dit moment de bestrijding van het mond- en klauwzeervirus en die strijd gaan wij winnen'*. De bedoeling is duidelijk; hij bedoelt de strijd tegen het virus, maar zijn woorden worden fout uitgelegd. Zo zijn er meer momenten in de tekst aanwijsbaar, waar commotie ontstaat door een onhandige woordkeus, of geen antwoord op een vraag wordt gegeven. Verder valt op dat er bij deze bijeenkomst buiten de RVV niemand van LNV aanwezig is.

Een dag later breekt de grootste ordeverstoring in Kootwijkerbroek uit. In de periode daarna wordt zoveel mogelijk geprobeerd om onder begeleiding van de ME de vaccinaties en ruimingen uit te voeren. Het levert veel vertraging in de uitvoering op. Anderzijds worden vertragingen ook veroorzaakt door de 'gebruikelijke' verstoring van de planningen; hobbydierhouders die niet geregistreerd staan, rechtszaken die aangespannen worden, gewetensbezwaarden, etc. Het blijft gedurende de gehele periode van uitvoering van de veterinaire maatregelen onrustig in Kootwijkerbroek. Op het moment dat er in het LNV-crisisberaad de beslissing valt levende ruiming van gevaccineerde dieren vanaf 17 april ook voor Kootwijkerbroek toe te staan, is een groot deel van de weerstand weggenomen.

Veterinaire Chronologie Kootwijkerbroek (Voor de Chronologie Openbare Orde en Veiligheid van Kootwijkerbroek wordt verwezen naar hoofdstuk 6)[99]	
24 maart	*'Het klinische beeld van de eerder vastgestelde verdenking wordt ernstiger. Er is vooralsnog geen verband met andere verdenkingen of besmettingen bekend. Tracering wordt uitgevoerd'*. (LNV)
26 maart	Het RCC is van plan voorrang te geven aan preventieve ruimingen in o.a. Kootwijkerbroek.
27 maart	*'Het klinische beeld is zwak, maar nog steeds aanwezig. De PCR was positief. Het bedrijf wordt heden geruimd. Tracering heeft nog geen relatie met andere besmettingen/verdenkingen opgeleverd. Er zal een nieuw traceringsonderzoek worden ingezet. ID meldt dat de testuitslag nog langer op zich laat wachten'*.

[99] Bronnen: verslagen LNV-crisisberaad, RCC-crisisberaad en Breed Crisisberaad.

28 maart	*'Het klinische beeld is zwak, maar nog steeds aanwezig. De PCR was positief. Het bedrijf is op 27/3/01 geruimd. Een tweede bedrijf van deze ondernemer wordt ook geruimd. Tracering heeft nog geen relatie met andere besmettigen/verdenkingen opgeleverd. De uitslag van het serologisch onderzoek is aanstaande vrijdag bekend'.*
	Positief geval. Een tweede bedrijf van deze ondernemer (Ede) wordt ook geruimd. Tracering heeft nog geen relatie met andere besmettingen/verdenkingen opgeleverd. Er zal een nieuw traceringsonderzoek worden ingezet. In een straal van 2 kilometer om het besmette bedrijf wordt noodvaccinatie toegepast. Heden, 20.00 uur, wordt een toezichtsgebied ingesteld'.
29 maart	In het kader van het bespreken van de bestrijdingsstrategie Groot Oene besluit LNV-crisisberaad dat in de gebieden Oosterwolde en Kootwijkerbroek een snelle enting van buiten naar binnen en een snelle ruiming van binnen naar buiten een toereikende aanpak is.
	In de bijlage van het LNV-crisisberaadverslag wordt gemeld dat het tweede bedrijf in Ede geruimd is en dat ID met materiaal van het besmette bedrijf een kalf ingespoten heeft. De voornemens m.b.t. noodvaccinatie en traceringsonderzoek zoals verwoord op 28 maart, blijven staan.
	In de nacht van 29 op 30 maart worden enkele medewerkers van de RVV die verdachtverklaringen willen bezorgen in Kootwijkerbroek, door actievoerende boeren vastgehouden. Enkele hoge functionarissen van LNV brengen de nacht gedeeltelijk door op het politiebureau in Arnhem, en proberen ter plaatse te onderhandelen over de vrijlating van de RVV-medewerkers.
30 maart	*'In Kootwijkerbroek hebben zich op 28/3/01*[100] *enkele incidenten voorgedaan, waarbij een drietal RVV-medewerkers enkele uren is vastgehouden. Oorzaak van de problematiek zou vooral gelegen zijn in het gerucht dat in Kootwijkerbroek zou geen sprake zijn van een officiële besmetting. LNV doet aangifte naar aanleiding van deze incidenten'.* Entingen worden afgeblazen, mensen worden elders ingezet. *'Hedenmiddag zal door RVV/ID in het dorpshuis voorlichting gegeven worden over de procedure van vaststelling van testuitslagen, wanneer/hoe gevaccineerd en geruimd gaat worden en de omvang van het vaccinatiegebied (straal van 2 kilometer)'.*
	'In het basisoverleg van 29/3/01 hebben LTO en NVV aangedrongen op een vergroting van het vaccinatiegebied-Kootwijkerbroek'.
	Minister-president Kok doet dezelfde avond voor de televisie uitspraken over het traceringsonderzoek[101] (zie hoofdstuk 6).
31 maart	Start noodvaccinatie Kootwijkerbroek in een straal van 2 kilometer rond het besmette bedrijf. Het plan is om i.v.m. de (religieuze) bezwaren tegen vaccinatie de betreffende bedrijven zo spoedig mogelijk te ruimen.

[100] In werkelijkheid vonden deze incidenten plaats in de avond van 29 maart en de daaropvolgende nacht.

[101] In de verslagen van de beraden wordt hiervan geen melding gedaan. Bron: gespreksverslagen, ANP, kranten.

2 april	*'Het positieve bedrijf in Kootwijkerbroek kent een nevenvestiging in Ede, die inmiddels ook geruimd is. De RVV heeft daar dezelfde klinische verschijnselen als op bedrijf in Kootwijkerbroek aangetroffen. CVO/RVV bezien heden of naar aanleiding hiervan dezelfde maatregelen moeten worden getroffen als in Kootwijkerbroek genomen zijn.*
	In Kootwijkerbroek zijn er bedrijven die van alle dieren bloed getapt willen hebben, terwijl de procedure uitgaat van een steekproef. In het gebied Kootwijkerbroek zijn nog steeds twijfels over de geconstateerde besmetting. Er zal nagegaan worden wat de betreffende dierenarts heeft gezegd en waar hij dat vandaan heeft. LNV zal de feitelijke informatie nagaan bij ID.
3 april	De situatie in Kootwijkerbroek blijft gespannen. Vanmorgen is in Kootwijkerbroek een koe doodgeschoten die de verschijnselen van MKZ zou vertonen. De RVV trekt deze melding na. Het entgebied Noord-Veluwe wordt afgekondigd in het Journaal van 20.00 uur.
4 april	Noodvaccinatie is volgens LNV-crisisberaad toegepast, maar is door weigeringen nog niet afgerond.
	De ruimingen van enkele gewetensbezwaarden lopen inmiddels, nadat problemen waren ontstaan omdat een kort geding was aangespannen.
	De Crisismanager RVV/RCC zal in Den Haag informeren welke status de plaatsen hebben die buiten het groot entgebied vallen (Kootwijkerbroek en Olst) ten aanzien van slachten buiten het bedrijf.
5 april	De burgemeester van Kootwijkerbroek graag wil weten wanneer de ruimingen plaatsvinden. RCC meldt in ieder geval intern dat waarschijnlijk zaterdagochtend wordt geruimd.
6 april	LNV wil dat het geënte gebied rond Kootwijkerbroek z.s.m. van binnen naar buiten geruimd wordt. Op bedrijven waarop basis van gewetensbezwaren niet geënt kan worden, wordt bij voorrang geruimd. Op vrijdagavond wordt in één van de kerken een informatiebijeenkomst belegd.
7 april	In Kootwijkerbroek is men gestart met ruimen. Deze zijn gestopt omdat er teveel weerstand is tegen het ruimen. De veiligheid van RVV, AID en politie kan niet meer gegarandeerd worden. De ruimingsploegen zijn teruggetrokken. Gevraagd wordt of eerste de grote, met name varkensfokbedrijven geruimd kunnen worden. Daar zijn de welzijnsproblemen het grootst. *Oorzaak van onrust zit in de schijn van de andere behandeling van het gebied Noord Veluwe (nog niet ruimen na enten). Tijdens de avondbijeenkomst van vrijdagavond was er veel onvrede over technische vragen die niet beantwoord werden (MINAS gevolgen, schaderegelingen, kortingsregelingen) De standsorganisatie ter plekke heeft niet deëscalerend gewerkt.*
9 april	Het tweede bedrijf van het besmette bedrijf in Kootwijkerbroek (bedrijf in Ede) is negatief bevonden.
	Het RCC-crisisberaad meldt dat in principe 3 ruimingsploegen in Kootwijkerbroek beschikbaar zijn.
10 april	In Kootwijkerbroek zijn in het 2-kilometergebied een vijftal bedrijven geruimd. Ruimingen worden voortgezet. Er zijn tijdens de ruimingen toch weer spanningen en ongeregeldheden voorgekomen met materiele schade.

11 april	Het plannen van de ruimingen in Kootwijkerbroek is erg lastig, omdat meer dieren aanwezig zijn dan bekend. De planning van de ruimingen wordt aangepast: vrijdag (13/03) gaat de RVV tot 16.00 uur door, zodat men om 18.00 uit het gebied is. Zaterdag 14/03 wordt er i.t.t. eerder planningen niet geruimd, vanwege verhoogd risico op ongeregeldheden. De zondag en maandag daarop worden alleen besmettingen geruimd.
12 april	*'In Kootwijkerbroek wordt heden nog geruimd. Besloten wordt om de ruiming van dit gebied vanaf 17/4/01 voort te zetten middels doding van de dieren op slachthuizen. LASER sluit hiertoe contracten met slachthuizen in het ingesloten gebied af. RVV/LASER maken een plan van aanpak voor de doding van dieren uit Kootwijkerbroek vanaf 17/4/01. Communicatie over de voorgestelde aanpak vindt niet eerder plaats dan nadat LASER voldoende slacht- en vriescapaciteit heeft vastgelegd voor de te doden dieren'.*
	'Inmiddels is besloten (in Den Haag, red.) dat in Kootwijkerbroek 14 dagen na het enten de dieren levend afgevoerd worden naar de slachterij. De Directie JZ bekijkt of dit via Brussel moet of dat de minister het zelf doet en achteraf meldt aan Brussel. Als er morgen in Kootwijkerbroek niet geruimd wordt, kan worden vermeld dat dit is i.v.m. de extra inzet in Friesland'.
13 april	*'In Kootwijkerbroek worden heden nog enkele bedrijven geruimd. Het is de bedoeling om volgende week gevaccineerde dieren te doden op het slachthuis. In Kootwijkerbroek zijn een 34-tal bedrijven nog niet gevaccineerd. Deze bedrijven worden nogmaals benaderd om vaccinatie toe te staan. Eveneens zal middels een brief de gevolgen van blijvende weigering aan betrokkenen worden duidelijk gemaakt. In het vaccinatiegebied Oene e.o. speelt dezelfde problematiek ten aanzien van een 100-tal bedrijven'.*
	In RCC-crisisberaad wordt gemeld dat de RVV de brief voor Kootwijkerbroek en Oene ('de brief voor de weigeraars') nader bekijkt, omdat deze nog niet naar tevredenheid is. Uiteindelijk is het plan de brief op 17 april voor 16.00 de deur uit te doen. De ochtend van 17 april ligt de brief nog bij Directie Voorlichting en moet nog door de directeur RVV ondertekend worden.
	Besloten wordt om pas na het signaal van de RVV dat RVV-ers uit het gebied Kootwijkerbroek zijn, het bericht verspreid kan worden over de noodhuisvesting van varkens, mogelijk via tussenkomst van de burgemeesters.
	Boeren hebben zich verenigd in Verenigde Boeren Kootwijkerbroek'. Hun belangrijkste eis is een second opinion met betrekking tot de vaststelling van MKZ op het bedrijf in Kootwijkerbroek. De burgemeesters adviseren LNV om zelf met een second opinion te komen.
15 april	RCC-crisisberaad meldt het volgende probleem: de bescherming door de politie van de screeningsploeg is niet te verzorgen. Politie-inzet is gericht op de afronding van ruimingen en opstarten taxaties en afvoer vee. Veterinair is het onverantwoord om niet te screenen in een entingsgebied (RCC-crisisberaadverslag 15/04).

17 april	Start ruimingen dieren via slachthuizen (aan einde van de dag 4-bedrijven geruimd). RVV geeft aan om aan het einde van deze week per dag 10 000 dieren via slachthuizen te kunnen ruimen. Er is voldoende destructie-/vriescapaciteit om deze geslachte dieren te verwerken. De slachthuizen in de omgeving van Kootwijkerbroek worden ook gebruikt om dieren vanuit het vaccinatiegebied Oene e.o. te doden. De sreening in de 4-kilometerzone is niet afgerond vanwege lokale weerstand.
	In de omgeving Kootwijkerbroek is nog een 15-tal niet-gevaccineerde bedrijven. De bedrijven hebben een brief ontvangen, waarin de gevolgen van weigering van vaccinatie (korting) zijn opgenomen. Via een gezaghebbend persoon zullen de bedrijven in omgeving Kootwijkerbroek gewezen worden op de gevolgen van de weigering tot vaccinatie, ook voor het toezichtsgebied. Het ingesloten gebied Kootwijkerbroek kan niet eerder dan 30 dagen na doding van het laatste gevaccineerde dier worden opgeheven.
	ID ontvangt delegatie vanuit Kootwijkerbroek.
18 april	Deze dag staat de ruiming van 4100 dieren gepland. In Kootwijkerbroek is nog een 2-tal bedrijven dat weigert dieren te laten vaccineren. De RVV komt terug op eerder voorstel om toezichtsgebied rond Kootwijkerbroek aan te passen (te verkleinen). Een eventuele correctie van de gebiedsgrens wordt meegenomen met eventuele aanpassingen in regime van andere gebieden n.a.v. besluitvorming in het PVC van 18/04.
19 april	Plan om in het Noord-Veluwe gebied en Kootwijkerbroek nog deze week de niet-gevaccineerde dieren te ruimen.
	Directie Voorlichting vraag aandacht voor een Teletekstbericht waarin gemeld wordt dat in 1999 twee MKZ-gevallen in Kootwijkerbroek zijn geconstateerd. ID zoekt het uit.
20 april	Ruimingen in Kootwijkerbroek zijn op 19/4/01 volgens planning verlopen. Op 20/4/01 en 21/4/01 worden niet-gevaccineerde bedrijven geruimd. Heden verschijnt een oproep aan particulieren in de te ruimen gebieden, om de bij hen aanwezige evenhoevige dieren aan te melden.
23 april	Ruimingen lopen volgens planning. Niet-gevaccineerde bedrijven zijn inmiddels geruimd. Rundveebedrijven kunnen – door blokkade slachterij in Epe - nog niet worden geruimd. Aan aanpassing T-gebied Kootwijkerbroek zijn voorwaarden verbonden. Uitgezocht wordt welke voorwaarden het betreft en of deze in de weg staan om (nationaal) het T-gebied aan te passen.
24 april	Vandaag overleg met BZK of de blokkade van het slachthuis in Epe beëindigd kan worden. Het niet-gevaccineerde bedrijf in Kootwijkerbroek, waarover de pres. CBB op 22/4/01 uitspraak heeft gedaan, wordt vandaag geruimd.
	Eindscreening van TZ-gebied Kootwijkerbroek zou kunnen aanvangen terwijl ruimingen nog lopen. De CVO bespreekt met de EC de mogelijkheid tot verkleining van het toezichtsgebied Kootwijkerbroek.
25 april	Ruimingen (via slachthuizen) Kootwijkerbroek staan met strak schema gepland op 26 april 2001 (RCC/crisisberaadverslag, 25 april 2001). ID-Lelystad meldt dat typering van het in Kootwijkerbroek aangetroffen virus overeenkomst vertoont met het virus in Olst/Ee/Anjum.

26 april	Uitslag overleg CVO met EC: Nederland mag zonder nadere voorwaarden het TZ-gebied aanpassen. Per 26/04 wordt het door RVV omschreven verkleinde TZ-gebied ingesteld (verkleining tot een straal van 12 kilometer rond besmettingshaard).
27 april	Stand van zaken ruimingen: in Kootwijkerbroek zijn 85 bedrijven, in totaal 38.239 dieren geruimd.
	Betrokkenen in Kootwijkerbroek ('dwarsliggers') krijgen van de RVV een aangetekende brief, waarin wordt gewezen op consequenties van (lijdelijk) verzet.
28 april	In RCC-crisisberaad wordt verslag gedaan van een overleg dat dezelfde ochtend is gevoerd tussen leden van de crisisstaf RCC en betrokkenen uit Kootwijkerbroekgebied. Doel van gesprek: ruimingen in gebied zo snel mogelijk normaal verloop te laten krijgen. Gezien de afspraken is het gewenst dat komende week Kootwijkerbroek extra aandacht in ruimingen krijgt.
29 april	RVV meldt dat met vertegenwoordigers uit Kootwijkerbroek afspraken zijn gemaakt over bezoek (controle) van bedrijven waar geen evenhoevigen zitten. Een persoon van de groep gaat mee.
5 mei	Planning eindscreening Kootwijkerbroek: komende week accent ruimingen op Kootwijkerbroek. Woensdag 9 mei: veegronde (kent soepeler protocol dan ruiming van professionele veehouderijen), 10+ 11mei: ruimen van de rest.
9 mei	Aan het begin van de week weer sprake was van weerstand tegen ruimingen. Er wordt naar gestreefd ruimingen rond 13 mei afgerond te hebben.
10 mei	Begin van de eindscreening, voor zover niet samenvallend met B/T-gebied Noord-Veluwe is gepland op 11/05, met als einddatum 26/05.
	Opheffing B/T-gebied Kootwijkerbroek.

Uitvoering in Friesland[102]

De uitbraken in Ee en Anjum op 11 respectievelijk 12 april stellen LNV voor een groot veterinair raadsel. De uitbraak komt volstrekt onverwacht. Het traceringsonderzoek dat ingezet wordt om de herkomst van het MKZ-virus te bepalen, is van groot veterinair, maar ook politiek belang. Wanneer een verklaring uitblijft, lijkt het MKZ-virus iets ongrijpbaars - en daarmee onbeheersbaars - te worden. Uiteindelijk blijft het antwoord naar de herkomst van het virus onopgelost, alle traceringsonderzoek ten spijt. Volgens de betrokkenen ligt dat niet aan het onderzoek, *'waar buitensporig veel aandacht aan is besteed'* (medewerker NCC-RVV).

Tracering in Friesland: het onopgeloste raadsel van de besmetting

Op 11 april start een traceringsteam op het besmette bedrijf om uit te zoeken hoe het virus op het bedrijf terechtgekomen is. De veehouderij is een gesloten bedrijf; er is geen vee aangevoerd. Vanaf 21 maart is de boerderij sowieso op slot gezet vanwege de MKZ-crisis. Aan de hand van rekeningen wordt nagegaan wie er de laatste tijd op het bedrijf geweest zijn. Alle sociale contacten worden in detail nagegaan. Op 12 april gaat het traceringsteam op het besmette bedrijf in Anjum verder met het onderzoek. Leveranciers, veeartsen, andere bezoekers worden tot in detail ondervraagd waar ze zijn geweest. Contactbedrijven worden op slot gezet. Met name vanwege twee verdachte schapenbedrijven in de buurt, wordt veel aandacht besteed aan schapenbedrijven- en handelaren door het hele land. Hoewel de oorzaak niet gevonden wordt,

[102] Geraadpleegde bronnen voor uitvoering in Friesland: verslagen regiobijeenkomsten van B&A in Friesland, Evaluatieverslag MKZ provincie Friesland, Tongblier, de crisis van 2001, Verslagen RCC Stroe en Drachten.

wordt in ieder geval nogmaals bewezen dat de I&R-regeling voor schapen en geiten in de praktijk niet werkt, om redenen reeds genoemd in hoofdstuk 4 (.....).

Ook persoonscontacten worden nadrukkelijk nagetrokken, met name familie- en kennisrelaties tussen Friesland en het getroffen Veluwe gebied. Wat namelijk merkwaardig is, is dat het virus van het eerste officieel besmette bedrijf in Olst (herkomst eveneens onopgelost) en het type virus in Ee en Anjum met elkaar overeenkomen. Dit type virus is weer net iets anders dan het virus dat in Oene rondgewaard heeft.
Vele sporen worden nagetrokken, ook de geruchten. En er zijn veel geruchten en speculaties: ganzen die vanaf de Veluwe het virus meegenomen hebben, er zouden illegale Engelse schapen in het gebied verblijven, lammeren in de kofferbak van auto's, rook uit het destructiebedrijf van Rendac in Suma, enzovoort. Tot grote frustratie van velen kan er geen verband gevonden worden tussen de besmetting in Ee en die in Anjum. In de eerste week van mei wordt het onderzoek officieel afgesloten.

De crisisorganisatie in Friesland

De uitbraak in Friesland betekent de opbouw van een regionaal crisiscentrum in Friesland, van waaruit de maatregelen georganiseerd en gecoördineerd kunnen worden. Dit RCC is de eerste twee dagen opgesplitst in een coördinatiedeel dat zich in het RVV districtskantoor in Drachten bevindt en een uitvoerend deel (screeningsploegen) dat vanuit een sporthal in Dokkum opgezet wordt. De ruimingen worden vanuit het RCC Stroe georganiseerd. De vaccinaties vinden plaats vanaf de luchtmachtbasis in Leeuwarden. Na de eerste twee dagen wordt in Drachten het definitieve RCC opgestart.
De hele coördinatie en organisatie kent in Friesland een eigen – al in de aandachtsfase vastgesteld - stappenplan. Na de uitbraken in Friesland informeert de Directie Noord van LNV de noordelijke provincies over de aanpak die gevolgd wordt bij een mogelijke uitbraak; hoe de Provincie geïnformeerd wordt, wie wat doet, etc. Naar aanleiding daarvan heeft Provincie Friesland het initiatief genomen om een bijeenkomst te organiseren voor alle burgemeesters en aan de gemeente gelieerde hulpverleningsorganisaties waar Directie Noord mondeling de eventuele aanpak en te zetten stappen toegelicht heeft, waarbij conform het draaiboek Directie Noord staat voor de bestuurlijk coördinatie. Daarbij heeft de Provincie een organisatiestructuur opgezet voor haar (ondersteunende) rol. Betrokkenen vanuit verschillende functies benadrukken de goede samenwerking tussen LNV-regionaal, de gemeenten, de provincies, NLTO en andere betrokken partijen. Er is duidelijkheid over taken en verantwoordelijkheden onderling. De regie binnen de provincie is duidelijk. Onduidelijkheden ontstaan vooral op het moment dat afstemming met het RCC Stroe of LNV centraal aan de orde is. Feit is dat de uitvoering van de maatregelen in Friesland een 'gespreider bed' kent dan op de Veluwe het geval was.

Uitvoering van de veterinaire maatregelen in Friesland

Bij de NLTO is op 11 april al bekend dat de ruimingen zo snel mogelijk zullen worden uitgevoerd, maar ook dat de RVV rekening wil houden met de wensen van de getroffen veehouders. Hoewel bij de veehouders in Friesland gevoelens van onmacht, verdriet, machteloosheid een verzet een rol spelen, klinkt ook hier respect door voor de wijze waarop RVV-ers en AID-ers hun werk doen. Er wordt hard en vaak lang doorgewerkt om de ruimingen snel rond te krijgen. In de

regiobijeenkomsten die in het kader van deze evaluatie in Friesland gehouden zijn klinkt lof door voor het optreden van de RVV-ers en AID-ers op de bedrijven. Van de kant van de aanwezige RVV-ers die belast zijn geweest met ruimingen op zowel de Veluwe als in Friesland wordt op dezelfde regiobijeenkomst het volgende opgemerkt: *'de uitvoering van de werkzaamheden in Friesland en de Veluwe kende een groot verschil. In Friesland verliep de communicatie tussen boeren, uitvoerders, regionale bestuurders veel beter, waardoor onze werkzaamheden op de bedrijven ook veel beter verliepen'.*

Dat betekent niet dat in Friesland geen problemen ontstaan bij communicatie- en organisatie rondom de uitvoering. Ook in Friesland is sprake van niet-geregistreerde hobbydierhouders die 'opeens' opduiken en de werkzaamheden ontregelen. Met behulp van de gemeenten en de lokale dierenartsen wordt zoveel mogelijk geprobeerd de hobbydieren lokaal te inventariseren.
Ook in Friesland zijn voorbeelden te geven van bedrijven die foutieve berichten ontvangen: '*een paar boeren krijgen bericht dat ze geruimd gaan worden. Ze nemen afscheid van hun vee. Even later krijgen ze een telefoontje dat het toch niet doorgaat'.*[103] Ook hier blijkt de 'korte lijn' uitkomst te bieden. De betrokken dierenartsen vinden iemand van de RVV in Stroe die hun snel informatie over ruimingen kan verstrekken.
De oorzaak voor de foutieve berichtgeving aan de bedrijven lijkt ook in Friesland te liggen aan de planning en administratieve handeling, die vanuit Stroe plaatsvindt. Er komt wel een eigen RCC in Drachten maar voor de planningen en de veldwerkers is men afhankelijk van Stroe. Om zaken soepel te laten verlopen heeft de regiodirecteur LNV-Noord regelmatig persoonlijk contact gehad met Stroe, met name met de crisismanagers. Omdat de planningen in Stroe gemaakt werden, probeerde men vanuit LNV-Noord eventuele wensen en eisen al een dag van tevoren ingebracht te krijgen in Stroe.

Daarnaast zijn ook in Friesland gewetensbezwaarden tegen de vaccinaties, met gevolgen voor de planning en communicatie over de ruimingen en de vaccinaties. Met betrekking tot de gewetensbezwaarden doet zich nog een voorbeeld van miscommunicatie voor (zie kaderverhaal vaccinaties gewetensbezwaarden Friesland). Ook is er commotie ontstaan over de instelling van het 'vaccinatiedriehoekje' rond Ee en Anjum: *'eerst waren er alleen cirkels getrokken rond de besmette bedrijven, vervolgens werd er één (iets ruimere) driehoek ingesteld. Hierdoor moesten acht bedrijven extra geruimd worden. Bij deze acht boeren was, logischerwijs, weinig begrip voor de maatregelen*'. (ambtenaar LNV). Met deze acht boeren is de regiodirecteur van LNV-Noord gaan praten om de maatregel uit te leggen. Volgens dezelfde regiodirecteur heeft ook de NLTO heeft in dit kader (het goed uitleggen en communiceren) goed werk verricht:
'op 13 april wordt de NLTO klankbordgroep geïnformeerd over het ruimen van de extra 8 bedrijven. Op 16 april is in de klankbordgroep gesproken over de redenen om de cirkels te verbinden waardoor de 8 bedrijven geruimd moesten worden. Op verzoek/indicatie van de NLTO zijn de 8 betreffende bedrijven uitgenodigd voor een informatiebijeenkomst welke plaatsgevonden heeft op 19 mei.' (medewerker LNV-Noord).

[103] Uit: Tongblier, de crisis van 2001, p.50.

Vaccinaties gewetensbezwaarden Friesland

Het verhaal van een leidinggevende, betrokken bij het enten.
In Friesland was sprake van een negental bedrijven die nog niet geënt waren omdat men weigerde. Op dat moment speelde deze kwestie ook al enige tijd in Kootwijkerbroek. De GD-er heeft tot drie maal toe te horen gekregen (en laten checken) dat de beleidslijn in Kootwijkerbroek ook in het noorden toegepast zou gaan worden. Die beleidslijn was: eerst vaccineren, *bij weigering* niet met voorrang ruimen en 100 procent korting toepassen. Het hoofd van het entcentrum heeft vervolgens – door veel op de weigeraars in te praten - ze overgehaald om de volgende dag direct te gaan enten. Nog diezelfde avond werd vanuit het RCC aan hem bekend gemaakt dat er sprake was van een 'vergissing' en dat de strenge Kootwijkerbroeklijn niet voor het noorden zou gelden. Er is dan ook direct afgezien van het enten. Gelukkig heeft men dit met het RCC goed kunnen kortsluiten. Dat is het 'voordeel' van veterinair Nederland: men kent elkaar, in noodsituaties zijn de lijnen kort en weet men elkaar te vinden. Maar ondertussen is er wel weer een voorbeeld van miscommunicatie ontstaan.

Het verhaal van één van de betrokken veehouders::[104]
Op 13 april komt een inentploeg op een melkveebedrijf aan, terwijl op dat moment taxateurs aan het werk zijn. Vanuit het RCC Stroe heeft de entingsploeg opdracht gekregen om te vaccineren. Bij weigering zullen er restricties volgen, zo wordt de veehouder medegedeeld. Vanwege de taxaties vertrekt de ploeg weer. 's Avonds belt iemand van het entcentrum Leeuwarden met de veehouder. De boodschap is dat er de volgende dag geënt gaat worden en als ze niet meewerken volgt er een korting van 100 procent op het taxatiebedrag. Later op de avond belt dezelfde man opnieuw om zijn excuses aan te bieden. Het blijkt dat de korting alleen voor Kootwijkerbroek geldt. Er zal ook niet meer worden ingeënt.

De communicatieproblematiek in Friesland rondom de uitvoering van de maatregelen kent echter volgens de betrokkenen een belangrijk onderscheid. Regionaal was alles goed georganiseerd; de samenwerking verliep goed, de crisisorganisatie functioneerde goed. Over de samenwerking en informatieverstrekking met LNV-centraal is men minder te spreken.
De voorzichtige kritiek die vanuit de eigen LNV-gelederen klinkt ('Er waren soms problemen met de planning, die immers in Stroe plaats vond. Daar moest goed achteraan gebeld worden.') wordt versterkt door anderen. Op de regiobijeenkomst weerklinkt de notie dat de crisis in het Noorden bedwongen is, niet dankzij, maar ondanks de communicatie met 'Den Haag'.

De informatievoorziening via internet over regelgeving en andere zaken wordt door de Friese bestuurders als een goede infobron gezien. NLTO is heel wat minder positief; de meeste boeren maken in beperkte mate gebruik van internet. Men is aangewezen op teletekst; daar staat heel wat minder info op. NLTO Drachten heeft een communicatie- en informatierol op zich genomen, maar daar is men achteraf niet tevreden over mee. Het is een lastige taak en het geeft een slecht beeld van NLTO ('heulen met de vijand'). Men kon niet anders, want de overheid bleef in gebreke, aldus de NLTO. Het 0800-nummer was zeer slecht bereikbaar; de informa-

[104] Uit: Tongblier, de crisis van 2001, Buitenpost, 2001p. 47-48.

tie die men kreeg was van slechte kwaliteit. Er was een MKZ-infolijn in Assen, maar de info die daar verstrekt werd was niet altijd even duidelijk.

De betrokken gemeenten beschikten na eerste verdenking direct over een lijst met mobiele nummers van betrokkenen op regionaal niveau (AID-ers, RVV-ers, andere bestuurders, politie, etc).
Het LNV-draaiboek was vooraf niet bekend bij gemeenten, waardoor men bijvoorbeeld niet goed kon nagaan wat precies de status van een bedrijf was in bepaalde situaties. Zo ontstond nog voor de vaststelling van de uitbraak in Friesland grote paniek over 'mannen met witte pakken'. Deze waren gesignaleerd, en al gauw dacht men dat er ook in Friesland MKZ was, terwijl het ging om screeningsploegen. Ook een reden dat de communicatiestrategie van 'op tijd informeren' zeer belangrijk werd geacht.

5.4 Beheersing en afbouw

5.4.1 Gebeurtenissen en maatregelen tot en met de MKZ-vrije status(23 april-25juni)

maandag 23 april –maandag 30 april

Plan van aanpak eindscreening
Op 24 april bespreekt het LNV-crisisberaad het plan van aanpak voor de eindscreening. Volgens de vigerende regelgeving kan, minimaal 21 dagen na de laatste uitbraak in een ingesteld B/T-gebied begonnen worden met de eindscreening. Deze is nodig voor het opheffen van deze gebieden of delen daarvan. Aangezien de eindscreening, mits er geen nieuwe uitbraken volgen, op korte termijn in sommige gebieden gestart kan worden, moet de inhoud vastgesteld worden. Het LNV-crisisberaad besluit tot de volgende invulling. De eindscreening houdt in dat in het beschermingsgebied *alle* bedrijven met MKZ-gevoelige dieren klinisch onderzocht moeten worden. Ook moet op bedrijven bij schapen-, geiten- en runderen (jongvee)[105] bloedonderzoek plaatsvinden om de aanwezigheid van MKZ uit te sluiten. In het toezichtsgebied of de vrij te geven delen daarvan dienen alle bedrijven klinisch onderzocht te worden en dient een deel van de schapen-, geiten- en runderjongveebedrijven onderzocht te worden door middel van bloedonderzoek. Een gebied kan pas vrijgegeven worden als alle uitslagen van de bij de eindscreening genomen bloedmonsters negatief zijn.

Naar aanleiding van het plan van aanpak voor de eindscreening van gebieden wordt. In datzelfde LNV-crisisberaad het volgende besloten:
- de CVO overlegt met de EC of eindscreening van het toezichtsgebied Oosterwolde van start kan gaan, voor zover dat niet samenvalt met het toezichtsgebied Noord-Veluwe, om het gebied zo snel mogelijk (voor met name provincie Flevoland) te kunnen opheffen;
- de vaccinatiezone in Ee is reeds geruimd, waarop besloten wordt dat de eindscreening van het gebied 9 mei van start kan gaan;
- voor Kootwijkerbroek wordt nog onderzocht of de eindscreening van het toezichtsgebied kan beginnen terwijl de ruimingen nog lopen. Bovendien be-

[105] Runderen jonger dan 2 jaar.

spreekt de CVO met de EC de mogelijkheid tot verkleining van het toezichtsgebied Kootwijkerbroek.[106]

Op 26 april besluit het LNV-crisisberaad de eindscreening in het Noorden niet op 9, maar al op 3 mei te starten. Diezelfde dag doet de CVO verslag van zijn gesprek met de EC over de overige bovenstaande punten. De EC staat Nederland toe om zonder nadere voorwaarden het toezichtsgebied rond Kootwijkerbroek te verkleinen. Ook het voorstel van Nederland om over te gaan tot de eindscreening in een gedeelte van het toezichtsgebied Oosterwolde wordt toegestaan. In samenhang hiermee moet ook in het 4-kilometerbeschermingsgebied eindscreening plaatsvinden. Aangezien de laatste ruimingen in het gebied op 9 april plaatsvonden, verwacht men binnen het LNV-crisisberaad dat het bovengenoemde gedeelte van het toezichtsgebied Oosterwolde al op 9 mei vrijgegeven zou kunnen worden.

De grenzen van het toezichtsgebied Kootwijkerbroek worden per 27 april aangepast. Een aantal dagen later (3 mei) wordt ook het gebied rond Oene ter hoogte van Zutphen iets verkleind. De reden in beide gevallen is dat onderzoek inmiddels heeft uitgewezen dat het veterinair verantwoord is om het toezichtsgebied terug te brengen tot de minimaal voorgeschreven grootte.
Zo worden de toezichtsgebieden steeds stapje voor stapje -iedere keer wanneer de specifieke situatie ter plekke en de veterinaire situatie het toestaat – verkleind, zonder dat het regime dat binnen de toezichtsgebieden geldt overigens gewijzigd wordt. Iedere verkleining brengt vanzelfsprekend weer een wijziging van de bijbehorende regelgeving met zich mee.
In het geval van Kootwijkerbroek blijkt een aantal dagen later, juist vanwege de verkleining van het gebied, weer een ander probleem te ontstaan. Door de wijziging van het toezichtsgebied Kootwijkerbroek liggen 2 van de 3 kalvergierbewerkingsinstallaties (Putten en Ede) buiten het nieuwe toezichtsgebied. De overgebleven kalvergierbewerkingsinstallatie binnen het toezichtsgebied (Stroe) heeft onvoldoende capaciteit om de kalvergier uit het nieuwe toezichtsgebied te bewerken. Het LNV-crisisberaad besluit vervolgens om de kalvergierbewerkingsinstallatie in Putten aan te wijzen als installatie waar kalvergier vanuit het toezichtsgebied mag worden bewerkt. Dat betekent dat de regelgeving wederom gewijzigd moet worden.

Voorbereiding en openstelling opkoopregelingen
Ook de voorbereiding op de invoering van de opkoopregelingen is in volle gang. De opkoopregeling binnen de B/T-gebieden heeft betrekking op het toezichtsgebied Oene, Kootwijkerbroek en Ee. De opkoopregelingen buiten de B/T-gebieden heeft betrekking op de overige gebieden in Nederland, de Annex I en Annnex II gebieden. De Directie JZ heeft de regeling voor opkoop binnen en buiten de B/T-gebieden op 23 april juridisch afgerond en meldt diezelfde dag de opkoopregeling buiten de B/T-gebieden bij de EC aan. De Directie Voorlichting moet de komende openstelling van de opkoopregelingen breed onder de aandacht van mogelijk gegadigden

[106] De begrenzing van het toezichtsgebied Kootwijkerbroek is destijds uit voorzorg ruimer genomen dan de minimaal voorgeschreven cirkel van 10 kilometer rond het vaccinatiegebied. De achtergrond hiervan was dat rekening gehouden moest worden met de mogelijkheid dat ook op de West-Veluwe het aantal gevallen van MKZ groter zou kunnen zijn. Bovendien was ook op een bedrijf in Ede sprake van een verdenking van MKZ.

brengen. De bedoeling is de opkoopregelingen binnen en buiten B/T-gebied gelijktijdig, op 24 april in te laten gaan. Op 24 april gebeurt er nog niets. Dezelfde dag is er namelijk een vergadering van de Landbouwraad. In een gesprek met EU-commissaris Fischler over de opkoopregeling geeft deze aan maximaal 80 miljoen gulden aan Europese middelen te willen bijdragen aan een opkoopregeling binnen het B/T-gebied. Fischler geeft bovendien aan dat er geen uitbetalingen zullen plaatshebben vóór goedkeuring van de opkoopregeling in de vergadering van het Beheerscomité op 4 mei. Het voorstel van het PVV om *f* 30 miljoen uit het Diergezondheidsfonds aan te wenden als tegemoetkoming voor het aan de opkoopregeling verbonden fokverbod en drachtonderbreking, wordt niet overgenomen.
Naar aanleiding van het gesprek wordt in het LNV-crisisberaad besloten de regeling voor opkoop binnen en buiten de B/T-gebieden pas op 26 april te publiceren.[107] Uiteindelijk treden de regelingen voor de opkoop binnen en buiten de B/T-gebieden een dag later in werking. De verwachting op dat moment is dat de benodigde Europese regelgeving ongeveer 14 dagen later gereed zal zijn en met terugwerkende kracht tot 27 april van kracht worden.

Overigens wordt tijdens de bijeenkomst van de Landbouwraad eveneens duidelijk dat deze van mening is dat de tijdens de huidige MKZ-crisis in zowel de VK als Nederland, de Europese strategie met betrekking tot het non-vaccinatiebeleid niet veranderd dient te worden. Pas als de MKZ-crisis voorbij is, wil men het non-vaccinatiebeleid evalueren.

Capaciteitstekort: slacht, dodings- en destructiecapaciteit
Waar de ene maatregel een oplossing moet bieden voor problemen, leidt de gekozen oplossing vervolgens weer tot nieuwe problemen. Het lijkt een vicieuze cirkel te worden naarmate de MKZ-crisis langer duurt. Zo ook in het geval van de opkoopregeling. De opkoopregeling, bedoelt om de ergste welzijnsproblemen te verminderen, zullen leiden –zo waarschuwt LASER in het LNV-crisisberaad – tot diverse capaciteitstekorten:
'b*ij ongewijzigde voortzetting van het beleid en maximale benutting van invriezen als tijdelijke opslag -bij het uitblijven van nieuwe uitbraken- een (1) tekort aan slachtcapaciteit bij voor kalveren, (2) een tekort aan dodingscapaciteit buiten de slachterijen en (3) een tekort aan destructiecapaciteit. Deze tekorten leiden onder meer tot gevolgen voor de opkoop vanuit welzijnsoverwegingen'.*[108]
Om de snelheid van de afwikkeling van de welzijnsopkoop te bevorderen, worden in het LNV-crisisberaad van 27 april de volgende voorstellen van LASER besproken:

- kalveren van buiten het B/T-gebied kunnen onder voorwaarden worden geslacht binnen het vaccinatiegebied Noord-Veluwe;
- de op te kopen kalveren binnen B/T-gebied worden niet meer op het bedrijf gedood, maar levend naar slachthuizen vervoerd.[109]

Het eerste voorstel wordt in het LNV-crisisberaad geaccordeerd. Het tweede voorstel ligt moeilijker. Aangezien er nog steeds geen vervoer van levende dieren mag plaatsvinden, moet over de laatste optie nog nader overleg gevoerd worden tussen LASER, de CVO en de Directie IZ. Bovendien moet deze mogelijkheid met de

[107] Bron: LNV-crisisberaadverslag 25 april 2001.
[108] Bron: LNV-crisisberaadverslag 25 april 2001, p. 2.
[109] Bron: LNV-crisisberaadverslag 27 april 2001.

EC worden besproken. De CVO meldt op 1 mei dat '*de EC zich niet verzet tegen levende afvoer van kalveren binnen het B/T-gebied in het kader van opkoopregeling, mits gebleken is dat af te voeren dieren serologisch negatief zijn'.*[110]

Versoepeling compartimenteringsregeling n.a.v. mest- en welzijnsproblemen
De mestproblematiek neemt zowel buiten als binnen de B/T-gebieden flinke vormen aan. Op 26 april besluit het LNV-crisisberaad om *buiten* de beschermings- en toezichtsgebieden de compartimenteringsregeling de bepalingen over mest op diverse punten te versoepelen:

- de wachttijd voor het uitrijden van varkensmest uit de centrale silo, aangevoerd vanuit de compartimenten Z2 en Z3 naar de overige compartimenten met uitzondering van N2, wordt beperkt tot 1 dag (is nu: 1 week);
- het vervoer van varkensmest van N2 (buiten B/T-gebied) naar N3 wordt toegestaan onder dezelfde voorwaarden als waaronder vervoer van varkensmest vanuit Z2 en Z3 naar de overige compartimenten mogelijk is;
- stuifbestrijding met behulp van rundermest wordt op Texel toegestaan.

Ook binnen de B/T-gebieden worden bepalingen ten aanzien van mest aangepast:

- centrale, bij BH geregistreerde, silo's mogen worden leeg gereden, ook naar compartiment N3, mits:
  - de silo's vóór 20/2/01 vol zaten en controle hierop door BH heeft plaatsgevonden;
  - leegrijden niet geschiedt dan na toestemming van BH;
  - geen mest in de silo wordt gelost;
  - vervoer: zelfde voorwaarden als gelden voor vervoer vanuit Z2 en Z3 naar andere compartimenten.
- mest uit toezichtsgebieden mag worden opgeslagen in centrale, bij BH geregistreerde, silo, mits:
  - silo is aangemeld bij BH;
  - geen mest uit silo wordt afgevoerd;
  - mest wordt aangevoerd in gesloten wagens;
  - R&O.
- emissiearm uitrijden van mest is toegestaan op percelen van het eigen bedrijf, ook als percelen via de openbare weg moeten worden bereikt. In het laatste geval geldt een R&O-verplichting en moet de mest in gesloten wagen worden vervoerd;
- mest van varkensbedrijven mag worden vervoerd naar andere bedrijven zonder evenhoevigen binnen het toezichtsgebied. Ook hier geldt de R&O-verplichting en de aanvoer in gesloten wagens.

Er wordt opgemerkt dat het uitrijden van mest (punten 2 en 3) in beschermings- en vaccinatiezones *niet* is toegestaan. De afvoer van/naar silo's (eerste 2 punten) is in deze gebieden *wel* toegestaan.

[110] Bron: LNV-crisisberaadverslag 1 mei 2001.

Er volgt in datzelfde LNV-crisisberaad nog een reeks aan versoepelingen ten aanzien van het vervoer van vee, om diverse knelpunten in het welzijn van dieren weg te nemen die zijn ontstaan door het vervoersverbod van dieren. Het zijn de versoepelingen die –soms op detailniveau - naast de opkoopregeling enige verlichting moeten bieden. Het gaat om de volgende zaken:

- in de compartimenten Z1, Z2 en Z3 wordt 1-op-1 vervoer van varkens naar vaste relaties toegestaan;
- in N3 wordt de afvoer van runderen en schapen naar het slachthuis toegestaan;
- het transport van runderen vanuit Z1 via een corridor naar een in Z2 aangewezen slachthuis wordt toegestaan;
- vleeskalveren tot 12 maanden (is nu: 10 maanden) mogen via een corridor naar een slachthuis buiten het compartiment worden afgevoerd;
- eenmalig vervoer van runderen *binnen* het eigen bedrijf wordt in noodgevallen, met uitzondering van de B/T-gebieden toegestaan;
- voor vervoer van runderen *tussen* bedrijven vindt eerst een inventarisatie plaats om de urgentie van deze maatregel te kunnen bepalen;
- weidegang van runderen *buiten* B/T-gebieden wordt toegestaan. De dieren mogen de openbare weg kruisen, mits deze hierna wordt ontsmet. *Binnen* de B/T-gebieden blijft het huidige regime gehandhaafd;
- weidegang van schapen *buiten* B/T-gebied wordt mogelijk op het perceel grenzend aan de stal. Schapen buiten B/T-gebied mogen eenmalig met een vervoermiddel vervoerd worden (aanmelding bij RVV);
- slacht van herten worden toegestaan *buiten* B/T-gebieden. Herten *buiten* B/T-gebieden mogen geweid worden op perceel grenzend aan de stal;
- vervoer van fokmateriaal van A- naar C-bedrijven (fok- respectievelijk opfokbedrijven) wordt toegestaan binnen hetzelfde compartiment, met uitzondering van de B/T-gebieden. Eenmalig transport tussen een KI-quarantainestation en zijn KI-station binnen hetzelfde compartiment, met uitzondering van de B/T-gebieden, wordt mogelijk;
- bijzonder vervoer in het kader van de RVL wordt in twee gevallen toegestaan:
  - hoogdrachtige zeugen naar een locatie met kraamhokken en weer terug;
  - biggen van een locatie met kraamhokken zonder biggenbatterij naar de locatie van hetzelfde bedrijf met biggenbatterij en vervoer van de biggenbatterij naar een D-bedrijf.
- afvoer van varkens en biggen wordt eenmaal per week toegestaan.

De versoepeling worden vastgelegd in wijzigingen van de Regeling Compartimentering MKZ 2001 II, die nog de volgende dag ingaat. In alle 3 de toezichtsgebieden gelden versoepelingen voor mest en bezoek. Om het gelijk te trekken, worden de 3 afzonderlijke regelingen die voor de toezichtsgebieden gelden, op 27 april vervangen door een nieuwe regeling. De versoepelingen betekent werk aan de winkel voor de Directie JZ en de Directie Voorlichting van LNV. De eerste krijgt de opdracht om conform alle beslissingspunten de bestaande regelgeving aan te passen. DV moet zorgen voor een ‘heldere communicatie over bovenstaande veranderingen in het mestregime en het vervoer van vee’.

Ondertussen is ook een speciale Commissie van Toezicht ingesteld, beter bekend als de Commissie Wensing, vernoemd naar de voorzitter van de Commissie Prof. dr. C.J.G. Wensing. In een brief aan de Tweede Kamer van 7 mei zegt de minister het volgende over de taken van de Commissie:

- het uitoefenen van toezicht op de zorgvuldige behandeling van evenhoevigen gedurende de ontruimingen;
- het uitoefenen van toezicht op een zorgvuldige omgang met het welzijn van evenhoevigen gegeven de consequenties van het totale vervoersverbod in het ingesloten gebied. In het bijzonder betreft het toezicht op een zorgvuldige omgang met het welzijn van dieren bij de uitvoering van een door de overheid te entameren opkoopregeling;
- het uitoefenen van toezicht op een zorgvuldige omgang met het welzijn van dieren gegeven de consequenties van de vervoersbeperkingen in de overige delen van Nederland.

Het is maandag 30 april; Koninginnedag in Nederland zonder festiviteiten. Het LNV-crisisberaad heeft op 23 april (check) een advies uit laten gaan om alle evenementen in het land af te gelasten, om zo min mogelijk kans op eventuele verspreiding van het virus te hebben. Ondertussen is een week voorbijgegaan zonder dat er sprake is van een nieuwe uitbraak of verdenking. Langzaam aan begint de hoop te ontstaan dat het MKZ-virus in Nederland is uitgeraasd.

dinsdag 1 mei – maandag 7 mei

MKZ en wild

Op 1 mei valt in het LNV-crisisberaad het besluit om de sluiting van de jacht (per 22/3/01) en het verbod op gebruik van vergunningen ex artikel 53 Jachtwet op te heffen buiten de B/T-gebieden, voor zover het gaat om akker- en tuinbouwpercelen en percelen vollegrondsgroententeelt met uitzondering van de afschot van evenhoevigen. De Directie Natuur en de RVV bekijken de mogelijkheid tot afschot van evenhoevigen, om zo inzicht te krijgen in de eventuele aanwezigheid van MKZ binnen de wildpopulatie.

Een dag later wordt in het LNV-crisisberaad besloten om in de eindscreeningsgebieden (Oosterwolde en Ee/Anjum) zo spoedig mogelijk op basis van art. 27/54-afschotvergunningen een nader te bepalen aantal reeën te laten afschieten door de WBE's. In overleg met ID Lelystad wordt uit het afschot een representatief aantal bloedmonsters voor MKZ-onderzoek genomen, om de eventuele aanwezigheid van MKZ onder het wild te monitoren. Binnen B/T-gebied geschoten wild wordt ter destructie afgevoerd; buiten B/T-gebied geschoten wild mag ter consumptie worden aangeboden.

Het wild en de mogelijke verspreiding van het MKZ-virus –door heropening van de jacht - is inmiddels een issue in de Tweede Kamer geworden, waarover de minister tekst en uitleg moet geven:

'Van verschillende kanten is zorg uitgesproken over de rol die reeën zouden kunnen spelen bij de verspreiding van MKZ. Reeën zijn evenhoevige, in het wild levende zoogdieren, die MKZ-gevoelig zijn. Om besmetting van reeën te voorkomen zijn een aantal natuurgebieden gesloten, de jacht is gesloten en er zijn extra rasters geplaatst. Volgens veterinaire experts dooft het MKZ-virus in reeënpopulaties evenwel snel uit. Overigens is er op grond van visuele waarnemingen tot op heden geen

enkele aanwijzing dat reeën door het MKZ-virus zijn besmet. Niettemin ben ik voornemens op korte termijn, binnen de doelstellingen van het reguliere populatie-beheer van reeën, het bloed van een beperkt aantal reeën binnen de huidige screeningsgebieden op MKZ te laten onderzoeken'. [111]
Om alle verdere discussie over mogelijke verspreidingsrisico's door wild te voorkomen, krijgt ID-Lelystad ook de opdracht een plan van aanpak op te stellen voor nadere screening van de wildpopulatie. Het plan van aanpak is gebaseerd op een risico-evaluatie van MKZ-besmetting van en door wild en de mogelijke wijze van verspreiding binnen de wildpopulatie. Uiteindelijk blijken de reeën, getest op een MKZ-besmetting, negatief te zijn.

Weer versoepeling compartimenteringsregeling
De compartimenteringsregeling is nog maar een aantal dagen geleden grondig aangepast, op 2 mei besluit het LNV-crisisberaad tot nog een drietal andere aanpassingen:

- de huidige regeling voor de afvoer van biggen wordt versoepeld in die zin dat in voorkomende gevallen afvoer op twee achtereenvolgende dagen (per 2 weken) mogelijk is;
- aanvoer van biggen en afvoer van vleesvarkens wordt eenmaal per week toegestaan, mits aan- en afvoer niet op dezelfde dag plaatsvindt;
- de compartimenteringsregeling wordt aangepast, zodat omstickering van transportmiddelen –onder nadere voorwaarden - van het ene naar het ander compartiment mogelijk wordt.

Knelpunten in de regio vragen om oplossingen
Niet alle knelpunten uit de praktijk kunnen of moeten met aanpassingen in de bestaande regelgeving verholpen worden. In het LNV-crisisberaad van 3 mei worden op uitdrukkelijk verzoek van het RCC, beslissingen genomen over knelpunten die in de praktijk ontstaan door de vigerende regelgeving. De knelpunten zijn door het RCC Stroe aangedragen. Men besluit tot het volgende, waarbij vooral het verstrekken van bevoegdheden aan de crisismanager de oplossing lijkt:

- voor paarden in ernstige nood krijgt de crisismanager RVV de bevoegdheid onder vastgelegde voorwaarden enkelvoudige afvoer naar een dierenkliniek toe te staan;
- voor het aanbrengen van noodvoorzieningen voor mestopslag wordt een standaarduitzondering in de beperkende maatregelen voor geblokkeerde bedrijven opgenomen;
- de crisismanager RVV krijgt bevoegdheid uitzonderingen toe te staan op het toegangsverbod voor personen bij dreigende calamiteiten (bijv.: reparatie aan gebouwen bij instortingsgevaar);
- in de limitatieve uitzonderingen op het toegangsverbod wordt ruimte gecreëerd voor professionele psychosociale en pastorale hulpverlening.

[111] Bron: Tweede Kamer, vergaderjaar 2000-2001, 27622, nr. 46 p4-5.

Opkoopregelingen binnen en buiten de toezichstgebieden
Op 4 mei staat o.a. in het Beheerscomité van de Europese Commissie de opkoopregeling binnen de B/T-gebieden die op 27 april is ingegaan op de agenda. Onder andere het voostel voor de Europese regeling voor de opkoop van varkens en kalveren binnen de B/T-gebieden wordt positief ontvangen. Naar verwachting wordt de verordening op korte termijn door de Europese Commissie vastgesteld en kan de regeling met terugwerkende kracht vanaf 27 april toegepast worden. De financiering kent een verdeling van 50 procent EU en 50 procent Nederland (vanuit het diergezondheidsfonds).
Het onderdeel van de opkoopregeling waarin de particuliere opslag voor varkensvlees geregeld is, moet met terugwerkende kracht worden ingetrokken. Op 27 april is binnen het LNV-crisisberaad de verwachting uitgesproken dat voor de opkoop van vleesvarkens buiten B/T-gebied een vergoeding voor particuliere opslag naar verwachting door de EC wordt goedgekeurd. *'De EC heeft evenwel aangegeven zeggenschap te willen hebben over de aanwending van dit vlees. JZ/IZ formuleren een voorstel hoe hieraan in de regeling rekening gehouden dient te worden.'*
Op 2 mei is hierover al overleg gevoerd met de ambtelijke diensten binnen de EC. Tijdens dit overleg blijkt al dat er bezwaren bestaan tegen de maatregel. Ondertussen heeft Laser 121 aanmeldingen (in totaal 600 ton vlees) voor particuliere opslag binnen gekregen. Besloten wordt naar de aanmelders een bericht te sturen dat geen vergoeding kan worden toegerekend, waarbij een beroep gedaan wordt op de in de opkoopregeling opgenomen clausule dat toekenning van de vergoeding afhankelijk is van goedkeuring door de EC.

De minister meldt de Tweede Kamer over deze gang van zaken het volgende:
'Tegen de verwachting in is de particuliere opslagregeling voor varkensvlees bij de Europese Commissie op bezwaren gestuit. De kans op succes bij het doorzetten van de goedkeuringsprocedure voor de regeling is, in de huidige vorm, nihil. Om die reden is besloten om de regeling per 4 mei in te trekken. Hiermee worden veel praktische problemen voorkomen. Deze regeling zou gelden voor bedrijven in het Annex I gebied, niet zijnde de B/T-gebieden. Deze stap dwingt ons om ons grondig te bezinnen op een regeling die een alternatief zou kunnen vormen voor de opslagregeling en niet in strijd is met Europese regelgeving. Daarbij is het van belang dat in de eerste dagen na de opening de belangstelling voor de regeling zeer beperkt was. Bovendien is het niet uitgesloten dat op vrij korte termijn het Annex I gebied kan worden verkleind. Die verwachting zal het animo bij het bedrijfsleven om deel te nemen aan een dergelijke regeling zeker niet doen toenemen. In geval van nieuwe uitbraken kan dat wijzigen.
Met betrekking tot de opkoop van varkens en kalveren buiten B/T-gebieden, lijkt de Commissie vooralsnog weinig bezwaren te hebben. Definitieve goedkeuring zal naar verwachting minimaal drie tot vier weken op zich laten wachten'. [112]

[112] Bron: Tweede Kamer, vergaderjaar 2000-2001, 27622, nr. 46 p3.

Inderdaad blijkt het animo onder boeren buiten de toezichtsgebieden voor de opkoopregeling gering. Sinds de aankondiging eind april dat boeren zich voor de opkoopregeling kunnen melden bij Laser in Roermond, blijkt er een aantal dagen later (3 mei) b*uiten* de toezichtsgebieden nog geen enkel bedrijf zich te hebben aangemeld, terwijl binnen de toezichtsgebieden ongeveer 121 bedrijven zich hebben aangemeld voor de opkoopregeling. Weer een aantal dagen later hebben 6 bedrijven zich aangemeld, waaronder zich geen enkele kalverhouder bevindt, terwijl binnen de B/T-gebieden zich inmiddels ruim 400 bedrijven hebben aangemeld.[113]
In de volgende tabel staat een overzicht van het aantal opgekochte dieren. Het overgrote deel betreft varkens.

Tabel 5.1. Aantal opgekochte dieren in het kader van opkoopregeling[114]

specificatie dieren	aantal
runderen	24.103
varkens	96.497
totaal	*120.600*

De AID meldt in het LNV-crisisberaad van 7 mei dat ze signalen heeft gekregen dat varkenshouders biggen eerder zelf zouden doodspuiten, dan te participeren in de opkoopregeling met het daaraan verbonden fokverbod.

De conclusie die de minister op 7 mei trekt, is dat het nog wel mee moet vallen met de welzijnsproblemen. De conclusie van de minister dat de geringe belangstelling voor de opkoopregeling tot de veronderstelling leidt dat de welzijnsproblemen wellicht minder ernstig zijn dan eerder vanuit de sector gesuggereerd werd, wordt volgens hem bevestigd door de voorlopige bevindingen van de Commissie Wensing. In de tussenrapportage van de commissie wordt geconcludeerd dat het doden van dieren zowel op bedrijven als in slachthuizen, inclusief vervoer, in het algemeen correct verloopt. Er is een aantal overvolle stallen aangetroffen, echter zonder dat er sprake was van ernstige welzijnsproblematiek.[115]
Op 8 mei verwoordt de minister zijn conclusie als volgt: *'De commissie (Wensing, red.) heeft zowel LTO-Nederland als de Koninklijke Maatschappij voor Diergeneeskunde bij herhaling gevraagd om concrete informatie over dierenwelzijnsproblemen, maar er is geen enkele onregelmatigheid gemeld. Uit het geringe animo voor de opkoopregeling blijkt dat boeren kennelijk zorgvuldig hebben afgewogen het nog een tijdje uit te houden. Ook zouden biggen met ernstige welzijnsproblemen volgens een expert vuil moeten zijn, terwijl de televisiebeelden roze biggen laten zien. Na dit alles is de constatering gerechtvaardigd dat het mee lijkt te vallen met de dierenwelzijnsproblematiek'.*[116]

[113] Bron: Tweede Kamer, vergaderjaar 2000-2001, 27622, nr. 46 p3.
[114] Bron: Database LASER.
[115] Bron: Brief minister aan de Tweede Kamer, 7 mei 2001.
[116] Bron: Overleg met de vaste commissie voor Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, 8 mei 2001. Tweede Kamer, vergaderjaar 2000-2001, 27622, nr. 55, p6.

Hoewel het doden in het algemeen volgens de commissie correct verloopt, staan er in de bijlage wel enige bijzonderheden. Een van de 'kleine aanmerkingen' uit de tussenrapportage betreft het doden van enkele lammetjes: *'Die liggen na het schot hevig te spartelen en kunnen moeilijk worden aangesneden. Misschien komt dat doordat een nog relatief zachte schedel te gemakkelijk wordt doorboord en de inslag van de pin niet een algehele hersenverdoving teweegbrengt.'* De commissie raadt aan om deze dieren met een injectie te doden, zo mogelijk op het bedrijf zelf.

De opkoopregeling voor de gebieden buiten de toezichtsgebieden, is sowieso geen lang leven beschoren. Ruim een week nadat de regeling is ingegaan wordt de regeling niet meer noodzakelijk geacht, omdat de situatie er –na de PVC-vergadering van 8 mei waarin tot diverse versoepelingen van de exportverboden in deze gebieden wordt besloten – weer heel anders uitziet.

Consistentie regelingen B/T-gebieden

Ondertussen zijn de geldende regelingen door de Directie JZ binnen de B/T-gebieden beoordeeld op samenhang en consistentie. Ten aanzien van een enkel onderdeel wordt besloten tot het aanbrengen van de volgende wijzigingen, om zo het regime meer gelijk te trekken:

- *voer:* eenmalige invoer van ruwvoer van buiten B/T-gebied wordt toegestaan;
- *verplaatsen vee:* blijft ongewijzigd; weidegang wordt op een later moment bezien;
- *verdachte bedrijven die > 14 dagen geleden zijn gevaccineerd:* regime ten aanzien van deze bedrijven zoveel mogelijk gelijkstellen met andere bedrijven in B/T-gebied; voorstellen hiervoor worden nader uitgewerkt.

Mest, mest en nog eens mest

Nog geen week nadat allerlei beslissingen tot versoepeling van het mestregime is besloten, wordt op 4 mei binnen het LNV-crisisberaad een viertal nieuwe beslissingen genomen. Het gaat om de volgende beslispunten:

- minimaal 14 dagen na ruiming van een bedrijf wordt toestemming gegeven de mest ter verbranding af te voeren naar een AVI;
- geruimde verdachte bedrijven (niet gevaccineerd) krijgen gelegenheid de mest 14 dagen na ruiming uit te rijden volgens de geldende regels binnen het betreffende compartiment/toezichtsgebied;
- mest van suppressief gevaccineerde en geruimde bedrijven kan na 42 dagen volgens de geldende regels worden uitgereden;
- bedrijven waar reiniging en ontsmetting niet kan plaatshebben vanwege overvolle mestputten moeten mest op eigen bedrijf in een noodvoorziening opslaan. Indien hiertoe geen mogelijkheid bestaat wordt de mest aangezuurd en twee dagen op een centrale opslag vastgehouden. Daarna gaat de mest terug naar het bedrijf ter aanwending.

Wat betreft het derde punt krijgt ID de opdracht uit te zoeken of de periode van 42 dagen lang genoeg is om de mest virusvrij te verklaren. Op 7 mei meldt ID in het LNV-crisisberaad dat deze periode niet lang genoeg is, omdat bij lagere temperaturen het virus langere tijd kan overleven. Het LNV-crisisberaad besluit dat DL, ID en de CVO maar met een voorstel moeten komen over dit punt. Het bericht van ID komt slecht uit. Het probleem van het verspreidingsrisico van de aanwezige mest

van gevaccineerde en geruimde bedrijven vormt een belemmering voor de eind-screening en de daaraan verbonden opheffing van de B/Tgebieden.
Op 10 mei valt in het LNV-crisisberaad de beslissing over deze problematiek. De aanwending kan plaatsvinden na de opheffing van het betreffende B/T-gebied (30 dagen na de ruiming van het laatste bedrijf). Voor wat betreft de noodgevallen als gevolg van het mestprobleem op de bedrijven in de B/T-gebieden Kootwijkerbroek en Noord-Veluwe kan worden toegestaan om deze bedrijven toestemming te verlenen om vóór het verstrijken van de wachttijd van 30 dagen voor de vrijgave van een gebied de mest aan te wenden, mits de mest gegarandeerd virusvrij is ten gevolge van aanzuring. Voorwaarde voor het verlenen van dergelijke ontheffingen is dat de controle en handhaving gewaarborgd is. LNVO krijgt de opdracht een plan uit te werken voor de afvoer van mest van deze bedrijven naar een centrale opslag.
Uit bovenstaande blijkt dat de mest dus na 30 dagen, en niet na 42 dagen als virusvrij beschouwd kan worden. Het MKZ draaiboek geeft een wachttermijn van 42 dagen aan. ID-Lelystad voegt toe, dat het advies van 42 dagen virusvrij, gegeven is op basis van literatuuronderzoek. ID-Lelystad maakte in eerste instantie de kanttekening dat de termijn van 42 dagen mogelijk te kort is gezien het feit dat het virus minder snel geïnactiveerd wordt bij lagere temperaturen. Het advies van 10 mei (na 30 dagen virusvrij), is gegeven op basis van een risicoanalyse MKZ en mest uitgevoerd door ID-Lelystad samen met de Gezondheidsdienst.

Schoonebeeker Schapen

Niet alleen de mest, ook het Schoonebeeker schaap en het Veluwse heideschap staan al een aantal dagen op de agenda van het LNV-crisisberaad. Aanleiding is de voorgenomen ruiming van deze schapen en de aangespannen rechtszaak door diverse natuurbeschermingsorganisaties. Het College van Beroep voor het bedrijfsleven doet in een voorlopige voorziening op 4 mei uitspraak over de voorgenomen doding van de kudde schapen van het Schoonebeeker ras en het Veluwse heideschaap. Het College is van mening dat er voldoende veterinaire gronden zijn om de ruiming doorgang te laten vinden zonder dat het voortbestaan van het ras in het gedrang komt.
In het LNV-crisisberaad van 26 april is reeds besloten dat LNV geen opening zal bieden om ruiming van Schoonebeeker schapen te voorkomen. De ruiming zal niet het verdwijnen van het ras als gevolg hebben. 'DN/DV zullen zich beraden op de communicatiestrategie rond de ruiming'. De minister deelt in een brief aan de Tweede Kamer over dit gevoelige punt het volgende mede:
'In dit verband wil ik erop wijzen dat jaarlijks een uitstoot voor slachtdoeleinden van enkele honderden Schoonebeeker schapen plaatsvindt. Dit illustreert dat het ras niet als zeer zeldzaam wordt beschouwd'.[117]
Het argument blijkt onderdeel van de communicatiestrategie die op 8 mei in het LNV-crisisberaad vastgesteld wordt:

- in leven laten van gevaccineerde dieren heeft gevolgen voor het gehele B/T-gebied; overigens is het zo dat zelfs bij protective vaccination schapen/geiten geruimd zouden moeten worden;
- ruiming is geen bedreiging voor het genetisch materiaal; er wordt overigens gewerkt aan de opstelling van een speciaal fokprogramma en de opzet van een genenbank;

[117] Bron: Tweede Kamer, vergaderjaar 2000-2001, 27622, nr. 46, p5.

- per jaar vindt een uitstoot van enkele honderden Schoonebeekers naar het consumptiecircuit plaats: dit is als zodanig ook geen bedreiging van deze diersoort;
- uitzondering voor Schoonebeeker schapen heeft precedentwerking.

Veterinaire stand van zaken aan het einde van de week
Aan het einde van de eerste week van mei is de eindscreening van Oosterwolde op een enkel bedrijf na afgerond, en zal naar verwachting de eindscreening rond Ee/Anjum in de loop van de week worden afgerond. Bovendien zijn er twee weken voorbijgegaan sinds de laatste uitbraak. De minister schrijft op 7 mei in een brief aan de Tweede Kamer dat niet zonder meer geconcludeerd mag worden dat de MKZ-crisis voorbij is, en wel om de volgende reden:
'*De incubatietijd van het MKZ-virus is normaal gesproken 2-14 dagen; de huidige MKZ-uitbraak heeft evenwel duidelijk gemaakt dat we te maken hebben met een grillige variant van het MKZ-virus dat soms na langere tijd weer de kop op steekt. Daarom is het noodzakelijk uiterst alert te blijven'.* [118]

dinsdag 8 mei –maandag 14 mei

Weer versoepelingen exportregime m.a.g. wijziging exportbeschikking en gevolgen opkoopregeling
Het blijkt een terugkerend ritueel te worden. De beheersing van de MKZ-crisis en de afbouw van de maatregelen vergt iedere week afstemming en goedkeuring van de Europese Commissie, waarna in de nationale regelgeving diverse wijzigingen doorgevoerd worden. Zo ook op 8 en 9 mei. Op 8 mei neemt het PVC-vergadering een aantal voorstellen van Nederland over versoepelingen van de export over. Het PVC besluit namelijk dat:
- alle gebieden buiten de B/T-gebieden met ingang van 11 mei de status van Annex II-gebied krijgen. Dit betekent dat vanuit bedrijven in deze gebieden weer geëxporteerd mag worden, met uitzondering van levend vee;
- de export van slachtvarkens in de volgende PVC-vergadering besproken wordt (15 mei);
- in het gebied ten zuiden van de Waal, het Hollands Diep en de Merwede de 24-uursbewaring van vlees van geslachte dieren niet langer noodzakelijk is.

Concreet betekent de beslissing dat –net als eerder al is toegestaan voor het zuiden en westen - vanuit het noorden en oosten van Nederland (uitgezonderd de B/T-gebieden) de export van vlees en vleesproducten en melk en melkproducten weer hervat kan worden.
Vanwege de hervatting van de export in heel Nederland –uitgezonderd de B/T-gebieden, besluit het LNV-crisisberaad de opkoopregelingen voor de Annex II-gebieden buiten werking te stellen. De welzijnsproblemen kunnen volgens hen langs de weg van nieuwe exportmogelijkheden prima opgelost worden.[119] Zo gebeurt het dat het probleem van het niet toestaan van particuliere opslag van vlees, van de week ervoor, inmiddels door de besluitvorming in het PVC geen probleem meer is.

[118] Bron: Tweede Kamer, vergaderjaar 2000-2001, 27622, nr. 46 pag. 1.
[119] Bron: LNV-crisisberaadverslag, 9 mei 2001.

Vooruitlopend op de PVC-besluitvorming is door de CVO overleg gevoerd over deze, maar ook andere voorstellen. Daarin is aangegeven dat slacht in de toezichtsgebieden (rond stempel) op basis van de vigerende EU-beschikking weer is toegestaan. Het LNV-crisisberaad besluit daarom om de slacht in het Kootwijkerbroekgebied in ieder geval toe te staan, voor Ee/Anjum en Oosterwolde wordt het resultaat van de eindscreening afgewacht.
Voorwaarde is dat de slacht de voortgang van de ruimingen niet belemmert. Mogelijk bijkomend probleem is het feit dat de opkoopregeling al beslag legt op de aanwezige slachtcapaciteit. Allemaal zaken die eerst nader uitgezocht moeten worden, voor een definitief standpunt ingenomen kan worden.

Problemen met de planning van de eindscreening
In het zorgvuldig geplande traject van de eindscreening wordt op 9 mei een kink in de kabel in het LNV-crisisberaad gemeld. Naar verwachting zal de eindscreening in het gebied Ee/Anjum enige vertraging oplopen, vanwege het feit dat er ca. 800 adressen meer dan tot nu toe werd aangenomen in het kader van de eindscreening moeten worden bezocht (adressen die niet over een UBN beschikken en daarom niet bekend waren). Van deze adressen vallen er ongeveer 40 in het beschermingsgebied, hetgeen inhoudt dat deze niet alleen klinische geïnspecteerd, maar ook serologisch onderzocht moeten worden. In Oosterwolde is een zelfde probleem geconstateerd, maar in dat geval gaat het maar om een 4-tal extra adressen.
Daar komt bij dat bij de eindscreening een KI-station in Friesland verdacht verklaard is. Een RVV-team heeft na klinische inspectie gerapporteerd dat er geen reden is aan te nemen dat de waargenomen verschijnselen MKZ betreffen. Er is een bloedmonster genomen, waarvan de uitslag over ca. 1 week bekend zal zijn. Achteraf blijkt het loos alarm te zijn. Het LNV-crisisberaad verwacht dan ook niet dat de opheffing van het B/T-gebied Ee/Anjum hierdoor vertraagd zal worden.

Heropstelling van de compartimenteringsregeling
De beslissing op 8 mei van het PVC over de aanwijzing van heel Nederland (m.u.v. de B/T-gebieden) als Annex II gebied, komt eveneens goed uit voor het heropstellingsproces van de compartimenteringsregeling. Daartoe was al eerder (4 mei) door het LNV-crisisberaad besloten, vanwege de inmiddels geconstateerde ondoorzichtigheid van de regeling door alle aanpassingen en versoepelingen die in korte tijd hadden plaatsgevonden.
Aangezien de EU aan heel Nederland de Annex 2 status verleent (in een wijziging van EU-beschikking 2001/223), kan de nieuwe compartimenteringsregeling direct op 11 mei in werking treden (regeling Compartimentering Nederland MKZ 2001 III). Het betekent dat met ingang van deze datum alle delen van Nederland buiten de B/T-gebieden een Annex II gebied geworden zijn en dus aan een soepeler regime onderhevig zijn.
In de nieuwe regeling zal zoveel mogelijk worden gewerkt met specifieke verboden: alle vervoer is toegestaan, tenzij uitdrukkelijk verboden. In de op 11 mei ingaande compartimenteringsregeling worden de volgende uitgangspunten gehanteerd:

- de contacten tussen varkensbedrijven worden weer via de RVL geregeld. De Noord-Zuid-grens blijft tot 22/5/01 de belangrijkste geografische grens, ook voor afvoer naar de slacht;

- voor vervoer van runderen wordt de compartimentering beperkt tot de Noord-Zuid-grens;
- schapen/geiten e.a.: compartimentering blijft ongewijzigd van kracht. Tijdsbeperking van 1 maal per 2 weken afvoer naar slacht wordt losgelaten;
- paarden en pluimvee: geen verandering ten opzichte van huidig regime;
- sperma, eicellen en embryo's: verschillen tussen varkenshouderij en rundveehouderij worden opgeheven;
- mest: 1-op-1 vervoer blijft van kracht. Regels ten aanzien van aanwending van mest vanuit opslag blijven gehandhaafd;
- melk: geen verandering ten opzichte van huidige regeling;
- voer: het verschil tussen meng- en ruwvoer en vochtige bijproducten wordt opgeheven;
- destructiemateriaal: regeling blijft ongewijzigd;
- bezoekers: In Annex-2 wordt de inseminator op varkenshouderijen toegestaan.

Ten aanzien van enkele knelpunten binnen en buiten B/T-gebieden wordt in het LNV-crisisberaad van 9 mei het volgende besloten (punten 1-7 gelden buiten B/T-gebied, punt 8 geldt binnen B/T-gebied):

1. Rose kalveren: 1-op-1-vervoer vanaf een locatie waar kalveren in kisten staan naar een locatie waar dieren afgemest kunnen worden.
2. Startkalveren: vervoer van kalveren tussen bedrijven nog *niet* toestaan; hierover vindt eerst overleg met het bedrijfsleven plaats.
3. Hoogdrachtige runderen: vervoer van hoogdrachtige en pas afgekalfde runderen wordt toegestaan naar 1 locatie of bedrijf van 1 andere houder, binnen 1 compartiment.
4. Varkens: RVL van toepassing op Annex-2 (zie ook hierboven).
5. Schapen: geen veranderingen.
6. Zeugen > 130 kg: Noord-Zuid-grens hanteren; geen vervoer van N1 naar Z2 mogelijk.
7. Bezoekersregeling: niet verruimen totdat 1 maand verstreken is na de laatste uitbraak.
8. Voorjaarswerkzaamheden worden niet toegestaan op (1) besmette en geruimde en (2) suppressief gevaccineerd en geruimde bedrijven totdat de laatste producten/voorwerpen onschadelijk zijn gemaakt. Op preventief geruimde en negatief bevonden bedrijven kunnen voorjaarswerkzaamheden plaatshebben.

En al die andere zaken: voorjaarwerkzaamheden, onderhoud watergangen, krachtvoer, natuurgebieden

Hoewel de besluitvorming steeds gedomineerd lijkt te worden door de export, de compartimentering, de mestproblematiek, de opkoop, zijn er ook diverse andere zaken die eveneens om beslissingen vragen. Al deze knellende punten die met name in de regio's spelen, worden steeds beetje bij beetje aangepakt. Steeds moeten zorgvuldige afwegingen worden gemaakt; anders leidt de ene oplossing weer tot andere problemen. In de afweging weegt het veterinaire belang over het algemeen zwaarder dan andere belangen, zo wordt in de regio's geconstateerd (zie ook paragraaf 5.3.2).

Zo wordt op 10 mei in het LNV-crisisberaad –na overleg met de veterinair deskundigen - besloten dat voorjaarswerkzaamheden op preventief geruimde, niet gevaccineerde bedrijven kunnen plaatshebben, onder voorwaarde van R&O. Gelet op de afwezigheid van het virus op deze bedrijven is het veterinair risico beperkt. Er mag niet worden gewerkt op plaatsen waar zich evenhoevigen van andere bedrijven bevinden.
Ook het onderhoud aan de watergangen wordt het in toezichtsgebieden toegestaan; een werknemer van waterschappen mag hiertoe percelen betreden. Alleen als er evenhoevige op het perceel aanwezig zijn, dient te worden gezorgd voor een fysieke afscheiding tussen mens en dier. De regeling geldt *niet* voor de vaccinatiegebieden.
Tot slot wordt besloten om toe te staan het op geruimde bedrijven achtergebleven krachtvoer door de voerleverancier te laten ophalen voor nieuwe aanwending. Hieraan wordt de voorwaarde verbonden dat het opgehaalde voer een warmtebehandeling moet ondergaan, voor het opnieuw in enigerlei vorm op de markt gebracht kan worden. Dit besluit betreft *niet* voer van besmette bedrijven. Dit wordt overgenomen ter vernietiging.

Ook voor de natuurgebieden, die al lange tijd gesloten zijn, moet beleid worden gemaakt. Het gaat hier echter niet om regelgeving, maar om adviezen. Op 11 mei wordt ten aanzien van de openstelling van natuurgebieden het volgende advies bepaald:

- de grens van de huidige gesloten gebieden wordt aangepast aan de grens van de toezichtsgebieden;
- geadviseerd kan worden natuurterreinen open te stellen 30 dagen na de laatste MKZ-uitbraak in het gebied, nadat de ruimingen zijn afgerond.

In aanvulling op de besluitvorming in het LNV-crisisberaad van 10 mei wordt besloten de resultaten van de eindscreening niet bepalend te laten zijn voor de openstelling van natuurterreinen.

Beslissingen over mest in beschermings- en toezichtsgebieden

In aanvulling op de besluitvorming over de mestproblematiek op 4 en 10 mei, wordt op 14 mei in het LNV-crisisberaad besloten dat in de beschermingsgebieden de mest van besmette bedrijven afgevoerd en verbrand mag worden. Van de overige bedrijven (geruimd al dan niet na vaccinatie) wordt de mest vrijgegeven tegelijkertijd met de vrijgave van het gebied. Voor de bedrijven die na de ruiming overvolle mestputten hebben, zodat reiniging en ontsmetting van het bedrijf niet goed mogelijk is, wordt een oplossing gezocht waarbij een deel van mest opgeslagen kan worden in een centrale opslag. Uit onderzoek is namelijk gebleken dat aanzuren geen reële optie is vanwege veiligheids- en kostenaspecten; een optie die op 10 mei nog tot de mogelijkheden behoorde.
In de toezichtsgebieden wordt – onder voorwaarden – de aanwending van mest op eigen percelen weer toegestaan. Ook de afvoer van varkensmest naar bedrijven zonder evenhoevigen binnen het toezichtsgebied wordt toegestaan. Daarnaast is afvoer van kalvergier naar centrale bewerkingsinstallaties mogelijk. De aanwending van vaste mest op grasland is niet toegestaan, omdat vaste mest niet ondergewerkt kan worden op grasland. De minister uit zich tevreden over de aanpak van de mestproblematiek in de toezichtsgebieden:

'In zijn algemeenheid kan worden gesteld dat aldus binnen de huidige regels voor mestaanwending en -afvoer in de toezichtsgebieden voldoende mogelijkheden worden geboden voor de verwerking van de op de bedrijven aanwezige mest'. [120]

Noodfonds

Het kabinet gaat op 11 mei akkoord met het voorstel van LNV om een noodfonds MKZ in te stellen. Het doel van het noodfonds is de bedrijven die getroffen zijn door de MKZ-crisis en buiten de tot nu toe getroffen maatregelen vallen, financiële ondersteuning te bieden. Er wordt gedacht aan rentesubsidie op een overbruggingskrediet (of werkkapitaal) of voor krediet dat nodig is om investeringen te doen om de gevolgen van de crisis te boven te komen.
Bij de financiering van het fonds wordt gedacht aan het koppelen van middelen van de rijksoverheid, provincies en bedrijfsleven. De rijksoverheid is in ieder geval bereid *f* 25 miljoen in het fonds stoppen en additioneel *f* 35 miljoen. Het additionele bedrag wordt alleen maar verstrekt als daar een even grote bijdrage van het bedrijfsleven en de provincies tegenover staat.
De verwachting wordt hiermee gewekt dat de maximale omvang van het fonds op ongeveer *f* 95 miljoen komt. De plannen zijn echter op dat moment nog niet helemaal rond. Het plan is de week erop in overleg met organisaties van het bedrijfsleven en met provincies om te polsen in hoeverre zij bereid zijn een bijdrage te leveren. Naar aanleiding daarvan wordt voor de ministerraad van vrijdag 18 mei een concreter plan voorgelegd.
In de dagen en weken erna blijkt dat men zich iets te vroeg heeft rijk gerekend. De provincies en het bedrijfsleven vinden de gedachte van het instellen van een Noodfonds MKZ in principe goed, maar de partijen zijn op dat moment nog terughoudend voor wat betreft het leveren van een financiële bijdrage. Op 28 mei is nog steeds geen definitief standpunt van de provincie en het bedrijfsleven ontvangen. Toch wil het kabinet de oprichting van het noodfonds wel door laten gaan, omdat men het noodzakelijk vindt om de ernstig getroffen bedrijven die in continuïteitsproblemen komen een faciliteit te bieden. Een en ander wordt in werking gesteld om het Noodfonds op te richten.[121]

Welzijnsproblemen: rapportage van de Commissie Wensing

Nog dezelfde dag (14 mei) ontvangt de minister een rapportage van de Commissie van Toezicht (commissie Wensing). De Commissie heeft de volgende bevindingen gemeld:

- het ruimingsproces op melkveehouderijbedrijven verloopt correct;
- bij kalverbedrijven die zijn aangemeld voor de opkoopregeling verloopt het dodingsproces moeizaam. Aanbevolen wordt de kalveren zoveel mogelijk levend af te voeren;
- de Commissie constateert een overbezetting van stallen op varkens en kalvermestbedrijven en schapen- geitenbedrijven. De commissie adviseert de opkoopregeling ook open te stellen voor schapen en geiten en weidegang mogelijk te maken;
- de Commissie vraagt ook aandacht voor de doding van drachtige koeien en de niet goed over de dag gespreide aanvoer van dieren naar de slachterijen.

[120] Bron: Tweede Kamer, vergaderjaar 2000-2001, 27662, nr. 49, pag. 2.
[121] Bron: Tweede Kamer, vergaderjaar 2000-2001, 27662, nr. 51.

In reactie op de rapportage meldt de minister aan de Tweede Kamer dat wat betreft het tweede en het laatste punt de RVV bij haar dagelijkse planning hier zoveel mogelijk rekening zal houden. Een opkoopregeling voor schapen en geiten in EU-verband wordt door de minister niet haalbaar geacht. Inmiddels is weidegang in het toezichtsgebied rond Kootwijkerbroek weer toegestaan, waardoor daar het schapen- en geiten welzijnsprobleem afneemt. In de andere gebieden (Ee/Anjum en Noordoost Veluwe) is de weidegang om veterinaire redenen nog steeds verboden.[122]

Versoepelingen in Kootwijkerbroek

Aangezien de ruimingen in het gebied rond Kootwijkerbroek afgerond zijn en de laatste uitbraak van MKZ 6 weken geleden heeft plaatsgevonden, wordt het regime rond Kootwijkerbroek versoepeld. Met ingang van 14 mei wordt het slachten van varkens in het gebied weer mogelijk onder de voorwaarde dat de ruimingen in Kootwijkerbroek zijn afgerond en de te slachten varkens gescreend zijn. Het 1-op-1-vervoer van biggen wordt toegestaan onder de voorwaarde, dat screening op zowel het verzendende als het ontvangende bedrijf heeft plaatsgevonden. Tevens wordt weidegang op de huiskavel toegestaan. Slacht van kalveren stuit op capaciteitsproblemen bij de kalverslachterijen, waardoor beslissingen daarover op een later tijdstip zullen plaatsvinden.
Consequentie van beide versoepelingen is dat zowel de opkoopregeling voor varkens als voor biggen vervalt, op basis van de in die regeling opgenomen bepaling, dat deze buiten toepassing treedt voor een gebied waar slacht wordt toegestaan.
In het toezichtsgebied Noord-Veluwe is slachten nog niet toegestaan, omdat dat niet eerder kan dan 30 dagen na de laatste uitbraak of na afronding van de ruimingen. Op dat moment zijn de ruimingen in het gebied nog in volle gang.

Veterinaire stand van zaken aan het einde van de week

Inmiddels zijn 2 weken voorbij gegaan zonder dat er nieuwe besmettingen of verdenkingen van MKZ zijn bijgekomen. In totaal zijn ongeveer 200.000 dieren geruimd. De screening van de bedrijven rond Oosterwolde is afgesloten en de screening in Ee/Anjum is bijna beëindigd. De verwachting is dat de resultaten van het serologisch onderzoek van beide in de loop dan wel eind van de week beschikbaar zijn. Daarbij moet nog een oplossing gevonden worden voor mest in Friesland:
'Bij de vrijgave van het B/T-gebied Anjum speelt nog mee dat een oplossing moet worden gevonden voor het probleem van de aanwezige mest van gevaccineerde dieren. De inzet is om een zodanige oplossing te vinden dat de vrijgave van het gebied niet wordt vertraagd'.[123]

Ondanks het feit dat de ruimingen in Kootwijkerbroek nog niet helemaal zijn afgerond – er moeten nog een vijftiental hobbydieren worden geruimd – is de eindscreening al van start gegaan. Alleen in het Noord Veluwe gebied is de eindscreening nog niet gestart, aangezien er nog zo'n 50.000 dieren geruimd moeten worden. Binnen het LNV-crisisberaad verwacht men dat ongeveer rond 25 mei de

[122] Bron: Tweede Kamer, vergaderjaar 2000-2001, 27662, nr. 49.
[123] Bron: Tweede Kamer, vergaderjaar 2000-2001, 27662, nr. 46.

ruimingen klaar kunnen zijn en de eindscreening –mits daar deze week mee wordt gestart - eind juni afgerond kan zijn.

dinsdag 15 mei - maandag 21 mei

PVC: weer nieuwe exportmogelijkheden
In de PVC-vergadering van 15 mei wordt besloten dat ten aanzien van Nederland het volgende maatregelenpakket met ingang van 21 mei in werking treedt:

- voor het Noord- en Zuid-Holland en Utrecht ten Westen van de A27 treedt hetzelfde regime in werking als voor het Zuiden: export van levende slachtvarkens naar slachthuizen wordt toegestaan;
- export van levende runderen naar een slachthuis wordt toegestaan vanuit Zuid- en West-Nederland;
- toestemming van ontvangende lidstaat voor export van levend vee naar slachthuis komt te vervallen;
- de vrijgegeven B/T-gebieden krijgen automatisch de status van Annex-2-gebied;
- in geheel Annex-2 vervalt de eis dat vlees gedurende 24 uur na de slacht op het slachthuis aanwezig dient te blijven;
- in toezichtsgebieden kunnen slachthuizen worden aangewezen, waarin dieren uit Annex-2 geslacht mogen worden. Dit slachthuis mag alleen voor slacht van deze dieren (ovaal stempel) gebruikt worden, niet tegelijk voor slacht in het kader van opkoop en/of ruiming.

Op 29 mei geldt dezelfde versoepeling ook voor de noordelijke provincies (Friesland, Groningen, Drenthe en Flevoland). Toch is de exportsituatie voor Noord-, West- en Zuid-Nederland dan nog steeds niet gelijk, aangezien de exportmogelijkheden voor het zuiden en westen ondertussen opnieuw verruimd zijn. Runderen en varkens mogen daar namelijk vanaf 29 mei ook voor andere doeleinden dan de slacht geëxporteerd worden.

Sluiting veemarkten
Ondertussen wordt gewerkt aan een beleidsstandpunt hoe moet worden omgegaan met veemarkten en andere verzamelplaatsen van vee. De belangrijkste reden om eventueel tot sluiting van veemarkten over te gaan is dat de MKZ-besmetting op een veemarkt kan leiden tot een enorm uitbreiding van de besmetting (zie de situatie in de VK). Daarnaast is gebleken – althans volgens LTO - dat de geiten- en schapensector de vereiste registratie niet altijd even nauwkeurig heeft uitgevoerd, waardoor het traceringswerk wordt bemoeilijkt en kans op een besmetting die men niet heeft kunnen traceren toeneemt. Voor 18 mei wordt tussen ambtenaren van LNV en met afgevaardigden van de veemarkten over dit standpunt van LTO en reactie van de minister voor de Tweede Kamer voorbereid.

Veterinaire stand van zaken op maandag 21 mei
Het eerste B/T-gebied is opgeheven. Het B/T-gebied Ee/Anjum is op 19 mei om 0.00 uur opgeheven; en als alle bloedmonsters die bij de eindscreening van het B/T-gebied Oosterwolde negatief zijn, wordt het gebied met ingang van 22 mei om 0.00 uur opgeheven. Het B/T-gebied Kootwijkerbroek is nog niet zover; daar moeten nog ongeveer 200 bedrijven bezocht worden in het kader van de eindscreening. In het vaccinatiegebied Noord-Veluwe moeten de ruimingen nog afgerond

worden. De verwachting is dat dat op 23 mei het geval is, waarna dezelfde maatregelen getroffen kunnen worden als na de ruimingen in het Kootwijkerbroekgebied.

dinsdag 22 mei - maandag 28 mei

Verbodsbepalingen aangewezen TG-gebieden (bepaald op 17 mei)
De tijdslimiet die in de compartimenteringsregeling voor de afvoer van kalveren is opgenomen (maximaal eenmaal per twee weken op twee achtereenvolgende dagen) komt te vervallen. De compartimenteringsregeling en regeling toezichtsgebieden moeten bovendien aangepast worden met ingang van 22 mei (30 dagen na de laatste MKZ-uitbraak) omdat dan het vervoer van niet-MKZ-gevoelige dieren (pluimvee, paarden) in heel Nederland weer toegestaan is.

Naar aanleiding van besluitvorming in het MKZ-overleg van 17 mei, ligt op 18 mei in het LNV-crisisberaad een conceptregeling voor, waarin de verbodsbepalingen *ten aanzien van de aangewezen toezichtsgebieden* zijn opgenomen. De volgende versoepelingen zijn hierin verwerkt; versoepelingen die met name in de week van 22 mei ingevoerd worden:

- slacht varkens/kalveren, 1-op-1-vervoer biggen en runderen, weidegang runderen in B-gebied Kootwijkerbroek m.i.v. 19/5/01;
- slacht van varkens vanuit Annex-2 in T-gebied Noord-Veluwe m.i.v. 21/5/01;
- vervoer paarden/pluimvee in heel NL m.i.v. 22/5/01;
- aanwending mest conform regulier regime (geen vervoer van mest vanaf plaats met evenhoevigen naar andere locatie met evenhoevigen) m.i.v. 22/5/01;
- het vervoer van (ruw)voeder is niet meer aan beperkingen onderhevig m.i.v. 22/5/01;
- vervoer van sperma, eicellen en embryo's is niet meer aan beperkingen onderhevig m.i.v. 22/5/01.

In aanvulling op bovenstaande versoepelingen wordt opgenomen dat vervoer van runderen en varkens buiten de B/T-gebieden vanaf 22/5/01 weer wordt toegestaan.

Bovengenoemde versoepelingen hebben betrekking op het interne verkeer binnen een toezichtsgebied en laten de bepalingen ten aanzien van het buiten het gebied brengen van dieren en producten ongemoeid. Voor alle vervoer blijven de bepalingen ten aanzien van R&O van kracht. Ten behoeve van de gelijkstelling van het regime in het B-gebied Kootwijkerbroek aan dat in het T-gebied is het nodig dat de RVV op het moment van inwerkingtreding van de betreffende bepalingen de gebiedsbeschrijving van het B-gebied intrekt.
Het vervallen van het 24-uursregime voor de aanwezigheid vlees op het slachthuis en de mogelijkheid tot export worden in een afzonderlijke regeling neergelegd.

Besluitvorming PVC en versoepelingen regelgeving Export en compartimentering
Het Permanent Veterinair Comité besluit op 23 mei de volgende wijzigingen voor Nederland door te voeren:

- Zuid- en West Nederland komen te vallen onder het regime dat algemeen geldend is in de EU. Dit houdt in dat de reguliere export van levende dieren weer mogelijk is. Expliciet is gewezen op de verplichting tot notificatie (melding van transport aan veterinaire autoriteiten);

- vanuit de provincies Groningen, Friesland, Drenthe en Flevoland is export van slachtvarkens en slachtrunderen weer mogelijk. Naar verwachting zal op korte termijn tot een verdere verruiming worden besloten;
- het annex 1 gebied is beperkt tot de B/T-gebieden rond Kootwijkerbroek en Groot Oene. Het annex 2 gebied bestaat nu nog uit de provincies Utrecht (ten oosten van de A27), Gelderland en Overijssel.

De besluiten van het PVC worden op 29 mei via nationale regelgeving geïmplementeerd. Op 28 mei wordt in het LNV-crisisberaad nog even een opsomming gegeven van wat er –als gevolg van bovengenoemde besluitvorming – versoepeld wordt:
- verzamelen van slachtvarkens voor de slacht wordt nog niet toegestaan;
- afvoeren van schapen vanuit N3 naar N1 (Amsterdam en Breukelen) wordt weer toegestaan;
- de grens tussen N1 en Z1, 2, 3 wordt opgeheven;
- delen van het T-gebied Kootwijkerbroek (overlap Noord-Veluwe) en T-gebied Wijhe kunnen niet eerder worden vrijgegeven;
- urgentieverklaring voor verplaatsing biggen binnen T-gebied Kootwijkerbroek is niet meer noodzakelijk, wel moet worden voldaan aan de voorwaarden dat zowel het aanleverende als ontvangende bedrijf zijn gescreend en negatief zijn bevonden;
- bezoekersregeling wordt opgeheven, wel moet worden voldaan aan R&O en dient een registratie van bezoekers bijgehouden te worden;
- slachtvarkens uit Zuid kunnen niet geslacht worden in Drenthe;
- verplaatsen van schapen binnen een bedrijf in de T-gebieden Kootwijkerbroek en Oene wordt weer toegestaan, op voorwaarde dat de dieren gemerkt zijn (UBN-nummer) en eindscreening heeft plaatsgevonden en negatief is;
- restricties ten aanzien van de jacht worden opgeheven.

Transport van evenhoevigen binnen de B/T-gebieden
- in het toezichtsgebied wordt transport (1 op 1) van alle evenhoevigen naar een slachthuis in het toezichtsgebied toegestaan;
- het vervoer van runderen en biggen in toezichtsgebieden, 1 op 1, naar lege stallen wordt nader bezien;
- wachttermijn na leveren of ontvangst van runderen of varkens blijft gehandhaafd op 14 dagen.

In verband met de verruiming van de exportmogelijkheden moeten de compartimenteringsgrenzen aangepast worden, waarbinnen vervolgens weer versoepelingen plaatsvinden. Direct gevolg is dat Flevoland vanaf 29 mei onder compartiment Noord 3 valt, en rechtstreeks vervoer van schapen uit Noord-3 naar aangewezen slachthuizen in Amsterdam en Breukelen mogelijk wordt. Het enige wat nog formeel moet gebeuren, is de aanpassing van de regeling uitvoerverbod vee en dierlijke producten. Deze wordt met ingang van 31 mei aangepast aan de bepalingen van Beschikking 2001/223/EG van de Europese Commissie

Melkvergoeding
In vervolg op besluitvorming in het MKZ-overleg van 18 mei wordt bekeken of de vergoeding voor van MKZ-verdachte bedrijven afgevoerde en vernietigde melk kan worden aangemerkt als schadeloosstelling. De in het MKZ-overleg van 18 mei genoemde bedragen die worden uitgekeerd voor van MKZ-verdachte afgevoerde en vernietigde melk worden verhoogd. De bedragen luiden nu:

1. melk, vernietigd in quotumjaar 2000/2001: forfaitaire vergoeding van 70 cent/kg;
2. melk, vernietigd in quotumjaar 2001/2002: forfaitaire kostenvergoeding van 30 cent/kg (verzorgingskosten excl. arbeid). Inclusief een opbrengst van 40 cent/kg door benutting van een overeenkomend deel van het quotum op een later tijdstip, bedraagt de totale opbrengt 70 cent/kg.

Welzijn
De commissie Wensing stuurt haar laatste rapport naar de minister. In de laatste rapportage aangegeven dat het doden van dieren op bedrijven en bij slachterijen over het algemeen correct is gelopen. Er zijn enkele specifieke problemen geconstateerd bij onder meer de aanvoer bij de slachterijen, het doden van drachtige koeien en de overbezetting van stallen op schapen- en geitenbedrijven. In een aantal gevallen is van overheidswege adequaat op eerdere rapportages van de Commissie gereageerd, aldus de commissie Wensing, en ook is de ondersteuning van de Commissie vanuit het ministerie van LNV zeer goed geweest.

De maand juni
Aangezien de afgelopen maand de nationale regelgeving op tal van punten aanzienlijk versoepeld is krijgt men het idee dat in ieder geval buiten de B/T-gebieden Kootwijkerbroek en Noordwest-Veluwe de situatie terugkeert naar die van voor de MKZ-uitbraak. Allerlei regelingen zijn of worden versoepeld. Anderzijds worden andere regelingen die voor de periode na de MKZ-crisis van belang zijn opgebouwd of verscherpt, zoals de regels ten aanzien van de herbevolking (vastgesteld op 21 mei in het LNV-crisisberaad) en regelgeving voor verzamelplaatsen en veemarkten en regelingen. In een brief van 7 juni aan de Tweede Kamer kondigt de minister van LNV aan dat de regels rond laatstgenoemde worden verscherpt, omdat ze een belangrijke bron van besmetting kunnen zijn. Iedere verzamelplaats moet gaan voldoen aan strengere eisen. De invoer van schapen en geiten wordt verboden. Het leidt tot grote verontwaardiging onder veemarkthouders in Nederland. Ze geven aan dat ze onmogelijk aan deze eisen kunnen voldoen. Op 25 juni worden de strengere veterinaire regels voor de veemarkten weer versoepeld, na overleg tussen de minister en de directeuren van de veemarkten.
Verder komt het in de maand juni nog tot een confrontatie tussen minister Brinkhorst en de Tweede Kamer over de uitbetaling van de schadevergoeding aan getroffen veehouders. Het blijkt dat de betaling, in tegenstelling tot gedane beloften, niet binnen zes tot acht weken rond kan zijn. Verschillende dossiers vergen meer beoordeling dan LNV had verwacht. De Tweede Kamer dringt er op aan snelle afronding.
Niet alleen afspraken voor financiële compensatie worden gemaakt, maar ook de tegenhanger daarvan: het kortingsregime. Pas op 11 juli zal duidelijk worden wat

de hoogte van de strafkortingen zullen zijn. Het zal leiden tot grote verontwaardiging en woede bij de getroffen veehouders.

De rest van de maand staat in het vasthouden aan de planningen van de laatste ruimingen en de eindscreening van het vaccinatiegebied Noord-Veluwe. Op woensdag 25 juni is het zover.
Aangezien de eindscreening van het laatste in Nederland aanwezige toezichtsgebied (Noord Veluwe) geen nieuwe gevallen van MKZ heeft aangetoond, staat niets de opheffing van het gebied meer in de weg. In het LNV-crisisberaad van 22 juni wordt besloten met ingang van de 25 juni om 0.00 uur, het gebied op te heffen. Dit betekent dat vanaf dat moment alle nationale beperkingen voor het gebied opgeheven worden; evenhoevigen vanuit het hele land mogen weer binnen het toezichtsgebied gebracht worden. Op dat moment mogen evenhoevigen nog niet het toezichtsgebied verlaten. Dat kan pas een dag later, wanneer alle Europese exportbeperkingen voor het gebied per 26 juni om 0.00 uur komen te vervallen, omdat op dat tijdstip de EU-beschikking 2001/223/EG wordt opgeheven. Onder de bepalingen van het landelijk geldende regime is het vervoer van vee, mest en dierlijke producten buiten het toezichtsgebied weer mogelijk.

Met de opheffing van het laatste toezichtsgebied, is de crisisfase van de MKZ-crisis formeel voorbij. De beslissingen en maatregelen die naar aanleiding van de crisis getroffen zijn, zullen nog lange tijd door blijven lopen. Het verwerkingsproces is tot op de dag van vandaag nog niet afgerond.

5.4.2 Het effect van de besluitvorming en maatregelen op de uitvoeringspraktijk

Opkoopregeling
Al vanaf begin april wordt binnen LNV gesproken over een opkoopregeling om de welzijnsproblemen aan te pakken. In eerste instantie denkt men daarbij alleen aan een opkoop binnen de B/T-gebieden. Dit leidt tot veel protest onder veehouders buiten de B/T-gebieden. Zij willen ook in aanmerking komen voor opkoop.
Uiteindelijk treedt de opkoopregeling pas 27 april in werking. Met name het steeds bijstellen van de voorstellen van de opkoopregeling, met het oog op de goedkeuring van de EU leidt tot vertraging, maar ook een verwacht capaciteitstekort in de destructie speelt een rol.
De belangrijkste reden voor LNV om deze opkoopregeling toe te passen, is een oplossing te bieden voor welzijnsproblemen die er leven. Er wordt weinig op ingeschreven, waaruit minister Brinkhorst concludeert dat het met de welzijnsproblemen blijkbaar nog wel meevalt. Deze opmerking verhoudt zich niet tot de vele waarschuwingen van het RCC voor welzijnsproblemen en het laatste rapport van de Commissie Wensing overvolle stallen. Vanuit de sector is er een hele andere verklaring voor de geringe inschrijvingen. Kritiek op de opkoopregeling vanuit de veehouderij in zijn algemeenheid is van tweeërlei aard: de regeling kwam veel te laat (je hoort zoiets vooraf te regelen) en het was een slechte regeling in financieel opzicht. Met name varkensboeren zijn niet gelukkig met de opkoopregeling. Ze houden diverse acties in het land tegen de opkoopregeling.

Uit de enquête zoals deze in hoofdstuk 7 is te vinden blijkt dat 77 procent van de veehouders in toezichts- en beschermingsgebieden aangeeft dat ze niet in aanmer-

king kwam. Van de veehouders die wel in aanmerking kwamen blijkt 30 procent geen deelgenomen te hebben vanwege de hoogte van de financiële vergoeding of het fokverbod. De overigen geven andere redenen op waaronder de reden dat hun opgave niet tijdig werd afgehandeld. De redenen om niet mee te doen blijken dan diffuus te zijn waarbij in aanmerking dient te worden genomen dat veel veehouders niet mee konden doen. De conclusie van minister Brinkhorst dat het met de welzijnsproblemen blijkbaar nog wel meevalt gezien het lage animo voor de regeling kan dan ook als enigszins voorbarig worden beschouwd.

Zoals gezegd, ook mogelijke destructiecapaciteitsproblemen hebben een vertragende werking op de invoering van de opkoopregeling. Binnen het RCC worden op 10 april al de nodige problemen voorzien als er geslacht gaat worden voor de binnencompartimentale consumptie en de voor de afvoer van vee van de geënte bedrijven. Omdat allemaal goed te coördineren, maakt de afdelingen ruimingen van het RCC een Plan van Aanpak voor de ruimingen van het geënte gebied. Kern van het verhaal is dat de ruimingen afgerond moeten zijn voor dat de slachtingen naar aanleiding van de opkoopregeling goed op gang komen. Men verwacht anders grote capaciteitsproblemen bij Rendac. De dieren zullen in ieder geval levend worden afgevoerd naar slachterijen. In de volgorde van ruimingen wordt 2 lijnen gelegd: volgorde van enten en voorrangverlening noodzakelijk vanuit welzijnseisen.

LASER sluit ondertussen op 13 april met een tweetal slachthuizen een contract voor het verwerken van gevaccineerde dieren. Het betreft slachterijen waarheen kalveren kunnen worden afgevoerd. Voor runderen en varkens zijn -vanwege gevraagde prijzen- nog geen afspraken met slachthuizen gemaakt. LASER houdt contact met betreffende slachthuizen. In tegenstelling tot wat in het breed crisisberaad gemeld wordt, laat LASER LNV weten dat de destructiecapaciteit van Rendac voor de verwerking van de geslachte dieren niet de belemmerende factor is.
Het vergt een enorm nauwe samenwerking tussen de RVV en LASER om het hele logistieke proces van klassiek ruimen als gevolg van besmetting, opkoop vanwege welzijn en levend ruimen van geënte dieren ten aanzien van beschikbare dodingcapaciteit, dodingteams en slachtcapaciteit goed te laten verlopen. Daartoe wordt in ieder geval een Unit levend ruimen in Stroe in het leven geroepen. Op dat de opkoopregeling buiten de B/T-gebieden wordt opgeheven (10 mei) en export voor grote delen van Gelderland en Overijssel weer mogelijk wordt, betekent dat er ook weer geslacht gaat worden voor de export. Dat leidt weer tot capaciteitsproblemen voor wat betreft het slachten ten behoeve van de opkoop binnen de B/T-gebieden. Zomaar een slachterij extra inschakelen lukt niet. De slachterijen moeten aan eisen in de milieuvergunning voldoen en niet iedere slachterij voldoet daaraan. Toch is het RCC half mei zover om een slachterij waarvan men vooraf weet dat de milieuvergunning niet op orde is, in te zetten voor de slacht ten behoeve van de opkoop binnen het B/T-gebied. Een andere mogelijkheid om de problematiek van de slachtcapaciteit op te lossen is er op dat moment niet.
Al deze problemen met destructiecapaciteit en ruimingscapaciteit tijdens het opkoopproces, maakt het volgens betrokkenen een zwaar logistiek proces, maar moeilijke keuzes tegen elkaar afgewogen moeten worden:
'Er zijn twee spannende momenten geweest waarbij geprioriteerd moest worden door de crisisstaf in verband met de beperkte beschikbare dodingscapaciteit en

destructiecapaciteit op de slachthuizen. Dit is op 11 mei aan de orde geweest. Er moest gekozen worden tussen sneller ruimen of welzijnsmaatregelen (en geënte dieren wat langer laten rond lopen). In de praktijk betekende dat dus dat RVV voor sneller ruimen was (haar verantwoordelijkheid) en LASER voor dierenwelzijn (opkoopregeling, haar verantwoordelijkheid). In ieder geval de laatste keer is gekozen voor sneller ruimen, omdat al in de Tweede Kamer een datum was genoemd waarbij alle dieren geruimd zouden zijn' (medewerker LASER).

De mestproblematiek

'Mest, mést, een volstrekt onderschat probleem! Wat heeft hij daar een ellende mee heeft gehad! Ook dat is een kwestie van voorbereiding, dat had vooraf bedacht moeten zijn!' (lid crisisberaad RCC)

De mestproblematiek op de ingesloten bedrijven speelt al vrijwel direct, maar wordt in eerste instantie nog 'overschaduwd' door de melkproblematiek. Op het moment dat de melkproblematiek opgelost is, bereikt de mestproblematiek ongeveer zijn toppunt. Eind april, begin mei, weet men nog steeds niet wanneer mest veilig afgevoerd kan worden. Veilig, omdat het MKZ-virus naar verwachting lang kan overleven in mest en dus een verspreidingsrisico vormt. De mest puilt echter de metskelders uit.

Op 11 april luidt in het RCC al het bericht dat Den Haag bezig is met de voorbereiding van regelingen voor onder andere kalvergier en mest. Men hoopt op meer structurele oplossingen voor de in de regio gesignaleerde problemen. Tegelijkertijd wordt de oplossing die vanuit Den Haag geboden wordt (gezamenlijke opslag) bij voorbaat als ontoereikend gezien. Men verwacht dat de mest misschien verzegeld zal moeten worden. Het zal uiteindelijk nog lang duren voor er een definitieve oplossing wordt gevonden voor de mestproblematiek. Eind april wordt nog steeds vanuit diverse hoek de noodklok geluid. Zo melden de waterschappen in het breed crisisberaad van 28 april '*dat bij milieuvluchten is gebleken dat het mestprobleem in het entgebied wel zeer nijpend wordt. Een aantal noodopslagen zou technische problemen geven en er zou illegaal mest worden uitgereden. Dit in combinatie met de hoge waterstanden geeft risico's m.b.t. milieu en oppervlaktewater. Een oplossing voor deze problematiek dient de hoogste prioriteit te krijgen. Ook vanuit de andere gebieden worden problemen met mestopslag gemeld'.*[124] In het verslag van hetzelfde overleg op 3 mei wordt gemeld dat 'de problematiek is neergelegd in Den Haag, met verzoek om reactie'.

Dat er een oplossing moet komen, ziet LNV centraal op een gegeven moment ook in, vooral omdat het mestprobleem de bottleneck dreigt te worden voor het vrijgeven van de gebieden. Dat het zo lang heeft geduurd voordat een structurele oplossing aangereikt werd, heeft vooral te maken met de sterk veterinaire invalshoek vanuit LNV centraal en de RVV. Het leidt in het RCC crisisberaad van 25 april tot de volgende conclusie en oplossing: 'd*e manier waarop vraagstukken behandeld worden vanuit Den Haag, is onvoldoende. De vragen worden niet opgelost. Veterinairen en landbouwkundigen samenbrengen'.* [125]

[124] Bron: breed crisisberaad-verslag 28 april 2001.
[125] Bron: RCC-crisisberaadverslag 25 april 2001.

Op het moment dat vanuit het RCC gepoogd wordt de landbouwkundige invalshoek met de veterinaire te combineren, volgt er resultaat:
'Contacten over het mestprobleem waren er direct, buiten het DCC om, met de directie Landbouw, en dat ging heel goed. Het heeft te lang geduurd voor de veterinaire en landbouwkundige invalshoek goed bij elkaar gebracht werden. Het was (begrijpelijk) heel erg gericht op de veterinaire invalshoek. Het samen zoeken naar mogelijkheden en oplossingen is nodig, daarvoor moet je uitwisselen en confronteren. Dat is te lang uitgebleven. De behoefte om landbouwkundige en veterinaire kennis bijeen te brengen om te komen tot afgewogen voorstellen werd pas later echt onderkend en georganiseerd'. (lid RCC crisisberaad).

Er zijn diverse opties onderzocht. Het graven van kuilen op het bedrijf was vanaf het begin mogelijk. Dit leverde echter maar voor een bepaalde periode extra capaciteit op. De optie is met name eindig omdat bodem en oppervlakte van het erf de mogelijkheden bepalen. RVV-ers voerden daarom samen met het bedrijf Gromes Planner op de kade in IJsselmuiden een proef uit met het aanzuren van mest, nadat de RVV voor het transport van deze mest een ontheffing had gegeven. De proef komt op losse schroeven te staan op het moment dat het verkrijgen van een gedoogvergunning van de provincie voor de proef een probleem blijkt te zijn. De brandweer grijpt in en het rampenplan wordt in werking gesteld, omdat er sprake zou zijn van milieugevaarlijke handelingen. Uiteindelijk blijkt de gedoogvergunning niet meer nodig omdat er veel minder aanzuurcapaciteit nodig was toen bekend werd dat de mest na een bepaalde periode veilig was. In eerste instantie werd gedacht aan een periode langer dan 42 dagen. Een vervolgrisicoanalyse van ID-Lelystad samen met de Gezondheidsdienst wijst uit dat de periode veel korter is. Vanuit ID is men overigens verbaasd dat de onderzoeksvraag over het overleven van het MKZ-virus in de mest pas halverwege de MKZ-crisis bij ID –neergelegd wordt. Met name omdat een zelfde probleem zich ook voorgedaan heeft bij de varkenspestcrisis en in het verleden ook al eens beantwoord is: *'je merkt dat het beleid zo bezig is met de crisis van het moment, dat er weinig tijd is voor de crisis die er aan komt' (medewerker ID-Lelystad).*
Bij het beantwoorden van de mestvraag stuit ID op het probleem dat men niet de hoogte is in hoeverre binnen LNV en bedrijfsleven voorzieningen voorradig zijn om welzijnsproblemen zoals bijvoorbeeld mest op te lossen. Er is namelijk een vrij makkelijke oplossing om het MKZ-virus in mest te inactiveren, maar de benodigde materialen waren niet altijd op het bedrijf aanwezig of praktisch niet uitvoerbaar*: 'Het was een probleem met een eigen dynamiek, waar wij op punten werden bevraagd, maar geen onderdeel uitmaakten van de oplossing' (medewerker ID-Lelystad).*

Op het moment dat het verlossende antwoord van ID-Lelystad komt, blijken veel bedrijven al over de gestelde termijn van 30 dagen heen te zijn. Voor een aantal besmette bedrijven kan men vervolgens volstaan met het aanzuren op het bedrijf. De op de bedrijven aangevoerde tanks en mestopslagzakken waren toen ook niet meer nodig, en zijn ook weinig gebruikt.

De hele gang van zaken rond mest- melk, welzijnsproblemen en het onvoldoende kunnen ingrijpen is de leden van het RCC een doorn in het oog. Men heeft het idee dat de knelpunten zoals ze in de regio gesignaleerd worden onvoldoende doorko-

men bij LNV-centraal met alle gevolgen van dien. Men wil dan ook meer bevoegdheden voor het RCC en de crisismanagers.
Als belangrijkste oorzaak voor het onvoldoende stem hebben van het RCC bij LNV centraal wordt een slecht functionerend DCC genoemd: '*Soms liep je tegen praktische uitvoeringsproblemen aan, en dan liep de lijn naar het DCC, en die probeerden oplossingen te zoeken en brachten het naar het crisisberaad in Den Haag om besluiten te nemen. (…) Het DCC was op onvoldoende niveau en deskundigheid bemand, en had ook onvoldoende stem in het crisisberaad'* (lid RCC crisisberaad*).*
Om toch tot een oplossingen te komen, is men vanuit het RCC sterk gaan instreken op eigen aanwezigheid in het crisisberaad. Bovendien is men vanuit het RCC is op een gegeven moment zelf voorstellen gaan maken, onder andere de voorstellen zoals hierboven aangehaald over de mestproblematiek. Men ging zelf mensen benaderen. In noodgevallen belde men direct met de SG, of met de minister. Dit is een proces geweest wat tijd heeft gekost, waardoor praktische problemen in de crisis lang zijn blijven liggen.

De schadevergoedingen
Er is veel discussie geweest zowel binnen het RCC, LNV als bij de getroffenen over eventuele schadevergoedingen, met name voor de periode tussen het enten en het ruimen. Ontevredenheid bij de getroffen melkveehouders leidt onder andere tot een min of meer afgedwongen vergoeding voor de leegstandsperiode. Op een gegeven moment was er sprake van om een schadevergoedingsregeling in het leven te roepen. Op het departement was men heel ver met de regeling, maar het RCC heeft dat ten stelligste ontraden, omdat het iets onuitvoerbaars zou worden. Het was volgens betrokkenen binnen het RCC ook niet nodig: als de zuivelindustrie de melk afneemt en daar een normale prijs voor betaalt, dan behoudt de boer zijn normale inkomensstroom. Na ruiming krijgt hij de koe vergoed. Voor de leegstandsperiode ('vervolgschade') is er de 40ct leaseregeling gekomen. Uiteindelijk hebben weinig veehouders gebruik gemaakt van de 40cent regeling, omdat ze hun melk in het quotumjaar voor meer hebben kunnen verleasen.
Tegelijkertijd hebben de leden van het RCC-crisisberaad zich sterk voor gemaakt dat de afspraak met de veehouders over de 40 cent regeling gehandhaafd bleef. Het is 31 mei wanneer vanuit LNV-Oost in het RCC crisisberaad wordt ingebracht dat 50 boeren uit het vaccinatiegebied een petitie hebben aangeboden aan de Directeur Oost. Ze willen snel duidelijkheid over de vergoedingen, een redelijke vergoeding voor de verloren melk en toestemming om mest uit te kunnen rijden. Het antwoord van LNV-Oost in het crisisberaad: *'veel mensen zitten in de stress omdat er in het gebied nauwelijks iets mag. Het lijkt zinvol om in nieuwsbrief nr. 7 een artikel over deze moeilijk situatie op te nemen. Misschien kunnen er tegen die tijd ook weer versoepelingen worden afgekondigd. Ook kan dan duidelijkheid worden gegeven over het kortingsregime'.* [126]

De kortingsregeling
Naast de veterinaire aanpak (ruimen en vaccineren) heeft de kortingsregeling grote opschudding en verontwaardiging veroorzaakt. Het levert bij de veehouders zo mogelijk een nog grotere emotionele klap op in vergelijking met de ruimingen. Niet alleen veehouders, ook allerlei andere betrokkenen spreken schande van de

[126] Bron: RCC-crisisberaadverslag 31 mei 2001.

kortingsregelingen. Echter, ook op hoog niveau binnen LNV wordt de kortingsregeling niet zinvol geacht, met name omdat het de tracering zou bemoeilijken: '*Mensen die zich niet aan de regels houden moet je in vredestijd opsporen en straffen door ze een jaar lang een hogere bijdrage te laten leveren in het bestrijdingsfonds. Dat werkt beter dan mensen die toch al aangeslagen zijn nog een keer aan te slaan'* (ambtenaar LNV).

Een RVV-er, een van de hoofden van de afdelingen binnen het RCC, geeft er blijk van dat de kortingen grote afbreuk doen aan het oordeel over de bestrijding. Hij waarschuwt dat de nazorg richting boeren in de loop der tijd is verwaterd. Dat betekent dat men, ook al heb je bijvoorbeeld de ruimingen nog zo professioneel geregeld, alsnog ontevreden is: '*De sfeer verslechtert als boeren na ruimingen geen antwoord krijgen op hun vragen, zoals hoe zit het met de kortingsregeling, wanneer kan ik geld verwachten etc'.*

Er zijn vier belangrijke kritiekpunten op de kortingsregeling:

1. Het was niet vooraf duidelijk dat de controlelijst de aanleiding zou zijn voor de opgelegde kortingen. Er is in de praktijk wel vaker gesproken over het 'opleggen van een korting' als men niet mee zou werken, hetgeen door veehouders regelmatig als intimidatie ervaren is.
2. Er is geen verband tussen de beoordelingspunten die tot kortingen hebben geleid en de bestrijding van MKZ
3. De willekeur in de uitvoering (geen eenduidige toepassing van de beoordelingslijst in de praktijk).
4. De hoogte van de kortingen, met name in combinatie met de overtreding (zie ook kritiekpuntnummer 2).

De kortingen zijn gebaseerd op de controlelijst van de AID. Op het moment dat een ruiming in gang gezet wordt, moest de controleur van de AID volgens een lijst van 28 punten controleren. Een van de AID-controleurs*: 'Meestal komt het op twee of drie punten aan. De overige 25 waren meestal geen probleem. Kom je onder normale omstandigheden op een bedrijf dan heb je een ander controledoel. Dan is het zeldzaam dat er over enkele hobbydieren gesproken wordt. Het gesprek moet er toevallig net over gaan en dan pas vragen we of ze zijn geregistreerd. Is dat niet het geval dan zeggen we dat dit wel moet en controleren bij een volgend bezoek of ze het hebben gedaan. Nu kom je vanwege de MKZ-ruiming bij een boer, je neemt zijn totale bedrijf en erf onder de loep en dan blijkt dat een stel geiten niet staan geregistreerd. Dat moet in deze situatie op de vragenlijst worden ingevuld. Elke afwijking moet daar op gemeld worden, daar kan ik niet omheen. Maar er zitten inderdaad onderdelen in de beoordeling, die niet rechtstreeks te maken hebben met de bestrijding van dierziekten. Dat is er mede de oorzaak van dat kortingen zijn opgelegd voor zaken, die in een normale situatie een lage prioriteit hebben'.*[127]

Een topambtenaar van LNV merkt op dat in de aandachtsfase de MKZ-brochure die in samenwerking met de GD gemaakt is, nog net niet klaar was. Daarin zou ook het kortingenregime uitgelegd zou worden. Toen het MKZ-virus uitbrak was de discus-

[127] Bron: Brinks in C. Reil, *MKZ in Groot Oene; feiten, emoties, financiën* 2002, p.44-45.

sie binnen LNV of je juist nu een brochure uit moest brengen waarin ook het hele kortingenregime uitgelegd zou worden.
Het verwijt van de veehouders dat men niet op de hoogte was van het kortingenregime is volgens dezelfde ambtenaar niet mogelijk, omdat het in nauw overleg met LTO-NL tot stand is gekomen. Bovendien was bij de varkenspest ook van een dergelijk regime sprake. Met andere woorden: 'men had het kunnen weten'. Dit beeld wordt bevestigd vanuit de productschappen (PVE), alleen wordt de verantwoordelijkheid daar anders gelegd: *De communicatie over de kortingsmaatregelen is in stroperigheid blijven hangen. Het is niet gerealiseerd om daar goed over te communiceren, bijvoorbeeld een simpele brochure maken.(...) Varkenshouders wisten het al langer, hoe die kortingsregeling in elkaar zat, maar dat het nu ook gold voor rundveehouders en schapenhouders, dat was niet breed bekend. Ja, bestuurders wisten het, maar het is niet hun taak om dat naar de veehouders te communiceren.*
Overigens is er wel een brochure over de kortingsregeling gemaakt, maar men achtte het tijdstip niet geschikt om deze uit te brengen.
Over de willekeur in de uitvoering, dat wil zeggen opstelling van de AID-er ter plaatse, vertellen boeren diverse verhalen. De een zou niet geregistreerde geiten direct bij de GD hebben aangemeld, terwijl de ander het als een afwijking op de lijst genoteerd zou hebben. Deze gevallen zijn niet stuk voor stuk te beoordelen. In de maanden juli tot en met september zijn de dossiers waarin kortingen zijn opgelegd verschillende malen doorgenomen en zijn kortingen aangepast[128].

Communicatie over de maatregelen en regelgeving in de laatste periode
Met name in de laatste periode van de MKZ-crisis bereikt het complexe bouwwerk van regelgeving zijn hoogtepunt, als gevolg van vele versoepelingen. Het noodzaakt tot extra inspanning op het gebied van communicatie om de regelgeving en de inhoud van de regelgeving in het land bekendheid te geven. Vanuit LNV wordt deze inspanning in ieder geval gesignaleerd op 27 april. Het is de dag van de opkoopregeling en vele andere versoepelingen in de regelgeving aangaande de welzijnsproblematiek. DV van LNV krijgt de opdracht om de communicatie en voorlichting hierover te verzorgen.
Het RCC wacht niet af en plaatst de informatie over de opkoop in de nieuwsbrieven die sinds een week verspreid worden onder de veehouders in de B/T-gebieden.

De leden van het breed crisisberaad pleiten half april al diverse malen voor meer informatie richting de veehouders. Zij vinden half april de welzijnssituatie al niet meer houdbaar en verwijten 'de beleidsmakers' in Den Haag dat zij niet weten hoe de situatie in de toezichtsgebieden is: *'de boer blijft zitten met de problemen, zonder een spoor van perspectief te geven. Er is dringend behoefte aan voorlichting over het beleid en welk perspectief de boeren hebben'.*
Uiteindelijk worden in een latere fase van de crisis voor wat betreft voorlichting gezamenlijk geopereerd door LNV-Oost en DV LNV. Zo wordt onder gezamenlijke verantwoordelijkheid een communicatieplan opgesteld om de afvoer van gevaccineerde dieren naar slachthuizen naar betrokkenen publicitair te begeleiden. De problematiek van de communicatieregie is daarmee in ieder geval nog tijdens de crisis aangepakt.

[128] Brieven aan TK, 18 juli 2001 en 10 augustus 2001 nr.1084 en 2909.

Communicatie over openstelling natuurterreinen
In de nadagen van de crisis ontstaat steeds meer wrijving over het tijdstip van de inhoudelijke afstemming over de communicatie van het afzetten van terreinen. Zo handhaaft het ministerie van LNV het dringend advies om terreinen gesloten te houden, terwijl de toeristisch-recreatieve sector een advertentie in de kranten laat plaatsen dat de terreinen weer opengaan. Door een misverstand worden de terreinen pas een etmaal later vrijgegeven dan waarvan sprake was in de advertentietekst. Dit levert veel commotie op en verwarring bij het publiek.

5.4.3 Uitvoering van veterinaire maatregelen tot en met de MKZ-vrije status

Ruimingen en eindscreening
De uitvoering van de veterinaire maatregelen loopt op zijn einde. De belangrijkste taken zijn in deze periode zijn de entingen, de ruimingen van de geënte gebieden en de eindscreening van de gebieden. De ruiming van de driehoek brengt de optie van levende ruiming met zich mee. Deze loopt vertraging op door de blokkade van actievoerende veehouders uit de Driehoek. Pas op het moment dat de blokkade wordt opgeheven, kan de levende ruiming plaatsvinden. Een ander gevoelig punt in de ruimingen, namelijk de ruiming van het Schoonebeeker schaap verloopt –onder het oog van veel pers - goed. De planning blijft - ondanks het feit dat zich geen nieuwe uitbraken meer voordoen - een probleem. Met name het grote aantal aanmeldingen van evenhoevigen van particulieren levert vertraging in de uitvoering op. Tot het einde toe blijven deze ongeregistreerde dieren 'opduiken'. Ook de juridische procedures van veehouders blijven lopen. Zo lopen er op 17 mei nog 18 kort gedingen, met een opschortende werking tegen de ruiming. De rechtszaken kunnen de planning voor het vrijgeven van het gebied bemoeilijken. Ze hebben grote invloed op de planning van de ruimingen en de screening, maar reeds gemaakte prognoses worden door de RVV niet bijgesteld.

De uitvoering vanuit het RCC staat de laatste weken van de crisis vooral in het teken van het ruimen van de gevaccineerde dieren en het halen van de planning van de eindscreening van de gebieden. De druk vanuit LNV centraal om de planning van de eindscreening te halen is hoog. Hoe eerder de eindscreening afgerond, des te eerder kan sprake zijn van vrijgave van de gebieden. Daarbij is het hele besluitvormingsproces over de vrijgave nieuw: *'wanneer precies gebieden weer vrij zouden komen, is een besluit dat in Den Haag genomen werd, maar dat bepaald was in Europese regelgeving. Wat wel een complicerende factor was, is dat in het hele draaiboek preventief enten niet voorkomt, waardoor je een volstrekt andere situatie krijgt. Er is toen wel discussie ontstaan over wat nu de status van die geënte dieren was. De situatie werd veel complexer'* (RCC ambtenaar LNV-Oost).

Hoewel de gang van zaken zoals beschreven vanuit LNV centraal doet vermoeden dat deze keer de planning zonder veel problemen verloopt, blijkt de uitvoeringspraktijk toch weerbarstiger. Tot half mei wordt vanuit het RCC diverse malen het gebrek aan beschikbare dierenartsen voor de klinische inspecties opgevoerd. Vanwege het feit dat er weer geslacht mag worden, zijn ook bij de slachterijen weer dierenartsen nodig. Men voorziet binnen het RCC begin mei dat dit probleem alleen maar groter wordt op het moment dat er vanuit N1 en N2 ook weer voor de export geslacht gaat worden. De oplossing? Proberen in het Zuiden Belgische dierenartsen in te zetten voor de slachterijen en dierenartsen uit het zuiden op de Veluwe in te zetten voor de eindscreening.[129]

Aangezien de beide toezichtsgebieden pas vrijgegeven kunnen worden als alle uitslagen van de bij de eindscreening genomen bloedmonsters negatief zijn, is de werkdruk vanuit het veld naar ID-Lelystad verschoven. In de periode van 22 februari tot 1 juli heeft ID-Lelystad 144 verdenkingen van 116 bedrijven ontvangen. Tevens zijn er toen vele inzendingen met serummonsters geweest in het kader van traceringen en ruimingen. Daarnaast zijn er in het kader van de eindscreening meer dan 200.000 serummonsters van enige duizenden bedrijven onderzocht. Totaal zijn er tijdens de gehele crisis zo'n 250.000 serummonsters onderzocht. '*Dat zijn massa's. Die moeten strak worden aangeleverd. In het begin waren daar wel problemen mee. Er werd bijvoorbeeld 's avonds laat in zakken aangeleverd. De portier kan niet zien wat urgent is en wat niet. Vervolgens zijn snel de kleurcodes ingevoerd, dat werkte beter. Er is in deze crisis veel gebeurd aan fine-tuning'* (medewerker ID-Lelystad).

Met name in de eindfase wordt er vanuit de RVV centraal nogal wat druk gelegd op ID om zo snel mogelijk de uitslagen van het laatste monster door te geven. Dit is in de praktijk niet zo gemakkelijk: *'men wist dat de situatie zich stabiliseerde. Vervolgens wil Den Haag zo snel mogelijk overgaan tot het vrijgeven van het gebied. Den Haag legt vervolgens druk op ID om de uitslag van het laatste monster uit het gebied te leveren. Bij ID is echter niet bekend wat het laatste monster is, want die informatie heeft ID niet. ID krijgt een pakket monsters van de RVV onder RAA-code, het wordt in de computer gestopt en het gaat naar de RVV. De RVV heeft het overzicht of alles klaar is. Vervolgens krijg je een zwarte pietenspel. Het beleid vraagt: waarom is het nog niet klaar? De RVV wijst naar ID en ID wijst naar de RVV' (medewerker ID Lelystad).*

Uiteindelijk wordt toch de planning van de eindscreening gehaald, ondanks alle praktische problemen. Daarmee is de opheffing van de laatste ingesloten gebieden in Nederland eind mei een feit, maar wordt de nasleep van de crisis een zorg.

[129] Bron: RCC-crisisberaadverslag 8 mei 2001.

5.5 Analyse en beoordeling van gebeurtenissen, maatregelen en uitvoering tijdens de crisisfase

Harde maatregelen
MKZ in Nederland is op 21 maart 2001 een feit en LNV volgt direct de harde lijn. Niet aarzelen, maar doen. Ieder risico probeert men uit te sluiten. De stand still is – zeker achteraf - een effectieve maatregel gebleken om de verspreiding van het virus tegen te gaan. Het besluit om al in de eerste week preventief te vaccineren, is eveneens een effectieve maatregel geweest. Gezien alle uitbraken en de verdenkingen in de eerste week (een gevolg van de verspreiding van het virus in de weken daarvoor) is waardering voor deze harde aanpak op zijn plaats. Het heeft veel erger voorkomen.
Een andere goede maatregel vanuit de veterinaire optiek is de noodvaccinatie van het Noord Veluwe-gebied. Het enten heeft een verdere verspreiding van het virus in het gebied tegengehouden en problemen in de destructiecapaciteit voor een belangrijk deel voorkomen.

Ook wat betreft de lokale maatregelen (het ruimen, blokkeren, traceren, screenen, onderzoeken) heeft men – toen de uitbraak eenmaal een feit was - geprobeerd niets aan het toeval over te laten. Nadat eenmaal een 'gat' in de informatie over diertransporten gesignaleerd was, is met intensief diplomatiek overleg en traceringsonderzoek geprobeerd het gat zo goed mogelijk te dichten. Bedrijven zijn geruimd die - achteraf gezien - niet geruimd hadden hoeven worden. Gezien de beschikbare informatie op dat moment, die onvolledig was, zijn de ruimingen, blokkades, en klinische onderzoeken van de overige Frankrijktransporten terecht geweest. De ruiming van het bedrijf in Sprang Capelle, op basis van een klinische verdenking, is een duidelijk voorbeeld van daadkrachtig optreden.

Kwetsbaarheden
Tegelijkertijd wordt op het lokale niveau de kwetsbaarheid van de aanpak in de strijd tegen het virus blootgelegd. Naast de betekenis van all krachtige maatregelen ten spijt speelt ook de toevals- of gelukfactor een rol van betekenis. Een aantal kwetsbaarheden opgesomd:

- Er zijn verschillende onverklaarbare besmettingen geweest. Bijvoorbeeld het bedrijf in Olst, dat als eerste besmet raakt. Ondanks alle traceringsinspanningen kan deze besmetting, tot op de dag van vandaag, niet verklaard worden. Het is ook deels onverklaard waarom sommige besmettingen geen grotere gevolgen hebben gehad. Zoals de 'Mayenne-connectie': waarom heeft dat niet tot meer besmettingen geleid?
- Traceringsonderzoek is een belangrijk, maar verre van waterdicht instrument. Een aantal verdachte transporten zijn aan de aandacht ontsnapt, met name de transporten naar bedrijven in Brabant. Wat Brabant betreft is men 'door het oog van de naald gekropen'.
- Een goede uitvoering bij een MKZ-crisis is cruciaal. Ook al wordt de koers op centraal niveau bepaald, als de maatregelen slecht uitvoerbaar zijn of de condi-

ties voor de uitvoerders slecht, dan is er een kans op verspreiding van het virus. De condities voor de uitvoerders waren niet optimaal.

Een ander type kwetsbaarheid voor de mogelijkheid snel in te grijpen is de procedure rond het verkrijgen van toestemming van de EU. Over sommige concrete maatregelen kan pas gedurende het proces toestemming worden verkregen. Deze kwetsbaarheid is het meest zichtbaar bij het besluit om in de eerste week preventief te vaccineren. Ruimingen moesten worden stopgezet omdat de vereiste toestemming in eerste instantie niet gegeven werd.

'Geluk' deels afgedwongen[130]

Naast 'geluk' is het tegelijkertijd voor een groot deel de verdienste van LNV, dat het gelukt is ondanks bovengenoemde kwetsbaarheden het virus te beheersen. Enerzijds is dat de verdienste van de beslissers in het LNV-crisisberaad: de maatregelen zijn dusdanig hard dat daarmee risico's voor een groot deel worden gecompenseerd. En het is ook voor een groot deel hun verdienste dat er een goede regie is richting de EU, waardoor relatief snel toestemming voor belangrijke maatregelen kan worden verkregen.

Anderzijds is veel te danken aan de enorme inzet, zorgvuldigheid, inventiviteit en eerdere praktijkervaring van veel uitvoerders.

Onduidelijkheden

Er is ook sprake van een aantal onduidelijkheden, zowel in aanpak als in uitvoering. Bijvoorbeeld omtrent de noodvaccinatie worden in dit hoofdstuk een aantal zaken genoemd:

- Het besluiten tot, en op het laatste moment afblazen van de 1 kilometer ringvaccinatie. Dit heeft geleid tot miscommunicatie, zowel met uitvoerders als met veehouders (zie ook 5.1.3 en hoofdstuk 8). Blijkbaar is men er in de aandachtsfase te snel vanuit gegaan dat de EU dit besluit goed zou keuren.
- Er was geen beleidslijn vooraf bepaald ten aanzien van producten van gevaccineerde dieren. Dit leidt in de uitvoering tot problemen en tot onrust onder de veehouders.
- Er was geen vooraf vastgestelde beleidslijn voor dierentuindieren of andere bijzondere diersoorten.
- Vrijwel iedereen verkeert in de veronderstelling dat binnen de 1 kilometer gevaccineerd zal gaan worden. Dat is niet vreemd, want dat is de afgesproken beleidslijn (zie hoofdstuk 4). Dan krijgt LNV te horen van de EU dat 2 kilometer vaccinatie toegestaan is. Dat daarna deze 2 kilometer grens genomen is, is vanuit de veterinaire situatie begrijpelijk. Inmiddels was al bekend dat de MKZ-haard zich vooral rond Oene voordeed. De 2 kilometer-grens is onder veterinairen ook vrijwel geen discussiepunt geweest. Het is dan ook moeilijk te begrijpen waarom een aantal dagen lang – tot de minister aan toe - onduidelijk is gecommuniceerd over de vaccinatiegrens.

Het gaat hier om een voorzienbare crisis, met andere woorden om een gekende crisis. Een deel van de onduidelijkheden had tijdens de voorbereiding onderkend kunnen en moeten zijn.

[130] Door sommigen, zoals het COT wordt hiervoor het begrip 'veerkracht' gebruikt

Voorbereiding kan beter
Enige dagen van 'chaos' in de organisatie, communicatie en uitvoering in een crisis is onvermijdelijk. Zo ook in deze crisis. In deze crisis is de 'normale' crisischaos van de eerste dagen zowel in aanpak als in uitvoering echter onnodig verergerd, door gebreken in de voorbereiding. Een aantal knelpunten is in de loop van de crisis verholpen. Andere knelpunten, die zich al in het begin van de crisis manifesteren, nemen structurele vormen aan. De gebreken in de voorbereiding hebben grote gevolgen gehad voor het verdere verloop van de crisis; dit draagt belangrijk bij aan de beeldvorming over de crisisbestrijding.
De voorbereiding had dus beter gemoeten. In hoofdstuk 3 is reeds een aantal van de gebreken in de voorbereiding opgesomd. Onder meer wordt bekeken of de lessen uit de varkenspest vertaald zijn in de voorbereiding. De conclusie in hoofdstuk 3 is dat een aantal lessen uit de varkenspest vertaald zijn in de voorbereiding en een aantal niet. Hier voegen wij, terugkijkend op de crisis zoals die daadwerkelijk is verlopen, het volgende inzicht toe.

Het draaiboek MKZ van de RVV is geschreven door mensen met ervaring uit de varkenspestcrisis. Mensen die op centrale posten worden neergezet hebben veelal ervaring uit de varkenspestcrisis. De beslissers uit het LNV-crisisberaad grijpen terug op ervaring uit de varkenspestcrisis. Dit biedt voordelen: de organisatie is erop voorbereid een crisis te managen. Er wordt ingegrepen op basis van leerervaringen van de varkenspestcrisis. Het biedt echter ook nadelen. Uit hoofdstuk 5 blijkt dat de MKZ-crisis in diverse opzichten een totaal andere crisis is:
- Het is een crisis met een veel grilliger virus, waarbij ook 'airborne' het virus verspreid kan worden.
- Het is een crisis met een verspreiding onder veel meer diersoorten, waardoor de crisisorganisatie ook te maken krijgt met andere typen veehouders dan alleen varkenshouders. Wij denken hier onder meer aan hobbydierhouders, melkveehouders, dierentuinen en schaapherders.
- Mede daardoor is het ook een crisis met veel meer emoties.
- Het is een crisis met veel meer ongewenste effecten binnen en buiten de landbouwpraktijk, zoals de melk- en mestproblemen, en consequenties voor het niet-agrarisch bedrijfsleven.
- Het is een crisis met veel meer media-aandacht.
- En door dit alles is het een crisis met veel meer complexe bestuurlijke en communicatieve aspecten.

Er zijn, met de varkenspest in het achterhoofd, verkeerde inschattingen gemaakt van de effecten van de crisis. In de voorbereiding op een mkz0-uitbraak is wellicht teveel gedacht in de kaders van een varkenspest-uitbraak.

De organisatie van de uitvoering
De organisatie van de uitvoering is sterk centralistisch opgezet. In paragraaf 8.3 wordt op de organisatie verder ingegaan. De centralistische opzet maakt het mede mogelijk snel en voortvarend te beslissen. LNV-centraal kondigt maatregelen af, die moeten uitgevoerd worden op regionaal en lokaal niveau. LNV centraal houdt zich bezig met dierziektebestrijding, met de beheersing van het virus, en wil zich in eerste instantie niet met allerlei neveneffecten op het regionale en lokale niveau bezig houden. Tegelijkertijd komen de 'bottum up' signalen niet of onvoldoende

door. Het gevolg is een kloof tussen beleid en uitvoering, waarvan bijvoorbeeld de steeds wijzigende planningen mede een uitvloeisel van zijn. Regelmatig veranderen de lijnen vanuit centraal in de strategie voor de bestrijding van het virus. De uitvoerders moeten volgen, en de samenwerking met anderen komt daardoor onder druk te staan.

De organisatie van de communicatie

In de eerste week van de crisis blijkt de communicatie en informatievoorziening een door LNV onderschat probleem. Mede vanwege het ontbreken van een duidelijke communicatiestrategie is de regie rond de communicatie naar externen toe onduidelijk. Ook andere aspecten, zoals een niet goed functionerend automatiseringssysteem, spelen hierbij een rol.

6. De maatschappelijke impact van de MKZ-crisis

6.1 Inleiding

Uit de maatregelen en gebeurtenissen in hoofdstuk 5 blijkt dat voor het LNV-crisisberaad alles in het teken staat van de snelle bestrijding van de dierziekte. Er moet zo snel mogelijk getraceerd, geënt en geruimd worden om het virus te isoleren. Andere beleidsvraagstukken spelen een rol: er moet juridische onderbouwing zijn, er moet een politiek/bestuurlijke afweging plaatsvinden, er moet voldoende capaciteit zijn (ruiming, destructie, menskracht, middelen etc), en het dierenwelzijn mag niet onnodig onder druk staan. Maar de bestrijding staat voorop.

In grote delen van de maatschappij is met verbazing, en soms met woede naar de aanpak van de MKZ-crisis gekeken. De maatschappelijke impact van de MKZ-crisis is groot, er zijn landelijk en regionaal diverse gevolgen. Sportcompetities liggen stil of lopen vertragingen op, werkweken en vakanties worden afgelast, dierentuinen zijn gesloten of beperkt te bezoeken, er worden jachtverboden ingesteld, en zo zijn er vele voorbeelden te geven.
De maatschappelijke impact is groot, maar de aandacht vanuit de media is excessief. Al vanaf de eerste uitbraak is de media-aandacht enorm. Vrijwel alle landelijke dagbladen en veel regionale bladen leggen MKZ-dossiers aan die op internet opvraagbaar zijn. De MKZ-crisis komt de eerste weken dagelijks op het nieuws in de journaals en actualiteitenrubrieken. Het woordje MKZ is de meest aangeklikte link van het jaar 2001. Naast minister Brinkhorst krijgen andere hoofdrolspelers, zoals de voorzitter van LTO-Nederland, de heer Doornbos, landelijke bekendheid. Enkele gepensioneerde virologen werpen zich op als deskundige en bekritiseren de gevoerde aanpak. Nederland is wekenlang in de ban van MKZ.

De emoties lopen hoog op tijdens de crisis, en nu driekwart jaar later lopen ze af en toe nog steeds hoog op in gesprekken en tijdens de regiobijeenkomsten. Niet alleen bij de directe slachtoffers, de betrokken veehouders en ondernemers, niet alleen bij dierenbeschermers, maar bij een breed front van maatschappelijke organisaties, plaatselijke en regionale belangengroeperingen, en terreinbeheerders. En, dat is opvallend, ook bij delen van de lokale en regionale overheid. Zo zeer zelfs dat sommigen, ook LNV-ers, spreken van een maatschappelijke ‘crisis’. Deze maatschappelijke ‘crisis’ heeft vele aspecten, waarvan wij een aantal meer uitgebreid in dit hoofdstuk bespreken:

1. de verwarring bij met name het lokaal bestuur;
2. de verwarring bij de uitvoering van de handhaving;
3. het ontstaan van ernstige en langdurige ongeregeldheden;
4. de brede coalitie tegen het non-vaccinatiebeleid die tussen veel maatschappelijke organisaties is gevormd.

Andere aspecten, die een rol spelen bij de maatschappelijke 'crisis', zoals de ervaringen van de slachtoffers, de emoties rond geitjes, Schoonebeeker Schapen, dierentuindieren en dergelijke en de media-aandacht zelf, komen aan de orde in andere delen van het rapport.

Paragraf 6.2 is een inleidende paragraaf, waarin beschreven wordt hoe via het NCC en andere departementen een deel van de afstemming, besluitvorming en informatievoorziening naar andere actoren is verlopen. Daarna volgt een paragraaf (6.3) met een beschrijving van de crisis vanuit het gezichtspunt van lokaal en provinciaal bestuur: gemeenten, provincies. waterschappen. Vervolgens komen in (6.4) de uitvoerders van de handhaving (met name buiten LNV) aan de orde: het Openbaar Ministerie, de regionale en lokale politie, militairen, douane, etc. Hier wordt de vraag ten aanzien van de openbare orde beantwoord: hoe zijn de ongeregeldheden ontstaan, waren zij wellicht te voorkomen geweest, en hoe is er opgetreden. Let wel, we evalueren LNV in relatie tot, dus we gaan niet te diep in op de handelingen van alle beschreven actoren. In paragraaf 6.5 tenslotte wordt ingegaan op de brede coalitie van maatschappelijke organisaties tegen het non-vaccinatiebeleid die tijdens (of na) de crisis ontstaat.

Essentieel voor het begrijpen van dit hoofdstuk is het onderscheid tussen de bestrijding van dierziekten sec, en de maatschappelijk impact. Handhaving vindt op beide niveaus plaats. Omdat ongeregeldheden diep ingrijpen op de maatschappelijke omgeving is de openbare orde en veiligheid onder de maatschappelijke impact geplaatst. Het voorkomen van ongeregeldheden is uiteraard ook in het belang van een voortvarende bestrijding van de dierziektecrisis.

Aparte aandacht in dit hoofdstuk behoeft de rol van de intermediairs tussen de veterinaire crisis en de maatschappelijke crisis. Schakels tussen de twee niveaus, maar ook schakels tussen de verschillende werkelijkheden. We noemen hier het NCC op nationaal niveau, de regionale beleidsdirecties en RCC-crisismanagers van het ministerie van LNV, de provincies en de sectororganisaties.

De bronnen voor dit hoofdstuk zijn met name verslagen van beraden, interviewverslagen, regionale bijeenkomsten, evaluaties, en schriftelijk toegestuurde documenten.

6.2 Interdepartementale samenwerking en besluitvorming

In deze paragraaf wordt besproken hoe in het MBT, IBT en NCC een deel van de afstemming, besluitvorming en informatievoorziening naar andere actoren is verlopen.

6.2.1 Hoe was de bedoeling vanuit LNV

De minister van LNV is verantwoordelijk voor de besluitvorming en coördinatie van de dierziektebestrijding. Andere departementen zijn volgend. Bij een uitbraak van MKZ is in verband met de zwaarte van het maatregelpakket bijstand nodig voor de handhaving van vervoersverboden en grenscontroles. Indien ruimingen op grote schaal plaatsvinden is bijstand nodig in verband met Openbare Orde aspecten, dat

wil zeggen het voorkomen van ongeregeldheden. Samenwerking van met name het ministerie van BZK (bestuur, politie), het ministerie van Justitie (OM), het ministerie van Financiën (douane in verband met grenscontroles), en het ministerie van Defensie (Koninklijke Marechaussee in verband met grenscontroles) is daarom van belang.
De communicatie met lokaal bestuur, OM en operationele diensten (politie e.d.) vindt enerzijds plaats via het ministerie van BZK en het NCC (onder meer via de bestuurlijke lijn), anderzijds via de regiodirecties van het ministerie van LNV en/of de RCC's.
Niet alleen het ministerie van LNV en het ministerie van BZK, maar ook de gemeenten en provincies zelf hebben hun verantwoordelijkheid bij de invulling van hun rol.

6.2.2 Verdeling van taken en verantwoordelijkheden formeel

Het Nationaal Handboek Crisisbesluitvorming is de leidraad voor het optreden van de overheid bij crises. In hoofdstuk 3 worden delen daaruit uitgebreid besproken. Hier worden kort enkele voor dit hoofdstuk relevante onderdelen samengevat. De bestrijding van de MKZ-crisis valt onder de verantwoordelijkheid van de minister van LNV. Er is bij deze crisis sprake van een MBT (Ministerieel Beleidsteam) en een IBT (Interdepartementaal Beleidsteam) in de beperkte variant. Volgens het Handboek zou de politieke en bestuurlijke besluitvorming dan in het MBT en IBT plaats moeten vinden, al kan de Ministerraad daar formeel gezien van afwijken.
Het NCC, een staande organisatie die opgeschaald kan worden, fungeert als ondersteunende en uitvoerende staf en facilitair bedrijf ten dienste van de interdepartementale crisisbesluitvorming op ambtelijk en politiek-bestuurlijk niveau. Met het oog op de uitvoering van de maatregelen door of via decentrale overheden draagt het NCC tevens zorg voor coördinatie (van de informatievoorziening) naar de betrokken besturen.

6.2.3 Hoe het in de praktijk is gegaan: gebeurtenissen en maatregelen

Voorbereiding
De andere departementen zijn betrokken bij de simulaties en oefeningen in '98 en '99. Ook bij oefeningen en simulaties over andere vormen van crises is er interdepartementale afstemming en uitwisseling geweest, bijvoorbeeld ten behoeve van de aanvang van het nieuwe Millennium en de invoering van de EURO.
Over de voorbereiding wordt opgemerkt dat het MKZ-draaiboek te sectoraal is opgesteld, en dat te weinig geanticipeerd wordt op de handhaving na de stand still, met name in een worst case scenario[131].

Aandachtsfase
Op maandag 26 februari komt een eerste IBT bijeen met als doel informatieuitwisseling over de stand van zaken en een poging vooruit te kijken. Het initiatief is genomen door de Directeur-Generaal voor Openbare Orde en Veiligheid van het ministerie van BZK, vanwege de ontwikkelingen op dat moment, waaronder het vervoersverbod voor schapen en geiten.

[131] Bron: ES&E, pg. 23; centrale bijeenkomst.

Aanwezig zijn vanuit LNV onder meer de DG LNV, de CVO, en een vertegenwoordiger van de AID. LNV wijst op het onderscheid tussen BSE en MKZ, en wijst erop dat er in Europa een non-vaccinatie beleid is voor MKZ, wat betekent bestrijding via de methode van stamping-out, het doden en vernietigen van alle (mogelijk) aan het virus blootgestelde dieren. Voorts geeft LNV een samenvatting van de stand van zaken in het Verenigd Koninkrijk en van de preventieve maatregelen die genomen zijn om een uitbraak in Nederland te voorkomen. Daarna wordt een indruk gegeven van de maatregelen die genomen worden wanneer er een uitbraak van MKZ plaatsvindt in Nederland. De voorlichting aan de lokale driehoeken zal worden voorbereid, waarbij gerefereerd wordt aan prioriteitsverlegging.
Opgemerkt wordt in het verslag dat de preventieve maatregelen die al waren uitgevaardigd en het vervoersverbod van schapen en geiten in eerste instantie door de AID worden gehandhaafd. De AID vraagt aan de Hoofdcommissarissen om binnen hun eigen prioriteitsstelling toezicht te houden op de naleving van het verbod. Daarbij zal ook informatie worden verstrekt over het verbod. Er wordt in het IBT van 26 februari ook melding gemaakt van overleg met het Landelijk Islamitisch Overleg Platform in verband met het Offerfeest aan het eind van de week.
Opgemerkt wordt dat later in de week uitgebreider in interdepartementaal verband wordt gepraat over het scenario dat MKZ uitbreekt in Nederland. Het maken van verschillende scenario's komt later in diverse verslagen aan de orde, maar zal pas halverwege april ingevuld worden.
Op 7 maart stuurt minister Brinkhorst aan minister De Vries van BZK en minister Korthals van Justitie een brief, waarin de volgende passage is opgenomen:
Het regionale driehoeksoverleg van burgemeester, hoofdofficier van justitie en korpschef wordt gevraagd om zich, vooruitlopend op een eventuele uitbraak van MKZ in Nederland, te beraden op een herschikking van prioriteiten. De regionale driehoek wordt verzocht reeds op voorhand te besluiten tot deze herschikking van prioriteiten, zodat bij een uitbraak onmiddellijk een zo hoog mogelijk niveau van handhaving via surveillance op straat (….) kan plaatsvinden. De regionale driehoek wordt tevens gevraagd om hiervoor reeds een operationeel plan te maken.

Een soortgelijke vraag wordt gesteld aan de ministers van Defensie en Financiën in verband met mogelijke bijstand bij grenscontroles van de Koninklijke Marechaussee respectievelijk de Douane. Ook zij worden gevraagd een operationeel plan te maken. Bij de brief is een korte werkinstructie van de AID toegevoegd voor de Douane, Marechaussee en de Politie. De werkinstructie is bedoeld voor handhaving van de stand still bij een mogelijke uitbraak van Mond- en Klauwzeer

In aansluiting op de genoemde brieven stuurt op dezelfde dag de minister van Justitie een brief naar de Voorzitter van het College van Procureurs-generaal. Ook deze brief gaat met name in op de stand still, die afgekondigd zal worden na de eerste vastgestelde besmetting. Later (rond 13 maart) worden ook vergelijkbare brieven vanuit het ministerie van BZK verstuurd.

Uit gesprekken met LNV blijkt dat rond 16 maart de indruk bestond dat prima operationeel gewerkt zou kunnen worden. Immers, het maatregelenpakket was goed voorbereid, er was politieke afstemming in de 2e Kamer, de AID had de leiding bij de handhaving van de dierziektebestrijding, de verdere operationele afstem-

ming van het proces van bijstandverlening zou plaatsvinden via de lijnen van het driehoeksoverleg en de regionale crisisberaden. Er waren brieven en instructies verstuurd over de stand still. Bovendien werd tijdens de aandachtsfase op dat moment al ervaring opgedaan met de maatregelen (vervoersverboden en ruimingen). De ruimingen vonden in deze periode nog plaats in betrekkelijke rust, er was weinig aandacht voor in de media.

Crisisfase

De Ministerraad van vrijdag 16 maart bespreekt de dreiging van een MKZ-uitbraak en spreekt af dat er een interdepartementaal afstemmingsoverleg (IBT) wordt ingesteld voor veterinaire zaken. De datum voor het overleg wordt gepland een week later, op vrijdag 23 maart. Wanneer op 21 maart officieel de uitbraak is vastgesteld in Olst wordt direct die dag een IBT georganiseerd door de voorzitter van het overleg, de DG van het ministerie van LNV.
De volgende dag, donderdag 22 maart, vindt ook een Ministerieel Beleidsteam (MBT) plaats. Het MBT, staat onder voorzitterschap van de minister van LNV. De ministers van BZK, VWS, EZ, Financiën, Justitie, SZW, Defensie en V&W worden uitgenodigd.
Het MBT komt in totaal 5 keer bijeen. De ministers van LNV (5x), Defensie (5x), BZK (4x) en EZ (4x) zijn in principe altijd aanwezig. De andere ministers sturen altijd of vrijwel altijd een ambtelijke vertegenwoordiger die namens hen zitting heeft in het MBT.

Op 22 maart komt een eerste coördinerend overleg bijeen onder leiding van het waarnemend hoofd van het NCC met alle kabinetten, operationele diensten, en vertegenwoordigers van de ministeries van LNV, en VWS, VROM, Defensie en Financiën.
In MBT, IBT en de coördinerende vergadering is vanaf het begin zowel de informatievoorziening als de coördinatie van de informatievoorziening vaak aan de orde. Een aantal voorbeelden:
Het belang van een uniforme voorlichting wordt onderstreept. De opschaling heeft ook geleid tot het uitbreiden van de informatievoorziening. Actuele informatie is continu beschikbaar op de Internetsite. Het algemeen informatienummer beschikt nu over 100 lijnen. De bestuurlijke informatie naar decentrale overheden wordt verder vormgegeven. (MBT, 22 maart)
Een tijdige en zorgvuldige communicatie met verschillende doelgroepen en betrokkenen blijft moeilijk en complex. De publieksvoorlichting is verder gestructureerd…. De coördinatie en uitvoering ligt bij LNV. Vanuit het overleg wordt aandacht gevraagd voor de bestuurlijke communicatie en het informeren van handhavende diensten. (IBT 26 maart)
Op korte termijn zal landelijk in de dagbladen een advertentie verschijnen (MBT, 5 april).
Gesteld wordt dat de publieksvoorlichting versterkt moet worden. Wellicht door inschakeling van het Nationaal Voorlichtingscentrum (NVC). Er is een paginagrote advertentie in de maak. De vordering van zendtijd bij de nationale omroepen is al onderzocht. De mogelijkheden hiertoe zijn zeer beperkt. Er wordt in de getroffen gebieden reeds veel gebruik gemaakt van de regionale TV-omroepen, de regionale dagbladen en speciale informatienummers. Afgesproken wordt dat bewindslieden

morgen geïnformeerd worden over de advertentietekst en dat het NVC wordt ingeschakeld voor de publieksvoorlichting. (MBT, 11 april)
Gisteren is in het MBT de noodzaak onderschreven om op korte termijn (voor het weekeinde) een voorlichtingsactie voor het brede publiek te ondernemen. Dit heeft verwachtingen gewekt. ***DV-LNV*** *zal hier actie op ondernemen. De bewindslieden worden hiervan op de hoogte gesteld. (IBT 12 april)*
In de week erna verschijnen kleine advertenties in de landelijke dagbladen. Opgemerkt wordt in het IBT van 21 maart dat de politie ook qua tijd in de gelegen moet zijn om maatregelen te kunnen treffen. Een van de punten die in de coördinerende vergadering met onder meer OM, politie en kabinetten van de koningin van 22 maart aan de orde komt is de Arbeidstijdenwet, waarbij met nadruk gevraagd wordt om eenduidige sturing door het ministerie van BZK. Hetzelfde geldt voor de prioriteitsvolgorde voor de handhavende diensten.

Nationale ramp of niet
Rampen kunnen worden beschouwd als bijzondere vormen van een crisis. Dat biedt de mogelijkheid om voor crisisbeheersing voort te bouwen op het instrumentarium voor de rampenbestrijding. Bij de MKZ-crisis was er formeel geen sprake van een nationale ramp. Minister-president Kok heeft bij zijn bezoek aan op 28 maart aan het getroffen gebied zijn woorden zorgvuldig gekozen: de uitbraak van MKZ in Nederland is een rampzalige gebeurtenis van nationale betekenis. Andere bronnen in de media spreken van een ‘ramp van nationaal belang’.
Op 23 april beargumenteert de minister van BZK, in antwoord op kritische vragen over de politie-inzet, de prioriteiten en het verdelingsvraagstuk, in het reguliere overleg met de CdK's, dat er sprake is van een nationale ramp.[132] Tijdens een overleg met de 2e Kamer op 30 mei zegt hij: ‘Als een nationale ramp dreigt, is er geen tijd om te zeuren of de andere kant op te kijken.’

Besluitvorming: LNV-crisisberaad versus MBT, IBT en NCC
Conform het wettelijk, politiek en bestuurlijk kader heeft LNV het voortouw bij de bestrijding van het MKZ-virus. Uit de verslagen van het MBT en het IBT, blijkt dat wat betreft de bestrijding van de dierziekte er sprake is van informatie-uitwisseling, en niet van werkelijk overleg of coördinatie. Besluiten worden genomen in het LNV-crisisberaad en in de Ministerraad. LNV praat met andere woorden de andere departementen bij over de aanpak van de bestrijding. Er is wel overleg over communicatie, financiering, afstemming en inzet van diensten.
Er mag formeel afgeweken worden van wat er staat in het Nationaal Handboek, dat is daarin als clausule opgenomen. Dat er wordt afgeweken van de gebruikelijke wijze waarop besluitvorming en coördinatie plaatsvindt bij een crisis of ramp blijkt echter wel verwarrend te zijn. Veel mensen op allerlei niveaus zijn gewend bij een crisis of ramp om volgens de structuur van het Nationaal Handboek te werken met een besluitvormend MBT en IBT, en een NCC dat een centrale positie inneemt. Ze verwachten daardoor meer van deze organen, dan waargemaakt kan worden.
Al gauw is aan deelnemers van de beraden en beleidsteams op nationaal niveau duidelijk dat de beslissingen over de aanpak van de bestrijding in het LNV-crisisberaad worden genomen, en niet in het MBT, het NCC, of het IBT. Het functio-

[132] Bron: rapport ES&E, 2001.

nele niveau van de deelnemers aan het MBT en het IBT wordt mede daarmee samenhangend langzamerhand lager.
Verschillende organisaties proberen een plaats te veroveren in het LNV-crisisberaad. Alleen de plaatsvervangend directeur politie van BZK wordt op een gegeven moment bij de crisisstaf gedetacheerd. 17 april is de eerste maal dat zij aanwezig is. De KLPD en het OM proberen ook zitting te krijgen in de landelijke LNV-crisisorganisatie, maar herhaalde verzoeken worden afgewezen[133].

Van begin af aan blijken de arbeidstijden uit de verslagen een belangrijk punt van discussie. Centraal in de discussie staat de strekking en reikwijdte van artikel 2:5 van de arbeidstijdenwet (ATW), waarin de mogelijkheid is opgenomen dat de ATW buiten toepassing verklaard kan worden. In eerste aanleg is de toepassing van artikel 2:5 verdedigbaar, bij het langer duren van de crisis, is het artikel mogelijk te lang toegepast.[134]
Op enkele thema's worden in het MBT en het IBT regelmatig vragen gesteld. Bijvoorbeeld over de communicatie. Vele malen wordt gevraagd aan LNV zorg te dragen voor een goede communicatie. Door LNV wordt het belang van een uniforme berichtgeving benadrukt. Met name wordt gevraagd om aandacht voor de bestuurlijke communicatie en communicatie met de handhavers.

De vertegenwoordigers van de KLPD en het OM zijn ontevreden over de manier waarop door LNV gecommuniceerd. In het IBT van 23 april wordt melding gemaakt van een brief van de driehoek over communicatie. De vertegenwoordiger van de KLPD was de coördinator van de Staf Grootschalig optreden, en moest zijn informatie uit het journaal en het internet halen. Uiteindelijk werd de KLPD geïnformeerd door het (tijdelijke) Landelijk OndersteuningsPunt (LOP) van de AID in de Meern (zie pg. 43). Vanaf 15 maart heeft de KLPD getracht een liaisonofficier bij de LNV-crisisstaf te krijgen, maar dit is steeds tegen gehouden. Vanaf 17 april is wel vanuit BZK de plaatsvervangend directeur politie aanwezig bij het LNV-crisisberaad. Dit wordt door LNV voldoende geacht, de vertegenwoordiger van de KLPD vindt de communicatie met LNV nog steeds volstrekt onvoldoende.
Ook bij de uitvoering van bijvoorbeeld de controle op vervoersverboden heeft de politie naar eigen zeggen last gehad van het gebrek aan duidelijkheid over de te handhaven maatregelen. Nu ontstonden soms volgens de KLPD situaties dat mensen met dieren gingen slepen en de politie er niet tegen op kon treden. Politiemensen werden ook niet betrokken bij het maken van de planningen, waardoor ze overvallen werden door de gebeurtenissen en hun eigen interne communicatie spaak liep. De coördinator van de KLPD mist een duidelijke eenheid in de organisatie van LNV, een centrale informatievoorziening, hij mist dat betrokkenen bij de handhaving als eerste geïnformeerd worden en hij denkt dat er een beter gebruik gemaakt kan worden van de kennis van uitvoerders.[135]

---

[133] Bron: rapport ES&E, 2001.
[134] Bron: ES&E, pg.43.
[135] Verslag subgroep centrale bijeenkomst.

Over het NCC wordt gezegd dat er een gat zit tussen verwachtingen en werkelijkheid[136]. Vanuit politie, defensie en lokaal bestuur wordt een bredere en zwaardere invulling van de coördinatie verwacht. Het NCC heeft te weinig expertise en slagkracht. Bij het uitvaardigen van de 7 formele opdrachten, een moment waarop het NCC wel slagvaardig is wordt opgemerkt dat het NCC te lang in het overlegmodel blijft hangen. Ook worden de aanwijzingen soms wat 'flauw' genoemd; zonder de aanwijzingen waren korpsen al begonnen met het verlenen van bijstand.

In de periode tot eind maart is de capaciteit van de handhavende diensten vooralsnog voldoende. Als eind maart de ongeregeldheden beginnen wordt de noodzaak meer bijstand te vragen snel groter. Wanneer de afsluiting van een groot gebied ter sprake komt is, is er de noodzaak extra hulp van de politie en hulp van de landmacht te vragen.

Gebied Noord-Veluwe

Op ministerieel niveau wordt op 29 maart al gesproken over de afsluiting van een groot gebied rondom Oene. Op 2 april is de afsluiting van de driehoek onderwerp van gesprek in het IBT. Daar wordt gemeld dat de meer operationele aspecten met betrokken partijen worden besproken. *Na het besluit van de EC zullen eerst de betrokkenen (ca. 1200 boeren, burgemeesters en CdK's en handhavende diensten) worden geïnformeerd (IBT 2 april).* Knelpunten worden eerder verwacht door de schaal, dan door de maatregelen zelf. In de discussie worden vier aandachtspunten gesignaleerd:

- handhaving maatregelen en openbare orde aan de randen van het gebied en in het gebied;
- publieksvoorlichting/communicatie;
- noodzaak van zorgvuldige timing van de diverse acties;
- afstemming communicatie met/door MP en vice-premiers.

Eveneens op 2 april zijn in Driebergen op initiatief van het ministerie van BZK het KLPD, de algemeen commandant van Noordoost Gelderland en het NCC in het geheim bijeen geweest en geïnformeerd door de RVV over deze afsluiting, met de bedoeling de handhaving voor te bereiden[137]. Op 3 april wordt de instelling van het gebied Noord-Veluwe aangekondigd.
Op een IBT (eind maart) meldt LNV bij verslechtering van de situatie de landmacht om menskracht te vragen Op 4 april worden de CdK's gevraagd gegevens over knelpunten in de noodzakelijke bijstandsverlening te leveren. In Driebergen vindt overleg plaats tussen het NCC, het korps Noord-Oost-Gelderland en alle andere korpsen over de bijstandverlening.

Ten aanzien van het verlenen van bijstand en ondersteuning op het gebied van de Openbare Orde en Veiligheid volgt het MBT de aanvragen van het ministerie van LNV. Het MBT (in casu het ministerie van BZK) besluit in het verlengde van de benodigde bijstand zeven keer een formele opdracht uit te vaardigen tot levering aan een aantal provincies op grond van artikel 54 lid 3 van de politiewet. Dit is

[136] Bron: ES&E, pg.33.
[137] Bron: rapport ES&E.

volgens een deelnemer van het IBT de enige keer dat er daadwerkelijk door het MBT een besluit is genomen.

Het voornemen om scenario's door te rekenen voor de handhavingscapaciteit komt diverse keren aan de orde. Zo wordt in het IBT op 9 april gemeld: *De scenario's voor handhaving dienen nog cijfermatig doorgerekend te worden. De noodzaak om dit op korte termijn te doen en dus ook helderheid te hebben over de uitgangspunten inzake doorlaatposten, wordt onderkend. Gepoogd wordt dit voor het volgend IBT doorgerekend te hebben.* Uiteindelijk worden op de avond voor het IBT van 12 april de berekeningen gemaakt.

In de ministerraad van 20 april wordt afgesproken dat maximaal 5 procent (netto) van de politiesterkte voor de MKZ-bestrijding kan worden ingezet (landelijk gemiddelde). Een globale rekensom van ES&E levert een beslag op van 7 procent bruto. Het NCC becijfert voor de periode van 15 maart tot 15 mei een nettobeslag van 5,1 procent. Dit gaat om een landelijk gemiddelde. De relatieve belasting verschilt van minder dan 2 procent voor de grootste drie korpsen tot 19,5 procent voor het meest getroffen korps, namelijk Noord Oost Gelderland.[138]. Er bestaan dus aanmerkelijke verschillen in de geleverde bijstand.

In het rapport van ES&E wordt samenwerking een belangrijk knelpunt genoemd[139]. Ook onze respondenten maken opmerkingen over de samenwerking. Door verschillende gesprekspartners wordt de samenwerking op interdepartementaal niveau echter als goed omschreven. De problemen in de samenwerking manifesteren zich vooral in de operationele afstemming en in de lijnen tussen LNV en de driehoek. Volgens de vertegenwoordigers van bestuur, politie en OM dringt bij LNV-ers maar in beperkte mate door dat de dierziektecrisis hand in hand gaat met een handhavingsprobleem.[140]

Afschaling

Op 22 mei stuurt het NCC een brief aan alle CdK's, het ministerie van Defensie, het Korps Landelijke Politiediensten, met afschrift aan de Regiopolitie, en de staf van de Koninklijke Marechaussee, dat de bijstand van de zogenaamde platte petten en militairen c.q. de Koninklijke Marechaussee per 24 mei 00.00 uur kan worden beëindigd.

6.2.4 Gevolgen voor de overheden op Rijksniveau

De andere departementen ondervinden verschillende gevolgen van de MKZ-crisis. Deze gevolgen spelen op verschillende niveaus: werkzaamheden kunnen niet worden uitgevoerd, vergaderingen vinden geen doorgang, actoren waar het desbetreffende ministerie mee te maken heeft hebben overlast, er komen vragen binnen om informatie. We noemen enkele voorbeelden.
Het ministerie van Verkeer en Waterstaat ondervindt gevolgen voor de bereikbaarheid, omdat grenzen, gebieden en wegen worden afgesloten. Daar waar gecontro-

[138] Bron: ES&E, pg.42
[139] Bron: ES&E: pg.24
[140] Bron: ES&E pg. 29; regionale bijeenkomsten; centrale bijeenkomst

leerd wordt op het vervoer van dieren of dierlijke producten, brengt dit vertraging teweeg. Terreinen of gebieden die worden afgesloten voor mensen (met name natuurterreinen en afzettingen bij besmette bedrijven) zijn uiteraard niet of zeer beperkt bereikbaar. Bij Rijkswaterstaat komen de dijkverzwaringsprojecten en oeververstevigingen stil te liggen. De luchtverkeersleiding kan vitale bakens niet onderhouden, omdat die in de weilanden staan.
Bij het ministerie van Defensie worden militaire oefeningen afgelast en militaire oefenterreinen afgesloten. Het ministerie van Economische Zaken krijgt te maken met de effecten op de recreatiesector en het Midden- en Kleinbedrijf. Het ministerie van VROM onder meer met de milieueffecten.
Elk ministerie gaat op zijn eigen wijze met de gevolgen van MKZ om. Het ministerie van VROM roept bijvoorbeeld een taskforce in het leven om de gevolgen van de MKZ-crisis voor VROM te coördineren. Bij het ministerie van Verkeer en Waterstaat vindt afstemming plaats via het (permanente) DCC van Verkeer en Waterstaat.
De gevolgen van de MKZ-crisis, in termen van ervaren ongemak, zijn op Rijksniveau niet zo groot. Zo zegt een deelnemer aan het IBT van het ministerie van Verkeer en Waterstaat dat het bovengenoemde ongemak van Rijkswaterstaat wel mee viel. In de transportsector werd door particuliere bedrijven relatief meer ongemak ervaren.

6.2.5 Analyse en beoordeling

Verwarring tussen twee typen crisisorganisatie
Op interdepartementaal en nationaal niveau is er verwarring merkbaar tussen de twee verschillende typen crisisorganisatie, die van de 'normale rampenaanpak' en die van een dierziektebestrijding. Bij de eerste is er sprake van een besluitvormend MBT en IBT, en een coördinerend NCC, bij de tweede neemt LNV het voortouw neemt en volgen de anderen. Op dit niveau doen zich zo op het oog geen grote problemen in de samenwerking voor en volgen de andere departementen de aanpak van LNV. Wel is er irritatie bij de vertegenwoordigers van politie en OM. Zij zouden meer direct bij de besluitvorming en/of informatievoorziening betrokken willen worden.

Ondersteuning afstemming en informatievoorziening
De andere departementen, het MBT, het IBT en het NCC, volgen LNV, en ondersteunen met allerlei afstemmings- en informatievoorzieningwerkzaamheden. Door gesprekspartners uit de regio wordt meer actie vanuit vooral het NCC verwacht. Dit is enerzijds het gevolg van de centrale aansturing van LNV, maar anderzijds hadden de andere partijen zich ook (pro)actiever kunnen opstellen. Bijvoorbeeld met het doorvragen en actie ondernemen op het punt van de communicatie.
De informatievoorziening via de lijn LNV (DCC) – NCC – provincie - gemeenten was door de steeds veranderende regelgeving en de voortvarende aanpak van LNV niet tijdig, onvolledig, en niet toegespitst op de verantwoordelijkheden en behoeften van verschillende doelgroepen.

6.3 Ondersteuning van lokaal en provinciaal bestuur

In deze paragraaf wordt vanuit de invalshoek van het locale en provinciale bestuur beschreven hoe de ondersteuning van de veterinaire aanpak van LNV gestalte kreeg, hoe daartoe maatregelen zijn genomen en hoe omgegaan is met (mogelijke) ordeverstoringen.

6.3.1 Hoe was de bedoeling volgens LNV?

De bestrijding van een dierziekte is de verantwoordelijkheid van het ministerie van LNV. Voor de lokale en provinciale overheden is vooral een rol weggelegd bij de handhaving van de Openbare Orde en Veiligheid. In het kader van de handhaving van de openbare orde en veiligheid is ook berichtgeving van belang. Voor het onderhouden van de contacten van het ministerie van LNV met de bestuurders in de regio is de regiodirectie van het ministerie van LNV (oftewel de RCC-crisismanager) verantwoordelijk.

Volgens het bestuurlijke draaiboek uit 1997 vindt op regionaal niveau overleg plaats in het regionaal Crisisteam (het RCC). Het lokaal en regionaal bestuur is daarin vertegenwoordigd door Burgemeester, Politie en Openbaar Ministerie. De regiodirecteur verzoekt de burgemeesters een coördinerend burgemeester aan te wijzen.[141]

Er zijn verschillende vormen van afzettingen, samenhangend met vervoersverboden, ruimingen en openbare orde en veiligheid. LNV-ers (in casu AID-ers) zijn degenen die een vervoersverbod handhaven en controleren dat er geen *dieren en/of dierlijke producten* het gebied in- of uitgaan[142]. De agrarische ondernemer is zelf verantwoordelijk voor de afzetting van zijn bedrijf indien het verdacht of besmet is verklaard. Burgemeesters zijn verantwoordelijk voor de Openbare Orde en Veiligheid in hun gemeente. Of er rondom de verdachte of besmette bedrijven een gebied wordt afgezet, waarbij het vervoer en verplaatsen van *personen* aan banden wordt gelegd, is de verantwoordelijkheid van de burgemeesters.
Behalve de meer directie ondersteuning bij ruimingen en afzettingen kan het ministerie van LNV dringende adviezen afgeven voor het sluiten van natuurterreinen, hertenkampen, kinderboerderijen, en het niet laten doorgaan van evenementen. De verantwoordelijkheid om het ook daadwerkelijk te doen ligt dan nog steeds bij het lokaal bestuur.

---

[141] Bron: LNV Algemeen bestuurlijk draaiboek dierziektebestrijding, 10-12-1997.
[142] Uiteraard afhankelijk van de precieze inhoud van de maatregel.

6.3.2 Verantwoordelijkheden en taken formeel

Formele rol van de burgemeester bij bestrijding van dierziekten
Volgens de Gezondheids- en welzijnswet voor dieren (GWWD) heeft de burgemeester op enkele onderdelen een formele rol bij de bestrijding van dierziekten. Deze rol wordt in artikel 19, 21, 25 en 26 geëxpliciteerd.
Zo dient ingevolge artikel 19 de houder van een dier, dat verschijnselen vertoont, hiervan terstond kennis te geven aan de burgemeester van de gemeente waar het dier zich bevindt. De burgemeester treft dan ingevolge artikel 21 zo spoedig mogelijk de, door de minister van LNV aangewezen ambtenaar nodig geachte bestrijdingsmaatregelen.
Artikel 100 voorziet voor dierenartsen in een soortgelijke meldingsplicht aan de burgemeester.
Ingevolge artikel 25, derde lid, is de burgemeester bevoegd om een ontheffing te verlenen van het aan- en afvoerverbod dat van toepassing is op besmette of van besmetting verdachte gebouwen of terreinen. Op grond van artikel 26, tweede lid, stelt de burgemeester de middelen tot ontsmetting van deze gebouwen of terreinen ter beschikking. Tot slot is ingevolge artikel 27 de burgemeester bevoegd een bevel uit te vaardigen dat de in zijn gemeente aanwezige dieren van door hem aangewezen soorten moeten worden vastgelegd of opgesloten en kunnen ingevolge artikel 28 de dieren die niet zijn vastgelegd of opgesloten op last van de burgemeester worden gedood.

GWWD Artikel 19, lid 1:
Lid 1: Indien een dier verschijnselen van een besmettelijke dierziekte vertoont, geeft de houder hiervan terstond kennis aan de burgemeester van de gemeente waar het dier zich bevindt
Lid 2: De burgemeester stelt een door onze Minister aangewezen ambtenaar alsmede, voor zover de dierziekte is aangewezen in overeenstemming met Onze Minister van WVC, een door onze Minister van WVC aangewezen ambtenaar, onmiddellijk op de hoogte indien zich in zijn gemeente een geval voordoet, als bedoeld in het eerste lid.
GWWD Artikel 21
Lid 1: Een door onze Minister aangewezen ambtenaar deelt de burgemeester, zo nodig na overleg met het hoofd van de provincie waar het geval zich heeft voorgedaan, door de stichting genoemd in artikel 82 aangewezen of ingestelde gezondheidsdienst voor dieren, zo spoedig mogelijk mede welke maatregelen tot bestrijding van de ziekte door hem nodig worden geacht.
Lid 2: De burgemeester neemt de nodig geachte maatregelen zo spoedig mogelijk
Lid 3: In spoedeisende gevallen neemt de in het eerste lid bedoelde ambtenaar deze maatregelen zelf en stelt hij de burgemeester onmiddellijk daarvan in kennis.

Toevoeging bij eerste lid:
In lid 1 is het bepaalde in artikel 19 van de Veewet overgenomen, met dien verstande dat, om tot een gecentraliseerd beleid te komen, de directeur van de Veterinaire Dienst (aangewezen ambtenaar, bew.) betrokken wordt bij de vaststelling van de te nemen maatregelen en dat ter bevordering van een goede samenwerking met de betrokken gezondheidsdienst wordt voorgeschreven dat zonodig overleg met het hoofd van die dienst plaatsvindt.

Toevoeging bij derde lid:
Het derde lid, waarin aan de districtsinspecteur (aangewezen ambtenaar, bew.) de bevoegdheid is gegeven om in spoedeisende gevallen namens de directeur zelf op te treden is nieuw. Deze nieuwe regeling is in overeenstemming met de huidige praktijk (MvT II, blz.12).

In de beoogde wetswijziging[143] wordt voorgesteld de thans nog resterende wettelijke bevoegdheden van de burgemeesters te laten vervallen en eenduidig toe te kennen aan de minister van LNV. *Uiteraard laat dit voorstel onverlet de taken en bevoegdheden van de burgemeester ten aanzien van de openbare orde die zijn gebaseerd op artikel 172 van de Gemeentewet. Indien in een gemeente maatregelen ter bestrijding van een dierziekte zijn genomen, bestaat het risico dat de openbare orde wordt geraakt. In verband daarmee wordt de burgemeester ingevolge het voorgestelde artikel 21, tweede lid, van de wet onmiddellijk door de minister van LNV in kennis gesteld van in zijn gemeente genomen bestrijdingsmaatregelen.*
Bij de behandeling van de wetswijziging in de Tweede Kamer (na de crisis) zal de minister het wetsvoorstel verdedigen met de opmerking dat het wetsvoorstel overeenkomt met de praktijk.
Een voorontwerp van het wetsvoorstel is onder meer voorgelegd aan de Raad voor dierenaangelegenheden[144], de KNMvD, de Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Dieren[145], de Stichting voor Gezelschapsdieren (SGD), de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG), LTO-Nederland, het Productschap voor Pluimvee en Eieren (PVE), het Productschap voor Vee en Vlees (PVV) en het Bedrijfschap voor de Handel in Vee (BHV). De KNMvD, de Dierenbescherming, en de SGD hebben volgens de MvT medegedeeld geheel met het voorontwerp in te kunnen stemmen. Van de RDA, het PVV, het PVE, LTO en het BHV zijn nadere opmerkingen ontvangen. Over de VNG wordt in de MvT niets gezegd.

Voor het goed interpreteren van de wet wijzen wij erop dat formeel het onderscheid tussen besmet en verdacht essentieel is. Een bedrijf wordt door de RVV formeel verdacht verklaard als:
- er ernstige verschijnselen zijn die wijzen op MKZ (volgens daarvoor geldende procedure);
- en/of als er via de tracering ernstige vermoedens zijn van mogelijke besmetting;
- en/of als een bedrijf in de nabijheid van een besmet bedrijf ligt.

Meestal leidt formele verdachtverklaring tot ruiming. In de bovengenoemde artikelen van de GWWD gaat het met name om de situatie dat er verschijnselen zijn die wijzen op een dierziekte. Dit kan dus uiteindelijk leiden tot een formele verdachtverklaring, maar dat hoeft niet.

I

[143] In mei is dit wetsvoorstel voorgelegd aan de 2e Kamer. In januari 2002 is het aanvaard door de 1e Kamer. De wetswijziging van 30 januari 2002 is inmiddels gepubliceerd in Stb.88.
[144] Deze Raad is thans veranderd van samenstelling en van mandaat.
[145] Kortweg: Dierenbescherming.

n de instructie van de regiodirectie Oost van het ministerie van LNV, bedoeld voor de eerste uren na een melding, staat bij de subtaken van de Regiodirecteur: *Formeel:* MKZ[146] wordt door dierenarts of veehouder gemeld aan burgemeester. Burgemeester waarschuwt Kringdirecteur RVV. *Praktijk:* MKZ wordt gemeld bij Kringkantoor RVV of RVV-centraal. Indien de uitslag van de testen positief is wordt het bedrijf besmet verklaard en informeert de directeur RVV vervolgens o.a. de regiodirecteur. Brieven van de Kringdirecteur worden door de Regiodirecteur afgegeven bij veehouder en burgemeester. In de instructie staat: *Zolang veehouder nog niet is ingelicht, vraagt regiodirecteur om maximale zwijgzaamheid.*

Formele verantwoordelijkheden van burgemeesters bij het handhaven van de Openbare Orde en Veiligheid

In het kader van de handhaving van de openbare orde en veiligheid is de burgemeester het bevoegd gezag. Het gaat dan met name om het voorkomen van verstoringen van de openbare orde en veiligheid op publiek terrein. Bij de handhaving van de openbare orde en veiligheid heeft de burgemeester de politie als instrument. Bij de handhaving van de rechtsorde is het Openbaar Ministerie (OM) het bevoegd gezag. De politie heeft dus twee bazen, de burgemeester en het OM.

Rampenbestrijding op gemeentelijk niveau

Wanneer de burgemeester de rampstatus afkondigt is er sprake van een ramp op gemeentelijk niveau. Op dit niveau zijn bij de rampenbestrijding alle operationele hulpdiensten (politie, brandweer, GGD-GHOR) en de gemeentelijke uitvoerende diensten betrokken. Bij een ramp die zich binnen de gemeentelijke grenzen afspeelt, berust het opperbevel bij de burgemeester. Indien een ramp gemeentegrens overstijgende kenmerken vertoont, wordt op regionale schaal een crisis- of coördinatiecentrum ingericht. Dit crisis- of coördinatiecentrum kan onder voorzitterschap staan van een coördinerend burgemeester van een van de gemeenten in de betreffende regio. De rol van de coördinerend burgemeester is niet helder, er is geen wettelijke grondslag. Per provincie worden hierover verschillende afspraken gemaakt.

Op gemeentelijk niveau wordt een rampenstaf bijeen geroepen ten stadhuize. De verschillende operationele hulpdiensten bemensen parallel hun eigen crisisstaf voor de coördinatie en de aansturing van de eigen medewerkers. Vertegenwoordigers vanuit de hulpdiensten nemen plaats in de gemeentelijke rampenstaf. Zij vormen daar de verbindende schakel naar de eigen organisatie en voorzien de rampenstaf van de benodigde informatie voor het nemen van beleidsmatige en operationele besluiten.

Tot slot wordt de commissaris van de koningin van de ramp in kennis gesteld. Hij besluit of een provinciaal crisis- of coördinatiecentrum in het leven wordt geroepen. Bij rampenoefeningen op lokale, regionale of provinciale schaal werken alle partners samen. Het kabinet heeft iedere gemeente verplicht voor 1 april 2002, in het bezit te zijn van een (geactualiseerd) rampenplan.

[146] In het document staat hier BSE. Het BSE-document is gebruikt voor MKZ (zie hoofdstuk 3).

Rol van de provincie en waterschappen
De rol van de provincie bij de dierziektebestrijding is zo op het oog formeel niet groot. In de Gezondheidswet staat: *Een door onze Minister aangewezen ambtenaar deelt de burgemeester, zo nodig na overleg met het hoofd van de provincie waar het geval zich heeft voorgedaan, zo spoedig mogelijk mede welke maatregelen tot bestrijding van de ziekte door hem nodig worden geacht. (artikel 21 lid 1).* Bij de voorgestelde wijzigingen komt ook de provincie niet aan de orde. De voorgestelde wetswijziging is ook niet aan het IPO voorgelegd.
De provincie heeft wel een formele rol ten aanzien van de Openbare Orde, met name bij het coördineren van de interprovinciale bijstandverlening. Naast de formele rol die de Commissaris van de Koningin heeft in het coördineren van de bijstandsverlening door politie, heeft de Commissaris van de Koningin ook een rol bij het bewaken van intergemeentelijke samenwerking.

Tenslotte vermelden we de rol van de waterschappen. De waterschappen spelen geen formele rol bij de bestrijding van dierziekten of het handhaven van de openbare orde en veiligheid. Zij hebben wel direct te maken met de gevolgen van allerlei maatregelen.

6.3.3 Gebeurtenissen en maatregelen

Aandachtsfase
De verschillende typen vervoersverboden, de importverboden en het verbod tot het houden van veemarkten voor evenhoevigen betekenen in de provincies en gemeenten een eerste confrontatie met preventieve maatregelen om besmetting met het MKZ-virus tegen te gaan[147]. Niet alleen in de regio's waar er verdenkingen zijn van mogelijke besmetting, maar heel Nederland ondervindt al eind februari en de eerste helft van maart gevolgen van de dreiging van een MKZ-uitbraak. In verband met de mogelijke besmetting worden adviezen uitgevaardigd voor de sluiting van natuurterreinen kinderboerderijen. Op vrijdag 16 maart sluit de gemeente Nunspeet bijvoorbeeld de gemeentelijke hertenkampjes.[148]

Tijdens de aandachtsfase worden vanuit het NCC brieven en faxen gestuurd naar de provincies die vervolgens gevraagd worden deze naar de burgemeesters door te sturen. Deze brieven zijn door het ministerie van LNV voorbereid en bevatten de maatregelen in verband met de constatering van MKZ in Frankrijk. In één alinea wordt ingegaan op het importverbod, het vervoersverbod binnen Nederland en het traceringsonderzoek. Tegelijkertijd worden de in paragraaf 6.2 genoemde brieven meegestuurd die ingaan op de maatregelen indien er in Nederland MKZ uitbreekt. Met name wordt ingegaan op de stand still, toegevoegd zijn korte instructies voor de operationele diensten.
Enkele burgemeesters worden in de week van 19 maart vertrouwelijk op de hoogte gebracht dat er in hun gemeente sprake is van een ernstige verdenking. Uit voorzorg worden enkele bedrijven geruimd. De informatie die op dat moment op

[147] Bron: evaluatieverslag MKZ provincie Friesland
[148] Bron: evaluatie gemeente

de website staat van het ministerie van LNV bestaat met name uit publieksinformatie over de aard van de ziekte en de gevolgen voor de volksgezondheid.

Op provinciaal niveau bereiden de provincies zich voor op een mogelijke uitbraak[149]. De provincies Gelderland en Overijssel ontvangen de draaiboeken MKZ die door de regiodirectie Oost zijn opgestuurd. Gelderland denkt na over de rol die de provincie inneemt indien er een uitbraak plaatsvindt van MKZ. Friesland bereidt zich voor met in achtneming van de omstandigheid dat het destructiebedrijf Rendac in Friesland gelegen is. Noord-Brabant pakt bij de eerste verdenkingen van Maren Kessel het draaiboek van de varkenspest erbij en past dat enigszins aan.

Crisisfase

Wanneer er op woensdag 21 maart een bijeenkomst belegd wordt door de regiodirectie Oost van het ministerie van LNV, met als doel om de Veluwse gemeenten in te lichten wat te doen ingeval daadwerkelijk MKZ geconstateerd zal worden, zijn er inmiddels twee vastgestelde besmettingen.[150] De bijeenkomst van die ochtend staat daarmee uiteraard volledig in het teken van de uitbraken in Olst en Oene.

De burgemeester van Epe, de gemeente waartoe Oene behoort, is op de hoogte gesteld dat er een ernstige verdenking is van MKZ op een bedrijf binnen zijn gemeente. Het bedrijf is op 17 maart uit voorzorg geruimd en in een zone van 3 kilometer rond het bedrijf wordt een volledig vervoersverbod voor evenhoevigen gehandhaafd. Hij hoort dat er daadwerkelijk een vastgestelde besmetting is van de landelijke media.

De communicatie vanuit het ministerie van LNV kende vanaf het begin grondfouten. Het begon al fout, met de televisie die belde voordat ik van de uitbraak op de hoogte was. Het ging hier om het programma van Barend en Witteman. Die eerste dag kwamen er 5 televisieploegen en 7 radioploegen langs.

Voor gemeenten buiten de beschermings- en toezichtsgebieden, was het lastiger om aan informatie te komen. Een voorlichter van een Veluwse gemeente zegt:
Wat de communicatie betreft was het direct een chaos. Informatie krijgen was vrijwel onmogelijk. Het ministerie van LNV koos ervoor om de gemeente geen informatie te verstrekken, behalve 'er is MKZ'.

Op woensdag 21 maart ontvangen de gemeenten een brief van het NCC (doorgestuurd door de provincie) waarin de stand still procedure wordt afgekondigd. Donderdagmiddag 22 maart komt het eerste situatierapport (SITRAP) van het NCC, gedateerd op 21 maart. Als knelpunten worden in het SITRAP genoemd:
Naar aanleiding van de brief van de CdK's bereiken het NCC inmiddels vragen vanuit diverse gemeenten die de desbetreffende brief via de Kabinetten hebben ontvangen. Dzz is aangegeven dat gemeenten in eerste aanleg voor hun bestuurlijke informatie zijn aangewezen op de provincie. De bereikbaarheid van de Algemene Inspectie Dienst (AID) ten behoeve van de meer operationele informatie is als volgt geregeld: en dan volgen een aantal telefoonnummers.

[149] Bron: provinciale evaluaties, gespreksverslagen provincies; rapport ES&E.
[150] Bron: evaluaties.

In het SITRAP gedateerd 22 maart staat dat de AID te Zwolle moeilijk bereikbaar is.

Coördinerende burgemeesters

In het RCC Stroe en het RCC Uden nemen coördinerende burgemeesters deel aan het bestuurlijk overleg van het RCC, het breed crisisberaad.[151] Dit beraad vindt in de eerste weken dagelijks plaats. Deelnemers zijn: Regiopolitie IJsselland, provincie Overijssel, Openbaar Ministerie Zwolle, provincie Gelderland, GLTO, AID, Politie Noord-Oost-Gelderland, LNV Directie Voorlichting, gemeente Olst-Wijhe, gemeente Epe, LNV Directie Oost, RVV

Het beraad in Uden[152] heeft als deelnemers de coördinerende burgemeesters, het OM (de coördinerende officier van justitie), één vertegenwoordiger van de regionale politie, en de interne staf van de regionale crisisorganisatie. Het beraad is bedoeld om de bestuurlijke complicaties van de MKZ-crisis af te stemmen.

De coördinerende burgemeesters zorgen vervolgens voor afstemming met de andere burgemeesters in de regio. Hoe vervolgens de burgemeesters onderling informatie uitwisselen is verschillend per provincie of regio.

In het gebied Noord Veluwe roept de coördinerende burgemeester de andere burgemeesters bij elkaar wanneer hij dat nodig acht. Afspraak is dat iedereen dan meteen zijn agenda vrij maakt. Epe is vervolgens ook de gemeente die de situatierapporten verspreid en het dagelijkse verslag van het breed crisisberaad RCC. Ook de crisiscoördinator van de provincie neemt deel aan dit overleg. De provincie verspreidt faxen naar alle gemeenten in beschermings- en toezichtsgebieden.

De provincies sturen de informatie van het NCC door per fax naar de gemeenten. Dagelijks worden SITRAP's verstuurd, maar de informatie die hierin staat is vaak achterhaald. In Brabant wisselen de burgemeesters informatie uit via de mail, en stuurt de provincie per mail informatie. Dit ging sneller, hierdoor was ook veel minder overleg nodig.

Voor de communicatie tussen het ministerie van LNV en het lokaal bestuur en de politie wordt is uiteraard het breed RCC-crisisberaad belangrijk. Over het crisiscentrum Stroe wordt eensluidend door de coördinerende burgemeesters van Gelderland en Overijssel gemeld, dat ze met lijsten vragen elke dag naar het breed RCC-crisisberaad toegingen. Alle problemen worden 'meegenomen', maar antwoord op de vragen krijgen ze vaak niet. Problemen worden gesignaleerd, niet opgelost. In het algemeen wordt de inzet en betrokkenheid van de gesprekspartners van het ministerie van LNV bij de regionale crisiscentra (RCC's) geroemd. Gedoeld wordt op de geringe invloed, die, volgens de burgemeesters, de RCC-managers hebben op de beslissingen van het LNV-crisisberaad in Den Haag.

Tot aan maandag 2 april waren de RCC-managers (regiodirecteuren) nog niet vertegenwoordigd in het LNV-crisisberaad. Een van de managers zegt hierover: *Het was lastig om goede informatie te krijgen vanuit het LNV-crisisberaad, omdat zij in de eerste week zelf nog niet aanwezig waren. Een van de managers belde dan zelf met een van de Directeuren, wanneer zij net uit het crisisberaad kwam, met de*

---

[151] Er worden in de verslagen en in de gesprekken verschillende termen gebruikt voor dit overleg. Later wordt het opgesplitst in een overleg voor lokale overheid, waterschappen, provincies, politie en OM en een overleg voor de GLTO en de NVV. Wij hanteren de term breed RCC-crisisberaad of kortweg breed crisisberaad.

[152] Hier wordt gesproken over externe crisisstaf.

vraag wat daar besproken was. Zij is directeur van de regiodirectie Zuid geweest, dus die kennen zij persoonlijk. Later is het beter geformaliseerd. Later kwam er ook goede verslaglegging.
De informatievoorziening via de lijn LNV-crisisberaad/RCC/lokaal bestuur en politie werd na 2 april aanzienlijk beter. Volgens de locale bestuurders hadden de RCC-managers, ook toen zij vertegenwoordigd waren, echter weinig invloed op de besluitvorming. Alles wordt ondergeschikt gemaakt aan de voortvarendheid bij de dierziektebestrijding. Voor de locale bestuurders levert het irritaties op dat aan de door hen gemelde problemen geen of pas weken later gehoor wordt gegeven.

Niet alle burgemeesters in de betrokken gebieden erkennen de rol van de coördinerende burgemeester. Sommige burgemeesters vragen of alle burgemeesters in het breed RCC-beraad zitting konden nemen.
In Friesland en Overijssel is de geografische schaal waarop de MKZ-crisis direct betrekking heeft (beschermings- en toezichtsgebieden) vrij beperkt. Daar zijn geen coördinerende burgemeesters, maar spelen de (loco)burgemeesters van respectievelijk Dongaradeel, en Olst/Wijhe een centrale rol bij de MKZ-crisis. Het breed crisisberaad[153] in Friesland bestaat uit alle betrokken gemeenten (ook uit toezichtsgebieden), vertegenwoordigers van de politie, Regionaal Militair Commando Noord, het ministerie van LNV, RVV, NLTO, en de waterschappen.
De (loco) burgemeester van Olst/Wijhe maakt deel uit van het breed RCC-beraad van Stroe. De gemeenten Oldebroek en Kamperveen, die ook te maken hebben met ruimingen, zijn relatief geïsoleerd, en zijn (behalve het 06-nummer van de regiodirecteur dat af en toe gebruikt wordt) afhankelijk zijn van de informatielijnen via het NCC en de provincie.

Rolinvulling van de provincie
Naast de formele rol die de Commissaris van de Koningin heeft in het coördineren van de bijstandsverlening door politie, worden de provincies evenals de gemeenten geadviseerd natuurterreinen te sluiten en evenementen af te lasten. De wijze waarop de provincies hun rol invullen, naast de genoemde waarin zij een hele duidelijke taak hebben, is zeer verschillend.
Het duidelijkste voorbeeld van een ruimere rolinvulling is de provincie Friesland. De zorgwekkende situatie in Gelderland is voor de Commissaris van de Koningin van Friesland aanleiding om op 23 maart 2001 een informatiebijeenkomst te beleggen voor de Friese burgemeesters, de bestuurders van de waterschappen en de commandanten van de operationele diensten, waarin LNV/RVV en NLTO een toelichting geven op de MKZ-crisis en de eerste gezamenlijke lijnen kunnen worden uitgezet.[154] In de avond van 10 april wordt de Commissaris van de Koningin door de regiodirecteur Noord van LNV van een ernstige verdenking van MKZ bij een bedrijf in Ee in de gemeente Dongeradeel op de hoogte gesteld. In de vroege ochtend van 11 april leidt dit tot een crisisberaad tussen vertegenwoordigers van het ministerie van LNV, de gemeente Dongeradeel, de provincie, de RVV, de regiopolitie en de lokale en regionale brandweer. Nog tijdens het overleg komt vanaf het ministerie de bevestiging.

[153] Wordt in Friesland bestuurlijk overleg genoemd.
[154] Bron: Evaluatieverslag MKZ provincie Friesland, 10 juli 2001.

Vervolgens wordt door de burgemeester van Dongeradeel een noodverordening ingesteld voor de 2-kilometerzone, die een gecontroleerde mobiliteit in het gebeid mogelijk maakt. Op 12 april 2001 kondigde in Anjum de tweede en laatste besmetting in Friesland aan. Ook hier wordt het ruimingsregime onverkort toegepast[155]. Tijdens de regiobijeenkomst zijn alle aanwezigen, RVV-ers, politie, NLTO-ers zeer positief over de interventies van de Commissaris van de Koningin en de burgemeester van Dongeradeel. Ook vanuit het ministerie van LNV is de crisismanager van het RCC in Drachten positief. Door bij de communicatie te anticiperen op een mogelijke besmetting wordt een voorsprong genomen en kan mede daardoor de verspreiding in Friesland snel tot staan gebracht worden.
In de beeldvorming lijkt het erop dat vooral de Commissaris van de Koningin in Friesland lof krijgt toegezwaaid. De rol van de regiodirecteur is hier eveneens van belang. De rolverdeling in het overleg was duidelijk. De Commissaris van de Koningin zat de eerste bijeenkomst voor. De regiodirecteur droeg de veterinaire verantwoordelijkheid. De daaropvolgende dagelijkse bijeenkomsten van het RCC-breed crisisberaad[156] werden belegd en voorgezeten door de regiodirecteur. Dit is vergelijkbaar met de andere regio's. Ook de persvoorlichting over de aanpak van de dierziektebestrijding werd door hem verzorgd.
Direct na het horen van de onheilstijding trok hij van meet af aan met de Commissaris van de Koningin en de burgemeester zeer nauw op. Niet alleen bilateraal, maar ook naar buiten toe. Voorbeelden hiervan zijn een gezamenlijk crisisberaad de volgende ochtend, een gezamenlijke persconferentie de volgende middag. Er was daardoor ook naar buiten toe duidelijkheid over de rolverdeling: dierziektebestrijding des LNV Noord/RCC's, Openbare orde en veiligheid, evenementen etc. des burgemeesters. Het gevoel voor bestuurlijke verhoudingen van de regiodirecteur mag blijken uit het feit dat de eerste bijeenkomst plaatsvond op het provinciehuis, de Commissaris van de Koningin de bijeenkomsten opende, iedereen welkom heette, en vervolgens wat betreft de aanpak bij de bestrijding het woord gaf aan de regiodirecteur.

Er zijn ook andere vormen van invulling van de rol mogelijk. De Commissaris van de Koningin van de provincie Noord-Brabant draagt zorg voor de afstemming tussen gemeenten en verschillende organisaties, met name voor het nemen van maatregelen als het afsluiten van natuurterreinen en het al dan niet door laten gaan van evenementen. De provincie maakt daarbij gebruik van een bestaand overleg, de Provinciale Commissie Landelijk Gebied, waarvan enkele burgemeesters, en een aantal organisaties deel uit maken[157]. Deze Commissie, met de Commissaris van de Koningin als voorzitter, dient als klankbord, maar ook als afstemmingsorgaan. Tevens zorgt de provincie voor het verspreiden van verslagen en andere relevante informatie. [158]
In Overijssel liggen de pieken van de hectiek aan het begin en aan het eind van de serie uitbraken. De provincie organiseert op 29 maart een bijeenkomst voor de Overijsselse burgemeesters en de politie. Ook de regiodirecteur Oost van LNV (en

[155] Bron: evaluatieverslag MKZ Provincie Friesland.
[156] In Friesland crisisbeleidsteam genoemd.
[157] ZLTO, gemeenten (5 burgemeesters), Brabantse milieufederatie, Brabantse waterschappen, natuurterreinbeherende instanties, sector recreatie en toerisme en drie adviserende leden (LNV regionale directie Zuid, VROM (RPD-IRO), Dienst Landelijk Gebied
[158] Bron: gespreksverslagen.

crisismanager RCC) is aanwezig. Gemeld wordt dat er een overleg is geweest tussen het ministerie van BZK en de CdK's en een overleg van de provincies Noord-Brabant, Gelderland, Flevoland en Overijssel met minister Brinkhorst.
Doorzending van informatie door de provincie Gelderland aan gemeenten is afhankelijk van de aard van de informatie. Algemene informatie wordt aan alle gemeenten gezonden. Specifieke informatie wordt doorgezonden aan gemeenten in toezichts- en beschermingsgebieden. Ook zenden zij berichten door aan de regionale politiekorpsen. De wet- en regelgeving wordt niet vertaald, omdat vertaling als de verantwoordelijkheid van het ministerie van LNV gezien wordt, en in verband met eventuele claims.
Ook de waterschappen zijn vanaf 24 maart vertegenwoordigd in het breed crisisberaad te Stroe in de persoon van de twee dijkgraven van de betrokken waterschappen (Waterschap Veluwe en Waterschap Groot Salland). Het Waterschap Veluwe coördineerde namens de waterschappen Vallei en Eem en Rijn en IJssel.

Na de eerste dagen

Er wordt al snel door de burgemeesters gevraagd om een draaiboek. Bij de gemeenten en de provincies was voor de aanvang van de crisis niet bekend dat het ministerie van LNV een draaiboek Mond- en Klauwzeer had opgesteld. Zij zijn bij het opstellen van het draaiboek ook niet betrokken. Veel burgemeesters pakken het rampenplan erbij. Sommige burgemeesters kondigen de rampstatus af en gaan daarna over tot het uitvoeren van de instructies. Ze zetten een crisisstaf op, en richten een informatiecentrum in. Een aantal probeert het Draaiboek MKZ: te pakken te krijgen bij de RVV. Dit wordt volgens sommige burgemeesters niet verspreid met het argument: 'daar hebben jullie niets aan, want het is allemaal veterinair, en veel te veel detail. Dit draaiboek is niet geschikt voor jullie.' Daarna begint het zoeken naar de goede informatie. De Gezondheidswet voor Dieren (de GWWD) wordt erbij gepakt. Gemeentemedewerkers kijken op internet. En er wordt getelefoneerd. Alle burgemeesters hebben het 06-nummer van de regionale directeur (en RCC-manager) bij zich, en kunnen hem bellen als er vragen zijn. Daar wordt regelmatig gebruik van gemaakt, maar uiteraard is dit nummer beperkt bereikbaar. Worden andere informatiebronnen gebruikt dan is er vaak sprake van tegenstrijdige informatie. Een burgemeester vertelt dat in zijn gemeente als volgt informatie werd verkregen: *' er werd minimaal 3 maal gebeld, met verschillende informatiebronnen. En als we twee maal dezelfde informatie hoorden dan gingen we ervan uit dat de informatie klopte.'*

Sommige burgemeesters, met name in Brabant, zijn goed op de hoogte van de gang van zaken bij dierziektebestrijding, omdat zij ervaring hebben met de varkenspest. Ook bij de provincies zijn ambtenaren die goed op de hoogte zijn, vanwege ervaring met de varkenspest. In Brabant is dat vanzelfsprekend, in Gelderland heeft het hoofd van het crisiscentrum ten tijde van de varkenspest gewerkt in het RCC Boekel. Bovendien zijn de provincies in het bezit van een Draaiboek MKZ, al is dit soms niet aanwezig bij de Kabinetten.[159].

[159] Bron: gespreksverslagen provincies,

De casus Sprang Capelle

Na de eerste uitbraken in Gelderland en Overijssel en de tracering van de rustplaats in Mayenne volgen er ernstige verdenkingen in Noord-Brabant. Op 26 maart 2001 wordt een spoedprocedure met een verzoek tot schorsing van de preventieve ruiming die bij de president van het CBB (uitschrijven) was aangespannen verloren door het ministerie van LNV. Het betreft een preventieve ruiming van een bedrijf in de gemeente Sprang Capelle. Het voorlopig oordeel van de president dat de ruiming wellicht onrechtmatig is, is voornamelijk gestoeld op het feit dat geen rapport in het dossier aanwezig was waaruit blijkt dat er klinische verschijnselen zijn. De schorsing wordt nog diezelfde avond bij een nieuwe (vovo)spoedzitting die door het ministerie van LNV aangespannen weer opgeheven. Het ontbrekende rapport in het dossier is dan aangevuld. Nederland heeft nog minimaal een week als gevolg van de schorsing door de president op het verkeerde been gestaan met betrekking tot het preventief ruimen. Immers, onafhankelijk van het aanwezig zijn van een rapport waaruit blijkt dat er klinische verschijnselen aanwezig zijn, mag geruimd worden op basis van verdenking indien dieren volgens de ingewonnen epizootiologische inlichtingen rechtstreeks of niet-rechtstreeks in contact zijn geweest met het mond- en klauwzeervirus (artikel 2 van de Europese Richtlijn 85/511/EEG).

Op basis van de voorlopige schorsing weigeren enkele burgemeester mee te werken aan ruimingen binnen hun gemeente met als argument dat de ruimingen onrechtmatig zijn. De RVV vervolgt de ruimingen in andere delen van het gebied. Ook als de schorsing ongedaan is gemaakt blijft er verzet. Een van de burgemeesters in Overijssel stuurt een brief naar de minister van LNV waarbij hij het volgende concludeert: *Uit de rechtszaak van Sprang Capelle blijkt dat de president in de huidige wettelijke grondslagen geen ruimte ziet om zonder positieve uitslag van een veterinair laboratoriumonderzoek preventief tot ontruiming van een bedrijf te besluiten. Zonder officiële bevestiging van een positieve uitslag van het veterinair onderzoek verleen ik geen medewerking aan de ontruiming van de op het grondgebied van mijn gemeente gelegen bedrijven.* Met deze opstelling treedt hij in de openbaarheid.

Het misverstand uit de hierboven besproken rechtszaak leidt volgens een jurist van het ministerie van LNV nog zeker een week tot twijfels bij derden[160] over de legitieme grond bij ruiming op basis van een verdenking. Dit naar aanleiding van de uitspraak en de publiciteit daaromheen.
Maar niet alleen de rechtszaak leidt tot verwarring, ook fouten in de communicatie over verdenking of besmetting, zoals in de casus Beesd. Een reconstructie:

[160] bij burgemeesters, politie en boeren

De casus Beesd

- Op donderdagmorgen 22 maart wijst een journalist de gemeentevoorlichter op het feit dat er op dat moment een boerderij in Beesd wordt geruimd. De gemeente is hier vooraf niet over geïnformeerd.[161]
- Op zaterdagavond 24 maart ontvangen een aantal agrariërs in de 1-kilometercirkel bericht dat er in hun omgeving MKZ is *vastgesteld* en dat daarom ook hun bedrijven moeten worden geruimd. [162]
- Op zondagmiddag 25 maart zegt de minister in het programma 'Het Buitenhof' dat de gemeente Geldermalsen onterecht melding maakt van een *vastgesteld* geval van MKZ, er is z.i. nog steeds sprake van een *ernstig vermoeden*. De gemeente wordt eigengereid optreden verweten. De media kloppen aan bij de gemeente, die een afschrift van de door de RVV verzonden brief toont. Daarin staat duidelijk *vastgesteld*. In de loop van de middag maakt het ministerie van LNV excuses richting de gemeente en 's avonds ontvangen de bedrijven nieuwe brieven.
- Op 29 maart maakt de minister om 12.00 uur bekend, dat er in Beesd geen MKZ is vastgesteld en er niet geruimd hoeft te worden. De betrokkenen vernemen dit nieuws via de media.
- Tijdens een werkbezoek doet minister Brinkhorst uitspraken over 'een burgemeester die gewoon ambtenaar is en zich gewoon aan de wet moet houden'. Hij doet dat op een zodanige wijze dat de media niet anders kunnen dan aannemen dat het hier gaat om de burgemeester van Geldermalsen (Beesd). Uiteindelijk blijkt zijn kritiek zich te richten op de burgemeester van Waalwijk (Sprang Capelle).

De bovengenoemde casus van Sprang Capelle en Beesd laat zien hoe lastig het is om de regelgeving juist te interpreteren, en wat er voor ruis in de communicatie kan ontstaan. Het gaat hier met name om de begrippen verdacht, verdenking en besmet, en de grondslag voor ruiming. In de verschillende overleggen, zoals het breed crisisberaad Stroe, worden er regelmatig vragen over gesteld. Wij geven hier enkele zinsneden uit verslagen:[163]

- ***24 maart****: de 1-kilometerzone wordt ingesteld als er sprake is van een* ***zeer zware verdenking*** *of van een* ***besmetting****;*
- ***29 maart:*** *op de vraag wat is verschil tussen een* ***verdacht*** *bedrijf en een* ***zware verdenking****: bij zware verdenking wordt de burgemeester geïnformeerd door de regiodirecteur (RCC-manager);*
- ***31 maart:*** *er bestaat onduidelijkheid over de begrippen* ***verdacht*** *en* ***besmet****. De brief waarin dit wordt vermeld wordt in het volgende overleg uitgereikt. Er is juridisch geen ruimte om een 'makkelijke' tekst te maken;*
- ***2 april:*** *een* ***verdacht*** *bedrijf ontstaat o.a. zodra deze is bezocht door een RVV practicus die opdracht heeft gekregen de desbetreffende dieren te onderzoeken;*
- *wanneer een bedrijf* ***verdacht*** *wordt verklaard wordt de burgemeester van het betreffende gebied per brief daarvan op de hoogte gesteld.*

---

[161] Bron: gemeente Geldermalsen; tijdschrift Comma.

[162] Twee bedrijven ontvangen onterecht een brief, een ander die wel in aanmerking komt ontvangt geen brief.

[163] Bronnen: verslagen verbreed overleg Stroe, Drachten, Uden; bijeenkomsten provincie.

Uit de verslagen blijkt dat er verwarring is, en dat er door medewerkers van het ministerie van LNV op een juridische wijze antwoord wordt gegeven. Dit is begrijpelijk gezien de dan lopende rechtszaken, maar doet de ruis in de communicatie toenemen.
Burgemeesters denken soms dat zij in alle gevallen van verdenking op de hoogte gesteld moeten worden, gezien de artikelen in de GWWD, dus ook bij lichte verdenkingen. Ook al omdat de meldingen soms vertrouwelijk per telefoon, soms per brief gaan, wordt de onduidelijkheid verhoogd. Pas in de loop van de crisis ontstaat er enig inzicht hierin[164].

De regiodirectie Oost/RCC zegt over de berichtgeving aan lokaal en provinciaal bestuur het volgende:

- Vanuit de regiodirectie Oost/het RCC is er direct (telefonisch) contact opgenomen met de Commissaris van de Koningin van de betreffende provincie om de **besmetting** te melden, ook met de burgermeester (en de GLTO)
- Zodra bekend was welke bedrijven in de cirkel zaten (B&A Groep: dus **verdacht**) zijn de adressen doorgefaxt aan de burgermeester, terwijl de betrokken boeren gebeld werden.
- in het geval van preventieve ruiming (met en/of zonder cirkel) (B&A Groep: dus **verdacht**) is dezelfde procedure gehanteerd. Dit is altijd direct gemeld aan betrokkene(n), CdK, burgermeester en GLTO.

De AID stelde de politie op de hoogte bij iedere nieuwe **besmetting** en bij iedere preventieve ruiming (B&A Groep: dus wanneer er geruimd wordt vanwege **besmetting** of wanneer er geruimd wordt vanwege **verdenking**).

Een RVV-crisismanager zet er vraagtekens bij dat er verdachte bedrijven zouden zijn die geen bord voor de deur gehad zouden hebben, zoals soms gezegd wordt. Daar heeft hij vraagtekens bij, want alle verdachtbrieven werden gebracht en die mensen hadden borden bij zich en die werden afgegeven aan de weg. De veehouder moest dat bord zelf plaatsen op het bedrijf. Het bord aan de kant van de weg werd door de RVV geplaatst. Hij zou niet weten waarom dat verkeerd gegaan zou zijn, anders dan in de gevallen waar mensen onderweg gemolesteerd zijn of hun borden vertrapt zijn of brieven zijn afgenomen. In het allereerste begin in Apeldoorn werden de bedrijven binnen de 1 km cirkel niet als verdacht aangemerkt, maar beschouwd als preventieve ruiming zonder verdachtstatus. Toen zijn dus geen borden geplaatst.

Een medewerker van de crisisstaf van een van de provincies verwoordt het alsvolgt:
Het bleef moeilijk om de juiste informatie te krijgen, ook voor de Commissaris van de Koningin. Met name wat betreft de lichte gevallen. Burgemeesters vroegen aan de provincie hoe het zat. De verschillende gradaties van verdenkingen bleven ook lang onduidelijk en zijn eigenlijk nog steeds onduidelijk. Er ontstond een geruchtencircuit. In de loop van april kregen we duidelijk waar alle verdenkingen waren. Ook bleek toen dat een lichte verdenking niet veel meer betekent dan dat de dierenarts klinische verschijnselen (of de mogelijkheid van klinische verschijnselen) constateert. Dan kan het ook nog om een andere ziekte gaan.

[164] En naar onze indruk is het onderscheid bij sommige bestuurders en ambtenaren nog steeds niet duidelijk.

Er zijn meer onduidelijkheden in de berichtgeving, bijvoorbeeld ten aanzien van de I&R van hobbybedrijven en UBN-nummers en ten aanzien van vaccinatie. Een illustratief citaat van een gemeente:
Zelfs wij als gemeente waren in overtreding. We hadden een hertenkampje waarvoor geen UBN-nummer voor was aangevraagd, omdat we dat eenvoudigweg niet wisten.

Andere verwarring betreft bijvoorbeeld de begrippen noodvaccinatie en preventieve vaccinatie en de precieze uitleg van de vervoersverboden. Wij besteden hier extra aandacht aan de verwarring rond de begrippen verdacht, verdenking en besmet, en de grondslagen tot ruiming, omdat zij een cruciale rol spelen in de verstoringen van de openbare orde die in Sprang Capelle en Kootwijkerbroek uitbreken.

Na de rechtszaak op 26 maart ontstaan de eerste ongeregeldheden rond de Openbare Orde en Veiligheid in Sprang Capelle. Deze kunnen nog relatief snel de kop in worden gedrukt. In de nacht van 29 op 30 maart worden RVV-ers gegijzeld in Kootwijkerbroek. Een lange reeks van verzet in Kootwijkerbroek breekt aan. De gebeurtenissen en maatregelen hebben met name betrekking op het handhaven van de openbare orde en veiligheid en komen daarom aan de orde in paragraaf 6.4.

Inlichten over gebiedsgewijze aanpak Noord Veluwe
De wijze waarop de burgemeesters in Gelderland en Overijssel worden ingelicht over het afzetten van de driehoek Noord Veluwe op 3 april leidt tot commotie. Een reconstructie van de wijze waarop dit gegaan is:
De Commissaris van de Koningin is een dag van tevoren vertrouwelijk geïnformeerd dat er iets op til was, een afsluiting van een groter gebied. Hij begrijpt uit dit telefoontje dat hij een seintje zou krijgen wanneer er werkelijk toe overgegaan zou worden. En dat hij vervolgens de korpschef opdracht zou geven de driehoek op een bepaalde tijd af te sluiten. Diezelfde avond informeert hij vertrouwelijk de betrokken burgemeesters. De dag erna heeft hij nog contact met Brinkhorst en daarna wacht hij op het bewuste telefoontje. Dat kwam niet. Wel kwam op het journaal van 20:00 uur het bericht dat de driehoek op dat moment werd afgesloten. De CdK heeft vervolgens contact opgenomen met de DG Openbare Orde en Veiligheid van het ministerie van BZK en pas daarna is de korpschef in Apeldoorn geïnformeerd. Geconstateerd kan worden dat de politie in Apeldoorn nog niet was uitgerukt toen de afzetting om 20:00 uur op het journaal bekend gemaakt werd. De politie van de regio Noord- en Oost-Gelderland was wel tijdig geïnformeerd over de op handen zijnde afsluiting van het gebied. De dag erop was er een kaartje van het afgesloten gebied waar precies de grenzen opstonden.
Uit gesprekken met en verslagen van het RCC crisiscentrum Stroe en het LNV-crisisberaad blijkt dat getracht is alle betrokken bedrijven tijdig in te lichten per telefoon, nog voordat het bericht naar buiten komt. Omdat het hier om ongeveer 1500 bedrijven gaat en omdat de beschikking die terugkomt van Brussel ingewikkelder in elkaar zit dan verwacht lukt dat niet en wordt besloten de bedrijven voor te lichten via het journaal. Een brief met de verdachtverklaring zou spoedig na de telefonische melding volgen (waarna dus een afschrift van de verdachtverklaring naar de burgemeesters wordt gestuurd). Het voorlichten van het lokale bestuur zou plaatsvinden langs de bestuurlijke lijn.

Na deze eerste hectische weken breken er lange weken aan met entingen en ruimingen in de driehoek Noord Veluwe. De informatievoorziening verbetert door de aanwezigheid van de regiodirecteuren bij het LNV-crisisberaad vanaf 2 april. Op 5 april wordt het specifieke telefoonnummer voor bestuurders gemeld.
Met het verschijnen van meer uitgebreide informatie op de internetpagina van het ministerie van LNV (en de MKZ-link) wordt de informatievoorziening beter, maar nog niet optimaal. De informatie over de steeds veranderende wet- en regelgeving is juridisch van toonzetting, en wordt verspreid zonder voldoende uitleg. De lokale en provinciale overheden staan voor de keuze of zij de LNV-regelgeving zullen vertalen of niet. Vertaling kan leiden tot onjuiste of inconsistente interpretaties, vertraging van de informatieverspreiding en een grote inzet van personeel. Zo is er bij sommige lokale en provinciale overheden vrijwel fulltime een medewerker bezig de wet- en regelgeving te begrijpen en interpreteren[165]. Andere lokale en provinciale overheden, zien daar bewust van af, gezien de genoemde nadelen.
Later, op 26 april, verschijnt ook het eerste nummer van het MKZ-nieuws, voor bedrijven in de gebieden, waardoor het aantal vragen aan gemeenten sterk afneemt.

De eerste twee weken hebben gemeentes buiten de driehoek en Kootwijkerbroek in spanning gezeten of het virus naar hen zou overslaan. Met name aan de grenzen van de beschermings- en toezichtsgebieden is de angst groot. Als de verdenkingen in Brabant geen besmettingen[166] blijken te zijn, de uitbraak in Friesland snel is beheerst en de laatste uitbraak, die in de gemeente Olst-Wijhe echt de laatste is keert langzamerhand de rust terug.

Er zijn, behalve de tot nu toe genoemde, nog tal van andere maatregelen die door de gemeenten worden uitgevaardigd ter ondersteuning van de bestrijding van MKZ. Wij noemen hier maatregelen in het kader van de hygiënevoorschriften (plaatsen van ontsmettingsbakken) en het afgelasten van evenementen. Het moment waarop en de wijze waarop het lokaal bestuur maatregelen neemt om de veterinaire aanpak van het ministerie van LNV te ondersteunen is heel verschillend.
In Overijssel worden in nagenoeg alle Koninginnedagen in het landelijk gebied afgelast. Ook het bezoek van de Koningin op 30 april aan Meppel vindt geen doorgang. In een aantal gemeenten wordt Koninginnedag gevierd op 31 augustus. Kleine gemeenten in het Landelijk Gebied, vooral daar verdenkingen waren nemen in het algemeen in februari, in de aandachtsfase al relatief stringente maatregelen. Zij blijven dat volhouden, vaak nog lang nadat Nederland in juni officieel MKZ-vrij is verklaard.
Steden als Deventer, Apeldoorn, etc. blijven veelal doorgaan met het geven van vergunningen aan evenementen als de Paasmarkt, Koninginnedag, en boekenmarkten. Ook de 5-mei viering in Zwolle gaat ondanks uitgebreide discussies door. Achteraf gezien zeggen medewerkers van de provincies Brabant en Overijssel dat alles is meegevallen. Hoewel minder op de voorgrond getreden is een groot deel van het locale bestuur (en van de boeren) blij met de voortvarende aanpak van het

[165] Bronnen: gespreksverslag provincies, gemeente Epe, evaluaties provincies.
[166] Er waren bij sommige verdenkingen wel klinische verschijnselen. Door de testen van ID-Lelystad is besmetting echter niet vastgesteld.

ministerie van LNV, omdat het besmetting en ruimingen in hun gemeente voorkomt. Ook zij zeggen echter dat de communicatie vanuit het ministerie van LNV verbetering behoeft.
Algemeen is de klacht dat het lange tijd ontbroken heeft aan duidelijke richtlijnen over de sluiting van terreinen en het afgelasten van evenementen.

Op woensdag 23 mei zijn de ruimingen afgerond. Het NCC zendt vanaf 28 mei geen SITRAP's en geen aangepaste regelgeving meer door. Daarvoor wordt verwezen naar de internetsite van het ministerie.

Samenvattend zijn er verschillende wijzen te onderscheiden waarin burgemeesters hun rol invullen bij de bestrijding van de MKZ-crisis:

1. Sommige burgemeesters brengen een strikte scheiding aan tussen de verantwoordelijkheden van het ministerie van LNV en die van het lokaal bestuur. In die visie begint bijvoorbeeld bij de ruimingen de taak van de burgemeester pas nadat de ruiming heeft plaatsgevonden. Het ruimen is de verantwoordelijkheid van het ministerie van LNV. Daarna kan de burgemeester geestelijke bijstand verlenen door zijn leedwezen uit te spreken en het aanbieden van geestelijke bijstand. Uiteraard is de burgemeester nog wel volledig verantwoordelijk voor het voorkomen van ongeregeldheden in het kader van zijn verantwoordelijkheid voor het handhaven van de openbare orde en veiligheid.
2. Andere burgemeesters vinden dat zij als burgervader een rol hebben die deels overlapt met die van het ministerie van LNV. Zij vinden dat zij een verantwoordelijkheid hebben voor het informeren van de inwoners van de gemeente, ook bijvoorbeeld bij de voorbereiding op de ruiming. Sommige burgemeesters willen zelf de mededeling doen aan de betrokken boeren, dat zij geruimd zullen worden. Zij willen dus ook eerder de informatie en meer informatie, nu kwam de informatie daarvoor meestal te laat. Een risico bij een dergelijke rolinvulling is dat zij door de inwoners van de gemeente vereenzelvigd worden met het LNV-beleid.
3. Een derde zienswijze is dat burgermeesters in hun verantwoordelijkheid en rol als burgervader afstand kunnen nemen van het non-vaccinatiebeleid. Sommige burgermeesters gaan zo ver dat zij weigeren mee te werken, meedoen aan acties of in de pers verklaren tegen de ruimingen te zijn. Hiervoor zijn zij door de minister of de Commissaris van de Koningin op de vingers getikt.

6.3.4 Handhaving van de openbare orde en veiligheid.: Kootwijkerbroek en Sprang Capelle.

Tijdens de MKZ-crisis wordt er op veel plaatsen geruimd in relatieve rust. Er zijn acties, zoals in Overijssel, waar tonnen gevuld met hooi in de brand worden gestoken, maar die zijn in het algemeen vreedzaam. Op enkele plaatsen komt het tot ernstige ongeregeldheden. In Sprang Capelle moet de ME optreden om blokkades weg te halen, in Kootwijkerbroek breekt een langdurige periode aan van verzet. Met middelen die ongekend zwaar zijn: gijzeling, bedreiging, vernielen van voertuigen en fysiek geweld. In deze paragraaf wordt ingegaan op de ongeregeldheden in met name Kootwijkerbroek. Nagegaan wordt hoe deze ontstaan zijn, en of ze met de wijsheid van achteraf, wellicht te voorkomen waren geweest.

Door het ministerie van LNV en door de Commissarissen van de Koningin wordt steeds benadrukt dat de dierziektebestrijding de verantwoordelijkheid is van het ministerie van LNV en dat het handhaven van de openbare orde en veiligheid de verantwoordelijkheid is van de burgemeester. Volgens deze opvatting is de enige taak en verantwoordelijkheid die de gemeente heeft bij de ruimingen de afzetting van wegen voor het vervoer en de doorgang van *personen*. Dit is meer een verantwoordelijkheid op grond van het handhaven van de openbare orde en veiligheid, zodat de ruimingen ongestoord kunnen plaatsvinden, dan van de bestrijding van een dierziekte. Door burgemeesters wordt er verschillend mee omgegaan.

Op grond van de APV (tegengaan ramptoerisme) wordt een gebied rond Oene kort nadat de besmetting vaststaat afgezet door de politie. De achtergrond is met name het buiten het gebied houden van media en ramptoeristen, zodat de ruimingen in relatieve rust kunnen plaatsvinden. De burgemeester is de opdrachtgever. Aan de grenzen worden uitgebreide hygiënemaatregelen in acht genomen. De handhaving kost veel menskracht en kan worden doorgezet, omdat het gebied nog vrij beperkt is en de problemen rond de bijstandsverlening op dat moment nog niet spelen. Later zou dit waarschijnlijk niet gelukt zijn. De afzetting wordt opgeheven op het moment dat de grote driehoek door de politie wordt afgezet (na enkele dagen met steun van defensie).
Bij andere gemeenten wordt na de vaststelling van een besmetting een gebied afgezet via een noodverordening, bijvoorbeeld door de gemeente Dongeradeel.
Er zijn ook gemeenten die het niet nodig of wenselijk vinden een gebied af te zetten[167]. Zo heeft de gemeente Kootwijkerbroek, geen gebied rond het besmette[168] bedrijf afgezet. Wel zijn er wegen afgezet tijdens de ruimingen. Het besmette bedrijf ligt in het centrum van Kootwijkerbroek. Gezegd wordt dat het makkelijk was, ook voor de media, om gewoon in Kootwijkerbroek rond te lopen, op korte afstand van het bewuste bedrijf.

Op 26 maart beginnen de ongeregeldheden in Sprang Capelle. Aanleiding vormt de rechtszaak, die verloren wordt door het ministerie van LNV. Daarna worden barricades opgeworpen, en moet de ME eraan te pas komen om de ongeregeldheden de kop in te drukken. De dag erna is er een verdenking in Kootwijkerbroek. Woensdagavond 28 maart (of donderdagavond 29 maart) worden enkele RVV-ers in Kootwijkerbroek gegijzeld. Daarmee start een lange periode van onrust. Wij geven hierbij een chronologisch overzicht:

Gebeurtenissen in Kootwijkerbroek: chronologie openbare orde en veiligheid
In hoofdstuk 5 is een uitgebreid chronologisch overzicht gegeven van de gebeurtenissen in Kootwijkerbroek. Hierbij is de nadruk gelegd op de veterinaire aspecten en de gevolgen van de gebeurtenissen voor de planning van ruiming en screening. Hier in hoofdstuk 6 geven wij een korte samenvatting van de veterinaire aspecten, en voegen gebeurtenissen toe die specifiek van belang zijn voor de openbare orde en veiligheid. Cursieve passages zijn letterlijk overgenomen. Bronnen zijn verslagen van het LNV-crisisberaad, crisisberaad RCC, breed crisisberaad van het RCC, en

[167] Bron: regiobijeenkomst Kootwijkerbroek.
[168] De mensen in Kootwijkerbroek spreken hier consequent over: verdachte bedrijf omdat ze twijfelen aan de besmetting.

situatierapporten van DCC-LNV. Indien andere bronnen zijn gebruikt is dat aangegeven.

Maandag 26 maart: op 26 maart 2001 wordt een spoedprocedure met een verzoek tot schorsing van de preventieve ruiming in Sprang Capelle verloren door het ministerie van LNV. De schorsing wordt nog diezelfde avond opgeheven. De misverstanden rond deze rechtszaak leiden tot problemen met burgemeesters en de politie die denken dat het ruimen op basis van verdenking (zonder klinische verschijnselen) onrechtmatig zou zijn. Op basis van de voorlopige schorsing en/of de rechtszaak weigeren enkele burgemeester mee te werken aan ruimingen binnen hun gemeente. De RVV vervolgt de ruimingen in andere delen van het gebied.
Dinsdag 27 maart: Er is een verdenking van MKZ bij een bedrijf in Kootwijkerbroek. *'Het klinisch beeld is zwak, maar nog steeds aanwezig. De PCR was positief.'* Dit bedrijf wordt preventief geruimd.
Woensdag 28 maart: 9 uur: *'Het klinisch beeld is zwak, maar nog steeds aanwezig. De PCR was positief.* Een tweede bedrijf van deze ondernemer (Ede) wordt ook geruimd.
16.45: ' 'Positief geval in Kootwijkerbroek'.
Donderdag 29 maart: Het LNV-crisisberaad besluit tot een snelle enting van buiten naar binnen en een snelle ruiming van binnen naar buiten (2 kilometer).
S' nachts zijn er problemen in Kootwijkerbroek, entingen worden afgeblazen, mensen worden elders ingezet.
Er doen zich incidenten voor[169]*, waarbij een drietal RVV-medewerkers uren worden vastgehouden. Oorzaak van de problematiek zou vooral gelegen zijn in het gerucht dat in Kootwijkerbroek geen sprake zou zijn van een officiële besmetting. Het ministerie van LNV doet aangifte naar aanleiding van deze incidenten. Hedennacht zijn een aantal medewerkers van de RVV uren lang gegijzeld geweest door boeren in de omgeving van Kootwijkerbroek. Rond 00.30 uur is in de richting van het ministerie van LNV melding gemaakt van deze gijzeling. Het betrof 3 medewerkers van de RVV. Eén van hen heeft nog contact gehad met de politie. Door de politie is ME, een observatieteam, een arrestatieteam en luchtverkenning ingezet. Tegen 05.00 uur is de gijzeling beëindigd, zonder gewonden. Er zijn enkele boeren gearresteerd.*
Vrijdag 30 maart: 's middags wordt een toelichting gegeven over procedures in het dorpshuis in Kootwijkerbroek.
Om 19.00 uur wordt een persoon uit Kootwijkerbroek ondervraagd in het kader van een van de traceringsonderzoeken. Er zijn contacten geweest van deze persoon met personen in Oene. In het verslag van de ondervraging staat als nawoord van de AID controleur: *Ik kan op basis van dit verhoor totnogtoe geen verbanden leggen tussen MKZ Oene en MKZ Kootwijkerbroek. Verder zou ik willen vragen, ook in het belang van de gehoorde personen en familie om discreet met deze informatie om te gaan.* [170]
Minister-president Kok zegt voor de televisie op vrijdagavond 30 maart, na afloop van de ministerraad, dat geweld, gijzelingen en blokkades niet de beste manier zijn om met elkaar tot verstandige oplossingen te komen. Hij vermeldt, dat is vastgesteld dat het MKZ-spoor in Kootwijkerbroek is terug te voeren tot Oene. Het ministerie van LNV zegt in een toelichting dat iemand die op een besmet bedrijf in

[169] Bron: LNV-crisisberaad
[170] Bron: kopie van AID-rapport

Oene is geweest, later ook op de boerderij in Kootwijkerbroek is geweest[171]. De volgende dag staat in diverse kranten de vermelding van de opmerking van minister-president Kok, met de toevoeging van het beroep van de persoon van het gesprek op vrijdagavond, volgens de kranten bevestigd door een zegsman van het ministerie van LNV[172]. De NRC kopt bijvoorbeeld met: *timmerman bracht virus op de Veluwe.*

Zaterdag 31 maart: Start noodvaccinatie Kootwijkerbroek (straal 2 kilometer).

Maandag 2 april: In het verslag van het LNV-crisisberaad staat in de bijlage bij Kootwijkerbroek vanaf 28 maart elke dag vermeld tot aan juni. *Tracering heeft nog geen relatie met andere besmettingen verdenkingen opgeleverd.*

Dinsdag 3 april: *De situatie in Kootwijkerbroek blijft gespannen. De agrarische vertegenwoordigers werken uitermate positief mee. De Burgemeester tolereert zolang het binnen de grenzen blijft van wat verantwoordelijk is.*

De RVV ondervindt in individuele gevallen weerstand bij agrariërs bij het vaccineren van dieren. Met name in het gebied Kootwijkerbroek zijn veel geruchten over de besmetting van het bedrijf. Het onderzoek naar de oorzaak van de besmetting Kootwijkerbroek loopt nog. Communicatie hierover naar de pers heeft onrust gezaaid onder de bevolking.

Het entgebied Noord-Veluwe wordt afgekondigd in het Journaal van 20.00 uur.

Woensdag 4 april: Noodvaccinatie is door weigeringen nog niet afgerond. De ruimingen van enkele gewetensbezwaarden lopen inmiddels, een kort geding is aangespannen.

Donderdag 5 april: De burgemeester[173] wil graag weten wanneer de ruimingen plaatsvinden. *De gemaakte werkafspraken m.b.t. de begeleiding van de ruiming in Kootwijkerbroek worden als zeer waardevol ervaren.*

Vrijdag 6 april: Op vrijdagavond wordt in een van de kerken een avondbijeenkomst belegd, waar RVV-ers uitleg geven in het bijzijn van de burgemeester. (zie kader)

Zaterdag 7 april: De ruimingen starten en worden later gestopt omdat er te veel weerstand is. De veiligheid van RVV, AID en politie kan niet meer gegarandeerd worden. Om 17.00 uur is er overleg op het gemeentehuis met de driehoek, Commissaris van de Koningin, RVV, AID en het ministerie van LNV. Maandag moet het ruimen weer hervat worden.

Volgens een van de verslagen is er bij de lokale bevolking draagvlak om te ruimen, en komen met name mensen uit de (wijde) omtrek naar Kootwijkerbroek om belemmeringen op te werpen. Hoge ambtenaren, inclusief de minister, spreken later in het openbaar over boeren uit Oene die mee hebben gedaan aan de rellen. Andere bronnen zeggen dat bij navraag slechts één persoon uit Oene gesignaleerd is die geen boer is, en niet meegedaan heeft aan de rellen. De boeren uit Oene voelen zich gegriefd. Ook boeren uit Olst en omgeving voelen zich door de opmerkingen over de wijde omtrek gegriefd, ze willen niet genoemd worden in relatie tot de rellen. Zij (uit Oene en Olst) hebben immers hun offer waardig, zonder geweldadig verzet, gedragen.

---

[171] Bron: NOS-journaal.

[172] Bron: ANP.

[173] Van Barneveld waar Kootwijkerbroek in ligt.

Maandag 9 april: *De RVV kan maar een klein aantal bedrijven ruimen. De ME beëindigt met geweld blokkades van actievoerders. Van de 16 mensen die werden opgepakt zijn er 14 weer vrij. Ze krijgen taakstraffen en boetes.*
Dinsdag 10 april: *'s Ochtends is het rustig in het dorp. De politie heeft opnieuw veel mankracht ingezet.*
In Kootwijkerbroek worden de ruimingen voortgezet. Dezelfde middag komen er spanningen en ongeregeldheden voor met materiele schade.
Woensdag 11 april: Er wordt opgemerkt dat de RVV 1:1 contact heeft met politie en ME, maar het juiste aanspreekpunt blijft lastig.
Donderdag 12 april: De ochtend van 12 april zijn er weer blokkades; dit keer op toegangswegen buiten het dorp, terwijl de ME aan de rand van het dorp staat. In het dorp zijn straten geblokkeerd, waardoor de RVV met veel moeite op het te ruimen bedrijf kan komen. Er is die ochtend al een boer afgevoerd *'Het moet nu echt afgelopen zijn'.* De dag ervoor is een RVV-medewerker getroffen door een hartaanval.
Vrijdag 13 april: '*In Kootwijkerbroek worden heden nog enkele bedrijven geruimd. Middels een brief zal de gevolgen van blijvende weigering aan betrokkenen worden duidelijk gemaakt.*
Met veel moeite is de RVV op het te ruimen bedrijf aangekomen. Er wordt nu een brief van de politie aan iedereen uitgereikt, waarin wordt aangekondigd dat als geen medewerking wordt verleend, iedereen wordt gearresteerd en afgevoerd.
Zaterdag 14 april: Er wordt i.t.t. planningen niet geruimd, vanwege verhoogd risico op ongeregeldheden.
Zondag 15 april (Pasen): De bescherming door de politie van de screeningsploeg is niet te verzorgen. Politie-inzet is gericht op de afronding van ruimingen en opstarten taxaties en afvoer vee.
Dinsdag 17 april: De bedrijven hebben de op 13 april genoemde brief ontvangen, waarin de gevolgen van weigering van vaccinatie (korting) zijn opgenomen. Via een gezaghebbend persoon zullen de bedrijven in Kootwijkerbroek en omgeving gewezen worden op de gevolgen van de weigering tot vaccinatie, ook voor het toezichtsgebied. Screening is niet afgerond wegens lokale weerstand.
ID-Lelystad ontvangt een delegatie vanuit Kootwijkerbroek.
Woensdag 18 april: In Kootwijkerbroek is nog een 2-tal bedrijven dat weigert dieren te laten vaccineren.
Donderdag 19 april: *Boeren werpen een blokkade op voor de slachterij in Epe omdat zij eerst meer duidelijkheid willen hebben over vergoedingen. In een gesprek vanuit het RCC-Garderen met de actievoerders zijn afspraken gemaakt waardoor de slachtingen weer door kunnen gaan.*[174]
Vrijdag 20 april: Ruimingen in Kootwijkerbroek zijn op 19/4/01 volgens planning verlopen. *Politie heeft geadviseerd zaterdag in Kootwijkerbroek niet te ruimen (i.v.m. jongeren etc. die vrij hebben). Wij gaan wel ruimen. AID neemt hierover contact op met de politie'*
Zaterdag 21 april: *De politie in Kootwijkerbroek is bezig een 2-ploegensysteem te ontwikkelen waardoor zij van 8.00 tot 20.00 beschikbaar kunnen zijn. Staf gaat hiermee akkoord m.i.v. artikel 25/04. Planning van 3 dagen vooruit aan te leveren door RVV. Regiodirectie Oost zorgt ervoor dat gemeenten planningslijsten toege-*

[174] Het gaat hier om boeren uit de driehoek Noord-Veluwe. Mede door de dreiging dat actievoerders uit de omgeving Kootwijkerbroek zich willen aansluiten, wordt deze blokkade opgeheven.

stuurd krijgen. Inzet defensie loopt via P&O. Alle contacten in het gebied moet lopen via de commandowagen van de politie.
Maandag 23 april: Rundveebedrijven kunnen –door blokkade slachterij in Epe- nog niet worden geruimd. *De SG wil dat na een uitspraak in een kort geding het betreffende bedrijf direct wordt geruimd. Gezien de inzet van politie is dit niet altijd mogelijk.*
Dinsdag 24 april: Vandaag overleg met BZK of de blokkade van het slachthuis in Epe beëindigd kan worden. Het niet-gevaccineerde bedrijf in Kootwijkerbroek, waarover de pres. CBB op 22/4/01 uitspraak heeft gedaan, wordt vandaag geruimd.
Vrijdag 27 april: Betrokkenen in Kootwijkerbroek krijgen van de RVV een aangetekende brief, waarin wordt gewezen op consequenties van (lijdelijk) verzet.
Zaterdag 28 april: in de ochtend wordt overleg gevoerd tussen RVV-vertegenwoordigers en betrokkenen uit het Kootwijkerbroekgebied. Doel van gesprek: ruimingen in gebied zo snel mogelijk een normaal verloop te laten krijgen.
Zondag 29 april: RVV meldt dat met vertegenwoordigers uit Kootwijkerbroek afspraken zijn gemaakt over bezoek (controle) van bedrijven waar geen evenhoevigen zitten. Een persoon van de groep gaat mee.
Zaterdag 5 mei: Planning eindscreening Kootwijkerbroek: komende week accent ruimingen op Kootwijkerbroek. Het blijkt dat politie Barneveld de te ruimen bedrijven vooraf bezoekt.
Woensdag 9 mei: Aan het begin van de week was er weer sprake van weerstand tegen ruimingen. Er wordt naar gestreefd ruimingen rond 13 mei afgerond te hebben.
Kootwijkerbroek wordt enkele dagen later vrijgegeven. Op dat moment lopen er rechtszaken tegen het ministerie van LNV, ondervinden enkele LNV-ers nog steeds psychische gevolgen van wat er gebeurd is, en is het destructiebedrijf Rendac drie vrachtwagens kwijt die vernield zijn of verdwenen tijdens de ongeregeldheden. Er lopen rechtszaken tegen een aantal personen wegens bedreiging en gewelddadige vrijheidsberoving, en in de maanden erna krijgen sommige boeren te maken met hoge strafkortingen. Het bedrijf dat besmet geraakt was is verhuisd naar Friesland. De gemeenschap van Kootwijkerbroek is intern verdeeld, maar heeft één gemeenschappelijke vijand, het ministerie van LNV.

Uit bovenstaande reeks gebeurtenissen blijkt dat het verzet in Kootwijkerbroek langdurig was en ongemeen heftig. Er zijn ontoelaatbare middelen gebruikt, zoals gijzeling, bedreiging en vernieling. Na de gijzeling en volgende ongeregeldheden staat de uitvoering van de ruimingen onder grote druk. Er blijft ongeloof over de positieve uitslag van de testen. In hoofdstuk vijf is een overzicht gegeven van de onopgeloste veterinaire vragen rondom Kootwijkerbroek.
Bij de reconstructie van bovenstaande gebeurtenissen kan de vraag gesteld worden: waarom in Kootwijkerbroek, en niet in andere dorpen of regio's? De uitspraak van de rechter in Sprang Capelle heeft niet alleen in Kootwijkerbroek voor veel onrust gezorgd. Ook in Kamperveen, en Oene heeft het geleid tot rechtszaken en acties. Alleen in Kootwijkerbroek leidde het tot ordeverstoringen van deze zwaarte.
Er spelen een aantal achterliggende factoren mee, die uiteraard niet als oorzaak aangewezen mogen worden, die mede kunnen verklaren waarom juist in Kootwijkerbroek het verzet zo heftig was.:

- het moment waarop de verdenking en de besmetting bekend werd kwam net na de rechtszaak in Sprang Capelle en de daarbij ontstane ernstige ongeregeldheden. Er bleef verwarring over de begrippen verdenking en besmet en de legitieme grond van ruiming bij verdenking. In Sprang Capelle zijn de ongeregeldheden begonnen. Het lijkt erop of de onrust is overgeslagen op Kootwijkerbroek;
- het bewuste bedrijf ligt midden in het dorp. Dat was ook in Sprang Capelle het geval. Het is in die situatie moeilijker voor de RVV/AID en politie om in betrekkelijke rust de ruimingen uit te voeren;
- de besmetting gaat om een vrij geïsoleerd geval. Zowel bij Kootwijkerbroek als bij Sprang Capelle is er geen sprake van dat er bedrijven in de omgeving besmet zijn. De noodzaak tot ruimen is daardoor ook veel minder tasbaar;
- de organisatiegraad, het aantal boeren dat lid is van land- en tuinbouworganisaties of vakbonden, is in Kootwijkerbroek laag. Er zijn een aantal lokale organisaties, maar de gemeenschap is verdeeld. De LTO heeft in de meeste regio's deëscalerend opgetreden, wat ze overigens door de boeren in het algemeen niet in dank is afgenomen;
- het gaat hier voor een deel om kalvermesters die onder contract staan. Zij hebben zelf geen dieren in bezit, maar mesten onder contract. De rol van de contractgevers is onduidelijk, er zijn door onze gesprekspartners tegenstrijdige opmerkingen over gemaakt. Onze analyse is dat deze contractgevers met name een rol spelen in een latere fase, wanneer zij kalverhouders adviseren om enten tegen te houden voordat er getaxeerd is. En wanneer zij collectieve regelingen voor opkoop in de B/T-gebieden trachten af te sluiten;
- Bij Kootwijkerbroek is het dorp niet afgezet tijdens de ruimingen zoals in Oene en Friesland. Met de wijsheid van achteraf kan opgemerkt worden dat dat misschien niet verstandig was. Anderzijds was op het moment van bekend worden van de besmetting een afzetting wellicht niet mogelijk geweest, vanwege een tekort aan bijstand van de politie, en de nabijheid van het RCC in Stroe op de Johan Friso kazerne.

De meningen over de tijdigheid en de zwaarte van de inzet van middelen loopt uiteen. Sommigen vinden dat er onhandig is opgetreden door het inzetten van ME. Ook de beslissing om op zaterdag te ruimen was onhandig, toen waren er veel mensen vrij[175]. Anderen vinden dat rond de gijzelingen te lang geaarzeld is, te lang gepraat, te laat ingegrepen[176]

Alle betrokkenen wijten, zowel LNV-ers als niet LNV-ers, wat er gebeurd is mede – aan de communicatie. Het is achteraf, op een paar momenten na, moeilijk te achterhalen wie precies wat gezegd heeft, al was het maar omdat lezingen van dezelfde gebeurtenis soms substantieel uiteenlopen. Er is één voorbeeld van communicatie die we kunnen reconstrueren: de bijeenkomst in de Nederlands Hervormde Kerk in Kootwijkerbroek. In hoofdstuk 5 wordt uitgebreid op deze bijeenkomst ingegaan. Er zijn diverse momenten bij deze bijeenkomst aanwijsbaar, waar commotie ontstaat door een onhandige woordkeus van LNV-ers, of omdat geen antwoord op een vraag wordt gegeven.

Een andere vorm van miscommunicatie komt voort uit de rol van de media. Etiketten als 'ordeverstoring heeft met de volksaard te maken', 'dat religieuze

[175] Bron: gespreksverslagen, regiobijeenkomst Stroe.

[176] Bron: Bijeenkomst Centraal.

karakter van de gemeenschap zal ook meegespeeld hebben', 'het is toch een apart slag mensen' zoals die tijdens de crisis soms erg gemakkelijk opgeplakt werden, hebben de betrokkenen gegriefd en de vijandigheid en het wantrouwen richting 'Den Haag' vergroot. Een persoonlijker aanpak had wellicht lucht kunnen geven. Nu zijn bestaande netwerken pas in een laat stadium benut.
Veel mensen uit Kootwijkerbroek zijn het er mee eens dat de gewelddadigheden te ver gingen en niet goed te praten zijn. Anderen, een harde kern van actievoerders, zien het verzet als gerechtvaardigd, vanwege de geweldpleging door de overheid jegens de boeren. Zij wantrouwen niet alleen het ministerie van LNV, maar ook de 2e Kamer, de burgemeester, de vergaderboeren, en onderzoeksbureaus die evaluaties uitvoeren. ' *Er kan pas geëvalueerd worden als de problemen zijn opgelost en dat zijn ze niet.*'

Uit de crisisberaadverslagen van het ministerie van LNV blijkt hoezeer men Kootwijkerbroek als een Openbare Orde en Veiligheid probleem beschouwt: het wordt een keer besproken, daarna wordt er met geen woord meer over gerept. Er wordt gesproken over problemen daar waar het ernstige ongeregeldheden betreft.

6.3.5 Omgaan met MKZ-crisis en gevolgen

Door gemeentes zijn ook allerlei maatregelen genomen die meer te maken hadden met de gevolgen van de MKZ-crisis dan met de crisis an sich. Met name de gemeentes die de rampenstatus hebben afgekondigd richten een callcenter in, en regelden uitgebreide maatregelen voor psychosociale opvang. Psychosociale opvang is op meerdere niveaus aangeboden. Door het ministerie van LNV, door gemeentes, door de GLTO, NLTO en ZLTO, door gemeente en provincie in samenwerking met hulp- en zorgorganisaties (GGD, RIAGG, GHOR). Meestal werd naast de juridische brief van de RVV een brief meegestuurd van de sectororganisaties, waarin psychosociale opvang aan boeren werd aangeboden. Een citaat van een van de interviews geeft treffend weer wat de dilemma's zijn van psychosociale zorg bij dierziektebestrijding:
Er is wel hulp aangeboden via het RIAGG, maar boeren zijn niet de mensen die daarvan gebruik maken. Sommige gemeentes hebben lokale opvangteams ingesteld. Daar is echter weinig gebruik van gemaakt. Dit betekent echter niet dat nazorg niet nodig is, integendeel! Emotionele nazorg blijft noodzakelijk, maar ziet hem meer in de persoonlijke contacten, contacten met lotgenoten, binnen je gemeente. Bijkomend probleem is hoe je hulp kunt bieden als mensen in een isolement zitten. Contact gaat dan telefonisch, terwijl juist de behoefte aan persoonlijk contact erg groot is.

In hoofdstuk 7, waar de enquête die gehouden is onder boeren aan de orde komt, wordt verder op psychosociale zorg ingegaan.

Provincies en waterschappen krijgen met een breed scala aan gevolgen te maken. Zoals bijvoorbeeld het onderhoud en projecten in het veld en de bestrijding van muskusratten. Werkzaamheden daarvoor kunnen niet meer worden uitgevoerd. Een grote bedreiging voor het functioneren van zuiveringsinstallaties en voor oppervlaktewateren waren de verwachte melk- en mestlozingen op het riool en het oppervlaktewater. In overleg met het OM is de gewone handhaving stopgezet en

zijn de agrariërs geadviseerd bij het opslaan van melk en mest. Omdat de opslagen vol raakten zijn watergangen afgedamd en putten gegraven. Er zijn milieuvluchten boven het gebied gehouden waarmee snel inzicht in eventuele verontreiniging kon worden verkregen.

6.3.6 Analyse en beoordeling

Positie burgemeesters
Burgemeesters hebben een moeilijke positie bij de bestrijding van dierziekten, de bestrijding van MKZ in het bijzonder. Ze zitten ingeklemd tussen nationaal, lokaal en individueel belang. Slecht voorbereid op de aard van de crisis, de aanpak van het ministerie van LNV en de rolinvulling die het ministerie van LNV van hen verwacht, en gewend volgens het gemeentelijk rampenplan te werken, bestrijden ze de crisis ieder op hun eigen manier. Bovendien zijn ze gewend zelf in het middelpunt te staan, en de situatie in hun gemeente te kunnen controleren. Zij vullen hun rol op verschillende wijzen in, hetgeen een weinig consistent beeld van het locale bestuur geeft.

Voorbereiding
De lokale overheid is in het algemeen door het ministerie van LNV slecht voorbereid op een uitbraak van MKZ. Er zijn brieven verstuurd die voorbereiden op de vervoersverboden, maar niet op grootschalige ruimingen. Er zijn geen duidelijke richtlijnen voor het wel of niet laten doorgaan van evenementen, het sluiten van natuurterreinen en hertenkampen, en het afzetten van wegen. Er zijn daardoor grote verschillen in lokale maatregelen. Ieder voor zich begint al dan niet met het opzetten van informatiecentra, callcentra, psychosociale opvang, taskforces, noodfondsen. Sommige lokale en provinciale overheden letten sterk op positie en verantwoordelijkheid en zijn vooral doorgeefluik van het ministerie van LNV; anderen ontwikkelen een eigen strategie, en vertillen zich soms.

Informatievoorziening vertoont gebreken
Volgens de GWWD dient een veehouder de burgemeester te melden wanneer er sprake is van een lichte verdenking op grond van klinische verschijnselen. Het protocol van de regiodirectie(s) zegt echter niets over melding aan de burgemeester maar aan de Kringdirecteur van de RVV. In de praktijk is vooruitgelopen op de aanhangige wetswijziging. Burgemeesters die klaagden dat zij niet op de hoogte waren van alle verdenkingen, hadden in zoverre gelijk, dat zij niet op de hoogte waren van alle lichte verdenkingen.

De verwarring als probleem ervaren
LNV-ers leggen de oorzaak van het weinig consistente beeld dat het lokaal bestuur biedt bij het bestuur zelf neer. Het lokaal bestuur legt de oorzaak bij het gebrek aan voorbereiding van het ministerie van LNV en de gebrekkige communicatie. Onze beoordeling is dat, gezien de late, steeds veranderende en verwarrende informatievoorziening, de onvoldoende voorbereiding wat betreft oefeningen, de aanpak van dierziektebestrijding die anders is dan de voor het lokaal bestuur bekende aanpak bij rampen, en de verwarring over de juridische achtergronden, de oorzaak met name bij het ministerie van LNV ligt. LNV heeft weinig oog gehad voor positie en rol van het decentrale bestuur.

Opvallend is in de gesprekken met de ambtelijke top van LNV en RVV, dat zij de bestuurlijke verwarring wel zien, maar het niet of nauwelijks als een werkelijk probleem ervaren. Er wordt gereageerd op de volgende wijze: het gaat om dierziektebestrijding, Nederland is te klein voor decentralisatie, het Europees beleid is datgene waar het om draait. Sommigen zeggen: het maatschappelijk draagvlak is niet te krijgen want het non-vaccinatiebeleid is niet-uitlegbaar. Anderen zeggen: we moeten de volgende keer alles beter uitleggen. Onvoldoende onderkend wordt dat de verhoudingen in sommige delen van Nederland dermate verstoord zijn - de emoties lopen soms nog steeds hoog op -, dat uitleggen alleen niet voldoende zal zijn.

Ongeregeldheden

De meeste ruimingen vinden plaats zonder noemenswaardig verzet. In sommige plaatsen komt het tot zware ongeregeldheden. Het verzet in Sprang Capelle was kort maar heftig. De ongeregeldheden in Kootwijkerbroek waren zeer ernstig, het verzet was buitengewoon langdurig. Wat er gebeurd is in Kootwijkerbroek en Sprang Capelle had niet mogen gebeuren. Vernieling van voertuigen, en het opwerpen van blokkades zijn vormen van verzet die niet goed te praten zijn. De gijzeling en geweldpleging tegenover RVV-medewerkers in Kootwijkerbroek zijn onacceptabel, en heeft het werk van RVV-ers, AID-ers, GD-ers, en RCC-ers psychisch zeer zwaar gemaakt.

Het is achteraf niet te achterhalen of de ordeverstoringen in Kootwijkerbroek te voorkomen waren geweest. Wel zijn er meerdere factoren, die niet als oorzaak aangewezen mogen worden, maar die wel samenhangen met het ontstaan van de rellen. Wij noemen hier enkele factoren. Het moment van het ontstaan van de ongeregeldheden wijst er op dat de onrust als gevolg van de rechtszaak in Sprang Capelle is overgeslagen naar Kootwijkerbroek. De onrust betrof uiteraard algemene weerstand tegen ruimingen, maar had ook te maken met verwarring over verdenkingen, besmettingen, en de legitieme grond van ruiming. Verwarring bij burgemeesters, politie, boeren en zelfs bij de rechter. De ligging van het bedrijf (midden in het dorp) maakte het vervolgens extra lastig om in alle rust te ruimen. En het weinig consistente beeld van de wijze waarop is omgegaan met afzettingen door het lokaal bestuur bood mede grond voor twijfels.

Handhaving bij ongeregeldheden

Over de vraag of er tijdig en met de juiste zwaarte van middelen is opgetreden wordt verschillend gedacht, ook binnen de verschillende betrokken overheidsorganen. Sommigen vinden dat te laat is opgetreden, anderen dat te vroeg de ME er bij is gehaald. Onze indruk is dat met name tijdens de gijzeling en in de week erna eerder opgetreden had kunnen en moeten worden. Juist de gijzeling heeft psychisch diepe sporen achtergelaten bij RVV-ers en RCC-ers.

Ook met betrekking tot de blokkades kunnen vraagtekens gezet worden bij de tijdigheid en de zwaarte van de inzet van middelen. Anderzijds is het tijdstip waarop mensen schriftelijk gewezen wordt op de consequenties van weigering laat te noemen.

Communicatie
Er is tijdens de lange reeks van gebeurtenissen in Kootwijkerbroek van alles gecommuniceerd met de beste bedoelingen. Door de politie, door de burgemeester, door minister Brinkhorst, door minister-president Kok, door de RVV, door het RCC, door ID-Lelystad. Daarbij is terecht door minister-president Kok erop gewezen dat geweld, gijzelingen en blokkades niet de beste manier zijn om met elkaar tot verstandige oplossingen te komen.
Er zijn echter ook kanttekeningen te maken bij de communicatie. In hoofdstuk 6 zijn een aantal voorbeelden gegeven. Hier noemen wij de bijeenkomst in de Kerk in Kootwijkerbroek op 6 april. Tijdens deze bijeenkomst, bedoeld als verduidelijking, neemt mede door onhandig woordgebruik van medewerkers van het ministerie van LNV de verwarring en onrust toe.
En wij noemen de communicatie rond de tracering van de besmetting in Kootwijkerbroek. Toen Minister-president Kok op 30 maart op televisie meldde dat het MKZ-spoor in Kootwijkerbroek is terug te voeren tot Oene was hij vermoedelijk voorbarig. De zegsman van het ministerie van LNV, die de volgende dag het bericht in de media bevestigt en daarbij het beroep van de persoon vermeldt zegt op dat moment duidelijk te veel en gaat niet discreet om met de informatie, zoals in het bewuste AID-rapport over de persoon wordt gevraagd.

6.4 Uitvoering op regionaal en lokaal niveau: politie, Openbaar Ministerie, militairen en douane

6.4.1 Hoe was de bedoeling vanuit het ministerie van LNV

De AID is verantwoordelijk voor de traceringsonderzoeken, assistentie bij ruimingen en controles van vervoersverboden. Voor deze paragraaf zijn met name de assistentie bij ruimingen en de controles bij vervoersverboden relevant.

De AID wordt ingeschakeld bij het ruimen van een bedrijf. Wanneer een besmet bedrijf is gemarkeerd, controleert de AID of dit voldoende is gebeurd. De borden bij het erf van besmette bedrijven zijn dus de verantwoordelijkheid van de boer, de AID controleert of ze er staan. AID-ers zijn in principe degenen die een vervoersverbod handhaven en aan de grenzen controleren dat er geen *dieren en/of dierlijke producten* het gebied in – of uitgaan[177] Aan de politie wordt gevraagd hen daarbij te ondersteunen. Aan de douane wordt gevraagd te ondersteunen bij de handhaving van import- en exportverboden, met name aan de grenzen en op (lucht)havens.

6.4.2 Formele verdeling van taken en bevoegdheden

Ook de handhaving van wet- en regelgeving in het kader van de bestrijding van dierziekten valt onder verantwoordelijkheid van het ministerie van LNV, maar samen met het Openbaar Ministerie. Als bijzondere opsporingsdienst heeft de AID twee bazen. Het juridisch gezag ligt bij de officieren van Justitie, organiek is de AID geplaatst onder het ministerie van LNV.

[177] Uiteraard afhankelijk van de precieze inhoud van de maatregel.

De AID en de politie maken deel uit van het verbrede RCC-crisisberaad.

Voor de handhaving van de Openbare Orde en Veiligheid is het driehoeksoverleg van burgemeester, officier van justitie en politie van belang. De politie is regionaal georganiseerd in de zogenaamde regiokorpsen, echter het gezag voor de handhaving van de openbare orde is lokaal belegd bij de burgemeester. Hij kan zich daarbij laten leiden door de afwegingen die op regionale schaal worden gemaakt. De lokale driehoek is een gezagsdriehoek, die gaat over de operationele aansturing van de politie. In de regionale driehoek (een zogenaamde beheersdriehoek) worden door de korpsbeheerder, de hoofdofficier van Justitie en de korpschef de beheersmatige zaken, die het gehele korps aangaan, besproken, waaronder de toedeling van capaciteit op lokaal niveau. Binnen het overleg van de regionale beheersdriehoek van de politie wordt dus de afweging gemaakt over de inzet en capaciteit van de politie.
Indien er sprake is van een coördinerend burgemeester, dan is zijn rol die van coördinatie van de besluitvorming van de verschillende betrokken burgemeesters in de regio. De facto beslissingsbevoegdheden over de afzonderlijke gemeenten heeft de coördinerend burgemeester niet.

Militairen en douane
Er is een verschil tussen militaire steunverlening en militaire bijstand. Het verschil is dat bijstand wordt verleend op grond van de politiewet (art. 58, 59 en 60) ter handhaving van de openbare orde of ten behoeve van de strafrechtelijke handhaving terwijl voor steunverlening geen wettelijke basis bestaat. Militaire steunverlening betreft de noodzakelijke steunverlening aan een andere overheidsinstantie, op het algemeen belang betrekking hebbende. Bij de varkenspest is militaire steunverlening gevraagd, nu was er met name sprake van militaire bijstand. Militaire steun werd nu o.a. verleend in het kader van het opzetten en de catering van het RCC in Stroe. Het verschil is met name juridisch erg groot. [178]

De douane valt onder verantwoordelijkheid van het ministerie van Financiën. Zij controleert onder coördinatie van de AID de grenscontroles.

6.4.3 Handhaving: Ondersteuning veterinaire maatregelen in de praktijk

Aandachtsfase
Handhavers (politie, OM) waren in het algemeen niet voorbereid op een mogelijke uitbraak en beschikte niet over een draaiboek MKZ van de RVV. Wel waren er brieven verstuurd met een korte voorbereiding op de stand still. Het LEC-Maastricht verschafte aan het begin van de uitbraak een korte instructie[179] aan het OM, dat betrekking had op de stand still periode van 72 uur. Deze wordt door betrokkenen summier genoemd.[180].
Minister de Vries van BZK vraagt rond 7 maart aan de bestuurlijke lijn om medewerking en minister Korthals aan het Openbaar Ministerie. Het College van procureurs-generaal verzoekt op 7 maart aan alle hoofdofficieren van justitie om

[178] Bron: defensie op internetpagina defensie.
[179] Het OM spreekt hier zelf van een draaiboek. wij nemen aan dat de korte instructie bedoeld wordt.
[180] Bronnen: brief minister Korthals aan TK 30 maart, regio bijeenkomst Stroe en Nunspeet, notitie OM.

medewerking bij het realiseren van een adequate handhaving van de MKZ-bepalingen. De genoemde werkinstructies en een draaiboek inzake een stand still worden onder de betrokken officieren van justitie verspreid[181]
Diverse politieregio's maken ter voorbereiding eigen draaiboeken.[182] Het gaat hierbij met name om de voorbereiding op een stand still[183]. In het rapport ES&E wordt de voorbereiding mogelijk als één van de factoren gezien waarom de aanpak van de crisis in Friesland soepeler lijkt te zijn verlopen dan in (Noord-Oost) Gelderland.

De voorbereiding en de coördinatie van de handhaving van MKZ bepalingen is neergelegd bij het Landelijk Expertisecentrum Landbouw en Visserij (LEC), behorende bij het arrondissementsparket te Maastricht (brief aan de 2e Kamer van 30 maart van de minister van Justitie Korthals). Vanaf 23 februari jl. zijn, zo staat in die brief, de medewerkers van het LEC dagelijks 24 uur bereikbaar en beschikbaar voor situaties die acute inzet van het Openbaar Ministerie vereisen.

Crisisfase
De coördinerende functie van het LEC houdt, volgens de brief van minister Korthals van 30 maart, in de praktijk in dat:
- vanuit het LEC de parketten continue voorzien worden van de zich in snel tempo opvolgende regelgeving vanuit het ministerie van LNV;
- het LEC aanspreekpunt is voor de behandeling en beantwoording van vragen inzake MKZ-maatregelen;
- vanuit het LEC dagelijks contact en informatie-uitwisseling plaatsvindt met de betrokken ambtenaren van het ministerie van LNV en de AID. Dagelijks worden van de AID overzichten ontvangen m.b.t. de activiteiten van de AID in het kader van de handhaving van de MKZ-bepalingen;
- het LEC deelneemt aan de bijeenkomsten van het IBT.

Dagelijkse informatie-uitwisseling en afstemming vindt plaats over de ontwikkelingen op het gebied van de handhaving van MKZ-bepalingen. Volgens de brief van minister Korthals van 30 maart zijn teneinde de handhaving goed te laten verlopen binnen de toezichtsgebieden overleggen gestart op lokaal en regionaal niveau. In deze overleggen zijn alle bestuurlijke- en handhavingsinstanties die betrokken zijn bij de MKZ-problematiek, zoals de politie, het OM, de AID vertegenwoordigd. De Regiopolitie IJsselland, het OM Zwolle, het OM Zutphen, en de politie N/O Gelderland zijn inderdaad al vanaf het eerste regionale overleg op 22 maart bij het eerste regionale basisoverleg, het breed crisisberaad, aanwezig[184]. Afgesproken wordt een open overleg te voeren.

De AID heeft ten tijde van de stand still (21 24 maart) een Landelijk OndersteuningsPunt (LOP) in De Meern ingericht, dat bestond uit 5 tot 10 AID-ers die 24-uursservice leverden. Het LOP is ingericht om ondersteuning te bieden aan de Politie, Koninklijke Marechaussee en Douane en om vragen te beantwoorden. Een andere taak van het LOP was de landelijke regelgeving die betrekking had op de

[181] Bron: brief van de minister van Justitie aan de TK, 30 maart 2001.
[182] Bron: rapport ES&E, december.
[183] Bron: brief minister Korthals aan de TK, 30 maart en, evaluaties.
[184] Bron: verslagen. Dit overleg zal enkele dagen later overgaan in het verbreed RCC-crisisberaad in Stroe.

AID-taak (namelijk vervoerscontroles) te vertalen in duidelijke instructies voor mensen 'op de weg'.

Handhaven vervoersverboden
Bij het uitvoeren van veterinaire maatregelen kennen de politiefunctionarissen problemen. Door de snelle veranderingen van wet- en regelgeving weten de handhavers niet altijd welke regels op dat moment gelden en hoe nieuwe regelgeving uitgelegd moet worden. Bijvoorbeeld: mag een koe wel of niet van de ene wei de weg oversteken naar de andere wei om op stal gezet te worden. In een aantal gevallen gaat het ook om moeilijk te handhaven regelgeving of niet consequent toegepaste handhaving. Een voorbeeld handhaving dat door handhavers als niet consequent gezien wordt is dat sociaal bezoek wordt toegelaten, maar dat een cameraploeg die in strijd met de regelgeving een net geruimde boerderij filmt wordt aangehouden, waarbij alle kleding dient te worden uitgetrokken. Risico's voor besmetting zijn in beide gevallen aanwezig.
De compartimentering brengt nieuwe problemen in de handhaving. Een DCC-medewerker zegt: *Als er tijdens de crisis nog nagedacht moet worden waar de grenzen precies moeten lopen, en vervolgens grenzen gekozen worden die niet te handhaven zijn, dan is dat niet handig. Waarom zes of zeven regio's met grenzen die je niet kunt handhaven als het ook kan met drie regio's met keiharde grenzen waar je de politie aan kunt zetten? Na heel veel lobbyen en druk van buiten is dat later ook gebeurd.*

Handhaven import- verboden
Ook de douane heeft met name in de beginfase moeite met de vele wijzigingen in de regelingen. Zo vraagt zij daar op 27 maart aandacht voor: *vanaf zaterdagmorgen zijn er erg veel elkaar opvolgende wijzigingen in de regelingen, waardoor we de instructies voor het werkveld te vaak moeten aanpassen*[185].

De aan Nederland grenzende deelstaten klagen over onvoldoende informatie. Door het ministerie van LNV worden de centrale overheden op de hoogte gehouden. De autoriteiten van de aan Gelderland en Overijssel grenzende Duitse deelstaten wenden zich tot de provincies met het verzoek om verbetering van de informatievoorziening over de aanpak van de MKZ-crisis. In een gezamenlijke brief zenden de Commissarissen van de Koningin het verzoek door naar de betrokken ministers en wijzen erop dat het hier gaat om een rijksverantwoordelijkheid aangaande internationale betrekkingen. In een later stadium verbetert de informatievoorziening.
België sluit kleinere grensovergangen fysiek af. Er is sprake van inconsistent beleid door België wat betreft de grenscontroles. Waar de ene grensovergang wordt afgesloten door containers, is het bij de volgende grensovergang mogelijk gewoon door te rijden[186]. *Vaak dienden gemeenten of de provincie op korte termijn aan de Nederlandse zijde van de grens signalering aan te brengen om met name in de avond en nacht ongelukken te voorkomen*[187]. De provincies die te maken hebben met grensovergangen vragen meer departementale steun, met name van het NCC.

---

[185] Bron: Situatierapport DCC-LNV, 27-3-2001.
[186] Bron: verslag 2e coördinerende vergadering 26-3-2001.
[187] Bron: evaluaties provincies.

In het situatierapport van het DCC-LNV wordt gemeld op 11 april dat het vanwege een gespreide verantwoordelijkheid voor de grenscontrole in België voor de Nederlandse douane niet eenvoudig is om afspraken te maken over samenwerking bij uitvoering van de grenscontrole.
Op 19 april vindt onder coördinatie van de provincie Zeeland bestuurlijk overleg met gemeenten, Douane, politie, veerdiensten, Kamer van Koophandel, MKB-NL, regiodirectie Zuid-West van LNV en vertegenwoordigers van Vlaanderen over de grenscontroles in Zeeuws Vlaanderen. Het is Vlaanderen duidelijk dat de grenscontrole niet kan worden opgeschoven tot de veerovergangen van de Westerschelde[188].

Ondersteuning bij ruiming
Het was bij politie, OM en militairen niet altijd duidelijk hoe de organisatie bij ruiming in elkaar zat, en de handhaving plaats moest vinden. In hoofdlijnen was duidelijk wie wat deed en moest doen, maar bij de uitvoering liepen met name de taken en bevoegdheden van het ministerie van LNV, RVV en AID door elkaar. Met name de positie van de RVV wordt niet altijd even duidelijk gevonden.
Een veelgenoemd probleem bij de ondersteuning van ruiming is de slechte planning. Als voorbeeld wordt aangehaald dat de politie in Sprang Capelle met een groot peloton ME[189] klaarstond terwijl de ruiming werd afgeblazen. Juist dit voorbeeld is overigens niet te wijten aan slechte planning, omdat de ruiming werd afgeblazen op last van de rechter. Andere voorbeelden zijn dat ruimingen uitliepen omdat er meer dieren aanwezig waren dan vooraf ingeschat en daardoor een volgende ruiming later begon.

Voor de politie kwam daarbij dat zij in de eerste weken geen directe lijn hadden met de crisisorganisatie (LNV-crisisberaad) en het ministerie van LNV spaarzaam was met het verstrekken van informatie. Er was gebrek aan goede instructies. Maar ook de AID zelf was niet altijd voldoende op de hoogte: '*Het beleid wisselde bijna per uur. De vervoerscontrole gebeurde echter met protocollen. De communicatie vanuit het ministerie van LNV en tussen RVV en AID was niet goed, mensen in het veld wisten op een gegeven moment echt niet meer wat er moest gebeuren. Moest je paarden doorlaten of ze ter plekke euthanaseren? Allebei is gebeurd*' (AID-er)

Het is lastig in te schatten in hoeverre er sprake is van incidenten of van meer structurele problemen. Ten aanzien van de aansturing vanuit de AID en de informatievoorziening wordt in ieder geval door verschillende respondenten in de loop van de crisis verbetering gemeld. In de eerste dagen wordt de 24-uurs service ingesteld, die in het begin nog niet bij iedereen bekend is. Later kwam er ook een aanspreekpunt bij de AID speciaal voor de politie en verbeterde de informatie voorziening aanzienlijk. Gezegd wordt dat voor allerlei vragen, ook vragen die meer de RVV betreffen, de AID werd gebeld. Het probleem van de snel wijzigende regelgeving is met een beter aanspreekpunt echter nog niet opgelost. De wijzigingen volgen zich zeer snel op, en door politie en militairen blijven er klachten dat de veehouders soms beter op de hoogte zijn dan zij. De vraag blijft dus regelmatig: *wat mag wel en wat mag niet*.

[188] Bron: situatierapport DCC-LNV, 20-4-2001
[189] Genoemd wordt 400 man, hetgeen neer zou komen op ongeveer 3 peloton.

Bijstandsverlening van ME en platte petten
De initiële bijstand wordt gevraagd en geleverd in de vorm van ME. De grootste voordelen hiervan zijn de relatieve paraatheid, en het totaalpakket wat tegelijkertijd wordt geleverd: commandostructuren, verbindingsmiddelen, procedures, logistiek. De keuze voor ME betekent dat een korps dat relatief over veel ME beschikt zwaarder wordt belast dan anderen.
Gedurende de crisis, rond 18 april, wordt de switch gemaakt naar bijstand in de vorm van 'platte petten'. Het NCC was van oordeel dat op deze manier ME-capaciteit beschikbaar kon worden gehouden voor handhaving van de openbare orde. De consequentie is dat een nieuwe verbindingsstructuur moet worden ingezet, een volledig logistiek apparaat en er waren veel meer voertuigen nodig. De overschakeling betekende ook een overschakeling op achtuursverbanden.

Inzet van militairen en douane
Vanaf 21 maart wordt onder meer de Koninklijke Marechaussee (Kmar) ingezet als ondersteuning van douanebeambten bij de grenscontroles voor de exportverboden. De marechaussee en de douane voeren gezamenlijk controles uit en worden daarin bijgestaan door ambtenaren van de Algemene Inspectie Dienst (AID) van het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij.
Militairen verlenen ook al in een vroeg stadium ondersteuning bij het opzetten van het RCC in Stroe. Voor het RCC wordt een grote tent opgezet in de Johan Friso Kazerne in Stroe. Militairen helpen onder meer met het opzetten van de logistiek, de materialen, en de catering.

Eind maart wordt voor het eerst in IBT en coördinerende overleggen gesproken over inzet van de landmacht bij de handhaving. Kort na de instelling van de driehoek Noord Veluwe worden de eerste concrete afspraken gemaakt. Op 8 april staan de militairen voor het eerst in het veld.[190] De meningen over de snelheid van de besluitvorming hieromtrent zijn verdeeld, de een vindt het vrij snel gegaan, de ander te langzaam.
De inzet van militairen vindt plaats onder leiding en toezicht van de politie. Begonnen wordt met een één-op-één variant, later is er een ruimere inzet van militairen[191]. In het algemeen is er lof voor het functioneren van het defensiepersoneel. Kritische kanttekeningen worden gemaakt over de vergoedingen, die voor defensiepersoneel veel lager is dan voor de politie.
Ook de militairen hebben soms moeite met het interpreteren van de regelgeving. Zo wordt door een burgemeester gezegd dat er soms wel gecontroleerd werd op postduiven, en niet op geiten.

Om een beeld te geven van de inzet en steunverlening van militairen op een bepaald moment (eind mei) geven wij hier een overzicht. Deze inzet van Defensie betreft een momentopname en kon veranderen naar mate de situatie verandert.

[190] Bron: ES&E, pg.39.
[191] Bron: ES&E, pg.40.

Defensie-inzet ten behoeve van de MKZcrisis, stand 21 mei 2001[192]

Personele inzet Defensie
Defensiepersoneel wordt op een aantal plaatsen in het land ingezet ten behoeve van de mond- en klauwzeercrisis.
Inzet militairen t.b.v. Douane
* 63 militairen ter ondersteuning douane in Rotterdam
Inzet militairen t.b.v. het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (LNV)
368 Militairen daadwerkelijk ingezet ter ondersteuning van het ministerie van LNV, onder meer:
* 167 militairen bij transportbegeleiding ruimingen
* 4 militairen van de Nationale Reserve voor de bewaking van het Regionaal Coördinatie Centrum in Uden.
* 50 militaire chauffeurs
* 22 militairen t.b.v. de Rijksdienst voor de keuring van vee en vlees (RVV)
* 125 militairen voor (administratieve) ondersteuning op verschillende locaties in het land
Daarnaast staan bij de drie regionale militaire commando's extra militairen stand-by.
Inzet militairen t.b.v. de Politie
252 Militairen van de landmacht en de marechaussee ter ondersteuning van de politie op de Veluwe
Inzet militairen t.b.v. Coördinatie Defensie
* 26 militairen

Materiele inzet
Daarnaast heeft Defensie verschillende locaties geheel of gedeeltelijk ter beschikking gesteld van het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij en andere instanties. Ook worden voertuigen, apparatuur en andere uitrustingsstukken van Defensie gebruikt voor de bestrijding van de crisis.
Locaties voor medegebruik en/of het opstellen van o.m. in beslag genomen voertuigen
Harskamp, Marnewaard, Rucphen, Heesch, IJsselstein, Garderen, Wezep, Oldebroek
Overige voorzieningen en faciliteiten
Ca. 94 ter beschikking gestelde voertuigen en communicatieapparatuur
Genieondersteuning voor egalisatiewerkzaamheden (noodparkeerplaats) in Cuijk

Andere ondersteuning vanuit operationele diensten buiten het ministerie van LNV

Er zijn veel meer operationele diensten van buiten het ministerie van LNV betrokken bij de maatregelen en handhaving van die maatregelen, dan alleen politie, douane en militairen. De samenwerking met deze diensten was niet altijd optimaal. Wij geven twee voorbeelden:
Het stickeren van vrachtauto's. Een vertegenwoordiger van DCC-LNV vraagt zich af waarom dat weken moet duren terwijl het toch in twee of drie dagen zou moeten kunnen. De Rijksdienst voor het Wegverkeer gaf onder coördinatie van LASER de stickers uit, met ondersteuning van militairen waarvan DCC-LNV de inzet had geregeld. Het leek erop alsof de RDW de urgentie ervan niet goed inzag. Vermoedelijk werd, zoals dat ook bij de politie het geval is, vastgehouden aan de 'normale' werktijden. Ook een vertegenwoordiger van de veetransporteurs (TLN) heeft

[192] Bron: ministerie van Defensie, internet, 21 mei 2001.

opmerkingen over de bestickering. Stickers waren er vaak niet of ze spoelden van de wagen.

6.4.4 Handhaving: voorkomen van ordeverstoringen in de praktijk

In paragraaf 6.3 is uitgebreid aandacht besteed aan de gebeurtenissen in Kootwijkerbroek. Wij gaan in deze evaluatie niet uitgebreid in op de middelen die zijn aangewend om de ordeverstoringen te voorkomen en te beheersen. Wij volstaan met enkele noties over de inzet van middelen.
Over de inzet van middelen bij de onlusten Kootwijkerbroek en Sprang Capelle wordt verschillend geoordeeld. Vanuit het lokaal bestuur en plaatselijke belangengroeperingen wordt gezegd dat er onhandig is opgetreden door het inzetten van ME. Ook de beslissing om op zaterdag te ruimen was onhandig, toen waren er veel mensen vrij. LNV-ers zeggen dat er tijdens en na de gijzelingen te lang geaarzeld is, te veel gepraat, en te laat ingegrepen.
Door het ministerie van LNV wordt meestal gevraagd om eerder in te grijpen en harder in te grijpen. In het algemeen zijn LNV-ers volgens politie, defensie en OM slecht op de hoogte van de wettelijke gronden waaronder ingegrepen mag worden. Twee voorbeelden die illustreren dat LNV-ers soms om te zwaar materieel vroegen. Zo werd gevraagd vanuit het RCC in Stroe of er tanks ingezet konden worden om de ruimingen te ondersteunen. En bij de ruiming van een bedrijf in Kootwijkerbroek werd de dag voorafgaand een aanvraag van 7 pelotons ME ingediend.

Er zijn ook klachten over de efficiëntie van de inzet van de politie. Een citaat:
De politiecapaciteit is ondoelmatig ingezet mede door het gebrek aan voorbereiding. De driehoek heeft halverwege tegen de ministers van LNV en BZK gezegd, dat ze geen politie meer wilden inzetten, omdat ze op deze manier moesten werken, zo inefficiënt.
Als voorbeeld van inefficiëntie komt ook steeds de klacht van de slechte planningen terug. Daardoor moet er vaak onnodig lang gewacht worden.

Op 22 mei stuurt het NCC een brief aan alle CdK's, het ministerie van Defensie, het Korps Landelijke Politiediensten, met afschrift aan de Regiopolitie, en de staf van de Koninklijke Marechaussee, dat de bijstand van de zogenaamde platte petten en militairen c.q. de Koninklijke Marechaussee per 24 mei 00.00 uur kan worden beëindigd. Volgens een gesprekspartner was aan de politie en militairen het moment van beëindiging van de bijstand onduidelijk. Mogelijk is bij het doorgeven van de informatie niet elke operationele dienst tijdig bereikt.

Op 24 mei bedraagt de netto bijstand die is gegeven vanaf 3 april in de gebieden rond Noord Veluwe, Kootwijkerbroek en Ee ongeveer 240.000 uur, waarvan 100.000 uur politiebijstand en 128.000 uur defensiebijstand. Wij geven een totaal overzicht, waarbij we ons baseren op de evaluatie van ES&E.

Tabel 6.1

		Politie		Defensie		Totaal
		ME	Overig 'platte pet'	Kmar	Overig Landmacht	
Noord Veluwe	Uren:	34.000	56.690	22.260	86.175	199.125
	In % (afgerond)	*17*	*28*	*11*	*43*	*100*
Kootwijkerbroek	Uren:	17.850	2.350	1.050	0	21.250
	In % (afgerond)	*84*	*11*	*5*	*0*	*100*
Friesland	Uren:	0	0	0	17.900	17.900
	In % (afgerond)	*0*	*0*	*0*	*100*	*100*
Totaal	Uren:	51.850	59.040	23.310	104.075	238.275
	In % (afgerond)	*22*	*25*	*10*	*44*	*100*

Tabel 6.2

Korps	Totaal aantal uren MKZ-inzet van 15/3 tot 15/5 2001	waarvan inzet in ander korps	dus MKZ-inzet binnen eigen regio/korps
Groningen	22.361	6.916	15.445
Friesland	36.332	4.838	31.494
Drenthe	19.001	5.566	13.435
IJsselland	25.625	3.636	21.989
Twente	7.474	6.214	1.260
Noord- en Oost Gelderland	51.540	750	50.790
Gelderland Midden	25.730	250	25.480
Gelderland Zuid	13.541,50	4.184,50	9.357
Utrecht	16.728	6.393	10.335
Noord-Holland Noord	11.082	4.462	6.620
Kennemerland	5.443	4.243	5.143
Zaanstreek-Waterland	8.880	3.930	4.950
Amsterdam-Amstelland	17.692,50	15.611,50	2.081
Gooi- en Vechtstreek	4.575	2.918	1.657

Tabel 6.3

Korps	Totaal aantal uren MKZ-inzet van 15/3 tot 15/5 2001	waarvan inzet in ander korps	dus MKZ-inzet binnen eigen regio/korps
Hollands Midden	7.395	5.725	1.670
Haaglanden	-	-	-
Rotterdam Rijnmond	12.674	8.852	3.822
Zuid-Holland Zuid	13.533	3.454	10.079
Zeeland	6.395	6.135	260
Midden en West Brabant	8.133	6.250	2.143
Brabant Noord	13.377	1.542	11.835
Brabant Zuid-Oost	6.344	2.736	3.608
Limburg Noord	16.470,50	4.920,50	11.550
Limburg Zuid	17.176	7.188	9.988
Flevoland	10.829	4.694	6.135
KLPD	17.972,50	17.388	584,50

Ter vergelijking: de inzet voor de MKZ-crisis is meer dan bij EURO 2000.

6.4.5 Gevolgen van MKZ-crisis voor uitvoerende diensten

Diverse uitvoerende diensten kregen te maken met gevolgen voor de wijze waarop ze hun werkzaamheden uitvoeren. Voor het optreden van hulpverleners zijn sinds het uitbreken van de ziekte strenge voorzorgsmaatregelen van kracht. Brandweer, politie en ambulancediensten krijgen te maken met een streng ontsmettingsregime. Om de eventuele verspreiding te voorkomen nemen bijvoorbeeld de regionale brandweercorpsen Stedendriehoek en IJssel-Vecht een groot aantal maatregelen. In feite werd ieder incident als een ongeval met gevaarlijke stoffen beschouwd. Mensen als de Regionaal Officier Gevaarlijke Stoffen en het regionale ontsmettingsteam maken daarom deel uit van de standaarduitruk. Andere korpsen besluiten niet meer uit te rukken, omdat een groot deel van het korps uit agrariërs bestaat, en daarom de kans tot verspreiding van het virus extra groot geacht werd[193].
Ook aan ambulancediensten is het onduidelijk of zij boerderijen kunnen bereiken. *'Pas na drie dagen zijn er protocollen gemaakt waarin bijvoorbeeld was vastgelegd dat ambulances er door mochten voor noodgevallen*'. Door LNV-ers wordt gezegd dat dat wat het ministerie van LNV betreft is dat nooit anders geweest. Natuurlijk mochten ambulances en brandweer er door.

Rechtbanken krijgen te maken met rechtszaken om ruimingen op te schorten of onrechtmatig te verklaren. In totaal worden er meer dan 180 kort gedingen aangespannen. Maar ook andere wet- en regelgeving vraagt om aandacht. Bij de uitvoering van de veterinaire aanpak wordt soms in strijd gehandeld met andere wet- en regelgeving. Niet altijd beschikt men over de juiste vergunningen. Wij geven enkele voorbeelden:

[193] Bron: gemeentelijke evaluaties.

- slachterijen met een lange handhavingsgeschiedenis worden ingeschakeld zonder milieuvergunning;
- het RCC-crisiscentrum in - Stroe heeft geen bouwvergunning;
- er is een voorbeeld van een salpeterzuurproef die met veel inspanning van de zijde van de handhavers kan worden tegen gehouden in verband met veiligheid en milieuvergunningen.

6.4.6 Analyse en beoordeling

Dierziektebestrijding en openbare orde en veiligheid
Bij de beheersing van de MKZ-crisis was het de bedoeling, dat het ministerie van LNV verantwoordelijk was voor de dierziektebestrijding, en BZK en het lokaal bestuur voor de handhaving van de openbare orde en veiligheid. Dit lijkt een heldere verdeling. In de praktijk is er overlapping tussen de twee domeinen.

Uitvoering
Voor de ondersteuning zijn RVV en AID en de politie van elkaar afhankelijk. Bij het handhaven van veterinaire maatregelen kent de politie deels vergelijkbare problemen als RVV-ers en AID-ers. Door snelle veranderingen van wet- en regelgeving en slechte planning weten de handhavers regelmatig niet of onvoldoende welke regels op dat moment gelden en hoe nieuwe regelgeving uitgelegd moet worden. Voor de politie komt daarbij dat zij geen directe lijn hebben met de crisisorganisatie en het ministerie van LNV spaarzaam is met het verstrekken van informatie. Er is gebrek aan goede instructies.

Cultuurverschillen
Er is ook sprake van cultuurverschillen. Militairen ergeren zich aan de in hun ogen chaotische organisatie en onduidelijke hiërarchische structuren in het RCC. Zij begrijpen niet waarom niet volgens de NCC-structuur uit het Nationaal Handboek gewerkt wordt. Zij zijn niet de enigen. De politie ergert zich daaraan, maar ook aan de slechte planningen. En LNV-medewerkers ergeren zich aan de onduidelijke sturingslijnen van de politie, en vinden dat de politie te veel praat en te weinig actie onderneemt.

Voorbeeldfunctie
Bij de bestrijding van de crisis werkt de overheid zelf soms niet volgens de regels. Dit is begrijpelijk gezien de hectiek van dat moment. Het roept echter wel vragen op over rechtmatigheid en rechtvaardigheid. Veelvuldig wordt gezegd '*de overheid mag wel tegen de regels ingaan, als wij het doen worden we zwaar gekort*[194]. Wil de overheid anderen erop aanspreken om zich aan de wet te houden dan moet zij zelf het goede voorbeeld geven.

[194] Bron: regiobijeenkomst Veluwe

6.5 Maatschappelijke impact

6.5.1 Hoe was de bedoeling vanuit het ministerie van LNV?

In haar communicatie doelstelling wil het ministerie van LNV de volgende kernboodschappen overbrengen aan het Nederlands Publiek: MKZ is niet gevaarlijk voor de mens en iedere burger kan een bijdrage leveren aan risicobeperking. Uit interviews met topambtenaren van het ministerie van LNV blijkt dat zij het non-vaccinatiebeleid in feite als niet uitlegbaar beschouwen. Draagvlak voor dit beleid bij de Nederlandse maatschappij, of in andere woorden, bij het Nederlands Publiek is in hun ogen niet te verkrijgen
Eén van de lessen van de varkenspest was dat de informatievoorziening aan de 2e Kamer verbeterd moest worden. Al tijdens de voorbereiding op de crisis is daar vanuit het ministerie van LNV veel aandacht aan besteed.

6.5.2 Taken en verantwoordelijkheden

Het is duidelijk dat de taken en verantwoordelijkheden van het ministerie van LNV en die van andere geledingen in de maatschappij van een andere orde zijn. Bij de bestrijding van een dierziekte ligt de verantwoordelijkheid primair maar niet uitsluitend bij het ministerie van LNV. De verantwoordelijkheid wordt gedeeld met de agrarische sector.
De financiering is zo geregeld dat het agrarisch bedrijfsleven mede de kosten draagt van de bestrijding. De uitgaven en ontvangsten die samenhangen met wettelijk te bestrijden dierziekten worden in het Diergezondheidsfonds verantwoord.
De middelen ter financiering van de uitgaven zijn afkomstig van de Europese Unie, de productschappen en het Rijk. Voor de bijdrage van het bedrijfsleven is in 2000 een Convenant gesloten met het PZ (Productschap Zuivel), PVV (het Productschap voor Vee en Vlees) en PPE (Productschap voor Pluimvee en Eieren).
De essentie van de afspraken is dat de overheid, in geval zich besmettelijke uitbraken voordoen, onvoorwaardelijk kan beschikken over de noodzakelijke financiële middelen, met name voor de bestrijding van besmettelijke dierziekten tot vooraf afgesproken maxima (voor het grootste deel via een systeem van bankgaranties). Indien het ministerie van LNV voor de financiering van een uitbraak van een besmettelijke dierziekte gebruik maakt van de bankgarantie, wordt door het betrokken productschap aan de sector een heffing opgelegd om de schuld van de banken af te lossen.
Buiten de financiële consequenties heeft de sector ook een verantwoordelijkheid ten aanzien van het voorkomen van dierziekten. Het meest duidelijk is deze verantwoordelijkheid ten aanzien van hygiëne en reiniging.

De Product- en Bedrijfsschappen
De product- en bedrijfsschappen zijn publiekrechtelijke organisaties die voor sommige onderdelen van het beleid specifieke taken en verantwoordelijkheden hebben. Zo is de identificatie en registratie (I&R) grotendeels in particuliere handen. Dit is gedelegeerd aan een privaatrechtelijke organisatie die wordt aangestuurd door een productschap[195]. De verordening van het PVV is door het ministerie van LNV aan het PVV opgedragen in medebewind op grond van de Gezondheids- en welzijnswet voor dieren (GWWD). Dit is een verandering vergeleken met de verordening onder het Landbouwschap.
Door vertegenwoordigers van het landbouwbedrijfsleven wordt gezegd dat de verantwoordelijkheid niet alleen bij de sector en de overheid gelegd kan worden. Ook het Nederlandse publiek heeft een verantwoordelijkheid bij het voorkomen van verspreiding van dierziekten. Zo wordt het bezoek aan landen als Turkije en Argentinië waar MKZ voorkomt als potentieel risicovol gezien.

6.5.3 Reacties van het publiek

Het Nederlandse publiek aanschouwt de MKZ-crisis vanachter de televisie, en doneert 3,6 miljoen voor getroffen boeren in een landelijke actie.
Uit vele interviewverslagen blijkt dat niet alleen veehouders bellen naar de informatienummers en surfen op internet. *Het waren niet alleen veehouders die belden, het waren burgers, het waren burgemeesters, journalisten, het waren mensen van de land- en tuinbouworganisaties* (RCC-crisismanager).

Onderwerpen die commotie te weeg brengen onder het Nederlandse publiek zijn vooral de onderwerpen die met heftige emoties gepaard gaan. Zoals het doden van de Schoonebeeker Schapen, van de Heckrunderen, de dreiging van doding van dierentuindieren, en het ruimen van de geitjes van jonge kinderen. Deze onderwerpen komen ook relatief vaak in de Tweede Kamer terug. Niet alleen de emoties zijn een reden dat deze onderwerpen terugkomen in de discussies. Omdat deze dieren niet voor consumptie gehouden worden zijn de dilemma's van het non-vaccinatie beleid juist hier zichtbaar.

6.5.4 Reacties van maatschappelijke organisaties

Belangrijke maatschappelijke organisaties reageren ieder op hun eigen wijze tijdens de MKZ-crisis. Uiteindelijk leiden deze reacties tot een brede coalitie die een gezamenlijk standpunt inneemt.

De agrarische sector
'De' sector is een breed begrip, hier vallen vertegenwoordigers uit het hele agrarische bedrijfsleven onder, inclusief bedrijfs- en productschappen, veetransporteurs, zuivelindustrie, veevoederindustrie enzovoorts. Voor de informatievoorziening aan de sector is het *Basisoverleg* in het leven geroepen. Dit werd tijdens de crisis meerdere malen per week bijeengeroepen door de Chief Veterinary Officer(CVO) in Den Haag. Soms zaten er wel vijftig mensen aan tafel. Tegelijkertijd is 'de' sector

[195] Inmiddels is dit door de minister weer onder verantwoordelijkheid van het ministerie geplaatst.

een heel smal begrip, omdat 'de' agrarische sector niet meer bestaat. Alleen al de LTO bestaat uit een centrale organisatie, regionale afdelingen, lokale afdelingen en thematisch georganiseerde afdelingen. Bovendien bestaan er een aantal kleinere organisaties die niet in het basisoverleg vertegenwoordigd zijn. Het ministerie van LNV doet over het algemeen zaken met centrale vertegenwoordigers van de grote organisaties, en verwacht dat die hun eigen communicatiekanalen benutten om informatie door te spelen.
De agrarische sector is relatief goed voorbereid als de uitbraak in Engeland plaatsvindt. De deelnemers van het basisoverleg hebben inzage gekregen in conceptversies van de draaiboeken, meegedaan aan een oefening, en starten goed geïnformeerd aan de crisis.
Sommige organisaties van de sector komen dagelijks in het nieuws zoals LTO-Nederland. De voorzitter van de LTO zegt dat het niet verwonderlijk is dat LTO-Nederland zich tegen het non-vaccinatiebeleid uitspreekt en het tegelijkertijd volgt. Het non-vaccinatiebeleid stamt uit 1992, en is onder druk van de Denen en de Engelsen (die anders geen lid wilden worden van de EU) tot stand gekomen. Intussen zijn de inzichten veranderd, en wil LTO-Nederland het non-vaccinatiebeleid op Europees niveau aangepast zien. Dat laat onverlet dat men tijdens de crisis het beleid strikt wenste te volgen, omdat de consequenties van een Nederlandse 'alleingang' voor de veehouderij desastreus zouden zijn.
LTO-Nederland neemt niet alleen medeverantwoordelijkheid voor sommige keuzes van het beleid, zij nemen als organisatie ook allerlei maatregelen om de aanpak van de dierziektebestrijding te ondersteunen en de gevolgen daarvan te begeleiden. Vanaf de eerste dag van de uitbraak worden er nieuwsbrieven verspreid met gedetailleerde informatie, wordt er een teletekstpagina verzorgd, wordt er psychosociale bijstand gegeven en zit er dagelijks een telefoonteam van 100 mensen paraat om antwoorden te geven op alle vragen. Op een bepaald moment was de situatie zo dat de telefoon van de RVV stond doorgeschakeld naar de LTO. Ook moest LTO gaan informeren over ontheffingen, wat tot claims kan leiden. 4 weken na het begin van de crisis wilde het ministerie van LNV de teletekstpagina van LTO overnemen als doorgeefluik voor informatie, wat LTO niet heeft toegestaan.
Ook de zuivelindustrie, bijvoorbeeld COBERCO, stuurt tijdens de crisis aan haar leden en leveranciers informatie waarin de regelgeving wordt uitgelegd. Zij wijst er in de brieven op dat bij eenzijdige enting de export van Nederlandse zuivel verboden wordt en dat dat bij een export van 70 procent een illusie is.

In de eerste week van de crisis, als MKZ is uitgebroken in Nederland, wordt het landelijk maatregelenpakket, inclusief de stand still, gecommuniceerd aan de sector via het Basisoverleg. Het maatregelenpakket is op hoofdlijnen al bekend.

LTO-Nederland treedt tijdens de crisis op de voorgrond. Andere organisaties, die ook veelvuldig worden geraadpleegd door het ministerie van LNV, zoals de zuivelindustrie blijven meer op de achtergrond. Dit levert wel eens een ongemakkelijk gevoel op bij LTO-Nederland, vooral als het gaat om moeilijke en ingrijpende beslissingen. Zo zag bij de instelling van het gebied Noord Veluwe iedereen de LTO als adviseur en niet de slachterijen en de melkindustrie. Dit is volgens de LTO-vertegenwoordiger een onjuiste weergave van zaken.
De andere agrarische vakbonden uit het basisoverleg treden veel minder op de voorgrond. Sommigen nemen in de media op onderdelen ook meer afstand van het

beleid. De Nederlandse Melkveehouders Vakbond (NMV) keurde in 1997 het non-vaccinatiebeleid af in een brief aan het ministerie van LNV. Preventieve vaccinatie met behoud van de veestapel is volgens de vakbond op dit moment het enige beleid ter bestrijding van MKZ.
De Nederlandse Vakbond Varkenshouders zegt bij monde van zijn voorzitter: *Begin jaren 90-was ik tegenstander van het invoeren van het non-vaccinatiebeleid. Die beslissing is om handelspolitieke redenen genomen. Maar als het komt, en je hebt een beleid, waarbij je niet mag enten, dan moet je snel zijn. Nu zou de EU anders moeten beslissen. Waar is het einde? Er komt nu waarschijnlijk een 4e ziekte bij, de Ziekte van Aujeszky.* Vanwege de noodzakelijke snelheid van handelen zet de voorzitter vooral vraagtekens bij de tijd die nodig is om MKZ vast te stellen. Ten aanzien van de twijfels in Kootwijkerbroek vraagt hij zich af waarom de overheid niet bereid was tot een second opinion. Het kan in zijn ogen nog steeds, met behulp van DNA-onderzoek.

Tijdens de crisis ontstaan plaatselijke groeperingen en organisaties van boeren, of van boeren en burgers, die actievoeren tegen het non-vaccinatiebeleid en de wijze waarop het ministerie van LNV die aanpakt. De emoties die oplaaien zijn groot. Een groep van 8 organisaties, waaronder het NJAK verenigt zich onder een kritisch platform.
Deze belangengroeperingen voeren acties, vrijwel altijd vreedzame, waarbij ze handtekeningen verzamelen, brieven sturen naar Kamerleden, aandacht vragen in de media, ondersteuning bieden bij rechtszaken, en dergelijke. Sommige van de actievoerders zijn tegelijkertijd lid van de LTO hetgeen soms wederzijds een ongemakkelijke situatie oplevert.

Een aparte vermelding behoeven de product- en de bedrijfsschappen. De product-schappen, het PVE (Productschap Vee, Vlees en Eieren, bestaande uit het PVV (Productschap voor Vee en Vlees) en het PPE (Productschap voor Pluimvee en Eieren), zijn een platform voor de werkgevers en werknemers van de beroepsgroe-pen in de vee, vlees en eiersector. De PVV heeft ten tijde van de MKZ-crisis speci-fieke taken en bevoegdheden met betrekking tot de I&R verordening. Voorts is het Bedrijfschap voor Handel in Vee van belang. Ook de product- en bedrijfsschappen blijven meer op de achtergrond. In het basisoverleg nemen ze zelden een eigen standpunt in. *Het PVE heeft, toen zij merkten dat het basisoverleg minder belangrijk werd, andere momenten en andere kanalen gebruikt. Bijvoorbeeld via persoonlijke contacten adviezen gegeven. (medewerker PVE)*

Tenslotte zijn er organisaties die deel nemen aan het basisoverleg, die afstand nemen van het beleid, zoals de terreinbeheerders. Zij zijn pas later aan het basisoverleg toegevoegd. Onder de term terreinbeheerders wordt een scala aan natuur- en landschapsbeherende organisaties verstaan, zoals Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer en de Provinciale Landschappen[196]. Voor de terreinbeheerders is met name de Directie Natuur van het ministerie van LNV een beleidsmatige partner, subsidieverstrekker en opdrachtgever voor vele projecten.

[196] Ook private terreinbeheerders of het Bosschap vallen onder deze noemer, maar zij maken geen deel uit van het basisoverleg.

Al in 1998 participeren de terreinbeheerders in een dierziekte crisisoefening van het COT. Op dat moment wijzen de terreinbeheerders er op dat de draaiboeken zoals ze er liggen voor MKZ niet toegesneden zijn op het bestrijden van een dierziekte in natuurterreinen. Het ministerie zegt de organisaties toe in deze lacune te voorzien. Maar ondanks herhaaldelijk aandringen is er tot het uitbreken van de crisis geen draaiboek. Voor de eerste uitbraken in Nederland zijn, adviseert het ministerie van LNV de terreinbeheerders dringend om gebieden waar zich MKZ-gevoelige dieren bevinden (inclusief wild) af te sluiten. Het feit dat er een 'dringend advies' gegeven wordt, en geen opdracht, zal in een later stadium tot claims van andere actoren leiden.
Alle terreinen in Overijssel, Flevoland, Gelderland, Brabant en Limburg worden door de terreinbeheerders voor onbepaalde tijd afgesloten. De terreinbeheerders doen een gezamenlijk persbericht uit om het publiek hierop te attenderen. Het eerste uitgebreide persbericht van het ministerie van LNV[197] over de afzettingen van natuurterreinen en adviezen aan recreanten dateert van 13 april. In het LNV-persbericht van 21 maart, waarin de uitbraak in Nederland bekend gemaakt wordt, staat niets over natuurterreinen.
De terreinbeheerders spreken van een gebrek aan vaste structuur in de overleggen, en onduidelijkheid over het mandaat van de gesprekspartners bij het ministerie van LNV. Dit speelt niet alleen tijdens de MKZ crisis, maar bestaat al langer. [198]De positie van Staatsbosbeheer als voormalig onderdeel van het departement is een wat complexere dan bijvoorbeeld de positie van Natuurmonumenten, maar uiteindelijk zullen de terreinbeheerders eensgezind samenwerken in de belangenbehartiging tijdens de crisis.

Dierenartsen en veetransporteurs

Twee groepen direct betrokkenen zijn vertegenwoordigd in het basisoverleg middels hun organisatie, respectievelijk de Koninklijke Nederlandse Maatschappij voor Dieren (KNMvD) en Transport Logistiek Nederland. Beiden hebben een lastige positie. De KNMvD vertegenwoordigt dierenartsen die actief meewerken met de dierziektebestrijding (enting, doding) en locale dierenartsen die een rol hebben bij de melding van de ziekte. Met name het onderscheid tussen dierenartsen van kleine huisdieren en dierenartsen van landbouwhuisdieren is relevant. Ook de veetransporteurs vertegenwoordigen twee verschillende groepen. Enerzijds de groep die profiteert van de crisis en actief is bij het vervoer van vee en/of kadavers. Anderzijds de grote groep van veetransporteurs die aanzienlijke schade ondervindt vanwege de vervoersverboden. Zij krijgen ook te maken met reinigingsprotocollen en bestickering.
De KNMvD[199] neemt in aansluiting op de varkenspestcrisis stelling tegen het massaal doden van jonge biggen. Tijdens de aandachtsfase breekt voor dierenartsen een fase van grote alertheid aan, en faciliteert de KNMvD daarin haar leden met informatie. In praktijken werden de hygiënemaatregelen tegen het licht gehouden en bijgesteld. Tijdens de crisisfase brengen de praktiserende dierenartsen in de landbouwhuisdierensector hun werkzaamheden terug tot het allernoodzakelijkste.

---

[197] Voor zover wij hebben kunnen achterhalen.
[198] Zie bijvoorbeeld het boek van H. Bekke en J. de Vries, 'De ontpoldering van de Nederlandse Landbouw', Hoofdstuk 5 over het Natuurbeheer.
[199] Bron: evaluatie KNMvD, 2001.

De KNMvD gaat, zo stelt zij in haar evaluatie, in het basisoverleg uit van een constructieve opstelling. Na de crisis vindt zij dat zij door het scheppen van duidelijkheid over wat wel en niet goed is gegaan winst kan boeken. Een belangrijk punt van kritiek is de communicatie van de overheid naar de dierenartsen toe. Tijdens de crisis leidt het tekort aan informatie en het gevoel dat met hun kanttekeningen niets wordt gedaan bij dierenartsen tot frustraties. *Aan de overheid dient duidelijk gemaakt te worden, dat hier, wil zij op de dierenartsen kunnen blijven rekenen, veel zal moeten veranderen*[200].

De meningen over de kwaliteit en de meerwaarde van het basisoverleg zijn verdeeld. De voorzitter van het basisoverleg geeft zelf aan dat de groep wel erg groot was; van een overlegsituatie kon geen sprake zijn. Het algeheel gevoelen is dat de term 'overleg' verkeerd gekozen is; de aanwezigen ervaren het als eenzijdige informatieoverdracht vanuit het ministerie van LNV. Er lijkt sprake te zijn van een 'incrowd' en een 'outcrowd'; aanpalende organisaties als TLN (veetransporteurs) en de terreinbeheerders hebben het gevoel[201] dat de besluitvorming al voorgekookt was tussen de CVO, LTO-Nederland en het NVV, en dat hun punten (voor zover ze al aan de orde gesteld konden worden) wel gehoord, maar niet meegenomen worden. Ze krijgen in hun beleving op alles het antwoord *Klopt, jammer, maar het kan niet anders*[202].

Ook al is de LTO vergeleken met andere groeperingen goed geïnformeerd, ook bij de LTO zijn er klachten over communicatie, met name over de communicatie naar de boeren toe en naar het Nederlandse publiek. *LTO-Nederland heeft herhaaldelijk gevraagd tijdens de crisis waarom de minister geen zendtijd op TV heeft geclaimd, waarom er geen dagelijkse briefings werden gegeven om de regelgeving te verduidelijken. De internetsite was op zich goed, maar het is als informatievoorziening onvoldoende. Het is belachelijk om te veronderstellen dat je via een internetsite het hele Nederlandse volk hebt geïnformeerd. De regels waren onduidelijk en werden meerdere malen veranderd. Soms gingen ze om 0.00 uur in, en wanneer is nu 0:00 uur? Soms klopten de regels juridisch of praktisch niet, waarna LTO het ministerie daarvan op de hoogte moest brengen*[203].

Over het basisoverleg wordt in de LTO evaluatie gezegd: *In crisistijd heeft het Basisoverleg alleen een informerende functie. Veel knelpunten zijn in rechtstreeks overleg met het ministerie van LNV opgelost, mede met het gebruik van een knelpuntenoverzicht. Een aantal individuele knelgevallen is in onderling overleg met de RVV opgelost. Mede door individuele oplossingen, vaak buiten geldende regels om, zijn die resultaten moeilijk communiceerbaar. Dat de Nederlandse aanpak in vergelijking met de Britse een goede was, maakt dit nauwelijks goed, zeker niet voor gedupeerde veehouders*

---

[200] Bron: evaluatie KNMvD.
[201] Gespreksverslagen; bijeenkomst Centraal.
[202] Bronnen: regiobijeenkomst centraal; interviews terreinbeheerders.
[203] Bron: gespreksverslagen.

Ook van het ministerie van LNV vanuit de Directie Voorlichting worden de beperkingen van het basisoverleg aangegeven: de sector krijgt informatie, maar geen andere dan de media. Men vindt het ongepast om gesprekspartners onder embargo informatie te verstrekken die ze niet naar de achterban kunnen communiceren. Alles wat in dergelijke overleggen wordt prijsgegeven, is in principe openbaar, en moet 'fit to print' zijn.

Het niet-agrarische bedrijfsleven

Het niet-agrarisch bedrijfsleven dat vooral te maken krijgt met de gevolgen van de MKZ-crisis is niet vertegenwoordigd in het basisoverleg. De organisaties, zoals RECRON, MKB Nederland, Kamers van Koophandel, Horeca-Nederland worden naar hun mening slecht geïnformeerd en hebben nauwelijks mogelijkheden om hun stem te laten horen.

De grote klacht is dat het ministerie van LNV alleen naar landbouw kijkt en niet naar de schade op andere plaatsen. Opgemerkt wordt bijvoorbeeld dat geen rekening wordt gehouden met het beeld dat Nederland naar het buitenland had voor toeristen. Ook bij het ministerie van Economische Zaken krijgen deze organisaties geen gehoor.

De voorzitter van VNO-NCW verzoekt op 5 april om LNV-accountmanagers aan te stellen voor de niet-agrarische sectoren. LNV reageert hierop op 11 april met de aanstelling van accountmanagers en het aanbod om indien gewenst een overleg met betrokkenen te organiseren. Volgens het ministerie van LNV komt hierop geen reactie van VNO-NCW en MKB-Nederland. De RECRON heeft contacten met de Directie Groene Ruimte en Recreatie van het ministerie van LNV.

Diverse organisaties maken schattingen van de schade die de niet-agrarische sector heeft ondervonden. Volgens de MKB-Nederland zijn de ondernemers die schade lijden onder te verdelen in vier categorieën:

- bedrijven gevestigd in de gebieden waar MKZ is geconstateerd (bijvoorbeeld detailhandel, horeca);
- bedrijven die door hun aard hun werkzaamheden niet meer kunnen uitvoeren (bijvoorbeeld bedrijven die schade ondervinden door het afgelasten van evenementen);
- bedrijven die sterk afhankelijk zijn van buitenlanders/het buitenland (bijvoorbeeld detailhandel en horeca in de grensstreek);
- bedrijven in de keten van gedupeerde ondernemers (rijsportzaak, maneges).

Aan de eerste categorie bedrijven is een enquête gestuurd in het kader van deze evaluatie. De resultaten worden beschreven in hoofdstuk 7.

MKB-Nederland schat in april 2001 op basis van meldingen van bedrijven de schade van MKB-bedrijven tussen de 2,5 miljard en de 6 miljard gulden. Dit is aanzienlijk hoger dan het CPB, die in een recente schatting uitkomt op 900 miljoen euro, inclusief de schade voor het landbouwbedrijfsleven.

Dierenbeschermende organisaties

Twee belangrijke organisaties van belang voor dierenwelzijn bespreken wij hier kort. Wij starten met de dierenbescherming. De Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Dieren (kortweg Dierenbescherming) heeft uit het oogpunt van de bestrijding en gelet op de risico's voor grote aantallen dieren in de omgeving, geen bezwaar tegen dat zieke dieren en dieren uit de directe omgeving worden afgemaakt. Maar daar omheen moet beschermende vaccinatie uitgevoerd worden, dat

wil zeggen ringvaccinatie en niet afmaken. Ook zijn zij voor het preventief inenten van dierentuindieren en huisdieren.
De Dierenbescherming stuurt in de periode 8 maart tot 29 mei ongeveer 16 brieven en faxen naar de minister of het ministerie en ongeveer 8 naar de 2e Kamerfracties of de Vaste Kamercommissie. De brieven naar het ministerie hebben weinig invloed. Enkele ervan worden laat (mei, juli en oktober) en in algemene termen beantwoord, zonder inhoudelijk op de gestelde vragen in te gaan. Bij de leden van de Vaste Kamercommissie voor landbouw en bij de koepels van boeren en dierenartsen LTO en KNMvD vallen de signalen van de Dierenbescherming meestal wel in vruchtbare aarde. Via de LTO kan de Vereniging informatie verkrijgen uit het basisoverleg. Sommige 2e Kamerfracties nemen opmerkingen van de dierenbescherming over in hun vragen aan de Minister.[204]
Op 9 april voert de Dierenbescherming een kort geding tegen de Staat (het ministerie van LNV) waarin zij vordert dat geënte, gezonde dieren niet worden afgemaakt en dat met het verminken van oren van dieren bij enting wordt gestopt[205]. Op 10 april stelt de rechter de Dierenbescherming wat betreft het verminken van de oren in het ongelijk. Wat het doden van gezonde dieren betreft spreekt de rechter uit dat voor het doden van 54.000 runderen buiten de 2-kilometerzone rond Oene geen grond is. De staat stelt onmiddellijk spoedappél in tegen deze uitspraak. Op 13 april stelt de rechter het ministerie alsnog in het gelijk. De achtergrond van dit vonnis is dat er dan inmiddels een definitieve beschikking voorgelegd kan worden, terwijl er op 9 april nog alleen een ontwerpbeschikking aanwezig was.
Tijdens de crisis richt de Dierenbescherming zich met name op het dierenwelzijn. In haar evaluatie van de MKZ-crisis pleit zij er onder meer voor:

- waar mogelijk dieren in quarantaine te zetten en niet te laten doden. Bijvoorbeeld de dieren die in maart uit de VK en Frankrijk zijn ingevoerd;
- veehouderijbedrijven te verplichten 2 x 48 uur voer in voorraad te hebben in verband met een mogelijke stand still;
- tijdelijke noodhuisvesting in een weide te organiseren voor schapenhouders als extra maatregel om overbevolking van stallen te voorkomen;
- na zes weken een opkoopregeling van kracht te laten worden, voor varkens, kalveren, schapen en geiten;
- voor het markeren van gevaccineerde dieren een diervriendelijker methode toe te passen;
- meer diervriendelijke methodes voor de doding van dieren toe te passen, met name voor varkens, drachtige melkkoeien en Schotse Hooglanders.

De Dierenbescherming trekt als belangrijkste conclusie uit de MKZ-crisis dat de mogelijkheden drastisch verruimd moeten worden om dieren tegen MKZ in te enten en vervolgens in leven te laten.

---

[204] Bronnen: De Dierenbescherming: evaluatie van het welzijn van dieren tijdens de MKZ-crisis in Nederland in 2001; gespreksverslag.

[205] Bronnen: Dier: MKZ-special van het blad van de Dierenbescherming (mei/juni 2001); vonnissen arrondissementsrechtbank 's Gravenhage KG 01/429 en KG 01/463.

De stichting Zeldzame Huisdierrassen vraagt van meet af aan aandacht voor de precaire positie van zeldzame huisdieren. De dieren maken deel uit van een unieke genenpool, terwijl ze geen onderdeel van de economische exportketen vormen. De stichting vraagt dan ook, voorafgaand aan en tijdens de crisis, om een uitzonderingspositie voor deze huisdierrassen. Ze vragen om dieren in veiligheid te mogen brengen, en dus een uitzondering op het vervoersverbod. En ze vragen om enting. Hetzelfde geldt grosso modo voor de dierentuinhouders. Ook daar staan bijzondere evenhoevigen, die door MKZ bedreigd worden. Het risico voor de dierentuinhouders is tweeledig: hun dieren kunnen besmet raken, of onder het preventieve ruimingregime vallen en hun bezoekersaantallen lopen terug, waardoor ze economische schade lijden.
De stichting Zeldzame Huisdierrassen stuurt brieven om te protesteren tegen het non-vaccinatiebeleid en hem te wijzen op de positie van de zeldzame huisdierrassen.
In beide organisaties zijn een aantal weken meerdere mensen fulltime met de MKZ-crisis bezig.

6.5.5 Een gezamenlijk standpunt

Uiteindelijk brengt de MKZ-crisis een ongekende eensgezindheid teweeg tussen vele maatschappelijke organisaties. Landbouworganisaties, milieuorganisaties, terreinbeheerders, en dierenbeschermende organisaties komen dichter bij elkaar wat betreft hun standpunt dan ze ooit daarvoor zijn geweest.
Op 12 april verschijnt in de landelijke media een paginagrote advertentie, met als kop 'Doodlopende weg'. De advertentie wordt ondertekend door de Landschappen, Staatsbosbeheer, de Dierenbescherming, KNNV, LTO-Nederland, Stichting Ark, Stichting Natuur en Milieu, Stichting het Zuid Hollands Landschap, Das en Boom, Vereniging van Dierentuinen Vogelbescherming Nederland en het Wereld Natuurfonds. De oproep in de advertentie is drieledig: het non-vaccinatiebeleid in Europees verband moet zo snel mogelijk afgeschaft worden, zeldzame dieren moeten preventief gevaccineerd worden en de politiek moet ondersteund worden om gezamenlijk te werken aan de toekomst van de veehouderij in Nederland.
Als de crisis voorbij is, op 25 september, treedt een groot aantal organisaties met een gezamenlijk standpunt naar buiten. Het betreft hier Compassion in World Farming Nederland, De landschappen, Koninklijke Nederlandse Maatschappij voor Diergeneeskunde (KNMvD), Land- en Tuinbouw Organisatie Nederland (LTO-Nederland), Nederlands Agrarisch Jongeren Kontakt (NAJK), Nederlandse Melkveehouders Vakbond (NMV), Nederlandse Vakbond Varkenshouders (NVV) Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Dieren, Nederlandse Vereniging van Hobbydierhouders, RECRON, Stichting Ent Europa, Stichting Kinderboerderijen Nederland, Stichting Milieubewustzijn, Stichting Natuur en Milieu, Stichting Varkens in Nood, Stichting Wakker Dier, Stichting Zeldzame Huisdierrassen, Vereniging Milieudefensie, Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten en de Vereniging VNO-NCW. Het gezamenlijk standpunt ten aanzien van het non-vaccinatiebeleid mond- en klauwzeer van de Europese Unie luidt als volgt:

De ondertekenende organisaties, gelet op de recente uitbraak van mond- en klauwzeer in Nederland, overwegende dat:

- het huidige non-vaccinatiebeleid leidt tot het op grote schaal voortijdig doden en vernietigen van gezonde dieren, hetgeen uit ethisch oogpunt onaanvaardbaar is;
- het huidige non-vaccinatiebeleid een bedreiging vormt voor zeldzame rassen en leidt tot het doden van dieren die bij wijze van hobby en niét voor productie-doeleinden worden gehouden;
- het huidige non-vaccinatiebeleid leidt tot grote economische schade, niet alleen voor de veehouderij en het daarbij betrokken bedrijfsleven, maar ook voor andere economische sectoren zoals de recreatie;
- het huidige non-vaccinatiebeleid leidt tot grote immateriële schade, nieuwe ziekte-uitbraken, zelfs op korte termijn, niet uit te sluiten zijn;

DRINGEN ER BIJ DE AUTORITEITEN VAN DE EUROPESE UNIE OP AAN:

- het non-vaccinatiebeleid zodanig te wijzigen dat de aard, omvang en gevolgen van een crisis als gevolg van een uitbraak van mond- en klauwzeer veel minder omvangrijk en ingrijpend zijn, o.a. door;
- de mogelijkheid te verruimen tot het bij een uitbraak van mond- en klauwzeer overgaan tot beschermende vaccinatie, waarbij de geënte maar niet met het veldvirus besmette dieren mogen blijven leven;
- de mogelijkheden tot afzet van producten uit entgebieden en toezichtgebieden verruimd worden, bijvoorbeeld door afzet toe te staan in landsgrensoverschrijdende regio's binnen de EU;
- de nadelige gevolgen van een ziekte-uitbraak voor de export van de EU te voorkomen c.q. zoveel mogelijk te beperken door bij een uitbraak de EU in compartimenten in te delen, waarbij de export uit niet-getroffen compartimenten voortgang kan vinden;
- als de ziekte in de nabijheid uitbreekt beschermende vaccinatie toe te staan van dieren die niet voor productiedoeleinden worden gehouden, zoals hobbydieren, dieren behorende tot bedreigde rassen en dierentuindieren;
- de ontwikkeling van markervaccins en bijbehorende testen en de acceptatie van het gebruik van deze testen in de praktijk door de OIE en het PVC krachtig te bevorderen.

6.5.6 Analyse en beoordeling

Reacties van de maatschappij

De MKZ-crisis heeft allerlei reacties losgemaakt. Met name het non-vaccinatiebeleid zelf, met haar consequenties voor grote aantallen ‘aaibare’ dieren en zeldzame dierrassen is onderwerp van verbazing en woede. Het Nederlandse publiek reageert door het nieuws op TV te volgen en geld te doneren voor de getroffen boeren. Vele maatschappelijke organisaties reageren in een ongekende eensgezindheid, waarbij zij voor een deel activiteiten uitvoeren die primair tot de verantwoordelijkheid van de overheid behoren. Zoals het maken van een teletekstpagina, en het vertalen van informatie over wet- en regelgeving.

Een gezamenlijk standpunt
De MKZ-crisis heeft organisaties, die daarvoor elkaars opponenten waren, tot elkaar gebracht in een brede coalitie, met een gemeenschappelijke vijand: het non-vaccinatiebeleid. Uit het gezamenlijke standpunt blijkt duidelijk dat het besef aanwezig is dat alleen de Europese Unie ervoor kan zorgen dat het beleid gewijzigd wordt. In die zin is het de vraag, indien het Europese beleid inzake non-vaccinatie de komende jaren niet wijzigt, of bij een volgende crisis de brede coalitie standhoudt.

6.6 Analyse en beoordeling maatschappelijke impact

Waardering, kritiek en verwarring
In alle evaluaties, gesprekken, bijeenkomsten van andere overheidsorganen klinkt waardering door voor de voortvarendheid van de aanpak van het ministerie van LNV. Daar bestaat geen misverstand over. Bestuurlijk Nederland, politie, OM, andere departementen zijn blij dat Nederland behoed is gebleven voor een verloop en een duur van de MKZ-crisis zoals in het Verenigd Koninkrijk. Naast waardering is er echter ook veel kritiek en verwarring. Parallel aan de MKZ-crisis groeide een maatschappelijke crisis, die bestond uit weerstand tegen het MKZ-bestrijdingsbeleid. Onderstaande aspecten zijn daar onderdeel van.

De verwarring bij het lokaal bestuur
Voor een doeltreffende bestrijding van dierziekten is de ondersteuning van het lokaal bestuur essentieel. Zorgvuldige afstemming en informatievoorziening is daarbij nodig met hulp van intermediairs als de regiodirecteuren en de provincie. De keuze voor een sterk gecentraliseerde besluitvorming in een beraad met een beperkt aantal personen kan begrepen worden uit de noodzaak tot snel handelen vanuit louter de optiek van de dierziektebestrijding. Echter, door tijdens de aandachtsfase en in de eerste twee weken van de crisisfase de regiodirecteuren, die tevens RCC-manager zijn, buiten het LNV-beraad te houden zijn de informatiekanalen tussen het locale bestuur en de beslissers verstopt geraakt.

Er is een grijs gebied tussen bestrijding van dierziekte en openbare orde en veiligheid, ook omdat ruimingen en vervoersverboden de openbare ruimte betreffen. In dit grijze gebied botsen tijdens de MKZ-crisis twee systemen van crisisbeheersing met elkaar: die van de dierziektebestrijding van het ministerie van LNV en die van de nationale structuur zoals we die kennen voor rampen en crises. Het is niet verwonderlijk dat burgemeesters denken aan een ramp en vervolgens naar de bestuurlijke afspraken daaromtrent handelen. En het is niet verwonderlijk dat militairen die gewend zijn te ondersteunen volgens de NCC-structuur zich ergeren aan de volgens hen chaotische organisatie van het RCC. De botsende systemen van crisisbeheersing maken de verwarring compleet.

De verwarring bij de uitvoering van de handhaving
Handhaving kan alleen adequaat uitgevoerd worden als regelgeving is opgesteld en geïmplementeerd met oog voor handhavingsaspecten. Daar is bij de MKZ-crisis maar ten dele sprake van. De afzetting van een groot gebied met natuurlijke grenzen is met het oog op de handhaving een prima maatregel. De natuurlijke grenzen zorgen voor natuurlijke barrières, die relatief veel minder handhavingscapaciteit vragen dan de 1 of 2 kilometer cirkels.
Echter, het feit dat de regelgeving zeer snel veranderde en onvoldoende operationeel was uitgewerkt maakte de uitvoering van de handhaving lastig. Handhavers weten te vaak niet wat wel of niet mag.

Het ontstaan van ernstige en langdurige ongeregeldheden
Het verzet in Kootwijkerbroek was langdurig en ongemeen heftig. Er zijn hierbij zware middelen gebruikt, zoals gijzeling, bedreiging en vernieling. Mede door het uitbreken van de heftige ongeregeldheden is het optreden van overheidsfunctionarissen sterk bemoeilijkt; het heeft zowel in praktische zin als in psychische zin diepe sporen achtergelaten.
Voorop stellen wij dat dergelijke middelen ontoelaatbaar zijn, en dat de verantwoordelijkheid voor het gebruik ervan volledig bij de gebruikers ligt. En dat de omstandigheden waaronder beslissingen genomen moesten worden door de verantwoordelijken buitengewoon zwaar waren. Dit laat onverlet, dat er kanttekeningen te plaatsen zijn bij het optreden van de overheid
De verwarring over de begrippen besmet, verdenking en verdacht en de legitieme grond tot ruiming, en de twijfels over de besmetting, zijn mede ontstaan door onvolledige, niet-tijdige, en onhandige informatievoorziening hierover vanuit het ministerie van LNV. De onrust als gevolg van de rechtszaak in Sprang Capelle is overgeslagen naar Kootwijkerbroek. Het locale bestuur is niet consistent genoeg opgetreden ten aanzien van de afzettingen van wegen. Daarnaast is met name tijdens de gijzeling en in de week erna mogelijk te lang gewacht met ingrijpen.

De brede coalitie tegen het non-vaccinatiebeleid
De MKZ-crisis heeft maatschappelijke organisaties, die daarvoor soms elkaars opponenten waren, tot elkaar gebracht in een brede coalitie, met een gemeenschappelijke vijand: het non-vaccinatiebeleid. Het is een voorbeeld van wat algemene verbazing en woede, bij boeren en ook bij het Nederlandse publiek, te weeg brengt.

Maatschappelijke 'crisis'
De kern van het bovenstaande is dat het ministerie van LNV de maatschappelijke impact van de MKZ-bestrijding heeft onderschat. LNV, die bij de bestrijding deels afhankelijk is van derden, had allerlei frustraties, conflicten en inefficiënties bij de bestrijding kunnen voorkomen door het lokale bestuur en andere externe organisaties, eventueel samen met BZK, beter voor te lichten en te faciliteren. LNV heeft op dit punt kansen laten liggen, kansen voor draagvlak voor de bestrijding, goodwill, en voor verbetering van het imago van de LNV-organisatie. Misschien is er geen draagvlak voor het non-vaccinatie beleid, voor de bestrijdingsmaatregelen; maar dan is er toch op zijn minst voor de wijze van uitvoering draagvlak te creëren. LNV

heeft door deze eenzijdig op dierziektebestrijding gerichte benadering de maatschappelijke crisis in de hand gewerkt.
In onze optiek wordt te veel door het ministerie van LNV benadrukt dat er sprake zou zijn van een gedwongen keuze voor óf de bestrijding van de dierziekte óf maatschappelijke acceptatie. Het moet mogelijk zijn om enerzijds voortvarend te werk te gaan in de lijn van de dierziektebestrijding – de niet te betwisten hoofdlijn in de bestrijdingsstrategie - en anderzijds met mede-overheden en met maatschappelijke organisaties het gesprek over de strategie gaande te houden. Het moet mogelijk zijn een betere aansluiting tussen de structuur van crisisbestrijding van het ministerie van LNV en de NCC-structuur te vinden.
De gang van zaken in Friesland is deels een illustratie van deze stelling Dit voorbeeld laat zien, dat een gezamenlijk optreden van overheden, ook naar buiten toe, tot de mogelijkheden behoort en veruit te prefereren is.

7. Beleving van de crisis in het veld

Hoe hebben ondernemers, instellingen, professionele veehouders en hobbyboeren de MKZ-crisis ervaren?

Inhoud:

Onderdeel van de evaluatie van de MKZ-crisis is een belevingsonderzoek onder betrokken. Hiertoe zijn deze in drie groepen ingedeeld.
De eerste groep betreft de ondernemingen en instellingen die in de door MKZ getroffen en de B/T-gebieden zijn gevestigd zijn maar geen vee op hun bedrijf of locatie houden.
De tweede groep betreft de veehouders in de B/T-gebieden waarvan het vee niet is geruimd en derde groep omvat veehouders van wie het vee wel geruimd is vanwege de MKZ-crisis.
Aan deze drie groepen is een enquête voorgelegd waarin is gevraagd naar gebeurtenissen tijdens de crisis op hun bedrijf, instelling of locatie en de wijze waarop zij deze gebeurtenissen hebben ervaren.

In dit hoofdstuk wordt aan de hand van de resultaten van deze enquêtes beschreven hoe de MKZ-crisis in brede zin is beleefd bij bovengenoemde groepen.

Het hoofdstuk is ingedeeld naar de drie groepen waarna de subparagrafen de indeling van de vragenlijst hebben gevolgd.

7.1 Ondernemingen en instellingen.

Aan de hand van adresgegevens zoals deze zijn verstrekt door Schober international, een bedrijf dat zich bezighoudt met databestanden, zijn 1167 ondernemers en instellingen uit de beschermings- en toezichtsgebieden geselecteerd en benaderd. Hiervoor is een vergelijking gemaakt tussen de postcodebestanden van de getroffen gebieden en bedrijven en instellingen uit alle marktsegmenten met uitzondering van deelsegmenten uit land- en tuinbouw, overheden en semi-overheden. Hierbij is ernaar gestreefd om de genoemde deelsegmenten evenredig te vertegenwoordigen in de steekproef. Dit betekent dat niet is gelet op een maatschappelijke afspiegeling van de verdeling van de ondernemingen en instellingen maar is gezorgd dat alle branches terugkomen in het onderzoek. Van de aangeschreven groep hebben 172 ondernemers en instellingen de enquête ingevuld en geretourneerd. Van deze groep hadden 19 de respondenten de enquête niet ingevuld onder verwijzing dat ze er geen last van hadden gehad en 152 respondenten hadden de enquête wel ingevuld. Hoewel de respons laag is (13 procent) is het aantal groot genoeg om uitspraken over te kunnen doen.
Vanwege de lage respons is een kleine telefonische non-responsanalyse uitgevoerd Hierin zijn 20 ondernemers en instellingen benaderd die de enquête niet hadden geretourneerd. Bij 2 van de 20 gevallen bleek het bedrijf een slapende BV te zijn waarvan de eigenaar het niet van belang vond om te reageren. In de resterende 18 gevallen gaven de ondernemers en instellingen aan dat ze tijdens hun werk wel met de crisis geconfronteerd waren maar dat ze er als ondernemer of instelling

nauwelijks last van hadden gehad en daarom de enquête hadden geretourneerd. De combinatie van de lage respons en de indicatie over de achterliggende reden uit de non-respons analyse lijkt er op te duiden dat veel ondernemingen en instellingen nauwelijks last hebben gehad van de MKZ-crisis en daarom de enquête niet hebben geretourneerd.

De onbewerkte resultaten van deze enquête zijn te vinden in bijlage 7.

7.1.1 Onderverdeling respons

Voor een overzicht van de respons is de verdeling van de ondernemingen en instellingen over de branches, het aantal werknemers en de ligging nader uitgewerkt in onderstaande figuren.

Als de ondernemingen en instellingen worden onderverdeeld naar de sector waar ze binnen vallen komt het volgende beeld naar voren waaruit het aantal ondernemingen en instellingen per branche is af te lezen:

Figuur 7.1 Typen ondernemingen en instellingen en hun aantal

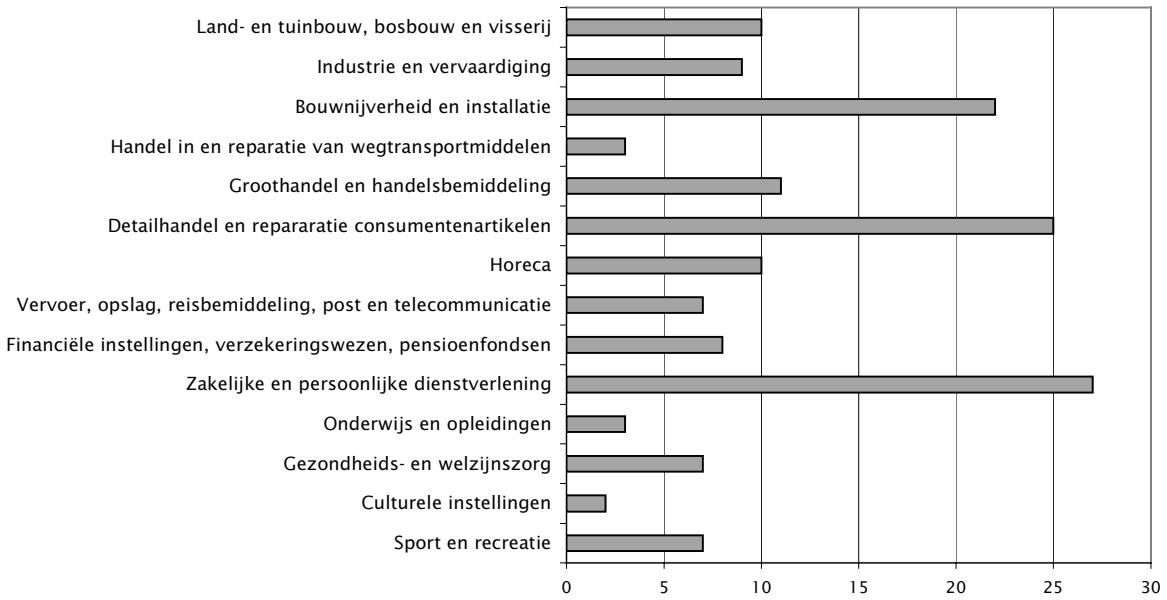

Figuur 7.2 Onderverdeling van de respons naar het aantal werknemers

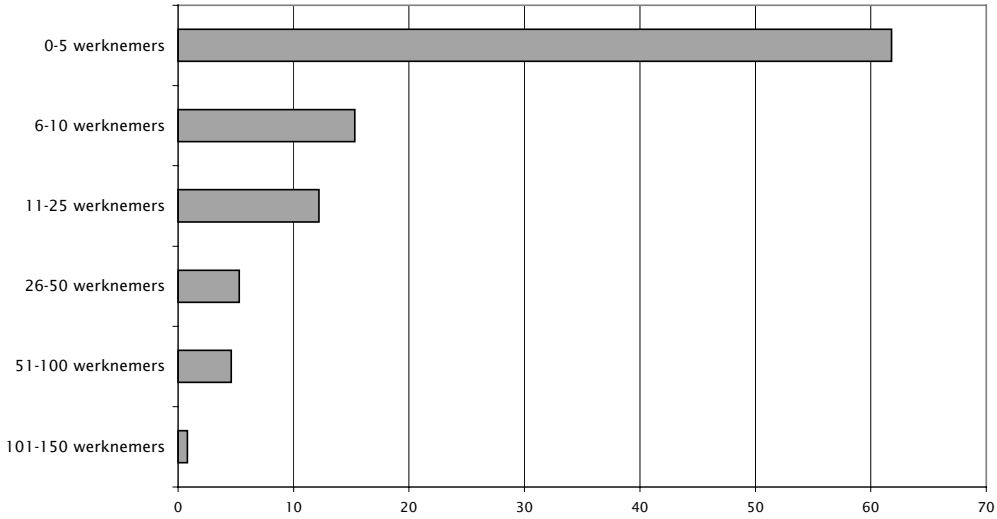

Het blijkt dat 62 procent van de ondernemingen en instellingen vijf of minder medewerkers hebben.

Als wordt gekeken naar waar de respondenten vandaan komen komt het volgende beeld naar voren. Hierbij zijn de B/T-gebieden in drie categorieën verdeeld:

Figuur 7.3 Aantal ondernemingen en instellingen per gebied

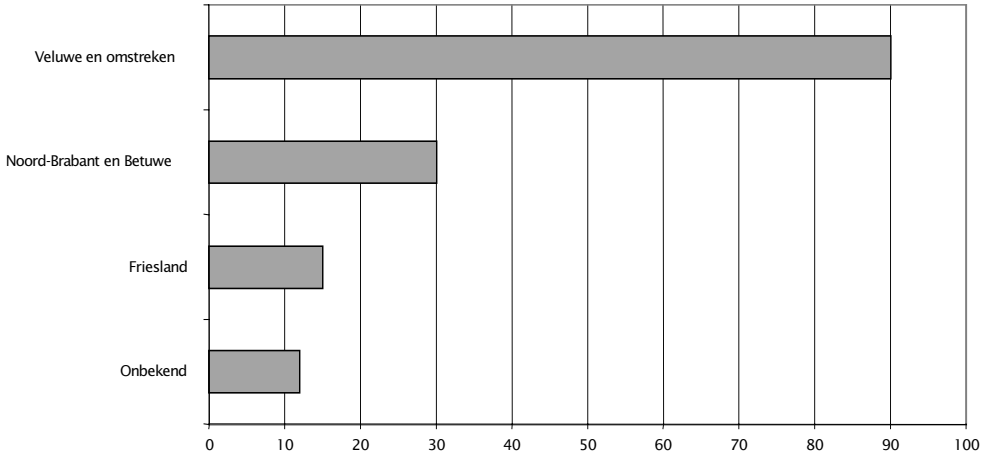

De bovenstaande getallen zijn absolute aantallen. Van 12 respondenten kon de postcode niet worden achterhaald zodat zij niet in een van gebieden kon worden ondergebracht. Na selectie van de steekproef is nogmaals gecontroleerd of alle aangeschreven ondernemingen en instellingen in de B/T-gebieden zijn gevestigd. Dit bleek zo te zijn.
In de enquête is aangegeven dat deze vertrouwelijk is en dat het respondenten vrij staat om hun naam en adresgegevens in te vullen. De gegevens werden gevraagd voor het geval de onderzoeker naar aanleiding van de enquête nadere vragen wilde stellen. Deze werkwijze verklaart dat niet van alle ondernemingen en instellingen de postcode bekend is terwijl wel met zekerheid kan worden gesteld dat ze in een B/T gebied zijn gevestigd.

De verschillen per gebied worden verklaard door de relatieve grootte van de gebieden en de daarbij horende postcodes. Op deze wijze is een juiste afspiegeling bereikt.

7.1.2 De beleving van de MKZ crisis

Op de vraag of de betreffende onderneming of instelling last heeft gehad van het feit dat ze binnen een beschermings- of toezichtsgebied viel is als volgt geantwoord:

Figuur 7.4 Last van het feit dat de onderneming of instelling binnen een beschermings- of toezichtsgebied viel

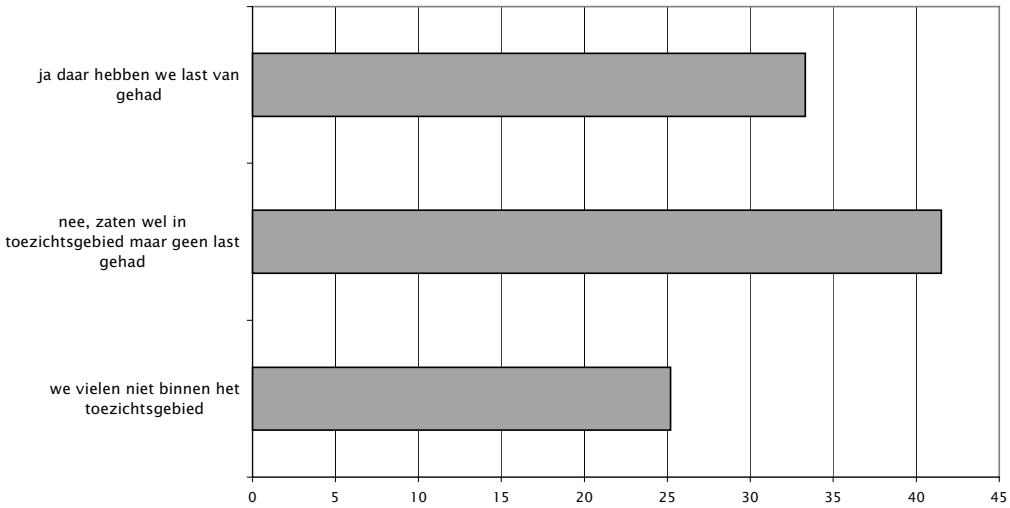

Het blijkt dat 42 procent van de ondernemingen en instellingen geen last heeft gehad van het feit dat ze in B/T-gebied viel. 32 Procent van de ondernemingen had hier wel last van. Het feit dat 25 procent van de benaderde ondernemingen en instellingen aangeeft dat ze niet in een B/T-gebied viel is verder uitgezocht. Uit een tweede controle op de postcode van deze ondernemingen en instellingen komt naar voren dat ze wel degelijk in de gebieden zijn gevestigd. Het lijkt erop dat de betreffende ondernemers en instellingen dermate weinig last hebben gehad van de MKZ-crisis dat ze nooit zijn geconfronteerd met de gevolgen van de instelling van het B/T gebied. Hier wordt uit afgeleid dat $2/3_3$ deel van de ondernemingen en instellingen geen last heeft gehad van de MKZ-crisis.

Als nader wordt gekeken naar de sectoren die last hebben gehad van de MKZ-crisis dan kom het volgende beeld naar voren:

Figuur 7.5 Mate waarin specifieke branches last hadden van MKZ-crisis

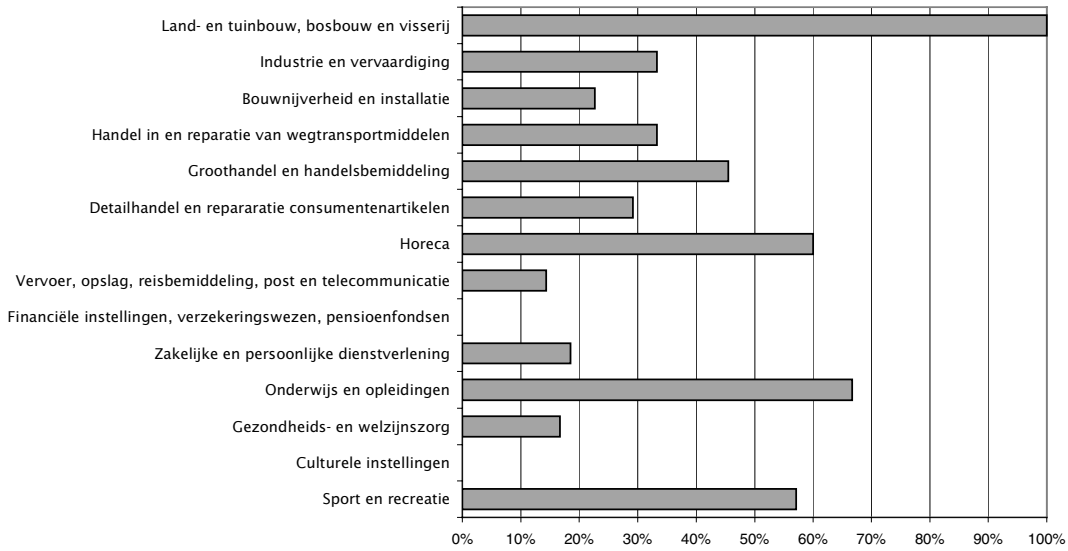

Het blijkt dat alle bedrijven in de sector land- en tuinbouw, bosbouw en visserij last hebben gehad van de crisis. Het gaat hierbij niet om bedrijven uit de primaire landbouwsector maar om bedrijven die afhankelijk zijn van deze sector en zelf geen vee houden. Hierbij kan worden gedacht aan installatie- en mechanisatiebedrijven maar ook om klauwbekappers of inseminatoren.
In mindere mate hebben horecabedrijven, scholen en sport en recreatie-instellingen last ondervonden van de ligging in een beschermings- of toezichtsgebied.

Aangezien ruim 30 procent van de gehele groep van ondernemingen en instellingen aangeeft dat ze last had van de MKZ -crisis lijkt het erop dat de problemen voor de gemiddelde onderneming/instelling niet zo groot waren. Dit beeld wordt onderbouwd door de non-responsanalyse waarin blijkt dat nagenoeg alle ondernemers en instellingen die enquête niet terugstuurden dit hebben gedaan omdat ze geen echte last hebben gehad van de MKZ-crisis.
Aan de respondenten is in een open vraag ook gevraagd waaruit de last bestond die ze van de crisis hadden. Hierop hebben 166 respondenten een antwoord gegeven Hoewel er veel uiteenlopende en zeer individuele ervaringen zijn is de rode draad van de opmerkingen dat de pijn in specifieke sectoren zit. Zo wordt er in 9 antwoorden verwezen naar de groep van veehandelaren die verbonden waren aan veemarkten en de medewerkers van veemarkten. In de nasleep van de MKZ- crisis zijn de hygiëne-eisen rond het vermarkten van vee dusdanig verscherpt dat het merendeel van de veemarkten niet langer rendabel kan worden geëxploiteerd en zij er voor kozen om niet meer open te gaan. Op de andere veemarkten is als gevolg van deze maatregelen de aanvoer sterk teruggelopen. Hierdoor heeft een groot deel van deze groep geen werk meer.

‘Boeren die geruimd worden kunnen nadien weer verder. Aan ons wordt niet gedacht. Ik glimlach als ik hoor, dat b.v. dierenartsen, loonwerkers en horeca klagen over omzetverlies of schade. De stier Herman wordt verzorgd, tot hij dood is. Een veehandelaar moet maar zien wat hij verder doet. Wij hebben niets meer. Geen inkomsten. Alleen een uitkering; nadat je huis verkocht is en je een huurwoning vindt. Wie beseft wat ons is overkomen?.’ [206]

Uit de reacties blijkt ook dat veel respondenten hun eigen nadelen relativeren in vergelijking met de primaire veehouderijsector: Zij lijken toch vooral begaan met deze groep die veelal ook hun buren, bekenden of klanten blijken te zijn. Een bloemlezing uit deze antwoorden:

‘Zakelijk gezien was het verlies beperkt maar persoonlijk ben ik meer getroffen door te zien wat boeren als levenswerk hadden opgebouwd over jaren in enkele uren werd verwoest.’
‘O*rganisatorisch, sociaal en zakelijk verschrikkelijk voor ondernemers in Kootwijkerbroek. Overheid en uitvoeringsinstellingen hebben gefaald.’*
‘Afgezien van mededogen voor boeren ben ik geschokt om te zien dat Europese afspraken over de agrarische branche zo’n grote invloed op de onze kan hebben.’
‘Aangrijpend voor de hele gemeenschap.’
‘Tragisch voor boeren en frustrerend voor MKB.’

7.1.3 Informatie voorafgaande aan de crisis

Ongeveer één op de drie ondernemers en instellingen was op de hoogte van de mogelijke afsluiting van gebieden. Na afsluiting van deze gebieden hebben de bedrijven diverse maatregelen getroffen welke vooral neerkwamen op informeren van personeel en klanten en het ontsmetten van mensen en materieel. Losse reacties die hierbij werden gegeven zijn:

‘Informatie en mobilisatie van het personeel en informatie aan het klantenbestand.’
‘Voorraad maken en vlees bijkopen zoals geleerd tijdens de varkenspest in 1996.’
‘Onze mensen en materieel dagelijks ontsmetten.’
‘De school heeft zich ingespannen om matten voor de deur te leggen en de ouders te informeren.’

7.1.4 Informatievoorziening toen MKZ in Nederland kwam

De meest gebruikte informatiebronnen voor de ondernemers en instellingen op het moment dat er in Nederland MKZ was gemeld maar men nog niet onder een B/T-gebied viel waren de radio en de televisie. In mindere mate wordt de krant genoemd en gevolgd door teletekst. Daarna volgen de internetpagina van het ministerie van het ministerie van LNV en overige bronnen.

[206] Brief van een veehandelaar.

Figuur 7.6 Belangrijkste bronnen

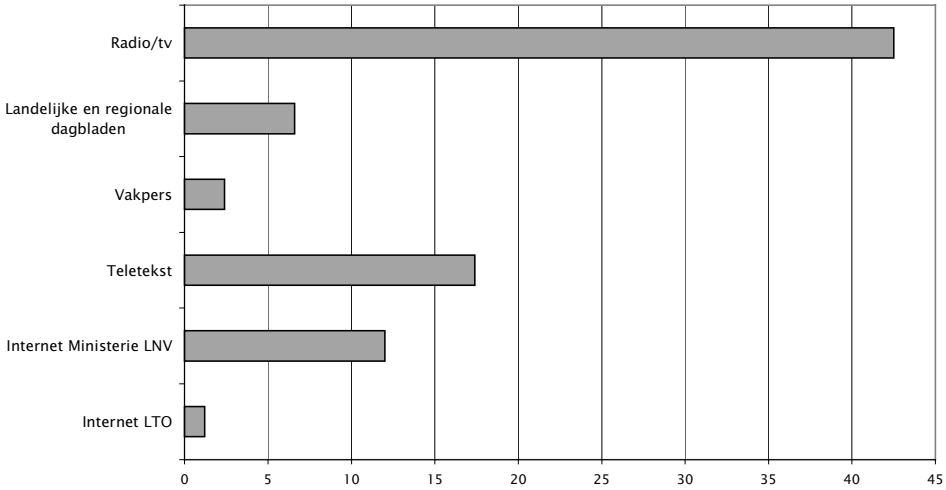

Als wordt gevraagd naar de belangrijkste bron van informatie komt een zelfde beeld naar voren waarbij opvalt dat de internetsite van de LTO hoger wordt gewaardeerd dan de site van het ministerie van LNV.

Als respondenten zelf contact zochten met bronnen van informatie dan benadert 25 procent van hen de brancheorganisatie, 12 procent noemt in dit verband de gemeente. 5 Procent van de ondernemingen en instellingen geeft aan door een dienst van het ministerie van LNV te zijn benaderd.

De geboden informatie kwam voor eenderde van de ondervraagden op tijd terwijl eveneens eenderde aangeeft dat ze te laat beschikbaar was. Voor 29 procent van de respondenten was de aangeboden informatie compleet en datzelfde aantal vond dat de informatie makkelijk was te verkrijgen. 72 Procent vond de informatie begrijpelijk.
Het merendeel van de respondenten vindt ook dat men voldoende duidelijke antwoorden kreeg op vragen die werden gesteld aan de informatiebronnen. De noodzaak van de getroffen maatregelen was voor 29 procent volledig duidelijk terwijl nog eens 42 procent van de ondernemers en instellingen aangeeft dat dit meestal duidelijk was.

Als naar het geheel van de antwoorden op de informatievoorziening wordt gekeken dan blijkt dat men in hoofdlijnen niet ontevreden is met de snelheid en kwaliteit van de informatie die men nodig had. Hierbij wordt opgemerkt dat het daarbij om zeer diverse en branchbrede informatie gaat en dat hier geen conclusies getrokken mogen worden over de kwaliteit van de informatievoorziening door een specifieke instantie. De noodzaak en het nut van de maatregelen bleek bij de respondenten duidelijk te zijn.

7.1.5 Economische schade

61 Procent van de ondernemers en instellingen geeft aan dat ze tijdens de MKZ crisis een omzetderving hadden tussen 0 en 30 procent ten opzichte van de vergelijkbare periode in het jaar 2000. In de eerste 3 maanden na afloop van de crisis was de omzet voor 40 procent van de ondernemingen en instellingen nog steeds 80 procent of minder ten opzichte van dezelfde periode in het jaar 2000. Een zeer opvallend gegeven hierbij is dat 15 procent van de ondernemingen en instellingen aangeeft dat hun omzet in de periode direct na de crisis meer was dan in de vergelijkbare periode van het jaar 2000.

Eenderde van de ondernemingen en instellingen heeft extra kosten gemaakt als direct gevolg van de crisis zoals extra personeelsinzet of voorlichting aan klanten. De variatie in deze kosten is groot.

Ook bij de vraag naar andere vormen van schade komt een divers beeld naar voren waarbij de antwoorden sterk variëren:

De genoemde vormen van schade zijn:

'Geen klanten kunnen bezoeken',
'Invallen bij andere bedrijven zonder daarvoor uren te kunnen rekenen',
'Totale omzetverlies op camping en horecabedrijf',
'Voor f 7000 gulden per week minder brandstof verkocht',
'Wachttijden voor controleposten',
'Niet doorgaan evenementen en partijen.'

Gevraagd naar de verzekering geeft precies de helft van de respondenten aan niet verzekerd te zijn voor deze vorm van schade. Bij de andere helft blijkt dat hun verzekering deze schade niet dekt. Hier wordt uit afgeleid dat nagenoeg alle getroffen ondernemingen en instellingen in de B/T-gebieden geen compensatie kregen vanuit hun verzekering of geen verzekering hadden.

Bij 5 procent van de ondervraagde ondernemingen en instelling is een aanvraag gedaan en toegekend voor werktijdverkorting bij het ministerie van SZW.

De vraag of ondernemingen en instellingen van mening zijn dat de rijksoverheid een tegemoetkoming zou moeten geven voor de geleden schade wordt door 85 procent positief geantwoord. Er worden verschillende suggesties gegeven hoe de rijksoverheid dit kan doen. Veel vermeld zijn:

'*Eenmalige uitkering van schadebedrag*',
'*Tijdelijke belastingverlaging*',
'*Tijdelijke voorziening voor levensonderhoud.*'

Als wordt gevraagd naar andere vormen van schade dan financiële schade komt een zeer divers beeld naar voren. Opvallend daarbij is dat emotionele schade nauwelijks wordt genoemd. Wel worden genoemd:

'De aflasting van evenementen.'
'Het beschadigde beeld van de agrosector.' En
'Het algemeen beschadigde imago in het buitenland.'

7.1.6 Tevredenheid over het optreden van medewerkers van het ministerie van LNV

Aan de respondenten is gevraagd wat zij vonden van het optreden van medewerkers van verschillende onderdelen van de organisatie van het ministerie van LNV. Hier kwam het volgende beeld uit naar voren:

	Medewerkers van RVV	**Medewerkers LNV**	**Medewerkers AID**
Zeer correct opgetreden	2%	-	-
Correct, zoals mag worden verwacht	15%	15%	14%
Minder correct dan mag worden verwacht	11%	10%	14%
Nee, beslist niet correct	7%	6%	4%
Geen eigen ervaring mee gehad	44%	44%	39%
Weet niet/geen mening	22%	25%	29%

7.1.7 Tevredenheid over functioneren van andere organisaties die bij de crisis betrokken waren

Naast de vraag wat de respondenten vonden over de wijze waarop diverse organisatieonderdelen van het ministerie van LNV optreden is ook gevraagd hoe tevreden zij waren over andere organisaties die betrokken waren bij de crisis:

	Politie	**Gemeente**	**Militairen**	**Brancheorganisatie**	**Kamer van koophandel**
Zeer tevreden	6%	4%	6%	4%	-
Tevreden	29%	22%	22%	19%	16%
Niet tevreden, niet ontevreden	12%	8%	8%	19%	12%
Ontevreden	4%	16%	6%	10%	6%
Zeer ontevreden	2%	6%	-	2%	2%
Geen eigen ervaring	47%	43%	57%	46%	63%

Het valt op dat de respondenten over de politie en de militairen over het algemeen tevreden zijn. Ook over de gemeente zijn ze veelal tevreden maar hier is ook een duidelijke groep minder tevreden respondenten te herkennen. Zowel bij de brancheorganisatie als de kamer van koophandel blijkt het beeld erg wisselend te zijn wat waarschijnlijk mede wordt veroorzaakt door de grote diversiteit van de respondenten.

Op de vraag met welke andere organisaties de ondernemers en instellingen tijdens de crisis te maken hebben gehad worden diverse antwoorden gegeven waarbij de helft daarvan over het ministerie van LNV gaan. Men is daar niet zo tevreden over. Het gaat hierbij dan vooral om de informatievoorziening en de houding tijdens de crisis. Antwoorden die worden gegeven luiden als:

'Beleid van uur tot uur anders. Geen enkele lijn (dus beleid) en nog is er voor een volgende crisis geen Europees beleid gemaakt, want MKZ komt terug, daar kun je je hand voor in het vuur steken',
'Arrogantie ten top.'

7.1.8 Opvang tijdens de crisis

In onderstaand figuur zijn de vier belangrijkste groepen/instanties vermeld waarvan de respondenten de meeste steun hebben ontvangen.

Figuur 7.7 Aan wie of welke organisatie heeft u de meeste steun gehad toen u het moeilijk had?

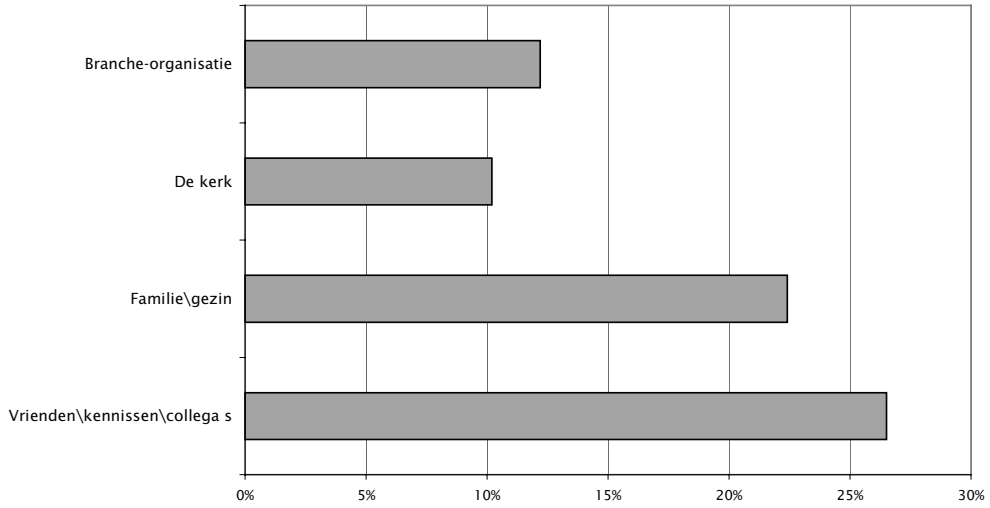

7.1.9 Overige zaken

Aan het einde van de enquête was een lege bladzijde opgenomen waarop respondenten zaken konden noteren die zij belangrijk vonden en naar hun mening niet aan de orde zijn gekomen.
90 Respondenten hebben hier een antwoord gegeven. Naast zeer uiteenlopende zaken over de eigen onderneming of instelling of ervaringen voor het gezin wordt in 61 reacties ingegaan op de wijze waarop de veehouderijsector in het nieuws is gekomen en hoe daar mee is omgegaan.

Een bloemlezing uit de zaken die zijn genoemd:

‘Toen in Oene MKZ uitbrak en later richting Heerde ging moest de sporthal een week dicht terwijl andere horeca bedrijven gewoon open bleven, later toen wij weer open waren brak op 300 meter afstand MKZ uit. Wij zijn toen gewoon open gebleven.’
‘We hebben ons geërgerd aan TV uitzendingen waarin vee tussen knijpers werd verladen als ware het afval.’
‘De minister van landbouw had als gevolg van zijn sociale optreden en maatregelen weggestuurd moeten worden, door mij wordt hij beschouwd als een man die wel de juiste maatregelen nam wat betreft de nood van de saneringszaak maar als mens en minister van Landbouw is hij totaal geflopt.’
‘We hebben een schadeoverzicht ingediend. Helaas hebben we daarna niks meer vernomen. Voor ons weegt dit heel zwaar, temeer omdat we in een grote verbouw zaten en door de geleden schade de verbouw niet kunnen afmaken.’
‘De hoge boetes zijn volkomen onterecht. Ook buiten het MKZ gebied is er dezelfde bedrijfsvoering als in het MKZ-gebied. Toevallig komt dit niet voor de dag als de AID hier niet komt controleren. Naar het schijnt is in Nederland het recht zoek.’
‘Mijn grootste irritatie was de non-communicatie tussen gemeenten/Haagse overheid en overheden in het algemeen.’
‘Ik hoop dat wanneer MKZ morgen zou uitbreken de boeren stand-in zijn totaliteit doeltreffend in zal grijpen op een wijze waarop Den Haag geen enkele antwoord op heeft.’
‘Minister Brinkhorst is zoals vele politici te soft.’

7.2 Veehouders van wie het vee niet is geruimd

Aan 789 veehouders waarvan het vee niet is geruimd is een enquête verzonden aan de hand van door de RVV aangeleverde adressenbestanden. Van de teruggezonden exemplaren waren 226 goed ingevuld en zijn gebruikt voor het onderzoek. Hiermee komt de respons op 29 procent.
Twintig enquêteformulieren waren onvolledig of foutief ingevuld en zijn dan ook buiten het onderzoek gebleven. In vijf van deze gevallen gaf de betreffende veehouder aan dat zijn dieren wel geruimd waren en hij of zij de verkeerde vragenlijst had ontvangen. Eén respondent bleek geen vee te hebben of te hebben gehad. Na controle van de verzendlijsten blijkt het hier te gaan om fouten in het adressenbestand van de RVV. De vraag kan worden gesteld hoeveel van dit soort fouten in dit adressenbestand zitten. Het is namelijk aannemelijk dat slechts een deel van de ontvangers de moeite nam om de foutieve foutenlijst terug te sturen.

7.2.1 Onderverdeling veehouders van wie het vee niet is geruimd.

Tijdens de MKZ crisis bleek dat er onverwacht veel zgn. hobbyboeren zijn die op niet bedrijfsmatige wijze vee houden. Deze hobbyboeren vielen echter wel onder de genomen maatregelen en zijn dan ook met de gevolgen van de crisis geconfronteerd. Voor deze groep was het vaak moeilijker om zich terug te vinden in de genomen maatregelen omdat er voor hen in het geheel geen economisch belang mee gemoeid was. Om meer inzicht te krijgen in hoe deze groep de crisis heeft ervaren zijn ze volledig in de brutosteekproef meegenomen (dat wil zeggen dat deze steekproef is getrokken uit het gehele bestand zoals dit door de RVV is

aangeleverd zonder te classificeren naar hobbyboer of professionele veehouder.) Met name bij geruimde veehouderijen is tijdens de crisis duidelijk geworden wat de verhouding is tussen hobbyboeren en professionele veehouders. Dit wordt verklaard uit het feit dat alle houders van MKZ-gevoelige dieren in deze gebieden zijn opgeroepen om zich te registeren en een UBN nummer hebben gekregen. Met name de registraties tijdens en direct na de crisis betreft hobbyboeren omdat professionele veehouders voor het kunnen voeren van hun bedrijf al veel langer genoodzaakt zijn om een dergelijk nummer aan te vragen.
Het blijkt dat van alle geregistreerde veehouders in de gebieden waar is geruimd ongeveer 1/3 van de UBN nummers tijdens en na de crisis zijn uitgegeven.
Hier wordt uit afgeleid dat 1/3 van de veehouders in deze gebieden hobbyboeren betreft. Opgemerkt wordt wel dat van de voor de crisis uitgegeven nummers niet kan worden nagegaan hoeveel hobbyboeren zich daaronder bevinden. In dit onderzoek wordt er van uitgegaan dat 1/3 van de veehouders in het geruimde gebieden hobbyboer is maar het is mogelijk dat hun aandeel in werkelijkheid groter is dan 1/3.

Omdat er wisselende definities bestaan voor hobbyboeren en professionele veehouders is in dit onderzoek gekozen voor zelfselectie. Dat wil zeggen dat alle dierhouders zijn aangeschreven en hen is gevraagd hoeveel vee ze hebben en of ze naar eigen mening professioneel veehouder of hobbyboer zijn. Uit een vergelijking tussen het aantal opgegeven stuks vee en de door de veehouder ingevulde definitie blijken de meeste mensen die zich hobbyboer noemen slechts enkele stuks vee hielden en daarom ook binnen de gangbare definities van hobbyboer zouden zijn gevallen.

In de respons kwam het volgende beeld naar voren bij de verdeling tussen professionele veehouders en hobbyboeren.

Figuur 7.8 Onderverdeling niet geruimde veehouderijen

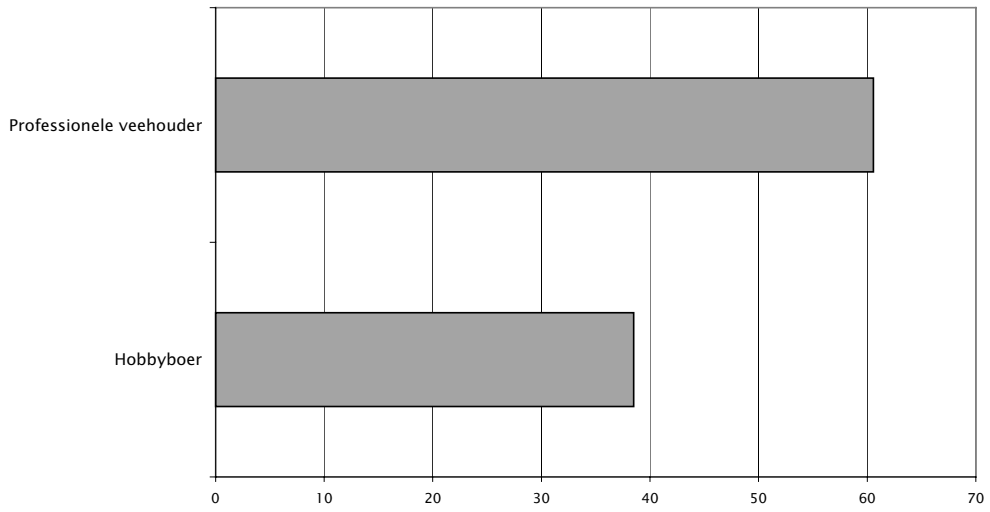

Uitgaande van de bij de geruimde gebieden naar voren gekomen verdeling tussen hobbyboeren en professionele veehouders van 1/3 staat tot 2/3 lijkt de respons in bovenstaande groep hier op aan te sluiten. Hierbij wordt echter opgemerkt dat vooral in de geruimde gebieden veel hobbyboeren zich hebben geregistreerd en in het steekproefbestand zijn opgenomen. Deze registratiegraad zal in de niet-geruimde gebieden lager zijn en deze groep is naar verwachting dan ook ondervertegenwoordigd in het steekproefbestand.
Dit betekent dat naar verhouding minder hobbyboeren in de steekproef zouden moeten komen. Hier wordt uit afgeleid dat binnen de respons op de enquête onder niet geruimde veehouderijen er waarschijnlijk sprake is van een oververtegenwoordiging van hobbydierhouders. Deze oververtegenwoordiging wordt als niet bezwaarlijk beschouwd omdat hierdoor alsnog een afspiegeling is bereikt van de verwachte werkelijke situatie.
Aangezien deze hobbyboeren over bepaalde zaken een duidelijk andere mening zullen hebben worden bij de analyse van sommige antwoorden de professionele veehouders als aparte groep uitgelicht.

Een tweede onderverdeling is die naar gebieden. Hierbij zijn de veehouders weer als een groep genomen.

Figuur 7.9 Onderverdeling niet geruimde veehouderijen naar gebied

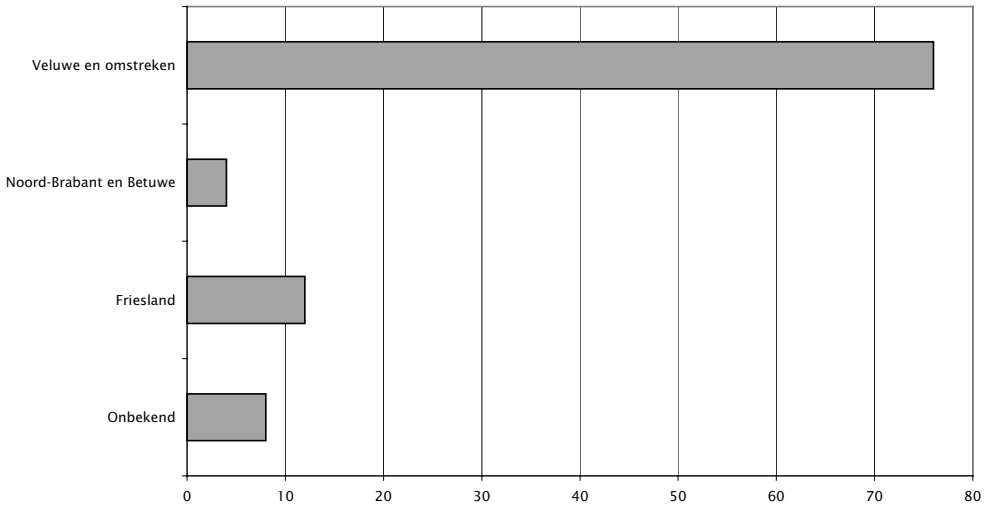

In die gevallen waar het gebied onbekend is verkoos de respondent anoniem te blijven.

Beleving van de MKZ crisis
Alle respondenten is gevraagd om hun beleving van de crisis in enkele woorden op te schrijven. 214 Respondenten hebben dit gedaan. Uit de reacties komt een beeld naar voren dat voor veruit het merendeel van de veehouders het een tijd van bedreiging, beklemming en spanning was. Met name de vraag of het virus zich verder zou verspreiden heeft veel respondenten bezig gehouden. In veel beschrijvingen wordt echter ook verwezen naar het isolement, de gebrekkige informatievoorziening, positie van hobbydierhouders en onbegrip geuit voor de

besluitvorming en houding van het ministerie van LNV. Een bloemlezing van deze reacties:

'Boosheid omdat er geen alternatief was om hobbydieren in te enten.'
'Slapeloze nachten.'
'Een onnodige slachtpartij.'
'Een grote ramp voor mens en dier die het vertrouwen in de overheid totaal heeft vernietigd.'
'De onzekerheid of het virus nu wel of niet verspreidt houd je continu bezig.'
'Als je dit mee hebt gemaakt ga je je afvragen waarom wij in het begin van de jaren '90 zo nonchalant hebben gehandeld.'
'Als een opeenstapeling van miskleunen en verkeerde beslissingen.'

7.2.2 Bekendheid met de verschillende maatregelen voorafgaande aan de crisis

De respondenten werd gevraagd in hoeverre ze op het moment van de eerste uitbraak bekend waren met de volgende maatregelen:

- stand still van 72 uur;
- preventieve ruiming in een straal van 1 kilometer rond de bedrijven;
- het doden van dieren op het bedrijf;
- vaccineren voorafgaande aan ruimen;
- compartimentering.

Hier kwam het volgende beeld uit naar voren:

Figuur 7.10 Bekendheid met maatregelen

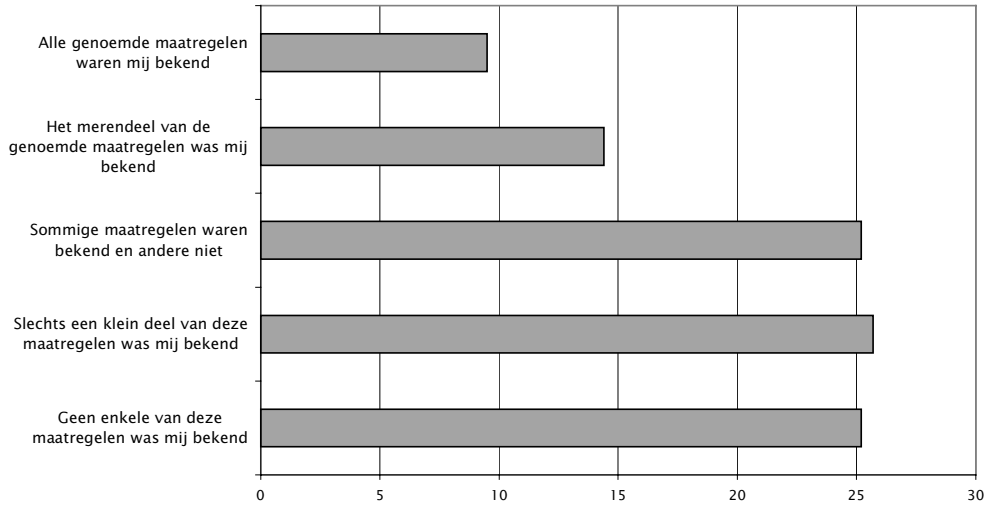

Op de vraag aan de respondenten of ze het voor het moment van de eerste uitbraak van MKZ in Nederland eens waren met het non-vaccinatiebeleid is als volgt geantwoord.

Figuur 7.11 Instemming non-vaccinatiebeleid

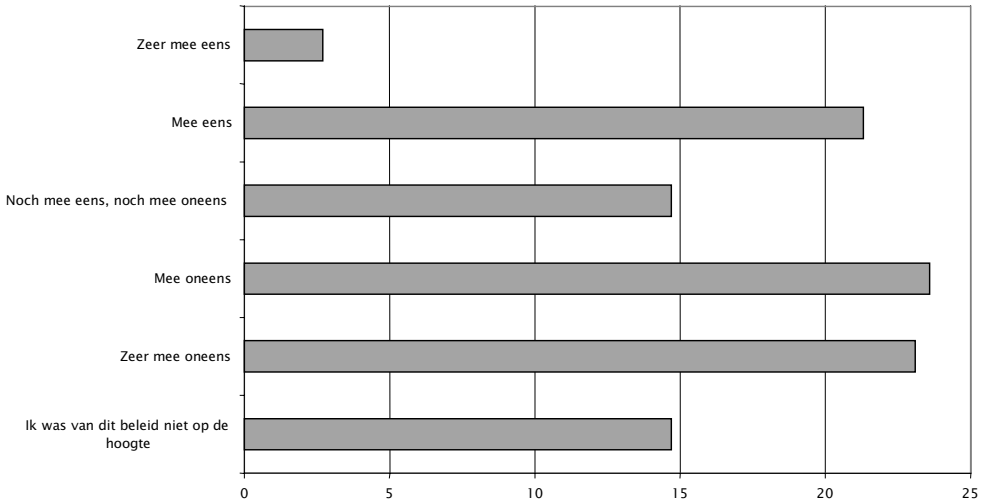

Bij een dergelijke vraag treedt altijd vertekening op omdat een jaar na de crisis wordt gevraagd hoe men voor de crisis dacht over dit beleid. Ook is er vertekening door het mogelijk hoge aantal hobbyboeren. Om deze laatste vertekening weg te nemen is de mening van professionele veehouders uitgelicht en in onderstaande grafiek weergegeven.

Figuur 7.12 Instemming non-vaccinatiebeleid door professionele veehouder

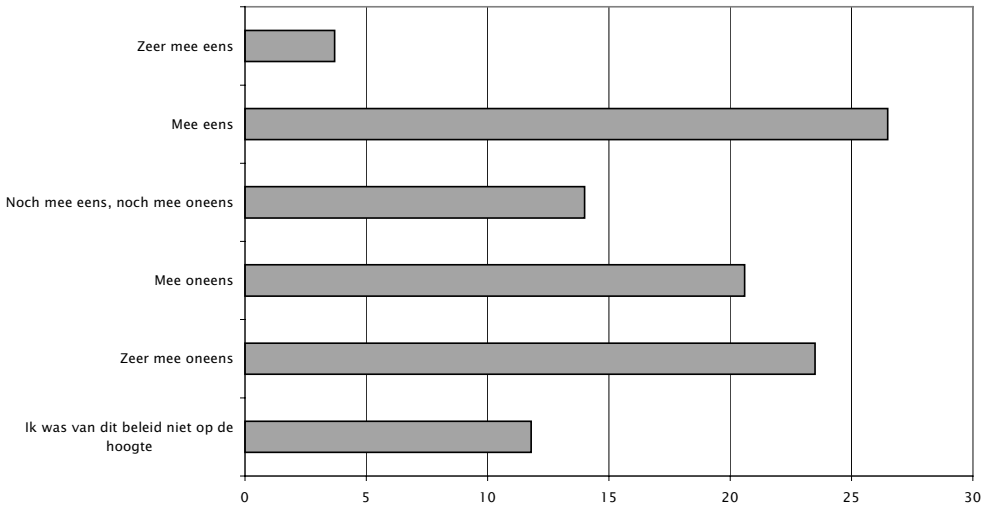

Het verschil tussen de mening van alle respondenten en die van de professionele veehouders blijkt met name te liggen in een kleiner aantal dat aangeeft dat ze het er niet mee eens of niet op de hoogte was.

Op de vraag of de respondenten op de hoogte waren van de kortingsregeling komt het volgende beeld naar voren:

Figuur 7.13 Bekendheid kortingsregeling bij alle respondenten

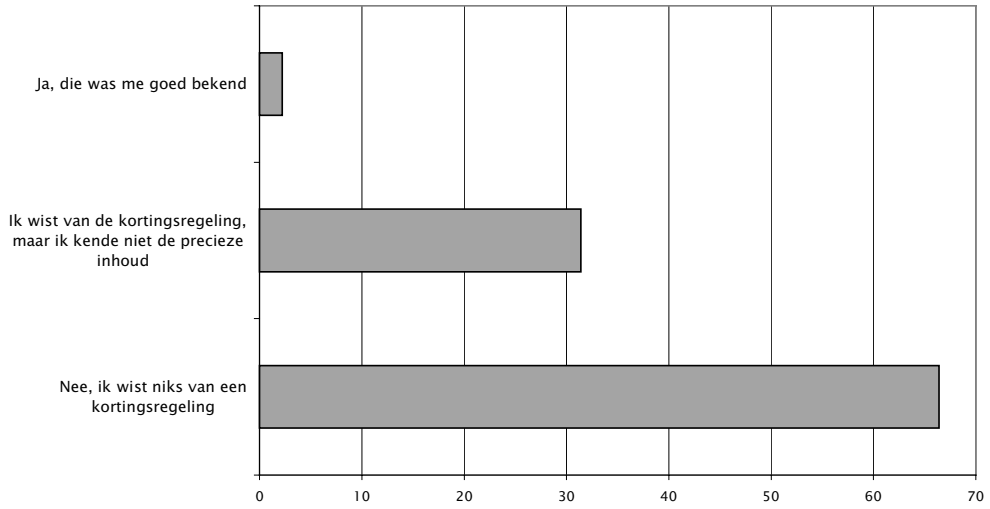

Gezien het belang dat deze regeling speelt in de beeldvorming na de MKZ-crisis wordt deze zelfde vraag hieronder apart weergegeven voor de groep van de professionele veehouders:

Figuur 7.14 Bekendheid kortingsregeling bij professionele veehouders

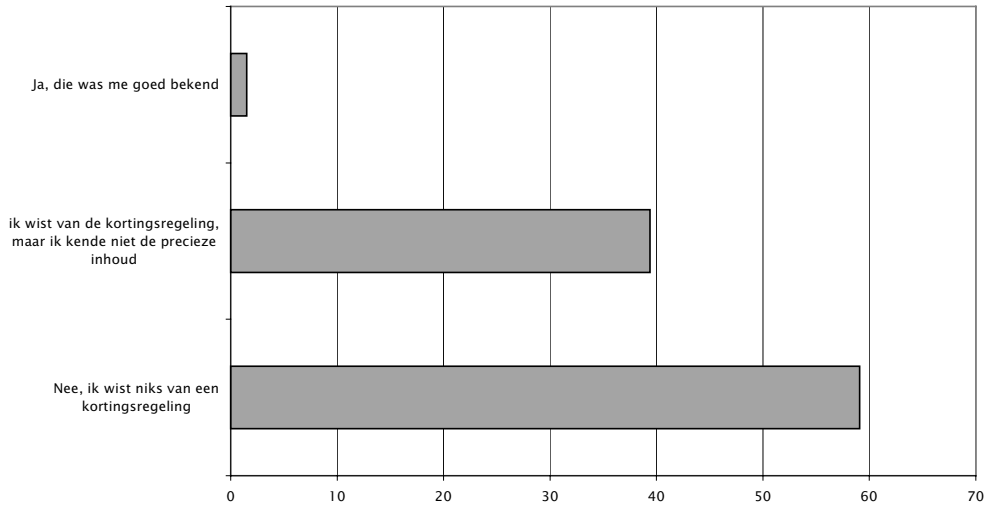

Dit resultaat is opmerkelijk gezien de doelstelling van de kortingsregeling en de impact die de kortingen tijdens en na de crisis hebben gehad. De doelstelling was immers dat veehouders zich aan de regels zouden houden zodat de ziekte zich niet kan verspreiden. Om deze doelstelling te bereiken worden hoge kortingen in het vooruitzicht gesteld. Het blijkt dat er nauwelijks een verschil in bekendheid is tussen beide groepen en dat ook de professionele veehouders hier niet goed van op de hoogte waren. Gezien de onbekendheid met de regeling kan de vraag worden gesteld hoe zinvol deze dan eigenlijk is geweest.

7.2.3 Informatievoorziening tijdens de crisis

De respondenten is gevraagd waar ze hun informatie vandaan haalden vanaf het moment van de eerste uitbraak op 21 maart. Hier is het volgende op geantwoord.

Figuur 7.15 Informatiebronnen

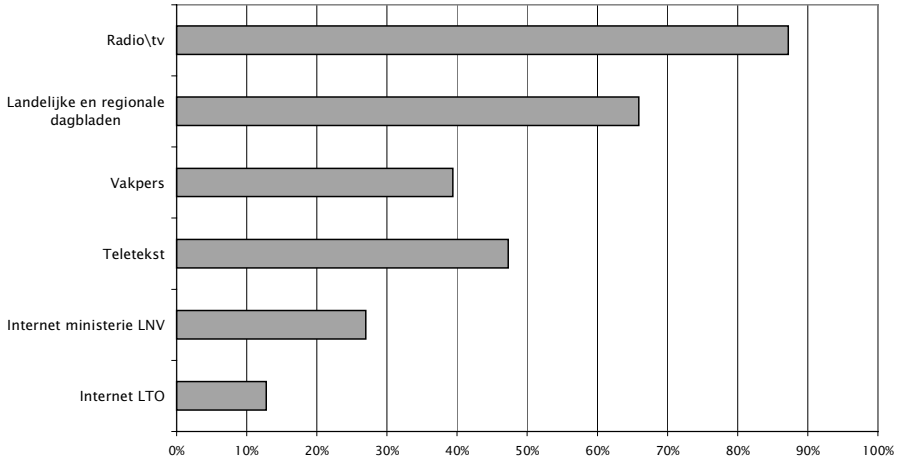

Op de vraag welke bron men het belangrijkste vond werd als volgt geantwoord:

Figuur 7.16 Belangrijkste bronnen

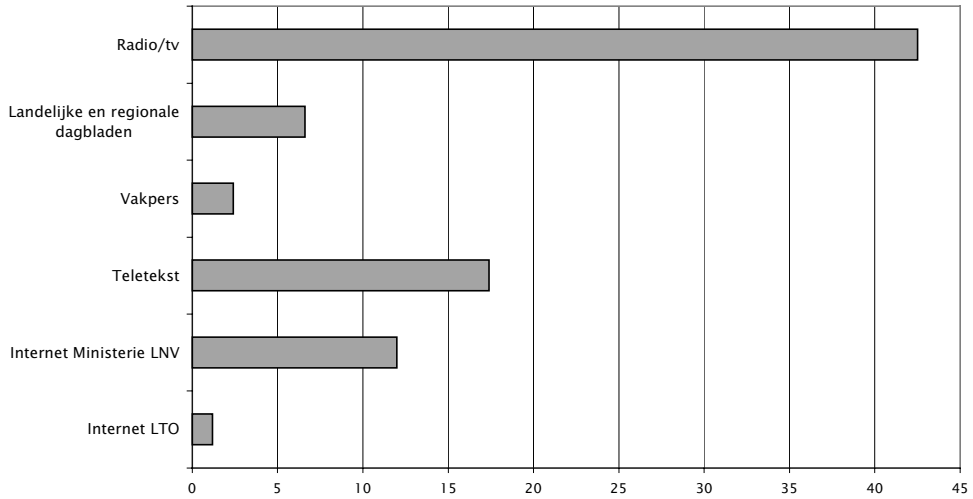

Deze informatie kwam volgens 36 procent van de veehouders op tijd, 29 procent vond het noch op tijd noch te laat, 35 procent vond dat de informatie overwegend te laat kwam.
25 Procent van de respondenten vond de informatie over het algemeen compleet en 26 procent is hier neutraal in. 49 Procent van de respondenten vond de aangeboden informatie over het algemeen niet compleet.

26 Procent van de ondervraagden vond de informatie makkelijk tot zeer makkelijk verkrijgbaar. 29 Procent is hier neutraal in. 45 Procent vond de informatie juist moeilijk tot zeer moeilijk verkrijgbaar.

De begrijpelijkheid van de verkregen informatie is voor 45 procent van de ondervraagden voldoende. 23 Procent had hier geen mening over terwijl 32 procent de informatie kwalificeerde als meestal of vrijwel nooit begrijpelijk.

De respondenten is ook gevraagd wat ze vonden van de kwaliteit van de antwoorden die ze krijgen op vragen die ze zelf stelden aan een informatiebron. 19 Procent gaf aan dat deze antwoorden over het algemeen duidelijk waren. 34 Procent zegt dat antwoorden soms wel en soms ook niet duidelijk waren. 35 Procent geeft aan dat ze de antwoorden op de vragen die ze stelden over het algemeen onduidelijk vond. De overigen hebben nooit zelf vragen gesteld.

Uit de antwoorden op de verschillende vragen over de informatie rond de MKZ-crisis komt naar voren dat het aantal ontevreden veehouders steeds het aantal tevreden veehouders overtreft. Met name bij de compleetheid en verkrijgbaarheid komt dit beeld naar voren.
Aangezien hier geen uitsplitsing is gemaakt naar het soort van informatie en de organisatie die dit heeft verstrekt gaat het hier uitsluitend om een algemeen beeld van de informatievoorziening rond de MKZ-crisis zonder dat daar conclusies over specifieke informatiestromen of organisaties aan verbonden kunnen worden.

7.2.4 instelling van het beschermings- of toezichtsgebied

In de enquête zijn enkele vragen opgenomen over de periode dat het B/T-gebied is ingesteld, de wijze waarop de betrokken veehouders daarover zijn geïnformeerd en hun mening over de noodzaak van de genomen maatregelen.
Veehouders zijn in het algemeen per brief door de RVV geïnformeerd over de instelling van een B/T-gebied.
Gevraagd naar de duidelijkheid van het taalgebruik van deze brief gaf 53 procent van de veehouders aan dat ze dit duidelijk tot zeer duidelijk vond. 25 procent was hier neutraal in en 23 procent van de veehouders vond het onduidelijk.
Bij de vraag naar duidelijkheid over de inhoud van de blijkt deze door 56 procent van de veehouder als duidelijk tot zeer duidelijk te zijn beoordeeld. 24 procent was hier neutraal in en 20 procent vond de inhoud onduidelijk tot zeer onduidelijk.
51 Procent van de veehouders kon aan de hand van de brief duidelijk tot zeer duidelijk aangeven wat de gevolgen waren. Voor 20 procent van de veehouders was het noch duidelijk noch onduidelijk wat de gevolgen zouden zijn en voor 29 procent van de veehouders was dit in het onduidelijk tot zeer onduidelijk.
Op de vraag of men ook het telefoonnummer uit de brief had gebeld gaf 32 procent aan dat ze hadden gebeld en ook door iemand te woord waren gestaan. 9 Procent van de respondenten gaf echter aan dat ze enkele tot meerdere keren hadden gebeld zonder iemand te spreken te krijgen. De overige respondenten hadden niet gebeld naar het nummer (56 procent) of hadden geen nummer in de brief kunnen vinden (2 procent).

Aan de mensen die hadden gebeld naar de RVV en ook iemand gesproken hadden is gevraagd of ze na dit telefoongesprek over de benodigde informatie beschikten. 36 Procent van de respondenten gaf aan dat ze na het gesprek in elk geval over de belangrijkste informatie beschikten. 38 Procent gaf aan dat ze een deel van de gewenste informatie wel een deel niet hadden gekregen terwijl 19 procent ook op dat moment nog niet over het merendeel van de gewenste informatie konden beschikken.

Op de vraag of de respondenten een brief van de LTO hebben gehad met informatie over de genomen maatregelen werd door 48 procent positief geantwoord. 52 Procent gaf aan dat ze een dergelijke brief niet hadden ontvangen. Deze brief was voor 62 procent van de ontvangers duidelijk terwijl 6 procent het een onduidelijke brief vond. De overige respondenten hebben hier neutraal op geantwoord.

12 Procent van de respondenten zag de noodzaak van vrijwel alle de maatregelen in. 31 Procent zag de noodzaak van de meeste maatregelen in maar niet van alle terwijl 37 procent slechts van een deel van de maatregelen de noodzaak inzag. 20 Procent zag van de meeste of zelfs geen enkele maatregel de noodzaak in.

Als wordt meegenomen dat 38 procent van de respondenten hobbyboer is en dat deze groep in het dagelijks leven minder te maken hebben met de diensten van het ministerie van LNV en naar verwachting ook minder bekend zijn met allerlei vakterminologie uit de veehouderij dan kan worden gesteld dat deze brief van de RVV van voldoende kwaliteit was. Meer dan de helft van de respondenten gaf immers aan dat het taalgebruik, de inhoud en de beschrijving van de gevolgen duidelijk waren.
Uit de enquête blijkt echter dat een kwart van de respondenten die meermaals geprobeerd hebben om de RVV telefonisch te benaderen om nadere vragen te stellen niet te woord is gestaan (zie hiervoor ook 7.3.6). Dit gekoppeld aan het feit dat de schriftelijke informatie voor een niet onaanzienlijk deel van de veehouders onvoldoende was kan worden beschouwd als een gebrekkige informatievoorziening naar de veehouders toe. De combinatie van brief en telefonische achtervang zou er immers toe moeten hebben geleid dat nagenoeg alle veehouders van voldoende informatie waren voorzien.

7.2.5 Identificatie en registratie

Uit de antwoorden blijkt dat 92 procent van de respondenten over een UBN nummer beschikten voordat de eerste uitbraak in Nederland kwam.
Van de veehouders met schapen en/of geiten had 72 procent deze voor de eerste uitbraak van MKZ aangemeld in het I&R systeem van de gezondheidsdienst. 28 Procent had dat niet gedaan.

7.2.6 Screening en bloedtappen

Bij 85 procent van de ondervraagde veehouders is een screeningsploeg op bedrijfsbezoek geweest en deze hebben bij 37 procent van deze bedrijven of locaties ook daadwerkelijk bloed getapt.
Op de vraag of dit op correcte wijze is gebeurd geeft 28 procent van de respondenten aan dat dit op zeer correcte wijze is gebeurd en 50 procent geeft aan dat dit correct is gebeurd. 4 Procent van de ondervraagden geeft echter aan dat dit incorrect of zeer incorrect is gebeurd.

7.2.7 Welzijnsproblemen en opkoopregeling

Op de vraag of er welzijnsproblemen op het bedrijf of de locatie waren gedurende de crisis geeft 18 procent van de respondenten aan dat er grote welzijnsproblemen waren. 26 Procent ondervond welzijnsproblemen op een beperkte schaal en 56 procent heeft geen welzijnsproblemen gehad.

De veehouders met welzijnsproblemen is gevraagd of ze hiervoor contact hebben opgenomen met het ministerie van LNV of de RVV teneinde tot een oplossing te komen. 2 Procent van de respondenten geeft aan dat ze contact heeft opgenomen en dat er een werkbare oplossing kon worden aangereikt. 14 Procent heeft een oplossing aangeboden gekregen die niet werkbaar bleek te zijn. 35 Procent van de veehouders heeft contact opgenomen maar kreeg geen oplossing aangeboden gekregen.
De overige veehouders hebben geen contact opgenomen met LNV/RVV en hebben zelf naar een werkbare oplossing gezocht.

Aan de respondenten is tevens gevraagd of ze in aanmerking kwam voor de opkoopregeling. Aangezien deze vraag alleen voor de professionele veehouders van belang is zijn deze als aparte groep uitgelicht.

Figuur 7.17 Professionele veehouders in aanmerking komend voor opkoopregeling

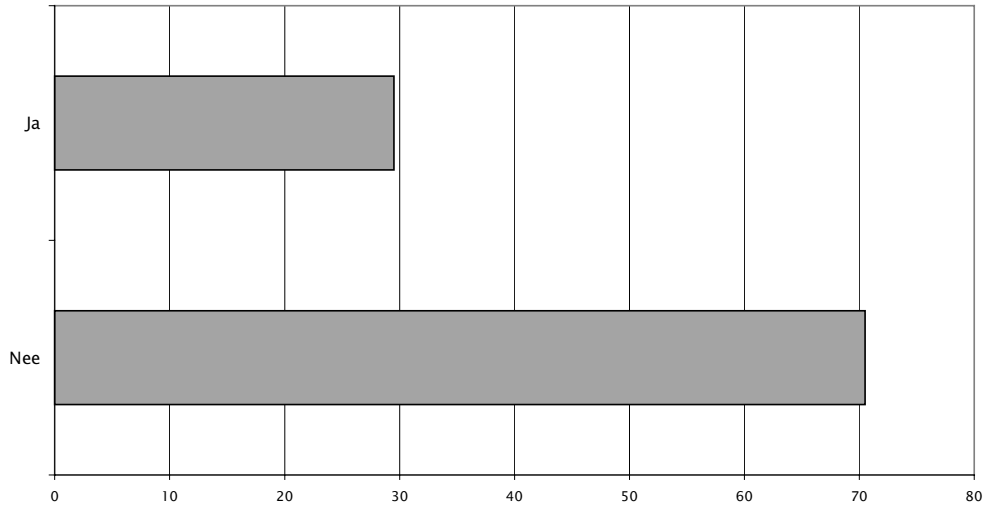

Aan de veehouders die in aanmerking kwamen voor de opkoopregeling is gevraagd of ze er ook gebruik van hadden gemaakt. Hierbij kwam het volgende beeld naar voren

Figuur 7.18 Gebruik opkoopregeling door professionele veehouders

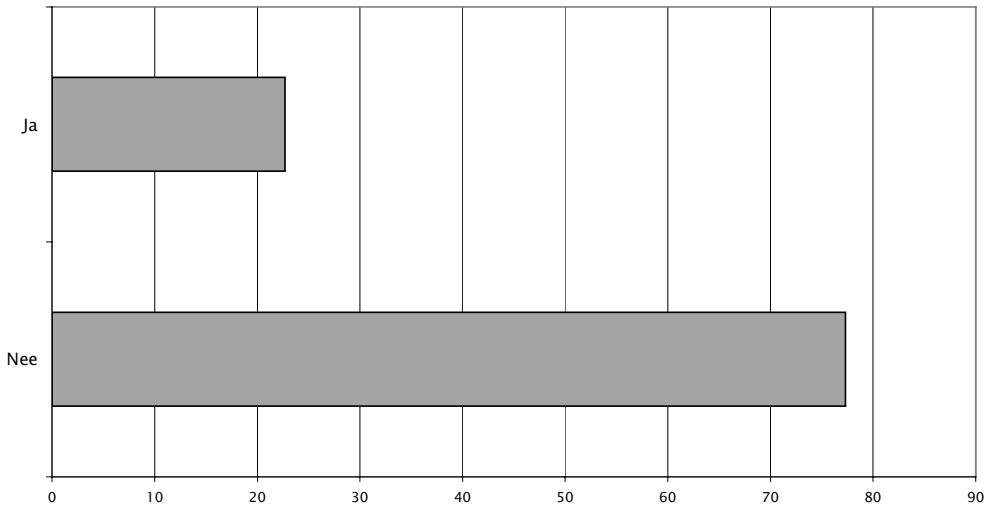

Aan de respondenten die geen gebruik hadden gemaakt van de opkoopregeling is gevraagd wat hier de reden van was.

Figuur 7.19 Reden geen deelname opkoopregeling

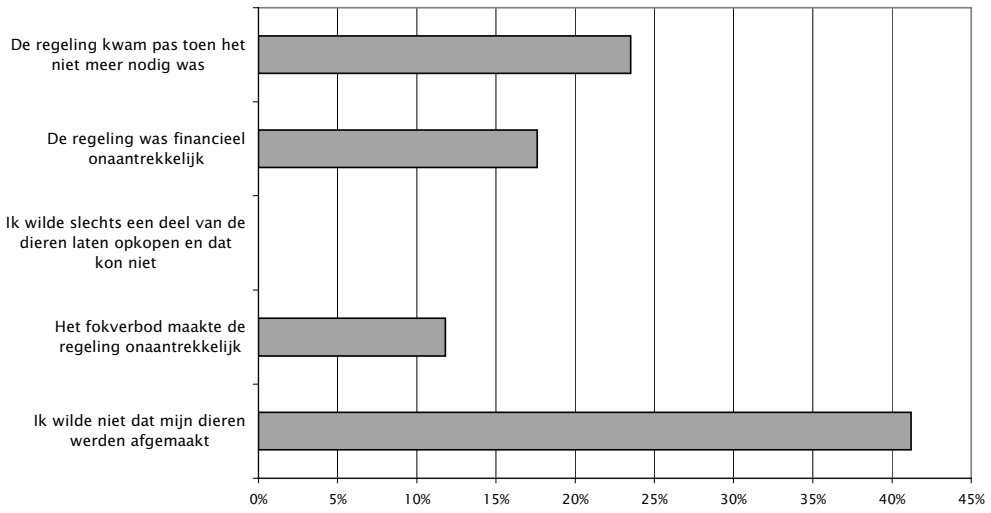

Zeven respondenten gaven hierop nog een toelichting:

'Er was een controlepersoon bij Laser in Roermond die het nodig vond om de ingevulde formulieren af te wijzen, omdat ik er een emotionele kreet bij had geplaatst.'
'Alleen contractgevers zijn opgekocht, geen particuliere kalverhouders en dit is een grote schande en rechtsongelijkheid.'
'De regeling werd gesloten.' (2x)
'Wilde boer blijven.'
'De dieren zouden ter plekke worden gedood en dat wilden we niet.'
'Opheffing toezichtsgebied.'

De respondent die aangaf dat alleen contractgevers werden opgekocht is nagebeld om hier meer over uit te leggen:

'Op 7 mei heb ik me opgegeven voor de opkoopregeling. Dezelfde dag kreeg ik de aanvraag bevestigd met een laag volgnummer. In de weken erna zag ik dat de kalveren van contractmesters van Alpuro, Boeve en de van Drie Groep werden opgeladen maar de mijne niet. Ik heb daarna vaak de RVV gebeld maar kon daar niemand krijgen die er verantwoordelijk voor was of een toezegging wilde doen. Uiteindelijk kwam op vrijdag 1 juni een brief over het einde van het toezichtsgebied en de regeling dus niet meer nodig was.'

Uit bovenstaande blijkt dat veel veehouders niet deel konden nemen aan de regeling. Van degenen die wel deel konden nemen vielen er veel af om verschillende redenen waaronder administratieve belemmeringen. Dit sluit niet aan op de veel gehoorde opvatting dat weinig veehouders deelnamen omdat het wel meeviel met de welzijnsproblemen.

7.2.8 Reiniging en ontsmetting

Op de vraag hoe nauwgezet de medewerkers van LNV/RVV/AID die het bedrijf of de locatie betraden zich aan de regels hielden voor reiniging en ontsmetting antwoordde 22 procent van de veehouders dat dit zeer nauwgezet gebeurde. Nog eens 59 procent geeft aan dat dit zo nauwgezet werd gedaan als men van deze personen mag verwachten. 6 Procent van de veehouders is echter van mening dat de medewerkers zich minder nauwgezet dan verwacht mag worden aan de regels hielden en nog eens 3 procent geeft aan dit beslist niet nauwgezet gebeurde. Deze laatste groep is gevraagd om een toelichting te geven:

'Toen de voertuigen het bedrijf opkwamen hebben ze zich niet ontsmet, ik heb ze toen teruggestuurd en het alsnog laten doen.'
'Ze gooiden de kleding op de stoep en met bloed aan de laarzen kwamen ze binnen.'
'Ze liepen overal op het erf, ook waar ze niet hoefden te zijn.'
'Medewerkers waren onervaren.'

7.2.9 Protocollen

Voorschriften vanuit het ministerie van LNV, RVV en AID over bijvoorbeeld reiniging en ontsmetting, bezoekersregeling en de behandeling van mest zijn vastgelegd in protocollen. Een deel van deze protocollen is gericht op de veehouders, andere op eigen medewerkers en overige bij de bestrijding van het MKZ virus betrokken personen en instanties. Onderstaande vragen gaan over dat deel van de protocollen die gelden voor de veehouder.

Als eerste is gevraagd of de respondenten de benodigde protocollen hadden ontvangen van LNV/AID en/of RVV. 45 Procent van de respondenten geeft aan deze protocollen te hebben ontvangen. De resterende 55 procent geeft aan dat ze de protocollen niet hebben ontvangen.

Op de vraag aan respondenten die de protocollen hadden ontvangen of deze ook duidelijk waren is door 36 procent positief geantwoord. Voor 56 procent waren niet alle protocollen even duidelijk en 8 procent geeft aan dat de protocollen helemaal niet duidelijk waren.

Op de vraag of de protocollen op tijd waren gaf 34 procent aan dat deze op tijd waren. 47 Procent vond het beeld wisselend en 19 procent van de respondenten geeft aan dat ze vrijwel altijd te laat waren.

De onderlinge aansluiting van de protocollen werd door 20 procent als goed beoordeeld. 55 Procent van de respondenten gaf aan dat de aansluiting op wat kleine dingen na goed was en 25 procent is van mening dat ze op belangrijke punten niet goed op elkaar aan sloten.

Als wordt gekeken naar de kwaliteit en verkrijgbaarheid van de protocollen dan valt op dat een kleine groep hier tevreden over is terwijl het merendeel van de veehouders hier wel aanmerkingen op heeft. Het meest opvallende gegeven bij de protocollen is dat het merendeel van de veehouders deze helemaal niet heeft ontvangen.

7.2.10 Mest, melk en voer

Op alle veehouderijen zijn vaak grote input- en outputstromen van voer, melk en mest aanwezig. Voer wordt voor een deel van buiten aangevoerd terwijl melk en vaak ook een deel van de mest van het bedrijf of de locatie moet worden afgevoerd. Tijdens de regiobijeenkomsten waren veel geluiden te horen dat hiermee grote problemen zijn geweest. In de enquête is hier uitgebreid op ingegaan.

Mest

Op de vraag of veehouders problemen hebben gehad met de opslag en/of afvoer van mest geeft 58 procent aan dat ze hier geen grote problemen mee heeft gehad. 28 procent ondervond wel problemen maar achtte deze niet groot terwijl 14 procent aangeeft dat ze hier grote problemen mee heeft gehad.

Veehouders die aangaven dat ze al dan geen grote problemen hadden met de opslag of afvoer van mest is gevraagd of ze hierover contact hebben opgenomen met het ministerie van LNV of de RVV en of daar een werkbare oplossing uit is voortgekomen. 10 Procent van de respondenten gaf aan dat ze contact had opgenomen en dat er werkbare oplossing werd aangedragen. 14 Procent gaf aan contact te hebben opgenomen maar geen werkbare oplossing te hebben gekregen. 16 Procent had wel contact opgenomen maar helemaal geen oplossing aangedragen gekregen.
De veehouders die geen contact opnamen hebben voor het overgrote deel zelf een werkbare oplossing gevonden. Dit is 54 procent van de groep terwijl 7 procent aangeeft dat ze geen contact heeft gezocht en zelf ook geen werkbare oplossing heeft gevonden.
De tijd waarin een oplossing werd bereikt was wisselend. Bij 33 procent duurde dat minder dan een week, bij 30 procent 2 tot 3 weken, 11 procent had daar 4 tot 5 weken voor nodig en bij 26 procent van de veehouders heeft het meer dan 5 weken geduurd totdat er een oplossing was gerealiseerd.

Melk
Gevraagd naar problemen met de opslag en/of afvoer van melk geeft 11 procent aan dat daar grote problemen mee waren. 16 Procent ondervond problemen die niet al te groot waren, 73 procent had hier helemaal geen problemen mee.
Aan de veehouders die aangaven dat ze al dan geen grote problemen hadden met de opslag of afvoer van melk is gevraagd hoe ze tot een oplossing zijn gekomen.
6 Procent gaf aan dat ze hierover contact hebben opgenomen met het ministerie van LNV of de RVV en dat daar een werkbare oplossing uit is voortgekomen. 8 procent heeft contact opgenomen maar kreeg een oplossing aangeboden die niet werkbaar bleek te zijn. 13 Procent had wel contact opgenomen maar heeft helemaal geen oplossing aangedragen gekregen.
58 Procent van de veehouders met problemen heeft geen contact opgenomen maar zelf een werkbare oplossing gevonden terwijl 15 procent aangeeft dat ze geen contact heeft gezocht en zelf ook geen werkbare oplossing heeft gevonden.
De tijd waarin een oplossing voor problemen met opslag en/of afvoer van melk werd bereikt was wisselend. Bij 94 procent duurde dat minder dan een week, bij 4 procent duurde dat 2 tot 3 weken en bij 2 procent van de veehouders heeft het meer dan 5 weken geduurd voordat er een oplossing was.

Voer
Gevraagd naar problemen met de aanvoer van krachtvoer, mengvoer, brijvoer of de eigen voederwinning op het bedrijf of de locatie gaf 9 procent aan dat daar grote problemen mee waren. 20 Procent ondervond problemen die niet al te groot waren en 71 procent had hier helemaal geen problemen mee.
Aan de veehouders die aangaven dat ze problemen hadden met aanvoer van voer is tevens gevraagd hoe ze tot een oplossing zijn gekomen.
19 Procent gaf aan dat ze hierover contact hebben opgenomen met het ministerie van LNV of de RVV en dat daar een werkbare oplossing uit is voortgekomen. 6 Procent heeft contact opgenomen maar geen werkbare oplossing aangeboden gekregen en 13 procent van de respondenten gaf aan dat ze contact had opgenomen maar helemaal geen oplossing kreeg aangeboden.

60 Procent van de veehouders met problemen heeft geen contact opgenomen maar zelf een werkbare oplossing gevonden terwijl 2 procent aangeeft dat ze geen contact heeft gezocht en zelf ook geen werkbare oplossing heeft gevonden.
De tijd waarin een oplossing voor problemen met aanvoer van voer werd bereikt was wisselend. Bij 71 procent duurde dat minder dan een week en bij 21 procent duurde dat 2 tot 3 weken. Voor 7 procent van de respondenten duurde het langer dan 5 weken.

De respondenten is ook gevraagd om toe te lichten wat ze vonden van de problemen met melk, mest en voer. Dit is gedaan door 61 respondenten. Uit de reacties van de gehele groep (met daarbinnen een beperkt aantal melkveehouders) blijkt dat men met name problemen heeft gehad met de opslag van mest (volle mestkelders) en moeite had met constant wisselende regelgeving ten aanzien van de aanvoer van voer.

Voorbeelden van gemaakte opmerkingen zijn:

'De mestproblemen waren aanzienlijk en terwijl de dieren al in de drijfmest lagen was er van de RVV nauwelijks (op een enkeling na) begrip.'
'Het is van de gekke dat krachtvoer van paarden in eerste instantie niet aan de openbare weg mocht worden geleverd, maar we het wel zelf mochten halen. We bleken met een groot aantal boeren bij de voerhandel te staan. Dat is toch vreemd en besmettelijk?'
'In mijn geval was het soms moeilijk omdat je niet met hooi van a naar b mocht. Maar de regels verschilden soms van uur tot uur, dus wat we het 'op goed geluk' en belden we rond wie wel en wanneer wat verkocht.'
'Zonde om melk weg te laten lopen en het kost handenvol geld.'
'Veel problemen met voederwinning, we mochten het gras wel maaien, schudden en wiersen maar niet halen.'

Opvallend bij de problemen met mest, melk en voer is dat medewerkers van LNV/RVV en AID vaak niet in staat waren om werkbare oplossingen aan te bieden. Hierbij dient wel te worden aangegeven dat het waarschijnlijk ook niet de meest eenvoudige zaken waren waarvoor de veehouders de instanties hebben benaderd. Dat de problemen bij melk relatief snel zijn opgelost heeft naar alle waarschijnlijkheid te maken met de beperkte houdbaarheid van dit product in combinatie met de beperkte opslagcapaciteit op de bedrijven in koeltanks. Aangenomen mag ook worden dat veehouders eerder hun problemen zullen voorleggen aan rayonadviseurs van hun melkfabriek dan aan het ministerie van LNV of de RVV. Dit zijn vaste, regionale aanspreekpunten voor problemen rond winning en opslag van melk en zij hebben hier veel kennis en ervaring over waardoor kan worden verwacht dat ze sneller tot een oplossing zijn gekomen. Dit verklaart ook waarom over melk minder vragen zijn gesteld dan over mest en voer. Zowel de cijfers als de losse opmerkingen geven aan dat de grootste problemen hebben gespeeld bij mest.

7.2.11 Kortingsregeling

Een heikel punt wat vaak naar voren kwam in interviews en regiobijeenkomsten is de kortingsregeling. In de enquête is aan de veehouders van wie het vee niet is geruimd gevraagd wat ze vonden van de hoogte van de kortingsregeling en van het feit dat deze bestaat.

Op de vraag of de respondenten het eens waren met de hoogte van de kortingen die aan een deel van de veehouders is opgelegd werd als volgt beantwoord:

Figuur 7.20 Mening respondenten over hoogte kortingen

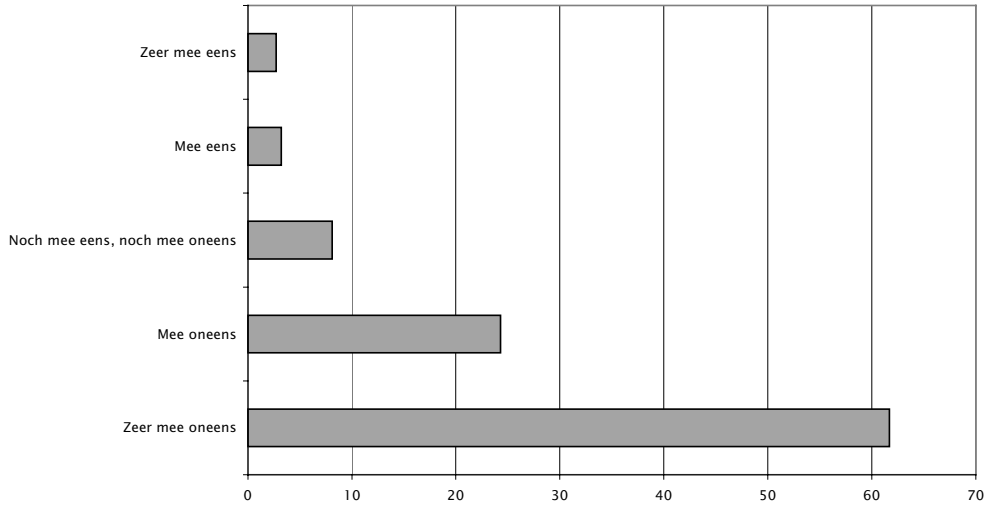

Op de vraag aan de veehouders wat ze vinden van het feit dat deze regeling bestaat komt het volgende beeld naar voren:

Figuur 7.21 Mening respondenten over bestaan kortingsregeling

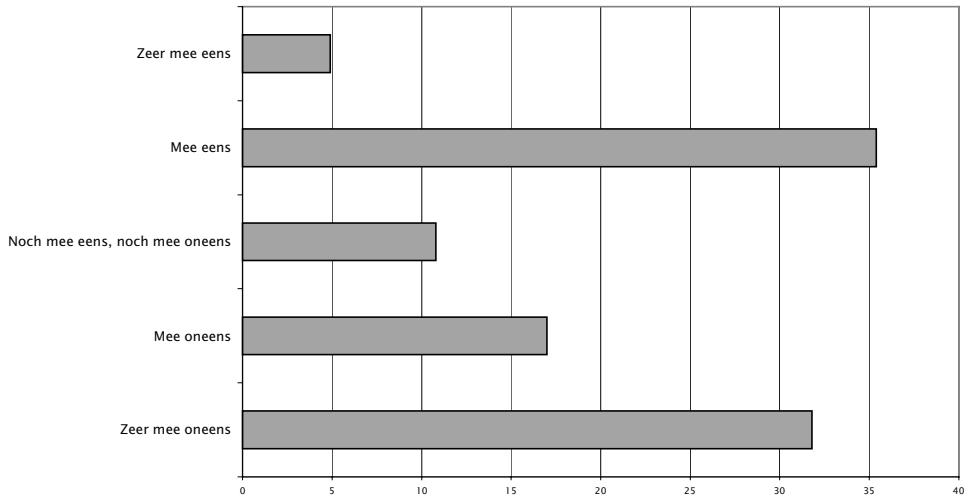

Als wordt gekeken naar de verschillen in antwoorden op de beide vragen op de kortingen dan valt op dat 86 procent van de respondenten het oneens en vooral zeer oneens is met de hoogte van de kortingen. Bij de vraag of men het eens is met het bestaan van een dergelijke regeling dan blijkt dat 40 procent van de veehouders voor en 49 procent tegen een dergelijke regeling te zijn. Hier wordt uit afgeleid dat er weliswaar draagvlak bestaat voor een dergelijke regeling maar dat de hoogte van de kortingen zoals ze in de crisis werden toegepast duidelijk geen goedkeuring krijgt van de veehouders. Als wordt gekeken naar de losse reacties die op het einde van de enquêtes zijn gegeven en naar de opmerkingen tijdens regiobijeenkomsten dan blijkt het naast de absolute hoogte van de kortingen ook te gaan om de reden waarom een korting hoog is uitgevallen. In de beleving van veel veehouders is de relatie tussen de overtreding en de sanctie zoek en de wijze waarop deze is toegepast geeft een gevoel van rechteloosheid.

LTO Nederland zegt hierover: 'De kortingsregeling zoals deze tijdens de MKZ-crisis is toegepast was gebaseerd op gebaseerd op de BSE aanpak waarbij men hele andere schades in gedachten had. Hoewel de werkelijkheid van de kortingen niet strookt met de publieke opinie (er zijn ongeveer 230 kortingen opgelegd met een gemiddelde hoogte van 11.000 gulden) vindt LTO enkele kortingen idioot hoog en pleit daarom voor een maximumbedrag van de korting. Wel is LTO tevreden over het overleg over de kortingen waarin het totaalbedrag van 12 miljoen is teruggebracht naar 4 miljoen. Desondanks zijn enkele kortingen nog steeds te hoog en hier zou een ander systeem moeten komen[207]'.

Ook anderen die een rol hebben gehad in de crisis staan niet achter het kortingssysteem.

De bedrijfsdirecteur van Rendac heeft hierover gezegd: 'Het is goed dat er een regeling is om medewerking af te dwingen en sabotage te voorkomen. Bij kleine fouten zou er echter niet gekort moeten worden. Je bereikt dan een slechte medewerking als er een volgende keer komt. Ook zou er meer ruimte moeten zijn voor beroep en arbitrage. Zo kunnen boeren (tijdelijk) niet toerekeningsvatbaar zijn geweest ten tijde van de crisis en voor hun verdediging is nu geen ruimte'.[208]

Met dit laatste wordt waarschijnlijk gedoeld op een bekende korting van 100 procent die is opgelegd aan een veehouder in Kootwijkerbroek.

Uit verschillende verklaringen komt naar voren dat deze veehouder het niet eens was met de wijze waarop met zijn vee werd omgegaan tijdens de ruiming. Hij is gearresteerd wegens gepleegd verzet waarna hij hartproblemen kreeg en vanuit de gevangenis naar het ziekenhuis is overgebracht[209].

Wegens zijn verzet kreeg hij later een korting opgelegd van 1,2 miljoen. De hoogte van dit bedrag is echter niet bepaald door de mate van verzet maar door de grootte van zijn bedrijf en de waarde van zijn vee.[210]

[207] Interview met LTO Nederland.
[208] Interview met Rendac.
[209] Brief huisarts te Kootwijkerbroek.
[210] Veluws dagblad 22 december 2001.

7.2.12 Optreden medewerkers LNV

De veehouders op de niet-geruimde bedrijven en locaties hebben te maken gehad met diverse medewerkers van verschillende diensten van het ministerie van LNV. Aan deze veehouders is gevraagd of ze vonden dat de medewerkers van het ministerie van LNV zich bij de uitvoering van hun taak correct hebben gedragen. De resultaten zijn in onderstaande kruistabel samengevat. Het blijkt dat de veehouders niet met alle diensten evenveel te maken hebben gehad. Om een snelle onderlinge vergelijking mogelijk te maken zijn de categorieën 'geen ervaring mee gehad' en 'weet niet/geen mening' uit de data verwijderd. De hieruit voortkomende 'opgeschoonde' scores staan tussen haakjes.

Tabel 7.1 Mate van tevredenheid van veehouders wiens vee niet is geruimd over optreden medewerkers van LNV

	Veldwerkers van RVV	**Overige mede-werkers van RVV**	**Medewerkers regio-naal LNV-crisiscentrum**	**Medewer-kers AID**	**Medewer-kers Laser**
Zeer correct opge-treden	11 (15)%	3 (7) %	3 (6) %	1 (2) %	2 (9) %
Correct, zoals mag worden verwacht	49 (70)%	28 (59)%	19 (38) %	8 (42) %	14 (53) %
Minder correct dan mag worden verwacht	7 (10)%	7 (15) %	15 (30) %	4 (19) %	7 (26) %
Nee, beslist niet correct	3 (5) %	9 (20) %	13 (26) %	7 (36) %	3 (13) %
Geen eigen ervaring mee gehad	23%	34%	40%	61%	54%
Weet niet/geen mening	7%	19%	9%	19%	20%

Bij bestudering van de resultaten na correctie voor 'geen eigen ervaring' en 'weet niet/geen mening' valt op dat de respondenten het optreden van de medewerkers van het LNV-crisiscentrum en de AID het minst correct vinden. Overigens is dit slechts indicatief gezien het feit dat het aantal respondenten per kolom na herberekening onderling sterk verschilt. Hierbij wordt opgemerkt dat gezien de grootte van de steekproef in alle gevallen voldoende respondenten overblijven om voor hun groep representatieve uitspraken te kunnen doen.

7.2.13 Tevredenheid over optreden medewerkers van andere organisaties

Naast de tevredenheid over het optreden van de medewerkers van het ministerie van LNV is de respondenten ook gevraagd hoe tevreden ze waren over het optreden van andere bij de crisis betrokken organisaties.

Tabel 7.2 Mate van tevredenheid van veehouders wiens vee niet is geruimd over andere organisaties

	GD	**Rendac**	**De eigen gemeente**	**Plaatse-lijke LTO**	**Regionale LTO**	**Landelijke LTO**	**NVV**
Zeer tevreden	1%	1%	6%	5%	1%	1%	1%
Tevreden	10%	20%	30%	24%	21%	13%	8%
Niet tevreden, niet ontevreden	9%	6%	10%	9%	9%	11%	8%
Ontevreden	7%	6%	11%	10%	14%	18%	5%
Zeer ontevreden	5%	4%	7%	8%	9%	20%	2%
Geen ervaring mee gehad	60%	54%	32%	36%	39%	36%	60%
Weet niet/ geen mening	8%	9%	4%	8%	7%	1%	16%

Opvallend aan bovenstaande cijfers is dat de veehouders over de eigen gemeente en de plaatselijke LTO het meest tevreden is. Over de landelijke LTO is men juist minder goed te spreken. Dit laatste heeft naar alle waarschijnlijkheid te maken met de opstelling die deze organisatie heeft gekozen bij de bestrijding van het MKZ-virus.

In de enquête is ook gevraagd om een mening te geven over andere organisaties die eerder nog niet genoemd werden. In de 46 antwoorden op deze vraag werden veel verschillende organisaties genoemd waarbij met name de tevredenheid over lokale media opvalt. Deze hebben blijkbaar in bepaalde gebieden een belangrijke rol gehad in de informatievoorziening. Over andere organisaties is veel gezegd maar deze meningen zijn te divergerend verdeeld om een globaal beeld te verschaffen.

7.2.14 Steun aan de getroffen

De respondenten is gevraagd om aan te geven hoe zij en hun gezinnen de crisis hebben ervaren. De antwoorden op deze vraag zijn in onderstaand figuur weergegeven.

Figuur 7.22 Hoe crisis is ervaren

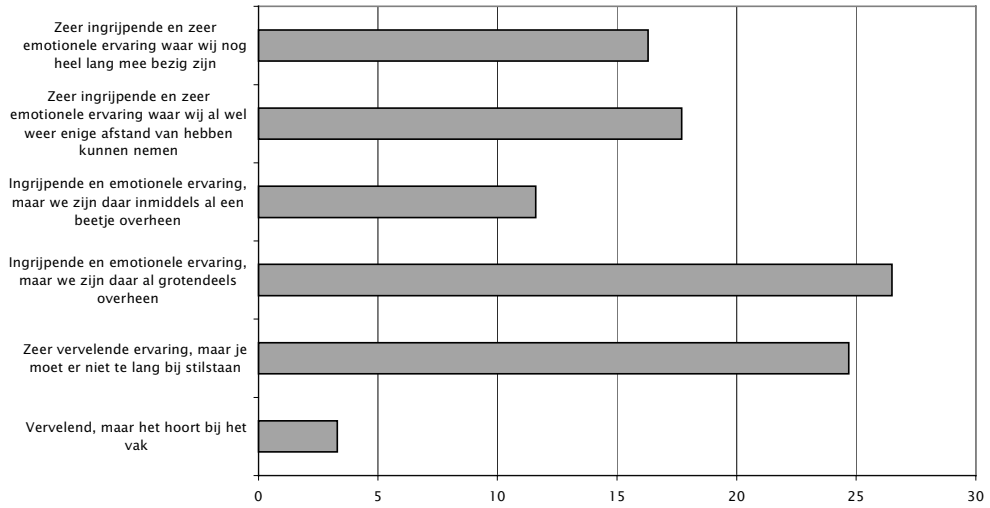

Het beeld dat deze antwoorden oplevert loopt uiteen waarbij opvalt dat weinig veehouders het slechts als een vervelende bijkomstigheid van het vak zien. Het merendeel van de veehouders geeft aan dat ze er voor een deel al overheen zijn maar de antwoorden geven ook aan dat de MKZ-crisis en de gevolgen daarvan nog lang niet voor iedereen voorbij zijn.

Op de vraag van wie de respondenten de meeste steun hebben gehad komt het volgende beeld naar voren.

Figuur 7.23 Instanties waarvan steun is ervaren

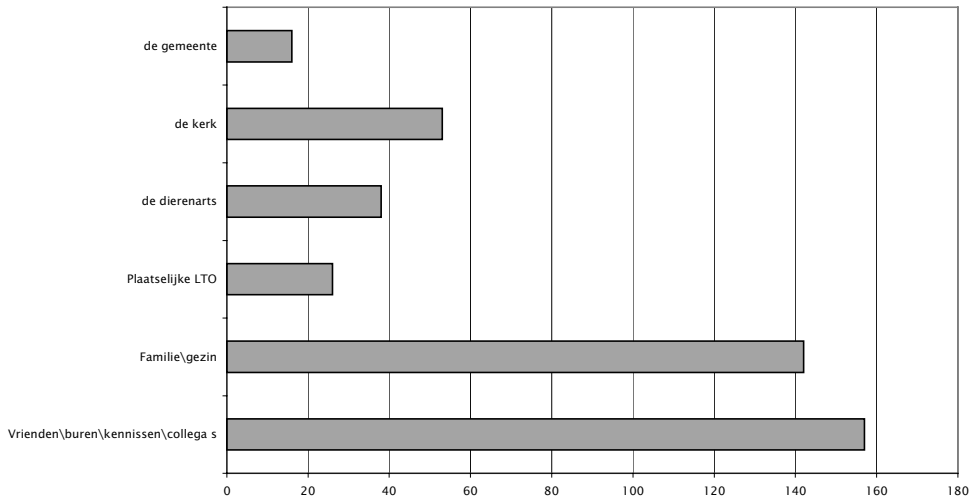

De respondenten is ook gevraagd of de verkregen steun voldoende is of dat er behoefte is aan meer sociale en psychologische steun tijdens en/of na de crisis. Een grote meerderheid van 92 procent geeft aan dat ze voldoende steun heeft ervaren. De 16 respondenten die behoefte hebben aan meer steun verlangen dit van de plaatselijke en regionale LTO, de gemeente en de kerk.

7.2.15 Beleid na de crisis

Op de vraag aan de respondenten of ze het nieuws over bestrijding van dierziekten bijhouden geeft 76 procent aan dat ze dat altijd doet en 20 procent doet dat soms. De informatiebronnen die hiervoor het meest worden geraadpleegd zijn (in afnemende volgorde) de landelijke radio en tv, de landelijke en regionale bladen, de vakpers en teletekst.

De vraag hoe het MKZ-beleid er in de toekomst uit moet zien wordt als volgt beantwoord:

Figuur 7.24 Gewenst toekomstig MKZ-beleid

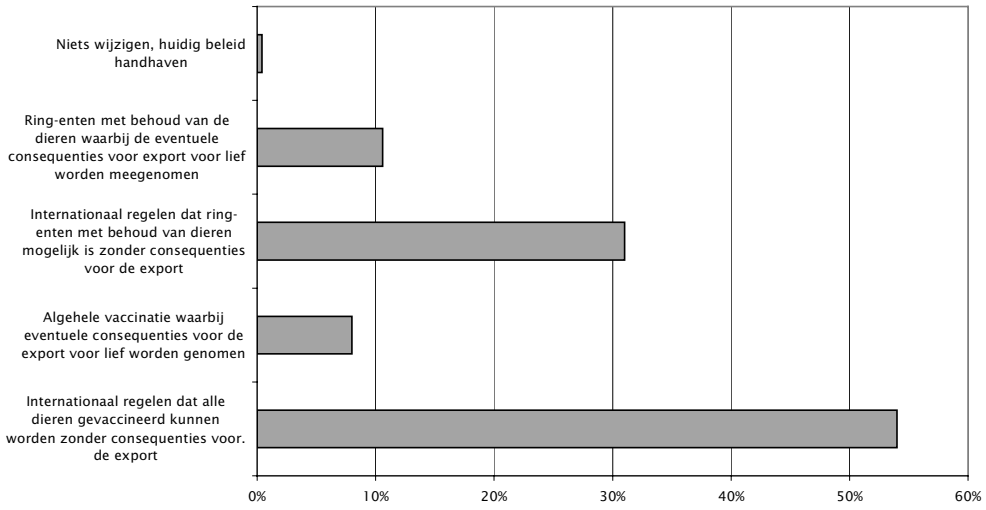

Uit de antwoorden komt een duidelijke voorkeur naar voren naar een internationale regeling van het vaccineren zonder dat het consequenties heeft voor de export. Daarnaast wordt het inenten met behoud van dieren zonder consequenties voor de export veel genoemd.

7.2.16 Overige belangrijke zaken

Aan het einde van de enquête is een lege pagina opgenomen waarop respondenten zaken konden noemen die ze in de enquête onderbelicht vonden. Hier zijn 102 antwoorden op gekomen die vaak een hoge emotionele lading hadden. Een bloemlezing van de opmerkingen:

'Liever een minister van Landbouw die op komt voor boeren en niet een zoals deze minister die elke gelegenheid aangrijpt om een trap na te geven.'
'De ondeskundigheid van de medewerkers aan de telefoon bij het informatienummer, in mijn geval wist men niet eens waar Epe lag.'
'De veemarkten moet weer los, want de handel is weg en door gebrek aan concurrentie brengt het vee niks meer op.'
'We zijn nooit overtuigd geweest dat er in ons toezichtsgebied (Kootwijkerbroek) MKZ was.'
'De rest is niet van belang voor deze evaluatie want de overheid is niet te vertrouwen.'
'MKZ wordt gepresenteerd als een kwaad van de bio-industrie terwijl het eigenlijk een keuze van de politiek en het bedrijfsleven is.'
'Schokkend om te ervaren dat dieren als product en niet als levend wezen worden gezien.'
'Grote moeite met non-vaccinatie en dan wel Argentijns vlees importeren.'
'Hoewel ten koste van veel leed is het een knappe prestatie van LNV dat het virus is bedwongen.'

Het valt op dat er nauwelijks positieve opmerkingen worden gemaakt. Het meest moeite blijken de veehouders te hebben met de opstelling van de minister. Met name de uitlatingen in de media tijdens en na de crisis worden door veel respondenten als onnodig grievend genoemd (32 van de 102 respondenten). De informatievoorziening en communicatie is voor velen ook een probleem (24 van 102 respondenten). De wijze waarop met de dieren is omgesprongen wordt ook genoemd (18 van de 102 respondenten), de wijze van vaststelling van besmetting (11 van de 102 respondenten) en de sluiting veemarkten (8 van de 102 respondenten) worden ook vaker genoemd. De overige opmerkingen betreffen veelal persoonlijke beschrijvingen van hoe men met de situatie omging.

7.3 Geruimde veehouderijen

Aan de hand van adresgegevens zoals deze zijn verstrekt door de RVV zijn 1299 veehouders aangeschreven van wie het bedrijf is geruimd tijdens de crisis. De selectie van deze veehouders heeft ad random plaatsgevonden. Binnen deze groep bevinden zich zowel hobbybedrijven als professionele bedrijven.
Van de aangeschreven veehouders hebben 456 respondenten personen de enquête ingevuld en retourneert. Hiervan bleken er 13 niet (voldoende) ingevuld te zijn. 2 Veehouders gaven aan dat hun vee niet was geruimd. Deze fouten voort te komen uit het adressenbestand van de RVV. 443 Enquêtes zijn meegenomen in de analyse waarmee de respons uitkomt op 34 procent.

7.3.1 Verdeling respons naar aard bedrijf en naar gebieden

In onderstaande grafiek is een uitsplitsing van de respondenten gemaakt tussen professionele veehouders en hobbydierhouders. Evenals in de enquête onder veehouders van wie het vee niet is geruimd hebben de respondenten zichzelf in een dergelijke categorie ingedeeld.

Figuur 7.25 Uitsplitsing professionele veehouders en hobbydierhouders

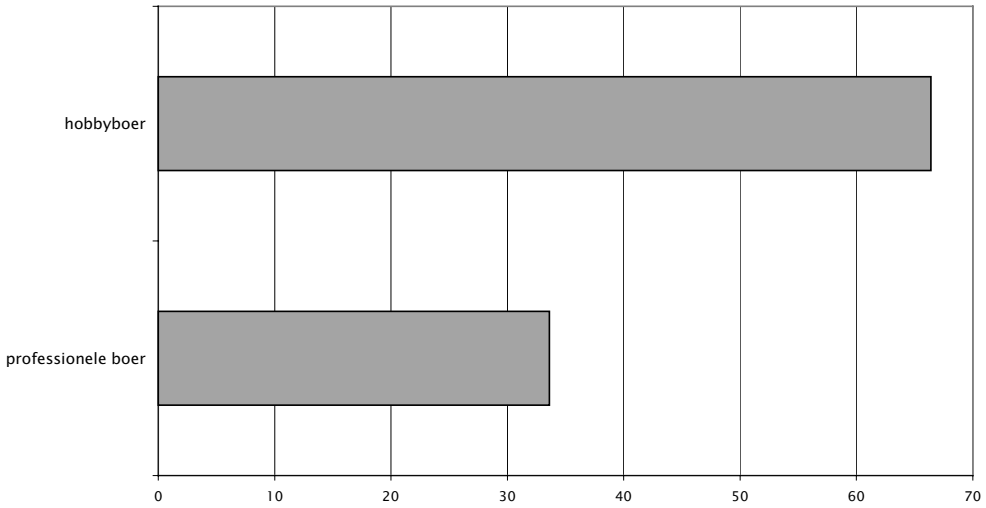

Bij bestudering van de grafiek valt op dat de verhouding tussen hobbyboeren en professionele veehouders bijna omgedraaid te zijn ten opzichte van de veehouderijen die niet geruimd zijn. Bij de uitwerking van de enquête onder veehouders van wie het vee niet is geruimd werd al aangegeven dat er waarschijnlijk sprake was van een oververtegenwoordiging van hobbydierhouders onder de respondenten. Bij de respons op de enquête onder veehouders van wie het vee is geruimd kan dit met zekerheid worden gesteld want van de steekproef is bekend dat deze voor 1/3 bestond uit nieuw uitgegeven UBN nummers en deze zijn nagenoeg allemaal aan hobbydierhouders toegewezen.

Een verklaring voor deze veel hogere respons onder hobbydierhouders kan worden gezocht in het feit dat hobbydierhouders zich na de ruimingen veel bewuster zijn geworden van hun posities en risico's en zich beter hebben georganiseerd. Van deze groep wordt een grotere bereidheid verwacht om haar mening weer te geven door de enquête. Tegelijkertijd gaven veel professionele veehouders wiens bedrijf geruimd was zowel in de enquêtes als ook tijdens regiobijeenkomsten aan dat ze onderzoeksmoe zijn doordat er al een aantal onderzoeken zijn gehouden en ook dat ze weinig vertrouwen hebben in het nut van dergelijk onderzoek aangezien zij niet verwachten dat hierdoor gedane zaken worden teruggedraaid of het beleid zal worden aangepast.

Evenals in de vorige paragraaf zal waar nodig de opvatting van professionele veehouders apart worden weergegeven.

Bij een verdeling naar gebieden komt het volgende beeld naar voren:

Figuur 7.26 Gebiedsindeling geruimde veehouderijen

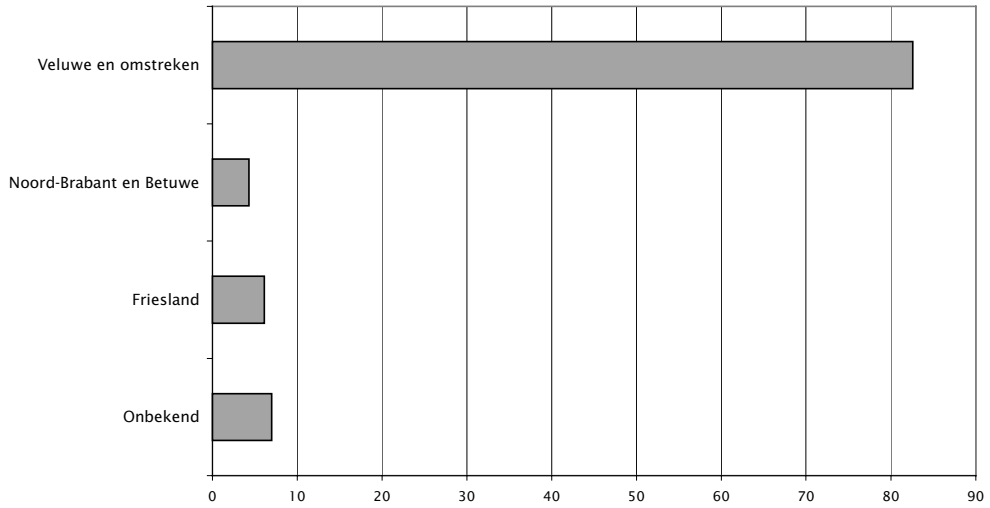

De onbekende veehouders betreffen anonieme respondenten.

7.3.2 Beleving van de crisis

Op de vraag hoe de crisis werd beleefd geven 350 respondenten een antwoord. Hierbij komt een beeld van machteloosheid, angst en woede naar voren. Er worden veel vergelijkingen gemaakt met de bezettingstijd. In dat verband spreekt een respondent dan ook van 'besmettingstijd'. Opvallend is verder dat in vergelijking tot dezelfde vraag bij de niet-geruimde veehouderijen hier veel meer wordt ingegaan op het 'zinloos doden van dieren'. Dit verschil kan worden verklaard door het hogere aantal hobbydierhouders en het feit dat deze groep daadwerkelijk ruimingen heeft meegemaakt.

7.3.3 Bekendheid met de verschillende maatregelen voorafgaande aan de MKZ-crisis

Na de eerste uitbraak zijn diverse maatregelen genomen. Dit waren:
- stand still van 72 uur;
- preventieve ruiming in een straal van 1 kilometer rond besmette bedrijven;
- aanvankelijk doden van dieren op het bedrijf;
- vaccinatie voor de ruiming;
- compartimentering.

Aan de respondenten is gevraagd met hoeveel van deze maatregelen ze voorafgaande aan de crisis bekend waren:

Figuur 7.27 Bekendheid met maatregelen

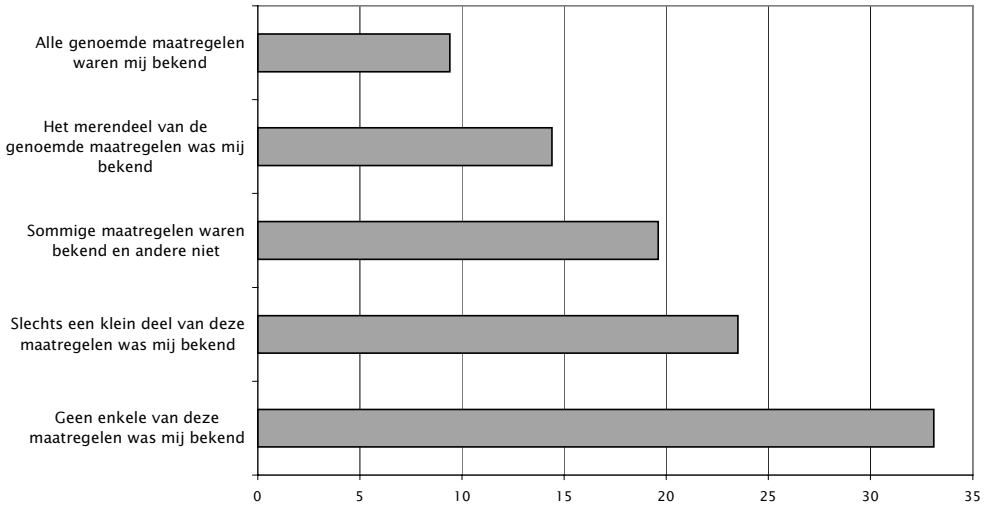

Naast bekendheid met de maatregelen is aan de respondenten ook gevraagd of ze het voorafgaande aan de crisis oneens of zeer oneens was met het non-vaccinatiebeleid.

Figuur 7.28 Mening respondenten over non-vaccinatiebeleid

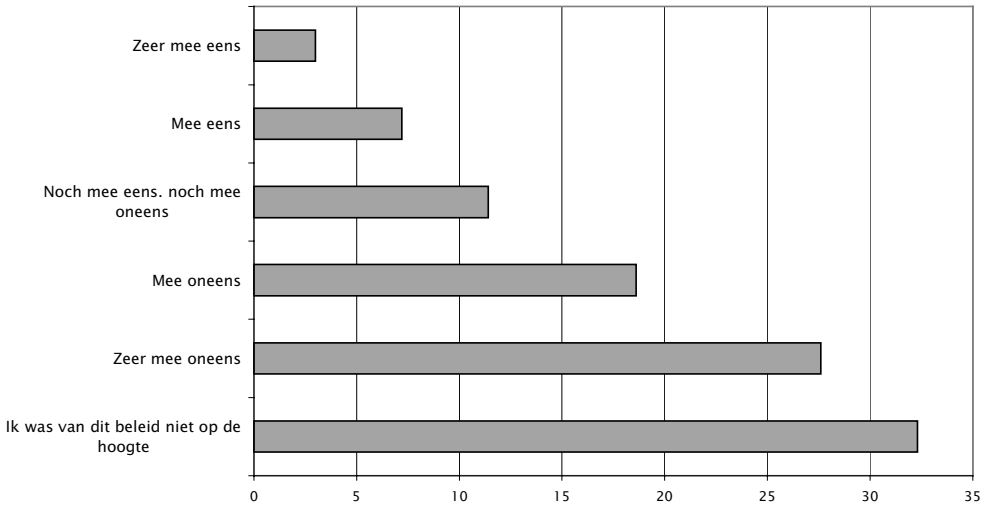

Bij een dergelijke vraag treedt altijd vertekening op omdat een jaar na de crisis wordt gevraagd hoe men voor de crisis dacht over dit beleid. Ook is er vertekening door het hoge aantal hobbyboeren. Om deze laatste vertekening weg te nemen is de mening van professionele veehouders uitgelicht en in onderstaande grafiek weergegeven.

Figuur 7.29 Instemming-nonvaccinatiebeleid door professionele veehouder

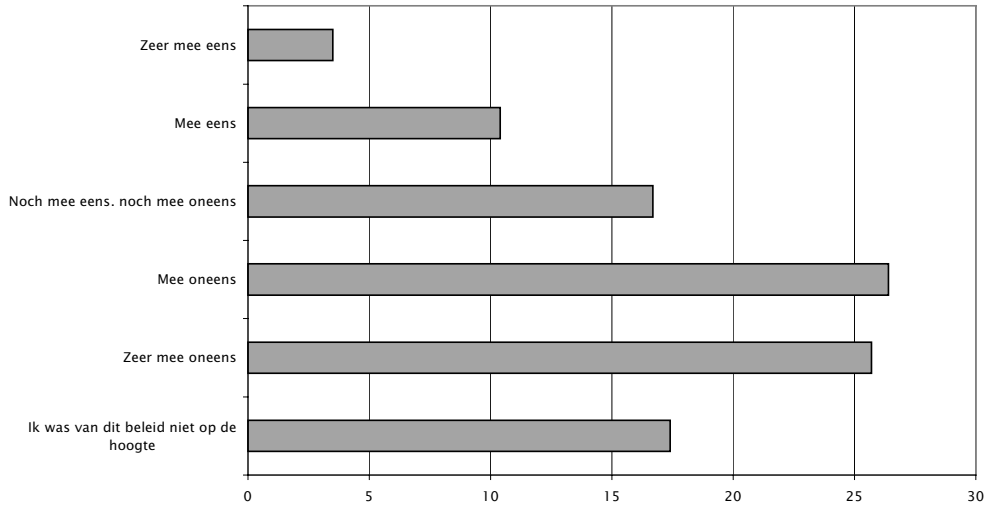

Gevraagd naar de bekendheid met de kortingsregeling komt het volgende beeld naar voren:

Figuur 7.30 Bekendheid kortingsregeling alle respondenten

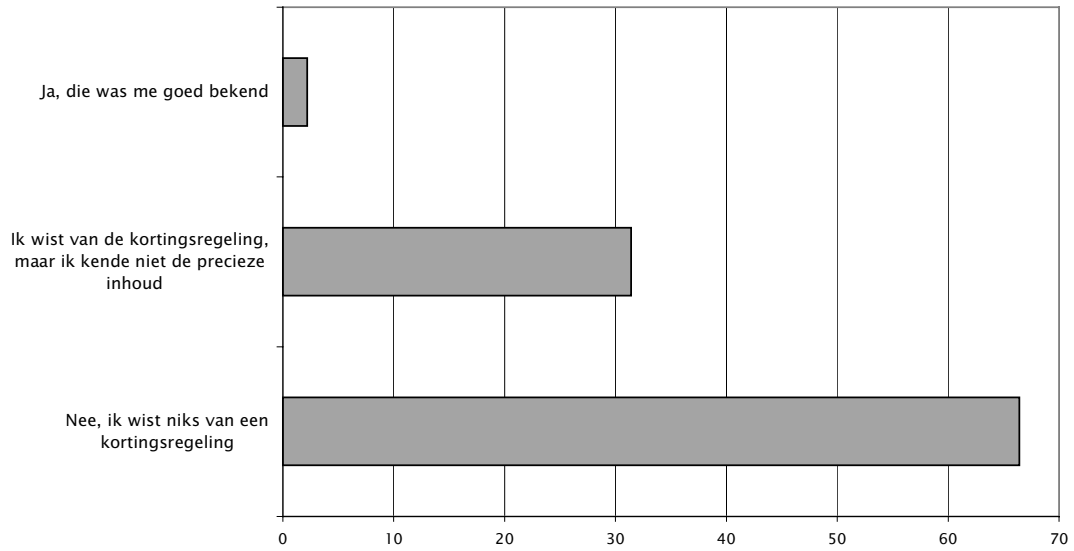

Bij deze resultaten kan wederom worden afgevraagd hoe groot de preventieve werking is geweest van deze regeling als zo weinig veehouders hiervan op de hoogte waren. Om hier meer zicht op te krijgen zijn de professionele veehouders hier als aparte groep uitgenomen:

Figuur 7.31 Bekendheid kortingsregeling geruimde veehouderijen

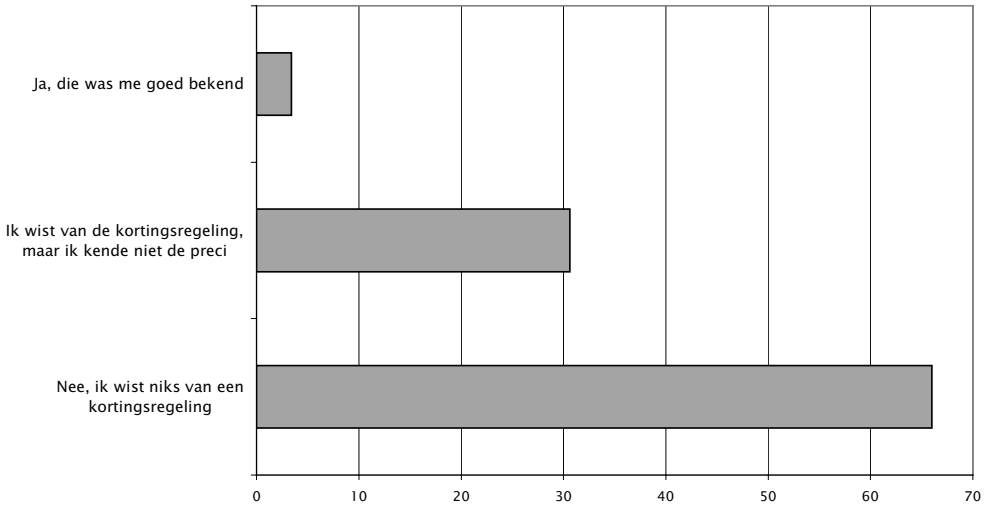

Hoewel het aantal veehouders dat niet of beperkt bekend was met deze regeling nu lager ligt blijft de vraag open hoe preventief deze regeling is gezien het kleine aantal respondenten dat hier bekend mee is.

Figuur 7.32 Was u voor de eerste uitbraak in Nederland eens met het non-vaccinatiebeleid?

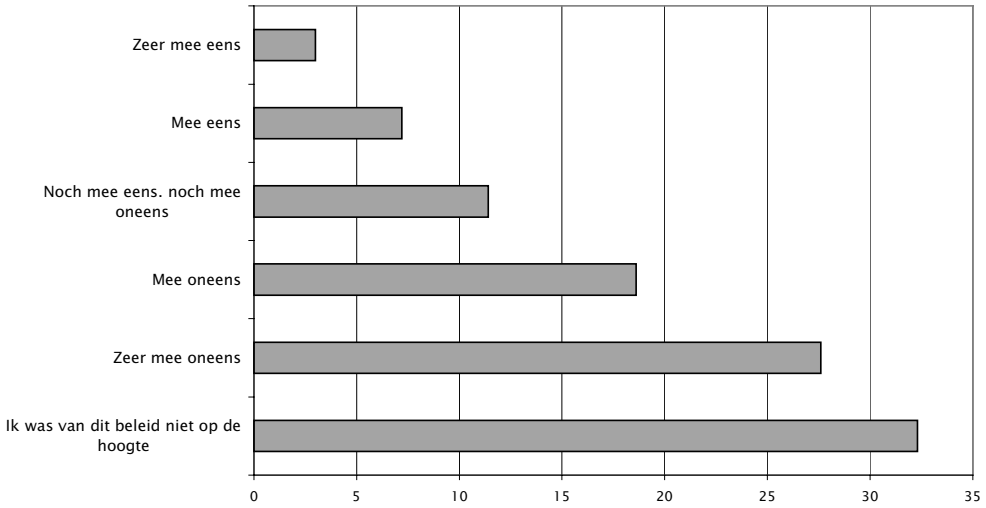

7.3.4 Informatievoorziening tijdens de crisis

De meest gebruikte bronnen van informatie voor veehouders in de periode na de eerste MKZ uitbraak waren:

Figuur 7.33 Informatiebronnen

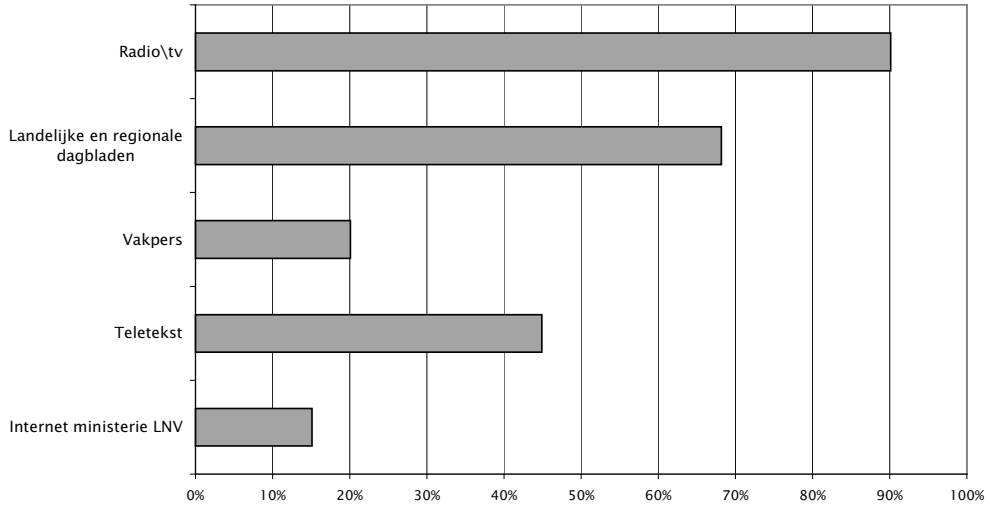

De bronnen waar de respondenten daadwerkelijk hun informatie vandaan haalden zijn radio en TV (42 procent), teletekst (12 procent), landelijke en regionale dagbladen (10 procent), website van het ministerie van LNV (4 procent) en de vakpers (2 procent).

Deze informatie kwam voor het gevoel van 31 procent van de veehouders meestal of vrijwel altijd op tijd, 36 procent vond juist dat ze meestal of altijd te laat kwam.

De compleetheid van deze informatie werd door 26 procent beschouwd als meestal of vrijwel altijd compleet, 51 procent is juist de mening toegedaan dat de informatie meestal of vrijwel nooit compleet was.

Over de verkrijgbaarheid van de informatie geeft 18 procent van de veehouders aan dat ze makkelijk tot zeer makkelijk verkrijgbaar was. 30 Procent vond het juist moeilijk en 18 procent gaf aan dat het zeer moeilijk verkrijgbaar was.

De begrijpelijkheid van de informatie werd door 42 procent van de veehouders beoordeeld als meestal of vrijwel altijd goed te begrijpen. 33 Procent geeft juist aan dat ze de informatie meestal of nooit begrijpelijk vond.

Op de vraag of men duidelijke antwoorden kreeg als men bij één of meer informatiebronnen vragen stelde geeft 18 procent van de respondenten aan dat dit meestal of vrijwel altijd zo was. 34 procent zegt dat dit soms wel en soms niet zo was en 37 procent geeft aan dat dit meestal of vrijwel nooit zo was. 2 Procent van de respondenten geeft aan dat ze geen vragen konden of mochten stellen. Uit toelich-

tingen blijkt het hier te gaan om telefonisch en/of schriftelijk onbereikbare instanties.

Uit de antwoorden op de vragen naar de informatievoorziening blijkt dat alleen bij de begrijpelijkheid van de informatie het aantal positieve antwoorden de negatieve antwoorden licht overtreft.
De tijdigheid werd door veel veehouders als onvoldoende beoordeeld terwijl de compleetheid en verkrijgbaarheid van de informatie door 50 procent van de veehouders als slecht is beoordeeld. Bij de vraag naar de duidelijkheid van antwoorden op vragen die men zelf stelde geeft een meerderheid van de veehouders aan dat dit onvoldoende was. Al met al is het oordeel over de kwaliteit van de informatievoorziening dan ook matig waarbij wordt aangetekend dat hierbij niet is gevraagd naar de informatievoorziening vanuit een specifieke bron of instantie.

7.3.5 Kwaliteit van de protocollen

Tijdens en voorafgaand aan de crisis zijn voorschriften van het ministerie van LNV, RVV en AID over bijvoorbeeld reiniging en ontsmetting, bezoekers, behandeling van mest etc. vastgelegd in protocollen. Een deel van deze protocollen is gericht op de veehouders, andere op eigen medewerkers en overige bij de bestrijding van het MKZ virus betrokken personen en instanties. Onderstaande vragen gaan over dat deel van de protocollen die gelden voor de veehouder.

Als eerste is gevraagd of de respondenten de benodigde protocollen hadden ontvangen van LNV/AID en/of RVV:

Figuur 7.34 Protocollen ontvangen

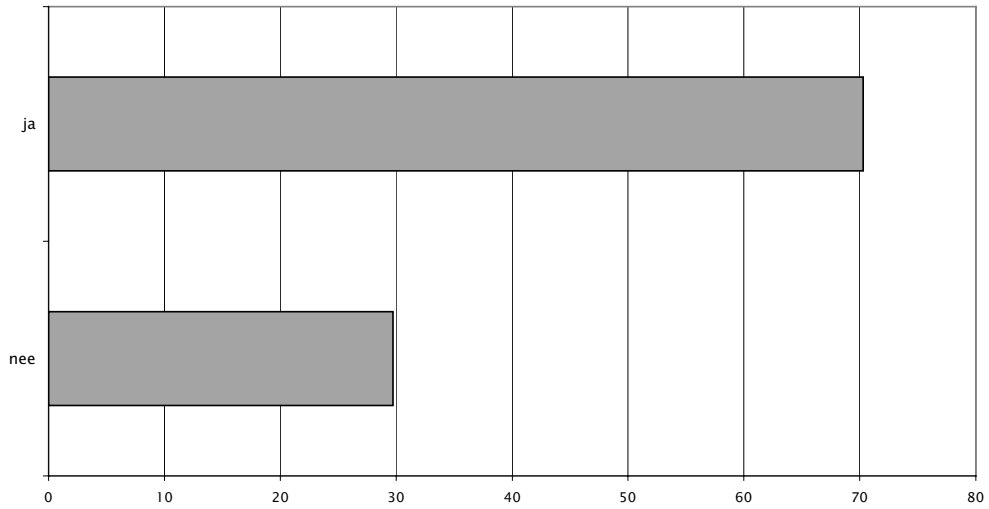

Op de vraag aan respondenten die de protocollen hadden ontvangen of deze ook duidelijk waren is door 30 procent positief geantwoord. Voor 59 procent waren niet alle protocollen even duidelijk en 11 procent geeft aan dat de protocollen helemaal niet duidelijk waren.

Op de vraag of de protocollen op tijd waren gaf 27 procent aan dat deze op tijd waren. 55 Procent vond het beeld wisselend en 18 procent van de respondenten geeft aan dat ze vrijwel altijd te laat waren.
De onderlinge aansluiting van de protocollen werd door 18 procent als goed beoordeeld. 45 Procent van de respondenten gaf aan dat de aansluiting op wat kleine dingen na goed was en 37 procent is van mening dat ze op belangrijke punten niet goed op elkaar aansloten.

Als wordt gekeken naar de kwaliteit en verkrijgbaarheid van de protocollen dan valt op dat een kleine groep hier tevreden over is terwijl het merendeel van de veehouders hier aanmerkingen op heeft. Over de tijdigheid zijn de respondenten positiever maar de aansluiting wordt weer minder goed beoordeeld.
Uit vergelijking van deze resultaten met die van de veehouders wiens vee niet is geruimd blijkt dat het aantal respondenten dat aangeeft protocollen te hebben ontvangen bij veehouders van wie het vee is geruimd een stuk hoger ligt. De inhoudelijke beoordeling komt echter in grote lijnen overeen.

7.3.6 Informatie over de verdenking of enting

49 Procent van de veehouders kan zich de datum herinneren waarop ze een officiële brief heeft ontvangen van de RVV waarin is aangegeven dat hun bedrijf/locatie van MKZ werd verdacht. 32 Procent weet deze datum niet meer maar heeft de brief wel ontvangen. 19 Procent van de veehouders geeft aan dat ze deze brief nooit heeft ontvangen. De brief is in 45 procent van deze gevallen persoonlijk overhandigd.

Het taalgebruik en de inhoud van deze brief werd door 69 procent als duidelijk ervaren. Voor 16 procent van de respondenten was het onduidelijk tot zeer onduidelijk.
De inhoud van deze brief was voor 64 procent duidelijk en 15 procent ervoer het als onduidelijk.

Aan de respondenten is ook gevraagd of ze naar aanleiding van de brief een duidelijk beeld hadden gekregen over wat met hen en hun dieren zou gaan gebeuren en wanneer dat zou zijn.
Voor 43 procent was dat duidelijk tot zeer duidelijk. 40 Procent vond het echter onduidelijk tot zeer onduidelijk.

Bij 74 procent van de respondenten stond in de brief dat de dieren gedood zouden worden. Bij de overige respondenten was in de brief een nader onderzoek aangekondigd.

Na uitvoering van dit nader onderzoek heeft 29 procent van deze groep een tweede verdachtverklaring ontvangen waarin stond dat de dieren gedood zouden worden. De rest heeft deze tweede verdachtverklaring niet ontvangen.

In de eerste en tweede verdachtverklaring waarin stond dat de dieren gedood zouden worden is bij 87 procent van de respondenten de zinsnede opgenomen dat alle evenhoevige dieren zouden worden gedood. Bij 13 procent werden te doden diersoorten apart genoemd.
Onderdeel van deze apart genoemde diersoorten waren de runderen.
Aan de veehouders die een brief kregen waarin de diersoorten apart werden genoemd is ook gevraagd hoe dit is gedaan. 81 Procent heeft een aparte bijlage bij de brief ontvangen waarin stond dat er een keuzemogelijkheid was voor het al of niet doden van runderen na enting waarover later beslist zou worden. Bij 13 procent was dit in de brief zelf vermeld en bij 7 procent werd niet over runderen gesproken.

Op de vraag of de veehouders ook het telefoonnummer uit de brief hebben gebeld voor meer informatie geeft 39 procent aan dat ze hebben gebeld en iemand hebben gesproken. 14 Procent heeft echter enkele keren of vaker gebeld maar kon niemand aan de lijn krijgen.
Van degenen die wel iemand aan de lijn kregen was 12 procent daarna voorzien van alle gewenste informatie. 20 Procent had niet alle maar wel de belangrijkste informatie kunnen krijgen. 32 Procent had een deel van de gewenste informatie ontvangen en 30 procent geeft aan dat ze maar een klein deel of helemaal geen gewenste informatie hebben verkregen.

Zowel de slechte bereikbaarheid van het telefoonnummer als ook het grote deel van de respondenten dat aangeeft dat ze de gewenste informatie niet of niet voldoende heeft verkregen geeft aan dat dit deel van de communicatie niet in orde was. Ook uit losse opmerkingen in de enquête komt dit beeld naar voren.

Vermeldenswaardig in dit verband is de opmerking van de LTO dat op een bepaald moment de telefoon van de RVV naar de LTO was doorgeschakeld omdat ze zelf de vragen niet meer konden of wilden beantwoorden. Tevens zei de zegsman van de LTO dat aan ongeveer 10 tot 20 procent van de veehouders waarvan het vee is geruimd foute brieven zijn gestuurd door de RVV[211].

Aan de veehouders is in de enquête de vraag gesteld of ze brieven hebben ontvangen die niet voor hen bestemd waren, niet op hun situatie sloegen of op andere wijze duidelijk fout waren. Hier kwamen de volgende percentages uit naar voren:

[211] Interview LTO-Nederland.

Figuur 7.35 Foutieve brieven ontvangen

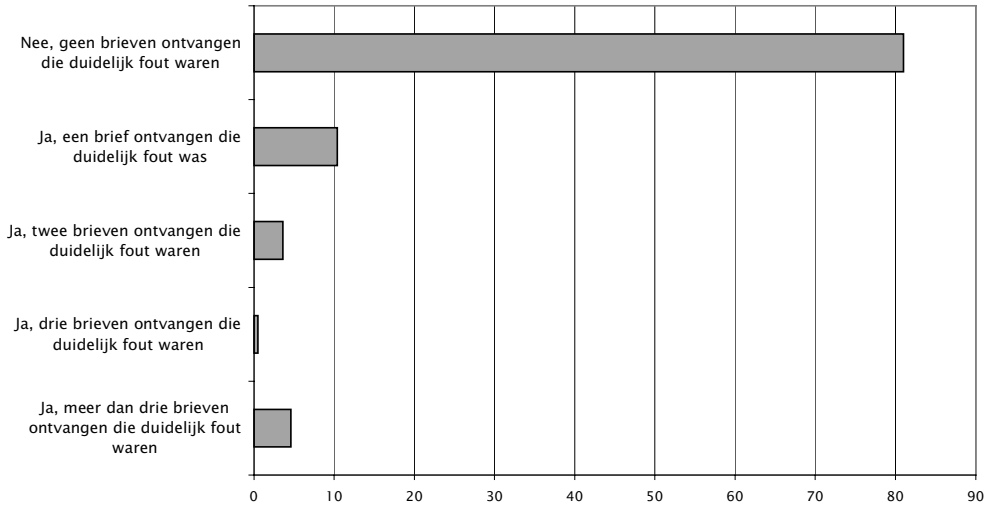

Aan de veehouders met runderen is gevraagd of ze in de veronderstelling verkeerden dat hun runderen konden blijven leven en hoe lang deze veronderstelling heeft geduurd.
Van de respondenten gaf 48 procent aan dat ze runderen hadden. Van deze groep verkeerde 32 procent in de veronderstelling dat de runderen konden blijven leven. De overigen hadden via de brief of op andere wijze het idee gekregen dat de runderen gedood zouden worden.

Een ander punt wat onder meer in regiobijeenkomsten naar voren is gebracht betreft het plaatsen van blauwe borden op de (openbare) weg door de RVV bij verdachte bedrijven. In de enquête is aan de veehouders van geruimde bedrijven en locaties gevraagd of dergelijke borden ook geplaatst waren.
Dit blijkt bij 34 procent van de bedrijven niet het geval te zijn geweest. Dit aantal is dermate hoog dat niet kan worden gesproken van incidentele missers.

Naast de RVV heeft ook de LTO een brief gestuurd met informatie over de genomen maatregelen. 37 Procent van de respondenten geeft aan een dergelijke brief te hebben ontvangen. 70 Procent van deze ontvangers vond het een duidelijke brief en 9 procent gaf aan dat ze brief onduidelijk of zeer onduidelijk vond.
Deze score is ongeveer gelijk aan de brief van RVV wat opvallend is gezien het feit dat de RVV-brief aan zowel hobbyboeren als professionele veehouders is gericht terwijl van de LTO-brief kan worden aangenomen dat deze vooral op de professionele veehouders is gericht en van deze groep een grotere kennis kan worden verwacht.

Op de vraag aan de respondenten of ze de noodzaak van de genomen maatregelen inzagen is als volgt geantwoord:

Figuur 7.36 Noodzaak maatregelen

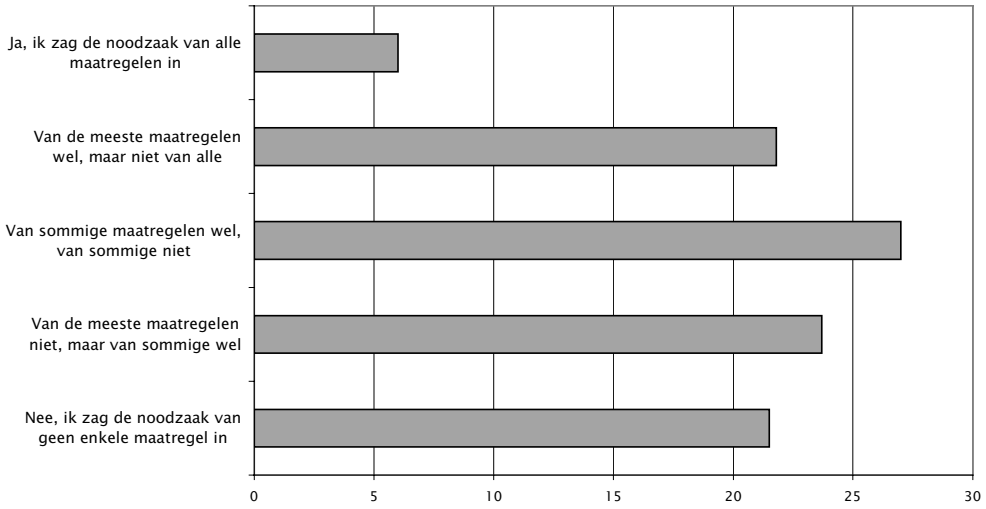

7.3.7 Tracering en bloedtappen

Uit de enquête blijkt dat 28 procent van de veehouders voor de eerste uitbraak in Nederland niet over een UBN nummer beschikten.
De vraag of de aanwezige schapen en geiten waren geregistreerd in het I&R systeem van de gezondheidsdienst werd door 40 procent positief beantwoord en door 36 procent negatief.

Het feit dat er meer veehouders geen schapen en geiten hebben geregistreerd dan dat er veehouders zijn die niet over een UBN nummer beschikken wordt verklaard door het feit dat niet elke geregistreerde veehouder zijn geiten en schapen opgeeft.

Op de vraag of er op het bedrijf bloed is getapt antwoord 90 procent van de veehouders bevestigend. Aan deze groep is gevraagd of ze vonden dat dit correct was uitgevoerd:

Figuur 7.37 Nemen van bloedmonsters

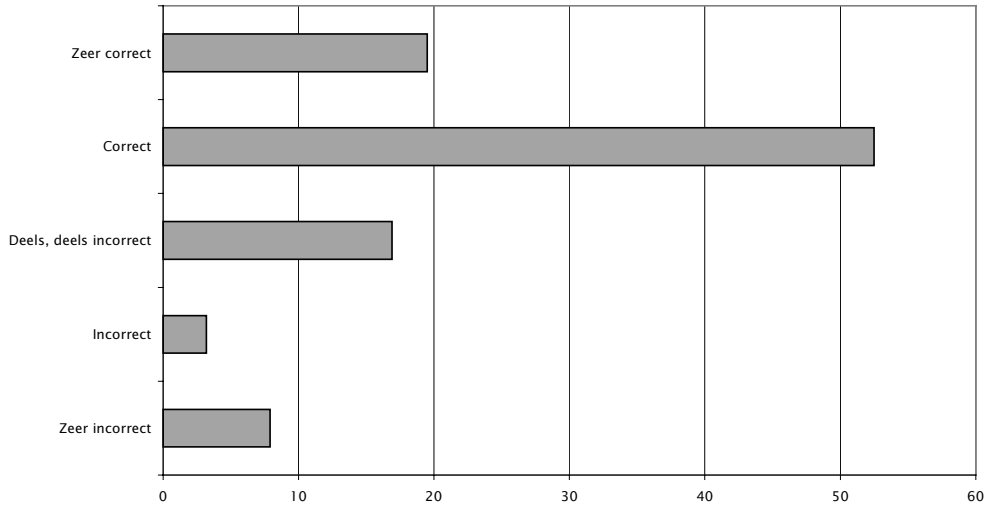

Het bloedmonster zijn bij 69 procent van de bedrijven afgenomen bij de halve tot hele veestapel. 15 Procent geeft aan dat het bij een kwart tot de helft is gedaan en bij de rest van de bedrijven of locaties zijn deze bij minder dan een kwart van de dieren afgenomen.

In 20 procent van de gevallen hebben de mensen van de RVV of AID vragen gesteld of documenten meegenomen over diercontacten en/of persoonscontacten. Het gaat dan om onderzoeken om contacten tussen bedrijven en locaties in kaart te brengen en zo de verspreiding van het virus te kunnen volgen. Bij de overige respondenten is dit niet gebeurd.

Op de vraag of medewerkers van de AID correct zijn opgetreden bij hun bezoek over tracering antwoord 59 procent van de respondenten dat deze correct of zeer correct zijn opgetreden. 17 Procent is minder tevreden over het optreden van de medewerkers van de AID bij de tracering.

7.3.8 Enting

70 Procent van de veehouders geeft aan dat hun dieren zijn geënt. De voorlichting over de enting werd door 60 procent van de veehouders als duidelijk ervaren. 25 Procent gaf aan dat deze onduidelijk tot zeer onduidelijk was.

Op de vraag of de enting over het geheel genomen correct verliep kwam het volgende beeld naar voren.

Figuur 7.38 Verloop van de enting

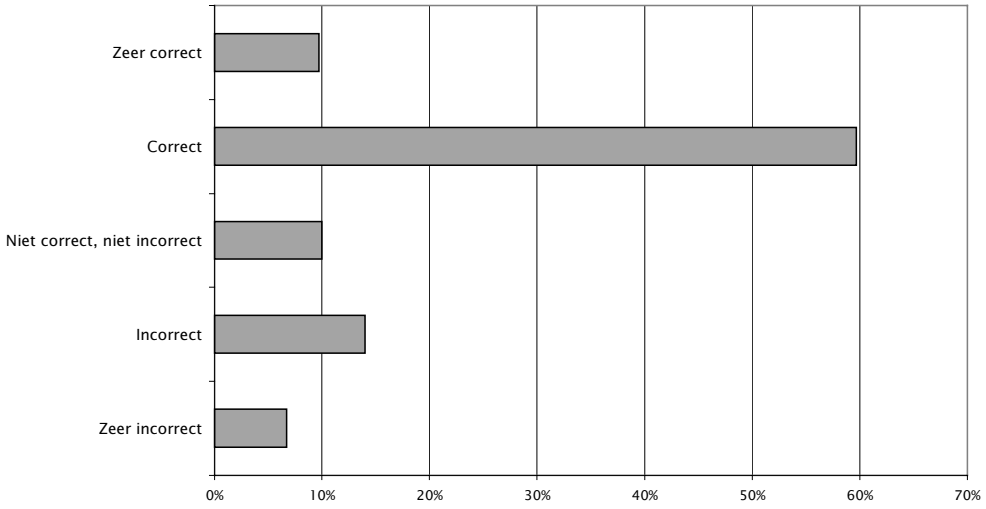

Ook is gevraagd wat men niet correct vond aan de enting. Hier werden de volgende antwoorden bij gegeven.

Figuur 7.39 Wat er mis ging bij de enting

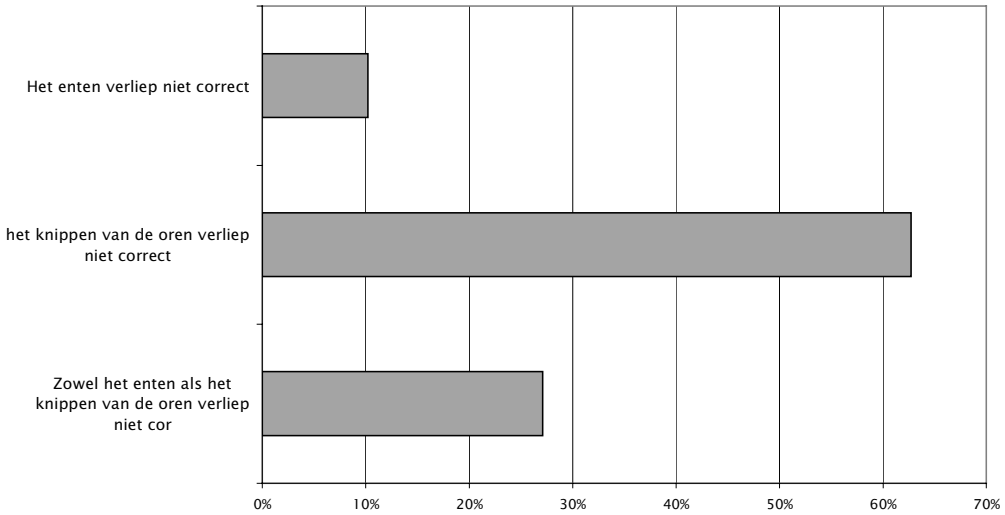

Op de vraag om dit toe te lichten hebben 57 respondenten een antwoord gegeven waarin vaak meerdere zaken werden genoemd. Hieronder volgt een bloemlezing:

> ‘De meegebrachte verroeste tang werkte niet. Toen klaverbladtang gebruikt waarna bij 2 geiten de oren bloeden. Dat gaat wel over zeiden ze. De volgende dag bleek ik geen zwarte maar roodbonte geiten te hebben.’
> ‘Het is toch verkeerd als je 2 uur na het enten al te horen krijgt dat de dieren de volgende dag geruimd worden. Zo hebben wij en de dieren veel onnodige stress ondervonden.’
> ‘Er was maar 1 deskundige (dierenarts) van een 4 mans entploeg die onaangekondigd kwam. Ik heb uiteindelijk het werk maar zelf gedaan.’
> ‘Men kwam op zondag en zei dat men door de weeks al had gebeld. Dit is gelogen, ik heb een nummermelder en dan had ik dat gezien.’
> ‘Ze sturen studenten die niet weten hoe ze met dieren om moeten gaan of kantoormensen die niet naast een koe durven te staan. Moeten zij dan een koe verminken door het wel tot 7 keer toe te knippen? Toen ze weggingen zat het voerhek helemaal onder het bloed.’
> ‘Er werd niet verteld dat er keuze was tussen tangen, we hoorden van de familie dat je ook een kleine jongveetang kon gebruiken.’

Het algemene beeld van de reacties is vooral dat het knippen niet goed ging doordat verkeerde en te grote tangen werden gebruikt (in 41 van de 57 reacties genoemd). Daarnaast vermelden respondenten de inzet van ondeskundig personeel (11 van de 57 reacties) die veelal niet op tijd of onaangekondigd op het erf komen (6 van 57 reacties). Ook is gewezen op de onhygiënische werkwijze bij het enten (6 van de 57 reacties).

In veel gevallen wordt aangegeven dat het externe personeel dat door de RVV werd ingezet vaak onvoldoende geschikt was voor dergelijk werk waardoor onnodig leed is veroorzaakt. Dit beeld kwam ook uit de regiobijeenkomsten naar voren.

7.3.9 Welzijnsproblemen

Op de vraag of men welzijnsproblemen heeft gehad op het bedrijf of op de locatie heeft 8 procent van de veehouder geantwoord dat er grote welzijnsproblemen waren. 12 Procent had beheersbare welzijnsproblemen en 80 procent had geen welzijnsproblemen.

De veehouders met welzijnsproblemen is gevraagd of ze hiervoor contact hebben opgenomen met het ministerie van LNV of de RVV teneinde tot een oplossing te komen. 16 Procent van de respondenten heeft contact opgenomen en een werkbare oplossing gekregen. 10 Procent heeft een oplossing aangeboden gekregen die niet werkbaar bleek te zijn en slechts 37 procent van de veehouders heeft contact opgenomen maar kreeg geen oplossing aangeboden. De overige veehouders hebben geen contact opgenomen met LNV/RVV en hebben zelf naar een werkbare oplossing gezocht.

Aan alle veehouders die welzijnsproblemen ondervonden en daar al dan niet in samenspraak met het ministerie van LNV of de RVV een oplossing voor zochten is gevraagd hoe lang het duurde voordat deze problemen waren opgelost. Hier kwam het volgende beeld uit naar voren:

Figuur 7.40 Tijd om tot een oplossing te komen

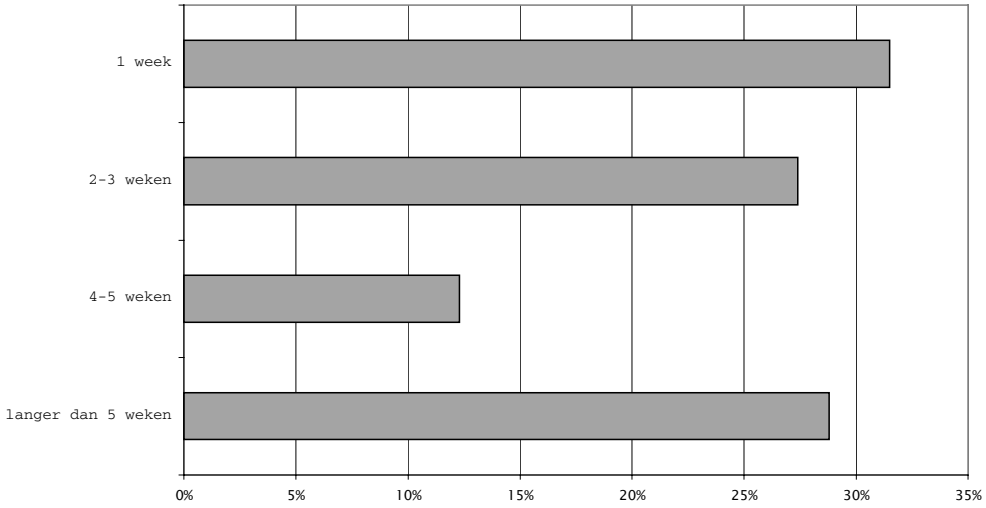

7.3.10 Taxatie

Van de ondervraagde respondenten is 86 procent per telefoon geïnformeerd wanneer de taxatie zou plaatsvinden.
Gevraagd naar het tijdstip van dat telefoontje bleek dat 30 procent was gebeld in de avond tussen 17:00 en 22:00 uur. 4 Procent was gebeld tussen 22:00 en 24:00 uur en 1 procent tussen 24:00 en 7:00 uur.

Op de vraag of de taxateurs op de afgesproken tijd kwamen is het volgende beeld naar voren gekomen:

Figuur 7.41 Aankomsttijd taxateurs

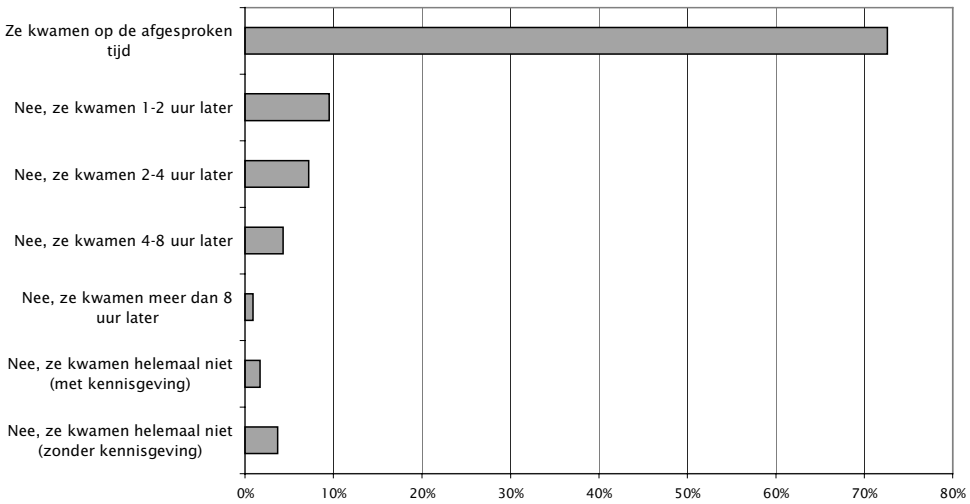

Bij die respondenten waarbij de taxateurs niet op de afgesproken tijd kwamen bleek in 52 procent van de gevallen een nieuw bericht te zijn gestuurd waarin een nieuw tijdstip werd genoemd Als er dan een nieuwe tijd was afgesproken bleek dat de taxateurs in 62 procent van de gevallen ook op die tijd kwamen.
Op de vraag of de taxateurs van het ministerie van LNV hun werk goed deden werd door 79 procent van de respondenten geantwoord dat deze hun werk correct tot zeer correct deden. 11 Procent vond dat ze hun werk incorrect of zeer incorrect hebben gedaan.

Van de respondenten was 74 procent het eens met de hoogte van de taxatie door LNV-taxateurs. Van de respondenten heeft 25 procent gebruik gemaakt van de mogelijkheid om een eigen taxateur in te schakelen.
Aan de respondenten die geen gebruik hebben gemaakt van de mogelijkheid om een eigen taxateur in te schakelen is gevraagd naar hun motivatie. Hier hebben 271 respondenten op gereageerd
Hieronder volgt een bloemlezing van veel genoemde antwoorden:

'Omdat mijn hobbydieren een gevoelswaarde hebben die je niet in geld kunt uitdrukken.'
'Geen hertaxatie gevraagd omdat je denkt dat het toch niet anders zal zijn en ze zeiden dat je dan misschien gekort zou worden.'
'De getaxeerde prijs lag hoger dan de dieren op dat moment op de markt zouden opbrengen.'
'Niet nodig voor twee geitjes.'
'Van dit bloedgeld wilden we geen cent ontvangen.'
'Ze belden 's avonds dat ze de volgende dag kwamen taxeren en ruimen, ik kon zo snel geen eigen taxateur meer vinden.'

Uit analyse van de antwoorden blijkt de meest genoemde reden om geen eigen taxateur in te schakelen te zijn dat men het eens was met de prijs (105 van de 271), andere veehouders en dan met name hobbyboeren gaven aan dat ze niet in het geld voor hun dieren waren geïnteresseerd (51 van de 271). Een beperkt aantal respondenten gaf aan dat daar geen tijd meer voor was (27 van de 271) of dat er gedreigd was met een korting als ze een hertaxatie zouden vragen (21 van de 271). Tot slot gaven veehouders ook aan dat ze er geen vertrouwen meer in hadden (15 van de 271).

7.3.11 Mest, melk en voer

Op alle veehouderijen zijn input en outputstromen aanwezig van voer, melk en mest. Voer wordt voor een deel van buiten aangevoerd terwijl melk en vaak ook een deel van de mest van het bedrijf of de locatie moet worden afgevoerd. Tijdens de regiobijeenkomsten waren veel geluiden te horen dat met deze stromen problemen zijn geweest. In de enquête is hier uitgebreid op ingegaan.

Mest
Op de vraag of veehouders problemen hebben gehad met de opslag en/of afvoer van mest geeft 74 procent aan dat ze hier geen grote problemen mee heeft gehad. 13 Procent ondervond wel problemen maar achtte deze niet groot terwijl 12 procent aangeeft dat ze hier grote problemen mee heeft gehad.

Veehouders die aangaven dat ze al dan geen grote problemen hadden met de opslag of afvoer van mest is gevraagd of ze hierover contact hebben opgenomen met het ministerie van LNV of de RVV en of daar een werkbare oplossing uit is voortgekomen. 23 Procent van de respondenten gaf aan dat ze contact had opgenomen en dat er een werkbare oplossing werd aangedragen. 14 Procent gaf aan contact te hebben opgenomen maar geen werkbare oplossing te hebben gekregen. 23 Procent had wel contact opgenomen maar helemaal geen oplossing aangedragen gekregen.
De veehouders die geen contact opnamen hebben voor het overgrote deel zelf een werkbare oplossing gevonden. Dit betreft 36 procent van de groep terwijl 5 procent aangeeft dat ze geen contact heeft gezocht en zelf ook geen werkbare oplossing heeft gevonden.
De tijd waarin een oplossing werd bereikt was wisselend. Bij 44 procent duurde dat minder dan een week, bij 26 procent 2 tot 3 weken, 7 procent had daar 4 tot 5 weken voor nodig en bij 24 procent van de veehouders heeft het meer dan 5 weken geduurd totdat er een oplossing was gerealiseerd.

Melk
Gevraagd naar problemen met de opslag en/of afvoer van melk geeft 13 procent aan dat daar grote problemen mee waren. 5 Procent ondervond problemen die niet al te groot waren en 82 procent had hier helemaal geen problemen mee.
Aan de veehouders die aangaven dat ze al dan geen grote problemen hadden met de opslag of afvoer van melk is gevraagd hoe ze tot een oplossing zijn gekomen. 10 Procent gaf aan dat ze hierover contact hebben opgenomen met het ministerie van LNV of de RVV en dat daar een werkbare oplossing uit is voortgekomen. 18 Procent heeft contact opgenomen maar kreeg een oplossing aangeboden die niet werkbaar bleek te zijn. 58 Procent heeft contact opgenomen maar kreeg helemaal geen oplossing aangeboden.
12 Procent van de veehouders met problemen heeft geen contact opgenomen maar zelf een werkbare oplossing gevonden terwijl 2 procent aangeeft dat ze geen contact heeft gezocht en zelf ook geen werkbare oplossing heeft gevonden.
De tijd waarin een oplossing voor problemen met opslag en/of afvoer van melk werd bereikt was wisselend. Bij 37 procent duurde dat minder dan een week, bij 53 procent duurde dat 2 tot 3 weken, bij 5 procent duurde het 4 tot 5 weken en bij eveneens 5 procent van de veehouders heeft het meer dan 5 weken geduurd voordat er een oplossing was.

Voer
Gevraagd naar problemen met de aanvoer van krachtvoer, mengvoer, brijvoer of de eigen voederwinning op het bedrijf of de locatie gaf 12 procent aan dat daar grote problemen mee waren. 10 Procent ondervond problemen die niet al te groot waren en 78 procent had hier helemaal geen problemen mee.
Aan de veehouders die aangaven dat ze problemen hadden met aanvoer van voer is tevens gevraagd hoe ze tot een oplossing zijn gekomen.
13 Procent gaf aan dat ze hierover contact hebben opgenomen met het ministerie van LNV of de RVV en dat daar een werkbare oplossing uit is voortgekomen. 20 Procent heeft contact opgenomen maar kreeg een oplossing aangeboden die niet werkbaar bleek te zijn. 23 Procent van de respondenten gaf aan dat ze contact had opgenomen maar helemaal geen oplossing kreeg aangeboden.

39 Procent van de veehouders met problemen heeft geen contact opgenomen maar zelf een werkbare oplossing gevonden terwijl 5 procent aangeeft dat ze geen contact heeft gezocht en zelf ook geen werkbare oplossing heeft gevonden.

De tijd waarin een oplossing voor problemen met aanvoer van voer werd bereikt was wisselend. Bij 56 procent duurde dat minder dan een week en bij 19 procent duurde dat 2 tot 3 weken. Voor 11 procent duurde het 4 tot 5 weken en bij 14 procent heeft het langer dat 5 weken geduurd voordat er een oplossing was gevonden.

De respondenten is gevraagd om hun mening te geven over de problemen met mest, melk en voer. 83 Respondenten hebben dit gedaan. Hier volgt een bloemlezing uit deze reacties:

'Wij hebben in het geheel geen problemen gehad.'
'Ons bedrijf draait 24 uur per dag, levende have kun je niet stilleggen.'
'Niemand van de instanties die iets weet of wil weten, laat staan advies geven. Zodra je vraagt om het zwart op wit te zetten weten ze het niet meer.'
'Bij RVV en LNV onbegrip van melkveehouderij. Hoge ambtenaar LNV zei: 'dan melkt u toch een paar dagen niet.'
'Lastig omdat dieren in de stront lagen en je geen voer kunt winnen.'

Uit analyse van deze reacties blijken de meeste te gaan over de slechte voorbereiding op dergelijke problemen, de (telefonische) bereikbaarheid van de RVV en het ministerie van LNV en het gebrek aan kennis en vermogen om problemen op te lossen bij die instanties (30 van de 87). Ook worden er veel reacties gewijd aan welzijnsproblemen bij dieren (12 van de 87). De resterende reacties gaan over specifieke situaties.

Als de problemen met mest, melk en voer bij veehouders wiens vee is geruimd met die van veehouders waarvan het vee niet is geruimd worden vergeleken dan vallen diverse zaken op.
Als eerste lijken geruimde veehouderijen minder last te hebben gehad met opslag en afvoer van mest. Dit valt op omdat hun bedrijven en locaties over het algemeen langer geblokkeerd zijn geweest. Waarschijnlijk is dit een resultaat van de omgekeerde verhouding tussen hobbyboeren en professioneel veehouders in beide bestanden. Van hobbyboeren kan worden verwacht dat de dieren meer ruimte hebben en minder in aantal zijn waardoor problemen sneller kunnen worden opgevangen.
Bij de afvoer van melk lijkt het verschil tussen beide groepen gering te zijn. Dit heeft waarschijnlijk te maken met de snelle oplossing die dit soort problemen vergen waarbij het niet veel uitmaakt of men een paar dagen of een paar weken wordt afgesloten.
Veehouders in de geruimde gebieden hebben wel weer grotere problemen met voer ervaren.

7.3.12 Ruiming

Voordat de ruiming plaatsvond is 88 procent van de veehouders officieel per telefoon door RVV hiervan op de hoogte gesteld. Het merendeel van deze telefoontjes vond plaats tussen 9:00 uur en 22:00 uur. 6 Procent van de veehouders werd tussen 22:00 uur en 7:00 uur gebeld.
Op de vraag of de ruimingsploeg op tijd kwam werd als volgt geantwoord:

Figuur 7.42 Aankomsttijd ruimingsploeg

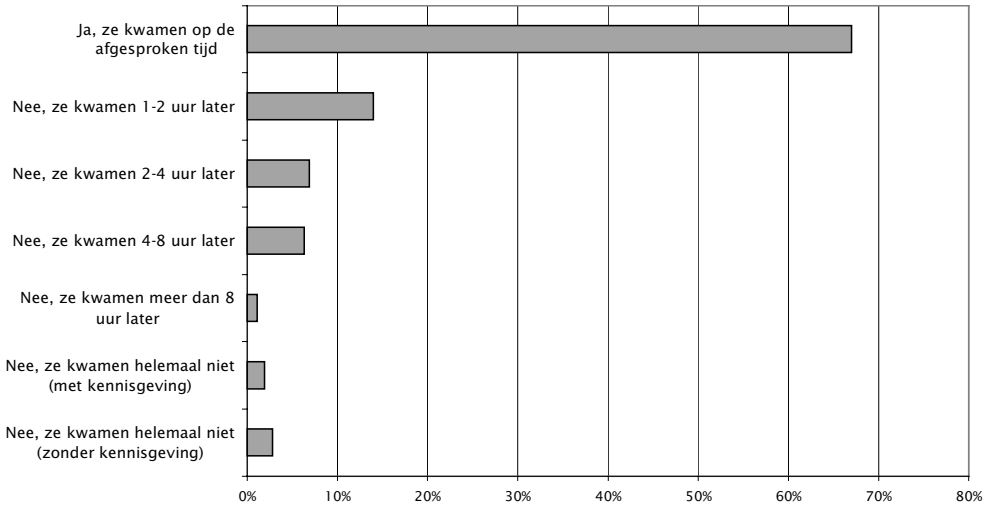

De grafiek laat zien dat het merendeel van de ruimingsploegen op tijd kwam. Uit opmerkingen in enquêtes bleek overigens dat de ploegen in sommige gevallen ook te vroeg kwamen.
Hoewel het percentage van de ploegen dat meer dan vier uur te laat was of te vroeg kwam klein is gaat het daarbij (gezien het grote aantal ruimingen dat is uitgevoerd) wel om een groot aantal gevallen wat voor de betrokkenen vaak erg vervelend was.

Een voorbeeld van de verwarring die voorafgaande aan ruimingen op kan treden is het volgende verhaal[212]:
'Op 21 maart 2001 werd 's morgens gebeld dat ons bedrijf zou worden gescreend. De RVV arriveerde en dacht dat het om een varkensbedrijf ging. Wij hebben alleen melkvee en jongvee. De screening verliep vlekkeloos en de RVV ging weer weg. Om 12 uur werd op teletekst bekend gemaakt dat er om een cirkel van 1 kilometer rond ons bedrijf geruimd zou worden. We werden die middag 4 keer gebeld door de RVV met de mededeling dat er die middag zou worden geënt en later geruimd. Ook de GD belde hierover. Evenzoveel keren is dit ook weer afgebeld. Het laatste telefoontje was om 23:00. Ik heb zelf gebeld naar het crisiscentrum in Den Haag maar die wisten niet eens waar Oosterwolde lag. Op 24 maart komt een koerier met de mededeling dat er MKZ is in de buurt. Op 26 maart wordt dit weer ingetrokken. Op 28 maart wordt wel MKZ vastgesteld op een bedrijf vlakbij en dat wordt dezelfde avond en nacht geruimd. Wij worden na lang aandringen op 30 maart geruimd.'

[212] Brief van een veehouder.

Aan alle respondenten waarbij de ploegen te laat waren (dus ook de gevallen waarin ze 1-2 uur te laat waren) is gevraagd of dit ook per telefoon is doorgegeven aan de betreffende veehouder. Het blijkt dat in 55 procent van de gevallen niet aan de veehouder is doorgegeven hoeveel later de ploeg zou komen.
Aan dat deel van de veehouders (45 procent) waaraan was doorgegeven dat de ruimploeg later zou komen is gevraagd of de ploeg er ook was op de nieuw afgesproken tijd. Dit bleek in 67 procent van de gevallen zo te zijn geweest. 16 Respondenten (33 procent) gaven aan dat de ploeg toen weer niet was gekomen.
De ruimingsploeg bleek in 71 procent van de ruimingen goed geïnformeerd te zijn over het aantal en soort dieren. In 8 procent van de gevallen bleken ze niet goed te zijn geïnformeerd over het soort dieren en in 11 procent van de ruimingen niet goed te zijn geïnformeerd over het aantal dieren. Bij eveneens 11 procent van de ruimingen waren ze over geen van beide voldoende geïnformeerd.

Bij 57 procent van de ruimingen konden de ploegen direct aan het werk. In de andere gevallen moesten ze wachten op andere mensen en/of materieel.

In 35 procent van de gevallen waarbij gewacht moest worden met de ruiming duurde die wachttijd minder dan een uur, in 37 procent 1 tot 2 uur en bij 18 procent 2 tot 4 uur. Op 10 procent van de bedrijven of locaties is de ruiming hierdoor met meer dan 4 uur vertraagd.

Op de vraag naar het tijdstip waarop de ruiming werd uitgevoerd blijkt het grootste deel overdag te zijn geweest (71 procent), 276 procent vond plaats in de vroege ochtend en late avond en 1 procent had plaats in de nacht.

Bij 52 procent van de ruimingen zijn de dieren op de locatie gedood. De gekozen methode van doden is als volgt:

Figuur 7.43 Methode van doding

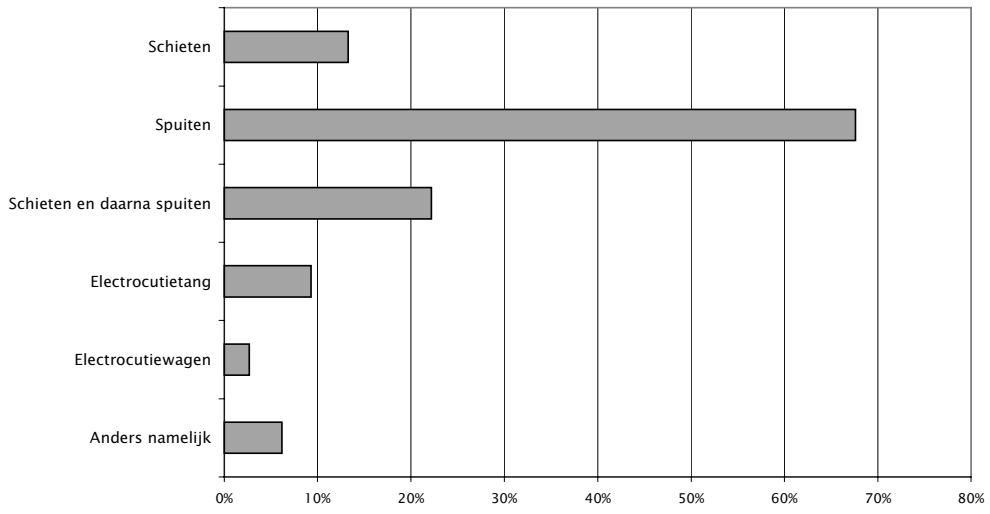

Op de vraag of het doden correct is gebeurd geeft 78 procent aan dit inderdaad zo is. 9 Procent van de respondenten vindt dit beeld wisselend en 13 procent geeft aan dit het niet correct of beslist niet correct is gebeurd. Aan deze laatste groep is gevraagd om dit toe te lichten. Dit hebben 51 respondenten gedaan:

'Ze hebben verkeerd gespoten. De naald brak af en er vloeide veel bloed. Mijn beide dieren zijn in paniek geraak tijdens hun doodstrijd. Walgelijk.'
'Varkens gingen veel te snel door de elektrocutiewagen, zodat velen nog leefden. Deze werden alsnog gedood met de elektrocutietang. Hoewel er ook levende varkens met de grijper in de dodenwagen gingen.'
'De mensen konden de dieren nog geen touw aan doen, ze waren daar niet voor geschikt.'
'De doders hielden zich niet aan de afspraak, ze kwamen te vroeg toen de dieren nog in de wei waren en tegen de afspraak in kregen ze niet eerst een verdovende spuit maar meteen de dodelijke.'

De reacties gaan voor een deel over onnodig leed bij het doden van dieren (19 van de 51 reacties), verder over ondeskundigheid van medewerkers van de ruimploeg (12 van de 51 reacties). Naast andere opmerkingen geven 4 respondenten aan dat het immoreel is om gezonde dieren af te maken.

Op de vraag of kadavers direct zijn afgevoerd antwoord 94 procent bevestigend, bij 5 procent zijn ze binnen 48 uur na het doden afgevoerd en bij 1 procent van de respondenten heeft dit langer dan 48 uur geduurd.
De wagens waarmee de kadavers werden afgevoerd waren in 73 procent van de gevallen goed afgesloten. Bij 20 procent van de wagens was de bovenkant niet goed afgedekt en bij 5 procent van de gevallen lekten de wagens. 3 Procent van de respondenten heeft waargenomen dat de wagens zowel lekten alsmede niet goed waren afgesloten.

Op de vraag of de mensen van de ruimingsploeg correct optraden is als volgt geantwoord:

Figuur 7.44 Optreden medewerkers ruimingsploeg

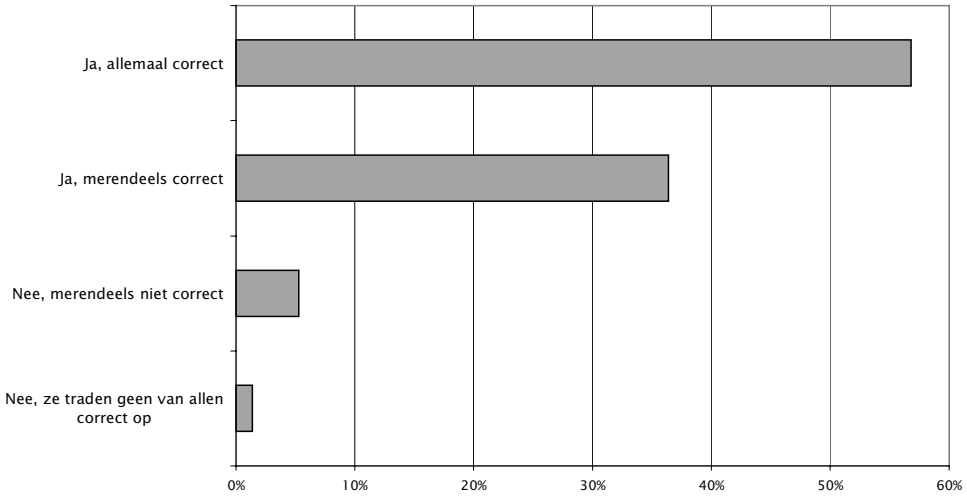

De vraag hoe lang afvalmaterialen van de ruiming en/of andere materialen die dienden te worden afgevoerd op of bij het bedrijf/ locatie zijn achtergebleven is als volgt geantwoord:

Figuur 7.45 Hoe lang zijn afvalmaterialen achtergebleven

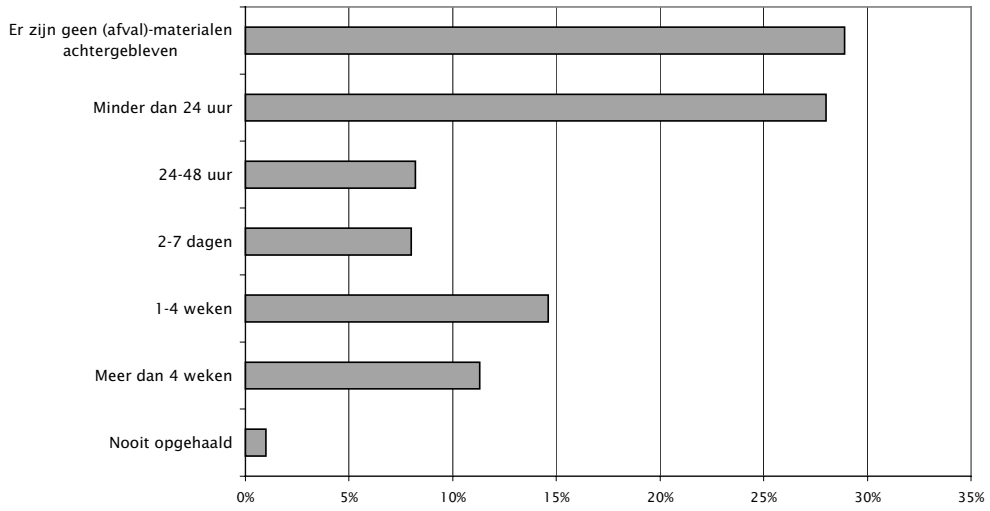

Hoewel het merendeel van de achtergebleven materialen uit onschuldige voorwerpen bestaat kunnen ze wel een besmettingsgevaar opleveren. Er zijn echter ook gevaarlijkere materialen achtergebleven. Zo bleek op een regiobijeenkomst dat op enkele boerderijen nog steeds T61 (het gebruikte middel voor euthanasie) aanwezig is.

Op de vraag aan de respondenten of ze na de ruiming nog brieven of telefoontjes van LNV/RVV had gekregen dat men kwam enten, taxeren of ruimen werd door 25 procent van de respondenten aangegeven dat dit inderdaad gebeurd was.

Aan de respondenten is ook gevraagd of ze nog andere dingen over de ruiming kwijt wilde.
Dit onderwerp leefde dermate dat hier 366 toelichtingen op zijn gegeven. Een bloemlezing hieruit:

'Arrogante houding van AID en vier ME-Bussen aan de weg. Drijvers konden het niet aan en stonden tussen de koeien te janken.'
'De Rendac wagens waren bij aankomt niet leeg, er werd bijgeladen en zo extra kans op besmetting gegeven.'
'De boerenzonen onder de groep verstonden hun vak en de rest waren onhandige knoeiers.'
'Ze kwamen tien dagen te laat.'
'Zeer onervaren ruimers. Hoe zeer de coördinator ook zijn best deed. Ze luisterden niet.'
'We worden alleen gelaten met ons verdriet. Brinkhorst had nazorg moeten regelen want een boer laat geen krokodillentranen. Iets waar je jaren aan hebt gewerkt is zomaar weg.'
'Mijn zoontje ontdekte een achtergelaten flesje met T-61. Ik heb het nog.'
'Schandalig om hobbydieren die niets met economie te maken hebben zo de dood in te drijven.'

Uit een beschouwing van de reacties blijkt dat ze allemaal in meer of mindere gaan over persoonlijke ervaringen met het ruimen die aansluiten op wat eerder al in dit hoofdstuk is beschreven.

7.3.13 Reiniging en ontsmetting

Aan de respondenten is gevraagd wat zij vonden van de nauwgezetheid waarmee medewerkers van LNV/RVV en AID die het bedrijf of de locatie betraden zich aan de regels voor reiniging en ontsmetting hielden. Het betreft daarbij de gehele periode vanaf de eerste uitbraak tot en de herbevolking. 78 Procent vond dit nauwgezet of zeer nauwgezet gebeurde. De andere respondenten vonden dit minder nauwgezet of in het geheel niet nauwgezet was gebeurd.
Aan deze groep is gevraagd om dit toe te lichten. Hieronder volgt een bloemlezing van hun reacties:

'Bij het tappen zijn buisjes met bloed (mislukte monsters) in onze privé-kliko gegooid. De medewerkers gaven aan dat ze geen tot weinig instructie hadden gekregen en deden wat ze zelf dachten dat goed was.'
'Sommige mensen hielden zich aan de regels. Taxatieploeg en ruimingsploeg kwamen zonder ontsmetten het terrein op en vroegen niet waar alles stond.'
'Ze droegen geen mondkapjes bij het enten, deze werden uitgedeeld aan de kinderen. Terwijl ze ons hebben verteld dat het virus drie dagen kan overleven in je neus en deze medewerkers elke dag op en neer reden naar Friesland.'
'Sommige medewerkers van LNV, hooggeplaatste ambtenaren uit Deventer kwamen het erf op zonder reinigen en ontsmetten. De AID ging zonder te douchen tijdens het ruimen naar de cafetaria.'
'Het was de medewerkers niet mogelijk om zich aan de regels te houden, want de douche en ontsmettingsmogelijkheid was slecht. Het douchewater liep in de sloot.'
'Ik moest de mensen er telkens op wijzen om door de ontsmettingsbak te lopen en hun kleren en laarzen bleven aan de weg liggen.'

Het meest genoemd werd het feit dat kleren en laarzen niet werden ontsmet en/of na gebruik rond slingerden (32 van de 88 reacties), verder bleken allerlei mensen het erf te betreden en op allerlei plekken zonder toestemming rond te lopen (22 van de 88 reacties. Tot slot werd vaak het ontbreken of niet werken van ontsmettingsvoorziening genoemd (15 van de 88).

Op de vraag of de mensen van de reinigingsploeg zich correct gedroegen gaf 60 procent van de respondenten aan dat deze zich allemaal correct gedroegen. 34 Procent is van mening dat het merendeel van deze mensen zich correct hebben gedragen. Bij 5 procent van de respondenten gedroeg de ploeg zich niet correct.

7.3.14 Opheffing en herbevolking

91 Procent van de respondenten heeft een brief ontvangen over de opheffing van de verdachtstatus.
Op de vraag hoe het duidelijk werd *wanneer* men kon gaan herbevolken geeft 53 procent aan dat ze dit wisten uit MKZ-nieuws van het ministerie van LNV, 8 procent heeft het vernomen van de LTO en 3 procent van de website van het ministerie van LNV. De overigen hebben het op andere manieren vernomen.

De voorwaarden voor herbevolken waren voor 5 procent van de veehouders zeer duidelijk. 50 Procent vond het duidelijk en 26 procent vond het deels duidelijk. Voor de overige veehouders was dit onduidelijk tot zeer onduidelijk.

6 Procent van de veehouders kon binnen een maand na de ruiming beginnen met herbevolken. 29 Procent heeft dit gedaan tussen 1 en 2 maanden na de ruiming en 42 procent heeft langer dan 2 maanden gewacht met herbevolking.
Opmerkelijk is dat 23 procent van de veehouders aangeeft dat ze niet hebben herbevolkt.

Bij 34 procent van de veehouders heeft de nieuwe veestapel te kampen met gezondheids- en/of aanpassingsproblemen. Bij de overige veehouders gaat dit goed.

7.3.15 Kortingsregeling

Op de vraag of bij het controlebezoek door de AID, kort voor of tijdens de ruiming, de controlepunten duidelijk zijn vastgelegd en ondertekend geeft 44 procent van de respondenten aan dat deze duidelijk zijn vastgelegd en ondertekend. Bij 3 procent van de respondenten zijn deze duidelijk vastgelegd maar niet ondertekend. Bij 4 procent zijn ze niet duidelijk vastgelegd maar wel ondertekend.
11 Procent geeft aan dat ze zowel duidelijk zijn vastgelegd als ondertekend en 37 procent van de respondenten weet dit niet of hebben dit bezoek niet gehad.

14 Procent van de respondenten vindt dat de medewerkers van de AID zich tijdens het controlebezoek zeer correct hebben opgesteld. 53 procent is van mening dat deze medewerkers zich zo correct hebben opgesteld als van hen verwacht mag worden.
9 Procent van de respondenten is van mening dat de medewerkers van de AID zich minder correct dan verwacht mag worden hebben opgesteld en 11 procent vindt dat de dat de medewerkers van de AID zich beslist niet correct hebben opgesteld.
De overige respondenten hebben hier geen ervaring mee of geen mening over.

Op de vraag of men het eens is met de hoogte van de kortingen die veehouders hebben ontvangen is als volgt geantwoord:

Figuur 7.46 Mening over hoogte opgelegde kortingen

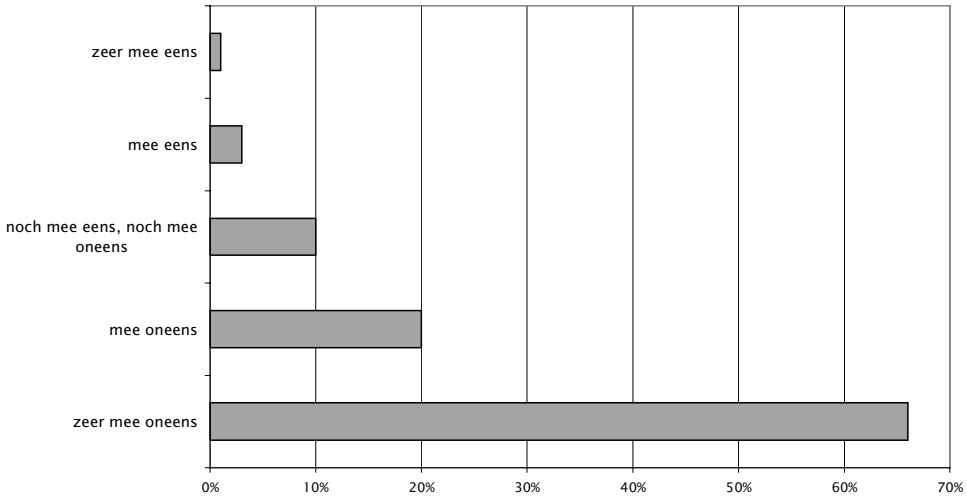

Op de vraag of men het afgezien van de hoogte van de kortingen eens is met het feit dat er een dergelijke regeling bestaat is als volgt geantwoord:

Figuur 7.47 Mening over kortingssysteem

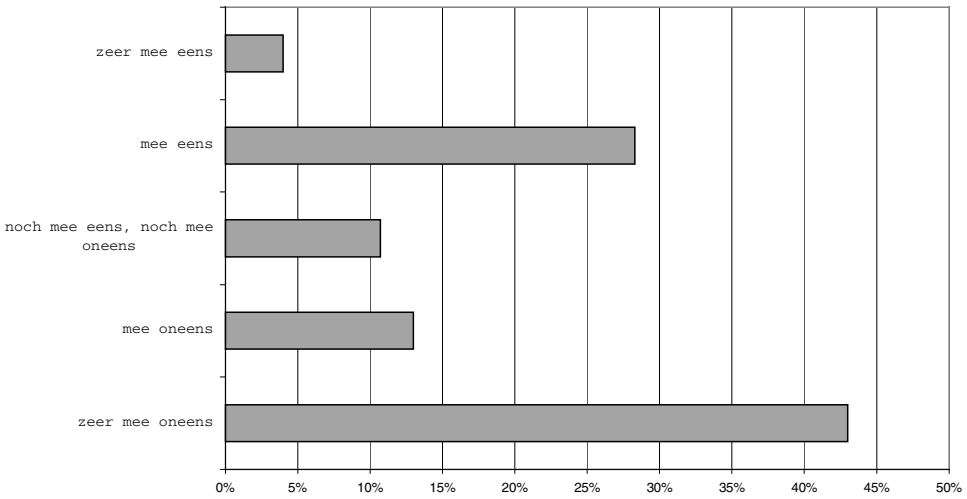

Het beeld wat eerder al bij de niet-geruimde veehouderijen naar voren kwam blijkt hier hetzelfde te zijn. Er is wel een beperkt draagvlak voor deze regeling maar niet voor de wijze waarop ze nu is uitgevoerd.

7.3.16 Vergoeding voor geruimde dieren.

86 Procent van de veehouders heeft de vergoeding voor de geruimde dieren ontvangen terwijl 12 procent aangeeft dat ze deze deels heeft ontvangen. 2 Procent van de respondenten geeft aan dat ze hem nog moet ontvangen.

Op de vraag hoe het komt dat men nog niet alles heeft ontvangen hebben 53 respondenten een toelichting gegeven. Hieronder volgt een bloemlezing:

> 'We hebben 15 procent korting gehad voor het ontbreken van een hygiënecheck door de Gezondheidsdienst terwijl onze voorzieningen wel in orde waren en zij in 1999 hadden aangekondigd ons te bezoeken, ik had ze al in 2000 gebeld en ze zijn nu nog niet geweest.'
> 'We zijn voor 100 procent gekort, fouten die door hen zijn gemaakt worden ons in de schoenen geschoven.'
> 'Hertaxatie is net rond (rechtbank) ik moet mijn geld nog krijgen.'
> 'De opbrengst gaat naar de contractgever.'
> 'Als hobbyboer met 5 schapen had ik een bedrijfsregister nodig, dat heeft toch niemand, nu ben ik gekort.'

In 6 van de 53 reacties noemt men het afwachten van een hertaxatie als reden dat nog niet alle geld is ontvangen.
De meeste reacties gaan echter over een korting die men is opgelopen, veelal wegens administratieve fouten (35 van de 53 reacties).
Opvallend bij de antwoorden is dat 3 veehouders aangeven dat ze naar hun mening onterecht zijn gekort wegens het ontbreken van de hygiënecheck van de GD. Blijkbaar is dit in de praktijk in meerdere gevallen voorgekomen.

Al met al blijkt er grote ontevredenheid te zijn onder de veehouders over de wijze waarop de regeling is toegepast.[213]

> *'De kortingsregeling is eind 2000 door de kamer vastgesteld. Deze zou in een brochure worden samengevat maar is nooit verstuurd. Tijdens de crisis kregen de veehouders met de regeling te maken en vroegen de 28 controlepunten op. Ik heb dit ook gedaan maar ondanks herhaalde verzoeken kreeg ik ze niet te zien. De complete lijst was voor het eerst zichtbaar toen veehouders met hun dossiers na afloop van de crisis naar de kamerdebatten gingen. Hoewel de meeste punten logisch waren zaten er ook minder bekende punten in. Zo heeft de GD begin 1999 een brief (nr.550100/JSD/JLD/MB00031) aan varkenshouders gestuurd waarin ze aankondigt om langs te komen voor een check op de voorzieningen. Het was niet duidelijk of dit wel nodig was voor varkenshouders met IKB erkenningen omdat deze al op andere wijze worden gecontroleerd. Tijdens de crisis bleek dat varkenshouders met en zonder IKB erkenning die al wel de bedoelde voorzieningen hadden aangelegd maar nog niet waren bezocht door de GD zijn gekort wegens het ontbreken van de GD check. Naar mening van deze varkenshouders is dit onterecht omdat zij het bezoek niet konden afdwingen.'*

[213] Interview actiecomité MKZ-boeren in driehoek.

Op de vraag of er naast de financiële schade door het ruimen van dieren nog andere schade is geleden geeft 48 procent aan dat er inderdaad andere schade is. 205 Respondenten hebben dit toegelicht:

'2 Runderen te lage dosis kalmeringsmiddel (Rompun), losgebroken: vernieling aan hekwerk, afrastering en regenpijpen.'
'Onze boerderijcamping mocht niet open, geen gasten.'
'Ontsmettingsmiddel veel te sterk en stalinventaris aangetast.'
'Annuleren 25 jarig bruiloftsfeest.'
'Boete vervoer drachtige koeien terwijl we toestemming hadden van crisisteam.'
'Ongevraagd grasland stukgereden met 15 personenauto's en douchecabines.'
'Vrouw des huizes kon door besmettinggevaar niet naar haar werk. Ook dochter die in dierentuin werkt moest 5 weken thuisblijven.'
'Straatwerk vernield door zware vrachtwagens ruimploeg.'
'2 Maanden stal leeg en dus geen inkomsten.'
'Nieuwe dieren gedijen niet. Minder melk en veel veeartskosten.'
'Veel voer kopen.'

Uit analyse van de reacties blijkt dat de inkomstenderving door leegstand het meest wordt genoemd (42 van de 205), schade door de ruiming of ontsmetting wordt ook vaak genoemd (32 van de 205) en inkomstenderving of het verplicht opnemen van vrije dagen door niet naar het werk (buiten het bedrijf of de locatie) te kunnen komt ook veel voor (32 van de 205). Derving van melkgeld werd 28 keer genoemd, en extra vervoerskosten van nieuw vee 14 keer. De volgende onderwerpen werden ieder 10 keer genoemd: extra voerkosten, huurderving, rentekosten, niet kunnen uitvoeren inseminaties noodmaatregelen voor mestopslag, boetes, niet taxeren van kalf in drachtige koe en het verdwijnen van de veehandel.

7.3.17 Optreden medewerkers LNV

In de enquête is gevraagd wat de veehouders vonden van het optreden van medewerkers van het ministerie van LNV. De scores zijn aangegeven in onderstaande tabel. De getallen tussen haakjes geven een correctie voor de categorieën 'geen ervaring mee' en 'weet niet/geen mening'

Tabel 7.3 Mate van correctheid volgens veehouders van wie het vee is geruimd over optreden medewerkers van LNV

	Medewerkers regionaal LNV-crisiscentrum	**Medewerkers Laser**
Zeer correct opgetreden	6 (7)%	5 (8)%
Correct, zoals mag worden verwacht	36 (44)%	38 (63) %
Minder correct dan mag worden verwacht	19 (23)%	9 (15)%
Nee, beslist niet correct	21 (26)%	8 (14)%
Geen eigen ervaring mee gehad	13%	23%
Weet niet/geen mening	7%	17%

Naast de mening over de medewerkers van het ministerie van LNV is de respondenten ook gevraagd om een mening te geven over het optreden van (vertegenwoordigers van) enkele andere betrokken organisaties:

Tabel 7.4 Mate van tevredenheid van veehouders van wie het vee is geruimd over optreden betrokken organisaties

	GD	**Rendac**	**Gemeente**	**Plaatselijke LTO**	**Regionale LTO**	**Landelijke LTO**	**NVV**
Zeer tevreden	3%	3%	20%	5%	3%	1%	1%
Tevreden	21%	20%	32%	14%	9%	5%	3%
Niet tevreden, niet ontevreden	12%	9%	9%	11%	11%	11%	5%
Ontevreden	12%	9%	9%	10%	14%	15%	1%
Zeer ontevreden	6%	9%	9%	13%	18%	30%	2%
Geen eigen ervaring mee gehad	46%	51%	23%	46%	46%	39%	89%

De veehouders is ook gevraagd om hun mening te geven over andere organisaties dan de degene die hier genoemd zijn. Hier werden 130 losse reacties opgegeven die moeilijk zijn te classificeren. Ze gaan over veel verschillende organisaties en personen en worden in dit verband niet nader uitgewerkt.

7.3.18 Steun tijdens en na de crisis

Aan de veehouders is gevraagd hoe lang ze in verband met MKZ niet van hun eigen erf zijn geweest. 44 Procent geeft aan dat ze altijd van hun erf konden terwijl 19 procent minder dan een week is thuisgebleven. 13 procent is 1 tot 2 weken op het eigen erf gebleven en 17 procent is 2 tot 4 weken op het erf gebleven. 7 Procent geeft aan dat ze langer dan een maand niet van het erf af is geweest als gevolg van de crisis.

Op de vraag hoe de MKZ crisis is ervaren werd als volgt geantwoord:

Figuur 7.48 Hoe is de MKZ-crisis ervaren

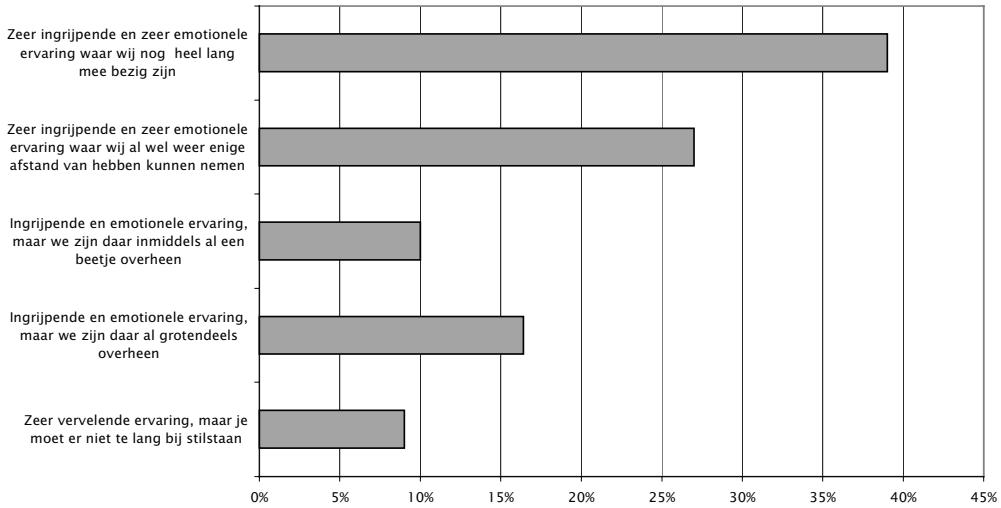

Op de vraag van welke groep of instantie men de meeste steun heeft gehad is als volgt geantwoord.

Figuur 7.49 Van wie steun gehad

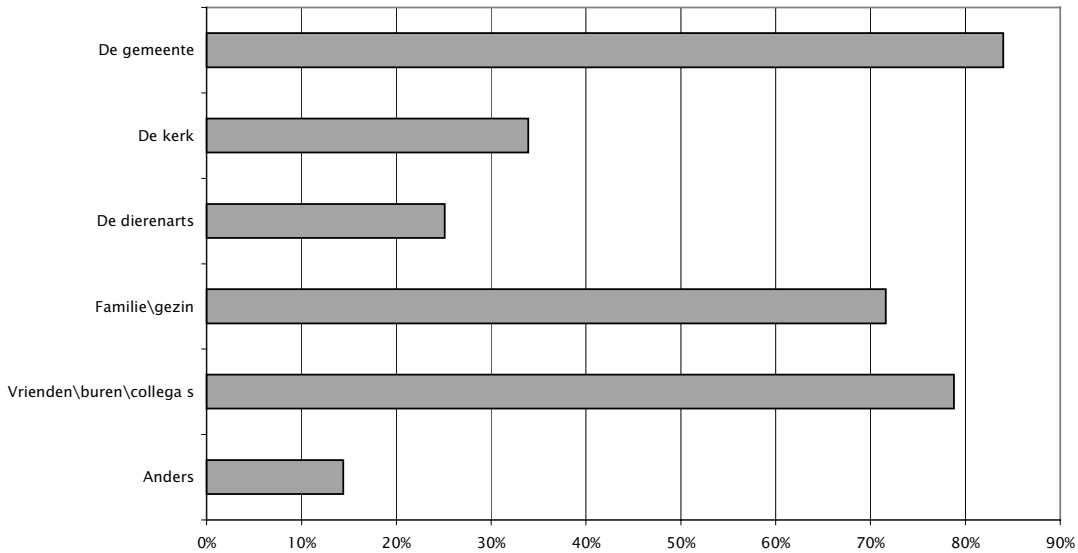

Naast de reacties zoals opgenomen in de bovenstaande figuur geven veel veehouders aan dat ze veel steun aan hun eigen (christelijke) geloof hebben gehad. Dit is opmerkelijk omdat het hierbij feitelijk niet om een persoon of organisatie gaat zoals een dominee of een kerk.
Aan de respondenten is ook gevraagd of ze voldoende steun hebben ervaren. 91 Procent gaf aan dat ze voldoende steun hebben ervaren. De overige respondenten geven aan dat ze graag meer steun gehad zouden willen hebben. Hierbij worden zeer uiteenlopende instanties en personen genoemd.

7.3.19 Beleid na de crisis

Van de respondenten geeft 78 procent aan dat ze nu het nieuws over dierziekten volgt en 17 procent doet dit soms. Om dit nieuws te volgen maakt men gebruik van de volgende informatiebronnen:

Figuur 7.50 Gebruikte informatiebronnen

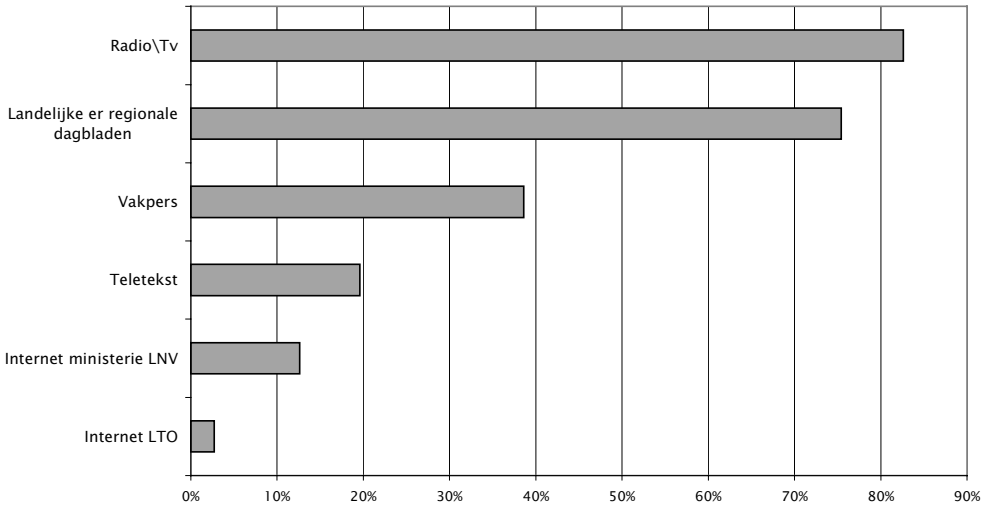

Op de vraag hoe men het liefste zou willen dat het MKZ-beleid er in de toekomst uit gaat zien wordt als volgt geantwoord:

Figuur 7.51 Gewenst beleid na de crisis

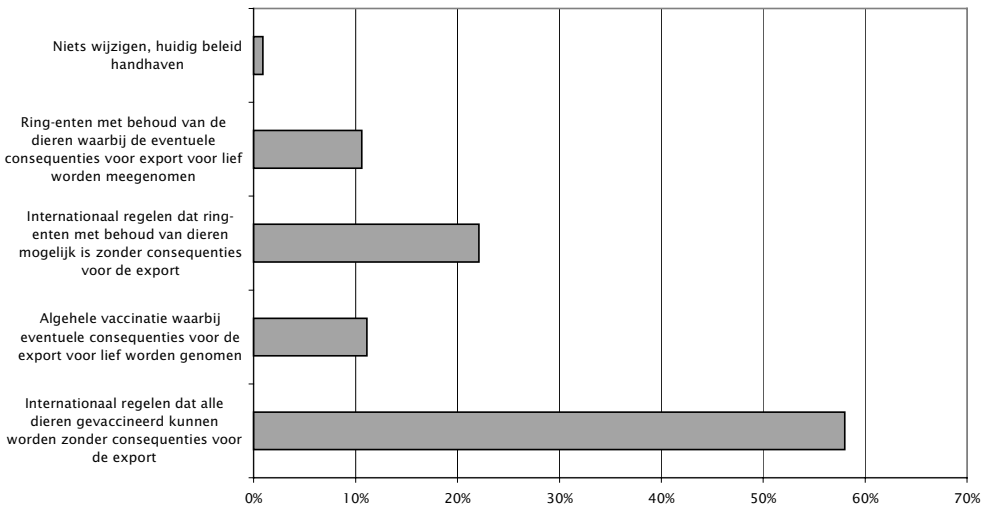

Evenals in de vorige enquêtes is aan de respondenten gevraagd welke zaken zij belangrijk vonden maar die nog niet genoemd waren. Hier hebben 380 respondenten een antwoord op gegeven:

'Mijn man is door alle gemaakte fouten overspannen geraakt. Hij was zeer gehecht aan zijn dieren. Hij knapte een beetje op maar toen kwam net voor de kerst die bekeuring van f 1000,-.'
'De grootste boosdoeners zijn LTO.'
'Aan ruimingsploeg iemand toevoegen die zich met de menselijke kant bemoeit. Na de ruiming hebben wij nooit meer iets gehoord.'
'Op 18 mei 2001 zijn mijn 4 geitjes geruimd. Staat er een week later weer een ploeg voor de deur met koffie, broodjes en douchecabine voor diezelfde 4 geitjes. Dan vraag je je toch af ...'
'Waarom wordt ons de BTW niet uitbetaald.'
'Hoe kan ik aan mijn dochtertje uitleggen dat haar geit moest sterven van de EU voor economie?'
'Minister Brinkhorst is geen goed bestuurder maar een ambtenaar zonder oog voor de boerenbevolking! Bij de ruiming in de driehoek heeft hij zich bij de beslissing bij de LTO neergelegd.'
'Het ministerie heeft gedaan wat het moest doen maar wij in de driehoek betaalden de prijs voor de rest van de veehouders. Waarom gaan ze dan met ons om alsof wij criminelen zijn.'
'Bij de taxatie bleek een onschuldige RVV-er taxateur te zijn. Hij keek naar de dieren en belde naar een centraal nummer waar hij om een prijsje vroeg.'
'De kortingsregeling is van de gekke, alleen zware criminelen krijgen soms een hogere boete en zij kunnen nog in beroep.'
'Zorg voor een goede regeling voor de paardensector.'

De antwoorden hebben voor een groot deel betrekking op zaken die misgingen voor, tijdens en na de ruiming. Verder wordt het optreden van de minister, de miscommunicatie tussen veehouder en het crisisteam en de kortingsregeling veel genoemd. Ook wordt de behandeling van hobbydierhouders en de achterliggende ethische vraag meerdere malen genoemd. De losse opmerkingen bevestigen dan ook in grote lijnen het beeld wat uit deze en de andere twee enquêtes naar voren is gekomen.

7.4 Analyse en beoordeling

We hebben er in onze steekproef voor gekozen alle branches uit de groep 'bedrijven en instellingen' te laten terugkomen in ons onderzoek Dan blijkt in de eerste enquête onder bedrijven en instellingen dat tweederde deel van de respondenten geen last hebben van het feit dat ze zich in een toezichtsgebied bevinden. Dit getal kan nog hoger liggen aangezien de respons op de enquête 13 procent was terwijl een beperkte non-respons enquête uitwees dat 18 van de 20 ontvangers van de enquête deze niet hadden teruggestuurd omdat ze geen noemenswaardige last van de MKZ-crisis had gehad. Alle sectorgerelateerde bedrijven en instellingen geven aan last te hebben gehad van de MKZ-crisis. Horeca-instellingen, onderwijsinstellingen en sport en recreatie sector scoren ook hoog. Uit deze resultaten kunnen we constateren dat de 'maatschappelijke crisis' inderdaad in de toezichtgebieden aan de orde is geweest, maar vooral speelde in de sectoren 'land- en tuinbouw, bosbouw en visserij, onderwijs en opleidingen, sport en recreatie, horeca' die allen boven de 50 procent scoren. Het merendeel van de respondenten in deze categorie is tevreden over de informatieverstrekking. Nut en noodzaak van de maatregelen

zijn voldoende duidelijk. Op basis van de berichten in de media zou de conclusie getrokken kunnen worden dat onder andere het Midden- en kleinbedrijf substantiele schade had geleden. Dit kan niet geconcludeerd worden uit de enquête; op vragen naar geleden schade komt een divers beeld tot stand.

7.4.1 Veehouders van wie het vee niet geruimd is

Het algemeen beeld dat over de beleving heerst, wordt bevestigd door de enquête. Voor het merendeel van de respondenten was de MKZ crisis een periode van bedreiging, beklemming en spanning. Met name de vraag of het virus zich verder zou verspreiden heeft veel respondenten bezig gehouden. Het isolement, de gebrekkige informatievoorziening. De positie van de hobbydierhouders en onbegrip geuit voor de besluitvorming en houding van het ministerie van LNV houden verder de gemoederen bezig. Ook diverse uitlatingen die minister Brinkhorst tijdens en vlak na de crisis heeft gedaan zijn bij velen in het verkeerde keelgat geschoten. Uit de vele losse reacties die hierover zijn gegeven blijkt dat de veehouders het gevoel hebben te worden gecriminaliseerd terwijl ze zelf het gevoel hadden slachtoffer te zijn en steun en begrip van de minister verlangden.
Uit de uitslagen zou men kunnen constateren dat de maatregelen voorafgaand aan de uitbraak wel bekend waren (slechts 15 procent wist er niets van), maar dat de grondslagen voor kortingen grotendeels onbekend waren (66 procent zegt hier niets van af te weten). Dit roept de vraag op hoe hard men kortingen kan toepassen als deze van tevoren onvoldoende bekend zijn.
Er is in de enquête veel aandacht besteed aan de kwaliteit van de informatievoorziening, de communicatie en de bejegening door de medewerkers van het ministerie van LNV en de uitvoerders. De meerderheid van de respondenten haalt informatie van radio en tv (bijna 90 procent noemt dit als informatiebron, 43 procent als ‘belangrijkste’). Vervolgens hebben we gevraagd hoe de kwaliteit van de verkregen informatie beoordeeld werd. Op de vragen naar de tijdigheid, mate van compleetheid, verkrijgbaarheid, begrijpelijkheid van de informatie en de kwaliteit van de antwoorden overtreft het aantal ontevreden veehouders het aantal tevreden houders telkens. Met name bij de compleetheid en verkrijgbaarheid komt dit beeld naar voren. In de media en de regiobijeenkomsten overheersen vervolgens de problemen met zaken als mest, melk en veevoeder. Ook hierover hebben wij aparte vragen gesteld. Dan komt er een genuanceerd beeld naar voren, dat zich herhaalt bij de veehouders van wie het vee is geruimd. Grofweg 80 procent van de respondenten ondervindt geen problemen met mest, melk of voer. 10 Procent ondervindt matige problemen, 10 procent ernstige. Van de respondenten die substantiële problemen ondervinden, lost grofweg de helft de problemen zelf op. Slechts één op de tien respondenten met ernstige problemen komt in overleg met het ministerie van LNV tot een bevredigende oplossing. Onze conclusie hierbij is het overgrote merendeel van de respondenten geen problemen ondervond, maar dat daar waar problemen aan de orde waren, deze slecht oplosbaar bleken voor het ministerie.
We wilden ook weten hoe het optreden van de uitvoerders beoordeeld werd. Het merendeel van de respondenten die ervaring heeft opgedaan met het optreden van de RVV veldwerkers beoordeelt het optreden van deze medewerkers als ‘correct’.

7.4.2 Veehouders waarvan het vee is geruimd

Het merendeel van de respondenten is afkomstig van de Veluwe en omstreken. Opnieuw wordt het bestaande beeld ten aanzien van de beleving door de enquête bevestigd: een beeld van angst, woede en machteloosheid overheerst. Het 'zinloos doden van dieren' wordt veel genoemd. Wellicht heeft het grote aandeel hobbydierhouders onder deze groep respondenten met deze associatie te maken. De bekendheid van de maatregelen voorafgaand aan de uitbraak was beperkt. Ruim 75 procent geeft aan tevens onbekend te zijn geweest met de grondslagen voor de kortingsregelingen. In de regiobijeenkomsten (en in de media) blijkt de verontwaardiging over de kortingsregeling groot. Met name het feit dat mensen gekort worden op grondslagen die hen van tevoren niet bekend waren of die ze niet in de hand hadden, leidt tot frustraties. Het feit dat er meer respondenten zijn die kortingen in principe rechtvaardig vinden dan de manier waarop de kortingen nu zijn toegepast, zegt iets over het gevoelde onrecht.
Uit een aanzienlijk deel van de 380 losse reacties op het einde van de enquête en ook uit losse reacties bij andere vragen blijkt dat met name bij de veehouders waarvan het vee is geruimd een groot gevoel van onbehagen is ontstaan over de houding van de minister. Een voorbeeld hiervan is de opmerking van de minister waarin hij het heeft over 'krokodillentranen bij veehouders voor vee dat toch wel geslacht zou worden'.
Een groot deel van deze groep bestaat uit melkveehouders en hobbyboeren. Zij hebben vaak een sterke emotionele band met hun dieren waar voor veel melkveehouders bijkomt dat ze tevens een fokveestapel verloren waar jaren aan is gewerkt. In dit licht is het begrijpelijk dat een dergelijke opmerking van de minister als kwetsend wordt ervaren.

Zoals gezegd hebben we veel aandacht besteed aan de informatievoorziening. Opnieuw halen de respondenten grotendeels hun informatie van radio en tv (90 procent noemt deze bron, waarbij 43 procent aangeeft dat dit de voornaamste bron is). De beoordeling van de informatievoorziening is als volgt: tijdigheid net iets meer te laat dan op tijd, compleetheid merendeels negatief, toegankelijkheid merendeels negatief, begrijpelijkheid merendeels voldoende, duidelijke antwoorden merendeels negatief. Al met al is de beoordeling van de kwaliteit van de informatievoorziening matig. Het beeld dat er het nodige mankeerde aan de informatievoorziening wordt daarmee door de enquête bevestigd. Bij de veehouders van wie het vee is geruimd hebben we doorgevraagd over de communicatie rond de verdachtstatus, de taxatie, de eventuele enting en de ruiming. Dit om te checken of het verwijt dat er zoveel fouten bij de berichtgeving rond de gang van zaken bij de uitvoering waren, klopt. Dat blijkt genuanceerder te liggen: in ruim 80 procent van de gevallen verloopt de communicatie zonder problemen. 82 Procent van de respondenten krijgt een brief over verdenking. De inhoud blijkt wat minder duidelijk: 40 procent van de respondenten geeft aan dat ze na lezing van de brief niet wisten wat er met hun dieren zou gebeuren. In de brieven staat een telefoonnummer vermeldt waar veehouders met hun vragen terecht kunnen. 14 Procent geeft aan dat dit nummer onbereikbaar bleek. 60 Procent van de respondenten die wel telefonisch contact konden leggen gaf aan dat ze maar een deel tot zeer klein deel van de gewenste informatie konden krijgen. Het nummer blijkt dus niet probleemloos te functioneren. In de beeldvorming overheerst het beeld dat er veel

foute brieven bezorgd zijn. Ook dat behoeft nuancering: 81 procent van de respondenten heeft geen foute brieven ontvangen, 10 procent heeft 1 foute brief gekregen, bij 9 procent twee of meer foute brieven. Van de ruiming zelf wordt 88 procent door de RVV telefonisch op de hoogte gesteld. 68 Procent van de ruimingsploegen komt op tijd. Het merendeel van de ruimingen gaat goed: de ploegen komen op tijd, weten welke dieren in welke hoeveelheden geruimd moeten worden etc. 90 Procent van de ruimingsmedewerkers trad correct tot merendeels correct op. Bij de uitvoering is het merendeel van de respondenten tevreden over het optreden van de AID. Bij reiniging en ontsmetting na afloop treedt 78 procent van de medewerkers correct op.
Het hierboven geschetste beeld dat 80 procent van de veehouders geen problemen had met mest, melk en voer en dierenwelzijn tegen 10 procent ernstige problemen, wordt hier grotendeels herhaald. En opnieuw weet slechts 1 op de 10 veehouders met ernstige problemen in onderling overleg met het ministerie van LNV tot een oplossing te komen, terwijl ongeveer de helft de problemen zelf oplost.

8. Organisatie en communicatie

8.1 Inleiding en leeswijzer

In dit hoofdstuk worden drie thema's besproken, dossiervorming, sturing en organisatie en communicatie. De paragrafen dragen het karakter van een beschouwing. Op sommige onderdelen worden delen uit de tekst in de vorige hoofdstukken samengevat.

8.2 Dossiervorming

8.2.1 Inleiding

Een belangrijke en pijnlijke les uit de crisis met de klassieke varkenspest van 1997-1998 is dat het succes van de bestrijding van een dierziektecrisis niet uitsluitend afhangt van de mate waarin men erin slaagt om het virus snel en effectief uit te roeien. In de afbouwfase komt een tweede belangrijk criterium naar voren: de kwaliteit van de declaratie aan Brussel. Na de varkenspest is er immers forse kritiek van de EC op zowel de kwaliteit van de dossiers als op de taxatieprocedure en het gebrek aan controle op de taxaties. Nederland krijgt een fors deel (*f* 220 miljoen) van de ingediende declaraties niet vergoed.[214]

De vraag is of die les ter harte is genomen in de voorbereiding op een volgende dierziektecrisis. In hoofdstuk 3 is vermeld dat in het draaiboek MKZ nadrukkelijk gewezen wordt op het belang de EC zo snel mogelijk te informeren over de maatregelen en de uitvoering en missies van de EU te bewerkstelligen, om problemen met de financiële afhandeling te voorkomen. Er is een apart LNV Handboek Financieel Management in Crisissituaties en in het draaiboek MKZ is een beschrijving van de financiële administratie opgenomen. Formulieren ten behoeve van de dossiers zijn in dit draaiboek eveneens aanwezig. Wat echter in hoofdstuk 3 ook opgevallen is, is dat de hoofdstukken over opkoop en overname in dit draaiboek niet zijn ingevuld. Pas tijdens de crisis is het hoofdstuk over opkoop ingevuld.

8.2.2 Uitgaven: RVV of LASER?

In hoofdstuk 3 is gewag gemaakt van het feit dat LASER niet was voorbereid op een MKZ-crisis. In tegenstelling tot de BSE-crisis, waar LASER verantwoordelijkheden heeft bij de uitvoering, administratie en declaratie van uitgaven, zijn LASER vooraf geen taken toebedacht met betrekking tot de uitgaven voor dierziektebestrijding in een eventuele MKZ-crisis. Toch krijgt dit agentschap een aantal zeer belangrijke taken in de MKZ-crisis: op 20 maart 2001 stelt de directeur FEZ van het ministerie van LNV de bestuursraad per brief voor om LASER taken toe te wijzen conform de verantwoordelijkheidsverdeling die bij de BSE-aanpak reeds bestaat. Concreet betekent dit dat LASER drie rollen gaat vervullen: administratie- en betaalkantoor,

[214] Tegen een deel van deze kortingen is bij het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen beroep aangetekend door de Nederlandse overheid.

uitvoerende dienst, en procesbewaker ('een coördinerende rol'). Met LASER is vooraf niet gecommuniceerd over deze brief.

8.2.3 De opdracht voor LASER

Administratie- en betaalkantoor
LASER krijgt de opdracht om alle uitgaven te administreren die gedaan worden in het kader van dierziektebestrijdings-, marktordenings- en welzijnsmaatregelen. Dit vergt goed afspraken met de RVV, omdat ook de RVV zelf betalingen verricht, die nu dus door LASER moeten worden geadministreerd. De Directie FEZ stelt de kaders voor deze rol.

Uitvoerende dienst
Voor regelingen die LASER zelf uitvoert betekent deze opdracht geen grote verandering. De nieuwe taken betreffen vooral normstellende betrokkenheid bij fysieke controles die bepalend zijn voor de vraag of uitbetalingen mogen worden gedaan, zoals de taxaties bij ruimingen.

Procesbewaker
LASER neemt in zijn coördinerende rol geen verantwoordelijkheid over van organisaties als de RVV en de AID in de uitvoering van technische maatregelen als tracering, bemonstering, ruiming en handhaving. Wel dient LASER de informatievoorziening zodanig te organiseren dat tijdige, betrouwbare en relevante (verantwoordings)informatie ter beschikking komt van de Crisisstaf en de Concern Crisis Controller (CCC, de directeur FEZ). Tevens moet LASER de opvolging van gemaakte afspraken monitoren.

Onder eindverantwoordelijkheid van de CCC wordt LASER bovendien belast met de uitvoering in financieel-administratieve zin en de inrichting van een doeltreffend logistiek systeem. Het gaat dan onder meer over het contractenbeheer, aansluitingen van goederenbewegingen, planning en voortgangsbewaking, uitwerking van de informatievoorzieningsstructuur, analyse van rapportages over handhavingsvraagstukken en het volgen van tijdige en juiste implementatie van afspraken en besluiten. LASER krijgt dus in deze rol van procesbewaker de zorg voor een toereikend kwaliteitsborgingssysteem binnen andere diensten als de RVV en AID toebedeeld, en de rol van toezichthouder op de naleving van afspraken. LASER moet hiervoor afspraken maken met betrokken directies en diensten, en met het Crisis Audit Team (CAT, vallend onder de accountantsdienst van het ministerie van LNV). Aanvullende managementafspraken en controlememoranda moeten worden opgesteld.
De CCC stelt de kaders voor de uitvoering in financieel-administratieve zin. De Directie VVM zal voor LASER optreden als aansturende beleidsdirectie, als gedelegeerd opdrachtgever namens de bestuursraad. Afspraken daarover moeten worden vastgelegd in een convenant, waarin aandacht wordt besteed aan de declaraties en verantwoording ten laste van het Diergezondheidsfonds (DGF), ten laste van de EU en ten laste van het bedrijfsleven. LASER treedt op als kasbeheerder en als leverancier van informatie voor doorberekening van de uitgaven (in voorschot) aan de productschappen.

8.2.4 Borgingsgroep

De ingreep om LASER extra taken toe te bedelen in een eventuele MKZ-crisis lijkt een uitvloeisel te zijn van besprekingen in de zogeheten Borgingsgroep. Deze groep, voorgezeten door een van de DG's, en bestaand uit directeuren en medewerkers van de Directies VVM (VVA), IZ, FEZ, de Accountantsdienst (AD), de RVV, LASER, en vertegenwoordigers van het ministerie van VWS (KvW), en ondersteund door advieskantoor Ernst & Young, houdt zich eind februari 2001 voornamelijk bezig met de (financieel-administratieve) borging van de maatregelen in het kader van BSE. De borgingsgroep omschrijft haar eigen taken als volgt: *'De borgingsgroep (BG) is een ondersteunende groep waarin zowel beleidsdirecties als uitvoerende diensten participeren. Binnen de groep vindt afstemming en voortgangsbewaking plaats m.b.t. allerhande activiteiten in het kader van de borging.'*

Op 27 februari 2001, als de tracering van VK-schapen op gang komt, stelt deze groep vast dat er een plan van aanpak moet komen over de borging van de maatregelen die het kader van MKZ getroffen worden. In de volgende bijeenkomst, 7 maart, is dat plan er nog niet, maar wel de constatering dat vastgesteld moet worden welke managementinformatie aan de MKZ-staf ter beschikking moet worden gesteld, en wie daarvoor verantwoordelijk is. Of de borgingsgroep zoals afgesproken op 13 maart bijeen komt is niet bekend; een verslag ontbreekt. Op de daaropvolgende bijeenkomst, 21 maart, is het besluit reeds gevallen om LASER in te schakelen.

8.2.5 Uitvoering[215]

Hoe verliepen de eerste twee maanden van de crisis wat betreft de administratieve organisatie, dossiervorming en borging? Uit het onderstaande chronologische overzicht wordt een indruk verkregen van de activiteiten die in dit kader werden ondernomen.

woensdag 21 maart

Het inzetten van noodvaccinatie is het eerste inhoudelijke punt op de agenda van de borgingsgroep van 21 maart. Men gaat er van uit dat er besloten is tot noodvaccinatie. Pas na de vergadering blijkt dit een vergissing te zijn, omdat de EU dit uitsluitend toestaat als niet binnen 24 uur alle evenhoevigen in een straal van 1kilometer geruimd kunnen worden. Wat de borging betreft, wordt besloten om de verhouding tussen RVV en LASER net zo te regelen als bij BSE. Er komen convenanten tussen LASER en de RVV, en tussen de Directie VVM (VVA) en LASER. De Crisisstaf (LNV-crisisberaad) wordt geadviseerd de AD een audit te laten doen op alle maatregelen. Indien van het draaiboek wordt afgeweken, moet dit onmiddellijk aan de crisisstaf worden gemeld.

[215] Voor deze paragraaf is in belangrijke mate geput uit de verslagen van de borgingsgroep en uit interviews met crisismanagers.

LASER gaat voortvarend te werk. Direct worden binnen de eigen organisatie op de MKZ-crisis toegesneden units ingericht, en sleutelfunctionarissen benoemd. In het weekend van 24 en 25 maart loopt men het draaiboek MKZ na vanuit de optiek van waarborgen in het proces voor een goede (financiële) verantwoording, en voor het voldoen aan de minimumeisen voor declaratie bij de EU. De impact van het inlassen van vaccinatie in het proces wordt geanalyseerd en besproken met de RVV, het CAT en de CCC. Een aantal audits wordt gedefinieerd en voor een deel uitbesteed aan het CAT. Het CAT stelt de daaropvolgende tijd ook richtlijnen vast en checklists voor de dossiervorming, hetgeen overigens ten koste zal gaan van deze audits.

De inschakeling van LASER brengt met zich mee dat er contracten moeten worden afgesloten tussen LASER en onder meer de GD, de RVV, en de Directie VVM (VVA). Er moeten bovendien contracten met slachterijen, vrieshuizen en transporteurs worden gesloten, en de convenanten met ID-Lelystad en Rendac moeten worden geactualiseerd. De contracten met Rendac, ID-Lelystad en de GD zullen uiteindelijk tussen 8 en 21 mei getekend worden.

Er breekt een periode aan van 'alle hens aan dek'. Al snel zal blijken dat op het RCC uitbreiding en versterking nodig is. Op 4 april vraagt LASER na tussenkomst van de SG een voormalig directielid met ervaring in de varkenspest de taak van crisismanager LASER in het RCC met ingang van de volgende dag op zich te nemen, en zorg te dragen voor goede dossiervorming, informatievoorziening en organisatie van het taxatieregime. De borgingsgroep houdt wekelijks de vinger aan de pols.

dinsdag 27 maart

Aan de crisisstaf wordt geadviseerd om een team in te stellen dat begeleidend doelgericht zal inzoomen op de gevoeligheid van de besluitvorming met als doel in kaart te brengen welke situatie ontstaat wanneer de maatregelen hun effect missen. Het blijkt dat dossiervorming op meerdere plaatsen gebeurt; dit moet op één punt gaan plaatsvinden, en daartoe wordt de reguliere organisatie in de crisiscentra vergroot. De opzet van de administratieve organisatie zal aan het eind van de week 'zichtbaar' zijn, dat wil zeggen op z'n vroegst op 30 maart. De AD en E&Y hebben checklists opgesteld voor de inhoud van dossiers. Een voorlichtingsteam en opleidingsteam (waarin LASER participeert) zal de dossiervorming van MKZ onder de aandacht moeten brengen. Taxaties worden onvoldoende gecheckt. De taxaties werden in het begin door de RVV zelf geregeld via beëdigd taxateurs 'uit de markt'; BCE (Bureau Coördinatie Experts) wordt na advies van LASER door de RVV ingeschakeld om de taxaties te organiseren. LASER en RVV, ondersteund door de AD, moeten aangeven hoe het RCC ondersteund kan worden bij de dossiervorming. LASER zal herstelacties uit laten voeren op de dossiers. Directie IZ wordt toegevoegd aan het CAT. Er doet zich een probleem voor in de aansluiting van UBN's en BRS-nummers (Bedrijfs Registratie Systeem van LASER, dat namen, adressen, rechtsvorm van het bedrijf e.d. bevat. Het nummer wordt gebruikt ten behoeve van betalingen en correspondentie), een aansluiting die voor de dossiervorming nodig is. BRS-nummers werden vervolgens op alle relevante documenten.

dinsdag 3 april

Er moet ook nog een contract opgesteld worden tussen LASER en de GD, al dan niet met tussenkomst van de RVV. Dit gaat tijd vergen, omdat zal blijken dat er moeilijk overeenstemming te krijgen is over de te hanteren tarieven. De AD uit zijn zorgen over de dossiers en adviseert om de uitvoering bij te sturen en zaken die niet goed gegaan zijn zo spoedig mogelijk te herstellen. Ook het CCT (crisis control team) vraagt aandacht voor dossiervorming en voor taxatie. DIEZIES stelt de regionale crisismanagers niet in staat om het veterinaire proces gedetailleerd te volgen. De RVV onderkent het probleem en vraagt de AD om te assisteren bij het oplossen van dit probleem. De AD stelt voor om een aparte database te hanteren; ook LASER wil een dergelijke voorziening. LASER deelt een eerste concept uit voor een contractenregister. Rendac laat geen controle toe in het bedrijf, terwijl dit door de borgingsgroep wel noodzakelijk wordt gevonden. 'Er is nog geen goede systematiek met heldere uitgangspunten' voor de taxaties. Waarschijnlijk zal de richtprijs gebaseerd worden op een vlak voor de crisis geldende reële prijs. Het gebrek aan afstemming tussen UBN's en BRS-nummers brengt de tijdige betaling aan boeren in gevaar, omdat er niet uitbetaald mag worden voor deze koppeling is gelegd; er is een herstelactie nodig. Directie FEZ geeft aan dat er contracten met slachterijen nodig zijn als deze ingeschakeld worden bij de doding van dieren (hetgeen vanaf heden in de driehoek zal gebeuren).

dinsdag 10 april

De checklists van de accountants zijn niet onverdeeld positief ontvangen in de RCC's, ze zijn te gedetailleerd en niet goed werkbaar. Uitvoerders voelen zich 'meer boekhouders dan bestrijders van een dierziekte' en klagen daarover.
De borgingsgroep vindt dat een verzwaring van de structuur, in het bijzonder wat de beheersing en control door LASER betreft, op korte termijn noodzakelijk is. Besloten wordt dat de inmiddels aangestelde crisismanager LASER in het RCC tevens zal fungeren als decentraal crisiscontroller. Een 'quick scan' van de monstername door de RVV brengt verbeterpunten aan het licht.

dinsdag 17 april

Het blijkt dat er tot op heden een misverstand heeft bestaan over de verantwoordelijkheid voor de dossiervorming; van de zijde van de RVV komt het voorstel om LASER die verantwoordelijkheid te geven, terwijl die daar al lag. De primaire verantwoordelijkheid van LASER wordt bevestigd. Een verbetering van de logistiek van monstername heeft plaatsgevonden.

dinsdag 24 april

De systematiek van taxatie is, door alle activiteiten omtrent de opkoop- en welzijnsregelingen, nog niet afgestemd met de EC. Vandaag zal een gesprek plaatsvinden met Fischler, en Directie IZ zal bezien of met een goedkeuring van de EC ook in voldoende mate instemming verkregen is met de systematiek.

dinsdag 1 mei

De richtlijnen voor taxaties zijn vastgesteld. Managementinformatie moet nog verbeterd worden. De aanlevering van gegevens over monsteruitslagen door ID-Lelystad is gewijzigd; het administratieve probleem (veroorzaakt door niet aansluitende automatisering waardoor koppeling niet lukte) kan worden opgelost.

dinsdag 8 mei

Herstelacties van dossiers zijn in volle gang. Het protocol voor enten is goedgekeurd, waardoor nu het contract met de GD getekend kan worden. De totstandbrenging van de database voor detailinformatie loopt vertraging op door capaciteitsgebrek bij de RVV. Verbeteringen aan DIEZIES zijn bijna allemaal gerealiseerd, maar het probleem is nu dat er dagelijks 10-15 nieuwe UBN's worden toegekend en het bestand dus dagelijks wijzigt. Directie FEZ heeft behoefte aan financiële informatie, maar krijgt hierover nog geen gegevens; LASER geeft de voorkeur aan het werken met eenduidige brongegevens, waarvoor afstemming met gegevens van de RVV nog nodig is.

dinsdag 15 mei

Taxaties zijn up to date, maar pas sinds 10 mei onderdeel van DIEZIES. Het 'dossierteam' (een afdeling van LASER in het RCC, met ondersteuning van E&Y en met inzet van HBO-studenten) inventariseert de gebreken in de dossiers. De RVV wordt verzocht de ontbrekende informatie aan te leveren. In de praktijk verloopt een en ander echter moeizaam. De RVV heeft zijn capaciteit hard nodig voor de eindscreening, en kan geen extra capaciteit vrijmaken voor de dossiervorming. LASER en RVV komen er onderling niet uit; nog deze week zal er een door deze partijen gezamenlijk opgestelde notitie met oplossing voorgelegd worden aan de DG. De vraag komt aan de orde hoe een rechtmatige, financiële afhandeling plaats kan vinden als een gedupeerde het taxatierapport niet heeft ondertekend.

maandag 21 mei

Volgende week kan detailinformatie uit de database in een notitie worden voorgelegd. Een checklist voor de complementering van de dossiers en aansluiting op de database wordt volgende week in het borgingsoverleg vastgesteld. Gecomplementeerde dossiers gaan naar Uden (RVV). De verbetering van de onderbouwing van taxaties is nog een aandachtspunt, evenals de naleving van de procedures in slachterijen.

8.2.6 Kwaliteit van dossiers en taxaties

Het is een lange en moeizame weg geworden. LASER is er te laat bij betrokken. Zeker in de beginperiode kost het veel moeite om af te stemmen, achterstanden in te lopen en de logistiek op orde te krijgen. De logistiek voor goede dossiervorming moet nog vrijwel helemaal opgebouwd worden, terwijl er toch al bijna een maand geruimd wordt. Van de crisismanager RCC-LASER en de andere crisismanagers in het RCC Stroe wordt veel gevraagd. De komst van LASER, CAT en accountants naar het RCC roept irritaties op bij de RVV-ers en veldwerkers, die zich meer boekhouder gaan voelen dan bestrijders van een dierziekte. LASER heeft als betaalorgaan verantwoordelijkheid voor uitvoerende processen. Ook dit levert fricties op met de RVV.
Het automatiseringssysteem DIEZIES voldoet in de eerste maand niet aan de eisen. Er is geen goede aansluiting tussen de geautomatiseerde systemen van ID-Lelystad en de RVV, wat gevolgen heeft voor de dossiervorming. De door de RVV uit het veld aangeleverde informatie schiet tekort, mede als gevolg van tekortkomingen in de debriefing van de veldwerkers en het ontbreken van operationele criteria voor 'EU-

waardige' dossiers. Een opvatting binnen het ministerie van LNV is dat er wat dit punt betreft niets geleerd is van de crisis met de varkenspest: '*De kadavers moesten geteld worden, maar ze doen het niet. Ze staan met laarzen in de klei en met vieze handen en komen er dan niet toe de nummers te tellen. Het is niet zo gegaan als had gemoeten. De dossiervorming was de eerste weken onder de maat. En het is nodig dat de dossiervorming goed is, om geld terug te krijgen van de EU. Nu nog moeten ze op orde gebracht worden.*'
Een medewerker van het ministerie van LNV die binnen het RCC een coördinerende functie heeft vervuld, beaamt dat ook in deze crisis sprake is van slechte dossiervorming. Als belangrijkste oorzaak wordt genoemd te weinig briefing en debriefing van de voor de dossiervorming verantwoordelijke mensen, met daaraan gekoppeld het slecht functionerende DIEZIES: '*De belangrijkste informatiebron is de veehouderij. Je moet weten wat er in het dossier van een veehouderij opgenomen moet worden en dit moet dan afgestemd worden op de boerderijfase. Dat moet zo beperkt mogelijk. Je werkt bovendien met dierenartsen die je inhuurt, en die überhaupt geen draaiboek hebben. Zij moeten toch informatie, in de vorm van een A-4tje met korte instructies mee hebben. Daarachter moeten de formulieren zitten die ze in moeten vullen. Omdat dit niet goed verzorgd is tijdens deze crisis, zit men nu met het probleem dat zaken 'dichtgebreid' moeten worden. Tussen papieren van screening, taxeren, traceren zijn verschillen in aantallen opgetreden. Deze moeten nu – met veel moeite - achteraf verantwoord worden. Het is daarom ook van groot belang dat het automatiseringssysteem op orde is, dat er een goede debriefing plaatsvindt op het crisiscentrum en dat de gegevens direct na de debriefing worden verwerkt. Bij verschillen moet direct actie worden ondernomen.*'[216]

Informatie van de RVV moet gescand worden om in een database opgenomen te kunnen worden. Deze nieuwe werkwijze vergt ook de nodige gewentijd. Geleidelijk aan gaat het beter. De samenwerking rondom opkoop en levend ruimen gaat al veel beter. Na 26 juni, wanneer Nederland MKZ-vrij is verklaard, begint het pas echt goed te lopen met de gezamenlijke operatie rondom de dossiervorming. Het zal nog tot eind september duren voor alle dossiers op orde zijn voor het controlebezoek van de EC. Nadien zijn medewerkers van de RVV in Uden nog tot februari 2002 bezig om de zaken verder af te wikkelen.
De delegatie van de EC heeft tijdens het controlebezoek van 8 tot en met 12 oktober geen belangrijke kritiek op de dossiers (behalve dat ze onnodig dik zijn omdat er veel documenten dubbel in zijn opgenomen). De dossiervorming is volgens de EC aanzienlijk verbeterd ten opzichte van de situatie die de commissie aantrof naar aanleiding van de varkenspest.
De productschappen PVE hebben echter wel problemen met de dossiers. *'Het diergezondheidsfonds heeft op hoofdlijnen goed gefunctioneerd, maar voor de administratieve organisatie krijgt RVV/LASER een dikke onvoldoende. Er is een goede administratie nodig om te kunnen uitbetalen. Het moet duidelijk zijn welke dieren op welke bedrijven gedood zijn, en welke kosten gemaakt zijn. De PVE rekent een bedrag toe naar sector, dus moet de diersoort bekend zijn. Bij elke berekening veranderde de prognose echter. De onderbouwing van de veranderingen is ook heel mager'*, zegt men bij de PVE. In oktober hebben de PVE naar eigen zeggen uit het diergezondsheidsfonds de laatste rekening betaald. Eerst moet de administratieve

[216] Bron: interview medewerker RVV.

organisatie verbeterd worden, daarna kan er pas weer betaald worden. Pas in maart komt er volgens de PVE weer een overleg. De PVE vinden het vreemd dat het nu weer niet goed is gegaan; het was ook bij de varkenspest al een probleem.
Het ministerie van LNV heeft een andere lezing: *'Het Diergezondheidsfonds (DGF) is een formeel (Rijks)begrotingsfonds, waarvoor de minister van LNV verantwoordelijk is. In het DGF worden (o.a.) de uitgaven in verband met de bestrijding van dierziekten verantwoord. Op grond van regelgeving en andere afspraken worden de uitgaven in het DGF vervolgens doorbelast aan de EU, het Rijk en de verschillende productschappen. Wat dit laatste betreft is de systematiek op hoofdlijnen dat maandelijks aan de productschappen een betalingsaanvraag werd gedaan, gebaseerd op de verwachte uitgaven van de komende maand en verdeeld over de productschappen op basis van voorlopig vastgestelde verdeelsleutels. Aangezien in oktober bleek dat de voorlopig vastgestelde verdeelsleutels af zouden gaan wijken van de in een later stadium vast te stellen definitieve verdeelsleutels is door LNV in overleg met de productschappen besloten om het voorlopig te laten bij de betalingen zoals die in oktober waren afgesproken.'*

Minder tevreden is de EC over de onderbouwing van de taxaties. Het controlebezoek richt zich na korte tijd met name op de taxaties, en de irritaties bij de leden van de controlemissie over ontbrekende informatie lopen zeer hoog op. Men is ontevreden over het richtprijzenoverzicht en de feitelijke taxaties. *'Nederland heeft helaas mogelijkheden tot controle, zoals aangegeven in het draaiboek, onbenut gelaten. Er zijn dubbele betalingen verricht, er is sprake van overschattingen van gewichten zonder daar achteraf op te corrigeren en er zijn te hoge taxaties vastgesteld.'* Bij het ministerie van LNV is de mening over de kwaliteit van de taxaties positief, omdat er op een nette manier met de veehouders is omgegaan. '*Als er al problemen met Brussel zijn, dan is het over de taxaties',* zegt een crisismanager van het ministerie van LNV. *'Er is niet te hoog getaxeerd, maar zeker ook niet te laag. Er zijn hele nette prijzen betaald. Er zijn ook maar heel weinig klachten over. Er mocht ook altijd een eigen taxateur bij zijn. Slechts in een heel klein aantal gevallen was er een dusdanig groot verschil tussen die twee taxaties dat er gehertaxeerd moest worden. Taxeren is gewoon heel goed verlopen.*'

8.2.7 Analyse en beoordeling

De praktijk laat zien dat de logistiek voor een goede dossiervorming tot op een dag voor de uitbraak van MKZ in Nederland nog ontbreekt. Taken en verantwoordelijkheden met betrekking tot de kwaliteit van de dossiers worden op die dag pas ingevuld door LASER van de ene dag op de andere de opdracht te geven in dit proces zeer belangrijke taken op zich te nemen. Deze gang van zaken roept vragen op. Waarom is dit niet vooraf geregeld? Is het niet vreemd dat in dit stadium nog een convenant en managementafspraken tussen het ministerie van LNV en LASER opgesteld moeten worden? Hoe valt dit te verklaren?

Een belangrijk deel van de verklaring moet gezocht worden in een ambitie die de RVV zichzelf na de varkenspest heeft opgelegd. Na deze crisis was het duidelijk dat er aan de organisatie van de RVV het nodige te verbeteren viel, met name ook rond de financiële afwikkeling van de dossiers. Een nieuwe directeur wordt aangesteld,

en de organisatie wordt 'op de schop genomen'. Verzelfstandiging van de RVV als agentschap per 2001 is het nieuwe doel, waarmee de reorganisatie wordt ingezet. Beleidstaken worden, voor zover aanwezig, uit de kringdirecties naar het hoofdkantoor in Voorburg overgeheveld, en uitvoerende administratieve taken worden juist meer bij de kringdirecties gelegd.

Als 'ankerpunt' voor het meer bedrijfsmatig en transparant functioneren van de organisatie, formuleert de directie de ambitie om te gaan functioneren als volwaardig betaalorgaan, een rol die tot dat moment vervuld wordt door LASER. Uit die ambitie kunnen vrij direct eisen worden afgeleid waaraan de organisatie moet voldoen. In 1999 is vanuit de Europese Commissie aangegeven dat uitgaven als gevolg van de bestrijding van een (besmettelijke) dierziekten, door een (erkend) betaalorgaan moeten worden gedaan. Uiteindelijk is deze Europese eis niet officieel doorgevoerd. De RVV heeft vanuit Europese en Nationale regelgeving de eisen geïnventariseerd en is begonnen met deze te verwoorden in het derde deel van het draaiboek. Gelijktijdig met deze ontwikkeling heeft de RVV een professionalisering doorgevoerd in de administratieve organisatie.
De RVV richt een afdeling in die het betaalorgaan voor dierziekten moet vormgeven, inclusief de taxaties. LASER blijft vooralsnog betaalorgaan voor opkoopregelingen (marktordeningsmaatregelen). De inschatting bij de RVV is dat de kans op een opkoopregeling, gezien de ervaringen in de varkenspest, niet erg groot is. LASER is ook niet betrokken geweest bij de totstandkoming van het draaiboek MKZ, het hoofdstuk Opkoop is niet ingevuld in het draaiboek MKZ, en de naam LASER komt in het draaiboek niet voor.

Helaas komt de MKZ-crisis ook voor deze ambitie te vroeg: de RVV is er niet klaar voor. De ontwikkelingen worden doorkruist door het uitbreken van de MKZ crisis. Het ervaren LASER, erkend betaalorgaan, is op dat moment veel beter toegerust om taken en verantwoordelijkheden voor de uitgaven rond een dierziektecrisis op zich te nemen, en zo geschiedt. Tot veler verrassing. De gevolgen die de inschakeling van LASER heeft voor de administratieve organisatie zijn niet beschreven en ingebed in de beide organisaties.

De oorzaak voor deze onbegrijpelijke tekortkoming in de voorbereiding op een MKZ-crisis moet dus gezocht worden in de ambitie van de RVV om intern te verzelfstandigen en te gaan fungeren als volwaardig betaalorgaan. Op of rond 20 mei 2001 verzoekt de directie van de RVV de bestuursraad om uitstel van de verzelfstandiging.

Dankzij een enorme inzet van alle betrokkenen lukt het uiteindelijk om kort voor het controlebezoek van de EC van 8 tot en met 12 oktober 2001 de dossiers grotendeels op orde te hebben. Medewerkers van LASER, het CAT, de accountantsdienst, het regionale audit team, het Concern Crisis Control Team en niet in de laatste plaats de crisismanagers en medewerkers van het RCC-RVV, die alle ontbrekende gegevens voor de hersteloperaties met een bewonderenswaardige inspanning tot en met eind september 2001 boven water weten te halen en te duiden, verdienen hiervoor alle bewondering. De EC is tijdens het controlebezoek tevreden over de dossiers.

De manier van taxeren die het ministerie van LNV heeft toegepast, '*niet te hoog, maar zeker ook niet te laag',* heeft waarschijnlijk nog meer onrust bij veehouders weten te voorkomen. Maar helemaal gelukt is het dus niet om met veel kunst- en vliegwerk de financieel-administratieve zaken op tijd op orde te krijgen wat het controlebezoek vanuit Brussel betreft.

Zoveel lof als gepast is voor alle betrokkenen die de financiële verantwoordingsinformatie nog net op tijd op orde weten te krijgen, zo veel kritiek is gepast op degenen die verantwoordelijk zijn voor deze narrow escape. Het ministerie van LNV wijst in de richting van Brussel: in het jaar 2000 is er volgens het ministerie van LNV bij de Europese Commissie steeds onduidelijkheid geweest over de vraag of de dierziektebestrijding en de financiële afhandeling daarvan onder het EOGFL regime van de erkende betaalorganen zou moeten gaan vallen of niet. In dat licht is men bij de RVV een proces gestart om voor deze erkenning in aanmerking te komen, maar of dat ook nodig zou blijken was helemaal niet duidelijk. Eind 2000 bleek plotseling niet alleen dat deze bepaling in algemene zin van de baan was, maar tegelijkertijd, dat vlak voor kerst van 2000 BSE regelingen ineens wél onder deze systematiek werden geplaatst. Het is dus volgens het ministerie van LNV niet zo gek dat RVV nog niet helemaal klaar was om aan de (vrij specifieke) EU betaalorgaaneisen te gaan voldoen. RVV was wel vrijwel klaar om te voldoen aan de eisen van agentschap. In dit licht is de vraag of er voor het ministerie van LNV een alternatief was t.o.v. het toch maar op het laatste moment inschakelen van LASER, aldus het argument van het ministerie van LNV.
Het is een weinig overtuigende redenering. Voorbereid zijn op een crisis betekent dat taken pas overgenomen worden als de overnemende organisatie er helemaal klaar voor is, en dat was de RVV niet.

De ervaringen vanuit de MKZ periode worden verwerkt in de nieuwe versie van het draaiboek MKZ, waar nu ook de rol van LASER in het administratieve traject volledig wordt uitgewerkt.

8.3 Sturing en organisatie

8.3.1 Sturing

In hoofdstuk 3 is het bouwwerk van hand- en draaiboeken besproken. Die lijst van vastgelegde organisatievormen en procedures wekt de indruk dat het sturingsmodel van het ministerie van LNV voor de beheersing van crises uitgaat van strakke regulering. Sommige hand- en draaiboeken waren net, of nog net niet af, waaronder het draaiboek MKZ, de nieuwe versie van het LNV handboek Crisisbesluitvorming en het handboek Communicatie. Sommigen verbinden daaraan de conclusie dat de crisis te vroeg kwam. Anderen, waaronder de ambtelijke top, tillen hier minder zwaar aan. Zij gaan uit van de sturingsfilosofie, dat geen enkele crisis eender is, en dat het een illusie is om te denken dat je optimaal voorbereid kunt zijn.

De laatste opvatting is kenmerkend voor de sturingsfilosofie die LNV in de praktijk van de MKZ-crisis hanteert. Het LNV-crisisberaad is het zenuwcentrum waar de besluiten worden genomen. Niet de hand- en draaiboeken en daarin vastgelegde modellen en afspraken vormen het uitgangspunt, maar het gezonde verstand en de

notie dat er vooral korte lijnen moeten zijn en dat de juiste (ervaren) personen op de juiste plek moeten zitten. Wie dat zijn, was vooraf maar zeer ten dele bekend: uiteraard zijn de sleutelfiguren in het LNV-crisisberaad en het NCC-RVV al in de aandachtsfase op hun plek, maar de bemensing van honderden plekken in de uitvoering en ondersteuning wordt pas ingevuld op het moment dat de echte crisisfase aanbreekt. Op 21 maart zijn heel veel medewerkers van de RVV en het ministerie van LNV verrast met een telefoontje. Tijdens de crisis hebben regelmatig personeelswisselingen plaatsgevonden, zowel in het RCC als in het DCC. Niet allen van het eerste uur zijn even geschikt om op de hun toegedachte plaats in een crisis te functioneren. Ervaring is aanvankelijk het belangrijkste criterium. Stressbestendigheid en flexibiliteit in de samenwerking komen daar al snel als minstens zo belangrijke eisen bij.

De sturing is centralistisch, een model dat tijdens de varkenspest is ontstaan. Tijdens die crisis heeft het ministerie van LNV de besluitvorming meer en meer gecentraliseerd, en dat is goed bevallen. Volgens meerdere gesprekspartners is de sturingsfilosofie in de MKZ-crisis naar de andere kant doorgeslagen, en wordt alles vanuit Den Haag geregeld. Zowel het *wat* als het *hoe* komt uit Den Haag en Voorburg, hetgeen een kloof tussen beleid en uitvoering teweegbrengt.

Er is slechts in beperkte mate sprake van een staande structuur waarin ieder weet wat hij moet doen en alle ondersteuning en faciliteiten geregeld zijn. Een aantal malen werd de opmerking genoteerd dat het een groot 'geluk' was dat de MKZ-crisis zo snel kwam na de varkenspest. Nu waren er nog voldoende mensen met ervaring.
Vanuit de locale driehoeken en vanuit defensie is met verbazing en vaak ook ergernis gekeken naar de wijze waarop het ministerie van LNV de crisis probeert te beheersen. Zij die gewend zijn aan bestaande structuren uit de nationale rampenstructuur of het grootschalig optreden van de politie of vanuit het leger, kunnen deze centralistische aanpak niet erg waarderen. Wielen moeten opnieuw uitgevonden worden, vaak weten mensen niet bij wie ze moeten zijn. En niemand heeft een voor de ander direct herkenbare positie, ook de besluitvormers niet.
Talloze malen komt in deze evaluatie naar voren dat medewerkers, zonder uitzondering met een enorme inzet en betrokkenheid, naar beste vermogen en met creativiteit er het beste van proberen te maken en vaak improviserend hun weg vinden. Iemand weet het treffend te verwoorden: *'RVV-ers kunnen hun eigen boontjes doppen. Daarom denken veel RVV-ers ook dat dat de bedoeling is en dat ze alles wel zelf kunnen.'* Binnen korte tijd zijn er talloze informele telefooncircuits vanuit persoonlijke netwerken, die de communicatie onbeheersbaar dreigen te maken.

Tijdens de varkenspestcrisis is de observatie dat het kerndepartement als gevolg van slechte interne communicatie wat los komt te staan van de regionale werkelijkheid. Deze keer, terwijl de besluitvorming volledig centraal gebeurt, treedt aanvankelijk hetzelfde verschijnsel op. Centrale besluitvorming in de mate waarin dit gebeurt in de MKZ-crisis brengt precies hetzelfde risico met zich mee: regio en centraal komen enigszins los van elkaar te staan. Besluitvormers in Den Haag zijn onvoldoende op de hoogte van wat zich in de regio afspeelt en hebben te weinig gevoel voor de hectiek waarin gewerkt moet worden. Dit speelt vooral sterk in de

eerste twee weken, maar zal deels een structureel probleem worden. Een sturingsfilosofie als deze stelt enorm hoge eisen aan het tweerichtingsverkeer tussen de regio en Voorburg/Den Haag.

8.3.2 De crisisorganisatie

Aandachtsfase

In de aandachtsfase bestaat de crisisorganisatie in de eerste plaats uit het LNV-crisisberaad. De crisisorganisatie bij de RVV bestaat dan uit het MKZ-overleg en het geactiveerde callcenter. Het basisoverleg met het bedrijfsleven mag ook reeds tot de crisisorganisatie worden gerekend (zie hoofdstuk 4).
De bijeenkomsten van het basisoverleg zijn voor het ministerie van LNV van groot belang voor de communicatie naar alle betrokken sectoren, en voor het scheppen van draagvlak voor maatregelen. Uit interviews met deelnemers aan het basisoverleg blijkt dat men het basisoverleg een nuttig overleg vindt, maar velen hebben het ervaren als een doorgeefluik van informatie vanuit het ministerie van LNV in de richting van het bedrijfsleven, en niet als een 'overleg'.
Besluiten uit het LNV-crisisberaad worden uitgevoerd door de verantwoordelijke directies en diensten, het veterinaire deel met name door de RVV. De CVO onderhoudt de contacten met de EC, het PVC en de lidstaten.
Volgens het Handboek Crisisbesluitvorming zou de SG in de aandachtsfase ook reeds een coördinerend directeur moeten benoemen voor de dagelijkse leiding van het Operationeel Team. Deze directeur bepaalt vervolgens de samenstelling van het Operationeel Team en betrekt de coördinator crisismanagement en de regiodirecteur(en) hierbij. Dat is echter niet gebeurd; op 21 maart wordt de organisatie werkelijk opgetuigd, en wordt een hoofd DCC benoemd. Coördinerend directeur van het Operationeel Team wordt de directeur VVM (VVA).
De SG kan in de aandachtsfase ook een communicatieteam en een audit team instellen. Het communicatieteam wordt op 8 maart ingesteld en een en ander wordt vastgelegd in een communicatieplan van drie pagina's. De directeur Voorlichting heeft, als hij het handboek heeft gevolgd, in de normale fase gezorgd voor een plan voor de publiekscommunicatie, voor databestanden met de meest gestelde vragen/antwoorden en voor een lijst van de belangrijkste betrokkenen waarop voorlichting tijdens crisis gericht moet zijn. Dat blijkt niet het geval te zijn; er ligt geen uitgewerkt communicatieplan bij aanvang van de aandachtsfase, en geen doelgroepenbestand. Wel is er voor de internetsite een kort overzicht gereed met meest gestelde vragen.

Crisisfase

De crisisorganisatie van het ministerie van LNV ziet er volgens het LNV Regionaal Handboek Crisisbesluitvorming in de crisisfase uit als beschreven in figuur 3.14. Het belangrijkste onderdeel in dit schema is de crisisstaf, het LNV-crisisberaad. Het LNV-crisisberaad wordt ondersteund door het departementaal coördinatiecentrum (DCC), waarin medewerkers vanuit verschillende beleidsdirecties worden gestationeerd. Belangrijkste organisatieonderdeel voor de uitvoering is het regionaal crisiscentrum (RCC).

In afwijking van dit organisatieschema is in het RCC het regionale voorlichtingsteam onder leiding van een regionaal hoofd voorlichting niet gerealiseerd. Het communicatieteam bij het kerndepartement onder leiding van de directeur Voorlichting is een team binnen de Directie Voorlichting.
Niet in het schema opgenomen maar wel in de praktijk zeer nauw bij de MKZ-crisis betrokken, is de Borgingsgroep, die zich onder leiding van de DG richt op de borging van correcte afhandeling van de financieel-administratieve zaken tijdens de crisis.

Voorts zijn in figuur 3.14 niet opgenomen het Interdepartementale Beleidsteam (IBT) en het Ministeriële Beleidsteam (MBT). Inschakeling van beide teams is wat het LNV Handboek Crisisbesluitvorming betreft voorbehouden aan crises die in fase 4 thuishoren, de 'buitengewone omstandigheden', een fase die bij Koninklijk Besluit wordt afgekondigd. Besluitvorming op politiek-bestuurlijk niveau vindt dan plaats in het MBT, de ambtelijke voorbereiding in het IBT. Het voortouw wordt in dat geval genomen door het ministerie van BZK, en het NCC en NVC worden actief betrokken. Regionaal gaan provinciale crisiscentra een rol spelen. Hoewel er in de MKZ-crisis geen sprake is van buitengewone omstandigheden, is direct na de eerste uitbraak op gezag van de DG van het ministerie van LNV een IBT bijeengeroepen. Het IBT is tijdens de crisis 14 maal bijeengeweest. Ook het MBT kwam vier[217] keer bijeen. Het NCC wordt bij de crisis betrokken. Besluitvorming blijft echter bij het ministerie van LNV, hoewel er in het MBT stevige discussies plaatsvinden over de communicatie van het ministerie van LNV en de inzet van militairen, en er ook besluiten genomen worden.

De crisisstaf in de praktijk
Hoewel het LNV-crisisberaad doorgaans een groot en wisselend gezelschap is, gemiddeld zo'n 18 personen, zijn het stevige, efficiënte en besluitvaardige vergaderingen. De voorzitter is bepalend. Op belangrijke momenten woont de minister het crisisberaad bij, in totaal tien keer. Al snel is er een vast stramien, waarin elke ochtend om 9.00 uur begonnen wordt met de jongste veterinaire informatie. Gedwongen door veel onverwachte complicaties en snelle wijzigingen in de situatie, kan het crisisberaad zich niet altijd beperken tot hoofdzaken. Over de efficiëntie van de bijeenkomsten en de besluitvaardigheid wordt door betrokkenen zeer positief geoordeeld. Minder tevredenheid oogst de terugkoppeling over genomen besluiten vanuit het LNV-crisisberaad naar alle relevante geledingen in de crisisorganisatie.

Het DCC in de praktijk
In de praktijk is de crisisorganisatie op hoofdlijnen ingevuld volgens het handboek. Het wordt echter snel duidelijk dat er voor het eerst gewerkt wordt met een DCC. Op de dag van de uitbraak, 21 maart 2001, is aanvankelijk moeilijk duidelijkheid te krijgen over de vraag of er wel of niet een DCC zal worden ingesteld. Nadat dit besluit is gevallen, wordt een functionaris van LNV in Brussel uit een vergadering gebeld met het verzoek naar Den Haag te komen om daar hoofd DCC te worden. Dezelfde middag om 16.00 uur start hij zijn werkzaamheden. Diverse mensen uit verschillende directies melden zich bij het DCC. Het LNV Handboek

[217] Of vijf keer.

Crisisbesluitvorming is inmiddels in voldoende aantallen gekopieerd en ter beschikking gesteld. Het enige dat op 21 maart al bestaat, is een 0800 nummer bij de RVV in Voorburg, dat al in de aandachtsfase is geactiveerd, en de gereserveerde ruimte voor het DCC in het ministerie van LNV. Het 'inregelen' van het DCC heeft 3 à 4 dagen geduurd. Naast het hoofd DCC komt er op 22 maart ook een plaatsvervangend hoofd DCC, gedetacheerd vanuit de RVV, die het organisatorische deel op zich neemt.

Het DCC heeft niets met de uitvoering van het bestrijdingsbeleid van doen, deze lijn loopt direct van het LNV-crisisberaad naar de desbetreffende directies en diensten. De rol van het DCC ligt vooral op het gebied van flankerende maatregelen. In die rol loopt het DCC op tegen directies die zich lastig laten coördineren. 'Dat gaf wel eens nodeloze spanning', zegt een direct betrokkene daarover. Beleidsdirecties worden direct vanuit de crisisstaf aangestuurd. Door meerdere gesprekspartners wordt gezegd dat het DCC de coördinerende taak met vrij veel moeite waar kan maken, maar het is in het begin zoeken naar de juiste rol. Ook de medewerkers van het DCC hebben het als een lastig punt ervaren dat de rol van het DCC niet helder was.
Beleidsvoorbereiding, zo wordt snel duidelijk, wordt door het LNV-crisisberaad niet tot de taken van het DCC gerekend. Het gebeurt tijdens de crisis vaker dat er bijvoorbeeld vanuit twee invalshoeken lijnen in de crisisstaf aan de orde komen, maar een derde invalshoek helemaal buiten beeld blijft. Daar had de coördinatie volgens een direct betrokkene beter gekund. Het DCC heeft een aantal malen het initiatief genomen om een stuk bij de crisisstaf in te dienen, maar merkt dat dit niet de bedoeling is. Die rol is het DCC klaarblijkelijk niet toebedacht en er wordt door de crisisstaf ook niet duidelijk op gestuurd. Voor beleidsmedewerkers, die het heel erg druk hebben, is het dan voor de hand liggend om de eigen stukken direct in de staf in te brengen en het coördinatietraject over te slaan. Informeel hebben de verantwoordelijken voor het DCC dit wel bij met name de Directies VVA en Landbouw aangekaart. Men was niet onwillig, maar afspraken verwaterden al weer vrij snel.

Er is in de eerste dagen van het DCC nog geen besef dat een departementaal coördinatiecentrum vooral moet coördineren, en niet de dingen zelf moet gaan doen. De eerste twee dagen heeft er te lang onduidelijkheid bestaan over de omvang van de crisis en de rol die het DCC daarin kon vervullen. Er is discrepantie tussen wat het draaiboek zegt over de rol van het DCC en wat de bestuursraad als rol in gedachten heeft. Het LNV-crisisberaad is daarover ook niet helder. Op communicatiegebied heeft dit gevolgen. Met name het RCC weet in het begin welke communicatiekanalen zij kan benutten, en daar is onvoldoende steun aan geboden. Er gaan in die begintijd verkeerde brieven naar buiten vanuit het RCC, de communicatie met politie en burgemeesters is onduidelijk, hetgeen ook te maken heeft met de nog niet helemaal heldere structuur binnen het RCC. Het DCC heeft ook last gehad van de afwezigheid van een regionaal voorlichtingsteam op het RCC. Op het kerndepartement wordt de Directie Voorlichting hier verantwoordelijk voor gehouden, maar deze directie geeft een andere invulling aan haar taken.

De 'core business' van het DCC wordt aldus het kanaliseren en distribueren van informatie. Direct de eerste dagen wordt hiertoe in samenwerking met de Directie Voorlichting en met ondersteuning van het Landbouw Expertisecentrum (LEC) een zogeheten 'trechtermodel' opgesteld, waarin inkomende en uitgaande informatie is gestroomlijnd naar specifieke doelgroepen, met als tussenschakel de desbetreffende beleidsdirecties en diensten die voor de juiste antwoorden moeten zorgen. Er zijn goede lijnen met het callcenter in Voorburg, met het callcenter van LTO, met de ANWB, etc.

Het veterinaire deel van de crisisbeheersers heeft niet erg veel van het DCC gemerkt. Voor de informatievoorziening aan de buitenwereld (inclusief andere departementen en overheden) heeft het DCC echter een belangrijke rol gespeeld. De vulling van de website van het ministerie van LNV door de Directie Voorlichting verloopt in nauwe samenwerking met het DCC. De situatierapporten die dagelijks van de RCC's komen, worden op het DCC onder redactie van de coördinator crisismanagement samengevoegd tot het situatierapport DCC, dat vervolgens als bron dient voor velen. Hoewel er dagelijks een situatierapport wordt opgesteld, is het geen eenvoudige zaak om de informatie in deze rapporten up to date te houden.

Uit stukken over de evaluatie van het DCC door de eigen medewerkers blijkt dat ook zij de positie van het DCC niet duidelijk vinden. *'Wie doet wat en waar zijn we voor?'* De lange lijn met de Directie JZ wordt genoemd (er was geen vertegenwoordiger van JZ in het DCC), en de afstemming tussen JZ en DV. Er ontstaat spanning door de vele besluiten en regelingen en de vele opdrachtgevers waar het DCC voor lijkt te werken. Het is de medewerkers van het DCC aanvankelijk niet duidelijk wie er verantwoordelijk is voor het RCC, hetgeen veel miscommunicatie veroorzaakt. De verwachtingen van RCC en DCC zijn over en weer niet helder. De scheiding centraal – decentraal wordt op het DCC gevoeld. Weinig mensen uit Den Haag zitten in Stroe, en weinig DCC-ers hebben zelf gezien hoe het er in Stroe uitziet. Verder blijkt dat de medewerkers van het DCC zich op achterstand gezet voelen: ze krijgen informatie uit het LNV-crisisberaad en over in het crisisberaad ingebrachte nota's te laat. Daar komen veel tussenschakels aan te pas, zodat er interne communicatieruis is. Informatie gaat verloren door de vele personele wisselingen; het DCC kent geen vaste bezetting, en er wordt aan de medewerkers getrokken vanuit de eigen beleidsdirecties.

Crisisorganisatie RVV volgens het draaiboek MKZ[218]

Volgens draaiboek MKZ ziet de crisisorganisatie RVV er in de crisisfase uit als in figuur 3.15.

[218] Deze paragraaf is in belangrijke mate gebaseerd op informatie uit de interviews met de crisismanagers Oost en Zuid RCC-LNV en RCC-RVV (Oost), plv. hoofd DCC, hoofd afdeling Dierziekten RVV, coördinator crisismanagement LNV.

De opbouw van de crisisorganisatie
In Uden is op de dag van de uitbraak in Olst al een crisiscentrum ingericht in verband met de toestand in Brabant. Als gevolg van de uitbraak in Olst zet de RVV een voorlopig RCC op in Apeldoorn. In Uden verloopt de opbouw van de crisisorganisatie tamelijk vlekkeloos, op wat schoonheidsfouten na met douchecabines en telefoonlijnen. Er kan daar gebruik gemaakt worden van een ruimte direct naast het kringkantoor van de RVV, en op de parkeerplaats wordt een grote tent neergezet. De start in Apeldoorn is minder gelukkig. In het voormalig kringkantoor van de RVV wordt het RCC ingericht. Al snel blijkt deze ruimte ongeschikt. Het pand biedt veel te weinig ruimte, zowel voor de medewerkers als voor de briefing en debriefing van de veldwerkers. Er zijn slechte voorzieningen op hygiënisch gebied, er is gebrek aan kleedruimtes en douchecabines, die bovendien heel snel vervuild raken en geen warm water produceren. Bovendien is het pand gelegen in een woonwijk, waardoor omwonenden ingebouwd worden door vrachtwagens en materialen. De situatie is onhoudbaar, er mag gesproken worden van een chaos. Er is onvoldoende coördinatie van de inzet van dierenartsen, met als gevolg lange wachttijden, en het onverrichter zake huiswaarts keren van dierenartsen. Er is onduidelijkheid over de honorering van de dierenartsen. Zeer storend is dat er tegenstrijdige informatie gegeven wordt. Gebrek aan informatie en het gevoel dat met kanttekeningen niets wordt gedaan, leidt tot frustraties bij deze groep. Tegelijk blijkt uit een evaluatie van de KNMvD dat niet alle ingezette dierenartsen over de juiste competenties beschikken. Er volgt in deze evaluatie een pleidooi om alleen met Erkende Dierenartsen te werken. Moeten er toch onervaren artsen worden ingezet, dan moet aandacht worden besteed aan vaardigheden, bijvoorbeeld via een instructie 'bloedtappen'.

Gelukkig hoeft deze onhoudbare situatie niet al te lang te duren. In de aandachtsfase zijn vanuit de regiodirectie LNV-Oost al contacten gelegd met diverse locaties. Men is welkom op het parkeerterrein van de Generaal Spoorkazerne in Stroe. Daar wordt in vier dagen tijd een compleet crisiscentrum ingericht waar 600 mensen kunnen werken. De inrichting gebeurt met behulp van de Handleiding Kwartiermaken van de regiodirectie LNV-Oost en het Masterplan inrichting crisiscentra van het ministerie van LNV. En met hulp van de medewerkers van defensie. In het begin is er in het RCC interne geluidsoverlast, maar na de plaatsing van hogere tussenschotten is dit verbeterd.

Crisisorganisatie RVV in werkelijkheid
In figuur 5.1 en 5.2 is het RCC weergegeven zoals het er vanuit twee verschillende werkelijkheden heeft uitgezien. Wat erg opvalt in figuur 5.1 is dat de crisismanager(s) RCC-RVV alle afdelingen zelf aansturen, ondersteund door een stafbureau. Chef Veterinair (welke functie formeel pas half april wordt ingesteld) en Hoofd Bedrijfsvoering ('Chef de bureau') zijn ten opzichte van het organogram uit het draaiboek (figuur 3.15) uit de lijn gehaald en fungeren als staffunctionarissen. Het bureau Monsterbeheer en Planning wordt pas vrij laat ingesteld (half april), niet onder verantwoordelijkheid van de Chef de bureau, maar direct onder de crisismanagers RVV.

Meest opvallend afwezig is een eenheid die zich met communicatie bezighoudt, zowel in het schema uit het draaiboek als in dit schema van de werkelijkheid. Het regionale voorlichtingsteam uit het LNV Handboek ontbreekt.

Gevolgen voor het functioneren van het RCC

In de eerste weken is de coördinerende rol van de crisismanagers LNV voor betrokkenen in het RCC onduidelijk. De beleidsmatige aansturing vanuit Den Haag is niet helder, waardoor ook de communicatie in het begin tussen RCC en DCC te wensen overlaat. De crisismanager LNV van het RCC (regiodirecteuren of plaatsvervangend regiodirecteuren) zit in het begin niet bij het LNV-crisisberaad en vertrouwt op het DCC om informatie uit het RCC-Stroe in het crisisberaad in te brengen. Die rol van het DCC is evenwel niet goed uitgesproken, en het leidt tot fricties. Een van de crisismanagers vindt dat het DCC op onvoldoende niveau en deskundigheid bemand is, en dat het DCC ook onvoldoende stem heeft in het crisisberaad. Er is discussie geweest over het versterken van de lijn tussen DCC en RCC. Er zijn toen ook vaker mensen uit Den Haag in Stroe langs geweest om de situatie te bekijken. Er zit wel iemand op het DCC die contact houdt met het RCC, maar het zou verstandig geweest zijn als van begin af aan mensen vanuit het RCC in het LNV-crisisberaad hadden gezeten, of dat de rol van het DCC in de informatievoorziening van begin af aan eenduidig en helder was neergezet. Nu denkt men dat het goed loopt in Stroe, terwijl in het begin de informatiekanalen verstopt zijn. De onduidelijke rol van de LNV crisismanagers t.o.v. de RVV-crisismanagers heeft hierin een rol gespeeld. Het RVV-deel van het RCC krijgt een vrij zwaar accent, waardoor het LNV-deel onvoldoende binnen komt bij het LNV-crisisberaad. De terugkoppeling van besluiten in het LNV-crisisberaad schiet tekort. Uit de verslagen kan onvoldoende informatie gehaald worden, en via het DCC komt de informatie ook niet. Het DCC is erg gericht op de landelijke problemen, vooral in de hectische beginfase. Voor de specifieke problemen in het gebied is moeilijk aandacht te krijgen.
Vrij snel hebben de crisismanagers RCC-LNV besloten om dagelijks contact op te nemen met de DG dan wel de directeur Landbouw, om informatie uit het LNV-crisisberaad te krijgen en informatie uit de regio in het crisisberaad in te brengen. Later (vanaf 12 april) is dit goeddeels opgelost doordat de afspraak werd gemaakt dat er altijd een van de LNV-regiodirecteuren bij het LNV-crisisberaad aanwezig zou zijn die terug zou koppelen naar het RCC-LNV. Vanuit het RCC is men op een gegeven moment ook zelf voorstellen gaan doen. Men gaat vanuit het RCC zelf mensen benaderen. In noodgevallen bellen de crisismanagers zelf de SG of de minister. Bij het DCC wisselt het ook voortdurend met mensen. De bezoeken die deelnemers uit het LNV-crisisberaad afleggen aan het RCC hebben bijgedragen tot beter begrip en betere communicatie.

In het begin zijn de verantwoordelijkheden niet duidelijk. Dat wreekt zich bijvoorbeeld bij het inkoopproces[219]. Het is aanvankelijk niet duidelijk wie de facilitair- of procesmanager is, en wie waarvoor verantwoordelijk is. Dit heeft onder andere tot gevolg dat er geen prestatieverklaringen van de leveranciers zijn. Later heeft men aan de leveranciers gevraagd om alsnog een prestatieverklaring op te stellen, en is iemand in het RCC speciaal belast met het tekenen.

[219] Interne tussenevaluatie ministerie van LNV

Opschaling van de crisisorganistie

Het RCC in Stroe krijgt een indrukwekkende hoeveelheid taken op zijn bord. In de allereerste plaats heeft de leiding van het RCC het druk met de opzet, inrichting en aanpassing van het RCC. 'Opschalen' wordt het centrale motief voor het functioneren van het RCC in Stroe. 'Iedereen is gewoon ingezet, er werd voortdurend maar opgeschaald en op een gegeven moment ben je "uitgeschaald" ', zegt een van de crisismanagers hierover. De organisatie wordt steeds gestabiliseerd en geperfectioneerd. Vanwege de continue opschaling van de activiteiten is aanpassen van de organisatie een dagelijkse bezigheid. Met name voor het RVV-deel van het RCC betekent opschaling ook een aantal malen dat de organisatie aanpassing behoeft. Afstemming van de operaties tussen diensten vergt dagelijks forse inspanningen. Planning van de operaties gebeurt per dag, en elke dag zijn in de planning wijzigingen nodig als gevolg van onvoorziene omstandigheden als kort gedingen en nieuwe uitbraken. De beschikbare dodings-, ruimings- en slachtcapaciteit is daarnaast bepalend voor de planning, hetgeen veel coördinatie-inspanningen vergt. Met de AID en Defensie is continu overleg nodig over de handhaving van maatregelen en de inzet van personeel en materieel op diverse onderdelen van de operaties. De coördinatie van de dossiervorming bij de verschillende diensten vereist constant aanmerkelijke inspanning. Voorts is het organiseren van de telefoonunits en de bijbehorende backoffice een dagelijkse zorg. Voor crisismedewerkers wordt opvang georganiseerd. Aan het eind van de periode van operationele acties, vraagt de afbouw van het RCC nog de nodige inspanningen.

Andere belangrijke taken voor het RCC liggen in het contact met Den Haag over beleidsontwikkeling op velerlei terrein. Het RCC doet voorstellen over de vergoeding voor melk, de opslag, vervoer en uitrijden van mest, het vervoer van veevoeder, de bezoekersregeling, de vereenvoudiging van de taxatie van hobbydieren, de aanpak van welzijnsproblemen, het oplossen van knelpunten in de capaciteit, de regeling van veldwerkzaamheden, het beleid voor natuurterreinen en de coördinatie van de inzet van politie en defensiepersoneel op hoofdlijnen ten behoeve van het NCC. Het overleg en de onderhandelingen met derden als Rendac, de zuivelindustrie, het 'mestbedrijfsleven', de AVR en gemeentelijke AVI's, rust ook in belangrijke mate op de schouders van het RCC. Contacten met de politie over de inzet van politie bij ruimingen en de daaruit voortvloeiende voortdurende planningsproblemen, vergen veel van de inzet en capaciteit van het RCC, met name in Kootwijkerbroek en omgeving.

Minder structurele activiteiten van het RCC zijn onder meer het oplossen van de knelpunten in het dierenwelzijn die door de commissie Wensing aan het licht komen. Op die feiten moest snel gereageerd worden in de organisatie van de operaties. De situatie in Epe, bij slachterij Gosschalk, vergt ook het nodige van het RCC. Veelvuldig zijn ook de bijzondere gevallen, de knelsituaties op grond van bijzondere persoonlijke omstandigheden, en een aantal gevallen waarin weerstand ontstaat. Oplossing van deze gevallen gebeurt in overleg met gemeenten en hulpverleningsinstanties.

Verder houdt het RCC zich bezig met de inzet van het Sociaal Economisch Plan (SEP), het overleg met VWS over de inschakeling van diensten ten behoeve van de sociaal psychologische opvang, het doorschakelen van telefoonhulp, de sluiting van het luchtruim boven afgezette gebieden, overleg met provincies en waterschappen over hun activiteiten in het veld, over gedoogvergunningen, en over het beleid na MKZ.

Externe activiteiten van het RCC bestaan uit 'avondoptredens' waarin vaak groepen van (protesterende) boeren te woord worden gestaan. Diverse malen worden bezoekers van buiten ontvangen, zoals de koningin, bewindslieden van AZ, LNV, BZK en Defensie, vertegenwoordigers van de EU, en buitenlandse delegaties. Vanuit het RCC wordt ook intensief aan voorlichting gedaan, met name persvoorlichting voor de regionale pers, interne en externe bulletins, via de hulplijnen, via het crisisberaad met bestuurders, via de klankbordgroep, met afzonderlijke burgemeesters en vertegenwoordigers uit de gebieden. Burgemeesters, politie, provincie en GLTO worden direct ingelicht over nieuwe besmettingen.

Op het RCC wordt veel overlegd. Naast de briefings en debriefings van veldwerkers, wordt er dagelijks intern overlegd binnen het RVV-deel en met de andere diensten en het ministerie van LNV (de crisisstaf). Vanwege de overzichtelijkheid zijn in het schema actoren van buiten het ministerie van LNV weggelaten. Echter, zij mogen in de beschrijving niet ontbreken. Er is zeer frequent overleg met derden. Er is overleg met lokale bestuurders (het bestuurlijk of 'verbreed' overleg) en met de sector (de 'klankbordgroep', waarin GLTO, NVV en de kalverhouders vertegenwoordigd zijn).

8.3.3 Analyse en beoordeling

De eerste dagen van het RCC op de voorlopige locatie in Apeldoorn verlopen chaotisch. Het levert de RVV een slechte naam op bij buurtbewoners en vooral bij ingezette dierenartsen en veldwerkers. Na de snel gerealiseerde overstap naar het parkeerterrein van een kazerne in Stroe, worden de omstandigheden aanmerkelijk beter.
Omdat er in de voorbereiding te weinig aandacht is geweest voor het selecteren en opleiden van de juiste mensen voor posities in de crisisorganisatie, kost het 'inregelen' van de crisisorganisatie onnodig veel tijd en energie.
Slechts weinigen die in de crisisorganisatie worden ingezet hebben een voor anderen direct herkenbare positie. Bovendien is niet iedereen geschikt om in een crisis te functioneren; personeelswisselingen zijn het gevolg. Aan het personeel van het DCC wordt getrokken vanuit de beleidsdirecties waaruit zij afkomstig zijn. Door het verloop van de crisis moet er bovendien voortdurend opgeschaald worden, zodat er vrijwel geen tijd is om de organisatie te stroomlijnen. De extra problemen in de planning die veroorzaakt worden door nieuwe uitbraken, kort gedingen en weerstand bij veehouders, gepaard aan niet goed voorbereide maatregelen met betrekking tot bijvoorbeeld mest, melk en veevoer, en tekortschietende interne en externe afstemming zorgen voor hoogspanning. Het zijn met name de mensen met ervaring uit de varkenspest die het voortouw nemen. Een nieuw fenomeen als het DCC moet zijn rol en positie zien te vinden. De centralistische aansturing draagt er aan bij dat zowel het DCC als de RCC's langere tijd 'zoekende'

zijn en dat er een kloof ontstaat tussen beleid en uitvoering; 'Den Haag' staat, zeker in de beginfase van de crisis, enigszins los van de regionale werkelijkheid, en de lijnen tussen de regio en het LNV-crisisberaad lopen aanvankelijk niet goed. Ook de aansluiting tussen RCC en DCC laat te wensen over. Het aantal taken en activiteiten dat op met name het RCC in Stroe afkomt, is groot en divers. Doordat er dingen mis gaan, wordt er een extra beroep gedaan op de veerkracht en het incasseringsvermogen van de medewerkers op het RCC en in het veld. De vooraf nog niet voldoende doordachte organisatievorm, waarbij met name de rol van het DCC en de rol van de crisismanagers LNV in het RCC in Stroe niet voor iedereen helder zijn, is daarvoor een belangrijke oorzaak. Al doende weet men elkaar na enige weken echter te vinden en leert men beter samenwerken. De verschillende invalshoeken van waaruit de 'partijen' in het RCC de crisis benaderen, leiden tot fricties. Voor de 'veterinairen' staat het bestrijden van de dierziekte zonder meer voorop; dossiervorming, voorlichting, en het oplossen van vele niet strikt veterinaire problemen komen op de tweede plaats.
Ondanks de blijvende hectiek en de constante opschaling slaagt men erin om de dierziekte adequaat te bestrijden. Het had beter gekund, en er zijn vooral in de planning te veel fouten gemaakt die bij met name getroffen veehouders hard zijn aangekomen. Betere voorbereiding had in elk geval een deel van de stress en een deel van fouten kunnen voorkomen. De gang van zaken dwingt, juist daardoor, respect af voor de medewerkers van het ministerie van LNV, RVV, AID, LASER en GD, en ook de practici en andere ingezette externen die onder grote (psychologische) druk hun werk met veel inzet en overtuiging hebben gedaan.

8.4 Communicatie

Delen van deze paragraaf 8.4 staan ook in hoofdstuk 6. Vanwege de zelfstandige leesbaarheid deze communicatieparagraaf zijn deze passages ook hierin volledig opgenomen.

8.4.1 Wat was de bedoeling volgens het ministerie van LNV

In veel beleidsstukken en interviews vinden we de opmerking dat 'communicatie erg belangrijk is'. In evaluerende gesprekken komt vervolgens naar voren dat 'de communicatie niet goed gegaan is'. De onderzoeksvraag die zich hierbij aandient is: wat verwacht men dan precies van 'communicatie' en waarom is het 'niet goed' gegaan? Communicatie is een containerbegrip, zowel bij het ministerie van LNV als in de samenleving. In deze paragraaf beschrijven we eerst wat de bedoeling van het departement was ten aanzien van de crisiscommunicatie bij dierziektebestrijding. Het ministerie van LNV heeft zich op twee manieren op de crisiscommunicatie voorbereid. Vanuit de logica van het crisismanagement; we kijken dan wat er in draaiboeken en beleidsstukken ten aanzien van crisiscommunicatie is voorbereid. En vanuit de logica van het politiek-bestuurlijk perspectief: de crisisvoorbereiding bezien vanuit de politieke, ambtelijke en bestuurlijke top. Daarover is weinig op papier beland, maar wel veel verteld in interviews en bijeenkomsten.

Crisiscommunicatie bezien vanuit crisismanagementsperspectief:

- lessen uit de varkenspest: interne communicatie wordt snel een probleem bij een veelheid aan actoren, en te ver decentraliseren kent risico's, ook voor de communicatie;
- maatregelenpakket volgens de Kamerbrief van 6 januari 2000: het maatregelenpakket is opgesteld in nauw overleg met het bedrijfsleven. Het bedrijfsleven heeft te kennen gegeven dat ze deze aanpak steunen, maar voorspellen dat er een zwaar beroep op de medewerking van boeren gedaan zal worden. En op deze medewerking mag men alleen rekenen, indien er in 'vredestijd' draagvlak voor het maatregelenpakket verkregen wordt. *Een **werkgroep**, bestaande uit vertegenwoordigers van het Nederlandse bedrijfsleven en het ministerie van LNV, zal een **voorlichtingscampagne** voorbereiden ter verkrijging van draagvlak voor de voorgestelde maatregelen.* En daarbij kondigt de staatssecretaris aan dat zij *niet alleen voorlichting naar de primaire veehouderij van belang acht, maar haar wens te verbreden naar de gehele maatschappij. De gevolgen van een besmettelijke dierziekte als MKZ raken uiteindelijk de gehele samenleving.* De staatssecretaris vreest maatschappelijke weerstand: mogelijk massaal ruimen zal, hoewel veterinair noodzakelijk, wellicht op een bepaald moment niet langer maatschappelijk getolereerd worden. Zij meldt dat zij zich *er overigens van bewust (is) dat het vernietigen van gevaccineerde (en daardoor tegen de ziekte beschermde) dieren weerstand kan oproepen in de maatschappij. Ik wil aan dit gegeven extra aandacht schenken in het **communicatietraject**;*
- draaiboeken: voor een exacte beschrijving verwijzen we naar hoofdstuk 3. De crisismanagers mogen op basis van de draaiboeken het volgende verwachten:
  - als het Nationaal Handboek Crisisbesluitvorming gevolgd wordt, moet er vanuit de Directie Voorlichting een communicatieteam ingesteld worden, dat alle aspecten van de communicatie ter hand neemt. Indien noodzakelijk kan het Nationaal Voorlichtingscentrum assistentie verlenen bij de crisisvoorlichting;
  - volgens het LNV Handboek crisisbesluitvorming neemt de Directie Voorlichting alle voorkomende communicatietaken voor haar rekening: het onderhouden van contacten met betrokken landelijke en regionale organisaties; het voorlichten zelf (pers, publiek, intermediaire groepen en intern); het afstemmen van voorlichtingsactiviteiten met andere overheidsdiensten (bijvoorbeeld politie); het zonodig zorgdragen voor de instelling van een centraal/regionaal informatiecentrum; het actualiseren van een databestand met meest gestelde vragen en antwoorden en het waarborgen van de uniformiteit in beantwoording; het (voorzover gewenst) bieden van mediaondersteuning aan betrokken gedupeerden. De crisismanagers van het DCC gaan ervan uit dat de Directie Voorlichting op basis van deze omschrijving aan het werk gaat;
  - het Handboek Communicatie bij Crisis (LNV) is slechts in concept opgesteld, een verbeterde versie was in februari/maart 2001 niet beschikbaar;
  - het LNV Regionaal Handboek Crisisbesluitvorming vermeldt dat er een regionaal communicatieteam zal worden ingesteld onder leiding van de directeur voorlichting;
  - taken en rollen volgens de draaiboeken: De directeur voorlichting neemt deel aan het crisisberaad, stelt het communicatieteam op centraal en decentraal niveau in, zit dit centrale team voor en zorgt voor de afstemming met het operationeel team en (waar nodig) met het Nationaal voorlichtingscentrum.

De regiodirecteur coördineert de werkzaamheden van de betrokken uitvoerende directies van het ministerie van LNV, en met de betrokken provinciale en gemeentelijke bestuurders, de politie en het OM. Hij zorgt voor de voorlichting aan betrokken regionale personen en instanties;

- oefening en training. In het Opleidingsplan Crisismanagement LNV staat een aantal modules waaronder ‘ communicatie met de media’ en ‘strategisch communiceren’ (gaat onder meer in op het herkennen van wetmatigheden en patronen bij crisiscommunicatie) gepland.

De crisismanagers geven hierbij zelf aan dat er veel, juist op het gebied van communicatie, ontbreekt in de draaiboeken en de planvorming. Als hen gevraagd wordt of ze dit onderdeel voldoende voorbereid achtten, antwoorden ze volmondig ‘nee’. Met name het niet instellen van een communicatieteam op regionaal niveau en het niet maken van communicatiestrategieën ervaren zij als gemis. En ook wij constateerden al dat de voorbereiding op dit punt gebreken vertoont, met name in het informatiemanagement en de deelgroepgerichte benadering. Zoals in hoofdstuk drie al beschreven, zijn op dit punt verbeterpunten te benoemen.

Maar er is ook een ander, pragmatischer perspectief op de (on)mogelijkheid je op crises, en dan met name op crisiscommunicatie voor te bereiden. De ambtelijke top geeft aan de waarde van draaiboeken beperkt te vinden; goede mensen op de juiste plek en korte lijnen achten zij met name van belang. De maakbaarheid van communicatieresultaten wordt in deze kringen openlijk betwijfeld. Draagvlak voor het non-vaccinatiebeleid in vredestijd? Onmogelijk, zegt de SG, dergelijk beleid ‘is niet te verkopen’. Ook bij de communicatiedeskundigen is het enthousiasme voor, c.q. het geloof in de mogelijkheid om draagvlak te verwerven voor dit omstreden beleid, gering. Het ongeloof in de maakbaarheid van de communicatie gaat dieper dan het slechts in beperkte mate opstarten van een ‘draagvlakcampagne’. Voorafgaand aan de crisis heerst er zowel bij de afdeling voorlichting als bij topambtenaren van het ministerie van LNV (inclusief de SG en de minister) een houding, die het best getypeerd wordt als ‘je kan mensen op honderd verschillende manieren uitleggen dat hun bedrijf geruimd moet worden, maar als ze de boodschap niet *willen* horen, is de communicatie op voorhand mislukt. En mensen hebben belang bij een bepaalde interpretatie, zeker als er bijvoorbeeld financiële belangen op het spel staan; ze horen alleen wat ze willen horen’. Deze houding heeft zijn effect op de draaiboeken en de voorbereiding.

De grootste lacunes in de draaiboeken zitten op regionaal niveau. Er is in de voorbereiding niet veel voor bedacht, en wat bedacht is, wordt vervolgens niet uitgevoerd. De vraag dient zich aan hoe wenselijk de politiek-bestuurlijke top het vond om op decentraal niveau de communicatie te (laten) regelen. De lijnen moesten immers kort zijn, de communicatie sterk centraal aangestuurd. Teveel eigen interpretatie op regelgeving geeft ruis en juridische complicaties, dus de regels en maatregelen moeten centraal bekend gemaakt worden en ‘vertaald’ (via ANP en de internetsite). De verwoording blijft over het algemeen strak juridisch.

Bezien we vervolgens wat er op centraal niveau aan organisatie van de communicatie voorhanden is, dan komen we uit bij de Directie voorlichting. De Directie Voorlichting kent in ‘vredestijd’ de volgende kerntaken:

Het organiseren en uitvoeren van de woordvoering, het adviseren van de departementale top over de woordvoering en het communicatiebeleid in bredere zin, en het opzetten en uitvoeren van de bekendmaking van regelgeving. Ook publieksvoorlichting behoort tot de taken, maar niet helemaal duidelijk is tot waar die verantwoordelijkheid gaat.

De minister is het belangrijkste gezicht naar buiten, en wordt bij mediaoptreden door een woordvoerder begeleid. Regelmatig is dat de *directeur voorlichting*, soms een ander woordvoerder. De directeur voorlichting is wekelijks bij de bewindsliedenstaf aanwezig, ten tijde van de crisis was hij lid van de crisisstaf. Hij onderhoudt de contacten met de top, en brieft zijn medewerkers. *Woordvoerders* fungeren als intermediair tussen journalisten en beleidsdeskundigen. De woordvoering wordt in principe centraal vanuit Den Haag verzorgd als het politiek gevoelige onderwerpen betreft. Technisch/inhoudelijke contacten met de pers worden direct door de regiodirecties of beleidsdirecties van het ministerie van LNV afgehandeld. De RVV en AID hebben eigen woordvoerders. Zodra een inhoudelijk onderwerp politiek gevoelig wordt of dreigt te worden, treedt een vorm van 'opschaling' op, en valt de woordvoering onder de verantwoordelijkheid van de Directie Voorlichting. Iedere woordvoerder heeft in principe een eigen portefeuille, maar men moet elkaar onderling kunnen vervangen. De voornaamste bronnen van informatie (zeker als een onderwerp opspeelt in de media) zijn het dagelijkse actualiteitenoverleg en de bovengenoemde telefonische contacten. Tijd om zelf bij besprekingen te zitten ontbreekt over het algemeen. *Communicatieadviseurs* adviseren beleidsverantwoordelijken over de mogelijke inzet van communicatie als beleidsinstrument. Ze treden hierbij zowel als strateeg als procesarchitect op. Noodzakelijkerwijs houden de vier senior adviseurs zich op centraal niveau alleen bezig met het adviseren over beleidsspeerpunten. Een aantal beleidsdirecties, de AID en de RVV hebben eigen communicatieadviseurs. De verantwoordelijkheid voor gespecialiseerde uitvoering van communicatieactiviteiten als campagnes, grote publicaties en het *internet* valt eveneens onder de Directie Voorlichting. *Publieksvoorlichting* vindt bij het ministerie van LNV plaats via Infotiek (twee medewerkers).

In de aandachtsfase zal op 8 maart een document verschijnen met de titel 'acties DV bij uitbraak MKZ' waarin te lezen valt dat DV (*i.c. het centrale communicatieteam*)[220] volgens de handboeken verantwoordelijk is gesteld voor de communicatie met de media, het brede publiek en de LNV-ers die niet tot de crisisorganisatie behoren. Voor wat betreft de communicatie met andere doelgroepen (betrokkenen, veehouders, organisaties en andere overheden) ziet DV slechts een adviserende rol voor zichzelf weggelegd. Met de uitvoering van de communicatie zijn andere onderdelen van de crisisorganisatie belast (callcenter bij de RVV, het basisoverleg belegd door de Directie VVM). DV verzorgt wel de informatievoorziening richting deze doelgroepen via de media, internet en eventuele advertenties.

Zoals eerder vermeld (hoofdstuk 6) was de bedoeling vanuit het ministerie van LNV om de communicatie met het lokaal bestuur, het OM en de operationele diensten enerzijds via het ministerie van BZK en het NCC (bestuurlijke lijn) en anderzijds

[220] Letterlijk citaat.

via de regiodirecties van het ministerie van LNV en/of de RCC's te laten verlopen. Voor de sector en andere intermediaire kaders was het basisoverleg bedoeld. Het publiek zal bediend worden via de massamedia, het internet, teletekstpagina's en eventuele advertenties en huis-aan-huisartikelen. Voor toekomstige slachtoffers en de directe omgeving is er primair het RVV callcenter, ondersteund door internet en de media.
Bezien we vervolgens hoe de regiodirecties, waaraan zo'n cruciale rol voor de externe regionale communicatie was toebedacht, zich hebben voorbereid, dan valt op dat er geen separate regionale LNV-communicatieplannen (bij crises en/of dierziekten) te vinden zijn. Voor zover de regiodirecteur zich voorbereidt, doet hij dit op basis van de handboeken en de eigen ervaring. Men brengt de netwerken in kaart (inclusief telefoonnummers) en sommigen volgen de mediatraining.

Hoe zat het formeel
Omdat de communicatiehoofdstukken in de draaiboeken gebrekkig zijn, blijkt het voor het onderzoeksteam lastig om precies duidelijk te krijgen wat de formele verantwoordelijkheden zijn ten aanzien van de communicatie. Hieronder volgt waar nodig letterlijk wat waar staat:

De hoofdtaken van de Directie Voorlichting zijn:
- De advisering over de in- en externe communicatie over het LNV-beleid.
- De coördinatie over de in- en externe voorlichting over het LNV-beleid.
- De inhoudelijke invulling en uitvoering van overkoepelende voorlichtingsactiviteiten ten behoeve van het LNV-beleid. Voor deze taken (met name parlementaire begeleiding, woordvoering e.d.) heef de directie een eigen verantwoordelijkheid.
- De begeleiding van de uitvoering van communicatieactiviteiten van het kerndepartement.
- De ontwikkeling van het departementale voorlichtings- en communicatiebeleid.[221]

Het Communicatieteam[222], in te stellen bij crises, heeft als taken het:
- onderhouden van contacten met betrokken landelijke en regionale organisaties;
- voorlichting (pers, publiek, intermediaire groepen en intern);
- afstemmen voorlichtingsactiviteiten met andere overheidsdiensten (bijvoorbeeld politie);
- zonodig zorgdragen voor instelling centraal/regionaal informatiecentrum;
- actualiseren databestand meest gestelde vragen en antwoorden en waarborgen uniformiteit in beantwoording;
- (voorzover gewenst) mediaondersteuning betrokken gedupeerden.

Het communicatieteam staat onder leiding van de directeur Voorlichting, die ook voor de afstemming met het Operationeel Team zorgt en voor de noodzakelijke communicatie met het Nationaal Voorlichtingscentrum (NVC).

Het Communicatieteam draagt in de crisisfase ook zorg voor de inrichting van een (regionaal) informatiecentrum. In overleg met de coördinerend directeur van het

[221] Formatieplan van de Directie Voorlichting, vastgesteld door de Secretaris Generaal op 20 maart 1995.
[222] Zoals omschreven in het LNV Handboek Crisisbesluitvorming.

Regionale Crisiscentrum vindt voorlichting naar betrokken overheidsdiensten en betrokkenen in de regio plaats.

Het communicatieteam wordt door de Directie Voorlichting iets anders ingevuld dan op basis van de beschrijving in het draaiboek verwacht wordt.

Bewindslieden en Interdepartementaal Beleidsteam (IBT) zijn verantwoordelijk[223]voor de communicatie met de Staten-Generaal. Voor de communicatie met de EU 'zijn in eerste instantie de aangewezen vertegenwoordigers van de Directie Internationale Zaken (IZ) of MKG (dierziekten) verantwoordelijk.'[224] Exacte verantwoordelijkheden voor communicatie met de EU zijn vastgelegd in de afzonderlijke draaiboeken. Agrarische vertegenwoordigingen in het buitenland worden geïnformeerd door de Directie Kabinet. Andere lidstaten worden geïnformeerd door de directeur IZ, 'behoudens een ander besluit door de secretaris-generaal.' Commissarissen van de Koningin, burgemeesters en overheidsdiensten in de regio worden geïnformeerd door de coördinerend directeur van het RCC (soms ook door de minister). Vanwege het grote belang van deze communicatie, wordt hier volgens het handboek in de regionale draaiboeken separaat aandacht aan besteed. De exacte verantwoordelijkheden in, en afstemming van de communicatie met andere departementen is volgens het handboek geregeld in afzonderlijke draaiboeken, maar onduidelijk is in welke. Het Communicatieteam of het NVC brengt dagelijks een informatiebulletin uit, gericht op betrokken landelijke en regionale organisaties, pers, publiek, intermediaire groepen en intern.

Formele taken op het gebied van de communicatie zijn voor de RVV niet te vinden, hoewel men mag veronderstellen dat die deel uitmaken van de algemene managementverantwoordelijkheid van de crisismanagers.

Uit het Draaiboek Crisisbeheersing AID blijkt dat het protocol voor communicatie naar zeggen van de AID door de tijd is ingehaald, en wordt ten tijde van deze evaluatie herschreven. Onder het kopje Managementverantwoordelijkheden treffen we in het Draaiboek onder Informeren het volgende aan:

a. intern: lijnmanagement en stafonderdelen;
b. extern: politie, Openbaar Ministerie, regionaal bestuur, regionale beleidsdirecties, uitvoerende diensten, andere organisaties zoals Gezondheidsdienst voor Dieren.

[223] Deze hele alinea komt uit het LNV Handboek Crisisbesluitvorming.
[224] MKG heet tegenwoordig VVA.

Zo nodig wordt het Nationaal Voorlichtingscentrum ingesteld. Het Nationaal Voorlichtingscentrum is in geval van crisis belast met de volgende taken:

- het adviseren over de te volgen voorlichtingsstrategie ten behoeve van de crisisbesluitvorming op rijksniveau; het ontwikkelen, coördineren en uitvoeren van de voorlichting van de rijksoverheid;
- het voorbereiden en geven van voorlichting aan de nationale en internationale pers en media;
- het informeren van andere overheden over de voorlichtingsactiviteiten van de rijksoverheid en het coördineren van de voorlichting van de rijksoverheid en andere overheden;
- het vervaardigen van concrete voorlichtingsproducten en het uitgeven van deze producten aan media, publiek, organisaties en andere overheden.

Bij een volledig functioneren bestaat het NVC uit de volgende eenheden:

- coördinatieteam NVC;
- eenheid persvoorlichting;
- eenheid publieksvoorlichting;
- eenheid verwanteninformatie;
- eenheid intermediaire kaders;
- eenheid andere overheden.

Hoe is het in de praktijk gegaan

De informatiestromen tussen de bij de crisis betrokken organisatieonderdelen zijn complex; ter illustratie tekenen we onderstaande figuur. In eerste instantie verliep de meest directe informatiestroom over veterinaire bestrijdingsaangelegenheden tussen de crisisstaf, RVV-Voorburg en de RCC's. Alle informatie over testuitslagen, I&R, enten, planningen van taxatie, enten, ruimen etc., moet uit de bovenste driehoek in het schema komen. Deze informatie is noodzakelijk om een antwoord te kunnen geven op de vele vragen van veehouders, publiek en andere overheden die de RCC direct overstromen. Het informatienummer (0800-nummer) moet ook op basis van deze informatiestromen gevoed worden. Tegelijkertijd zijn de regiodirecteuren verantwoordelijk voor de contacten met 'de buitenwereld', maar zij zijn slechts zijdelings op de veterinaire informatiekanalen aangetakt.

Figuur 8.52 Interne communicatie en samenwerking tussen de bij de dierziektebestrijding betrokken instanties

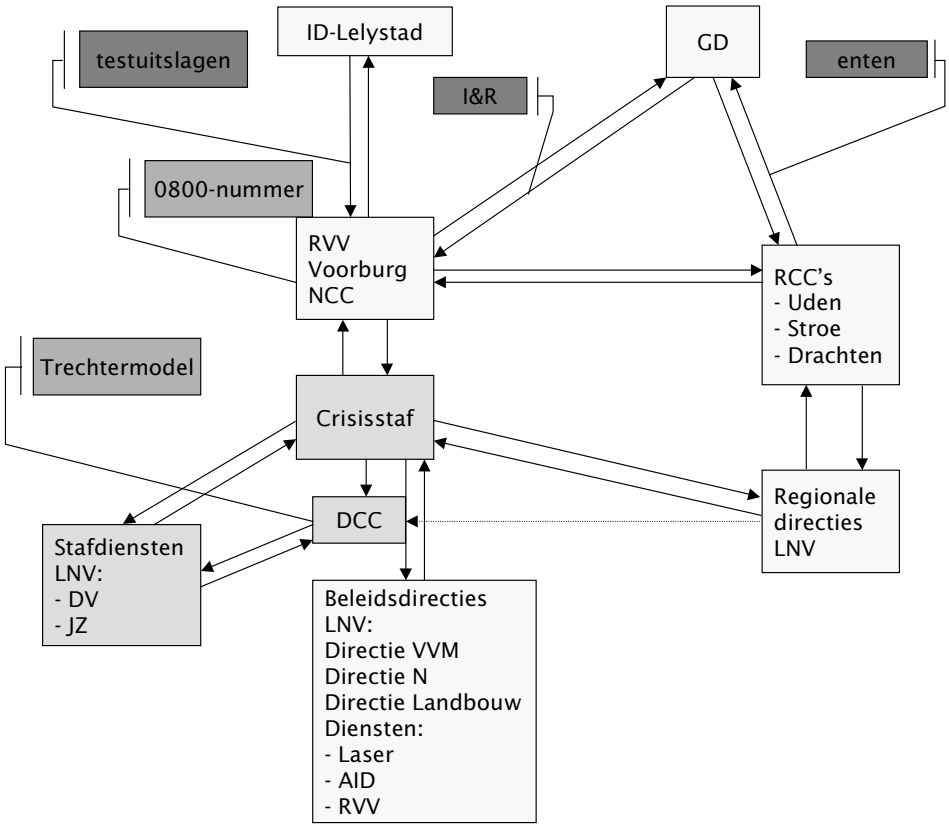

Formeel is het zo dat de directeuren van de regiodirecties van het ministerie van LNV integraal verantwoordelijk zijn voor organisatie en communicatie (intern én extern richting regionale partijen). In eerste instantie ontbreekt echter de directe lijn met de crisisstaf, dit diende via het DCC geregeld te worden. Na aanvangsproblemen doet dit de regiodirecteuren besluiten zelf naar de crisisbijeenkomsten in Den Haag te gaan. Hoewel de regiodirecteur belast is met de politiek bestuurlijke leiding, vervult deze niet onmiddellijk een centrale rol in het regionaal crisismanagement. Deze rol is primair weggelegd voor de crisismanager van de RVV. De RVV crisismanager, belast met de uitvoering van het bestrijdingsbeleid, onderhoudt de contacten met RVV Voorburg. Het regionaal communicatieteam, hoewel in draaiboeken aangekondigd, komt in de praktijk nooit tot stand. De voor de bestrijding noodzakelijke informatiestromen vanuit ID-Lelystad over testuitslagen (tijdens de crisis zal dit de nodige communicatieproblemen richting te ruimen bedrijven opleveren) gaan strikt via RVV-Voorburg. Ook alle communicatie met de Gezondheidsdienst voor dieren over traceren (I&R) en enten gaat tussen RVV Voorburg en de RVV crisismanagers in de RCC's. De politiek bestuurlijke component (op basis waarvan ook overige, niet strikt veterinaire belangenafweging hoort plaats te vinden, en de daarbij behorende externe contacten), komt daarbij op regionaal niveau maar moeilijk aan bod. Al op basis van dit interne organisatieplaatje blijkt dat de RCC's zich primair met de bestrijding van dierziekten bezig - moeten – houden. Daarvoor zijn de communicatielijnen ingericht. Andere communicatiebehoeften zijn vanuit deze organisatievorm slecht te bedienen.

Let wel, de factor tijd speelt hier een rol. De in hoofdstuk 5 en 6 uitgebreid beschreven communicatieproblemen ontstaan met name de eerste weken rond de inrichting van het crisiscentrum in Stroe. Na enige weken komen er kortere lijnen tussen de regiodirecteuren en het crisisberaad; vanaf dat moment gaat de interne en externe communicatie beter. In Uden verloopt de opbouw van de organisatie, en dus van de communicatie minder chaotisch dan in Stroe. Dit heeft ook te maken met het schaalverschil, Uden was kleinschaliger dan Stroe. Overigens ontstonden ook in Uden vergelijkbare problemen met het niet kunnen beantwoorden van veel vragen.

In Uden speelt verder een afstemmingsprobleem tussen het crisisberaad van het ministerie van LNV, de regiodirecteur en een tweetal burgemeesters. In hoofdstuk 6 staat beschreven wat de gevolgen zijn van de begripsverwarring over 'verdacht, verdenking en besmet' en de twijfels rond de legitieme grond van ruiming op basis van verdenking.

In Friesland heeft de regiodirecteur naar zijn taken als crisismanager en als intermediair tussen veterinaire en maatschappelijke belangen prima kunnen vervullen. Informatie kreeg hij via de collega regiodirecteuren die (tegen de tijd dat de uitbraken in Friesland plaatsvonden) in de crisisstaf deelnamen. De enige problemen die hij ondervond lagen op het gebied van de afstemming over de planning met de RVV.

8.4.2 Interne communicatie binnen de regionale crisiscentra

Zoals gezegd, er hadden voorbereidingen voor de voorlichting getroffen moeten zijn en die ontbraken. In de eerste vier dagen kan er in het crisiscentrum in Apeldoorn van een chaotische situatie gesproken worden. De eerste paar weken moet organisatorisch alles op alles worden gezet om het RCC in Stroe logistiek draaiend te houden (zie hoofdstuk 5 en paragraaf 8.3). Ruimte en tijd om na te denken over zaken die met de vooral veterinaire blik als minder urgent worden ervaren, waaronder een opbouw van het communicatieapparaat, ontbreken. Aan de uitvoering van communicatieactiviteiten, intern of extern, komt men onvoldoende toe, dat moet centraal (RVV Voorburg en Den Haag) geregeld worden. Op zich spoorde deze notie met de aanpak van centraal: de RVV-woordvoerder werd naar DV getrokken, daar moest de woordvoering gecoördineerd worden. De verdere informatieverstrekking regelde men eveneens centraal, vanuit het callcenter bij RVV Voorburg en via DCC. Maar vervolgens wordt het leeuwendeel van de vragen, zowel van het callcenter als van DCC doorverwezen naar het RCC, waar de paar mensen die er een antwoord op zouden kunnen geven, overbelast raken. Er zijn incidenteel wel DV medewerkers naar de RCC's afgereisd, zie hieronder. In de beleving van de RVV crisismanagers werd de communicatie binnen de crisisorganisatie in eerste instantie vooral bemoeilijkt door het slecht functionerend computersysteem. De informatie vanuit het I&R systeem was zeer onvolledig, en voor zover wel aanwezig vaak onbetrouwbaar. '*De benodigde overlegstructuur in Stroe kwam moeizaam van de grond en de communicatie tussen de verschillende interne afdelingen en met het taxatiebureau, de afdeling ruimingen en de politie werd keer op keer gefrustreerd door de vertraging als gevolg van de onbetrouwbare informatie vanuit het I&R systeem, de tegenwerking door veehouders, de vele kort gedingen*

en de gemobiliseerde publieke opinie.'[225] Volgens de RVV-crisismanagers wordt bij het organiseren van crisisbestrijding teveel geredeneerd vanuit staande structuren, terwijl juist in korte tijd een heel apparaat uit de grond gestampt moet worden. Zaken waar men minder ervaring mee heeft, zoals het organiseren van een goed functionerende communicatie- en informatiestructuur, komen daarbij in het geding. '*De lijnen waren in het begin, en ook tijdens de opschaling die voortdurend plaatsvond, overbezet. Mensen gaan dan met vragen naar anderen toe die die vragen niet kunnen beantwoorden. De afdelingshoofden hebben daar echter geen tijd voor. Daar moet je iemand voor neerzetten die dat moet doen. En dat heeft ze in het begin volkomen overspoeld.'*

(Crisis)communicatie is niet stil te zetten; je kan niet 'niet-communiceren'. Daar waar staande structuren ontbreken, gaan mensen hun eigen netwerk opbouwen. Waar officiële berichtgeving ontbreekt of tekortschiet, neemt het geruchtencircuit het over. Een van de crisismanagers heeft zoveel last van de informele netwerken, dat hij dreigt met: 'Iedereen zijn mobieltje inleveren en je krijgt het pas terug als de crisis voorbij is'.

De opbouw van de crisiscentra in Uden, en later in Drachten, verlopen wat betreft de communicatie- en informatiestromen minder problematisch dan in Stroe. Het verschil in schaalgrootte heeft hier ongetwijfeld mee te maken.

Gevolgen voor de communicatie met de omgeving van het RCC Stroe
Ter illustratie geven wij het afsprakenlijstje over de communicatie in het RCC Stroe uit de eerste crisisweek:

Afspraken en intenties RCC rond de communicatie
***21 maart*:** om de crisismanagers in de regio's vanuit centraal te ondersteunen, wordt de heer Westerhof (Voorlichter van Directie Voorlichting LNV) de 21ste maart naar Apeldoorn (RCC) gestuurd.
22 maart: de berichtgeving met name aan burgemeesters van te ruimen 1-kilometergebieden moet beter. De media is vaak sneller. De heer Visser zal dit in Den Haag aankaarten.
23 maart: de veehouders van te ruimen bedrijven in de 1-kilometerzone moeten als eerste geïnformeerd worden, ten tweede de burgemeester/gemeente en ten derde de pers. Dit punt is vanochtend in het LNV-crisisberaad ingebracht. Het ministerie van LNV gaat zorgen voor adequate berichtgeving binnen de 1-kilometerzone. *'Naar besmette en/of verdachte bedrijven moet een brief. De brieven moeten geadresseerd worden n.a.v. de UBN-nummers die bij de GD op te vragen zijn. De vraag is hoe lang het duurt voordat de adressen in ons bezit zijn. De brieven worden door de RVV verzonden'.*
24 maart: 24 bedrijven hebben een telefoontje gehad dat ze verdacht zijn. Het telefoontje kwam van de afdeling dierziekten (RVV Voorburg) Niet iedereen geloofde het telefoontje. Sommigen maakten nog snel gebruik om melk weg te brengen. Er zijn brieven bezorgd waar de crisismanager RCC/RVV niets van af weet. Naar aanleiding van dit 'telefoontjesdebacle' wordt binnen het RCC afgesproken dat burgemeesters van ruimingen op de hoogte worden gebracht door de crisismanagers LNV-Oost en dat er nog maar één aanspreekpunt zal zijn, namelijk de crisismanager

[225] Interviewverslag crisismanagers RVV.

25 maart: 'belangrijkste punt van aandacht is de informatie naar de betrokkenen en naar de burgemeesters'.
27 maart: er wordt gewerkt aan een voorlichtingsactie/uitgebreide persconferentie om aan de algemene en specifieke informatiebehoefte, ook de argumentatie voor het uitbreiden tot de 2-kilometerzone te voldoen.
28 maart: minister Brinkhorst heeft laten weten er zwaar aan te hechten dat alle bedrijven die verdacht zijn eerst geïnformeerd worden, alvorens het bericht de publiciteit in gaat. In het RCC-crisisberaad wordt dezelfde dag de volgende werkwijze afgesproken t.a.v. berichtgeving in geval van een besmet bedrijf.
GD trekt een 2-kilometercirkel om het besmette bedrijf. GD maakt de adreslijst. Adreslijst gaat naar de RVV, zij halen dubbelingen met ander 1/2-kilometercirkels uit de lijst. Bedrijven worden telefonisch door RVV op de hoogte gesteld. Besmetverklaring wordt openbaar gemaakt. Brieven worden door de RVV bezorgd bij de betrokken bedrijven.

De gecentraliseerde aansturing van de woordvoering en de informatievoorziening, gecombineerd met het tekort aan voorbereiding op regionaal niveau en in de crisiscentra, leidde in de eerste weken van de crisis tot een problemen. De media blijken vaak eerder op de hoogte te zijn van een ruiming dan de veehouder zelf. Andere overheden, waaronder burgemeesters en politie, krijgen situatierapporten, verslagen en kopieën van de brieven aan veehouders toegestuurd, maar moeten een deel van hun informatie van de televisie of het internet halen. Hieronder analyseren we per doelgroep de problemen in de communicatie. Welke problemen dat precies zijn, staat reeds in eerdere hoofdstukken uitgebreid beschreven. We herhalen ze hier omwille van de leesbaarheid slechts kort, de onderbouwing staat elders.

Informatie en voorlichting aan te ruimen bedrijven en particulieren
Uit de enquête blijkt dat, voorafgaand aan de crisis, de helft van de niet geruimde veehouders in toezichtsgebieden volledig onbekend was met het maatregelenpakket, en dat de helft van de geruimde veehouders grotendeels onbekend was met het maatregelenpakket. Dit beeld wordt bevestigd door onze regiobijeenkomsten; mensen wisten letterlijk niet wat ze overkwam. Op zo'n moment volgt het informatiezoekgedrag de natuurlijke kanalen: getroffenen halen hun informatie vooral uit de media (grofweg 70 procent van radio en tv, 49procent teletekst, 41 procent vakpers en rond de 25procent gebruikt internet). En men gaat al snel, zo blijkt, bellen. Met het callcenter, met de gemeente, met de standsorganisaties zoals de lokale LTO, met elkaar, en vooral ook met het ministerie van LNV en de crisiscentra. Overal komen telefoontjes binnen. Soms omdat mensen letterlijk verdwalen, soms omdat ze gaan 'shoppen' naar antwoorden die aansluiten bij wat ze willen horen. Het ministerie van LNV ziet zich voor een formidabele uitdaging geplaatst. Het uitgangspunt is duidelijk: iedere veehouder behoort vooraf een schriftelijk bericht te krijgen van een verdenking, besmetting, taxatie, ruiming en vaccinatie. Wat het onderzoeksteam is opgevallen is hoe weinig er van tevoren is nagedacht over *hoe* de te ruimen veehouders moeten worden ingelicht. Het bereiken van te ruimen bedrijven is geen eenvoudige zaak; persoonscontacten moeten immers zoveel mogelijk vermeden worden. Mensen zitten daarmee soms wekenlang geïsoleerd op hun boerderij en leven op de telefoon, de televisie en de krant, en soms het internet. De informatieverstrekking kan eigenlijk alleen per brief en

telefoon geregeld worden, als de zender de ontvanger persoonlijk wil berichten. Logischerwijs veronderstelt het mogelijk massaal en op maat moeten informeren van duizenden bedrijven een perfect kloppend databasebestand, inhoudelijk correcte maar begrijpelijke brieven of telefonische boodschappen, uitgebreide administratieve ondersteuning, voldoende mensen om de brieven rond te brengen of de telefoongesprekken te voeren. Een aantal logistieke aspecten verloopt niet zoals het moet. Daarbij moet opgemerkt worden dat sommige veehouders ook weigerden brieven of telefoontjes aan te nemen. Maar het niet functioneren van de beschikbare automatiseringssystemen en problemen die in de uitvoeringspraktijk ontstaan (zie paragraaf 5.2.3) bemoeilijken het werk van de uitvoerders zeer. De effecten zijn soms schrijnend. Het komt voor dat boerinnen brieven krijgen op naam van hun overleden echtgenoot, of dat mensen die net geruimd zijn, een brief krijgen dat hun veestapel geënt moet worden. Uit onze enquête blijkt dat tussen de 10 en 20 procent van de brieven die bezorgd zijn, fout waren, volgens de geënquêteerden.

In de uitvoering blijkt dat het beoogde doel: eerst de boeren informeren, dan de burgemeesters, dan de media en de overige belanghebbenden niet altijd gehaald wordt. Bij het besluit Groot Oene in te stellen is hier veel om te doen geweest: de goedkeuring uit de EU kwam toen volgens het ministerie van LNV te laat op de avond om nog 1500 mensen te bellen. Deze getroffenen moesten het nieuws derhalve van de televisie horen.

Dat zoveel veehouders hobbydierhouders zijn, komt voor het ministerie van LNV als een verrassing. Uiteindelijk zullen de geruimde veehouders voor tweederde uit professionele bedrijven en voor eenderde uit hobbydierhouders bestaan. Hoe de particulieren bereikt moeten worden is bij aanvang van de crisis onbekend. Er moesten uiteindelijk advertenties geplaatst worden, waarin hobbydierhouders werden opgeroepen zich te melden. De ‘pay off’ van deze boodschap is: meld u vrijwillig aan, in verband met het ruimen van uw dieren. Een dergelijke boodschap is slecht over te brengen via een advertentietekst.

De brieven, ook als ze wel op tijd, in de juiste volgorde, en aan de juiste persoon gericht bezorgd worden, roepen vaak meer vragen op dan ze beantwoorden. Voor de hele communicatielijn richting getroffenen geldt dat het ministerie van LNV ‘op safe’ speelt, de bewoording van de uitingen is feitelijk en formeel juridisch van toon. Op zich logisch, men is bang voor claims en aansprakelijkheid, maar het komt de begrijpelijkheid niet ten goede. En de informatie blijft beperkt tot de directe aankondiging van verdachtstatus, taxatie, enten, ruimen en in een later stadium schoonmaak en herbevolking. Het is elders al gesteld: allerlei overige vragen zoals over mest, melk, voer, schadeloosstellingen enzovoorts worden niet beantwoord. Die antwoorden zijn er vaak ook nog niet. De RCC organisatie blijkt zeker in het begin niet in staat de stortvloed aan informatievragen van de getroffenen te beantwoorden, het callcenter biedt onvoldoende uitkomst. Na een aantal weken gaat dit beter. Op internet is wel informatie over de regelingen te vinden, maar in juridische bewoordingen gesteld. Verdere voorzieningen zijn in eerste instantie niet voorzien, pas later in de crisis zal er bijvoorbeeld vanuit Stroe een nieuwsbrief verspreid worden. Deze nieuwsbrief bevat eveneens vooral informatie direct gerelateerd aan het ruimen en de herbevolking.

Er is meer nodig dan alleen feitelijke informatie richting getroffen bedrijven en particulieren. Mensen zitten vol boosheid, onbegrip, twijfel en verdriet. Op zo'n moment luistert overheidsoptreden nauw, om de crisis voor de getroffenen niet te verergeren. Dus vroegen wij hoe de geruimde veehouders het overheidsoptreden (en dan bedoelen we de uitvoerders) ervaren hebben. Over het algemeen positief, als we de enquête volgen. Waar er klachten komen, komt dit voort uit problemen tijdens de uitvoering (knippen van oren, problemen tijdens ruimen, niet ophalen van afval etc.) En daar zijn de nodige plastische verhalen over, die ons in de enquêtes en tijdens de regiobijeenkomsten verteld zijn. Deze zijn niet te verifiëren, maar leven in elk geval in het geruchtencircuit en het collectief bewustzijn door. Uitvoerders zelf spreken ook van het belang de tijd te nemen om tijdens de ruiming en in het voortraject goed contact met de veehouder te onderhouden. Soms zaten mensen urenlang aan de keukentafel, om alles van zich af te praten. De aansluiting bij het eigen circuit is op zo'n moment onmisbaar; de meeste steun ontlenen mensen immers aan familie, vrienden, collega's en buren. Verder vervullen de kerk, de gemeente en de dierenartsen een belangrijke rol. Pas daarna krijgt men naar eigen zeggen ondersteuning van belangengroepen en de lokale LTO. Daar waar de uitvoerder letterlijk en figuurlijk dicht bij de geruimde veehouder weet te komen, is de weerstand het kleinst. Een belangrijke rol is in dit kader weggelegd voor de dierenartsen, die als intermediair tussen de veterinaire bestrijding en de lokale gemeenschap fungeren.

Opmerkelijk is dat de geruimde veehouders over het optreden van de medewerkers van het regionaal LNV-crisiscentrum kritischer zijn; 36 procent vindt het optreden correct, tegen 40 procent minder correct dan mag worden verwacht tot beslist niet correct. Uit regiobijeenkomsten en interviews blijkt dat als het ministerie van LNV weet samen te werken met het lokale bestuur, de regionale/lokale media en de lokale LTO, deze inspanningen zeer gewaardeerd worden. Informatie die aansluit bij het informatiezoekgedrag, een zender die recht doet aan de vragen en beleving van de ontvanger, een uitvoerder die meeleeft, begrip toont en de tijd neemt, nemen het verdriet niet weg, maar maken het tenminste niet erger. Hun optreden wordt vervolgens door de respondenten van de enquête en de deelnemers aan de bijeenkomsten als 'correct' gekwalificeerd.

Dergelijke conclusies zijn voor hand liggend. Daarom valt het ons op dat hier door het ministerie van LNV in de voorbereiding en de geïnstitutionaliseerde uitvoering weinig aandacht aan is besteed. Er was geen communicatiestrategie. En er was in het crisisberaad te weinig geloof in de mogelijkheid draagvlag te creëren voor een in hun ogen onuitlegbaar beleid[226]. Dat betekende dat tactvol optreden (en dat gebeurde veelvuldig) vooral voortkwam uit de sociale intelligentie van de personen in kwestie. In de organisatie zijn wij vaak een houding tegengekomen die zich laat kenmerken door berusting en een zeker cynisme. Uit het interview met een van de crisismanagers citeren wij:
'Er moest een dierziekte bestreden worden, en alles eromheen is ketelmuziek. LNV heeft heel veel energie gestoken in het organiseren van voorlichting naar alle kanten, dat was geen probleem. De hele communicatie met de buitenwereld, alle

[226] Zie de interviewverslagen.

energie die daar in is gestoken, was 'down the drain', water naar de zee dragen. Niemand is in staat om die mensen een bevredigend antwoord te geven: ze hebben namelijk geen vraag, maar een wens: 'Laat dit kruis aan mij voorbij gaan!' En dat wordt verpakt in 1087 vragen die je allemaal kunt beantwoorden, maar dan nog zal onder de streep gezegd worden: 'Het was niet goed', want ze kregen niet het gewenste antwoord. Internet was goed, maar je bereikt er lang niet alle boeren mee. De MKZ-Nieuwsbrief die vanuit Stroe werd verzorgd, was uitstekend. Die was helder, alles stond erin. Ze hoefden alleen maar die nieuwsbrief te lezen. Maar daar stonden nooit de antwoorden in op de vragen die de mensen hadden. Want ze hadden maar één vraag: wanneer komt u bij mij, waarom komt u bij mij, kan het bij mij niet minder, en waarom moeten die beesten gedood worden na het enten.'

Woorden van soortgelijke strekking hebben we vaker gehoord in de interviews, tot en met de top van het departement toe. Er spreekt een houding uit van 'onder deze omstandigheden is met mensen niet te praten, dus proberen we het ook niet meer'. Maar het feit dat de omstandigheden voor communicatie moeilijk zijn, pleit de overheid niet vrij toch het uiterste te proberen aan de verplichting te voldoen. Naar ons oordeel is het inderdaad bijna onmogelijk 'in vredestijd' draagvlak te creëren voor het non-vaccinatiebeleid. Maar het creëren van draagvlak voor de uitvoeringsmaatregelen, die, gegeven het non-vaccinatiebeleid, nodig zijn is van een andere orde. Hierop is, naar ons oordeel, te weinig inspanning gepleegd. In de uitvoering van de communicatie in het veld worden uitvoerders vooral geëquipeerd om toelichting te geven op het 'hoe' van de ruimingen, niet op het 'waarom'.

8.4.3 Publieksvoorlichting

Wat wilde het publiek weten van het ministerie van LNV tijdens de MKZ crisis? Bij scanning van de krantenkoppen scannen van de nationale dagbladen, zien we in de eerste plaats dat de landelijke media (variërend van Telegraaf tot NRC Handelsblad) de ontwikkelingen in de crisis redelijk sec volgen. De volgende issues spelen naast berichtgeving over nieuwe uitbraken en de voortgang in de bestrijding:

- de politieke debatten op nationaal en internationaal niveau over het non- en preventief vaccinatiebeleid;
- toegankelijkheid van natuur- en recreatiegebieden;
- effect van MKZ op prijzen van vlees, melk etc.
- ruimen van zeldzame huisdierrassen als de Schoonebeeker Schapen en de Heckrunderen;
- entdiscussie dierentuindieren;
- gevolgen vervoersverboden en besmettingsgevaar op doorgaan evenementen als koninginnedag en vijfmei vieringen;
- de openbare orde verstoringen in Kootwijkerbroek;
- aanvaringen met burgemeesters als in Beesd;
- en natuurlijk de 'human interest stories' over de effecten van ruimingen op boerengezinnen, op de hobbydierhouders (kleine meisjes met geitjes), op de uitvoerders en op het vee zelf. Met name de vernietiging van melkvee maakt emoties los.

Een zelfde beeld overheerst op de nationale radio en televisie.

Een paar landelijke acties trekken de aandacht:

- 10 april wordt de eerder vermelde 'Doodlopende weg' advertentie van een scala aan belangengroeperingen in de landelijke dagbladen gepubliceerd;
- 14 april publieksactie bij de TROS onder motto: geef de boeren toekomst;
- 21 april: demonstratie op het Malieveld van Burgers steunen boeren;
- 27 april: dreigen de varkensboeren naar Den Haag te trekken.

Het publiek informeert zich redelijk actief. Internet wordt veelvuldig geraadpleegd; volgens peilingen is in deze periode 'MKZ' het op één na meest gehanteerde zoekbegrip. Uit een eigen onderzoek van DV blijkt dat rond 6 mei de MKZ infolijn 340.000 gesprekken te verwerken heeft gekregen. Op onderwerp uitgesplitst blijken de vragen in de eerste weken voor het overgrote deel betrekking te hebben op paarden. Samen met vragen over huisdieren was deze categorie in de eerste week na de uitbraak goed voor 72procent van de vragen. De vragen over schapen en rundvee stegen na 30 april door nieuwe regelingen voor weiden en vervoer van evenhoevigen. Veel vragen over varkens hebben betrekking op welzijnsproblemen. Ook bij schapen en rundvee speelden welzijnsproblemen, met name bij hoogdrachtige dieren. Vragen over veevoeders kenden een piek tot het moment dat er een verruiming wordt afgekondigd voor het vervoer van ruwvoer. Tot 6 mei (dan eindigt de peiling) worden veel vragen gesteld over stickering. De grootste piek in het aantal telefoontjes ligt op 26 maart (27.000 gesprekken). Opvallend is dat in de beginperiode de telefoontjes voor het merendeel afkomstig zijn van particulieren en slechts beperkt uit de agrarische sector. (En let wel: het callcenter was ingericht bij de RVV omdat men verwachtte dat 90procent van de vragen van agrariërs afkomstig zou zijn). Na een paar weken kantelt dat, en komen de meeste telefoontjes van agrariërs. Het feit dat MKZ geen gevaar oplevert voor de volksgezondheid (een van de twee kernboodschappen voor het publiek uit de communicatiedoelstellingen van DV) 'landt' snel, zo blijkt uit NSS marktonderzoek. De in het crisisoverleg aangekondigde publieksadvertentie had vooral hierover moeten gaan. Uiteindelijk blijkt de voornaamste zorg bij het publiek niet de volksgezondheid te betreffen. Bovendien blijkt het de facto onmogelijk de advertentietekst binnen een dusdanige termijn geaccordeerd te krijgen, dat de aanlevertermijnen voor de media gehaald kunnen worden. De productietijd voor advertenties in landelijke dagbladen is circa vier dagen; hetgeen betekent dat de definitieve tekst minimaal drie dagen van te voren moet worden ingeleverd. Gezien de snelle ontwikkelingen bleek deze deadline telkens niet haalbaar.

Is de publieksvoorlichting voldoende geweest? Het aantal middelen dat ontwikkeld is ten behoeve van de publieksvoorlichting is, gerelateerd aan de enorme aandacht in de media, gering. Er is weinig tot geen moeite gedaan om de achtergronden van het beleid in eigen beheer uit te dragen, anders dan via de website. De spill-over effecten van het beleid, zoals de toegankelijkheid van natuur- en recreatieterreinen, worden door het ministerie van LNV pas in een laat stadium (6 april, 13 april volgt een persbericht met een 'Advies aan recreanten') gegeven. Verder wordt een folder uitgegeven 'wordt geen ramptoerist'. De vraag is echter of er vanuit het publiek behoefte was aan veel meer informatie. En een nog interessantere, maar moeilijk te beantwoorden, vraag is of er op enig moment zoveel maatschappelijke weerstand tegen het beleid ontstond, dat de uitvoering werkelijk in het geding

kwam. In de crisiscommunicatiewetenschap bestaat het begrip 'outrage'. Mensen worden boos, of raken in paniek, als:

- ze te horen krijgen dat ze zich geen zorgen hoeven te maken, terwijl ze dat juist wel doen;
- ze zelf geen invloed kunnen uitoefenen op de afloop;
- het risico waaraan ze bloot gesteld worden voor hen onbeheersbaar is;
- er weinig voordelen aanzitten om mee te werken aan een oplossing;
- er veel negatieve aandacht in de media is;
- men weinig vertrouwen heeft in de zendende instantie;
- het aan openheid ontbreekt.

Nationale outrage is tijdens de MKZ crisis niet of nauwelijks opgetreden. Althans, niet op nationaal, collectief niveau. Het publiek maakt zich niet aantoonbaar zorgen over de gevolgen van MKZ voor de eigen, directe leefomstandigheden. Men ziet niet zo goed in wat men er zelf aan kan doen, anders dan door een ontsmettingsbak lopen. De negatieve aandacht in de landelijke media valt mee.

DV heeft vlak na de crisis een kwalitatieve verkenning naar de publieke opinie door het Centrum voor marketing analyses laten doen. Wij nemen de hoofdconclusies hier over, omdat deze sporen met het beeld dat wij tijdens ons onderzoek opgedaan hebben. Op basis van vijf groepsdiscussies met drieëndertig respondenten concludeert het onderzoeksbureau het volgende:

Kennis: soms correct met een paar hardnekkige misverstanden

- men weet dat MKZ een virale aandoening is, maar ziet de ziekte als een soort 'koeiengriep';
- men weet dat de ziekte evenhoevigen treft, waaronder zeldzame huisdierrassen en dierentuindieren, maar dat de ziekte ook varkens kan treffen, komt voor een deel van de respondenten als een verrassing;
- men weet dat de Nederlandse veestapel groot is, maar als men het aantal geruimde dieren verneemt is de reactie 'oh dat is veel minder dan verwacht'.

Houding

- preventief enten: de ratio kent men (exportproblemen naar landen als Amerika en Japan), een deel van de respondenten is het hier niet mee eens;
- isolatie en transportverbod wordt als acceptabel en nuttig beschouwd;
- noodenten: onderscheid met preventief enten vergt uitleg. De acceptatie is moeizaam;
- ruimen: begrip voor het exportargument, maar emotie bij het doden van gezonde dieren. Met name de hobbydieren en de melkkoeien wekken emotie op;
- de spelers: begrip voor het feit dat Nederland zich aan de export regels moet houden. Minister Brinkhorst wordt als een zakelijke en afstandelijke man beoordeeld. De vasthoudende aanpak wordt enerzijds aanvaard ('dat is zijn rol'), anderzijds als 'bikkelhard en emotieloos' gelaakt. Ten aanzien van de boeren is de houding dubbel, waarbij medelijden overheerst. Ze zijn om economische redenen gedupeerd, en hebben verdriet om hun veestapel.

Persoonlijke betrokkenheid
De respondenten benoemen vooral gevoelens en associaties van 'angst en onmacht', 'dierenleed' en 'vreselijk voor de boeren'.

Informatie zoekgedrag en behoefte
Men informeert zich vooral via radio, televisie en kranten. De respondenten uit het crisisgebied[227] geven aan daarnaast de regionale omroepen en regionale kranten goed te volgen. De voornaamste (ook voor het B&A Groep evaluatieonderzoek belangrijke) conclusie is dat het *waarom van de maatregelen vaag blijft*. Want:

- men heeft geen reëel beeld van het effect van MKZ op het dier;
- de meeste respondenten begrijpen de functie van het noodenten niet; het feit dat veel gezonde dieren eerst geënt worden en dan alsnog geruimd wekt verwarring en weerzin;
- men blijkt, met uitzondering van de respondenten in Epe, geen idee te hebben van het aantal geruimde dieren;
- in Epe is onduidelijkheid over het feit dat er breder dan 1kilometer geruimd wordt. De respondenten geven aan dat de afspraak over het ruimen van de 'driehoek' geschonden is.

De directe communicatie van de overheid bereikt de respondenten niet; een enkeling kent de site, maar bezoekt deze niet. 'Ik ben er toch niet echt zelf bij betrokken.'

Voor de communicatieadviseurs van DV is dit rapport reden om te stellen dat er meer effort had moeten worden gestoken in het geven van – vrij basale – achtergrondinformatie. Een conclusie waar wij ons bij aansluiten.

Publieke opinie in de regio
In de getroffen gebieden ligt de situatie logischerwijs gecompliceerder. De regionale media staan bol van de schrijnende verhalen. Tot op de dag van vandaag zijn er tientallen websites te vinden waar veehouders steun en begeleiding geboden wordt. In de getroffen gebieden zijn de publieksvragen ook van een heel andere aard, we schreven daar onder 'communicatie met geruimde veehouders' al over. Want de omgeving van de veehouders heeft vele vragen, waar geen antwoord op is of komt. 'Mag mijn moeder van de boerderij af, naar het ziekenhuis?' 'Mogen de kinderen naar school?' 'Kan de bibliotheekbus rijden?' Enzovoorts, enzovoorts. Het maatschappelijk leven in de toezichtsgebieden is geruime tijd ontwricht. En de RVV, in het callcenter of in de crisiscentra, heeft, zeker de eerste twee weken, vaak geen antwoorden. Dus belt het publiek met de gemeenten, met de LTO, met terreinbeheerders, met iedereen die men bedenken kan. Voor de beantwoording van dit soort gedetailleerde vragen is weinig tot niets geregeld. Ten dele omdat de antwoorden niet voorhanden waren, ten dele omdat men onvoldoende aandacht en urgentie gaf aan het beantwoorden van dergelijke vragen.

[227] Het onderzoeksbureau voerde drie groepsgesprekken waarvan één in Epe

'Outrage' op lokaal niveau is zeker ontstaan; Kootwijkerbroek is daar het beste voorbeeld van, maar er zijn er meer. We hebben in hoofdstuk 5 en 6 beschreven hoe de communicatie in Kootwijkerbroek verlopen is. Als we daar het schema naast leggen, zien we hier een klassiek voorbeeld van outrage ontstaan:

- de inwoners maken zich grote zorgen en willen daar aandacht voor;
- de inwoners kunnen zelf geen invloed uitoefenen op de afloop;
- het risico waaraan ze bloot gesteld worden is voor hen onbeheersbaar;
- er zitten weinig voordelen aan om mee te werken aan een oplossing, anders dan de dreiging van kortingen;
- er komt veel negatieve aandacht in de media;
- men heeft weinig vertrouwen heeft in de zendende instantie, en dat wordt steeds minder;
- het ontbreekt volgens de inwoners aan openheid.

Het resultaat is bekend en was tot op zekere hoogte voorspelbaar. Meer openheid over de veterinaire argumentatie en een grotere responsiviteit ten aanzien van de vragen die er leefden bij de Kootwijkerbroekse bevolking had de problemen wellicht niet kunnen voorkomen, maar wel kunnen temperen. Daarbij staat voorop dat er op bepaalde *momenten* meer gecommuniceerd had kunnen worden. Geweld-dadige acties zijn geen goede voedingsbodem voor constructief overleg.

8.4.4 Persvoorlichting

Dit aspect van de crisis is niet apart geëvalueerd. Bezien we het beeld in de media, en de tevredenheid van de LNV top op landelijk en regionaal niveau dan hebben zich op dit terrein weinig problemen voorgedaan. De SG vond het niet nodig extra inspanning te plegen om bijvoorbeeld de achtergronden van het beleid toe te lichten; alles stond immers al prima in de krant verwoord. De regiodirecteur van LNV-Noord stelt dat hij geen eigen maatregelen hoeft te treffen voor het geven van publieksvoorlichting omdat de regionale kranten een uitstekende intermediair zijn om de beleidsmaatregelen toe te lichten. De stelling is, waarom zelf middelen ontwikkelen als de media onze voorlichting voor hun rekening nemen? En uit de enquête blijkt dat dit een goede inschatting van het ministerie van LNV was, 70 procent van de respondenten meldt immers dat ze hun informatie uit de media haalt. Er wordt door het ministerie van LNV landelijk en regionaal dan ook de nodige energie gestoken in het organiseren van persconferenties, het houden van briefings en het verzenden van persberichten. In de regio Noord vindt bijna dagelijks een persconferentie plaats, in de overige regio's incidenteler. De woord-voerders van DV zijn fulltime bezig om mediavragen beantwoord te krijgen. Naar eigen zeggen hebben de media vooral behoefte aan 'facts en figures', en dat zijn juist gegevens die soms lang op zich laten wachten.

Media kunnen door de politiek-bestuurlijke en ambtelijke top als drager van publieksvoorlichting gezien worden, en dat gebeurde hier ten dele ook. Maar minstens zo belangrijk voor de top van het ministerie van LNV is de rol die de media (en dan met name de parlementaire pers) spelen als politieke actor. Crises zijn immers ook het 'make-or-break' moment van, met name, de bewindsvoerders. Kamervragen worden gesteld als de pers kritische geluiden laat horen, dat is ook tijdens deze crisis meerdere malen gebeurd. Zo stond er op 19 mei in het Agrarisch

Dagblad een analyse over het ontstaan van de crisis en de grilligheid van het MKZ virus. Op 29 mei worden vervolgens kamervragen gesteld met de volgende strekking: 'Had het MKZ virus niet hoeven toeslaan als een andere aanpak was toegepast en nieuwe informatie over de aanpak bekend was geweest?' Het is in het belang van het politieke overleven van een minister dat het beeld in de media goed is en blijft. Een Directie Voorlichting wordt door het management afgerekend op dit beeld. In dat licht bezien is het niet verwonderlijk dat de Directie Voorlichting een fors deel van de beschikbare menskracht inzette op de woordvoering en verder de beeldvorming (via internet en de Teletekstpagina) zo centraal mogelijk trachtte te bewaken.

Kritiek op de rol van de landelijke media komt met name uit de gebieden zelf, zoals uit Kootwijkerbroek. Hier wordt zelfs gesteld dat de rellen verergerd zijn door het feit dat de media massaal aanwezig waren en aan het filmen waren. Tegelijkertijd hebben de beelden van 'varkens in de boom' ook weer effect gehad op het dempen van de crisis in Friesland. Tijdens de regiobijeenkomsten meldt de NLTO ons dat de journaalbeelden van de Kootwijkerbroekse rellen zo'n indruk hebben gemaakt, dat de Friese veehouders tegen elkaar zeggen 'Dat hier nooit'. In hoeverre de soms massale mediadruk (bijvoorbeeld 60 verschillende media bij de 'uitbraak' persconfererentie in Friesland) de besluitvorming onder druk heeft gezet, is niet te onderbouwen. De ambtelijke top zegt dat dit geen invloed op de besluitvorming heeft gehad. Maar het feit dat het ministerie van LNV de woordvoering en verdere berichtgeving centraal en grotendeels juridisch wilde houden, heeft ongetwijfeld te maken met de angst voor een verkeerd beeld in de pers.

Beeldvorming

Tijdens dit evaluatieonderzoek zijn bij regiobijeenkomsten, bij sommige interviews en bij de enquêtes kritische geluiden ten aanzien van de minister geuit. Daarbij gaat het met name om wat hij in de media heeft gezegd. Zo is het gebruik van de opmerking "krokodillentranen" in een interview met het blad 'Opzij' als kwetsend ervaren. Het was niet mogelijk in het kader van dit onderzoek dit issue uitgebreid in een opinieonderzoek te meten. Daarom laten wij de minister en de heer Doornbos zelf aan het woord:

Wat te doen met het communicatieprobleem?[228] De vragen van Astrid Joosten zijn cursief weergegeven.

Doornbos: Als we kijken naar wat u de laatste jaren heeft gedaan dan heeft u voortgang gemaakt op een aantal belangrijke dossiers, U hebt een paar crisissen overwonnen, en toch heeft u geen draagvlak in de sector zelf. Als we kijken waar dat van komt, dan zit dat niet zo zeer vast op wat u doet, maar op wat u zegt. Uitspraken over subsidietroggen en krokodillen tranen, en mestmeren en 'moeten nog beginnen met nadenken' hebben de mensen vaak diep gekwetst. Daarmee heeft zowel het ministerie als uzelf een fors communicatieprobleem en de vraag is: wat gaat U daaraan doen?

[228] Bron: 'Oog in Oog', VARA-programma van Astrid Joosten, vrijdag 5 februari 2002, iets ingekort door B&A Groep.

Brinkhorst: Ik ben altijd met Doornbos gewend geweest recht voor zijn raap te spreken. Hij zegt een paar dingen die waar zijn, dat is dat er inderdaad een vrij harde ombuiging van het beleid was, die voor een deel door die crisis kwam, maar die hebben we natuurlijk wel zelf destijds opgebouwd.

Maar hij zegt ook dat hij het met uw beleid wel eens is.
Jawel maar je kunt dat ook niet helemaal scheiden, want als je dan niet die heldere keuze doet, en inderdaad dwingt in een nieuwe richting, dan gaat dat gepaard met "AU". Dat is ook een beetje die zwakstroom samenleving waar ik het over heb. Het woord communicatie heeft natuurlijk ook 2 kanten: de ene is het overdragen van wat je wilt,

Daar heeft hij het ook over
Ja maar, dat is ook wel degelijk overgekomen, want uiteindelijk is het wel gelukt. Laten we dat niet vergeten.

Ja maar wacht even ik ga nu even puur in op wat hij zei. Hij zegt: de inhoud is wel in orde, die man heeft een goed beleid, goede plannen, maar het komt zo rottig zijn mmm uit. Vindt u dat hij daar gelijk in heeft?
Er zijn natuurlijk sommige uitspraken die mensen wat moeilijk gevonden hebben. die uitspraak waar hij over spreekt die subsidietrog ja. Ik denk dat een heleboel Nederlanders zich realiseren dat jarenlang, ja we spreken nu toch vanaf de jaren 50, een enorme hoeveelheid subsidies in de landbouw is gegaan en deels is dat goed geweest, deels is dat niet goed geweest.

Ja, maar ik wil nu even niet over het beleid praten. Ik wil graag dat we ingaan op wat hij zegt. U hebt wel eens gezegd: ik zit hier niet om de populariteitsprijs te winnen. Illustreert dat, dat u zich niet zo bekommert om hoe u dingen zegt en wat mensen van u vinden?
Nou laat ik het maar zo zeggen: ik heb nooit enige uitspraak gedaan om mensen te kwetsen. Maar ik denk dat het soms belangrijk is, om mensen zich bewust te laten zijn van de noodzaak van verandering, dat je het hard benoemd.

Aha dus soms is het ook noodzakelijk.
Ja dus soms is het noodzakelijk. Dus het woord subsidietrog was soms een harde uitspraak en ik weet heel goed dat 60% van de Nederlandse boeren niet meer van subsidies afhankelijk is. Maar niettemin is er toch in de landbouw politiek heel veel subsidie gegaan. En ja die kwestie van het kwetsen van mensen. ook dat hangt eigenlijk een beetje er vanaf hoe je ertegenaan kijkt.

We gaan er zo even op door. Maar laten we eerst eens even kijken over welke uitspraken van u Doornbos zo valt We hebben ze op een rijtje gezet:

- *wordt er in Nederland een hoeveelheid mest geproduceerd zo groot al de provincie Utrecht en dan een meter hoog;*
- *de boer zit in een duivelskring;*
- *de Nederlandse landbouw is stalinistisch;*
- *er zijn een aantal valse profeten in Nederland, er zijn een paar ratten vangers van hamelen in Nederland, maar als je daar je aandacht op richt dan kom je niet toe juist aan dat positieve beleid dat er gevoerd moet worden;*
- *Brinkhorst hekelt 'valse profeten' in varkenshouderij;*
- *Boeren hoeven niet van me te houden; ik hoop niet dat er oorlog uitbreekt; geen godsdienst-*

oorlog rond vaccinatie a.u.b.;
- *De boer is veel te afhankelijk geweest;*
- *en dat zijn krokodillen tranen die sommige mensen gebruiken om de suggestie te wekken dat als we maar voldoende verzet hebben dat we er dan misschien dan wel uitkomen, dat is wat ik u zeg, dat is wat ik u verwijt;*
- *Beste boeren zeuren het minst;*
- *Brinkhorst laakt 'watjescultuur';*

U heeft een mooie collectie verzameld, ik had het zelf kunnen zeggen.

Maar nou zegt Doornbos 'Dit is slechte communicatie.' Want daar spreekt hij u op aan vanavond en u zegt net jaar het is soms noodzakelijk om dingen keihard te zeggen
Laat ik het zo zeggen ik denk dat we jarenlang een beleid hebben gevoerd waar ook boeren ministers waren waarin het ook hel moeilijk was om vanuit de positie van de burger naar de positie van de landbouw te kijken. We hebben 3% boeren in Nederland en 97% niet-boer. en het ministerie van Landbouw is veel te lang een ministerie geweest alleen voor de boeren terwijl het ook een ministerie moet zijn niet tegen de boeren maar voor de consument, voor het voedsel, voor het goede voedsel, voor de dieren.

Dus eigenlijk zegt u: mijn voorgangers zijn veel te lang te aardig geweest tegen de boeren, dus daarom valt het nu zo op dat ik zo hard ben.
Nou het is niet de suggestie van aardig of niet. Misschien was het in die tijd dat wel een goed beleid. Ik heb daar mijn twijfels over, want we zijn al 20 jaar met die mensen bezig

Maar hij heeft het niet over beleid, hij heeft het over communicatie ik krijg u niet op dat pad hè?
Nee, want voor mij is communicatie niet los te maken van het beleid dat nodig is

Maar dat is toch niet waar?
Jawel want het is het resultaat van het beleid dat telt.

Maar het is toch c'est le ton qui fait la musique?
Ja maar, als de muziek niet oplevert, het resultaat, dan is kennelijk de ton ook niet goed.

Maar kunnen we een testje doen, kunt u meneer Doornbos gelukkig maken, door bijvoorbeeld dat van die krokodillentranen anders te formuleren zodanig dat hij blij is?

Ik heb in het blad Opzij die uitspraak gedaan. Ik heb toen gezegd, dat er in sommige gevallen sprake is van krokodillentranen. Maar laten we niet vergeten dat de landbouw zelf tien jaar geleden een beleid van non-vaccinatie heeft ingezet, en waarschijnlijk als ik daar toen gezeten had, had ik een ander soort van beleid gewild. Dus men moet het ook niet altijd gooien op degene die geconfronteerd is met de fouten uit het verleden. En die uitspraak heb ik dus voor een deel niet gedaan om de boeren te kwetsen, maar om het verschil aan te geven tussen de boeren die werkelijk gekwetst waren (en dat waren er heel veel, daar heb ik compassie mee, daar heb ik tussen gestaan), en een aantal die destijds vanwege het gewin, het korte termijn economisch gewin, een non-vaccinatie beleid hebben ingezet. en dat heb ik in een *zekere* scherpte gedaan, dat is dan misschien iets dat bij een zekere stijl past die in Nederland niet erg bon ton is. En waarvan ik toch het gevoel heb dat we binnen een maand van de mkz af waren, terwijl we als we

aan het pappen en nathouden waren geweest, dan hadden we een Engelse situatie gehad, dan waren we elf maanden er mee bezig geweest.

U zegt het is uw stijl, dus U heeft ook nergens spijt van
Ik heb geen spijt van uitspraken. Voor sommige gevallen denk ik dat u gelijk hebt. U bent een professionele communicatiepersoon, dat ben ik dus niet. Dat misschien sommige uitspraken harder overkwamen, en daardoor misschien mensen soms in het verzet heeft gebracht. Maar tegelijkertijd zijn die uitspraken soms zo uitvergroot, dat ik mezelf niet herken in de totaliteit die daar aan de orde is gesteld.

Ik zie u als een heel autonoom iemand. Maakt het U eigenlijk wezenlijk iets uit wat mensen van U vinden?
Ik denk dat als mensen waar ik van houd, en die van mij houden waarvan ik ook weet dat die het zeer goed met me menen, kritiek uiten, dan trek ik me dat aan, en dan probeer ik me daarbij aan te passen. Maar u hebt gelijk, ik ben redelijk autonoom, een outsider. Maar, hier zit het beest ik kan niet anders

Dus het antwoord op de hamvraag is: ik ga er niks aan doen, ik kan niet anders.
Ik probeer nog zorgvuldiger te zijn, maar tegelijkertijd niet aan mijn autonomie te komen. Maar ik zeg het nooit om mensen persoonlijk te kwetsen. En voor zover ik dat gedaan heb, maak ik van dit programma gebruik om mijn verontschuldigingen aan te bieden. Maar het beleid staat zoals het is.

8.4.5 Communicatie met intermediairs

Contacten met de sector op centraal niveau
Sectororganisaties als LTO-Nederland zijn onmisbare intermediaire kaders voor het ministerie van LNV. Zoals in hoofdstuk 6 al aangegeven heeft de sector een gedeelde verantwoordelijkheid voor de uitvoering van het dierziektebestrijdingsbeleid met het ministerie van LNV. Voor de informatievoorziening aan de sector was het *Basisoverleg* in het leven geroepen. Dit werd tijdens de crisis meerdere malen per week bijeengeroepen door de Chief Veterinary Officer in Den Haag. 'De' sector is een breed begrip, hier vielen vertegenwoordigers uit het hele agrarische bedrijfsleven, inclusief bedrijfs- en productschappen, veevervoerders, zuivelindustrie, veevoederindustrie enzovoorts onder (zie hoofdstuk 6). Soms zaten er wel vijftig mensen aan tafel. Tegelijkertijd is 'de' sector een heel smal begrip, omdat 'de' agrarische sector niet meer bestaat. Alleen al LTO bestaat uit een centrale organisatie, regionale afdelingen, lokale afdelingen en thematisch georganiseerde afdelingen. Een aantal kleinere organisaties is niet in het basisoverleg vertegenwoordigd. Het ministerie van LNV doet over het algemeen zaken met centrale vertegenwoordigers, en verwacht dat die hun eigen communicatiekanalen benutten om informatie door te spelen.

De meningen over de kwaliteit en de meerwaarde van het basisoverleg zijn verdeeld. De voorzitter van het overleg geeft zelf aan dat de groep wel erg groot was, van een overlegsituatie kon geen sprake zijn. Het algeheel gevoelen is dat de term 'overleg' verkeerd gekozen is, de aanwezigen ervoeren het als eenzijdige informatieoverdracht vanuit het ministerie van LNV. Er lijkt sprake te zijn van een 'in-

crowd' en een 'outcrowd'; aanpalende organisaties als veevervoerders en zuivelindustrie vertegenwoordigers hadden het gevoel[229] dat de besluitvorming al voorgekookt was tussen de CVO, LTO-Nederland en het NVV (vertegenwoordigers van de varkenssector), en dat hun punten (voor zover ze al aan de orde gesteld konden worden) wel gehoord, maar niet meegenomen werden. Ze kregen vaak het antwoord '*Klopt, jammer, maar het kan niet anders*'[230]. Uit onze gesprekken met LTO-Nederland blijkt dat zaken met het departement buiten het basisoverleg om werden gedaan, en dan zijn er alsnog klachten over de communicatie. De voorzitter van LTO-Nederland heeft alle begrip voor de hectiek van het moment, maar voelt zich alsnog op cruciale momenten onvoldoende geïnformeerd. Ook van LNV-DV zijde worden de beperkingen van het basisoverleg aangegeven: de sector kreeg informatie, maar geen andere dan de media. Men vond het ongepast om gesprekspartners onder embargo informatie te verstrekken die ze niet naar de achterban konden communiceren. Alles wat in dergelijke overleggen wordt prijsgegeven, is in principe openbaar, en moet 'fit to print' zijn.

Het ministerie van LNV verwacht veel van de sectororganisaties op het gebied van de communicatie. Zij worden, in de woorden van DV, geacht de contacten met de achterban te onderhouden, en de maatregelen verder te communiceren. Maar ook de brancheorganisaties hebben in hun rol als intermediair kader last van de snel wisselende regelgeving. De vertaalslag van deze maatregelen en bijbehorende officiële regels ligt bij o.a. de brancheorganisaties, zoals LTO-Nederland, Cumela, de zuivelindustrie; in feite bij iedereen op wie de regelgeving van toepassing is. Zo vindt de zuivelindustrie bijvoorbeeld dat - ondanks dat ze goed zijn voorbereid op een uitbraak van MKZ in de provincie Friesland - de continue verandering in de landelijke regelgeving tot veel onduidelijkheden heeft geleid: *'Er kwamen steeds nieuwe regels, waardoor wij op een gegeven moment negen verschillende soorten melk hadden die onder bepaalde voorwaarden mochten worden afgezet in Nederland of daarbuiten.'.*[231]

Het uitvaardigen en verspreiden van regels (in grote getale) is één, maar dat betekent nog niet dat iedereen ook geïnformeerd is, omdat alles afhangt van de interpretatie die aan de regels gegeven wordt. Die interpretatie kan nog al eens verschillen. De paradox van dit alles is dat enerzijds de regels bedoeld zijn om verlichting te bieden daar waar mogelijk (dus inspelen op informatie uit het veld). Anderzijds levert het weer nieuwe knelpunten in de praktijk op, waardoor de regels - soms een dag later al - weer aangepast moeten worden. De sector- en brancheorganisaties proberen ieder voor zich, en met wisselend succes, invulling te geven aan hun communicatieve verplichtingen. Ze kunnen vaak niet anders, ook bij hun staat de telefoon roodgloeiend met vragen van leden.

---

229 Verslag bijeenkomst Centraal.

230 Verslag bijeenkomst Centraal.

231 A. Aalberts, voorzitter van Friesland Coberco Dairy Foods in: *Tongblier, de crisis van 2001*, Buitenpost 2001: p. 117.

Teneinde o.a. de sector geïnformeerd te houden, hadden DV en DCC het trechtermodel ingevoerd. Dat werkt als volgt:

- informatie komt op een plaats binnen, bij Informatiedienst DCC;
- de informatiedienst treedt op als een soort draaischijf: verzamelt vragen, zet vragen uit waarop het antwoord niet voorhanden is uit bij beleidsdirecties en de regionale crisisorganisatie, verzamelt antwoorden, zet antwoorden uit;
- DCC is verantwoordelijk;
- antwoorden worden uitgezet naar verschillende clusters;
- in clusters zitten organisaties (per organisatie een contactpersoon), die hun eigen informatiekanalen benutten om informatie verder door te sluizen;
- regelingen worden via dit systeem – mede – gecommuniceerd;
- interessante vragen die binnenkomen worden in een informatiebulletin van antwoord voorzien, en naar hele desbetreffende cluster doorgestuurd.

DV heeft zelf een kleine tussentijdse evaluatie naar het gebruik van de informatiediensten gedaan, waaruit blijkt dat de 16 respondenten redelijk tevreden zijn over het informatiebulletin en de internetvoorzieningen. Op centraal niveau wordt dit beeld door de sectororganisaties ook nu nog redelijk bevestigd.

Hoe verder men van 'Den Haag' afkomt, hoe kritischer de sectororganisaties over de kwaliteit van de informatieverstrekking zijn. Verder in het land worden de organisaties geconfronteerd met gedetailleerdere vragen van de achterban. Antwoorden op deze vragen zijn voor niemand voorhanden. En dat frustreert de telefonisten van de regionale en lokale LTO-afdelingen net zo zeer als de gemeentevoorlichters en de RVV medewerkers.

De communicatie met terreinbeheerders

Terreinbeheerders namen soms ook deel aan het basisoverleg. Daarnaast zijn er een aantal malen aparte bijeenkomsten belegd in Den Haag om te overleggen over de specifieke problemen die het afsluiten van natuurterreinen voor publiek, het afzonderen, monitoren en een paar maal ruimen van de kuddes van natuurbeheerders en het wildvraagstuk met zich meebrachten. De terreinbeheerders kwamen onderling tot een samenwerkingsverband, zodat ze niet allemaal naar Den Haag hoefden. Ze werkten nauw samen met natuurbeschermingsorganisaties en bijvoorbeeld de Stichting Zeldzame Huisdierrassen. Punten van kritiek op de communicatie van het ministerie van LNV met de terreinbeheerders spitsen zich toe op:

- Ontbreken interne consensus binnen de beleidsafdelingen, waardoor er verschillende geluiden naar derden gecommuniceerd werden (zie hierboven).[232] De indruk bestaat bovendien dat ook de woordvoerders vaak niet (geheel) op de hoogte waren van de laatste stand van zaken. Natuurmonumenten noemt voorbeelden van ambtenaren in Den Haag die zelf ook toegaven het spoor compleet bijster te zijn. Helderheid over veterinaire maatregelen was nog wel te krijgen,

[232] Nota bene: de positie van Staatsbosbeheer als voormalig onderdeel van het ministerie van LNV blijkt soms, ten opzichte van de andere terreinbeheerders en ten opzichte van het voormalig moederdepartement, een lastige. Staatsbosbeheer is net zo kritisch richting het ministerie van LNV als de andere terreinbeherende instanties, hoewel ze wel blijkgeven van begrip voor de dilemma's van het ministerie van LNV. Omgekeerd voelden de woordvoerders van het ministerie van LNV zich soms in verlegenheid gebracht door de eigen koers die Staatsbosbeheer in de communicatie voerde.

maar duiding van flankerende maatregelen bleek lastig. Een medewerker van Natuurmonumenten legde de regelgeving dan zelf maar uit.[233]

- Ontbreken van tijdige informatie richting de terreinbeheerders over verdachte en besmette locaties. Staatsbosbeheer spreekt begrip voor de terughoudendheid van het ministerie van LNV met het verspreiden van dergelijke informatie uit (vanwege de angst dat er dan gesleept zou worden met vee). Maar het was voor terreinbeherende instanties daardoor bijzonder lastig eigen maatregelen te treffen zoals het afzetten van terreinen, en daar vervolgens tijdig richting het publiek over te communiceren.
- Ontbreken van publiekscampagnes over afsluiten van gebieden. Ondanks herhaalde verzoeken om ook vanuit het departement nut en noodzaak van het afsluiten van natuurgebieden te communiceren, weigerde het ministerie van LNV iets anders dan een 'dringend advies tot afsluiten' richting de terreinbeheerders te geven en liet men de informatieverstrekking grotendeels aan de instanties zelf over. Het feit dat er niets anders werd afgegeven dan een dringend advies heeft volgens de terreinbeheerders te maken met de angst voor claims uit o.a. de recreatie- en horecasector (zie hoofdstuk 6). Maar nu leken de natuurbeheerders in de ogen van het publiek 'de schuldigen' voor het feit dat (in bijvoorbeeld het Paasweekeinde) terreinen gesloten waren. Gebrek aan duidelijkheid richting het publiek, gecombineerd met gebrek aan draagvlak voor de maatregelen, leidde tot problemen in het veld. *Er zijn boswachters ziek thuis beland, omdat ze bedreigd werden door woedende recreanten.*[234]
- De terreinbeheerders wijzen specifiek op de ontbrekende rol van de minister bij het communiceren van de maatregelen. In hun beleving zou het erg geholpen hebben als de minister in een persconferentie ook nut en noodzaak van het niet betreden van (begraasde) natuurterreinen had toegelicht.
- Timing van de communicatie over maatregelen. Nu kwamen wijzigingen in de maatregelen soms om 12.00 uur 's nachts op vrijdagavond, waardoor terreinbeheerders niet meer in staat waren adequate eigen maatregelen (zoals het plaatsen of verwijderen van afsluitingsborden) te treffen.

Let wel: bestudering van de persberichten en andere mededelingen op de site van het departement toont aan dat er inderdaad meermalen sprake was 'Op dringend advies van de minister door terreinbeheerders afgesloten natuur- en recreatiegebieden', waarbij de gebieden vervolgens, inclusief kaartmateriaal, genoemd worden. Het departement communiceerde daarmee zelf actief dat bepaalde terreinen op hun verzoek gesloten werden gehouden. In dit onderzoek zijn geen effectmetingen van communicatie-inspanningen gedaan, zodat er geen onafhankelijk oordeel over het bereik van de middelen mogelijk is, maar het departement heeft op dit punt wel actie ondernomen.

[233] Interviewverslag Natuurmonumenten.
[234] Interviewverslag Staatsbosbeheer.

8.4.6 Communicatie met dierenartsen

De KNMvD gaat in het basisoverleg uit van een constructieve opstelling. Na de crisis vindt zij dat zij door het scheppen van duidelijkheid over wat wel en niet goed is gegaan winst kan boeken. Een belangrijk punt van kritiek is de communicatie van de overheid naar de dierenartsen toe. Tijdens de crisis leidt het tekort aan informatie en het gevoel dat met hun kanttekeningen niets wordt gedaan bij dierenartsen tot frustraties. *Aan de overheid dient duidelijk gemaakt te worden, dat hier, wil zij op de dierenartsen kunnen blijven rekenen, veel zal moeten veranderen*[235].

Communicatie met belangenverenigingen
In hoofdstuk 6 staat beschreven hoe belangenverenigingen als de Dierenbescherming en de Stichting Zeldzame Huisdierrassen trachtten door het versturen van brieven, het aanspannen van rechtszaken en het voeren van publieksacties aandacht te vragen voor hun standpunten. Uit het tempo waarmee het ministerie van LNV reageert op dergelijke acties blijkt de prioriteit die men aan belangenverenigingen verleent. Langzaam ontstaat een breed maatschappelijk samenwerkingsverband tegen het non-vaccinatiebeleid. De gemeenschappelijke actie vertaalt zich in de eerder genoemde advertentiecampagne en herhaalt zich in een gezamenlijk manifest. Ook uit de hoek van de belangenverenigingen horen we kritiek op de communicatie met het departement. Zo heeft men op een aantal brieven nog steeds geen antwoord gekregen. Men loopt te hoop tegen het non-vaccinatie beleid, wat Brinkhorst immers zelf ook ter discussie stelt in Brussel. Daarnaast heeft de Dierenbescherming kritiek op welzijnsproblemen zoals de verminking van oren.

Communicatie met het niet-agrarisch bedrijfsleven
Het niet-agrarisch bedrijfsleven dat vooral te maken krijgt met de gevolgen van de MKZ-crisis is niet vertegenwoordigd in het basisoverleg. De organisaties, zoals RECRON, MKZ Nederland, Kamer van Koophandels, Horeca-Nederland worden slecht geïnformeerd en hebben nauwelijks mogelijkheden om hun stem te laten horen.
De grote klacht is dat het ministerie van LNV alleen naar landbouw kijkt en niet naar de schade op andere plaatsen. Opgemerkt wordt bijvoorbeeld dat geen rekening wordt gehouden met het beeld dat Nederland naar het buitenland had voor toeristen. Ook bij het ministerie van Economische Zaken krijgen deze organisaties geen gehoor.

8.4.7 Communicatie met andere overheden

In hoofdstuk 6 staat al beschreven dat het ministerie van LNV onvoldoende voorbereid was op het managen van de maatschappelijke crisis die ontstond. Dit was voor een substantieel deel te wijten aan allerlei communicatieproblemen die ontstonden in de contacten met burgemeesters, het openbaar ministerie en de politie. De verwarring begint al op interdepartementaal en nationaal niveau, tussen de verschillende typen crisisorganisatie; die van de 'normale rampenaanpak' en die

[235] Bron: evaluatie KNMvD en gespreksverslag bijeenkomst Centraal.

van een dierziektebestrijding. Bij de eerste is er sprake van een besluitvormend MBT en IBT, en een coördinerend NCC, bij de tweede neemt het ministerie van LNV het voortouw en volgen de anderen. Al snel ontstaat irritatie met name bij de politie. Men wijdt dit aan gebrekkige communicatie en afstemming over de gewenste inzet. Er zitten ook cultuurverschillen onder: de KLPD heeft het gevoel dat er onvoldoende gebruik wordt gemaakt van de expertise van het reguliere rampenbestrijdingsapparaat. Verzoeken om bij het crisisberaad aanwezig te zijn, worden niet gehonoreerd. Omgekeerd begrijpt het ministerie van LNV niet waarom de politie zo moeilijk doet over de arbeidstijdenwet; iedereen werkt 14 uur per dag, dus waarom de politie niet?

Op nationaal niveau bestaat er al onduidelijkheid over de informatielijnen tussen het ministerie van LNV (DCC)-NCC-Provincie-Gemeente. Door de steeds veranderende regelgeving en de voortvarende aanpak van het ministerie van LNV was de informatie niet op tijd, onvolledig, en niet toegepast op de verantwoordelijkheden van de andere overheden. Dit zal, zo valt in hoofdstuk 6 al te lezen, voor veel problemen zorgen. Wat verwachten andere overheden van het ministerie van LNV op het gebied van communicatie?

Burgemeesters hebben bij het bestrijden van een dierziekte als MKZ een moeilijke positie. Ze zitten ingeklemd tussen nationaal, lokaal en individueel belang. Ze zijn slecht voorbereid op de aard van de crisis, de aanpak van het ministerie van LNV en de rol die het ministerie van LNV van ze verwacht. Daarnaast zijn ze gewend volgens rampenplannen te werken, waarbij ze zelf een centrale rol vervullen. Bij het uitbreken van de crisis gaan ze improviseren; ieder van hen zal op eigen wijze invulling aan de crisisbestrijding geven. Het ministerie van LNV verleent geen prioriteit aan het onderhouden van de contacten met lokale overheden; het bestrijden van de ziekte gaat voor. Er bestaat ook onduidelijkheid over de precieze verantwoordelijkheidsverdeling: moeten de burgemeesters nog volgens de oude Gezondheids- en welzijnswet voor dieren geïnformeerd worden, of geldt de nieuwe, staande praktijk? Onze beoordeling is dat, gezien de late, steeds veranderende en verwarrende informatievoorziening, de onvoldoende voorbereiding wat betreft oefeningen, de (op dat moment) niet-wettelijke basis van de rolverdeling, de aanpak van dierziektebestrijding die anders is dan de voor het lokaal bestuur bekende aanpak bij rampen, en de botsenden culturen in het algemeen, de oorzaak met name het ministerie van LNV verweten kan worden. Het ministerie van LNV heeft de maatschappelijke impact onderschat. Opvallend is in de gesprekken met de ambtelijke top van het ministerie van LNV, en RVV, dat zij de bestuurlijke verwarring wel zien, maar het niet of nauwelijks als een werkelijk probleem ervaren. Er wordt gereageerd op de volgende wijze: het gaat om dierziektebestrijding, Nederland is te klein voor decentralisatie, het Europees beleid is datgene waar het om draait. Sommigen zeggen: het maatschappelijk draagvlak is niet te krijgen want het non-vaccinatiebeleid is niet-uitlegbaar, al het andere buiten de dierziektebestrijding is ketelmuziek. Anderen zeggen: we moeten de volgende keer alles beter uitleggen. Onvoldoende onderkend wordt dat de verhoudingen in sommige delen van Nederland intussen dermate verstoord zijn, - de emoties laaiden tijdens de regiobijeenkomsten nog hoog op - dat uitleggen alleen niet voldoende zal zijn. Goed communicatiebeleid veronderstelt meer dan 'beter uitleggen', het veronderstelt kennis van, begrip voor en respect voor de gespreks-

partner. Het veronderstelt de bereidheid de dialoog aan te gaan. Die bereidheid kan beter.

Ook de communicatie met uitvoerende overheidsdiensten als de politie, het OM en de militairen vertoont spanningen. Bij het uitvoeren van veterinaire maatregelen kende de politie deels vergelijkbare problemen als RVV-ers. Door snelle veranderingen van wet- en regelgeving en slechte planning wisten de handhavers regelmatig niet of onvoldoende welke regels op dat moment golden en hoe nieuwe regelgeving uitgelegd moest worden. Voor de politie kwam daarbij dat zij geen directe lijn hadden met de crisisorganisatie en het ministerie van LNV spaarzaam was met het verstrekken van informatie. Er was gebrek aan goede instructies. Opvallend is dat er vanuit de politie en OM veel minder klachten zijn over de AID dan over de RVV. De ondersteuning vanuit het LOP en het aanstellen van een aanspreekpunt heeft daar zeker mee te maken. Onbekendheid met de RVV en de precieze taakverdeling kan ook daarmee samenhangen. De AID staat dichter bij de politie dan de RVV.

Er is ook hier sprake van een cultuurverschil. Militairen ergeren zich aan de chaotische organisatie en onduidelijke hiërarchische structuren bij het ministerie van LNV (met name in het RCC). Zij begrijpen niet waarom niet volgens de NCC-structuur uit het Nationaal Handboek gewerkt wordt. Zij zijn niet de enigen. De politie ergert zich daaraan, maar ook aan de slechte planningen. En LNV-medewerkers ergeren zich aan de onduidelijke sturingslijnen van de politie, en vinden dat de politie te veel praat en te weinig actie onderneemt. (zie ook ES&E en interviews)

Bij de bestrijding van de crisis werkt de overheid zelf niet altijd volgens de voorschriften. Dit is begrijpelijk gezien de hectiek van dat moment. Het roept echter wel vragen op over rechtmatigheid en rechtvaardigheid. Veelvuldig wordt gezegd '*de overheid mag wel tegen de regels ingaan, als wij veehouders het doen worden we zwaar gekort*[236]. Wil de overheid anderen erop aanspreken om zich aan de wet te houden dan moet zij zelf het goede voorbeeld geven.

8.4.8 Beoordeling

De veelgehoorde klacht dat 'de' communicatie slecht was, is te kort door de bocht en doet geen recht aan de inspanning die velen zich onder moeilijke omstandigheden getroost hebben. De snelle wijzigingen in de regelgeving, bedoeld om lucht te geven in anders rigide geboden, veroorzaakten door het tempo en tijdstip van wijziging veel ruis in de communicatie. Het alternatief, niet wijzigen, lijkt echter ook weinig aanlokkelijk.
Dat alles laat onverlet dat er verbeterpunten aan te wijzen zijn. Het communicatiebeleid op centraal niveau overziend, constateren wij dat de politiek bestuurlijke werkelijkheid, gecombineerd met een zekere gelatenheid, de uitvoering van de communicatie te zeer gedomineerd heeft. Wat er aan personele capaciteit beschikbaar was, werd vooral ingezet voor de persvoorlichting en het bijhouden van internet. De persvoorlichting is, voor zover wij kunnen beoordelen, naar behoren

[236] Bron: regiobijeenkomst Veluwe

verlopen. De collectieve notie dat er 'ontzettend veel negatieve media-aandacht' was, behoeft na bestudering van knipselarchieven nuancering. Wellicht heeft men het zo ervaren, maar onderzoek wijst dit beeld niet uit. De centrale informatievoorziening is naar beste eer en geweten ingevuld, maar gaf onvoldoende ondersteuning aan de veelheid en gedetailleerdheid van de vragen die in de praktijk gesteld werden. Het clusteren van maatregels naar doelgroep of vraagsoort had hierbij al meer duidelijkheid kunnen geven. De stelling dat 'het beleid toch niet uit te leggen valt' mag geen reden zijn om onvoldoende inspanning ter voorkoming en bestrijding van problemen in de uitvoering van communicatieactiviteiten in de regio te plegen. Er had voorafgaand aan de uitbraak beter moeten worden nagedacht hoe men in de praktijk met publieks- en slachtofferreacties om moest gaan. Er had meer professionele ondersteuning in met name het crisiscentrum in Stroe moeten zijn. Professionele ondersteuning heeft geen zin, als er bij sommige crisismanagers onvoldoende noodzaak voor wederkerige communicatie onderkend wordt. Een aantal uitspraken in interviews en reacties uit regiobijeenkomsten geven ons het gevoel dat een aantal met de uitvoering belastte crisismanagers wel erg sterk een 'waar gehakt wordt, vallen spaanders' mentaliteit hadden. Dit heeft op cruciale momenten, zoals in Kootwijkerbroek, tot ontsporing in de communicatie geleid. Tactvol optreden onder stress behoort naar onze mening tot een basisvaardigheid van crisismanagers die verantwoordelijk zijn voor de externe contacten. Ook de communicatie met andere overheden verdient verbetering. Nu is het ministerie van LNV teveel uitgegaan van de logica van de dierziektebestrijding, er op vertrouwend dat de openbare orde en veiligheidsvraagstukken 'automatisch' door collega-overheden werden opgepakt. Zoals in hoofdstuk 6 vermeld, bestaat er echter een substantieel grijs gebied tussen de dierziektebestrijding en openbare orde vraagstukken, en daarmee tussen de veterinaire en de maatschappelijke crisis. Hierdoor kan het gebeuren dat burgemeesters zelf callcentra gaan oprichten, om in de informatielacune te voorzien, hetgeen voor ruis in de publieksvoorlichting zorgt. De volgorde van informeren over 'lichte verdenkingen' (eerst bedrijf, dan pas burgemeester) zette de bestuurlijke verhoudingen onder druk. Het LNV crisismanagement heeft onvoldoende oog gehad voor de bestuurlijke werkelijkheid op regionaal en met name lokaal niveau en daar ook in de communicatie naar gehandeld. Dit heeft de maatschappelijke crisis verdiept en de bestuurlijke verhoudingen verstoord. Extra aandacht verdient in dit kader de versterking van de rol van de regiodirecteur als intermediair tussen de wereld van de dierziektebestrijding en de maatschappelijke omgeving.
Met de communicatie met intermediaire kaders, en dan met name met de sector, heeft het ministerie van LNV een lange ervaring. Dit blijkt uit de soepele manier waarop vooral met LTO-Nederland gecommuniceerd is. Formele overleggen als het basisoverleg vervulden daarbij een ondergeschikte rol, het komt aan op de persoonlijke contacten. Het brengen van 'slecht nieuws' boodschappen heeft echter vooral de lokale afdelingen van de LTO veel leden gekost. Het overnemen van delen van de voorlichtingsverplichtingen heeft een zware wissel op zowel de standsorganisaties als bijvoorbeeld de terreinbeheerders of de dierenartsen getrokken. Er mag bij een volgende crisis dan ook niet van uitgegaan worden dat deze organisaties opnieuw bereid zijn in een zelfde mate een deel van de publieksvoorlichting over te nemen.

9. Conclusies

9.1 Het oog van de naald

De MKZ-crisis in de eerste helft van 2001 is binnen redelijke termijn tot een oplossing gekomen. Maar Nederland is door het oog van de naald gegaan, in verscheidene opzichten.

MKZ-virus
Het MKZ-virus verspreidt zich onzichtbaar. Uitbraken zijn onvoorspelbaar, en kunnen zich in onverwachte aantallen en op onverwachte plaatsen voordoen. Ook nu nog is in verschillende gevallen onbekend hoe, via welke kontakten, besmettingen tot stand zijn gekomen; en waarom besmettingen niet hebben plaatsgevonden. De vele inspanningen tot tracering hebben beperkt inzicht opgeleverd. Bestrijding van MKZ-uitbraken vindt derhalve per definitie in onzekerheid plaats. Daarmee is ook gezegd dat het zeer reëele risico heeft bestaan dat de controle op het verloop van de MKZ-uitbraken verloren was gegaan, met als gevolg dat de crisis een aanzienlijk grotere omvang zou hebben aangenomen. Het is twijfelachtig of de bestrijdingsorganisatie van voldoende omvang zou zijn geweest om – op de nu gevolgde wijze – de crisis te bestrijden. De schaal van de verspreiding van het MKZ-virus is uiteraard beïnvloed door de bestrijding van het virus, maar daarnaast is de factor geluk zwaarwegend geweest.

Economie
In het verlengde hiervan heeft het scenario om de hoek gelegen waarbij als gevolg van uitbraken op grotere schaal de economische gevolgen voor de sector aanzienlijk ingrijpender geweest hadden kunnen zijn. Een grootschaliger uitbraak had grote gevolgen gehad voor de veehouderij en het daaraan verbonden bedrijfsleven, doordat gedurende langere tijd de export van vee- en vers vleesproducten en (een deel van) de zuivelexport zou hebben stilgelegen.

Financiën
De bijdragen vanuit de Europese Unie zijn afhankelijk van de kwaliteit van de dossiervorming. Ondanks de problematische ervaringen tijdens de varkenspestcrisis was de dossiervorming niet goed voorbereid. Tijdens de crisis zijn noodverbanden gelegd om de organisatie rond de dossiervorming alsnog op orde te krijgen. Het heeft dan ook nog tot lang na juni geduurd voordat de dossiervorming op het juiste niveau gerealiseerd was. Er zijn risico's gelopen op zodanige fouten dat de EU-bijdragen in het geding zouden komen.

Medebestuur
Tijdens de crisis is een zware wissel getrokken op de inzet van het medebestuur, in het bijzonder die van gemeenten, provincies en ook bijvoorbeeld het OM en de politieorganisaties. Hun loyale medewerking in de crisisbeheersing is onontbeerlijk. Gebleken is dat deze wissel op sommige momenten de grenzen van het acceptabel geachte naderde, met alle risico's vandien.

Maatschappelijke orde
In de getroffen gebieden heeft gedurende kortere of langere tijd het openbare leven stilgelegen. Een grootschaliger uitbraak zou betekend hebben dat in grotere delen van Nederland het openbare leven stil zou hebben gelegen. En zou betekend hebben dat grotere aantallen dieren gedood hadden moeten worden waaronder mogelijk ook bijzondere diersoorten zoals dierentuindieren. De vraag is of dat maatschappelijk geaccepteerd zou zijn. Waarmee tevens de vraag gesteld is of in een dergelijke situatie de bestrijding van een MKZ-uitbraak op vergelijkbare wijze plaats zou hebben kunnen vinden.

Dit zijn vijf 'als-dan' redeneringen. De 'als'-situaties hebben zich niet voorgedaan. Het is niet erger geworden dan het geweest is, maar Nederland is dicht bij de geschetste risico's geweest. Dat de risico's geen werkelijkheid geworden zijn is mede een kwestie van geluk.

9.2 Een dubbele crisis

De MKZ-crisis kent twee kanten. Enerzijds is er de dierziekte die bestreden moet worden. Anderzijds is er de samenleving die gedeeltelijk ontwricht raakt, die emotioneel geraakt wordt, en waarin slachtoffers vallen. Deze maatschappelijke crisis is zo hevig geweest dat – naar de mening van velen - een onverhoopte nieuwe (grootschalige) uitbraak niet op eenzelfde wijze kan worden bestreden.

Het ministerie van LNV heeft het voortouw gehad in de crisisbestrijding. LNV heeft alle inspanning gericht op de bestrijding van het MKZ-virus, en is daar succesvol in geweest, waaraan de geluksfactor heeft bijgedragen. De verspreiding van het virus is in tijd en naar ruimtelijke spreiding beperkt gebleven.

Parallel aan de bestrijding van de MKZ ontstaat een maatschappelijke crisis. Daarmee wordt gedoeld op de mate waarin de bestrijdingsmaatregelen aanvaard worden door de belanghebbenden, en de mate waarin sprake is van een gezamenlijk optrekken van de vele organisaties die een bijdrage (kunnen en/of moeten) leveren aan de crisisbestrijding. Het algemene beeld is dat de steun voor het bestrijdingsbeleid gedurende de crisis sterk is verminderd, deels vanwege de aard van de bestrijdingsmaatregelen, maar vooral vanwege de wijze waarop de crisisbestrijding verlopen is.
In het LNV-beleid is er geen aanwijsbare strategie over hoe om te gaan met het risico op toenemende maatschappelijke weerstand tegen het bestrijdingsbeleid. Sterker nog, de wijze waarop de bestrijding is verlopen heeft de maatschappelijke weerstand versterkt, met negatieve invloeden op de doelmatigheid van de virusbestrijding. De omgang met maatschappelijke weerstanden vraagt van LNV ondermeer om een zo vlekkeloos mogelijke uitvoering van noodzakelijke maar emotievolle maatregelen bij de MKZ-bestrijding, om voortdurende en glasheldere uitleg van het beleid, en om intensieve, wederzijdse communicatie met andere betrokkenen.
Uiteraard kan niet gegarandeerd worden dat met deze inzet de maatschappelijke crisis voorkomen of opgelost wordt, evenmin overigens als succes van de bestrijding van het virus gegarandeerd kan worden. Maar de organisatie die verantwoor-

delijk is voor de crisisbeheersing heeft de plicht om op beide kanten van de crisis inzet te leveren.

Daarmee is de crisisbestrijding door LNV gedeeltelijk geslaagd en gedeeltelijk mislukt. De bestrijding van het MKZ-virus is succesvol geweest. De maatschappelijke weerstand is tijdens de crisisperiode alleen maar toegenomen, mede door de wijze waarop LNV optrad, en is door LNV niet als strategisch onderdeel van de crisisbeheersing beschouwd. Dit, terwijl eerder (begin 2000) de staatssecretaris van LNV in een brief aan de Tweede Kamer reeds waarschuwde voor maatschappelijke weerstand bij de uitvoering van het maatregelenpakket vanwege het (op grote schaal) doden van gezonde dieren. LNV was zich dus bewust van de kans op weerstand tegen het maatregelenpakket en de uitvoering daarvan.

9.3 De MKZ-crisis

9.3.1 Maatregelen

A Preventie

Het beleid in de fase voor de uitbraken – nadat in het Verenigd Koninkrijk MKZ was geconstateerd - was gericht op het voorkomen van een uitbraak door middel van onder meer tracering en vervoer- en verzamelverboden voor evenhoevigen. Al deze maatregelen zijn niet effectief gebleken: de MKZ-uitbraken zijn niet voorkomen. De voornaamste oorzaak daarvoor is dat er geen goed (volledig, gedetailleerd) zicht bestond op alle internationale diertransporten in relatie tot de besmettingshaarden.

Het in het algemeen voortvarend optreden van LNV in deze fase heeft (vermoedelijk) voorkomen dat in Nederland op grotere schaal dan nu het geval geweest is uitbraken van MKZ plaatsvonden. Maar daarnaast is het denkbaar dat de kans op uitbraken minder geweest zou zijn wanneer LNV op een aantal punten alerter was geweest.

Zo is niet goed te begrijpen waarom nauwelijks aandacht besteed is aan de halteplaatsen in internationale diertransporten (Mayenne) nadat van elders berichten kwamen over besmettingen via halteplaatsen, en is de situatie in Ierland - waar vanuit de RVV voor de eerste uitbraak de situatie als ‘penibel’ werd betiteld - onvoldoende in de analyses betrokken. Ook bleek dat de I&R van kleine herkauwers – een taak voor het PVV in medebewind, onder verantwoordelijkheid van LNV – van onvoldoende kwaliteit was waardoor tracering bemoeilijkt werd.

B Preparatie

Over de laatste weken voor de eerste uitbraak op 21 maart 2001 kan met de kennis achteraf geconcludeerd worden dat onvoldoende inzicht bestond in de ernst van de situatie. In deze periode moesten maatregelen genomen worden binnen een kader van verscheidene onzekerheden: onzekerheden over diertransporten en de daarmee samenhangende insleepmogelijkheden. En onzekerheden over het feit of er binnen Nederland wel of niet van MKZ sprake was: testuitslagen waren meer dan eens niet duidelijk, respectievelijk lieten lang op zich wachten, hetgeen overigens samenhangt met de aard van de testen en buiten de invloedssfeer van LNV ligt. Tracering leidde lang niet altijd tot duidelijke sporen.

Op drie punten was – met de kennis achteraf – alerter optreden nodig geweest.
In de eerste plaats is de versoepeling van het vervoersverbod in het weekend van 9 – 13 maart (het bokjesweekend) geen verstandige maatregel gebleken. Op grond van de op dat moment beschikbare gegevens, en op basis van het proportionaliteitsbeginsel, kon een versoepeling onderbouwd worden, maar achteraf is deze versoepeling voorbarig gebleken.
In de tweede plaats is een melding – op 14 maart – door een practicus in Oene met onvoldoende oplettendheid behandeld door de RVV. De practicus heeft op 14 maart weliswaar niet het juiste telefoonnummer gebeld, maar wel de RVV bereikt; op 15 maart volgt hij wel de juiste procedure en dan komt er direct een specialistenteam naar het desbetreffende bedrijf. Het vervolgens niet direct instellen van tracering van dier- en persoonscontacten heeft de opsporing van een aantal potentiële besmettingshaarden onnodig vertraagd.
In de derde plaats is het teleurstellend dat ID Lelystad pas op 19 maart een PCR-test inzette en onduidelijk is waarom pas op 20 maart informatie ingewonnen werd over het gedrag van het MKZ-virus in de celkweek bij de Engelse vakgenoten.

C Bestrijding

De uitbraak van het MKZ-virus in de eerste helft van 2001 is, vanaf het moment van de eerste uitbraken, door LNV doeltreffend bestreden: de schaal en de duur van de uitbraak zijn beperkt gebleven. De maatregelen van LNV waren in het algemeen rigoureus en consequent, en daardoor doeltreffend. Vanwege het hoge besmettingsgevaar is een ingrijpende aanpak van MKZ noodzakelijk.
LNV heeft geopereerd op grond van de maatregelen die opgesteld waren door de Europese Unie, en heeft de daarin beschikbare beleidsruimte optimaal benut. LNV is in de relatie met de EU succesvol geweest omdat steeds waar nodig toestemming verkregen werd voor doeltreffende maatregelen.
Hoewel de maatschappelijke kritiek op de maatregelen op sommige momenten krachtig was, heeft LNV terecht vastgehouden aan consequente toepassing van het maatregelenpakket. Daarbij zijn de grenzen van wet- en regelgeving niet overschreden, zoals mede blijkt uit een aantal rechterlijke uitspraken; met de kanttekeningen dat op enkele punten de rechtmatigheidsvraag nog onder de rechter is.
Het maatregelenpakket was reeds eerder opgesteld en ter kennis van de Tweede Kamer gebracht. In de wijze waarop het maatregelenpakket is toegepast is een balans gezocht tussen enerzijds het proportionaliteitsbeginsel (waarin elementen als maatschappelijke acceptatie en economische belangen van de sector gewogen worden) en anderzijds een daadkrachtige aanpak.

Analyse van de genomen maatregelen leidt niet tot duidelijke conclusies dat er op bepaalde momenten tijdens de uitbraak maatregelen getroffen hadden kunnen worden die tot verkorting van de duur van de uitbraak zouden hebben geleid, dan wel waarmee de schaal van de uitbraak beperkter gebleven zou zijn. Uitgaande van de op ieder moment aanwezige informatie zijn steeds doeltreffende maatregelen genomen. Op enkele momenten dreigde de MKZ-uitbraken onbeheersbaar te worden; in reactie daarop zijn drastische maatregelen genomen: het besluit tot toepassing van noodvaccinatie, en de instelling van de ‘driehoek Groot Oene’; deze zijn effectief gebleken.

Wat betreft de doelmatigheid van de bestrijding is niet aantoonbaar of aannemelijk dat door andere inzet van het maatregelenpakket of door andere maatregelen het aantal uitbraken minder zou zijn geweest, of met minder ruimingen of met minder afgesloten gebieden volstaan had kunnen worden.

Wel moeten kanttekeningen geplaatst worden bij drie flankerende aspecten in de crisis. In de eerste plaats betreft dit het beleid ten aanzien van dieren in natuurgebieden of in dierentuinen. In de tweede plaats betreft dit de bedrijfsmatige gevolgen van de isolatie waarin vele boerenbedrijven verkeerden: de aan- en afvoer van mest, melk en voer. In de derde plaats betreft het de wijze waarop met dierenwelzijn is omgegaan. Doordat LNV op deze drie punten in de voorbereiding geen adequaat, oplossingbiedend beleid had opgesteld, respectievelijk (daardoor) geen voorzieningen getroffen had, hebben deze onderwerpen meer aandacht en tijd gevraagd dan wenselijk was bij de crisisorganisatie, bij de externe betrokkenen, en in de media.
Hoewel uit de enquête onder agrariërs in de getroffen gebieden blijkt dat voor het merendeel van de agrariërs deze problemen oplosbaar waren, heeft deze kwestie voeding gegeven aan de meer dan eens krachtige maatschappelijke weerstand tegen het bestrijdingsbeleid. Waar maatschappelijke weerstand afbreuk heeft gedaan aan vooral het soepele verloop van de uitvoering, is de conclusie dat de drie genoemde punten afbreuk hebben gedaan aan de doelmatigheid van het beleid.

Tenslotte passen twee kritische kanttekeningen bij de maatregelen. Ten eerste hebben op verscheidene momenten de snelle opeenvolging van nieuwe / aangepaste maatregelen meer dan eens voor verwarring gezorgd bij uitvoerders en bij externe betrokkenen, en voor onduidelijkheid over de feitelijk geldende regels. Ten tweede is als probleem ervaren dat regels in juridische taal gesteld waren, hetgeen afbreuk deed aan de begrijpelijkheid van de regels.

9.3.2 Uitvoering

De uitvoering van de door LNV genomen maatregelen vraagt om nauwgezette coördinatie tussen verscheidene organisaties binnen en buiten het ministerie van LNV, en vraagt – in deze crisis - om een grootschalige inzet. De uitvoering wordt gecompliceerd door frequente wijzigingen in omstandigheden, informatie en maatregelen. Daarmee wordt de uitvoering van de maatregelen een complexe opgave. Tegelijkertijd is een nauwgezette uitvoering noodzakelijk om de beoogde effectiviteit te bereiken.

In het algemeen geldt dat de uitvoering zodanig verlopen is dat de maatregelen effectief konden zijn. Het algemene beeld van de uitvoering is echter duidelijk tweezijdig.

Voorop staat dat een groot deel van de uitvoering soepel is verlopen, en overeenkomstig hetgeen eerder voorbereid was. Door velen – medewerkers van LNV en medewerkers van andere organisaties - is met grote inzet, flexibiliteit en inventiviteit gewerkt aan een zo goed mogelijke uitvoering. Zeker in de activiteiten vanuit de LNV-diensten is de ervaring zichtbaar die de organisatie in eerdere crises had

opgedaan. Uit de enquête onder agrariërs in de getroffen gebieden komt naar voren dat 80 tot 90% van de verschillende onderdelen van het pakket uitvoeringsactiviteiten naar behoren is verlopen (op punten als tijdigheid, vakkundigheid en bejegening).

Anderzijds is ook de conclusie dat er in de uitvoering teveel verkeerd is gegaan. Vele voorbeelden – niet representatief maar wel illustratief - passeren in deze evaluatie de revue. Een RVV-evaluatie wijst uit dat er in de verschillende geledingen van de uitvoerders (en managers) deels positief, maar deels ook kritisch tot zeer kritisch wordt teruggekeken op de context waarbinnen men te werk moest gaan. Blijkens de enquête onder agrarieërs oordeelt men in 10 tot 20% van de gevallen kritisch tot zeer kritisch over het kwaliteitsniveau van de uitvoering.

Gezien de complexiteit en de schaal van de uitvoering kan redelijkerwijs een volledig vlekkeloze uitvoering niet verwacht worden. Desondanks moet een hoog belang toegekend worden aan de kwaliteit van de uitvoering. In de eerste plaats is de kwaliteit van de uitvoering bepalend voor de effectiviteit van de bestrijding van het virus. In de tweede plaats is het noodzaak dat de condities waaronder de uitvoerders hun werk moeten verrichten, zo goed mogelijk zijn. In de derde plaats moet van de overheid verwacht worden dat in de uitvoering zorgvuldig en respectvol wordt omgegaan met de gedupeerden, in het bijzonder de geruimde veehouders en hobbyboeren. In dit licht bezien moet de kwaliteit van de uitvoering als te laag beoordeeld worden. Een belangrijke oorzaak hiervan is het niveau van voorbereiding van de uitvoering (draaiboeken, training, e.d.): LNV was onvoldoende voorbereid op de MKZ-crisis.

Veterinaire maatregelen

De maatregelen waartoe op managementniveau (LNV crisisberaad, management RVV) besloten werd, zijn in het algemeen conform besluit uitgevoerd. Drie factoren hebben op een aantal momenten geleid tot vertragingen in de uitvoering:

- maatschappelijke weerstanden, zoals vanwege de tijdelijke onmogelijkheid om in Kootwijkerbroek te ruimen;
- juridische procedures, aangespannen door opposanten;
- tekorten in de capaciteit van de uitvoeringsorganisatie.

Voor de uitvoering van de verschillende veterinaire maatregelen (zoals screenen, traceren, ruimen, testen, vaccineren) bestonden niet altijd actuele protocollen, respectievelijk waren bestaande protocollen niet altijd op de gewenste plaats aanwezig en/of bekend bij de uitvoerders. Meer dan eens ontbrak het aan voldoende uitvoeringscapaciteit, hetgeen leidde tot ongewenste bijstellingen in de uitvoeringsschema's. Op deze punten was LNV onvoldoende voorbereid op de bestrijding (en komt de vraag op of en hoe een crisis van een grotere omvang effectief bestreden had kunnen worden).

Een flink deel van de tekortkomingen vanuit de voorbereiding en een flink deel van de planningsproblemen is opgevangen en gecompenseerd door enerzijds de flexibiliteit en de crisiservaring in de LNV-organisatie, en anderzijds de zeer hoge inzet, flexibiliteit en creativiteit van de uitvoerde medewerkers.

9.3.3 Organisatie

De organisatie van de bestrijding is opgezet met inachtneming van de lessen uit de varkenspestcrisis; in de kortst mogelijke bewoordingen: besluitvorming centraal, uitvoering regionaal. In het algemeen heeft deze structuur goed gefunctioneerd. Maar binnen deze algemene waarneming passen vijf kanttekeningen.

De eerste kanttekening is dat het besluit tot opzet van de crisisorganisatie pas genomen is op het moment van de eerste uitbraak. De opbouw van de regio-organisatie – personele invulling, faciliteiten – neemt uiteraard enkele dagen in beslag, waarmee er ook (kostbare) tijd verstrijkt voordat de uitvoeringsorganisatie volledig operationeel en effectief is in de uitvoering van de veterinaire maatregelen en in de opbouw van een relatienetwerk met andere partijen in de regio. Ook hier komt het beeld naar voren dat een suboptimaal proces gecompenseerd wordt door een hoog niveau van inzet van de medewerkers.
De tweede kanttekening is dat de structuur vanuit centraal naar de regio's toe beter functioneerde dan vanuit de regio's naar centraal. Meer dan eens bleek het lastig te zijn om regionaal relevant geachte kwesties op de agenda van het centrale crisisberaad te krijgen. Ook in deze structuur is het juiste evenwicht tussen centraal en regionaal niet bereikt.
De derde kanttekening is dat de communicatiefunctie onvoldoende plaats in de (regionale) organisatie heeft gekregen.
De vierde kanttekening is dat er verwarring bestond door het naast elkaar bestaan van twee verschillende typen van crisismanagement, die van een dierziektebestrijding van LNV, en die van de rampenbestrijding van BZK-NCC.
Tenslotte is er enige mate van spanning en inefficiëntie blijven bestaan binnen de LNV-organisatie tussen enerzijds de lijnen in de crisisorganisatie (DCC, RCC) en anderzijds de staande organisatie (departementsdirecties, RVV).

9.3.4 Dossiervorming

Goede dossiervorming is essentieel met het oog op de financiële bijdragen vanuit de Europese Unie. Naar het resultaat gemeten heeft de dossiervorming doeltreffend plaatsgevonden. Begin oktober 2001 leidde een controlebezoek vanuit de EU tot een positieve conclusie; waarbij mogelijk nog wel de taxaties een twistpunt kunnen vormen.
Desalniettemin was de voorbereiding van de dossiervorming onvoldoende. Ondanks ervaringen in de varkenspestcrisis lag de gang van zaken – organisatorisch en inhoudelijk - bij de aanvang van de MKZ-crisis niet vast. De uitvoeringsorganisatie moest hals over kop opgebouwd worden. Dankzij ervaring en improvisatietalent kon het benodigde resultaat bereikt worden.

9.4 De maatschappelijke crisis

Parallel aan de MKZ-crisis groeide de maatschappelijke crisis: een groeiende weerstand tegen het MKZ-bestrijdingsbeleid. Al in 2000 voorspelde de staatssecretaris van LNV in een brief aan de Tweede Kamer dat de maatschappelijke acceptatie van het bestrijdingsbeleid problematisch zou kunnen zijn, vooral op het punt van het (preventief) doden van (gezonde) dieren. Deze voorspelling is uitgekomen.

Elementen van maatschappelijke weerstand, die overigens ook van invloed zijn op de opvattingen in de Kamer, zijn:

- kritiek op en verzet tegen de uitvoering van bestrijdingsmaatregelen door agrariërs;
- een laag niveau van loyaliteit bij medebestuurders;
- negatieve beeldvorming in de media.

Uiteraard zijn er beperkingen aan de mogelijkheden van LNV om deze weerstand te beïnvloeden, laat staan weg te nemen. De aard van de maatregelen voor MKZ-bestrijding is zodanig dat weerstand vrijwel onvermijdelijk is. Zo is terecht in een eerder stadium het voornemen (aan de Kamer gemeld in 2000) om in een publieks-campagne de problematiek aan de orde te stellen, niet uitgevoerd; van een dergelijke draagvlakcampagne in een periode waarin van MKZ-uitbraken geen sprake is, zal geen enkel effect uitgaan. Echter, LNV ontbeerde een strategie – gerekend vanaf het moment van MKZ-uitbraken in het Verenigd Koninkrijk – om maatschappelijke steun te behouden respectievelijk te verwerven voor het bestrijdingsbeleid. Mogelijk komt dit voort uit de regelmatig bij LNV-medewerkers vernomen opvatting dat het beleid 'niet uit te leggen' is; dit is echter een veel te defaitistische opvatting, die nooit leidend zou mogen zijn in het bestrijdingsbeleid.

Niet alleen ontbrak het aan een duidelijke en effectieve strategie gericht op maatschappelijke steun voor het bestrijdingsbeleid, uit het verloop van de gebeurtenissen moet ook nog eens de conclusie getrokken worden dat de wijze waarop LNV op onderdelen beleid heeft gevoerd heeft bijgedragen aan verlaging van het maatschappelijk draagvlak voor deze wijze van MKZ-bestrijding:

- De kwaliteit van de beleidsbepaling en de uitvoering liet meer dan eens te wensen over, goeddeels als gevolg van hiaten in de voorbereiding. Het beleid en de uitvoering ervan waren voor niet-ingewijden soms onvoldoende begrijpelijk, en voor betrokkenen soms onvoldoende zorgvuldig. Daar komt nog bij dat in de media incidenten in de uitvoering uitvergroot worden, met negatieve doorwerking op de beeldvorming over het beleid, over de crisisorganisatie en over de verantwoordelijke minister.
- LNV heeft externen, zoals burgemeesters, politieorganisaties en belangenorganisaties onvoldoende in het bestrijdingsbeleid betrokken, hetgeen het departement en het departementsbeleid veel goodwill gekost heeft. Zo is ten onrechte niet voorzien in de communicatiefunctie (inclusief voorlichting) in het RCC. Het gebrek aan communicatie is de meest constante klacht van betrokkenen van buiten LNV.

Dit gebrek aan communicatie speelde onder meer in het beleid rond de openbare orde. Er is tijdens de crisis onvoldoende samenwerking ontwikkeld tussen LNV, politieorganisaties, OM en burgemeesters met het oog op een goede bewaking van de openbare orde.

Kortom, LNV heeft zich niet zichtbaar rekenschap gegeven van het belang van het in stand houden van een voldoende niveau van aanvaarding van het beleid, en de wijze van beleidsvoering heeft maatschappelijke weerstand opgeroepen; dit alles ondanks de eerdere onderkenning van de mogelijkheid van maatschappelijke

weerstand tegen het beleid. Een crisisorganisatie dient ook dit aspect – één van de twee kanten van een crisis als deze – tot de eigen verantwoordelijkheid te rekenen.

Hiervoor dienen zich in de context van de MKZ-crisis twee strategieën aan. De eerste is het bereiken van een zo vlekkeloos mogelijke realisatie van beleid en uitvoering. De tweede is het investeren in de interactie met alle betrokkenen: belangenorganisaties, medebestuurders en gedupeerden.
Zeker zou hierdoor niet alle maatschappelijke weerstand opgeheven zijn. Het op grote schaal doden van dieren en het afsluiten van gebieden leidt onvermijdelijk tot maatschappelijke ontwrichting en (daarmee) tot maatschappelijke weerstand. Maar anderzijds mag aangenomen worden dat met enige mate van succes een beroep gedaan kan worden op de realiteitszin van velen – MKZ-uitbraken kunnen niet zonder harde maatregelen bestreden worden. LNV – een orgaan van de Nederlandse staat - had de kans op positieve effecten van beide strategieën moeten benutten: effecten op de acceptatie van het beleid, en (daarmee) effecten op de doelmatigheid van de bestrijding.

Aanbevelingen

Uit de evaluatie van de gebeurtenissen vloeien drie aanbevelingen voort, die hier kort verwoord worden maar die elk omvangrijk en ingrijpend van aard zijn.

De ervaringen in de MKZ-crisis moeten voor LNV aanleiding zijn om op een groot aantal punten de beleidskaders aan te passen en te detailleren: financieel-administratieve aanpak, veterinaire maatregelen, oplossingen voor landbouwkundige aspecten en dierenwelzijn, organisatiestructuren op een hoger niveau van integratie, kwaliteitsverbetering van informatiestructuren. Inmiddels loopt er reeds een aantal acties binnen LNV, zodat uitvoerige behandeling hiervan op deze plaats minder zinvol is. De eerste opgave is dat LNV zeer goed voorbereid raakt op een onverhoopte volgende uitbraak, door bestrijdingsstrategieën nauwgezet uit te werken, door hierover in oveleg te treden met externe betrokkenen, en door intensief te oefenen.

Van zeker zo groot belang is dat binnen LNV een nieuwe perceptie ontwikkeld wordt van wat een dierziektecrisis is, namelijk de oriëntatie op de maatschappelijke kanten van de crisis. Iedere crisis moet mede vanuit die optiek bestreden worden; hiervoor is binnen LNV een optiekverschuiving nodig. Dierziektebestrijding vergt een bestrijding vanuit een dubbele optiek, waarbij met behoud van de verworvenheid van een krachtige bestrijding van de dierziekte tevens de parallelle maatschappelijke crisis de aanpak krijgt die daarbij past.
Eén van de vragen die in dat kader beantwoord moet worden of het mogelijk en wenselijk is de twee organisatiestruturen voor crisisbestrijding – de LNV-structuur en de nationale structuur voor rampen en crisis effectief aan elkaar te verbinden.

In de derde plaats zal LNV (opnieuw) moeten investeren in de relaties met andere organisaties binnen en buiten de overheid om tot een gedeeld beeld te komen over de bestrijding van een onverhoopte volgende crisis. Er ligt voor LNV de opgave om verloren goodwill terug te winnen.

Bijlage 1: Overzicht van de betrokken organisaties

Bestuur: centraal

LNV:

- Minister en staatssecretaris
- Bestuursraad

Stafdirecties

- KAB: Directie Kabinet
- FEZ: Directie Financieel Economische Zaken
- DV: Directie Voorlichting

Centrale beleidsdirecties

- DL: Directie Landbouw
- DN: Directie Natuurbeheer
- I&H: Directie Industrie en Handel
- IZ: Directie Internationale Zaken
- JZ: Directie Juridische Zaken
- GRR: Directie Groene Ruimte en Recreatie
- VVA: Directie Veterinaire, Voedings- en Milieu-aangelegenheden
- DWK: Directie Wetenschap en Kennisoverdracht
- EC-LNV: Expertisecentrum LNV

Crisisorganisatie

LNV:

- Crisisstaf (MKZ-overleg)
- DCC: Departementaal Coördinatie Centrum
- RCC's: Regionaal Crisis Centrum

RVV:

- crisisstaf (directie RVV Voorburg)
- NCC-RVV
- RCC's

BZK:

- NCC

AID:

- crisisstaf
- RCC's

LASER:

- crisisstaf

Verzelfstandigde en uitvoeringsdiensten [237]
- AID: Algemene Inspectiedienst
- LASER: Agentschap Laser
- DLG: Dienst Landelijk Gebied
- RVV: Rijksdienst voor de Keuring van Vee en Vlees

Andere verzelfstandigde diensten
- Gezondheidsdienst voor Dieren
- ID-Lelystad[238]
- Staatsbosbeheer
- LEI -Landbouw Economisch Instituut[239]
- Alterra[240]

Onderzoek en Onderwijs[241]
- LUW Landbouw Universiteit Wageningen
- COT Leiden (evaluatie)

Europa
- PVC: Permanent Veterinair Comité
- CVO: Chief Veterinary Officer

Andere departementen
- BZK
- V&W
- Algemene Zaken
- Justitie
- Financiën
- Defensie

Koepels decentraal bestuur
- VNG
- IPO

Buitenland
- Engeland, Essex; bron: Heddon-on-the-Wall
- Frankrijk, Mayenne

Maatschappelijke organisaties/overlegpartners: centraal

Brancheorganisaties: productschappen
- PVE: Productschap Vee, Vlees en Eieren is Gemeenschappelijk Secretariaat (GS) van PVV (Productschap voor Vee en Vlees) en PPE (Productschap voor Pluimvee en Eieren)

---

[237] Opgenomen in organogram Landbouw
[238] Valt onder de verzelfstandigde DLO
[239] Idem
[240] Idem
[241] Idem

- Platform voor de werkgevers en werknemers van de beroepsgroepen in de vee-, vlees- en eiersector in Nederland
- PDV: Productschap Diervoeder
- PZ: Productschap Zuivel

Brancheorganisaties: bedrijfschappen en overige brancheorganisaties
Handel en industrie
- Bedrijfschap voor de Handel in Vee
- (N)BHV: veehandelaren
- Centrale Organisatie voor de Vleessector
- Centraal Bureau voor de levensmiddelenhandel
- Nederlandse Zuivelorganisatie (NZO)/Campina
- Nutreco
- Nevedi: Nederlandse Vereniging Diervoederindustrie (UTD, Arkervoort, Cehave)
- Vereniging Agrarische Industrie
- Comité van graanhandelaren

Uitvoerders (koepels)
- KNMvD: Koninklijke Nederlandse Maatschappij voor Diergeneeskunde
- TLN: Transport Logistiek Nederland
- EVO
- Veemarkten
- Slachthuizen/Dumeco
- Destructiebedrijven/Rendac

Landbouw Organisaties
- LTO Nederland

Onderverdeeld naar regio en naar thema:
8 Kritische landbouworganisaties: Platform: Aarde, Boer en Consument[242]*:*
- NAJK: Nederlands Agrarisch Jongeren Kontakt
- NMV: Nederlandse Melkveehouders Vakbond
- KLB: Kritisch Landbouw Beraad
- NAV: Nederlands Akkerbouw Vakbond
- Steunpunt Landelijke Boerinnenbelangen
- Vereniging voor Biologisch-Dynamische Landbouw
- NVV: Nederlandse Vakbond van Varkenshouders
- Stichting Boer en Vee
- Bond voor de Vrijheid in de Landbouw

Terreinbeheerders en Dierentuinen
- Staatsbosbeheer
- Vereniging voor Dierentuinen
- Natuurmonumenten
- De Landschappen
- Bosschap
- Ministerie van Defensie

[242] Initiatief van SP (Poppe)

- Federatie Particulier Grondbezit
- Unie van Bosgroepen
- Coördinator kinderboerderijen
- Waterschappen

Andere maatschappelijke organisaties centraal

- Raad van Kerken
- ANWB
- Koninklijk Horeca Nederland
- KNJV: Koninklijke Nederlandse Jagers Vereniging
- Koninklijke Nederlandse Toeristenbond
- NOC*NSF
- Toerisme Recreatie Nederland
- Landelijke Inspectiedienst Dierenbescherming
- MKB-Nederland
- Consumentenbond
- Nederlandse vereniging tot Bescherming van Dieren (Dierenbescherming)
- Stichting Zeldzame Huisdierrassen
- Nederlandse Belangenvereniging Hobbydierhouders
- Stichting MKZ-gedupeerden

Handhaving centraal

- Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK)
- Korps Landelijke Politiediensten (KLPD)
- Ministerie van Financiën (Douane)
- ME
- Ministerie van Justitie
- Openbaar Ministerie
- Commissarissen der Koningin (CdK's)
- Algemene Inspectiedienst (bijzondere opsporingsambtenaars)
- Koninklijke Marechaussee (Kmar)
- Koninklijke Landmacht

Media

Landelijke bladen

- Trouw: internetdossier
- Volkskrant: internetdossier, FORUM
- NRC: internetdossier

Agrarische media

- De Boerderij
- Agrarisch Dagblad
- Oogst
- GD-Blad

Internetsites

- LNV-site
- LTO-site
- Agri Holland-site

Regionaal/decentraal

Regionale beleidsdirecties LNV

- LNVN: Directie Noord
- LNVO: Directie Oost
- LNVNW: Directie Noordwest
- LNVZW: Directie Zuidwest
- LNVZ: Directie Zuid
- EC-LNV: Expertisecentrum LNV

Bestuur decentraal

Gemeentes (MKZ vastgesteld)

- Epe (Oene: 3e, 5e, 11e, 14e, 15e; Tongeren: 7e; Vaassen: 12e)
- Oldebroek (Oosterwolde: 9e, 10e)
- Dalfsen (Welsum: 2e)
- Olst (Olst:1e, 13e; Wijhe: 26e)
- Voorst (Nijbroek: 4e, Terwolde: 6e)
- Barneveld (Kootwijkerbroek:8e)
- Heerde (Heerde: 17e, 18e, 19e, 22e; Wapenveld: 16e, 20e, 23e, 24e)
- Dongeradeel (Ee: 21e; Anjum: 25e)

Gemeentes (MKZ verdacht)

- Lith (Maren Kessel)
- Ravenstein: (Herpen)
- Waalwijk (Sprang Capelle)
- Geldermalsen (Beesd)
- Amerongen (Overberg)
- Elburg (Doornspijk)
- Nunspeet
- Oss (Berghem)
- Doetinchem (Gaanderen)
- Gemert-Bakel (Elsendorp)
- Ede

Overige gemeentes binnen of net buiten het B/T-gebieden

- Gemeenten binnen de B/T-gebieden
- Gemeenten aan de rand buiten het toezichtsgebied
- Grensgemeenten

Provincies

- Gelderland
- Friesland
- Overijssel
- Noord-Brabant

Lokale uitvoerders/industrie

- VarkensCombinatie Midden Veluwe
- Mengvoerindustrie: UTD, Arkervoort, CeHaVe

Handhaving
- Openbaar Ministerie (arrondissementsparketten)
- Politieregio's, lokale politie
- ME
- AID
- Douane

Regionale media
- regionale bladen
- regionale radio- en tv-zenders

Regionale landbouworganisaties
- NLTO
- GLTO
- ZLTO

Lokale groeperingen
- Diversen in Kootwijkerbroek
- Welsum
- Stichting Geruimde Boerderijen Kamperveen MKZ 2001
- Zorgteam Oosterwolde
- Actiegroep Olst-Wijhe

Andere (maatschappelijke) organisaties decentraal
- Kerkelijke organisaties
- Hulplijn LTO
- Stichting MKZ Ondersteuningscentrum IJsselvallei
- Regionale brandweer
- Kamers van Koophandel
- Stichting Onderzoek Kootwijkerbroek
- GHOR
- GGD

Overige lokaal
- Dierenartsenpraktijken
- Huisartsenpraktijken

Bijlage 2: Afkortingen

afkorting	betekenis
ABCTA	Voercoöperatie op de Veluwe, de grootste leverancier; per juli 2000 ontstaan uit een fusie tussen ABC Lochem en CTA Delden
AID	Algemene Inspectie Dienst
Alpuro	Ketenomvattende kalvervleesproducent waar veel contractmesters bij zijn aangesloten
Animo	Animal Movement; het geautomatiseerde systeem voor de registratie van internationale veetransporten
ANP	Algemeen Nederlands Persbureau
ANWB	Algemene Nederlandse Wielrijders Bond
AO	Administratieve Organisatie
AR	Algemene Rekenkamer
AUV	Coöperatieve Nederlandse Veterinair-Farmaceutische Groothandel UA
AVB	Agrarische Vertegenwoordigingen Buitenland van LNV
AVI	Afval Verbrandings Installatie
AVR	(het voormalige Afvalverwerking Rijnmond), Afvalverwerkingsbedrijf
AZ	Ministerie van Algemene Zaken
B/T-gebieden	Beschermings- en Toezichtsgebieden
BCB	Breed crisisberaad
BCE	Bureau Coördinatie Experts. Coördineerde de taxaties.
BH	Bureau Heffingen
BHV	Bedrijfschap voor de Handel in Vee
Boeve	Ketenomvattende kalvervleesproducent waar veel contractmesters bij zijn aangesloten
BORIS	Het geografisch Informatiesysteem voor de Groene Ruimte en Recreatie
BOT	Beleids Ondersteunend Team in het RCC
BRS	Bedrijfs Registratie Systeem van LASER.
BSE	Bovine Spongiforme Encephalopathie (BSE). Gekke-koeienziekte.
BZK	Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
CAT	Crisis Audit Team van LNV.
CB	Crisisberaad
CBB	College van Beroep voor het Bedrijfsleven
CBD	Controle Bureau Dierlijke Sector; controle-instituut dat onder meer de IKB-keuring doet.
CBL	Het Centraal Bureau Levensmiddelenhandel; brancheorganisatie van de supermarktorganisaties in Nederland.
CB-verslag	Crisisberaadverslag
CCC	Concern Crisis Controller
CCT	Crisis Control Team
CdK	Commissaris der Koningin
CeHaVe	Coöperatieve Handels Vereniging (grote voerproducent uit Veghel)
COKZ	Centraal Orgaan voor Kwaliteitsaangelegenheden in de Zuivel. Nederlandse autoriteit op het gebied van zuivelcontrole.
COT	Crisis Onderzoek Team. Onderzoeks en adviesorganisatie.

COV	Centrale Organisatie voor de Vleessector.
CR-Delta	Coöperatie Rundveeverbetering Delta, leverancier van diensten en producten voor de rundveehouderij en -fokkerij.
Cumula	Belangenorganisatie van loonwerkers en mesttransporteurs uit agrarische sector.
CVO	Chief Veterinary Officer van LNV
DAP	Dierenartsenpraktijk
DCC	Departementaal Coördinatiecentrum (bij LNV Departementaal Crisiscentrum genoemd).
Denkavit	Producent van voeders voor dieren in de eerste levensfase.
DG	Directeur-Generaal
DGF	Diergezondheidsfonds
DHC	Departementaal Handboek Crisisbeheersing
DL	Directie Landbouw LNV
DLG	Dienst Landelijk Gebied LNV.
DLV	Adviesbureau voor de rundveehouderij, varkenshouderij en pluimveehouderij.
DN	Directie Natuurbeheer LNV.
DOT	Departementaal Ondersteunings Team
Dumeco	Dutch United Meat Company. Ketenomvattende vleesproducent met slachterij- en in Olst en Boxtel.
DV	Directie Voorlichting LNV
DZD	Dierziektedeskundige
EC	Europese Commissie
EEG	Europese (Economische) Gemeenschap
Ekro	Onderdeel Van Drie groep (zie aldaar)
EOGFL	Europees Oriëntatie- en Garantiefonds voor de Landbouw
ESA	Kalverslachterij binnen de Alpuro Group.
EU	Europese Unie
EUFMD	European Commission for the Control of Foot-and-Mouth Disease. Weten-schappelijke subcommissie van het PVC.
EVO	Brancheorganisatie van verladers, ontvangers en eigen vervoerders
EVP	Export Verzamel Plaats
FCDF	Friesland Coberco Dairy Foods
FEZ	Directie Financieel Economische Zaken
FIF	Functie Informatie formulier
FMC	Handboek Financieel Management in Crisissituaties van LNV
FVE	The Federation of Veterinarians of Europe, overkoepelende organisatie van dierenartsen
GBO	Groep Bijzondere Opdrachten
GD	Gezondheidsdienst voor Dieren (tevens Stichting Gezondheidsdienst voor Dieren (SGD) genoemd)
GemZu	Vereniging Gemeenschappelijk Zuivelsecretariaat. Brancheorganisatie van fabrikanten en groothandelaren in melkproducten.
GHOR	Geneeskundige Hulpverlening bij Ongevallen en Rampen
GLTO	Gewestelijke Land en Tuinbouw Organisatie (Gelderland, Overijssel en Utrecht) Onderdeel van LTO-Nederland
GNV	Groep Nederlandse Veemarkten

Gosschalk	Exportslachterij in Epe
GRR	Directie Groene Ruimte en Recreatie van LNV
GWWD	Gezondheids- en Welzijnswet voor Dieren
HRM	Hoog Risico Materiaal. Moet speciale destructie ondergaan.
I&H	Directie Industrie en Handel van LNV
I&R	Identificatie en Registratie. Onder meer het systeem van de gele oormerken.
IBR	Infectieuze Bovine Rhinotrachitis
IBT	Interdepartementaal Beleidsteam
ID-DLO	Instituut voor Dierhouderij en Diergezondheid, onderdeel van Dienst Landbouwkundig Onderzoek (DLO) te Wageningen. Tegenwoordig ID-Lelystad.
ID-Lelystad	Instituut voor Dierhouderij en Diergezondheid te Lelystad
IFA	Directie Informatiemanagement en Facilitaire Aangelegenheden van LNV
IKB-keuring	Keuring voor Integraal Keten Beheer, een kwaliteitsmanagmentsysteem in de veehouderij opgezet vanuit de PVE.
Intervet	Dochteronderneming van Akzo Nobel die test op markervaccin op de markt wil brengen
IZ	Directie Internationale Zaken van LNV
JZ	Directie Juridische Zaken van LNV
KD	Kringdirecteur RVV
KI	Kunstmatige inseminatie
KKM	Keten Kwaliteit Melk. Een onafhankelijke erkenningsregeling die kwaliteitskeurmerken geeft aan bedrijfsinrichting van melkveehouders.
KLPD	Korps Landelijke Politie Diensten
KNMvD	Koninklijke Nederlandse Maatschappij voor Diergeneeskunde
KNNV	Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging
KVP	Klassieke varkenspest
LASER	Landelijke Service bij Regelingen. Agentschap van LNV.
LEC	Landbouw Expertisecentrum
LEI	Landbouw Economisch Instituut
LID	Stichting Landelijke Inspectiedienst Dierenbescherming
LNC	Landschap-, Natuur- en Cultuur
LNV	Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij
LNVN	Regionale beleidsdirectie Noord van LNV
LNVNW	Regionale beleidsdirectie Noord-West van LNV
LNVO	Regionale beleidsdirectie Oost van LNV
LNVZ	Regionale beleidsdirectie Zuid van LNV
LNVZW	Regionale beleidsdirectie Zuid-West van LNV
LOP	Landelijk Ondersteuningspunt van de AID in De Meern, dat onder meer zorgt voor de communicatie met politie en douane.
LRM	Laag Risico Materiaal. Kan na verhitting gewone destructie ondergaan.
LTO	Nederlandse Land- en Tuinbouw Organisatie
LUW	Landbouwuniversiteit Wageningen
MBT	Ministerieel Beleidsteam
ME-groep	Militaire Eenheid Groep
MINAS	Mineralen Aangifte Systeem. Mineralenboekhouding van boeren voor Bureau Heffingen.
MKG	Directie Milieu, Kwaliteit en Gezondheid van LNV. Tegenwoordig directie VVA.

MKZ	Mond- en Klauwzeer
MRIJ	Maas- Rijn- en IJsselvee (roodbont vee)
NBHV	Nederlandse Bond van Handelaren in Vee
NCC	Nationaal Coördinatie Centrum
NCC-RVV	Nationaal Crisis Centrum van de RVV
Nepluvi	Vereniging van de Nederlandse Pluimvee Verwerkende Industrie
Nevedi	Nederlandse Vereniging Diervoederindustrie
NHC	Nationaal Handboek Crisisbesluitvorming
NLTO	Noordelijke Land- en Tuinbouw Organisatie
NMV	Nederlandse Melkveehouders Vakbond
Nuka's	Nuchtere kalveren (kalveren tot enkele weken oud)
Nutreco	Bedrijf voor vlees- en visindustrie.
NVC	Nationaal Voorlichtingscentrum
NVO	Nederlandse Veeverbeteringsorganisatie
NVV	Nederlandse Vakbond voor Varkenshouders
NZO	Nederlandse Zuivel Organisatie. Brancheorganisatie van Nederlandse zuivelindustrie.
OIE	Office International des Epizooties. Het internationale bureau voor dierziekten
OM	Openbaar Ministerie
OPVN	Overleggroep Producenten Natte Veevoeders
P&O	Personeel & Organisatie
PCR	Bij ID-Lelystad nog niet gevalideerde test waarmee virus aangetoond kan worden door middel van DNA.
PPE	Productschap voor Pluimvee en Eieren
PVC	Permanent Veterinair Comité van de EC
PVE	Productschappen Vee, Vlees en Eieren (gemeenschappelijk secretariaat van PVV en PPE)
PVV	Productschap voor Vee en Vlees
PWC	PriceWaterhouse Coopers
PZ	Productschap Zuivel
R&O	Reiniging en Ontsmetting
RBD	Regionale Beleidsdirectie van LNV
RBD (2)	Regeling Bedrijfscontrole Dierziekten
RBT	Regionaal Beleidsondersteunend Team LNV
RCC	Regionaal Crisis Centrum
RDA	Raad voor Dierenaangelegenheden
Rendac	Verwerker van slachtbijproducten en kadavers.
RFT	Regionaal Facilitair Team LNV
RGF	Regionaal Geneeskundig Functionarissen van VWS. Zijn betrokken bij de psychosociale hulpverlening.
RMO	Rijdende Melkontvangst (melktankauto's)
RT-PCR	Zie PCR
RVL	Regeling Varkensleveringen
RVV	Rijksdienst voor de Keuring van Vee en Vlees van LNV
Saveetra	De Samenwerkende Veetransportbedrijven
SBB	Staatsbosbeheer
SEP	Sociaal Economisch Plan (organisatie die zich richt op sociaal-economische

	ondersteuning van agrariers)
SG	Secretaris-Generaal
SNT	Serum Neutralisatie Test. Test om antilichamen aan te tonen.
SRM	Specified Risk Materials. Bijvoorbeeld ruggenmerg dat i.v.m. BSE verbrand moet worden
Stcrt	Staatscourant
SVD	Blaasjesziekte (Swine Vesicular Disease). Alleen varkens zijn hiervoor gevoelig.
T-gebied	Toezichtsgebied
TK-fracties	Tweede Kamer fracties
TLN	Transport en Logistiek Nederland. Brancheorganisatie van transporteurs
Topigs	Internationale varkensfokkerijorganisatie.
TRN	Toerisme en Recreatie Nederland
UBN	Uniek Bedrijfs Nummer.
UVN	Uniek Vestigings Nummer. Bestaat al 'virtueel', maar wordt nog niet gebruikt.
Van Drie Groep	Ketenomvattende kalvervleesproducent waar veel contractmesters bij zijn aangesloten
VBK	Verenigde Boeren Kootwijkerbroek
Veepro	Informatie Centrum voor Nederlands Vee
VEO	Veterinair Epidemiologen Overleg. Veterinaire experts die de CVO adviseren.
VK	Verenigd Koninkrijk
Vovo	Voorlichtingsbureau voor voeding
VROM	Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu
VVA	Directie Voedings- en Veterinaire Aangelegenheden van LNV
VVM	Directie Veterinaire- Voedings en Milieuaangelegenheden van LNV (nu VVA)
WBE	Wildbeheereenheid
ZLTO	Zuidelijke Land- en Tuinbouworganisatie

Bijlage 3: Overzicht geïnterviewde personen

- de heer E.J. Aalpoel, lid actiecomité dat zich richt op getroffen MKZ boeren in de driehoek, Oosterwolde, Olst en Wijhe
- de heer drs. A.H.C. Annink, Directeur-Generaal Openbare Orde en Veiligheid, ministerie van BZK
- de heer B. van den Berg, beleidsmedewerker Veehouderij, Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Dieren (Dierenbescherming)
- de heer mr. R.O. Beswerda, medewerker Afdeling Bestuurszaken Provincie Friesland
- de heer drs. J. van den Berg, plv. directeur RVV
- de heer H.P. Blom, directeur Directie Voorlichting, ministerie van LNV
- de heer A. den Boer, seniorbeleidsmedewerker NCC, ministerie van BZK
- de heer ir. A.W.J. Bosman, directeur Terreinbeheer, Natuurmonumenten
- de heer drs. J. Braamskamp, accountmanager VAMC, Gezondheidsdienst voor Dieren
- mevrouw S.E. Braun, woordvoerder, ministerie van LNV
- de heer W. van den Brink, voorzitter NVV
- de heer prof. mr. L.J. Brinkhorst, Minister van LNV
- de heer drs. B. Bruggink, plv. directeur Directie Voorlichting, ministerie van LNV
- de heer drs. B. Bruggink, plv. directeur Directie Voorlichting, ministerie van LNV
- mevrouw ir. A.M. Burger, directeur Directie Landbouw, ministerie van LNV
- de heer ir. M.P. Cuijpers, sectormanager Veehouderij, LTO-Nederland
- de heer ir. J.J.C.M. van Dongen, hoofd DCC, ministerie van LNV
- de heer G.J. Doornbos, voorzitter LTO-Nederland
- de heer dr. ir. L.P. van Duijn, plv. hoofd DCC, RVV
- de heer M. Ekker, dierziektespecialist RCC Garderen, ministerie van LNV
- de heer drs. L. Eland, Burgemeester Gemeente Epe
- heer mr. G. de Goede, seniorjurist afdeling Rechtsbescherming, ministerie van LNV
- de heer H. de Graaf, dierenarts D.A.P. Vaassen
- mevrouw drs. M. de Haan, woordvoerder, ministerie van LNV
- de heer J.L.M. Hambeukers RA, crisismanager RCC/RVV, ministerie van LNV
- heer mr. ing. H.A. Harmsma, plv. directeur LASER
- de heer drs. J. Haverkort, crisismanager RCC/RVV, ministerie van LNV
- de heer ir. H.J. Hekhuis, coördinator landelijk crisisteam MKZ, Staatsbosbeheer
- de heer ir. H van der Hoeve, hoofd Coördinator MKZ, Provincie Gelderland
- mevrouw mr. C. Hummelen-Wassenaar, hoofdinspecteur AID West-Nederland
- mevrouw mr. E.G.M. Huyzer, plv. directeur Politie, ministerie van BZK
- de heer ir. W.J.M. Jansen, lid managementteam Directie Oost, ministerie van LNV
- mevrouw M. de Jong, seniorbeleidsmedewerker Pluimvee, Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Dieren
- de heer mr. T.H.J. Joustra, Secretaris-Generaal, ministerie van LNV(ten tijde van de crisis)
- de heer R. Kessenich, medewerker afdeling Kabinet, Provincie Noord-Brabant
- de heer ir. J. Klaver, Productschappen Vee, Vlees en Eieren
- de heer ing. L. Kool, DCC/BOT Directie Oost, ministerie van LNV

- de heer ir. G.A. Koopstra, directeur VVA, ministerie van LNV
- de heer ir. J.F. Leeuw, Directeur-Generaal, ministerie van LNV
- mevrouw J.F.M. Linssen, Openbare orde en Politie, Provincie Gelderland
- de heer A. van der Molen, Directie Voorlichting, ministerie van LNV
- de heer H.U.R. Nieuwenhuis, teamleider District Oost, RCC Garderen, ministerie van LNV
- mevrouw drs. E. Olde Heuvel, keuringsdierenarts, dierziektedeskundige RCC, ministerie van LNV
- de heer ir. C.A.C.J. Oomen, directeur Dienst Landelijk Gebied, ministerie van LNV
- de heer mr. ing. J. Oosterhof, Burgemeester gemeente Kampen
- de heer ir. H.R. Oosterveld, directeur Directie Noord, ministerie van LNV
- de heer drs. F.H. Pluimers, CVO, ministerie van LNV
- mevrouw drs. M.H. Rijks, medewerkster, Staatsbosbeheer
- de heer mr. A.J.A. Rikken, gemeentesecretaris gemeente Waalwijk
- de heer dr. F. van Schie, productmanager crisisbeheer, Gezondheidsdienst voor Dieren
- de heer A.H.T. Schuiling, woordvoerder Crisiscommunicatie PCC, Provincie Overijssel
- de heer R.G.A. Schuurmans, dierenarts D.A.P. Vaassen
- Siebel, de heer dr. H.N. beleidsmedewerker Natuurmonumenten
- mevrouw ir. A. de Veer, plv. directeur Directie Oost, ministerie van LNV
- de heer dr. E. Vellema, medewerker NCC, Gezondheidsdienst voor Dieren
- de heer ir. H.A.C. Verkerk, coördinator crisismanagement, ministerie van LNV
- de heer L.A. Vinck, plv. hoofd DCC, ministerie van V&W
- de heer A. Visser, seniorbeleidsmedewerker Bureau operationele zaken, ministerie van Justitie
- de heer drs. J. Visser, Communicatie, Provincie Gelderland
- de heer drs. P. Visser, directeur Directie Zuid, ministerie van LNV
- de heer ir. W.P.A.M. Vonk, bedrijfsdirecteur Rendac
- Waal, de heer drs. C.A.H. de Waal kringdirecteur Zuidwest, RVV
- de heer drs. P. van der Wal, hoofd afdeling Dierziekten, RVV
- de heer mr. A.G. Walsweer, teamleider Veterinaire aangelegenheden, afdeling Juridische Zaken, ministerie van LNV
- de heer ir. G.P.M. Westerhof, woordvoerder, ministerie van LNV
- de heer R.J. Wetting RA, Directie FEZ, ministerie van LNV
- de heer ing. J.M.M. de Win, Directie Voorlichting, ministerie van LNV
- mevrouw drs. N.C. van der Zee, woordvoerder, ministerie van LNV

Bijlage 4: Deelnemers regiobijeenkomsten

- de heer A. Admiraal, groepschef BSE monstername, RVV
- de heer G. van Apeldoorn, medewerker Stichting MKZ Ondersteuningscentrum IJsselvallei
- de heer Balkamp, Deventer
- de heer A. Beishuizen, monsterneming BSE, RVV
- de heer dr. C.A.L. Bercht, beleidsmedewerker Nederlandse Zuivelorganisatie
- de heer E.J. Berenpas, medewerker RVV
- de heer mr. W. van den Berg, Burgemeester Gemeente Ferwerderadiel
- de heer drs. L.H.M. van den Berg, hoofd bureau GHOR
- de heer J.C.G. van Bergeijk, teamleider AID Zuid
- de heer mr. R.O. Beswerda, medewerker Afdeling Bestuurszaken Provincie Friesland
- mevrouw N.E. Beumer, zelfstandig ondernemer, Ondernemersvereniging Kootwijkerbroek
- de heer A.G. Bierman, hoofd Logistiek/Administratie, aanspreekpunt bij afwezigheid van het hoofd screening, RVV
- de heer R. Blokzijl, keurmeester RVV
- de heer C.J. Bloois, secretaris HISFA (Nederlandse Vereniging Fouragehandelaren)
- de heer J.G. Boenink, entteams/ruiming/screening, bloedinname als hulpkracht, RVV
- mevrouw A. Boersma, bestuurslid NLTO Dongeradeel/lid Klankbordoverleg
- de heer ing. C.J.A.M. Bont, economische onderzoeker LEI (Landbouw Economisch Instituut)
- de heer drs. B. Boon, secretaris TLN (Transport Logistiek Nederland)
- mevrouw drs. A. Bos, hoofd screening crisiscentrum Drachten/districtshoofd RVV Drachten
- de heer drs. F.T. Bouwkamp, medewerker Gezondheidsdienst voor Dieren
- de heer P.J. Bravenboer, uitvoerend projectleider Politie Gelderland-Midden
- de heer E. Bredenoord, voorzitter Plaatselijk Belang Welsum
- de heer N.P.J. van den Brink, voorzitter Plaatselijk Belang Kootwijkerbroek e.o.
- de heer M.J. van den Brink, lid vereniging Ondernemersvereniging Kootwijkerbroek
- de heer H.C. van den Brink, Crisisteam MKZ
- mevrouw G.M.W. Broekhuizen-Jochemsen, bestuurslid GLTO afdeling Kootwijkerbroek/Stroe
- de heer H. Bruynes, secretaris GLTO
- de heer W.A. Burgering, Burgemeester Gemeente Barneveld
- de heer mr. R.S. Cazemier, Burgemeester Gemeente Dongeradeel
- de heer drs. D.P. Dercksen, dierenarts in specialistenteams/hoofd entcentra Gezondheidsdienst voor Dieren
- de heer L.H. van Dijk, voorzitter Stichting Geruimde Boerderijen Kamperveen MKZ 2001
- de heer mr. A.J.H. van Dijk, aanspreekpunt Intern en Extern Koninklijk Horeca Nederland
- de heer drs. F.B.M.G. Ditzhuijzen, keuringsdierenarts/dierziektedeskundige RVV
- de heer G.J. Dokter, crisisteam/voorzitter Verenigde Boeren Kootwijkerbroek
- de heer mr. S. Doornewaard

- de heer M.A. Douma, beleidsmedewerker NLTO
- de heer B. van Duijvenvoorde, teamleider/coördinator AID Noord-Oost
- de heer J.J. van Eijk, bestuurslid, Nederlandse Belangenvereniging Hobbydierhouders
- de heer drs. L. Eland, Burgemeester Gemeente Epe
- de heer dr. ir. A.R.W. Elbers, medewerker Epidemiologie-unit bij afdeling Tracering, Gezondheidsdienst voor Dieren
- de heer drs. A. Emmerzaal, hoofd vaccinatiecentrum/Liaisonofficer GD-RVV, Gezondheidsdienst voor Dieren
- de heer W. van Essen, districtchef Noord-Oost Friesland, Politie Friesland
- de heer drs. J.L.H.D. Eyck, plv. hoofd crisiscentrum Uden, ministerie van LNV
- de heer mr. W.F. Fikse, bestuurslid GLTO Oldebroek
- de heer drs. G.J. Fokkema, beleidsmedewerker Openbare Orde en Veiligheid, Gemeente Doetinchem
- de heer R.H.W.M. Fransen, plv. directeur/crisismanager LASER
- de heer P.A.J. Freriks, bestuurder GLTO Olst-Wijhe
- de heer J. Geurts, secretaris Stichting MKZ-gedupeerden
- de heer H. Goorhuis, beleidsmedewerker Milieu Gemeente Lith
- mevrouw D. van Hagen, voorlichter/communicatieadviseur Gemeente Barneveld
- de heer P.J.M. Ham, algemeen coördinator Stichting MKZ Kootwijkerbroek
- mevrouw A. Happel-Spilt, GLTO Kootwijkerbroek/Stroe
- de heer mr. ing. H.A. Harmsma, plv. directeur LASER
- de heer J.R.F.D. Heijmen, medewerker toezicht op taxatie, RVV
- de heer ir. H.J. Hekhuis, afdelingshoofd Terreinbeheer coördinator MKZ, Staatsbosbeheer
- mevrouw J.A.G. van den Hengel-Verhagen, afdelingsvoorzitter ZLTO
- mevrouw J. Hesterman, voorzitter Nederlandse Belangenvereniging Hobbydierhouders
- de heer G. Heynen, dierenarts Dierenartsenpraktijk Bakker en Heynen
- de heer K. van Hierden, voorzitter Stichting MKZ Kootwijkerbroek
- de heer J. Hollander, wethouder Gemeente Olst-Wijhe
- de heer drs. M. Holzhauer, dierenarts Gezondheidsdienst voor Dieren
- de heer W. Hoornstra, Gemeente Heerde
- de heer J.W. Horstman, keurmeester RVV
- de heer drs. P.H.A.M. Huijts, raadsadviseur ministerie van AZ
- de heer J.W. Huisman, hoofd afdeling Algemeen Bestuur Gemeente Barneveld
- de heer F.H. Jansen, hoofd personele werving RVV
- mevrouw D. Jansen-Norlander, bestuurslid Vereniging Plaatselijk Belang Kootwijkerbroek e.o.
- de heer R.L. Joling, teamleider AID Noord-Oost
- de heer ir. J. de Jong, beleidsmedewerker RCC, ministerie van LNV
- mevrouw drs. S.J. de Jong, coördinator MKZ/hoofd consument en kwaliteit, Centraal Bureau voor de Levensmiddelenhandel
- de heer A.J. Jonge Vos, algemeen commandant grootschalig optreden, Politie Regio Noord-Oost Gelderland
- de heer dr. Tj. Jorna, algemeen secretaris KNMvD
- de heer H.A. Kamphuis, hoofdinspecteur AID Noord-Oost
- de heer ir. W.J.M. Klessens, algemeen secretaris Centrale organisatie vleessector
- de heer R. Kloek, Stichting Geruimde Boerderijen Kamperveen MKZ 2001
- mevrouw drs. P.A. Kock, productmanager Gezondheidsdienst voor Dieren
- de heer ir. J. de Koe, beleidsmedewerker Landbouw, Vereniging Natuurmonumenten

- de heer mr. E. Koers, Stichting Geruimde Boerderijen Kamperveen MKZ 2001
- de heer A. E. de Kok, teamleider AID Zuid
- mevrouw D.J. Kok, Coördinator Steunpunt MKZ Heerde, Steunpunt IJsselvallei
- de heer ing. L. Kool, DCC/BOT, Directie oost, ministerie van LNV
- de heer T. Kreuger, dierenarts Dierenartsencombinatie Boven-Veluwe
- de heer J. Kroeze, veehandelaar, Gezamenlijke veehandelaren
- de heer H. van der Krol, bestuurslid Vereniging Plaatselijk Belang Kootwijkerbroek e.o.
- de heer D. Kroon, veehouder
- de heer drs. D. Kroon, huisarts Huisartsenpraktijk Kootwijkerbroek
- de heer ing. J. Kruiskamp, ministerie van LNV
- de heer H.B.M. Lankhorst, voorzitter GLTO Oldebroek
- de heer ir. J. Laseur, leider MKZ-team Provincie Overijssel
- de heer J.C. van Leeuwen, communicatieadviseur Gemeente Geldermalsen
- mevrouw T.T. Lont, Stichting Boer en Vee
- de heer B.J. Luchtenberg, inspecteur (locatiecommandant), Poltitie Gelderland-Midden
- de heer P.C. von Meijenfeldt, algemeen coördinator t.b.v. de 12 provinciale landschappen, De Landschappen
- de heer G. Meijer, uitvoerder Ruimingen, RVV
- de heer W. Meijer, predikant Hervormde Gemeente Kootwijkerbroek
- de heer J. Meindertsma, Stichting MKZ Ondersteuningscentrum IJsselvallei
- de heer maj. R. Melief, Stafofficier Operatien Defensiestof, coördinator MKZ, ministerie van Defensie
- de heer M.J. Michorius, medewerker RVV
- mevrouw Mulder
- de heer R.M.W.J. Nas, secretaris Bosschap
- de heer J. Nikkels, Actiecomité Veehouders MKZ
- de heer D. Noorlag, beleidsmedewerker OOV Gemeente Voorst
- de heer B. Okker, student
- de heer M. Oortwijn, keurmeester RVV
- de heer T. Palm, Stichting MKZ Ondersteuningscentrum IJsselvallei
- de heer W. Pasman, adviseur GLTO, Adviseur SEP, lid van MKZ-team Olst-Wijhe
- de heer M.J.G. Pauw, sectorspecialist rundveehouderij ZLTO
- de heer H. Piek, seniorbeleidsmedewerker/lid van Nationaal Crisisteam, Vereniging Natuurmonumenten
- de heer A.J. Plaisier, dierenarts Dierenartsenpraktijk Epe/Heerde
- de heer J. Platte, plaatselijk voorzitter Bond voor Vrijheid in de Landbouw
- mevrouw S. Postmus Boersma, afdelingsbestuurder NLTO Kollummerland
- de heer P. Rietberg, veehouder
- de heer mr. A.J.A. Rikken, gemeentesecretaris Gemeente Waalwijk
- de heer P. van Rossum, wethouder/loco-burgemeester Gemeente Lith
- de heer E. Rottink, Actiecomité Veehouders MKZ
- mevrouw J. Ruis, Gemeente De Marne
- de heer drs. M.P. Schaub, coördinator/leider Ruimingsteam RVV
- de heer R.J. Schipper, hoofd afdeling Milieu, Natuur en Landschap Gemeente Elburg
- de heer A. Schoemaker, gebiedsgebonden functionaris Regiopolitie Gelderland-Midden
- de heer J.W. Schoonhoven
- de heer F. Schrik, medewerker uitgifteteams Screening RVV
- de heer Y.J. Schulp, wethouder Gemeente Voorst

- de heer V.J.S.M. Smit, medewerker Openbare Veiligheid Gemeente Epe
- de heer A. Smits, hoofd afdeling BOK Gemeente Waalwijk
- de heer W. Spierings, afdelingsvoorzitter ZLTO Waalwijk-Geertruidenberg
- mevrouw A.G. Spronk-Breezicht
- de heer G. Steenbergen, buitendienst organisaties veehandel Bedrijfschap voor de Handel in Vee
- de heer drs. J.A. Streumer, dierenarts RVV
- de heer J. Tabak, medewerker bestuurszaken/rampenbestrijding Gemeente Oldebroek
- mevrouw mr. A.M.C.C. Tubbing, Officier van Justitie, Arrondissementsparket Zwolle
- mevrouw mr. S.M.A. Twickler, hoofd Handhaving Wettership Fryslân
- de heer H. van der Veen, College van B&W Gemeente Elburg
- de heer J. van der Veen, procesmanager Directie Noord, ministerie van LNV
- mevrouw ir. A. de Veer, crisiscoördinator RCC, ministerie van LNV
- de heer G.J. Veldhoen, wethouder/loco-burgemeester Gemeente Oldebroek
- de heer ing. G.G. Veldhuizen, Crisisteam Kootwijkerbroek, voorzitter GLTO afdeling Kootwijkerbroek/Stroe
- de heer R.H. van Vemde, Landelijk coördinatiepunt politie-informatie, KLPD
- de heer ing. M.W.M. van de Ven, Commandant van Dienst/plv. Commandant Regionale Fryslân
- de heer dr. J.J. Verhoeff, dierenarts specialistenteam/hoofd vaccinatiecentrum Gezondheidsdienst voor Dieren
- de heer E. Verkaik, landelijk voorzitter Bond voor Vrijheid in de Landbouw
- de heer ir. H.A.C. Verkerk, coördinator crisismanagement ministerie van LNV
- de heer ir. D.P. Visser, directeur Directie Zuid ministerie van LNV
- de heer L. Visser, teamleider AID Noord-Oost
- de heer ing. S.P. Visser, hoofd regio Fryslân, Staatsbosbeheer
- de heer W.K. Vlietstra, Openbaar Ministerie Leeuwarden
- mevrouw mr. M.H. de Weert, Officier van Justitie, Openbaar Ministerie
- de heer A. van de Weg, voorzitter Zorgteam Oosterwolde
- de heer J. van Werfhorst, veehouder
- de heer J.J.A.M. Wingens, ambtelijk coördinator MKZ Gemeente Oss
- de heer K. Wispels, keurmeester RVV
- de heer P.J.A. de Wit, G3 Operationele Staf Nationaal Commando Gouda, Ministerie van Defensie
- de heer dr. P.J. van der Wolf, dierenarts Varkensgezondheidszorg, Gezondheidsdienst voor Dieren
- mevrouw drs. L.A. van Wuijckhuise-Sjouke, rundveearts/medewerker RVV specialistenteams MKZ verdenkingen/medewerker GD crisisentcentrum + RVV Screening
- de heer R. van de Zande, voorzitter Ondernemersvereniging Kootwijkerbroek
- de heer mr. W.L. Zielhuis, Burgemeester Gemeente Oldebroek
- de heer H. de Zwaan, Zorgteam Oosterwolde e.o.
- de heer W.F. Zwep, bestuurslid GLTO Oldebroek
- mevrouw J.H. Zweverink-Bosch, adjunct-directeur CUMELA Nederland

Bijlage 5: Geraadpleegde bronnen

We merken op dat een deel van de onderstaande documenten vertrouwelijk is en derhalve niet ter inzage beschikbaar zijn.

(Mis)communicatie rond MKZ in Beesd – een beknopte bloemlezing	Gemeente Geldermalsen
'A Concept for a Decision Support System Based on Practical Experiences from a National Disease Emergency/The Dutch Experience'	Gezondheidsdienst voor Dieren
Actuele ontwikkeling van bedrijfsresulaten en inkomens in 2001	LEI
Adviesrapport Facilitaire processen Regionale Coördinatie Centrum, d.d. augustus 2001	Ministerie van LNV
Algemeen Bestuurlijk Draaiboek Dierziektebestrijding	Ministerie van LNV
ANP-telex: Besmetting Kootwijkerbroek via Oene, d.d. 30 maart 2001	ANP
Archief 2001 Site LNV	Ministerie van LNV – internet
Artikel: Bij MKZ volgt weer een massaslachting	HP/De Tijd, vrijdag 7 december 2001
Artikel: Massale vernietiging gezonde dieren Middeleeuws	Sophie Deleu, Tijdschrift voor diergeneeskunde
Artikel: Ministerie van Crisis	HP/De Tijd, vrijdag 7 december 2001
Artikel: MKZ bij (vlees)kalveren: kliniek en virusspreiding; een casestudy	Annemarie Bouma (ID-L) en Aldo Dekker (CIDC), Tijdschrift voor Diergeneeskunde
Beleidsdraaiboek MKZ- concept- Basisstuk bij het overleg Implementatie besluiten MKZ-acties; d.d. 8 februari 2002	Ministerie van LNV
Beslisboom ter ondersteuning van de bestrijding van een uitbraak van mond- en klauwzeer.	ID-Lelystad
Besmet gebied. De MKZ-crisis getraceerd	COT
Bevindingen en aanbevelingen aan minister Brinkhorst, d.d. 25 mei 2001	prof. dr. C.J.G. Wensing
Brief 'mogelijke aanvulling voor evaluatie beleid MKZ'	RVV district Wijchen
Brief + bijlagen van Huisarts D. Kroon/Huisartsenparktijk Het Juk in Kootwijker-broek	Huisartsenpraktijk Het Juk
Brief van de Burgemeesters van de gemeenten die in de zgn. Driehoek bij de MKZ-crisis waren betrokken aan minister Brinkhorst inzake de gezamenlijke ervaringen tijdens de MKZ-crisis	Gemeenten uit de zgn. Driehoek
Brief van de Commissaris van de Koningin van de Provincies Gelderland, Groningen, Limburg, Noord-Holland, Overijssel, Utrecht, Zuid-Holland, Noord-Brabant aan het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijkrelaties over de evaluatie van de MKZ-crisis	Provincie Gelderland
Brief vereniging Natuurmonumenten aan minister Brinkhorst	Vereniging Natuurmonumenten
Chronologie MKZ-crisis, opgesteld door Vereniging Natuurmonumenten	Vereniging Natuurmonumenten
Concept Masterplan Fysieke inrichting RCC, d.d. januari 2001:'inrichten huisves-ting regionaal crisiscentrum'	Ministerie van LNV
Conclusies en aanbevelingen van Natuurmonumenten voor het ministerie van LNV	Vereniging Natuurmonumenten
Correspondentie betreffende de Gemeente Epe inzake het vervoersverbod	Gemeente Epe
Correspondentie betreffende de Gemeente Oldebroek inzake het vervoersverbod	Gemeente Oldebroek
Correspondentie betreffende de Gemeente Olst-Wijhe inzake het vervoersverbod	Gemeente Olst-Wijhe
Correspondentie betreffende de Gemeente Waalwijk inzake het vervoersverbod	Gemeente Waalwijk

Correspondentie en informatie betreffende de Stichting GBK (Stichting Geruimde Boerderijen Kamperveen MKZ 2001)	Stichting GBK
Dier. Themanummer MKZ, mei/juni 2001	Dierenbescherming
Correspondentie tijdens de crisis van de zuivelorganisatie waar de heer Bredenoord de melk aanlevert	De heer E.B. Bredenoord
Correspondentie tussen LNV en de Tweede Kamer, i.h.k.v. MKZ	Ministerie van LNV/Tweede Kamer
Crisisbeheersing LNV Directie Oost, geselecteerde informatie voor de eerste uren bij plotseling optredende calamiteiten, d.d. 19 oktober 2000	Ministerie van LNV, Directie Oost
Crisismanagement: Opleidingsplan d.d. mei/juni 2000; Directie Kabinet, Directie P&O	Ministerie van LNV
De mkz-schade in het mkb in beeld	MKB Nederland
De RVV tijdens de MKZ-crisis maart-juli 2001	RVV
De vier schriftelijke antwoorden die de Dierenbescherming van het Ministerie van LNV heeft ontvangen	Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Dieren
Documentaire 'Bijker ontmoette 1-12-2001' (videoband)	Evangelische Omroep
Dossier MKZ Nederlands Dagblad	Nederlands Dagblad – internet
Dossier MKZ Volkskrant	Volkskrant - internet
Dossier MKZ ministerie van LNV	Ministerie van LNV - internet
Dossier Provincie Overijssel	Provincie Overijssel
Draaiboek crisisbeheersing AID December 2000	AID
Draaiboek Module MKZ, d.d. 18 april 2001	Ministerie van LNV, Directie Oost
Draaiboek Mond en Klauwzeer, d.d. februari 2001	RVV
Draaiboek Noodvaccinatie MKZ 07-03-2001	Gezondheidsdienst voor Dieren
Draaiboek Organisatie, d.d. 18 april 2001	Ministerie van LNV, Directie Oost
Draaiboek verdenkingsfase	Ministerie van LNV
Eindevaluatie 'De uitbraak van klassieke varkenspest in Nederland'	Ministerie van LNV
Ervaringen inzake de MKZ-crisis van drie betrokken officieren	Openbaar Ministerie
Evaluatie MKZ KNMvD	KNMvD
Evaluatie MKZ NVV, oktober 2001	Nederlandse Vakbond Varkenshouders
Evaluatie MKZ-crisis	Waterschap Veluwe
Evaluatie MKZ-crisis gemeente Olst-Wijhe – concept	Gemeente Olst-Wijhe
Evaluatie tracering MKZ-epidemie 2001	RVV
Evaluatieverslag crisiscentrum Garderen, d.d. 24 september 2001	AID
Evaluatieverslag MKZ	C-RMC Noord
Evaluatieverslag MKZ provincie Friesland, d.d. 10 juli 2001	Provincie Friesland
Faxberichten inzake MKZ voor de veehandel	Bedrijfschap voor de Handel in vee
Formatieplan (blz. 4 en 5) waarin de formele taken en verantwoordelijkheden van de Directie Voorlichting van het ministerie LNV zijn vastgesteld	Ministerie van LNV
Handboek financieel management in crisissituaties	Ministerie van LNV
Handleiding Crisiscoördinatie; de procesmatige dimensie d.d. 3 november 2000 Directie Oost	Ministerie van LNV
Handleiding Kwartiermaken, de logistieke dimensie, d.d. 14 september 1999	Ministerie van LNV, Directie Oost
Het ga je goed, lieve Evelien; MKZ dagboek van een dierenarts	Jaap de Boer
Het vonnis in kort geding van de Dierenbescherming tegen de Staat van de Haagse Rechtbank van 9 april 2001	Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Dieren
Het vonnis in kort geding van de Staat tegen de Dierenbescherming van de Haagse Rechtbank van 13 april 2001	Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Dieren
ID-Lelystad: website	ID-Lelystad
Intern draaiboek MKZ voor het LTO concern	LTO

International animal health code, de inhoudsopgave en het relevante hoofdstuk over MKZ	Office International des Epizooties
Interne AID-terugblikken op de belangrijkste onderwerpen van de aanpak tijdens de MKZ-crisis	AID
Interne evaluatie MKZ bij ID-Lelystad	ID-Lelystad
Interne evaluatie Nood Enting Mond- en Klauwzeer UK-2001	Gezondheidsdienst voor dieren i.o.v. de RVV
Krantenartikel: 'Het gaf een enorme dreun', d.d. 20 december 2001	Trouw
Krantenartikel: Brinkhorst: Brandstapel primitief; Klaagzang dierenbeschermers onterecht, d.d. 11 december 2001	Haagsche Courant
Krantenartikel: Dossier MKZ met de dag lijviger, d.d. 8 december 2001	Barneveldse krant, 8 december 2001
Krantenartikel: MKZ Kootwijkerbroek onjuist vastgesteld, d.d. 28 december 2001	Agrarisch Dagblad, 28 december 2001
Krantenartikel: Stuur maar een hele geit	NRC-Handelsblad, Wim Köhler, 24 maart 2001
Krantenartikelen, diversen	Internet: GEO.nl
Krantenartikelen, diversen	Zeeburg Nieuws - internet
Krantenartikelen, diversen	Het Parool - internet
Krantenartikelen, diversen	Zwolse Courant – internet
Kwaliteit evaluatie varkenspestcrisis	Algemene Rekenkamer
Letterlijk verslag bijeenkomst Hervormde Kerk van Kootwijkerbroek 6 april 2001	Stichting Onderzoek MKZ Kootwijkerbroek
Handboek Crisisbesluitvorming, d.d. januari 1999	Ministerie van LNV
LTO/MKZ-nieuwsbrieven	LTO
Mediadraaiboek Directie Voorlichting	Ministerie van LNV
Middelenplan van AID-crisisbeheersing	AID
MKZ in Groot Oene	Christa Reil
MKZ Nieuwsbrief	Ministerie van LNV
MKZ-evaluatie gemeente Nunspeet	Gemeente Nunspeet
Nationaal Handboek Crisisbesluitvorming	Ministerie van BZK
Noodgidsje Calamiteiten DO; voor in de portemonnee	Ministerie van LNV, Directie Oost
Nota: Richtlijnen taxatieprijzen, vastgesteld in de MKZ-crisisstaf d.d. 20 april 2001	LASER
Nota: Stand van zaken crisisdraaiboeken d.d. 31 januari 2001, Directie Kabinet	Ministerie van LNV
Notitie: Transport vochtrijke diervoeders – MKZ-Draaiboek	OPNV
Notitie: Entgebied MKZ	Rendac
Notitie: Bestrijding MKZ met behulp van beschermende vaccinatie/Belangenbehartiging	NLTO
Notitie: Facilitaire processen Regionaal Coördinatie Centrum	Ministerie van LNV
Notitie: Coördinatie en intensivering van de psychosociale hulpverlening MKZ	LNV
Notitie: Achtergrond scenario's handhavingscapaciteit MKZ	Ministerie van LNV
Notitie: Gevolgen voor het inkomen van veehouderijbedrijven (t/m juni 2001)	LEI
Notitie: gezamenlijk standpunt non-vaccinatiebeleid	Diverse organisaties
Notitie: MKZ, gevolgen voor het inkomen van veehouderijbedrijven (tot en met juni 2001)	LEI
Notitie: Omzeteffecten toeristisch/recreatieve sector als gevolg van MKZ-crisis	LASER
Notitie: Scenario's handhavingscapaciteit MKZ	Ministerie van LNV

Notitie: Toedeling kosten van de activiteiten naar diersoort, i.v.m. de financiering van het DGF door de Productschappen	Ministerie van LNV
OR-onderzoek Mond- en Klauwzeer 2001	AID
Overzicht van fouten gemaakt door de RVV	A. Spronk, Oosterwolde
Persbericht: Onderzoek naar MKZ-besmetting in Kootwijkerbroek afgerond; geen fraude of strafbaar handelen geconstateerd	Openbaar Ministerie – internet
Rapportage MKZ-crisis Politie Gelderland-Midden	Politie Gelderland-Midden
Rapportage MKZ-crisis Politie Noord- en Oost Gelderland	Politie Noord- en Oost Gelderland
RCC Drachten; verslagen Bestuurlijk overleg MKZ	Ministerie van LNV
RCC Drachten; verslagen intern MKZ-overleg	Ministerie van LNV
RCC Uden – agenda, verslagen, actielijstjes	Ministerie van LNV
RCC-LNV Garderen; verslagen Crisisberaad	Ministerie van LNV
Regionaal Handboek Crisisbesluitvorming	Ministerie van LNV
Regionaal Handboek Crisisbesluitvorming, d.d. augustus 1999	Ministerie van LNV
Ruimen, tien keer erger dan ik dacht – MKZ het boerenverhaal	Hans Siemens
Samenvatting van de gebeurtenissen rondom de MKZ-crisis	Stichting Zeldzame Huisdierrassen
Situatierapporten MKZ, DCC	Ministerie van LNV
Situatierapporten MKZ, DCC, Drachten	Ministerie van LNV
Standing Veterinary Comittee: reports	Website PVC
Standpunt NMV MKZ-beleid	Nederlandse Melkveehouders Vakbond
Standpunt NVV MKZ-beleid	Nederlandse Vakbond Varkenshou-ders
Tekst van de preek van ds. Van den Herik welke is gehouden de eerste zondag na de MKZ-uitbraak in Oene	Fam. Mekelenkamp
The Netherlands foot and mouth disease 2001	Rapportages van het ministerie van LNV aan het PVC
Tongblier; de crisis van 2001.	Stichting Werkgroep MKZ Fryslân
Uitwerking inventarisatie knelpunten MKZ, d.d. 15 oktober 2001	Ministerie van LNV
Varkenspest; conceptinformatiebundel regio Oost, d.d. maart 1997	Ministerie van LNV
Verkenning van de publieke opinie ten aanzien van de MKZ-crisis; resultaten van een kwalitatief onderzoek i.o.v. RVD/DTC t.b.v. het ministerie van LNV	Centrum voor Marketing Analyses
Verslag controlebezoek van de Europese Commissie naar de MKZ-uitgaven 2001, gehouden te Uden van 8 tot en met 12 oktober 2001	Europese Commissie
Verslag van de CVO-bijeenkomst Brussel, 14 december 2001	Internationaal veterinair secretariaat
Verslagen basisoverleg MKZ	Ministerie van LNV
Verslagen IBT (Interdepartementaal Beleidsteam) – MKZ	Ministerie van LNV
Verslagen klankbordgroep Drachten	Ministerie van LNV
Verslagen MBT (Ministerieel Beleidsteam) – MKZ	Ministerie van LNV
Verslagen MKZ-Borgingsoverleg	Ministerie van LNV
Verslagen MKZ-overleg RVV	RVV
Persbericht min. LNV: Brinkhorst wil af van ruimen stalgenoten BSE-rund	LNV - Internet
Verslagen van het crisisberaad van RCC Stroe (c.q. Garderen)	Ministerie van LNV
Verslagen van het verbreed crisisberaad van RCC Stroe	Ministerie van LNV

Bijlage 6: Begrippenlijst

Term	Definitie
1:1 transport	Het vervoeren van dieren vanaf één bestemming naar één andere bestemming. Bijladen onderweg is dus verboden.
Antigeen-ELISA-test	Test om dood virus aan te tonen. Zie kader over tests in hoofdstuk 4
Beschermende vaccinatie	Noodvaccinatie waarbij runderen in leven blijven en andere MKZ-gevoelige dieren worden gedood. Het geënte gebied gaat voor lange tijd "op slot" (Engels: *protective vaccination*)
Beschermingsgebied	Gebied van in principe 3 km rond een besmettingshaard (bij een ruimingsgebied van 1 km) waarbinnen speciale regels gelden.
Cockpit infectie	Verspreiding van het virus via materialen of kleding.
Compartimentering	Het opdelen van Nederland in compartimenten (gebieden) waartussen een strikte scheiding van transporten wordt toegepast. Transportmiddelen worden van uiterlijke kenmerken voorzien (stickers) die aangeven tot welk compartiment ze behoren.
Contactbedrijven	Bedrijven die in direct of indirect contact gestaan hebben met besmettingshaarden.
De Driehoek	Het grote vaccinatiegebied Noord-Veluwe.
Destructiecapaciteit	Het maximale aantal (dode) dieren dat met de bestaande capaciteit vernietigd kan worden.
Drager	Dieren die MKZ hebben gehad en (ongemerkt) nog drager van het virus zijn. Deze dieren zouden nog een besmetting kunnen veroorzaken (Engels: *carrier*).
Evenhoevigen	Runderen, schapen, geiten, herten, varkens en andere dieren met een even aantal hoeven (per poot). Deze dieren zijn gevoelig voor MKZ.
IDAS-ELISA-test	Zie antigeen-ELISA-test
Inseminator	Professional die de kunstmatige inseminatie (KI) uitvoert.
Klinisch beeld	De mate waarin klinische verschijnselen van de ziekte aanwezig zijn bij dieren. Bij MKZ gaat het bijvoorbeeld om blaarvorming op de tong, uiers en klauwspleten, maar ook om koorts, verminderde eetlust, speekselen, verminderde melkproductie, kreupelheid, sloomheid, etc.
Markervaccin	Vaccin dat resulteert in de opbouw van antilichamen die duidelijk te onderscheiden zijn van antilichamen gevormd als gevolg van een infectie
Mayenne-connectie	De insleeproute van MKZ in Nederland, via een transport van Ierse kalveren dat van de besmette rustplaats Mayenne in Frankrijk gebruik heeft gemaakt.
MKZ-vrije status	Door de OIE afgegeven status voor landen die zonder vaccinatie MKZ-vrij zijn. Van belang voor de export van dieren en dierlijke producten.
Non-vaccinatiebeleid	Het verbod sinds 1992 binnen de EU om dieren tegen de dierziekte te beschermen door middel van (massaal) preventief enten.
Noodenten (noodvaccinatie)	Vaccineren van alle evenhoevigen tijdens een uitbraak van MKZ in de regio zelf of in een nabije regio voor de creatie van een 'bufferzone'
Preventief ruimen	Ruimen van verdacht verklaarde bedrijven (doorgaans bedrijven waar (nog) geen dierziekte is aangetoond, maar die binnen het vastgestelde ruimingsgebied liggen of waar besmetting plaatsgevonden kan hebben

	via contacten).
Preventief vaccineren	Vaccineren op grote schaal ter bescherming tegen de ziekte, zonder dat er sprake is van een uitbraak in de EU
Rendac-wagen	Vrachtwagen van de firma Rendac waarmee kadavers worden afgevoerd.
Ringvaccinatie	Het vaccineren van voor de ziekte gevoelige dieren binnen een bepaalde cirkel rond de besmettingshaard.
Risicobedrijven	Contactbedrijven en overige bedrijven in de nabijheid van een besmet bedrijf
Ruimingscapaciteit	De maximale hoeveelheid dieren die (per dag, per week) geruimd kan worden met de beschikbare menskracht en middelen.
Ruimingsgebied	Gebied rond een besmettingshaard waarbinnen de dieren geruimd (zullen) worden.
Screening	Het systematisch bezoeken van bedrijven in een ingesloten gebied om een goede indruk te krijgen van de mogelijke verspreiding van het virus. Tellen en rubriceren van dieren, inventaris opnemen, klinische verschijnselen observeren en zonodig monsters nemen voor onderzoek.
Serologische test	Verzamelnaam voor testen waarmee antistoffen tegen het virus worden aangetoond. Aanwezigheid van antistoffen wil zeggen dat het dier in aanraking is geweest met het virus. Zie kader over tests in hoofdstuk 4
Stamping-out	Bestrijding van een dierziekte door het zo snel mogelijk doden en vernietigen van geïnfecteerde en potentieel geïnfecteerde dieren.
Stand still	Vervoersverbod voor alle dieren in Nederland gedurende 72 uur.
Studentenregeling	Vooraf gemaakte afspraken omtrent het inzetten van studenten diergeneeskunde bij de bestrijding van een dierziektecrisis.
Suppressievaccinatie	Noodenting vooruitlopend op de ruiming van alle evenhoevigen in het vaccinatiegebied (Engels: *suppressive vaccination*)
Swill	Keuken- en restafval dat aan dieren (varkens) gevoederd wordt.
Toezichtsgebied	Gebied van in principe 10 km rond een ruimingsgebied, waar speciale regels gelden (Engels: *surveillance zone*).
Tracering	Aan de hand van alle beschikbare informatie en vergaring van nieuwe informatie (bijvoorbeeld over vervoersstromen, persoonscontacten) achterhalen waar zich mogelijk van een dierziekte verdachte dieren bevinden.
Vaccinatiegebied	Gebied waarin dieren gevaccineerd worden (ook entgebied genoemd)
Virusisolatietest	Test om levend virus aan te tonen in bloed of blaarwandmateriaal door middel van vermeerdering van het virus in een celkweek. Zie kader over tests in hoofdstuk 4
Virusneutralisatietest	Test om antilichamen aan te tonen. Duurt 10 dagen. Zie kader over tests in hoofdstuk 4

Bijlage 7: Onbewerkte resultaten van de enquête

9.5 Ondernemingen en instellingen

gebied

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Veluwe en omstreken	94	61,8	61,8	61,8
	Noord-Brabant en Betuwe	31	20,4	20,4	82,2
	Friesland	15	9,9	9,9	92,1
	Onbekend	12	7,9	7,9	100,0
	Total	152	100,0	100,0	

Soort branche

		Fre-quency	Per-cent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Land- en tuinbouw, bosbouw en visserij	10	6,6	6,6	6,6
	Industrie en vervaardiging	9	5,9	6,0	12,6
	Bouwnijverheid en installatie	22	14,5	14,6	27,2
	Handel in en reparatie van wegtransportmiddelen	3	2,0	2,0	29,1
	Groothandel en handelsbemiddeling	11	7,2	7,3	36,4
	Detailhandel en reparatie consumentartikelen	25	16,4	16,6	53,0
	Horeca	10	6,6	6,6	59,6
	Vervoer, opslag, reisbemiddeling, post en telecom-municatie	7	4,6	4,6	64,2
	Financiele instellingen, verzekeringswezen, pensioen-fondsen	8	5,3	5,3	69,5
	Zakelijke en persoonlijke dienstverlening	27	17,8	17,9	87,4
	Onderwijs en opleidingen	3	2,0	2,0	89,4
	Gezondheids- en welzijnszorg	7	4,6	4,6	94,0
	Culturele instellingen	2	1,3	1,3	95,4
	Sport en recreatie	7	4,6	4,6	100,0
	Total	151	99,3	100,0	
Mis-sing	Niet ingevuld	1	,7		
Total		152	100,0		

aantal werknemers

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	0-5 werknemers	81	53,3	61,8	61,8
	6-10 werknemers	20	13,2	15,3	77,1
	11-25 werknemers	16	10,5	12,2	89,3
	26-50 werknemers	7	4,6	5,3	94,7
	51-100 werknemers	6	3,9	4,6	99,2
	101-150 werknemers	1	,7	,8	100,0
	Total	131	86,2	100,0	
Missing	onbekend	21	13,8		
Total		152	100,0		

Omzet begroting over het jaar 2000 in guldens

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	0	2	1,3	2,2	2,2
	350	1	,7	1,1	3,3
	10000	1	,7	1,1	4,4
	15000	2	1,3	2,2	6,7
	30000	1	,7	1,1	7,8
	50000	1	,7	1,1	8,9
	60000	3	2,0	3,3	12,2
	80000	1	,7	1,1	13,3
	100000	1	,7	1,1	14,4
	110000	1	,7	1,1	15,6
	120000	1	,7	1,1	16,7
	130000	1	,7	1,1	17,8
	150000	4	2,6	4,4	22,2
	170000	1	,7	1,1	23,3
	175000	2	1,3	2,2	25,6
	180000	1	,7	1,1	26,7
	200000	3	2,0	3,3	30,0
	210000	1	,7	1,1	31,1
	250000	4	2,6	4,4	35,6
	300000	1	,7	1,1	36,7
	350000	1	,7	1,1	37,8
	400000	3	2,0	3,3	41,1
	450000	2	1,3	2,2	43,3
	500000	2	1,3	2,2	45,6

	725000	1	,7	1,1	46,7
	750000	1	,7	1,1	47,8
	850000	1	,7	1,1	48,9
	900000	1	,7	1,1	50,0
	1000000	3	2,0	3,3	53,3
	1200000	2	1,3	2,2	55,6
	1260000	1	,7	1,1	56,7
	1350000	2	1,3	2,2	58,9
	1400000	1	,7	1,1	60,0
	1500000	3	2,0	3,3	63,3
	1750000	1	,7	1,1	64,4
	1850000	1	,7	1,1	65,6
	2000000	1	,7	1,1	66,7
	2300000	1	,7	1,1	67,8
	2500000	2	1,3	2,2	70,0
	2600000	1	,7	1,1	71,1
	2834000	1	,7	1,1	72,2
	3000000	1	,7	1,1	73,3
	3200000	1	,7	1,1	74,4
	4400000	1	,7	1,1	75,6
	4500000	2	1,3	2,2	77,8
	4800000	1	,7	1,1	78,9
	5000000	3	2,0	3,3	82,2
	6000000	3	2,0	3,3	85,6
	7000000	1	,7	1,1	86,7
	8000000	1	,7	1,1	87,8
	8500000	1	,7	1,1	88,9
	9300000	1	,7	1,1	90,0
	12000000	2	1,3	2,2	92,2
	15000000	1	,7	1,1	93,3
	19500000	1	,7	1,1	94,4
	20000000	1	,7	1,1	95,6
	28000000	2	1,3	2,2	97,8
	36000000	1	,7	1,1	98,9
	3000000000	1	,7	1,1	100,0
	Total	90	59,2	100,0	
Missing	**Niet ingevuld**	62	40,8		
Total		152	100,0		

Heeft uw onderneming of instelling er last van gehad dat er een beschermings- of toezichtsgebied werd ingesteld waar de ondernemin/instelling binnen viel?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja daar hebben we last van gehad	49	32,2	33,3	33,3
	Nee, de onderneming/instelling viel wel in een toezichtsgebied, maar daar hebben we geen last van gehad	61	40,1	41,5	74,8
	De onderneming/instelling viel niet binnen een toezichtsgebied	37	24,3	25,2	100,0
	Total	147	96,7	100,0	
Missing	Niet ingevuld	5	3,3		
Total		152	100,0		

Wist u voor het moment van de eerste uitbraak van MKZ in Nederland al dat er gebieden afgesloten zouden worden?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja	15	9,9	30,6	30,6
	Nee	34	22,4	69,4	100,0
	Total	49	32,2	100,0	
Missing	System	103	67,8		
Total		152	100,0		

Was u op de hoogte van de gevolgen die dit voor uw bedrijf zou kunnen hebben?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja	10	6,6	66,7	66,7
	Nee	5	3,3	33,3	100,0
	Total	15	9,9	100,0	
Missing	System	137	90,1		
Total		152	100,0		

Had u voorzorgsmaatregelen getroffen?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja	6	3,9	60,0	60,0
	Nee	4	2,6	40,0	100,0
	Total	10	6,6	100,0	
Missing	System	142	93,4		
Total		152	100,0		

Waar haalde u uw informatie over het MKZ-beleid vandaan toen MKZ eenmaal in Nederland ging spelen, maar uw onderneming nog niet in een beschermingsgebied of toezichtsgebied viel?

	Cases	Col Response %
Radio/tv	48	98,0%
Krant	36	73,5%
Teletekst	23	46,9%
Internet ministerie LNV	14	28,6%
Internet LTO	5	10,2%
Internet gemeente	3	6,1%
Internet branche-organisatie	3	6,1%
Internet Kamer van Koophandel		
Internet, anders	2	4,1%
Informatienummer LNV/RVV	5	10,2%
Informatienummer LTO	8	16,3%
Informatienummer gemeente	5	10,2%
Informatienummer branche-organisatie	5	10,2%
Informatienummer Kamer van Koophandel	2	4,1%
Informatienummer, anders	1	2,0%
Nieuwsbrieven branche-organisaties	7	14,3%
Nieuwsbrieven, anders	2	4,1%
Zelf de politie gebeld	2	4,1%
Zelf contact opgenomen met de kerk		
Aan buren/vrienden/kennissen gevraagd	6	12,2%
Anders	9	18,4%
Niet ingevuld		
Total	49	379,6%

	Elapsed Time	0:00:00,02

Welke bron was voor u de belangrijkste?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Radio\tv	19	12,5	41,3	41,3
	Krant	6	3,9	13,0	54,3
	Teletekst	5	3,3	10,9	65,2
	Internet ministerie LNV	7	4,6	15,2	80,4
	Internet LTO	1	,7	2,2	82,6
	Informatienummer LNV/RVV	1	,7	2,2	84,8
	Informatienummer gemeente	1	,7	2,2	87,0
	Informatienummer branche-organisatie	2	1,3	4,3	91,3
	Nieuwsbrieven branche-organisaties	1	,7	2,2	93,5
	Anders	3	2,0	6,5	100,0
	Total	46	30,3	100,0	
Missing	Niet ingevuld	3	2,0		
	System	103	67,8		
	Total	106	69,7		
Total		152	100,0		

Welke van de onderstaande personen of organisaties hebben uit zichzelf contact opgenomen met u opgenomen om informatie te geven?

		Cases	Col Response %
	De gemeente	6	12,2%
	De branche-organisatie	13	26,5%
	Kamer van Koophandel	3	6,1%
	De kerk		
	Hulpverleningsorganisatie, ondersteuningsteam		
	Actiegroep, lokale belangengroep	1	2,0%
	LNV/RVV	3	6,1%
	AID	1	2,0%
	De politie	1	2,0%
	Vrienden/buren/kennissen/collega's	8	16,3%
	Anders	16	32,7%

	Niet ingevuld		
Total		49	106,1%

Wie was voor u de belangrijkste?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	De gemeente	5	3,3	20,0	20,0
	De branche-organisatie	7	4,6	28,0	48,0
	Kamer van Koophandel	1	,7	4,0	52,0
	LNV/RVV	2	1,3	8,0	60,0
	Vrienden/buren/kennissen/collega's	4	2,6	16,0	76,0
	Anders	6	3,9	24,0	100,0
	Total	25	16,4	100,0	
Missing	Niet ingevuld	24	15,8		
	System	103	67,8		
	Total	127	83,6		
Total		152	100,0		

Kwam de geboden informatie voor u op tijd?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Vrijwel altijd op tijd	3	2,0	6,7	6,7
	Meestal compleet	12	7,9	26,7	33,3
	Neutraal	15	9,9	33,3	66,7
	Meestal te laat	7	4,6	15,6	82,2
	Vrijwel altijd te laat	8	5,3	17,8	100,0
	Total	45	29,6	100,0	
Missing	Niet ingevuld	4	2,6		
	System	103	67,8		
	Total	107	70,4		
Total		152	100,0		

Was de geboden informatie compleet?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Meestal compleet	13	8,6	28,9	28,9
	Neutraal	15	9,9	33,3	62,2
	Meestal niet compleet	10	6,6	22,2	84,4
	Vrijwel nooit compleet	7	4,6	15,6	100,0
	Total	45	29,6	100,0	
Missing	Niet ingevuld	4	2,6		
	System	103	67,8		
	Total	107	70,4		
Total		152	100,0		

Was de informatie makkelijk te krijgen?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Gemakkelijk	13	8,6	28,3	28,3
	Niet gemakkelijk, niet moeilijk	17	11,2	37,0	65,2
	Moeilijk	14	9,2	30,4	95,7
	Zeer moeilijk	2	1,3	4,3	100,0
	Total	46	30,3	100,0	
Mis-sing	Niet ingevuld	3	2,0		
	System	103	67,8		
	Total	106	69,7		
Total		152	100,0		

Was de geboden informatie goed te begrijpen?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Vrijwel altijd goed te begrijpen	1	,7	2,1	2,1
	Meestal goed te begrijpen	17	11,2	36,2	38,3
	Neutraal	16	10,5	34,0	72,3
	Meestal niet goed te begrijpen	9	5,9	19,1	91,5
	Vrijwel nooit goed te begrijpen	4	2,6	8,5	100,0

	Total	47	30,9	100,0	
Mis-sing	**Niet ingevuld**	2	1,3		
	System	103	67,8		
	Total	105	69,1		
Total		152	100,0		

Als u bij een of meer van uw informatiebronnen vragen stelde, kreeg u dan duidelijke antwoorden op uw vragen?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	**Vrijwel altijd**	1	,7	2,1	2,1
	Meestal	11	7,2	23,4	25,5
	Soms wel , soms niet	20	13,2	42,6	68,1
	Meestal niet	4	2,6	8,5	76,6
	Vrijwel nooit	6	3,9	12,8	89,4
	Ik heb geen vragen gesteld	5	3,3	10,6	100,0
	Total	47	30,9	100,0	
Missing	**Niet ingevuld**	2	1,3		
	System	103	67,8		
	Total	105	69,1		
Total		152	100,0		

Waren de noodzaak en het nut van de maatregelen u duidelijk?

		Fre-quency	Per-cent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	**Ja,dat was me volledig duidelijk**	14	9,2	29,2	29,2
	Dat was me meestal wel, maar niet altijd duidelijk	20	13,2	41,7	70,8
	Dat was me soms duidelijk, maar meestal niet	8	5,3	16,7	87,5
	Nee, dat was me totaal niet duidelijk	6	3,9	12,5	100,0
	Total	48	31,6	100,0	
Mis-sing	**Niet ingevuld**	1	,7		

	System	103	67,8		
	Total	104	68,4		
Total		152	100,0		

Heeft uw bedrijf financiele schade ondervonden van de MKZ-crisis?

		Fre-quency	Per-cent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja, zowel omzetderving als andere financiele schade	18	11,8	36,7	36,7
	Ja, alleen omzetderving	18	11,8	36,7	73,5
	Ja, alleen andere financiele schade	5	3,3	10,2	83,7
	Nee, geen financiele schade	8	5,3	16,3	100,0
	Total	49	32,2	100,0	
Mis-sing	System	103	67,8		
Total		152	100,0		

Hoeveel procent omzetderving heeft u gemiddeld per maand gehad tijdens de periode dat uw bedrijf in het beschermings- of toezichtsgebied viel, in vergelijking met dezelfde maanden in 2000?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	0-10%	10	6,6	26,3	26,3
	11-20%	8	5,3	21,1	47,4
	21-30%	4	2,6	10,5	57,9
	31-50%	3	2,0	7,9	65,8
	51-75%	4	2,6	10,5	76,3
	76-100%	9	5,9	23,7	100,0
	Total	38	25,0	100,0	
Missing	Niet ingevuld	3	2,0		
	System	111	73,0		
	Total	114	75,0		
Total		152	100,0		

Hoeveel bedroeg uw omzet gemiddeld in de maanden juli t/m september 2001, in procenten van de omzet ten opzichte van dezelfde maanden in 2000?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	minder dan 80%	15	9,9	39,5	39,5
	81-90%	10	6,6	26,3	65,8
	91-100%	6	3,9	15,8	81,6
	101-110%	4	2,6	10,5	92,1
	111-120%	2	1,3	5,3	97,4
	meer dan 150%	1	,7	2,6	100,0
	Total	38	25,0	100,0	
Missing	Niet ingevuld	3	2,0		
	System	111	73,0		
	Total	114	75,0		
Total		152	100,0		

Heeft u directe kosten gemaakt, bijvoorbeeld om uw klanten voor te lichten of andere activiteiten die directe uitgaven met zich mee brachten?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ja	12	7,9	30,8	30,8
	nee	27	17,8	69,2	100,0
	Total	39	25,7	100,0	
Missing	Niet ingevuld	2	1,3		
	System	111	73,0		
	Total	113	74,3		
Total		152	100,0		

Ja, namelijk voor... gulden

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	100	1	,7	10,0	10,0
	200	1	,7	10,0	20,0

	1000	1	,7	10,0	30,0
	1500	1	,7	10,0	40,0
	2000	1	,7	10,0	50,0
	3000	2	1,3	20,0	70,0
	4900	1	,7	10,0	80,0
	5000	1	,7	10,0	90,0
	10000	1	,7	10,0	100,0
	Total	10	6,6	100,0	
Missing	**Niet ingevuld**	2	1,3		
	System	140	92,1		
	Total	142	93,4		
Total		152	100,0		

Heeft u extra personeelskosten moeten maken?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	**ja**	10	6,6	25,6	25,6
	nee	29	19,1	74,4	100,0
	Total	39	25,7	100,0	
Missing	**Niet ingevuld**	2	1,3		
	System	111	73,0		
	Total	113	74,3		
Total		152	100,0		

Ja, namelijk voor ... gulden

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	**1500**	1	,7	14,3	14,3
	2500	1	,7	14,3	28,6
	5000	2	1,3	28,6	57,1
	6300	1	,7	14,3	71,4
	10000	1	,7	14,3	85,7
	30000	1	,7	14,3	100,0

	Total	7	4,6	100,0	
Missing	**Niet ingevudl**	3	2,0		
	System	142	93,4		
	Total	145	95,4		
Total		152	100,0		

Zijn uw inkoopkosten aantoonbaar gestegen als gevolg van de MKZ-crisis?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	**ja**	11	7,2	28,2	28,2
	nee	28	18,4	71,8	100,0
	Total	39	25,7	100,0	
Missing	**Niet ingevuld**	2	1,3		
	System	111	73,0		
	Total	113	74,3		
Total		152	100,0		

Hoeveel andere financiele schade heeft u geleden? In guldens

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	**0**	1	,7	9,1	9,1
	1000	1	,7	9,1	18,2
	2500	1	,7	9,1	27,3
	15000	2	1,3	18,2	45,5
	20000	1	,7	9,1	54,5
	25000	2	1,3	18,2	72,7
	50000	1	,7	9,1	81,8
	75000	1	,7	9,1	90,9
	1000000	1	,7	9,1	100,0
	Total	11	7,2	100,0	
Missing	**Niet ingevuld**	30	19,7		

	System	111	73,0		
	Total	141	92,8		
Total		152	100,0		

Keert uw verzekering de schade uit?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ik was niet verzekerd voor inkomensschade	18	11,8	50,0	50,0
	Mijn verzekering dekt dit soort schade niet	18	11,8	50,0	100,0
	Total	36	23,7	100,0	
Missing	Niet ingevuld	5	3,3		
	System	111	73,0		
	Total	116	76,3		
Total		152	100,0		

Heeft u naast (in)directe financiele schade en directe uitgaven, andere vormen van schade ondervonden?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ja	6	3,9	16,7	16,7
	nee	30	19,7	83,3	100,0
	Total	36	23,7	100,0	
Missing	Niet ingevuld	5	3,3		
	System	111	73,0		
	Total	116	76,3		
Total		152	100,0		

Heeft u werktijdverkorting aan moeten vragen bij het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ja	2	1,3	5,3	5,3
	nee	36	23,7	94,7	100,0
	Total	38	25,0	100,0	
Missing	Niet ingevuld	3	2,0		
	System	111	73,0		
	Total	114	75,0		
Total		152	100,0		

Voor hoeveel mensen?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	4	1	,7	50,0	50,0
	5	1	,7	50,0	100,0
	Total	2	1,3	100,0	
Missing	System	150	98,7		
Total		152	100,0		

Voor hoeveel procent?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	50	1	,7	50,0	50,0
	80	1	,7	50,0	100,0
	Total	2	1,3	100,0	
Missing	System	150	98,7		
Total		152	100,0		

Vindt u dat de rijksoverheid een tegemoetkoming moet doen in de schade?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ja	33	21,7	84,6	84,6
	nee	6	3,9	15,4	100,0
	Total	39	25,7	100,0	
Missing	Niet ingevuld	2	1,3		
	System	111	73,0		
	Total	113	74,3		
Total		152	100,0		

Vond u dat de mensen van de RVV correct optraden?

		Frequen-cy	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja, zeer correct	1	,7	6,3	6,3
	Correct, zoals je mag verwachten	7	4,6	43,8	50,0
	Minder correct dan je mag verwachten	5	3,3	31,3	81,3
	Nee, beslist niet correct	3	2,0	18,8	100,0
	Total	16	10,5	100,0	
Mis-sing	Geen eigen ervaring gehad met de RVV	20	13,2		
	Weet niet/geen mening	10	6,6		
	Niet ingevuld	3	2,0		
	System	103	67,8		
	Total	136	89,5		
Total		152	100,0		

Vond u dat de mensen van LNV correct optraden?

		Frequen-cy	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Correct, zoals je mag verwachten	7	4,6	46,7	46,7
	Minder correct dan je mag verwachten	5	3,3	33,3	80,0
	Nee, beslist niet correct	3	2,0	20,0	100,0

	Total	15	9,9	100,0	
Mis-sing	**Geen eigen ervaring gehad met LNV**	21	13,8		
	weet niet/geen mening	12	7,9		
	Niet ingevuld	1	,7		
	System	103	67,8		
	Total	137	90,1		
Total		152	100,0		

Vond u dat de mensen van de AID correct optraden?

		Frequen-cy	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	**Correct, zoals je mag verwachten**	7	4,6	43,8	43,8
	Minder correct dan je mag verwachten	7	4,6	43,8	87,5
	Nee, beslist niet correct	2	1,3	12,5	100,0
	Total	16	10,5	100,0	
Mis-sing	**Geen eigen ervaringen gehad met de AID**	19	12,5		
	Weet niet/geen mening	14	9,2		
	System	103	67,8		
	Total	136	89,5		
Total		152	100,0		

Hoe tevreden bent u over het optreden van de politie?

		Frequen-cy	Per-cent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	**Zeer tevreden**	3	2,0	11,5	11,5
	Tevreden	14	9,2	53,8	65,4
	Niet tevreden, niet ontevreden	6	3,9	23,1	88,5
	Ontevreden	2	1,3	7,7	96,2
	Zeer ontevreden	1	,7	3,8	100,0
	Total	26	17,1	100,0	

Mis-sing	Geen eigen ervaring gehad met de politie	23	15,1		
	System	103	67,8		
	Total	126	82,9		
Total		152	100,0		

Hoe tevreden bent u over het optreden van de gemeente?

		Frequen-cy	Per-cent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Zeer tevreden	2	1,3	7,1	7,1
	Tevreden	11	7,2	39,3	46,4
	Niet tevreden, niet ontevreden	4	2,6	14,3	60,7
	Ontevreden	8	5,3	28,6	89,3
	Zeer ontevreden	3	2,0	10,7	100,0
	Total	28	18,4	100,0	
Mis-sing	Geen eigen ervaring gehad met de politie	21	13,8		
	System	103	67,8		
	Total	124	81,6		
Total		152	100,0		

Hoe tevreden bent u over het optreden van de militairen?

		Frequen-cy	Per-cent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Zeer tevreden	3	2,0	14,3	14,3
	Tevreden	11	7,2	52,4	66,7
	Niet tevreden, niet ontevreden	4	2,6	19,0	85,7
	Ontevreden	3	2,0	14,3	100,0
	Total	21	13,8	100,0	
Mis-sing	Geen eigen ervaring gehad met de militairen	28	18,4		
	System	103	67,8		
	Total	131	86,2		
Total		152	100,0		

Hoe tevreden bent u over het optreden van de branche-organisatie?

		Fre-quency	Per-cent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Zeer tevreden	2	1,3	7,7	7,7
	Tevreden	9	5,9	34,6	42,3
	Niet tevreden, niet ontevreden	9	5,9	34,6	76,9
	Ontevreden	5	3,3	19,2	96,2
	Zeer ontevreden	1	,7	3,8	100,0
	Total	26	17,1	100,0	
Mis-sing	Geen eigen ervaring gehad met de branche-organisatie	22	14,5		
	Niet ingevuld	1	,7		
	System	103	67,8		
	Total	126	82,9		
Total		152	100,0		

Hoe tevreden bent u over het optreden van de Kamer van Koophandel?

		Fre-quency	Per-cent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Tevreden	8	5,3	44,4	44,4
	Niet tevreden, niet ontevreden	6	3,9	33,3	77,8
	Ontevreden	3	2,0	16,7	94,4
	Zeer ontevreden	1	,7	5,6	100,0
	Total	18	11,8	100,0	
Mis-sing	Geen eigen ervaring gehad met de Kamer van Koophandel	31	20,4		
	System	103	67,8		
	Total	134	88,2		
Total		152	100,0		

Zijn er andere organisaties waar u mee te maken heeft gehad in het kader van de MKZ-crisis en waarover uw uw mening wilt geven? Mening over eerste genoemde organisatie

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Zeer ontevreden	1	,7	12,5	12,5
	Tevreden	2	1,3	25,0	37,5
	Niet tevreden, niet ontevreden	3	2,0	37,5	75,0
	Ontevreden	1	,7	12,5	87,5
	Zeer ontevreden	1	,7	12,5	100,0
	Total	8	5,3	100,0	
Mis-sing	Weet niet	5	3,3		
	Niet ingevuld	36	23,7		
	System	103	67,8		
	Total	144	94,7		
Total		152	100,0		

Mening over tweede genoemde organisatie

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Niet tevreden, niet ontevreden	1	,7	20,0	20,0
	Weet niet	4	2,6	80,0	100,0
	Total	5	3,3	100,0	
Mis-sing	Niet ingevuld	44	28,9		
	System	103	67,8		
	Total	147	96,7		
Total		152	100,0		

Aan wie of welke organisatie heeft u de meeste steun gehad toen u het moeilijk had?

		Cases	Col Response %
	Branche-organisatie	6	12,2%
	Kamer van Koophandel	2	4,1%
	MKB-Nederland	3	6,1%
	De gemeente	1	2,0%
	De kerk	5	10,2%
	Actiegroep, lokale belangengroep	1	2,0%
	Hulpverleningsorganisatie, ondersteuningsteam		
	RVV/LNV	1	2,0%
	Familie/gezin	11	22,4%
	Vrienden/kennissen/collega's	13	26,5%
	Anders	4	8,2%
	Niet ingevuld		
Total		49	95,9%

9.6 Geruimde veehouderijen

gebieden

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Veluwe en omstreken	366	82,6	82,6	82,6
	Noord-Brabant en Betuwe	19	4,3	4,3	86,9
	Friesland	27	6,1	6,1	93,0
	Onbekend	31	7,0	7,0	100,0
	Total	443	100,0	100,0	

Aantal geruimde varkens, zeugen en biggen

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	0	227	51,2	80,8	80,8
	1	7	1,6	2,5	83,3
	2	8	1,8	2,8	86,1
	3	2	,5	,7	86,8
	4	2	,5	,7	87,5
	5	1	,2	,4	87,9
	7	1	,2	,4	88,3
	10	1	,2	,4	88,6

	20	1	,2	,4	89,0
	23	1	,2	,4	89,3
	34	1	,2	,4	89,7
	44	1	,2	,4	90,0
	50	1	,2	,4	90,4
	78	1	,2	,4	90,7
	160	1	,2	,4	91,1
	165	1	,2	,4	91,5
	178	1	,2	,4	91,8
	192	1	,2	,4	92,2
	218	1	,2	,4	92,5
	220	1	,2	,4	92,9
	250	1	,2	,4	93,2
	265	1	,2	,4	93,6
	269	1	,2	,4	94,0
	286	1	,2	,4	94,3
	295	1	,2	,4	94,7
	400	1	,2	,4	95,0
	477	1	,2	,4	95,4
	587	1	,2	,4	95,7
	635	1	,2	,4	96,1
	660	1	,2	,4	96,4
	720	1	,2	,4	96,8
	750	1	,2	,4	97,2
	800	2	,5	,7	97,9
	910	1	,2	,4	98,2
	1030	1	,2	,4	98,6
	1612	1	,2	,4	98,9
	1750	1	,2	,4	99,3
	2650	1	,2	,4	99,6
	3501	1	,2	,4	100,0
	Total	281	63,4	100,0	
Missing	**niet ingevuld**	162	36,6		
Total		443	100,0		

Aantal geruimde schapen en geiten

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	0	84	19,0	22,0	22,0
	1	8	1,8	2,1	24,1
	2	32	7,2	8,4	32,5
	3	25	5,6	6,6	39,1
	4	33	7,4	8,7	47,8
	5	19	4,3	5,0	52,8
	6	13	2,9	3,4	56,2
	7	14	3,2	3,7	59,8
	8	9	2,0	2,4	62,2
	9	5	1,1	1,3	63,5
	10	12	2,7	3,1	66,7
	11	9	2,0	2,4	69,0
	12	8	1,8	2,1	71,1
	13	5	1,1	1,3	72,4
	14	5	1,1	1,3	73,8
	15	7	1,6	1,8	75,6
	16	5	1,1	1,3	76,9
	17	3	,7	,8	77,7
	18	4	,9	1,0	78,7
	19	2	,5	,5	79,3
	20	4	,9	1,0	80,3
	21	2	,5	,5	80,8
	22	4	,9	1,0	81,9
	23	2	,5	,5	82,4
	24	3	,7	,8	83,2
	25	3	,7	,8	84,0
	27	2	,5	,5	84,5
	28	2	,5	,5	85,0
	29	1	,2	,3	85,3
	30	5	1,1	1,3	86,6
	34	1	,2	,3	86,9
	35	2	,5	,5	87,4
	38	1	,2	,3	87,7
	39	2	,5	,5	88,2
	40	3	,7	,8	89,0
	44	1	,2	,3	89,2
	45	1	,2	,3	89,5
	46	1	,2	,3	89,8
	47	1	,2	,3	90,0

	48	1	,2	,3	90,3
	50	2	,5	,5	90,8
	54	1	,2	,3	91,1
	55	1	,2	,3	91,3
	58	1	,2	,3	91,6
	59	1	,2	,3	91,9
	62	1	,2	,3	92,1
	70	2	,5	,5	92,7
	80	1	,2	,3	92,9
	83	2	,5	,5	93,4
	87	1	,2	,3	93,7
	89	1	,2	,3	94,0
	90	1	,2	,3	94,2
	100	1	,2	,3	94,5
	101	1	,2	,3	94,8
	103	1	,2	,3	95,0
	121	1	,2	,3	95,3
	137	2	,5	,5	95,8
	139	1	,2	,3	96,1
	140	1	,2	,3	96,3
	150	2	,5	,5	96,9
	151	1	,2	,3	97,1
	174	1	,2	,3	97,4
	176	1	,2	,3	97,6
	192	1	,2	,3	97,9
	196	1	,2	,3	98,2
	200	1	,2	,3	98,4
	204	1	,2	,3	98,7
	220	1	,2	,3	99,0
	312	1	,2	,3	99,2
	324	1	,2	,3	99,5
	473	1	,2	,3	99,7
	1015	1	,2	,3	100,0
	Total	381	86,0	100,0	
Missing	**niet ingevuld**	62	14,0		
Total		443	100,0		

Aantal geruimde koeien, stieren en kalveren

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	0	143	32,3	42,6	42,6
	1	3	,7	,9	43,5
	2	7	1,6	2,1	45,5
	3	8	1,8	2,4	47,9
	4	3	,7	,9	48,8
	5	6	1,4	1,8	50,6
	6	3	,7	,9	51,5
	7	6	1,4	1,8	53,3
	8	6	1,4	1,8	55,1
	10	1	,2	,3	55,4
	11	3	,7	,9	56,3
	12	2	,5	,6	56,8
	13	3	,7	,9	57,7
	14	2	,5	,6	58,3
	15	5	1,1	1,5	59,8
	16	5	1,1	1,5	61,3
	17	1	,2	,3	61,6
	19	1	,2	,3	61,9
	20	1	,2	,3	62,2
	21	2	,5	,6	62,8
	23	2	,5	,6	63,4
	24	2	,5	,6	64,0
	25	2	,5	,6	64,6
	26	2	,5	,6	65,2
	27	2	,5	,6	65,8
	28	1	,2	,3	66,1
	30	1	,2	,3	66,4
	31	1	,2	,3	66,7
	35	1	,2	,3	67,0
	36	1	,2	,3	67,3
	39	1	,2	,3	67,6
	40	1	,2	,3	67,9
	41	1	,2	,3	68,2
	43	1	,2	,3	68,5
	45	1	,2	,3	68,8
	47	3	,7	,9	69,6
	50	2	,5	,6	70,2
	52	1	,2	,3	70,5
	53	1	,2	,3	70,8

55	2	,5	,6	71,4
56	1	,2	,3	71,7
57	1	,2	,3	72,0
58	1	,2	,3	72,3
60	1	,2	,3	72,6
61	4	,9	1,2	73,8
63	1	,2	,3	74,1
64	2	,5	,6	74,7
68	1	,2	,3	75,0
69	1	,2	,3	75,3
75	1	,2	,3	75,6
76	1	,2	,3	75,9
79	1	,2	,3	76,2
82	1	,2	,3	76,5
83	3	,7	,9	77,4
85	2	,5	,6	78,0
89	1	,2	,3	78,3
90	2	,5	,6	78,9
92	2	,5	,6	79,5
95	1	,2	,3	79,8
98	2	,5	,6	80,4
100	3	,7	,9	81,3
101	1	,2	,3	81,5
102	1	,2	,3	81,8
103	4	,9	1,2	83,0
105	1	,2	,3	83,3
108	1	,2	,3	83,6
111	1	,2	,3	83,9
113	1	,2	,3	84,2
115	1	,2	,3	84,5
117	1	,2	,3	84,8
118	1	,2	,3	85,1
120	2	,5	,6	85,7
121	1	,2	,3	86,0
124	1	,2	,3	86,3
125	1	,2	,3	86,6
126	1	,2	,3	86,9
128	1	,2	,3	87,2
130	2	,5	,6	87,8
131	1	,2	,3	88,1
133	1	,2	,3	88,4
134	1	,2	,3	88,7

	135	1	,2	,3	89,0
	140	1	,2	,3	89,3
	145	1	,2	,3	89,6
	148	2	,5	,6	90,2
	150	1	,2	,3	90,5
	151	1	,2	,3	90,8
	152	2	,5	,6	91,4
	163	1	,2	,3	91,7
	185	1	,2	,3	92,0
	193	1	,2	,3	92,3
	195	1	,2	,3	92,6
	197	1	,2	,3	92,9
	208	1	,2	,3	93,2
	220	2	,5	,6	93,8
	225	1	,2	,3	94,0
	240	1	,2	,3	94,3
	258	2	,5	,6	94,9
	260	1	,2	,3	95,2
	270	1	,2	,3	95,5
	296	1	,2	,3	95,8
	302	1	,2	,3	96,1
	327	1	,2	,3	96,4
	334	1	,2	,3	96,7
	337	1	,2	,3	97,0
	365	1	,2	,3	97,3
	436	1	,2	,3	97,6
	440	1	,2	,3	97,9
	509	1	,2	,3	98,2
	540	1	,2	,3	98,5
	547	1	,2	,3	98,8
	641	1	,2	,3	99,1
	670	1	,2	,3	99,4
	725	1	,2	,3	99,7
	820	1	,2	,3	100,0
	Total	336	75,8	100,0	
Missing	**niet ingevuld**	107	24,2		
Total		443	100,0		

Aantal overige geruimde dieren

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	0	252	56,9	92,0	92,0
	1	2	,5	,7	92,7
	2	5	1,1	1,8	94,5
	3	3	,7	1,1	95,6
	5	1	,2	,4	96,0
	6	1	,2	,4	96,4
	8	1	,2	,4	96,7
	10	1	,2	,4	97,1
	11	2	,5	,7	97,8
	12	1	,2	,4	98,2
	29	1	,2	,4	98,5
	41	1	,2	,4	98,9
	95	1	,2	,4	99,3
	124	1	,2	,4	99,6
	214	1	,2	,4	100,0
	Total	274	61,9	100,0	
Missing	niet ingevuld	169	38,1		
Total		443	100,0		

Was u tijdens de MKZ-crisis hobbyboer of professionele veehouder?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	hobbyboer	291	65,7	66,4	66,4
	professionele boer	147	33,2	33,6	100,0
	Total	438	98,9	100,0	
Missing	niet ingevuld	5	1,1		
Total		443	100,0		

Van hoeveel van de hierboven genoemde maatregelen wist u voor het moment van de eerste uitbraak in Nederland dat ze genomen konden worden?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Alle genoemde maatregelen waren mij bekend	41	9,3	9,4	9,4
	Het merendeel van de genoemde maatregelen was mij bekend	63	14,2	14,4	23,7
	Sommige maatregelen waren bekend en andere niet	86	19,4	19,6	43,4
	Slechts een klein deel van deze maatregelen was mij bekend	103	23,3	23,5	66,9
	Geen enkele van deze maatregelen was mij bekend	145	32,7	33,1	100,0
	Total	438	98,9	100,0	
Missing	Niet ingevuld	5	1,1		
Total		443	100,0		

Was u het voor de eerste uitbraak in Nederland eens met het non-vaccinatiebeleid?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Zeer mee eens	13	2,9	3,0	3,0
	Mee eens	31	7,0	7,2	10,2
	Noch mee eens. noch mee oneens	49	11,1	11,4	21,6
	Mee oneens	80	18,1	18,6	40,1
	Zeer mee oneens	119	26,9	27,6	67,7
	Ik was van dit beleid niet op de hoogte	139	31,4	32,3	100,0
	Total	431	97,3	100,0	
Missing	Niet ingevuld	12	2,7		
Total		443	100,0		

Was u voor het moment van de eerste uitbraak in Nederland op de hoogte van de kortingsregeling?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja, die was me goed bekend	9	2,0	2,0	2,0
	Ik wist van de kortingsregeling, maar ik kende niet de precieze inhoud	97	21,9	21,9	23,9
	Nee, ik wist niks van een kortingsregeling	337	76,1	76,1	100,0

	Total	443	100,0	100,0	

Waar haalde u uw informatie over het MKZ-beleid vandaan toen MKZ eenmaal in Nederland ging spelen, maar u zelf nog geen verdachtsstatus had?

		Cases	Col Response %
	Radio/tv	399	90,1%
	Landelijke en regionale dagbladen	302	68,2%
	Vakpers	89	20,1%
	Teletekst	199	44,9%
	Internet ministerie LNV	67	15,1%
	Internet LTO	36	8,1%
	Internet gemeente	24	5,4%
	Internet anders	16	3,6%
	Informatienummer LNV/RVV	75	16,9%
	Informatienummer LTO	45	10,2%
	Informatienummer gemeente	39	8,8%
	Informatienummer, anders	14	3,2%
	MKZ nieuws van LNV	115	26,0%
	Andere nieuwsbrieven	36	8,1%
	Zelf de politie gebeld	8	1,8%
	Zelf de dierenarts gebeld	88	19,9%
	Zelf de Gezondheidsdienst voor Dieren gebeld	37	8,4%
	Zelf contact opgenomen met de kerk	10	2,3%
	Aan buren/vrienden/kennissen gevraagd	148	33,4%
	Anders	65	14,7%
	Niet ingevuld		
Total		443	409,0%

Welke bron was voor u de belangrijkste?

		Fre-quency	Per-cent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Radio/tv	142	32,1	41,5	41,5
	Landelijke en regionale dagbladen	31	7,0	9,1	50,6
	Vakpers	6	1,4	1,8	52,3
	Teletekst	41	9,3	12,0	64,3
	Internet ministerie LNV	13	2,9	3,8	68,1
	Internet LTO	2	,5	,6	68,7
	Internet gemeente	2	,5	,6	69,3
	Internet anders	5	1,1	1,5	70,8

	Informatienummer LNV/RVV	8	1,8	2,3	73,1
	Informatienummer LTO	1	,2	,3	73,4
	Informatienummer gemeente	7	1,6	2,0	75,4
	Informatienummer anders	3	,7	,9	76,3
	MKZ-nieuws van LNV	15	3,4	4,4	80,7
	Andere nieuwsbrief	4	,9	1,2	81,9
	Zelf de dierenarts gebeld	8	1,8	2,3	84,2
	Zelf de Gezondsheidsdienst voor Dieren gebeld	2	,5	,6	84,8
	Zelf contact opgenomen met de LNV	2	,5	,6	85,4
	Aan buren/vrienden/kennissen	23	5,2	6,7	92,1
	Anders	27	6,1	7,9	100,0
	Total	342	77,2	100,0	
Mis-sing	Niet ingevuld	101	22,8		
Total		443	100,0		

Kwam de geboden informatie voor u op tijd?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Vrijwel altijd op tijd	39	8,8	8,9	8,9
	Meestal op tijd	95	21,4	21,8	30,7
	Neutraal	144	32,5	33,0	63,8
	Meestal te laat	87	19,6	20,0	83,7
	Vrijwel altijd te laat	71	16,0	16,3	100,0
	Total	436	98,4	100,0	
Missing	Niet ingevuld	7	1,6		
Total		443	100,0		

Was de geboden informatie compleet?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Vrijwel altijd compleet	24	5,4	5,5	5,5
	Meestal compleet	89	20,1	20,5	26,0
	Neutraal	101	22,8	23,2	49,2
	Meestal niet compleet	139	31,4	32,0	81,1
	Vrijwel nooit compleet	82	18,5	18,9	100,0

	Total	435	98,2	100,0	
Missing	Niet ingevuld	8	1,8		
Total		443	100,0		

Was de informatie makkelijk te krijgen?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Zeer gemakkelijk	9	2,0	2,1	2,1
	Gemakkelijk	69	15,6	15,9	18,0
	Niet gemakkelijk, niet moeilijk	147	33,2	33,9	52,0
	Moeilijk	129	29,1	29,8	81,8
	Zeer moeilijk	79	17,8	18,2	100,0
	Total	433	97,7	100,0	
Mis-sing	Niet ingevuld	10	2,3		
Total		443	100,0		

Was de geboden informatie goed te begrijpen?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Vrijwel altijd goed te begrijpen	42	9,5	9,7	9,7
	Meestal goed te begrijpen	140	31,6	32,3	41,9
	Neutraal	107	24,2	24,7	66,6
	Meestal niet goed te begrijpen	109	24,6	25,1	91,7
	Vrijwel nooit goed te begrijpen	36	8,1	8,3	100,0
	Total	434	98,0	100,0	
Mis-sing	Niet ingevuld	9	2,0		
Total		443	100,0		

Als u bij een of meer van uw informatiebronnen vragen stelde, kreeg u dan duidelijke antwoorden op uw vragen?

		Frequen-cy	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Vrijwel altijd	24	5,4	5,6	5,6
	Meestal	55	12,4	12,7	18,3
	Soms wel, soms niet	147	33,2	34,0	52,3

	Meestal niet	74	16,7	17,1	69,4
	Vrijwel nooit	83	18,7	19,2	88,7
	Ik kon of mocht geen vragen stellen	7	1,6	1,6	90,3
	Ik heb geen vragen gesteld	42	9,5	9,7	100,0
	Total	432	97,5	100,0	
Mis-sing	Niet ingevuld	11	2,5		
Total		443	100,0		

Heeft u protocollen ontvangen van LNV/RVV/AID?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja	303	68,4	70,3	70,3
	Nee	128	28,9	29,7	100,0
	Total	431	97,3	100,0	
Missing	Niet ingevuld	12	2,7		
Total		443	100,0		

Waren de protocollen duidelijk?

		Fre-quency	Per-cent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja, de protocollen waren helemaal duidelijk	85	19,2	29,9	29,9
	Niet alle protocollen waren even duidelijk	167	37,7	58,8	88,7
	Nee, de protocollen waren helemaal niet duidelijk	32	7,2	11,3	100,0
	Total	284	64,1	100,0	
Mis-sing	Niet ingevuld	19	4,3		
	System	140	31,6		
	Total	159	35,9		
Total		443	100,0		

Waren de protocollen op tijd beschikbaar?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja, ze waren vrijwel altijd op tijd	77	17,4	27,3	27,3
	Sommigen waren op tijd en sommigen waren te laat	155	35,0	55,0	82,3
	Ze waren vrijwel allemaal te laat	50	11,3	17,7	100,0
	Total	282	63,7	100,0	
Missing	Niet ingevuld	21	4,7		
	System	140	31,6		
	Total	161	36,3		
Total		443	100,0		

Sloten alle protocollen goed op elkaar aan?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja, ze sloten goed op elkaar aan	48	10,8	17,8	17,8
	Op een paar kleine dingen na sloten ze goed op elkaar aan	121	27,3	44,8	62,6
	Nee, ze sloten op belangrijke punten niet op elkaar aan	101	22,8	37,4	100,0
	Total	270	60,9	100,0	
Missing	Niet ingevuld	33	7,4		
	System	140	31,6		
	Total	173	39,1		
Total		443	100,0		

Op welke datum kreeg u de officiele brief van de RVV waarin stond dat uw bedrijf/de locatie verdacht was (de Verdachtverklaring of Entbrief)

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Datum	214	48,3	49,2	49,2
	Weet ik niet meer	140	31,6	32,2	81,4
	Geen brief ontvangen	81	18,3	18,6	100,0

	Total	435	98,2	100,0	
Missing	Niet ingevuld	8	1,8		
Total		443	100,0		

eerste datum waarop de brief ontvangen is

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	23februari01	1	100,0	100,0	100,0

laatste datum waarop de brief ontvangen is

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	13september01	1	100,0	100,0	100,0

Is deze brief u persoonlijk overhandigd?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja	148	33,4	44,6	44,6
	Nee	184	41,5	55,4	100,0
	Total	332	74,9	100,0	
Missing	Niet ingevuld	22	5,0		
	System	89	20,1		
	Total	111	25,1		
Total		443	100,0		

Was de brief nieuws voor u, of was u langs een andere weg al op de hoogte dat uw bedrijf/de locatie verdacht was?

		Fre-quency	Per-cent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Het was nieuws voor mij, ik werd er door verrast	32	7,2	9,6	9,6
	Het bevestigde een angstig vermoeden dat ik al had	68	15,3	20,4	30,0
	Het was geen nieuws, ik had het zelf al bedacht	58	13,1	17,4	47,4
	Het was geen nieuws, ik had het al gehoord via	175	39,5	52,6	100,0
	Total	333	75,2	100,0	

Mis-sing	Niet ingevuld	21	4,7		
	System	89	20,1		
	Total	110	24,8		
Total		443	100,0		

Vond u het taalgebruik in deze brief van de RVV (verdachtverklaring dan wel entbrief) duidelijk?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Zeer duidelijk	14	3,2	4,3	4,3
	Duidelijk	199	44,9	60,7	64,9
	Niet duidelijk, niet onduidelijk	64	14,4	19,5	84,5
	Onduidelijk	39	8,8	11,9	96,3
	Zeer onduidelijk	12	2,7	3,7	100,0
	Total	328	74,0	100,0	
Mis-sing	Niet ingevuld	26	5,9		
	System	89	20,1		
	Total	115	26,0		
Total		443	100,0		

Vond u de inhoud van de brief duidelijk?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Zeer duidelijk	13	2,9	4,0	4,0
	Duidelijk	195	44,0	60,0	64,0
	Niet duidelijk, niet onduidelijk	68	15,3	20,9	84,9
	Onduidelijk	38	8,6	11,7	96,6
	Zeer onduidelijk	11	2,5	3,4	100,0
	Total	325	73,4	100,0	
Mis-sing	Niet ingevuld	29	6,5		
	System	89	20,1		

	Total	118	26,6		
Total		443	100,0		

Was het uit de brief duidelijk voor u wat er verder met u en uw dieren zou gaan gebeuren en wanneer?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	**Zeer duidelijk**	24	5,4	7,5	7,5
	Duidelijk	113	25,5	35,5	43,1
	Niet duidelijk, niet onduidelijk	54	12,2	17,0	60,1
	Onduidelijk	90	20,3	28,3	88,4
	Zeer onduidelijk	37	8,4	11,6	100,0
	Total	318	71,8	100,0	
Mis-sing	**Niet ingevuld**	36	8,1		
	System	89	20,1		
	Total	125	28,2		
Total		443	100,0		

Stond in deze brief dat er dieren gedood zouden worden of werd er nader onderzoek aangekondigd?

		Fre-quency	Per-cent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	**In deze brief stond dat er dieren gedood zouden worden**	223	50,3	73,8	73,8
	In deze brief stond dat er nader onderzoek naar de dieren kwam	79	17,8	26,2	100,0
	Total	302	68,2	100,0	
Mis-sing	**Niet ingevuld**	52	11,7		
	System	89	20,1		
	Total	141	31,8		
Total		443	100,0		

Heeft u na dat onderzoek een tweede verdachtverklaring ontvangen waarin stond dat er dieren gedood zouden worden?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja	21	4,7	28,8	28,8
	Nee	52	11,7	71,2	100,0
	Total	73	16,5	100,0	
Missing	Niet ingevuld	6	1,4		
	System	364	82,2		
	Total	370	83,5		
Total		443	100,0		

Stond in de brief dat al uw evenhoevige dieren gedood zouden worden of werden de te doden diersoorten apart genoemd?

		Frequen-cy	Per-cent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Alle evenhoevige dieren zouden worden gedood	245	55,3	86,9	86,9
	De te doden diersoorten werden apart genoemd	37	8,4	13,1	100,0
	Total	282	63,7	100,0	
Mis-sing	Niet ingevuld	72	16,3		
	System	89	20,1		
	Total	161	36,3		
Total		443	100,0		

Stond in deze brief ook wat er met runderen zou gebeuren?

		Fre que ncy	Per ce nt	Valid Per-cent	Cumula-tive Percent
V al id	Ja namelijk	4	,9	12,9	12,9
	Nee, maar er zat wel een bijlage bij waarin stond dat er een keuzemogelijk-heid voor de runderen was (doden of niet doden na enting, waarover op dat moment nog beslist moet worden)	25	5,6	80,6	93,5

	Nee, er stond niets over runderen in en er zat ook geen bijlage over runderen bij	2	,5	6,5	100,0
	Total	31	7,0	100,0	
Missing	Niet ingevuld	6	1,4		
	System	406	91,6		
	Total	412	93,0		
Total		443	100,0		

Heeft u het telefoonnummer uit de brief gebeld voor meer informatie?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja, gebeld en ook iemand te spreken gekregen	121	27,3	38,8	38,8
	Ja, heel erg vaak gebeld, maar ik kreeg niemand te pakken	29	6,5	9,3	48,1
	Ja, een paar keer gebeld, maar ik kreeg niemand te pakken	16	3,6	5,1	53,2
	Nee, niet gebeld	139	31,4	44,6	97,8
	Nee, er stond geen nummer in de brief	7	1,6	2,2	100,0
	Total	312	70,4	100,0	
Missing	Niet ingevuld	42	9,5		
	System	89	20,1		
	Total	131	29,6		
Total		443	100,0		

Heeft u toen de informatie gekregen die u nodig had?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja, alle informatie die ik nodig had	14	3,2	11,9	11,9
	Niet alles, maar de belangrijkste informatie wel	24	5,4	20,3	32,2
	Sommige informatie wel, sommige niet	37	8,4	31,4	63,6
	Het merendeel van de informatie heb ik niet gekregen	15	3,4	12,7	76,3
	Nee, vrijwel geen enkele informatie gekregen	20	4,5	16,9	93,2
	Nee anders	8	1,8	6,8	100,0

	Total	118	26,6	100,0	
Mis-sing	Niet ingevuld	3	,7		
	System	322	72,7		
	Total	325	73,4		
Total		443	100,0		

Had u runderen?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja	211	47,6	48,1	48,1
	Nee	228	51,5	51,9	100,0
	Total	439	99,1	100,0	
Missing	Niet ingevuld	4	,9		
Total		443	100,0		

Verkeerde u in de veronderstelling dat uw runderen konden blijven leven?

		Fre-quen-cy	Per-cent	Valid Percent	Cumulative Percent
Va-lid	Ja	63	14,2	32,3	32,3
	Nee, want het was mij uit de brief duidelijk geworden dat ze gedood zouden worden	54	12,2	27,7	60,0
	Nee, want ik was langs andere weg op de hoogte dat dit onzeker was	22	5,0	11,3	71,3
	Nee, het was inmiddels algemeen bekend dat runderen ook gedood zouden worden	41	9,3	21,0	92,3
	Nee, anders	15	3,4	7,7	100,0
	Total	195	44,0	100,0	
Mis sing	Niet ingevuld	16	3,6		
	System	232	52,4		
	Total	248	56,0		
Total		443	100,0		

Hoe lang heeft u in de veronderstelling verkeerd dat uw runderen konden blijven leven?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	0-1 week	22	5,0	36,7	36,7
	1-2 weken	20	4,5	33,3	70,0
	2-3 weken	13	2,9	21,7	91,7
	3-4 weken	5	1,1	8,3	100,0
	Total	60	13,5	100,0	
Missing	Niet ingevuld	3	,7		
	System	380	85,8		
	Total	383	86,5		
Total		443	100,0		

Heeft u later voor de runderen nog een aparte brief (verdachtverklaring of entbrief) ontvangen?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja	50	11,3	37,6	37,6
	Nee	83	18,7	62,4	100,0
	Total	133	30,0	100,0	
Missing	Niet ingevuld	8	1,8		
	System	302	68,2		
	Total	310	70,0		
Total		443	100,0		

Heeft u brieven van LNV/RVV gekregen die niet voor u bestemd waren, of die niet op uw situatie sloegen, of die op een andere manier duidelijk fout waren?

		Fre-quency	Per-cent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Nee, geen brieven ontvangen die duidelijk fout waren	336	75,8	81,0	81,0

	Ja, een brief ontvangen die duidelijk fout was	43	9,7	10,4	91,3
	Ja, twee brieven ontvangen die duidelijk fout waren	15	3,4	3,6	94,9
	Ja, drie brieven ontvangen die duidelijk fout waren	2	,5	,5	95,4
	Ja, meer dan drie brieven ontvangen die duidelijk fout waren	19	4,3	4,6	100,0
	Total	415	93,7	100,0	
Mis-sing	Niet ingevuld	28	6,3		
Total		443	100,0		

Heeft de RVV blauwe borden geplaatst?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ja	293	66,1	66,4	66,4
	nee	148	33,4	33,6	100,0
	Total	441	99,5	100,0	
Missing	Niet ingevuld	2	,5		
Total		443	100,0		

Heeft u een brief van LTO ontvangen met informatie over de maatregelen?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja	158	35,7	37,4	37,4
	nee	264	59,6	62,6	100,0
	Total	422	95,3	100,0	
Missing	Niet ingevuld	21	4,7		
Total		443	100,0		

Vond u de brief van LTO duidelijk?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Zeer duidelijk	6	1,4	4,0	4,0
	Duidelijk	98	22,1	65,8	69,8
	Niet duidelijk, niet onduidelijk	32	7,2	21,5	91,3
	Onduidelijk	10	2,3	6,7	98,0
	Zeer onduidelijk	3	,7	2,0	100,0

	Total	149	33,6	100,0	
Mis-sing	Niet ingevuld	9	2,0		
	System	285	64,3		
	Total	294	66,4		
Total		443	100,0		

Zag u de noodzaak van de maatregelen in?

		Fre-quency	Per-cent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja, ik zag de noodzaak van alle maatregelen in	25	5,6	6,0	6,0
	Van de meeste maatregelen wel, maar niet van alle	91	20,5	21,8	27,8
	Van sommige maatregelen wel, van sommige niet	113	25,5	27,0	54,8
	Van de meeste maatregelen niet, maar van sommige wel	99	22,3	23,7	78,5
	Nee, ik zag de noodzaak van geen enkele maatre-gel in	90	20,3	21,5	100,0
	Total	418	94,4	100,0	
Mis-sing	Niet ingevuld	25	5,6		
Total		443	100,0		

Beschikte u voor de eerste uitbraak in Nederland voor deze locatie wel of niet over een UBN (Uniek Bedrijfsnummer)?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja, ik had een UBN	319	72,0	72,5	72,5
	Nee, ik had geen UBN	121	27,3	27,5	100,0
	Total	440	99,3	100,0	
Missing	Niet ingevuld	3	,7		
Total		443	100,0		

Waren uw schapen en/of geiten geregistreerd in het I&R systeeem van de Gezondheidsdienst voor Dieren?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja	168	37,9	40,3	40,3
	Nee	149	33,6	35,7	76,0
	Ik had geen schapen en/of geiten	100	22,6	24,0	100,0
	Total	417	94,1	100,0	
Mis-sing	Niet ingevuld	26	5,9		
Total		443	100,0		

Is er bij de dieren op uw bedrijf bloed getapt?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja	393	88,7	89,9	89,9
	Nee	44	9,9	10,1	100,0
	Total	437	98,6	100,0	
Missing	Niet ingevuld	6	1,4		
Total		443	100,0		

Vindt u dat het nemen van bloedmonsters correct gebeurde?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Zeer correct	74	16,7	19,5	19,5
	Correct	199	44,9	52,5	72,0
	Deels correct , deels incorrect	64	14,4	16,9	88,9
	Incorrect	12	2,7	3,2	92,1
	Zeer incorrect	30	6,8	7,9	100,0
	Total	379	85,6	100,0	
Mis-sing	Niet ingevuld	14	3,2		
	System	50	11,3		
	Total	64	14,4		
Total		443	100,0		

Bij hoeveel procent van de dieren zijn bloedmonsters genomen?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Geen	1	,2	,3	,3
	1-10%	30	6,8	7,9	8,2
	11-25%	33	7,4	8,7	16,9
	26-50%	56	12,6	14,8	31,7
	51-100%	258	58,2	68,3	100,0
	Total	378	85,3	100,0	
Missing	Niet ingevuld	15	3,4		
	System	50	11,3		
	Total	65	14,7		
Total		443	100,0		

Hebben mensen van de RVV of AID u vragen gesteld of documenten meegenomen over diercontacten en/of persoonscontacten, in verband met de tracering van mogelijke verspreiding van het virus?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja	88	19,9	20,3	20,3
	Nee	346	78,1	79,7	100,0
	Total	434	98,0	100,0	
Missing	Niet ingevuld	9	2,0		
Total		443	100,0		

Vindt u dat de mensen van de RVV bij het bloedtappen correct optraden?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ja, zeer correct	79	17,8	20,5	20,5
	Correct, zoals je mag verwachten	249	56,2	64,7	85,2
	Minder correct dan je mag verwachten	31	7,0	8,1	93,2
	Nee, beslist niet correct	26	5,9	6,8	100,0
	Total	385	86,9	100,0	

Mis-sing	Geen eigen ervaring gehad met de RVV	18	4,1		
	Weet niet/geen mening	19	4,3		
	Niet ingevuld	21	4,7		
	Total	58	13,1		
Total		443	100,0		

Vindt u dat de mensen van de AID bij hun bezoek over tracering correct optraden?

		Frequen-cy	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ja, zeer correct	33	7,4	10,3	10,3
	Correct, zoals je mag verwachten	214	48,3	66,7	76,9
	Minder correct dan je mag verwachten	35	7,9	10,9	87,9
	Nee, beslist niet correct	39	8,8	12,1	100,0
	Total	321	72,5	100,0	
Mis-sing	Geen eigen ervaring gehad met de AID	53	12,0		
	Weet niet/geen mening	48	10,8		
	Niet ingevuld	21	4,7		
	Total	122	27,5		
Total		443	100,0		

Zijn uw dieren geent?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja	310	70,0	70,3	70,3
	Nee	131	29,6	29,7	100,0
	Total	441	99,5	100,0	
Missing	Niet ingevuld	2	,5		
Total		443	100,0		

Vond u de voorlichting over enting duidelijk?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Zeer duidelijk	14	3,2	4,7	4,7
	Duidelijk	166	37,5	55,3	60,0
	Noch duidelijk, noch onduidelijk	45	10,2	15,0	75,0
	Onduidelijk	45	10,2	15,0	90,0
	Zeer onduidelijk	30	6,8	10,0	100,0
	Total	300	67,7	100,0	
Mis-sing	Niet ingevuld	10	2,3		
	System	133	30,0		
	Total	143	32,3		
Total		443	100,0		

Vindt u over het geheel genomen dat de enting correct verliep?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Zeer correct	29	6,5	9,7	9,7
	Correct	179	40,4	59,7	69,3
	Niet correct, niet incorrect	30	6,8	10,0	79,3
	Incorrect	42	9,5	14,0	93,3
	Zeer incorrect	20	4,5	6,7	100,0
	Total	300	67,7	100,0	
Missing	Niet ingevuld	10	2,3		
	System	133	30,0		
	Total	143	32,3		
Total		443	100,0		

U vindt dat de enting niet correct verliep. Wat verliep er volgens u niet correct?

		Fre-quency	Per-cent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Het enten verliep niet correct	6	1,4	10,2	10,2

	Het knippen van de oren verliep niet correct	37	8,4	62,7	72,9
	Zowel het enten als het knippen van de oren verliep niet correct	16	3,6	27,1	100,0
	Total	59	13,3	100,0	
Missing	Niet ingevuld	3	,7		
	System	381	86,0		
	Total	384	86,7		
Total		443	100,0		

Had u dierwelzijnsproblemen op het bedrijf/de locatie?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja, grote welzijnsproblemen	33	7,4	7,6	7,6
	Ja, maar dat waren geen grote welzijnsproblemen	53	12,0	12,3	19,9
	Nee, geen welzijnsproblemen gehad	346	78,1	80,1	100,0
	Total	432	97,5	100,0	
Missing	Niet ingevuld	11	2,5		
Total		443	100,0		

Heeft u contact met de LNV/RVV opgenomen om een oplossing te zoeken voor deze welzijnsproblemen?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja, ik heb contact opgenomen en er is mij een werkbare oplossing aangedragen	13	2,9	15,9	15,9
	ja, ik heb contact opgenomen en er is mij een oplossing aangedragen die niet werkbaar bleek te zijn	8	1,8	9,8	25,6
	Ja, ik heb contact opgenomen en men kon mij geen oplossing bieden	30	6,8	36,6	62,2
	Nee, ik heb geen contact opgenomen, maar zelf een werkbare oplossing gevonden	26	5,9	31,7	93,9
	Nee, ik heb geen contact opgenomen en ook geen werkbare oplossing gevonden	5	1,1	6,1	100,0
	Total	82	18,5	100,0	

Missing	Niet ingevuld	4	,9		
	System	357	80,6		
	Total	361	81,5		
Total		443	100,0		

Hoe lang heeft het geduurd voordat er een oplossing was?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1 week	23	5,2	31,5	31,5
	2-3 weken	20	4,5	27,4	58,9
	4-5 weken	9	2,0	12,3	71,2
	Langer dan 5 weken	21	4,7	28,8	100,0
	Total	73	16,5	100,0	
Missing	Niet ingevuld	13	2,9		
	System	357	80,6		
	Total	370	83,5		
Total		443	100,0		

Bent u per telefoon officieel geinformeerd wanneer de taxatie plaats zou vinden?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja	377	85,1	85,9	85,9
	Nee	62	14,0	14,1	100,0
	Total	439	99,1	100,0	
Missing	Niet ingevuld	4	,9		
Total		443	100,0		

Hoe laat kwam dat telefoontje?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Tussen 0.00 uur en 7.00 uur	4	,9	1,1	1,1
	Tussen 7.00 uur en 9.00 uur	26	5,9	7,3	8,5
	Tussen 9.00 uur en 17.00 uur	141	31,8	39,7	48,2
	Tussen 17.00 uur en 22.00 uur	108	24,4	30,4	78,6
	Tussen 22.00 uur en 24.00 uur	15	3,4	4,2	82,8
	Ik weet niet meer hoe laat dat was	61	13,8	17,2	100,0
	Total	355	80,1	100,0	
Missing	Niet ingevuld	22	5,0		
	System	66	14,9		
	Total	88	19,9		
Total		443	100,0		

Kwamen de taxateurs op de afgesproken tijd?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ze kwamen op de afgesproken tijd	252	56,9	72,6	72,6
	Nee, ze kwamen 1-2 uur later	33	7,4	9,5	82,1
	Nee, ze kwamen 2-4 uur later	25	5,6	7,2	89,3
	Nee, ze kwamen 4-8 uur later	15	3,4	4,3	93,7
	Nee, ze kwamen meer dan 8 uur later	3	,7	,9	94,5
	Nee, ze kwamen helemaal niet (met kennisgeving)	6	1,4	1,7	96,3
	Nee, ze kwamen helemaal niet (zonder kennisgeving)	13	2,9	3,7	100,0
	Total	347	78,3	100,0	
Missing	Niet ingevuld	30	6,8		
	System	66	14,9		
	Total	96	21,7		
Total		443	100,0		

Heeft men u laten weten wanneer de taxateurs wel zouden komen?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja	46	10,4	51,7	51,7
	Nee	43	9,7	48,3	100,0
	Total	89	20,1	100,0	
Missing	Niet ingevuld	6	1,4		
	System	348	78,6		
	Total	354	79,9		
Total		443	100,0		

Kwamen ze vervolgens op de nieuw afgesproken tijd?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja	24	5,4	61,5	61,5
	Nee	15	3,4	38,5	100,0
	Total	39	8,8	100,0	
Missing	Niet ingevuld	7	1,6		
	System	397	89,6		
	Total	404	91,2		
Total		443	100,0		

Op welke datum heeft de taxatie plaatsgevonden? (eerst genoemde datum)

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	22februari01	1	100,0	100,0	100,0

Op welke datum heeft de taxatie plaatsgevonden? (laatst genoemde datum)

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	05juli01	1	100,0	100,0	100,0

Vindt u dat de LNV-taxateurs hun werk correct deden?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Zeer correct	95	21,4	21,9	21,9
	Correct	246	55,5	56,7	78,6
	Niet correct, niet incorrect	47	10,6	10,8	89,4
	Incorrect	23	5,2	5,3	94,7
	Zeer correct	23	5,2	5,3	100,0
	Total	434	98,0	100,0	
Missing	Niet ingevuld	9	2,0		
Total		443	100,0		

Was u het eens met de hoogt van de taxatie door de LNV-taxateurs?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja	317	71,6	74,2	74,2
	Nee	110	24,8	25,8	100,0
	Total	427	96,4	100,0	
Missing	Niet ingevuld	16	3,6		
Total		443	100,0		

Heeft u de taxatie ondertekend?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja	407	91,9	93,6	93,6
	Nee	28	6,3	6,4	100,0
	Total	435	98,2	100,0	
Missing	Niet ingevuld	8	1,8		
Total		443	100,0		

Heeft u gebruik gemaakt van de mogelijkheid om een eigen taxateur in te schakelen?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja	108	24,4	24,8	24,8
	Nee	328	74,0	75,2	100,0
	Total	436	98,4	100,0	
Missing	Niet ingevuld	7	1,6		
Total		443	100,0		

Heeft u problemen gehad met de opslag en/of afvoer van mest?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja, grote problemen	54	12,2	12,4	12,4
	Ja, maar dat waren geen grote problemen	58	13,1	13,3	25,6
	Nee, geen problemen met mest gehad	325	73,4	74,4	100,0
	Total	437	98,6	100,0	
Missing	Niet ingevuld	6	1,4		
Total		443	100,0		

Heeft u contact met LNV/RVV opgenomen om een oplossing te zoeken voor problemen met de opslag en afvoer van mest?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja, ik heb contact opgenomen en er is mij een werkbare oplossing aangedragen	25	5,6	22,9	22,9
	Ja, ik heb contact opgenomen en er is mij een oplossing aangedragen die niet werkbaar bleek te zijn	15	3,4	13,8	36,7
	Ja, ik heb contact opgenomen en men kon mij geen oplossing bieden	25	5,6	22,9	59,6
	Nee, ik heb geen contact opgenomen, maar zelf een werkbare oplossing gevonden	39	8,8	35,8	95,4
	Nee, ik heb geen contact opgenomen en ook geen werkbare oplossing gevonden	5	1,1	4,6	100,0
	Total	109	24,6	100,0	
Missing	Niet ingevuld	3	,7		

	System	331	74,7		
	Total	334	75,4		
Total		443	100,0		

Hoe lang heeft het geduurd voordat er een oplossing was?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1 week	43	9,7	43,9	43,9
	2-3 weken	25	5,6	25,5	69,4
	4-5 weken	7	1,6	7,1	76,5
	Langer dan 5 weken	23	5,2	23,5	100,0
	Total	98	22,1	100,0	
Missing	Niet ingevuld	14	3,2		
	System	331	74,7		
	Total	345	77,9		
Total		443	100,0		

Heeft u problemen gehad met de opslag en/of afvoer van melk?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja, grote problemen	51	11,5	12,8	12,8
	Ja, maar dat waren geen grote problemen	20	4,5	5,0	17,8
	Nee, geen problemen met melk gehad	328	74,0	82,2	100,0
	Total	399	90,1	100,0	
Missing	Niet ingevuld	44	9,9		
Total		443	100,0		

Heeft u contact met LNV/RVV opgenomen om een oplossing te zoeken voor deze problemen met de opslag en afvoer van melk?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja, ik heb contact opgenomen en er is mij een werkbare oplossing aangedragen	7	1,6	10,4	10,4
	Ja, ik heb contact opgenomen en er is mij een oplossing aangedragen die niet werkbaar bleek te zjin	12	2,7	17,9	28,4
	Ja, ik heb contact opgenomen en men kon mij geen oplossing bieden	39	8,8	58,2	86,6
	Nee, ik heb geen contact opgenomen, maar zelf een werkbare oplossing gevonden	8	1,8	11,9	98,5
	Nee, ik heb geen contact opgenomen en ook geen werkbare oplossing gevonden	1	,2	1,5	100,0
	Total	67	15,1	100,0	
Missing	Niet ingevuld	4	,9		
	System	372	84,0		
	Total	376	84,9		
Total		443	100,0		

Hoe lang heeft het geduurd voordat er een oplossing was voor de opslag/afvoer van melk?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1 week	24	5,4	37,5	37,5
	2-3 weken	34	7,7	53,1	90,6
	4-5 weken	3	,7	4,7	95,3
	Langer dan 5 weken	3	,7	4,7	100,0
	Total	64	14,4	100,0	
Missing	Niet ingevuld	7	1,6		
	System	372	84,0		
	Total	379	85,6		
Total		443	100,0		

Heeft u problemen gehad met de aanvoer van krachtvoer, mengvoer of brijvoer, of problemen met de voederwinning op het eigen bedrijf?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja, grote problemen	53	12,0	12,4	12,4
	Ja, maar dat waren geen problemen	43	9,7	10,1	22,5
	Nee, geen problemen met voer gehad	330	74,5	77,5	100,0
	Total	426	96,2	100,0	
Missing	Niet ingevuld	17	3,8		
Total		443	100,0		

Heeft u contact met LNV/RVV opgenomen om een oplossing te zoeken voor problemen met de aanvoer van krachtvoer, mengvoer of brijvoer, of problemen met de voederwinning of het eigen bedrijf?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja, ik heb contact opgenomen en er is mij een werkbare oplossing aangedragen	12	2,7	13,0	13,0
	Ja, ik heb contact opgenomen en er is mij een oplossing aangedragen die niet werkbaar bleek te zijn	18	4,1	19,6	32,6
	Ja, ik heb contact opgenomen en men kon mij geen oplossing bieden	21	4,7	22,8	55,4
	Nee, ik heb geen contact opgenomen, maar zelf een werkbare oplossing gevonden	36	8,1	39,1	94,6
	Nee, ik heb geen contact opgenomen en ook geen werkbare oplossing gevonden	5	1,1	5,4	100,0
	Total	92	20,8	100,0	
Missing	Niet ingevuld	4	,9		
	System	347	78,3		
	Total	351	79,2		
Total		443	100,0		

Hoe lang heeft het geduurd voordat er een oplossing was?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1 week	45	10,2	56,3	56,3

	2-3 weken	15	3,4	18,8	75,0
	4-5 weken	9	2,0	11,3	86,3
	Langer dan 5 weken	11	2,5	13,8	100,0
	Total	80	18,1	100,0	
Missing	Niet ingevuld	16	3,6		
	System	347	78,3		
	Total	363	81,9		
Total		443	100,0		

Bent u per telefoon officieel door de RVV op de hoogte gesteld wanneer uw dieren geruimd zouden worden?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja	387	87,4	88,4	88,4
	Nee	51	11,5	11,6	100,0
	Total	438	98,9	100,0	
Missing	Niet ingevuld	5	1,1		
Total		443	100,0		

Op welke datum was dat? (eerst genoemde datum)

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	23februari01	1	100,0	100,0	100,0

Op welke datum was dat? (laatst genoemde datum)

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	05juli01	1	100,0	100,0	100,0

Hoe laat kwam dat telefoontje?

		Frequen-cy	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Tussen 0.00 uur en 7.00 uur	4	,9	1,1	1,1
	Tussen 7.00 uur en 9.00 uur	28	6,3	7,5	8,5
	Tussen 9.00 uur en 17.00 uur	139	31,4	37,1	45,6
	Tussen 17.00 uur en 22.00 uur	133	30,0	35,5	81,1

	Tussen 22.00 uur en 24.00 uur	17	3,8	4,5	85,6
	Ik weet niet meer hoe laat dat was	54	12,2	14,4	100,0
	Total	375	84,7	100,0	
Mis-sing	Niet ingevuld	12	2,7		
	System	56	12,6		
	Total	68	15,3		
Total		443	100,0		

Kwam de ruimingsploeg op de afgesproken tijd?

		Fre-quency	Per-cent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja, ze kwamen op de afgesproken tijd	243	54,9	66,9	66,9
	Nee, ze kwamen 1-2 uur later	51	11,5	14,0	81,0
	Nee, ze kwamen 2-4 uur later	25	5,6	6,9	87,9
	Nee, ze kwamen 4-8 uur later	23	5,2	6,3	94,2
	Nee, ze kwamen meer dan 8 uur later	4	,9	1,1	95,3
	Nee, ze kwamen helemaal niet (met kennisgeving)	7	1,6	1,9	97,2
	Nee, ze kwamen helemaal niet (zonder kennisge-ving)	10	2,3	2,8	100,0
	Total	363	81,9	100,0	
Mis-sing	Niet ingevuld	24	5,4		
	System	56	12,6		
	Total	80	18,1		
Total		443	100,0		

Heeft men u laten weten wanneer de ploeg wel zou komen?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja	52	11,7	45,6	45,6
	Nee	62	14,0	54,4	100,0
	Total	114	25,7	100,0	
Missing	Niet ingevuld	6	1,4		

	System	323	72,9		
	Total	329	74,3		
Total		443	100,0		

Kwamen ze vervolgens op de nieuw afgesproken tijd?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja	33	7,4	67,3	67,3
	Nee	16	3,6	32,7	100,0
	Total	49	11,1	100,0	
Missing	Niet ingevuld	3	,7		
	System	391	88,3		
	Total	394	88,9		
Total		443	100,0		

Op welke datum zijn uw dieren geruimd? (eerst genoemde datum)

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	12januari01	1	100,0	100,0	100,0

Op welke datum zijn uw dieren geruimd? (laatst genoemde datum)

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	05juli01	1	100,0	100,0	100,0

Waren de mensen van de ruimingsploeg goed geinformeerd over het soort dieren op uw bedrijf/locatie en over het aantal?

		Fre-quency	Per-cent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja, over beide bleken ze goed geinformeerd	307	69,3	71,1	71,1
	Niet goed geinformeerd over het soort dieren, wel over het aantal	35	7,9	8,1	79,2
	Niet goed geinformeerd over het aantal dieren, wel over de soort	41	9,3	9,5	88,7
	Nee, niet goed geinformeerd over beide	49	11,1	11,3	100,0

	Total	432	97,5	100,0	
Mis-sing	Niet ingevuld	11	2,5		
Total		443	100,0		

Konden de mensen van de ruimingsploeg direct aan het werk toen ze kwamen, of moesten ze op andere mensen of materieel wachten?

		Frequen-cy	Per-cent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Konden direct aan het werk	246	55,5	56,6	56,6
	Moesten wachten op anderen en/of materiaal	189	42,7	43,4	100,0
	Total	435	98,2	100,0	
Mis-sing	Niet ingevuld	8	1,8		
Total		443	100,0		

Hoe lang moest er gewacht worden?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Minder dan een uur	65	14,7	35,3	35,3
	1-2 uur	68	15,3	37,0	72,3
	2-4 uur	33	7,4	17,9	90,2
	Meer dan 4 uur	18	4,1	9,8	100,0
	Total	184	41,5	100,0	
Missing	Niet ingevuld	5	1,1		
	System	254	57,3		
	Total	259	58,5		
Total		443	100,0		

Op welk tijdstip begon de ruiming?

		Frequen-cy	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Tussen 0.00 uur en 7.00 uur	2	,5	,5	,5
	Tussen 7.00 uur en 9.00 uur	78	17,6	18,1	18,5
	Tussen 9.00 uur en 17.00 uur	305	68,8	70,6	89,1

	Tussen 17.00 uur en 22.00 uur	38	8,6	8,8	97,9
	Tussen 22.00 uur en 24.00 uur	2	,5	,5	98,4
	Ik weet niet meer hoe laat dat was	7	1,6	1,6	100,0
	Total	432	97,5	100,0	
Mis-sing	Niet ingevuld	11	2,5		
Total		443	100,0		

Zijn de dieren op de locatie gedood of levend afgevoerd?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Op de locatie gedood	225	50,8	51,6	51,6
	Levend afgevoerd	211	47,6	48,4	100,0
	Total	436	98,4	100,0	
Missing	Niet ingevuld	7	1,6		
Total		443	100,0		

Met welke methode zijn de dieren gedood?

		Cases	Col Response %
	Schieten	30	13,3%
	Spuiten	152	67,6%
	Schieten en daarna spuiten	50	22,2%
	Electrocutietang	21	9,3%
	Electrocutiewagen	6	2,7%
	Anders	14	6,2%
	Niet ingevuld		
Total		225	121,3%

Zijn de kadavers direct afgevoerd?

		Fre-quen-cy	Per-cent	Valid Percent	Cumulative Percent
Va-lid	Ja, ze zijn direct afgevoerd	210	47,4	93,8	93,8
	Nee niet direct, ze zijn binnen 48 uur van het bedrijf/de locatie afgevoerd	11	2,5	4,9	98,7
	Nee niet direct, ze zijn langer dan 48 uur op het bedrijf/de locatie achtergebleven	3	,7	1,3	100,0

	Total	224	50,6	100,0	
Missing	Niet ingevuld	1	,2		
	System	218	49,2		
	Total	219	49,4		
Total		443	100,0		

Waren de wagens waarmee de kadevers werden afgevoerd, goed afgesloten?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja, goed afgesloten	147	33,2	72,4	72,4
	Nee, de bovenkant was niet goed afgedekt	40	9,0	19,7	92,1
	Nee, de wagens lekten	10	2,3	4,9	97,0
	Nee, de wagens lekten en ze waren van boven niet goed afgedekt	6	1,4	3,0	100,0
	Total	203	45,8	100,0	
Missing	Niet ingevuld	22	5,0		
	System	218	49,2		
	Total	240	54,2		
Total		443	100,0		

Vindt u dat de mensen van de ruimingsploeg correct optraden?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja, allemaal correct	245	55,3	56,8	56,8
	Ja, merendeels correct	157	35,4	36,4	93,3
	Nee, merendeels niet correct	23	5,2	5,3	98,6
	Nee, ze traden geen van allen correct op	6	1,4	1,4	100,0
	Total	431	97,3	100,0	
Missing	Niet ingevuld	12	2,7		
Total		443	100,0		

Hoe lang zijn afvalmaterialen van de ruiming en/of andere materialen die dienden te worden afgevoerd op of bij het bedrijf/de locatie achtergebleven?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Er zijn geen (afval)-materialen achtergebleven	123	27,8	28,9	28,9
	Minder dan 24 uur	119	26,9	28,0	56,9
	24-48 uur	35	7,9	8,2	65,2
	2-7 dagen	34	7,7	8,0	73,2
	1-4 weken	62	14,0	14,6	87,8
	Meer dan 4 weken	48	10,8	11,3	99,1
	Nooit opgehaald	4	,9	,9	100,0
	Total	425	95,9	100,0	
Missing	Niet ingevuld	18	4,1		
Total		443	100,0		

Heeft u na de ruiming nog brieven of telefoontjes van LNV/RVV gekregen dat men kwam enten, taxeren of ruimen?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja	109	24,6	25,2	25,2
	Nee	324	73,1	74,8	100,0
	Total	433	97,7	100,0	
Missing	Niet ingevuld	10	2,3		
Total		443	100,0		

Hoe nauwgezet hielden de medewerkers van LNV/RVV/AID die uw bedrijf/locatie betraden zich volgens u aan de regels voor reiniging en ontsmetting?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Altijd zeer nauwgezet	70	15,8	16,1	16,1
	Nauwgezet, zoals je mag verwachten	270	60,9	61,9	78,0
	Minder nauwgezet dan je mag verwachten	52	11,7	11,9	89,9
	Nee, beslist niet nauwgezet	44	9,9	10,1	100,0
	Total	436	98,4	100,0	
Mis-	Niet ingevuld	7	1,6		

sing					
Total		443	100,0		

Gedroegen de mensen van de ontsmettingsploeg zich naar uw mening correct?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja, allemaal correct	261	58,9	59,9	59,9
	Merendeels correct	150	33,9	34,4	94,3
	Merendeels niet correct	13	2,9	3,0	97,2
	Nee, ze waren geen van allen correct	8	1,8	1,8	99,1
	Er is geen ontsmettingsploeg geweest	4	,9	,9	100,0
	Total	436	98,4	100,0	
Missing	Niet ingevuld	7	1,6		
Total		443	100,0		

Heeft u een brief ontvangen over de opheffing van de verdachtstatus?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja	393	88,7	90,6	90,6
	Nee	41	9,3	9,4	100,0
	Total	434	98,0	100,0	
Missing	Niet ingevuld	9	2,0		
Total		443	100,0		

Hoe is u duidelijk geworden wanneer u kon gaan herbevolken?

		Cases	Col Response %
	Uit de MKZ-Nieuws van LNV	236	53,3%
	Uit informatie van LTO	37	8,4%
	Uit de website van LNV	12	2,7%
	Via teletekst	35	7,9%
	Via de telefonische informatie van de RVV/LNV	32	7,2%
	Op een andere manier	124	28,0%
	Niet ingevuld		
Total		443	107,4%

Waren de voorwaarden voor herbevolking u duidelijk?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Zeer duidelijk	21	4,7	5,0	5,0
	Duidelijk	213	48,1	50,4	55,3
	Het een was duidelijk, het ander niet	108	24,4	25,5	80,9
	Onduidelijk	58	13,1	13,7	94,6
	Zeer onduidelijk	23	5,2	5,4	100,0
	Total	423	95,5	100,0	
Missing	Niet ingevuld	20	4,5		
Total		443	100,0		

Hoe lang na de ruiming bent u begonnen met de herbevolking?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Binnen 1 maand na de ruiming	27	6,1	6,2	6,2
	1-2 maanden na de ruiming	124	28,0	28,5	34,7
	Langer dan 2 maanden na de ruiming	183	41,3	42,1	76,8
	Niet herbevolkt	101	22,8	23,2	100,0
	Total	435	98,2	100,0	
Missing	Niet ingevuld	8	1,8		
Total		443	100,0		

Heeft de nieuwe veestapel te kampen gehad met gezondheids-/aanpassingsproblemen?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja	118	26,6	33,8	33,8
	Nee	231	52,1	66,2	100,0
	Total	349	78,8	100,0	
Missing	Niet ingevuld	94	21,2		
Total		443	100,0		

Zijn bij het controlebezoek door de AID, kort voor of tijdens de ruiming, de controlepunten duidelijk vastgelegd en door de controleur onderte-kend?

		Fre-quency	Per-cent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja, duidelijk vastgelegd en ondertekend	182	41,1	44,0	44,0
	Wel duidelijk vastgelegd, maar niet ondertekend	13	2,9	3,1	47,1
	Nee, niet duidelijk vastgelegd en wel ondertekend	18	4,1	4,3	51,4
	Nee, niet duidelijk vastgelegd en ook niet onderte-kend	47	10,6	11,4	62,8
	Weet ik niet	154	34,8	37,2	100,0
	Total	414	93,5	100,0	
Mis-sing	Niet ingevuld	29	6,5		
Total		443	100,0		

Vindt u dat de medewerkers van de AID zich bij dit onderzoek correct opstelden?

		Frequen-cy	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja, zeer correct	59	13,3	16,3	16,3
	Correct, zoals je mag verwachten	221	49,9	61,0	77,3
	Minder correct dan je mag verwachten	37	8,4	10,2	87,6
	Nee, beslist niet correct	45	10,2	12,4	100,0
	Total	362	81,7	100,0	
Mis-sing	geen eigen ervaring gehad met de AID	23	5,2		
	Weet niet-geen mening	34	7,7		
	Niet ingevuld	24	5,4		
	Total	81	18,3		
Total		443	100,0		

Bent u het eens met de hoogte van de kortingen die aan een deel van de veehouders zijn opgelegd?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Zeer mee eens	4	,9	,9	,9

	Mee eens	14	3,2	3,3	4,2
	Noch mee eens, noch mee oneens	41	9,3	9,6	13,9
	Mee oneens	85	19,2	20,0	33,9
	Zeer mee oneens	281	63,4	66,1	100,0
	Total	425	95,9	100,0	
Mis-sing	Niet ingevuld	18	4,1		
Total		443	100,0		

Afgezien van de hoogte van de kortingen, bent u het er op zich mee eens dat er een kortingsregeling bestaat?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Zeer mee eens	17	3,8	4,0	4,0
	Mee eens	121	27,3	28,3	32,2
	Noch mee eens, noch mee oneens	46	10,4	10,7	43,0
	Mee oneens	56	12,6	13,1	56,1
	Zeer mee oneens	188	42,4	43,9	100,0
	Total	428	96,6	100,0	
Mis-sing	Niet ingevuld	15	3,4		
Total		443	100,0		

Heeft u de vergoeding voor geruimde dieren ontvangen?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja	378	85,3	86,1	86,1
	Ja, voor een deel	54	12,2	12,3	98,4
	Nee	7	1,6	1,6	100,0
	Total	439	99,1	100,0	
Missing	Niet ingevuld	4	,9		
Total		443	100,0		

Heeft u ook nog andere financiele schade geleden welke niet viel onder de schade van de geruimde dieren?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja	215	48,5	50,2	50,2
	Nee	213	48,1	49,8	100,0
	Total	428	96,6	100,0	
Missing	Niet ingevuld	15	3,4		
Total		443	100,0		

Vindt u dat de mensen van het LNV-crisiscentrum in uw regio met wie u (telefonisch) contact heeft gehad, correct optraden?

		Fre-quency	Per-cent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja, zeer correct	24	5,4	6,9	6,9
	Correct, zoals je mag verwachten	153	34,5	44,1	51,0
	Minder correct dan je mag verwachten	80	18,1	23,1	74,1
	Nee, beslist niet correct	90	20,3	25,9	100,0
	Total	347	78,3	100,0	
Mis-sing	Geen eigen ervaringen gehad met het LNV-crisiscentrum	55	12,4		
	Weet niet-geen mening	28	6,3		
	Niet ingevuld	13	2,9		
	Total	96	21,7		
Total		443	100,0		

Vindt u dat de mensen van LASER correct optraden?

		Frequen-cy	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja, zeer correct	20	4,5	7,8	7,8
	Correct, zoals je mag verwachten	163	36,8	63,2	70,9
	Minder correct dan je mag verwachten	39	8,8	15,1	86,0
	Nee, beslist niet correct	36	8,1	14,0	100,0
	Total	258	58,2	100,0	

Mis-sing	Geen eigen ervaringen gehad met LASER	98	22,1		
	Weet niet-geen mening	73	16,5		
	Niet ingevuld	14	3,2		
	Total	185	41,8		
Total		443	100,0		

Hoe tevreden bent u over het optreden van de Gezondheidsdienst voor Dieren?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Zeer tevreden	12	2,7	5,1	5,1
	Tevreden	91	20,5	38,7	43,8
	Niet tevreden, niet ontevreden	52	11,7	22,1	66,0
	Ontevreden	53	12,0	22,6	88,5
	Zeer ontevreden	27	6,1	11,5	100,0
	Total	235	53,0	100,0	
Mis-sing	Geen ervaring met de GD	196	44,2		
	Niet ingevuld	12	2,7		
	Total	208	47,0		
Total		443	100,0		

Hoe tevreden bent u over het optreden van Rendac? (Rendac is het destructiebedrijf waar gedode dieren en mogelijk besmette melk naartoe afgevoerd werden

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Zeer tevreden	14	3,2	6,7	6,7
	Tevreden	83	18,7	39,9	46,6
	Niet tevreden, niet ontevreden	38	8,6	18,3	64,9
	Ontevreden	37	8,4	17,8	82,7
	Zeer ontevreden	36	8,1	17,3	100,0
	Total	208	47,0	100,0	

Mis-sing	Geen ervaring met Rendac	218	49,2		
	Niet ingevuld	17	3,8		
	Total	235	53,0		
Total		443	100,0		

Hoe tevreden bent u over het optreden van de gemeente?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Zeer tevreden	85	19,2	25,2	25,2
	Tevreden	137	30,9	40,7	65,9
	Niet tevreden, niet ontevreden	37	8,4	11,0	76,9
	Ontevreden	41	9,3	12,2	89,0
	Zeer ontevreden	37	8,4	11,0	100,0
	Total	337	76,1	100,0	
Mis-sing	Geen ervaring met de gemeente	98	22,1		
	Niet ingevuld	8	1,8		
	Total	106	23,9		
Total		443	100,0		

Hoe tevreden bent u over het optreden van de plaatselijke LTO?

		Frequen-cy	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Zeer tevreden	22	5,0	9,4	9,4
	Tevreden	61	13,8	26,1	35,5
	Niet tevreden, niet ontevreden	49	11,1	20,9	56,4
	Ontevreden	44	9,9	18,8	75,2
	Zeer ontevreden	58	13,1	24,8	100,0
	Total	234	52,8	100,0	
Mis-sing	Geen ervaring met de plaatselijke LTO	198	44,7		
	Niet ingevuld	11	2,5		
	Total	209	47,2		

Total	443	100,0		

Hoe tevreden bent u over het optreden van de regionale LTO?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Zeer tevreden	11	2,5	4,7	4,7
	Tevreden	39	8,8	16,7	21,5
	Niet tevreden, niet ontevreden	47	10,6	20,2	41,6
	Ontevreden	59	13,3	25,3	67,0
	Zeer ontevreden	77	17,4	33,0	100,0
	Total	233	52,6	100,0	
Missing	Geen ervaring met de regionale LTO	199	44,9		
	Niet ingevuld	11	2,5		
	Total	210	47,4		
Total		443	100,0		

Hoe tevreden bent u over het optreden van de landelijke LTO?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Zeer tevreden	4	,9	1,5	1,5
	Tevreden	23	5,2	8,7	10,3
	Niet tevreden, niet ontevreden	45	10,2	17,1	27,4
	Ontevreden	64	14,4	24,3	51,7
	Zeer ontevreden	127	28,7	48,3	100,0
	Total	263	59,4	100,0	
Missing	Geen ervaring met de landelijke LTO	167	37,7		
	Niet ingevuld	13	2,9		
	Total	180	40,6		
Total		443	100,0		

Hoe tevreden bent u over het optreden van de NVV (Nederlandse Vakbond Varkenshouders)?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Zeer tevreden	5	1,1	10,4	10,4
	Tevreden	11	2,5	22,9	33,3
	Niet tevreden, niet ontevreden	20	4,5	41,7	75,0
	Ontevreden	3	,7	6,3	81,3
	Zeer ontevreden	9	2,0	18,8	100,0
	Total	48	10,8	100,0	
Mis-sing	Geen ervaring met de NVV	370	83,5		
	Niet ingevuld	25	5,6		
	Total	395	89,2		
Total		443	100,0		

Is er een andere organisatie waarover u in dit verband uw mening wilt geven?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja	101	22,8	24,6	24,6
	Nee	309	69,8	75,4	100,0
	Total	410	92,6	100,0	
Missing	Niet ingevuld	33	7,4		
Total		443	100,0		

Hoe tevreden bent u over de andere organisatie?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Zeer tevreden	40	9,0	41,7	41,7
	Tevreden	17	3,8	17,7	59,4
	Niet tevreden, niet ontevreden	1	,2	1,0	60,4
	Ontevreden	9	2,0	9,4	69,8
	Zeer ontevreden	29	6,5	30,2	100,0
	Total	96	21,7	100,0	

Mis-sing	Niet ingevuld	5	1,1		
	System	342	77,2		
	Total	347	78,3		
Total		443	100,0		

Hoe lang bent u in verband met MKZ niet van uw eigen erf geweest?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	0 dagen	189	42,7	44,0	44,0
	Minder dan een week	81	18,3	18,8	62,8
	1-2 weken	56	12,6	13,0	75,8
	2-4 weken	72	16,3	16,7	92,6
	Langer dan een maand	32	7,2	7,4	100,0
	Total	430	97,1	100,0	
Missing	Niet ingevuld	13	2,9		
Total		443	100,0		

Het is waarschijnlijk niet eenvoudig aan te geven, maar als u kort zou moeten omschrijven hoe u en uw gezin de MKZ-crisis hebben ervaren, welk antwoord komt er dan het dichtst bij?

		Fre-quency	Per-cent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Zeer ingrijpende en zeer emotionele ervaring waar wij nog heel lang mee bezig zullen zijn	167	37,7	38,7	38,7
	Zeer ingrijpende en zeer emotionele ervaring waar wij al wel weer enige afstand van hebben kunnen nemen	115	26,0	26,6	65,3
	Ingrijpende en emotionele ervaring, maar we zijn daar inmiddels al een beetje overheen	41	9,3	9,5	74,8
	Ingrijpende en emotionele ervaring, maar we zijn daar al groten-deels overheen	71	16,0	16,4	91,2
	Zeer vervelende ervaring, maar je moet er niet te lang bij stil staan	38	8,6	8,8	100,0
	Total	432	97,5	100,0	
Missing	Niet ingevuld	11	2,5		

Total	443	100,0		

Van wie heeft u steun gehad tijdens en na de crisis?

		Cases	Col Response %
	de gemeente	84	19,0%
	de kerk	150	33,9%
	de dierenarts	111	25,1%
	actiegroep, lokale belangengroep	71	16,0%
	hulpverleningsorganisatie, ondersteuningsteam	43	9,7%
	plaatselijke LTO	24	5,4%
	regionale LTO	10	2,3%
	RVV/LNV	5	1,1%
	familie/gezin	317	71,6%
	vrienden	349	78,8%
	anders	64	14,4%
	niet ingevuld		
Total		443	277,2%

Is deze steun voor u voldoende, of heeft u behoefte gehad aan meer sociale en/of psychologische steun?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ik heb voldoende steun gehad	372	84,0	90,5	90,5
	Ik zou meer sociale en/of psychologische steun willen hebben (gehad) van iemand uit bovenstaande lijst	28	6,3	6,8	97,3
	Ik zou meer sociale en/of psychologische steun van een andere instantie hebben gehad	11	2,5	2,7	100,0
	Total	411	92,8	100,0	
Missing	Niet ingevuld	32	7,2		
Total		443	100,0		

Volgt u nu het nieuws over de bestrijding van dierziekten als MKZ?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja	340	76,7	78,3	78,3
	Soms	74	16,7	17,1	95,4

	Nee	20	4,5	4,6	100,0
	Total	434	98,0	100,0	
Missing	**Niet ingevuld**	9	2,0		
Total		443	100,0		

Als u zich op de hoogte stelt, hoe doet u dit dan?

		Cases	**Col Response %**
	Radio/Tv	342	82,6%
	Landelijke en regionale dagbladen	312	75,4%
	Vakpers	160	38,6%
	Teletekst	81	19,6%
	Internet ministerie LNV	52	12,6%
	Internet LTO	11	2,7%
	Internet anders	10	2,4%
	Informatienummer LNV/RVV	9	2,2%
	Informatienummer LTO	7	1,7%
	Informatienummer anders	2	,5%
	Dierenarts	90	21,7%
	Kerk	9	2,2%
	Ik hoor het van anderen	119	28,7%
	Anders	27	6,5%
Total		414	297,3%

Hoe zou u het liefst willen dat het MKZ-beleid er in de toekomst uitziet?

		Ca-ses	**Col Response %**
	Niets wijzigen, huidig beleid handhaven	4	,9%
	Ring-enten met behoud van de dieren waarbij de eventuele consequenties voor export voor lief worden genomen	47	10,6%
	Internationaal regelen dat ring-enten met behoud van dieren mogelijk is zonder conse-quenties voor de export	98	22,1%
	Algehele vaccinatie waarbij eventuele consequenties voor de export voor lief worden genomen	49	11,1%
	Internationaal regelen dat alle dieren gevaccineerd kunnen worden zonder consequen-ties voor de export	257	58,0%
	Niet ingevuld		
Total		443	102,7%

9.7 Niet-geruimde veehouderijen

gebied

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Veluwe en omstreken	172	76,1	76,4	76,4
	Noord-Brabant en betuwe	10	4,4	4,4	80,9
	Friesland	26	11,5	11,6	92,4
	Onbekend	17	7,5	7,6	100,0
	Total	225	99,6	100,0	
Missing	System	1	,4		
Total		226	100,0		

Was u tijdens de MKZ-crisis hobbyboer of professionele veehouder?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Hobbyboer	87	38,5	38,8	38,8
	Professionele veehouder	137	60,6	61,2	100,0
	Total	224	99,1	100,0	
Missing	Niet ingevuld	2	,9		
Total		226	100,0		

Van hoeveel van de hierboven genoemde maatregelen wist u voor het moment van de eerste uitbraak in Nederland dat ze genomen konden worden?

		Fre-quency	Per-cent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Alle genoemde maatregelen waren mij bekend	21	9,3	9,5	9,5
	Het merendeel van de genoemde maatregelen was mij bekend	32	14,2	14,4	23,9
	Sommige maatregelen waren bekend en andere niet	56	24,8	25,2	49,1
	Slechts een klein deel van deze maatregelen was mij bekend	57	25,2	25,7	74,8
	Geen enkele van deze maatregelen was mij bekend	56	24,8	25,2	100,0
	Total	222	98,2	100,0	
Mis-sing	niet ingevuld	4	1,8		

Total	226	100,0		

Was u het voor de eerste uitbraak in Nederland eens met het non-vaccinatiebeleid?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Zeer mee eens	6	2,7	2,7	2,7
	Mee eens	48	21,2	21,3	24,0
	Noch mee eens, noch mee oneens	33	14,6	14,7	38,7
	Mee oneens	53	23,5	23,6	62,2
	Zeer mee oneens	52	23,0	23,1	85,3
	Ik was van dit beleid niet op de hoogte	33	14,6	14,7	100,0
	Total	225	99,6	100,0	
Missing	niet ingevuld	1	,4		
Total		226	100,0		

Was u voor het moment van de eerste uitbraak in Nederland op de hoogte van de kortingsregeling?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja, die was me goed bekend	5	2,2	2,2	2,2
	ik wist van de kortingsregeling, maar ik kende niet de precieze inhoud	71	31,4	31,4	33,6
	Nee, ik wist niks van een kortingsregeling	150	66,4	66,4	100,0
	Total	226	100,0	100,0	

Waar haalde u uw informatie over het MKZ-beleid vandaan toen MK eenmaal in Nederland ging spelen, maar u zelf nog niet binnen een beschermings- of toezichtsgebied viel?

		Cases	Col Response %
	Landelijke en regionale dagbladen	149	68,7%
	Vakpers	89	41,0%
	Teletekst	107	49,3%
	Internet ministerie LNV	61	28,1%
	Internet LTO	29	13,4%
	Internet gemeente	2	,9%
	Internet anders	5	2,3%
	Informatienummer LNV/RVV	35	16,1%

	Informatienummer LTO	52	24,0%
	Informatienummer gemeente	8	3,7%
	Informatienummer anders	1	,5%
	MKZ-Nieuws van LNV	34	15,7%
	Andere nieuwsbrief	13	6,0%
	Zelf de politie gebeld	4	1,8%
	Zelf de dierenarts gebeld	26	12,0%
	Zelf de Gezondheidsdienst voor Dieren gebeld	14	6,5%
	Zelf contact opgenomen met de kerk	2	,9%
	Aan buren/vrienden/kennissen gevraagd	56	25,8%
	Anders	25	11,5%
	Niet ingevuld		
Total		217	328,1%

Kwam de geboden informatie voor u op tijd?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Vrijwel altijd op tijd	16	7,1	7,2	7,2
	Meestal op tijd	64	28,3	28,8	36,0
	Neutraal	65	28,8	29,3	65,3
	Meestal te laat	52	23,0	23,4	88,7
	Vrijwel altijd te laat	25	11,1	11,3	100,0
	Total	222	98,2	100,0	
Missing	niet ingevuld	4	1,8		
Total		226	100,0		

Was de geboden informatie compleet?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Vrijwel altijd compleet	9	4,0	4,1	4,1
	Meestal compleet	46	20,4	20,7	24,8
	Neutraal	58	25,7	26,1	50,9
	Meestal niet compleet	74	32,7	33,3	84,2
	Vrijwel nooit compleet	35	15,5	15,8	100,0
	Total	222	98,2	100,0	
Missing	niet ingevuld	4	1,8		
Total		226	100,0		

Was de informatie makkelijk te krijgen?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Zeer gemakkelijk	9	4,0	4,1	4,1
	Gemakkelijk	47	20,8	21,4	25,5
	Niet makkelijk, niet moeilijk	64	28,3	29,1	54,5
	Moeilijk	74	32,7	33,6	88,2
	Zeer moeilijk	26	11,5	11,8	100,0
	Total	220	97,3	100,0	
Missing	niet ingevuld	6	2,7		
Total		226	100,0		

Was de geboden informatie goed te begrijpen?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Vrijwel altijd goed te begrijpen	14	6,2	6,4	6,4
	Meestal goed te begrijpen	84	37,2	38,4	44,7
	Neutraal	50	22,1	22,8	67,6
	Meestal niet goed te begrijpen	56	24,8	25,6	93,2
	Vrijwel nooit goed te begrijpen	15	6,6	6,8	100,0
	Total	219	96,9	100,0	
Mis-sing	niet ingevuld	7	3,1		
Total		226	100,0		

Als u bij een of meer van uw informatiebronnen vragen stelde, kreeg u dan duidelijke antwoorden op uw vragen?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Vrijwel altijd	14	6,2	6,4	6,4
	Meestal	30	13,3	13,6	20,0
	Soms wel, soms niet	74	32,7	33,6	53,6
	Meestal niet	46	20,4	20,9	74,5
	Vrijwel nooit	30	13,3	13,6	88,2
	Ik heb geen vragen gesteld	26	11,5	11,8	100,0
	Total	220	97,3	100,0	

Missing	niet ingevuld	6	2,7		
Total		226	100,0		

Op welke datum kreeg u de officiele brief van de RVV waarin stond dat uw bedrijf of locatie in het beschermings- of toezichtsgebied viel?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	datum	12	5,3	5,6	5,6
	weet ik niet meer	131	58,0	60,9	66,5
	geen brief ontvangen	72	31,9	33,5	100,0
	Total	215	95,1	100,0	
Missing	niet ingevuld	11	4,9		
Total		226	100,0		

eerst genoemde datum

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	21maart01	1	100,0	100,0	100,0

laatst genoemde datum

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	mei01	1	100,0	100,0	100,0

Vond u het taalgebruik in deze brief van de RVV duidelijk?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Zeer duidelijk	2	,9	1,6	1,6
	Duidelijk	66	29,2	51,2	52,7
	Niet duidelijk, niet onduidelijk	32	14,2	24,8	77,5
	Onduidelijk	25	11,1	19,4	96,9
	Zeer onduidelijk	4	1,8	3,1	100,0
	Total	129	57,1	100,0	
Mis-sing	niet ingevuld	14	6,2		
	System	83	36,7		

	Total	97	42,9		
Total		226	100,0		

Vond u de inhoud van de brief duidelijk?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	**Zeer duidelijk**	3	1,3	2,3	2,3
	Duidelijk	69	30,5	53,9	56,3
	Niet duidelijk, niet onduidelijk	31	13,7	24,2	80,5
	Onduidelijk	22	9,7	17,2	97,7
	Zeer onduidelijk	3	1,3	2,3	100,0
	Total	128	56,6	100,0	
Mis-sing	**niet ingevuld**	15	6,6		
	System	83	36,7		
	Total	98	43,4		
Total		226	100,0		

Was u uit de brief duidelijk wat de gevolgen voor u waren?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	**Zeer duidelijk**	7	3,1	5,5	5,5
	Duidelijk	58	25,7	45,7	51,2
	Niet duidelijk, niet onduidelijk	25	11,1	19,7	70,9
	Onduidelijk	31	13,7	24,4	95,3
	Zeer onduidelijk	6	2,7	4,7	100,0
	Total	127	56,2	100,0	
Mis-sing	**niet ingevuld**	16	7,1		
	System	83	36,7		
	Total	99	43,8		
Total		226	100,0		

Heeft u het telefoonnummer uit de brief gebeld voor meer informatie?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja, gebeld en ook iemand te spreken gekregen	42	18,6	32,3	32,3
	Ja, heel erg vaak gebeld, maar ik kreeg niemand te pakken	5	2,2	3,8	36,2
	Ja, een paar keer gebeld, maar ik kreeg niemand te pakken	7	3,1	5,4	41,5
	Nee, niet gebeld	73	32,3	56,2	97,7
	Nee, er stond geen nummer in de brief	3	1,3	2,3	100,0
	Total	130	57,5	100,0	
Missing	niet ingevuld	13	5,8		
	System	83	36,7		
	Total	96	42,5		
Total		226	100,0		

Heeft u toen de informatie gekregen die u nodig had?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja, alle informatie die ik nodig had	8	3,5	19,0	19,0
	Niet alles, maar de belangrijkste informatie wel	7	3,1	16,7	35,7
	Sommige informatie wel, sommige niet	16	7,1	38,1	73,8
	Het merendeel van de informatie heb ik niet gekregen	6	2,7	14,3	88,1
	Nee, vrijwel geen enkele informatie gekregen	2	,9	4,8	92,9
	Nee, anders, namelijk	3	1,3	7,1	100,0
	Total	42	18,6	100,0	
Missing	System	184	81,4		
Total		226	100,0		

Heeft u een brief van LTO ontvangen met informatie over de maatregelen?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja	105	46,5	47,7	47,7
	Nee	115	50,9	52,3	100,0

	Total	220	97,3	100,0	
Missing	**niet ingevuld**	6	2,7		
Total		226	100,0		

Vond u de brief van LTO duidelijk?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	**Zeer duidelijk**	4	1,8	4,0	4,0
	Duidelijk	57	25,2	57,6	61,6
	Niet duidelijk, niet onduidelijk	32	14,2	32,3	93,9
	Onduidelijk	6	2,7	6,1	100,0
	Total	99	43,8	100,0	
Mis-sing	**Niet ingevuld**	6	2,7		
	System	121	53,5		
	Total	127	56,2		
Total		226	100,0		

Zag u de noodzaak van de maatregelen in?

		Fre-quency	Per-cent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	**Ja, ik zag de noodzaak van vrijwel alle maatregelen in**	25	11,1	11,5	11,5
	Van de meeste maatregelen wel, maar niet van alle	68	30,1	31,2	42,7
	Van sommige maatregelen wel, van sommige niet	81	35,8	37,2	79,8
	Van de meeste maatregelen niet, maar van sommi-ge wel	36	15,9	16,5	96,3
	Nee, ik zag de noodzaak van geen enkele maatregel in	8	3,5	3,7	100,0
	Total	218	96,5	100,0	
Mis-sing	**niet ingevuld**	8	3,5		
Total		226	100,0		

Beschikte u voor de eerste uitbraak in Nederland voor de locatie over een UBN?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja, ik had een UBN	207	91,6	92,4	92,4
	Nee, ik had geen UBN	17	7,5	7,6	100,0
	Total	224	99,1	100,0	
Missing	niet ingevuld	2	,9		
Total		226	100,0		

Waren uw schapen en/of geiten geregistreerd in het I&R systeem van de Gezondheidsdienst voor Dieren?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja	88	38,9	40,4	40,4
	Nee	34	15,0	15,6	56,0
	Ik had geen schapen en/of geiten	96	42,5	44,0	100,0
	Total	218	96,5	100,0	
Mis-sing	niet ingevuld	8	3,5		
Total		226	100,0		

Is er een screeningsploeg bij u langs geweest?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja	191	84,5	84,5	84,5
	Nee	35	15,5	15,5	100,0
	Total	226	100,0	100,0	

Is er bij de dieren op uw bedrijf bloed getapt?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja	81	35,8	36,5	36,5
	Nee	141	62,4	63,5	100,0
	Total	222	98,2	100,0	
Missing	niet ingevuld	4	1,8		

Total	226	100,0		

Vindt u dat het nemen van bloedmonsters correct gebeurde?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Zeer correct	22	9,7	28,2	28,2
	Correct	39	17,3	50,0	78,2
	Deels correct, deels incorrect	14	6,2	17,9	96,2
	Incorrect	1	,4	1,3	97,4
	Zeer incorrect	2	,9	2,6	100,0
	Total	78	34,5	100,0	
Missing	niet ingevuld	3	1,3		
	System	145	64,2		
	Total	148	65,5		
Total		226	100,0		

Had u dierwelzijnsproblemen op het bedrijf/de locatie?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja, grote welzijnsproblemen	40	17,7	18,0	18,0
	Ja, maar dat waren geen grote welzijnsproblemen	58	25,7	26,1	44,1
	Nee, geen welzijnsproblemen gehad	124	54,9	55,9	100,0
	Total	222	98,2	100,0	
Missing	niet ingevuld	4	1,8		
Total		226	100,0		

Heeft u contact met LNV/RVV opgenomen om een oplossing te zoeken voor deze welzijnsproblemen?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja, ik heb contact opgenomen en er is mij een werkbare oplossing aangedragen	2	,9	2,1	2,1

	Ja, ik heb contact opgenomen en er is mij een oplossing aangedragen die niet werkbaar bleek te zijn	13	5,8	13,7	15,8
	Ja, ik heb contact opgenomen en men kon mij geen oplossing bieden	33	14,6	34,7	50,5
	Nee, ik heb geen contact opgenomen, maar zelf een werkbare oplossing gevonden	39	17,3	41,1	91,6
	Nee, ik heb geen contact opgenomen en ook geen werkbare oplossing gevonden	8	3,5	8,4	100,0
	Total	95	42,0	100,0	
Missing	niet ingevuld	3	1,3		
	System	128	56,6		
	Total	131	58,0		
Total		226	100,0		

Hoe lang heeft het geduurd voordat er een oplossing was?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1 week	15	6,6	16,3	16,3
	2-3 weken	23	10,2	25,0	41,3
	4-5 weken	14	6,2	15,2	56,5
	langer dan 5 weken	40	17,7	43,5	100,0
	Total	92	40,7	100,0	
Missing	niet ingevuld	6	2,7		
	System	128	56,6		
	Total	134	59,3		
Total		226	100,0		

Kwam u in aanmerking voor een opkoopregeling?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ja	24	10,6	25,3	25,3
	nee	71	31,4	74,7	100,0
	Total	95	42,0	100,0	

Missing	niet ingevuld	3	1,3		
	System	128	56,6		
	Total	131	58,0		
Total		226	100,0		

Heeft u gebruik gemaakt van die opkoopregeling?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja	6	2,7	26,1	26,1
	nee	17	7,5	73,9	100,0
	Total	23	10,2	100,0	
Missing	niet ingevuld	1	,4		
	System	202	89,4		
	Total	203	89,8		
Total		226	100,0		

Waarom niet?

	Cases	Col Response %
De regeling kwam pas toen het niet meer nodig was	4	23,5%
De regeling was financieel onaantrekkelijk	3	17,6%
Ik wilde slechts een deel van de dieren laten opkopen en dat kon niet		
Het fokverbod maakte de regeling onaantrekkelijk	2	11,8%
Ik wilde niet dat mijn dieren werden afgemaakt	7	41,2%
Anders	6	35,3%
Niet ingevuld		
Total	17	129,4%

Heeft u zelf een oplossing voor de welzijnsproblemen gevonden?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja	62	27,4	72,1	72,1
	Nee	24	10,6	27,9	100,0

	Total	86	38,1	100,0	
Missing	**Niet ingevuld**	12	5,3		
	System	128	56,6		
	Total	140	61,9		
Total		226	100,0		

Heeft u uw dierenarts dieren laten euthanaseren?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	**Ja**	10	4,4	17,2	17,2
	Nee	48	21,2	82,8	100,0
	Total	58	25,7	100,0	
Missing	**niet ingevuld**	4	1,8		
	System	164	72,6		
	Total	168	74,3		
Total		226	100,0		

Hoe lang heeft het geduurd voordat er een oplossing was?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	**1 week**	14	6,2	15,9	15,9
	2-3 weken	25	11,1	28,4	44,3
	4-5 weken	14	6,2	15,9	60,2
	Langer dan 5 weken	35	15,5	39,8	100,0
	Total	88	38,9	100,0	
Missing	**niet ingevuld**	10	4,4		
	System	128	56,6		
	Total	138	61,1		
Total		226	100,0		

Hoe nauwgezet hielden de medewerkers van LNV/RVV/AID die uw bedrijf/locatie betraden zich volgens u aan de regels voor reiniging en ontsmetting?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Altijd zeer nauwgezet	47	20,8	22,4	22,4
	Nauwgezet, zoals je mag verwachten	123	54,4	58,6	81,0
	Minder nauwgezet dan je mag verwachten	13	5,8	6,2	87,1
	Nee, beslist niet nauwgezet	6	2,7	2,9	90,0
	weet niet/geen mening	21	9,3	10,0	100,0
	Total	210	92,9	100,0	
Missing	niet ingevuld	16	7,1		
Total		226	100,0		

Heeft u protocollen ontvangen van LNV/RVV/AID?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja	99	43,8	45,2	45,2
	Nee	120	53,1	54,8	100,0
	Total	219	96,9	100,0	
Missing	niet ingevuld	7	3,1		
Total		226	100,0		

Waren de protocollen duidelijk?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja, de protocollen waren helemaal duidelijk	35	15,5	35,7	35,7
	Niet alle protocollen waren even duidelijk	55	24,3	56,1	91,8
	Nee, de protocollen waren helemaal niet duidelijk	8	3,5	8,2	100,0
	Total	98	43,4	100,0	
Missing	Niet ingevuld	1	,4		
	System	127	56,2		
	Total	128	56,6		

Total	226	100,0		

Waren de protocollen op tijd beschikbaar?

		Fre-quency	Per-cent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja ze waren vrijwel altijd op tijd	33	14,6	34,4	34,4
	Sommigen waren op tijd en sommigen waren te laat	45	19,9	46,9	81,3
	Ze waren vrijwel allemaal te laat	18	8,0	18,8	100,0
	Total	96	42,5	100,0	
Mis-sing	niet ingevuld	3	1,3		
	System	127	56,2		
	Total	130	57,5		
Total		226	100,0		

Sloten alle protocollen goed op elkaar aan?

		Fre-quency	Per-cent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja, ze sloten goed op elkaar aan	18	8,0	19,6	19,6
	Op een paar kleine dingen na sloten ze goed op elkaar aan	51	22,6	55,4	75,0
	Nee, ze sloten op belangrijke punten niet op elkaar aan	23	10,2	25,0	100,0
	Total	92	40,7	100,0	
Mis-sing	niet ingevuld	7	3,1		
	System	127	56,2		
	Total	134	59,3		
Total		226	100,0		

Heeft u problemen gehad met de opslag en/of afvoer van mest?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja, grote problemen	31	13,7	13,8	13,8
	Ja, maar dat waren geen grote problemen	63	27,9	28,1	42,0
	Nee, geen problemen met mest gehad	130	57,5	58,0	100,0
	Total	224	99,1	100,0	
Missing	niet ingevuld	2	,9		
Total		226	100,0		

Heeft u contact met LNV/RVV opgenomen om een oplossing te zoeken voor problemen met de opslag en afvoer van mest?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja, ik heb conact opgenomen en er is mij een werkbare oplossing aangedragen	9	4,0	10,1	10,1
	Ja, ik heb conact opgenomen en er is mij een oplossing aangedragen die niet werkbaar bleek te zijn	12	5,3	13,5	23,6
	Ja, ik heb contact opgenomen en men kon mij geen oplossing bieden	14	6,2	15,7	39,3
	Nee, ik heb geen contact opgenomen, maar zelf een werkbare oplossing gevonden	48	21,2	53,9	93,3
	Nee, ik heb geen contact opgenomen en ook geen werkbare oplosing gevonden	6	2,7	6,7	100,0
	Total	89	39,4	100,0	
Missing	niet ingevuld	5	2,2		
	System	132	58,4		
	Total	137	60,6		
Total		226	100,0		

Hoe lang heeft het geduurd voordat er een oplossing was?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1 week	27	11,9	32,9	32,9
	2-3 weken	25	11,1	30,5	63,4

	4-5 weken	9	4,0	11,0	74,4
	langer dan 5 weken	21	9,3	25,6	100,0
	Total	82	36,3	100,0	
Missing	niet ingevuld	12	5,3		
	System	132	58,4		
	Total	144	63,7		
Total		226	100,0		

Heeft u problemen gehad met de opslag en/of afvoer van melk?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja, grote problemen	23	10,2	11,0	11,0
	Ja, maar dat waren geen grote problemen	34	15,0	16,3	27,3
	Nee, geen problemen met melk gehad	152	67,3	72,7	100,0
	Total	209	92,5	100,0	
Missing	niet ingevuld	17	7,5		
Total		226	100,0		

Heeft u contact met LNV/RVV opgenomen om een oplossing te zoeken voor deze problemen met de opslag en afvoer van melk?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja, ik heb contact opgenomen en er is mij een werkbare oplossing aangedragen	3	1,3	5,7	5,7
	Ja, ik heb contact opgenomen en er is mij een oplossing aangedragen die niet werkbaar bleek te zijn	4	1,8	7,5	13,2
	Ja, ik heb contact opgenomen en men kon mij geen oplossing bieden	7	3,1	13,2	26,4
	Nee, ik heb geen contact opgenomen, maar zelf een werkbare oplossing gevonden	31	13,7	58,5	84,9
	Nee, ik heb geen contact opgenomen en ook geen werkbare oplossing gevonden	8	3,5	15,1	100,0
	Total	53	23,5	100,0	

Missing	niet ingevuld	4	1,8		
	System	169	74,8		
	Total	173	76,5		
Total		226	100,0		

Hoe lang heeft het geduurd voordat er een oplossing was voor de opslag/afvoer van melk?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1 week	45	19,9	93,8	93,8
	2-3 weken	2	,9	4,2	97,9
	Langer dan 5 weken	1	,4	2,1	100,0
	Total	48	21,2	100,0	
Missing	niet ingevuld	9	4,0		
	System	169	74,8		
	Total	178	78,8		
Total		226	100,0		

Heeft u problemen gehad met de aanvoer van krachtvoer, mengvoer of brijvoer, of problemen met de voederwinning op het eigen bedrijf?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja, grote problemen	20	8,8	9,1	9,1
	Ja, maar dat waren geen problemen	43	19,0	19,6	28,8
	Nee, geen problemen met voer gehad	156	69,0	71,2	100,0
	Total	219	96,9	100,0	
Missing	niet ingevuld	7	3,1		
Total		226	100,0		

Heeft u contact met LNV/RVV opgenomen om een oplossing te zoeken voor problemen met de aanvoer van krachtvoer, mengvoer of brijvoer, of problemen met de voederwinning op het eigen bedrijf?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja, ik heb contact opgenomen en er is mij een werkbare oplossing aangedragen	12	5,3	19,0	19,0
	Ja, ik heb contact opgenomen en er is mij een oplossing aangedragen die niet werkbaar bleek te zijn	4	1,8	6,3	25,4
	Ja, ik heb contact opgenomen en men kon mij geen oplossing bieden	8	3,5	12,7	38,1
	Nee, ik heb geen contact opgenomen, maar zelf een werkbare oplossing gevonden	38	16,8	60,3	98,4
	Nee, ik heb geen contact opgenomen en ook geen werkbare oplossing gevonden	1	,4	1,6	100,0
	Total	63	27,9	100,0	
Missing	System	163	72,1		
Total		226	100,0		

Hoe lang heeft het geduurd voordat er een oplossing was?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1 week	40	17,7	71,4	71,4
	2-3 weken	12	5,3	21,4	92,9
	Langer dan 5 weken	4	1,8	7,1	100,0
	Total	56	24,8	100,0	
Missing	niet ingevuld	7	3,1		
	System	163	72,1		
	Total	170	75,2		
Total		226	100,0		

Bent u het eens met de hoogte van de kortingen die aan een deel van de veehouders zijn opgelegd?

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent

Valid	Zeer mee eens	6	2,7	2,7	2,7
	Mee eens	7	3,1	3,2	5,9
	Noch mee eens, noch mee oneens	18	8,0	8,1	14,0
	Mee oneens	54	23,9	24,3	38,3
	Zeer mee oneens	137	60,6	61,7	100,0
	Total	222	98,2	100,0	
Mis-sing	niet ingevuld	4	1,8		
Total		226	100,0		

Afgezien van de hoogte van de kortingen, bent u het er op zich mee eens dat er een kortingsregeling bestaat?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Zeer mee eens	11	4,9	4,9	4,9
	Mee eens	79	35,0	35,4	40,4
	Noch mee eens, noch mee oneens	24	10,6	10,8	51,1
	Mee oneens	38	16,8	17,0	68,2
	Zeer mee oneens	71	31,4	31,8	100,0
	Total	223	98,7	100,0	
Mis-sing	niet ingevuld	3	1,3		
Total		226	100,0		

Vond u dat de mensen van de RVV die bij u het veldwerk deden, correct optraden?

		Frequen-cy	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja, zeer correct	23	10,2	14,9	14,9
	Correct, zoals je mag verwachten	108	47,8	70,1	85,1
	Minder correct dan je mag verwachten	16	7,1	10,4	95,5
	Nee, beslist niet correct	7	3,1	4,5	100,0
	Total	154	68,1	100,0	
Mis-sing	Geen eigen ervaring gehad met de RVV	50	22,1		
	Weet niet/geen mening	16	7,1		
	niet ingevuld	6	2,7		

	Total	72	31,9		
Total		226	100,0		

Vond u dat andere mensen van de RVV met wie u te maken heeft gehad correct optraden?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja, zeer correct	7	3,1	6,9	6,9
	Correct, zoals je mag verwachten	60	26,5	58,8	65,7
	Minder correct dan je mag verwachten	15	6,6	14,7	80,4
	Nee, beslist niet correct	20	8,8	19,6	100,0
	Total	102	45,1	100,0	
Missing	Geen eigen ervaring gehad met de RVV	74	32,7		
	Weet niet/geen mening	41	18,1		
	niet ingevuld	9	4,0		
	Total	124	54,9		
Total		226	100,0		

Vindt u dat de mensen van het LNV-crisiscentrum in uw regio met wie u (telefonisch) contact heeft gehad, correct optr

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja, zeer correct	6	2,7	5,5	5,5
	Correct, zoals je mag verwachten	42	18,6	38,2	43,6
	Minder correct dan je mag verwachten	33	14,6	30,0	73,6
	Nee, beslist niet correct	29	12,8	26,4	100,0
	Total	110	48,7	100,0	
Missing	Geen eigen ervaring gehad met het LNV-crisiscentrum	87	38,5		
	Weet niet/geen mening	20	8,8		
	niet ingevuld	9	4,0		
	Total	116	51,3		

Total	226	100,0		

Vond u dat de mensen van de AID correct optraden?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja, zeer correct	1	,4	2,4	2,4
	Correct, zoals je mag verwachten	18	8,0	42,9	45,2
	Minder correct dan je mag verwachten	8	3,5	19,0	64,3
	Nee, beslist niet correct	15	6,6	35,7	100,0
	Total	42	18,6	100,0	
Missing	Geen eigen ervaring gehad met de AID	132	58,4		
	weet niet/geen mening	42	18,6		
	niet ingevuld	10	4,4		
	Total	184	81,4		
Total		226	100,0		

Vond u dat de mensen van LASER correct optraden?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja, zeer correct	5	2,2	9,1	9,1
	Correct, zoals je mag verwachten	29	12,8	52,7	61,8
	Minder correct dan je mag verwachten	14	6,2	25,5	87,3
	Nee, beslist niet correct	7	3,1	12,7	100,0
	Total	55	24,3	100,0	
Missing	Geen eigen ervaring gehad met LASER	116	51,3		
	Weet niet/geen mening	43	19,0		
	niet ingevuld	12	5,3		
	Total	171	75,7		
Total		226	100,0		

Hoe tevreden bent u over het optreden van de Gezondheidsdienst voor Dieren?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Zeer tevreden	3	1,3	4,2	4,2
	Tevreden	22	9,7	31,0	35,2
	Niet tevreden, niet ontevreden	19	8,4	26,8	62,0
	Ontevreden	15	6,6	21,1	83,1
	Zeer ontevreden	12	5,3	16,9	100,0
	Total	71	31,4	100,0	
Mis-sing	Geen ervaring met de GD	132	58,4		
	Weet niet/geen mening	18	8,0		
	niet ingevuld	5	2,2		
	Total	155	68,6		
Total		226	100,0		

Hoe tevreden bent u over het optreden van Rendac?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Zeer tevreden	2	,9	2,5	2,5
	Tevreden	43	19,0	53,8	56,3
	Niet tevreden, niet ontevreden	14	6,2	17,5	73,8
	Ontevreden	12	5,3	15,0	88,8
	Zeer ontevreden	9	4,0	11,3	100,0
	Total	80	35,4	100,0	
Mis-sing	Geen ervaring met Rendac	120	53,1		
	Weet niet/geen mening	20	8,8		
	niet ingevuld	6	2,7		
	Total	146	64,6		
Total		226	100,0		

Hoe tevreden bent u over het optreden van de gemeente?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Zeer tevreden	13	5,8	9,2	9,2
	Tevreden	66	29,2	46,8	56,0
	Niet tevreden, niet ontevreden	22	9,7	15,6	71,6
	Ontevreden	25	11,1	17,7	89,4
	Zeer ontevreden	15	6,6	10,6	100,0
	Total	141	62,4	100,0	
Mis-sing	Geen ervaring met de gemeente	70	31,0		
	Weet niet/geen mening	10	4,4		
	niet ingevuld	5	2,2		
	Total	85	37,6		
Total		226	100,0		

Hoe tevreden bent u over het optreden van de plaatselijke LTO?

		Frequen-cy	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Zeer tevreden	10	4,4	8,1	8,1
	Tevreden	54	23,9	43,5	51,6
	Niet tevreden, niet ontevreden	21	9,3	16,9	68,5
	Ontevreden	21	9,3	16,9	85,5
	Zeer ontevreden	18	8,0	14,5	100,0
	Total	124	54,9	100,0	
Mis-sing	Geen ervaring met de plaatselijke LTO	80	35,4		
	Weet niet/geen mening	18	8,0		
	niet ingevuld	4	1,8		
	Total	102	45,1		
Total		226	100,0		

Hoe tevreden bent u over het optreden van de regionale LTO?

	Frequen-cy	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent

Valid	Zeer tevreden	3	1,3	2,5	2,5
	Tevreden	46	20,4	39,0	41,5
	Niet tevreden, niet ontevreden	19	8,4	16,1	57,6
	Ontevreden	31	13,7	26,3	83,9
	Zeer ontevreden	19	8,4	16,1	100,0
	Total	118	52,2	100,0	
Mis-sing	Geen ervaring met de regionale LTO	88	38,9		
	Weet niet/geen mening	16	7,1		
	niet ingevuld	4	1,8		
	Total	108	47,8		
Total		226	100,0		

Hoe tevreden bent u over het optreden van de landelijke LTO?

		Frequen-cy	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Zeer tevreden	3	1,3	2,2	2,2
	Tevreden	29	12,8	20,9	23,0
	Niet tevreden, niet ontevreden	25	11,1	18,0	41,0
	Ontevreden	39	17,3	28,1	69,1
	Zeer ontevreden	43	19,0	30,9	100,0
	Total	139	61,5	100,0	
Mis-sing	Geen ervaring met de landelijke LTO	79	35,0		
	Weet niet/geen mening	2	,9		
	niet ingevuld	6	2,7		
	Total	87	38,5		
Total		226	100,0		

Hoe tevreden bent u over het optreden van de NVV?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Zeer tevreden	2	,9	3,8	3,8
	Tevreden	17	7,5	32,1	35,8
	Niet tevreden, niet ontevreden	18	8,0	34,0	69,8
	Ontevreden	11	4,9	20,8	90,6
	Zeer ontevreden	5	2,2	9,4	100,0
	Total	53	23,5	100,0	
Mis-sing	Geen ervaring met de NVV	130	57,5		
	Weet niet/geen mening	34	15,0		
	niet ingevuld	9	4,0		
	Total	173	76,5		
Total		226	100,0		

Is er een andere organisatie waarover u in dit verband uw mening wilt geven?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja	33	14,6	15,9	15,9
	Nee	174	77,0	84,1	100,0
	Total	207	91,6	100,0	
Missing	niet ingevuld	19	8,4		
Total		226	100,0		

Mening over genoemde instantie

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Zeer tevreden	11	4,9	35,5	35,5
	Tevreden	8	3,5	25,8	61,3
	Ontevreden	4	1,8	12,9	74,2
	Zeer ontevreden	8	3,5	25,8	100,0
	Total	31	13,7	100,0	

Missing	niet ingevuld	2	,9		
	System	193	85,4		
	Total	195	86,3		
Total		226	100,0		

Als u kort zou moeten omschrijven hoe u en uw gezin de MKZ-crisis hebben ervaren, welk antwoord komt er dan het dicht

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Zeer ingrijpende en zeer emotionele ervaring waar wij nog heel lang mee bezig zullen zijn	35	15,5	16,3	16,3
	Zeer ingrijpende en zeer emotionele ervaring waar wij al wel weer enige afstand van hebben kunnen nemen	38	16,8	17,7	34,0
	Ingrijpende en emotionele ervaring, maar we zijn daar inmiddels al een beetje overheen	25	11,1	11,6	45,6
	Ingrijpende en emotionele ervaring, maar we zijn daar al grotendeels overheen	57	25,2	26,5	72,1
	Zeer vervelende ervaring, maar je moet er niet te lang bij stilstaan	53	23,5	24,7	96,7
	Vervelend, maar het hoort bij het vak	7	3,1	3,3	100,0
	Total	215	95,1	100,0	
Missing	niet ingevuld	11	4,9		
Total		226	100,0		

Van wie heeft u veel steun gehad tijdens en na de crisis?

	Cases	Col Response %
De gemeente	16	7,1%
De kerk	53	23,5%
De dierenarts	38	16,8%
Actiegroep, lokale belangengroep	2	,9%
Hulpverleningsorganisatie, ondersteuningsteam	4	1,8%
Plaatselijke LTO	26	11,5%
Regionale LTO	9	4,0%
RVV/LNV	1	,4%
Familie/gezin	142	62,8%

	Vrienden/buren/kennissen/collega's	157	69,5%
	Anders	18	8,0%
	Niet ingevuld		
Total		226	206,2%

Is deze steun voor u voldoende, of heeft u behoefte aan meer sociale en/of psychologische steun?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ik heb voldoende steun (gehad)	180	79,6	91,8	91,8
	Ik zou meer sociale en/of psychologische steun willen hebben van iemand uit bovenstaande lijst	8	3,5	4,1	95,9
	Ik zou meer sociale en/of psychologische steun van een andere instantie	8	3,5	4,1	100,0
	Total	196	86,7	100,0	
Missing	Niet ingevuld	30	13,3		
Total		226	100,0		

Volgt u nu het nieuws over de bestrijding van dierziekten als MKZ?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ja	172	76,1	76,8	76,8
	Soms	44	19,5	19,6	96,4
	Nee	8	3,5	3,6	100,0
	Total	224	99,1	100,0	
Missing	niet ingevuld	2	,9		
Total		226	100,0		

Als u zich op de hoogte stelt, hoe doet u dit dan?

		Cases	Col Response %
	Radio/Tv	156	72,2%
	Landelijke er regionale dagbladen	138	63,9%
	Vakpers	129	59,7%
	Teletekst	49	22,7%

Internet ministerie LNV	34	15,7%
Internet LTO	24	11,1%
Internet anders	2	,9%
Informatienummer LNV/RVV	4	1,9%
Informatienummer LTO	2	,9%
Informatienummer anders		
Dierenarts	69	31,9%
Kerk	4	1,9%
Ik hoor het van anderen	47	21,8%
Anders	15	6,9%
Total	216	311,6%

Hoe zou u het liefst willen dat het MKZ-beleid er in de toekomst uitziet?

	Cases	Col Response %
Niets wijzigen, huidig beleid handhaven	1	,4%
Ring-enten met behoud van de dieren waarbij de eventuele consequenties voor export voor lief worden genomen	24	10,6%
Internationaal regelen dat ring-enten met behoud van dieren mogelijk is zonder consequenties voor de export	70	31,0%
Algehele vaccinatie waarbij eventuele consequenties voor de export voor lief worden genomen	18	8,0%
Internationaal regelen dat alle dieren gevaccineerd kunnen worden zonder consequenties voor de export	122	54,0%
Niet ingevuld		
Total	226	104,0%